

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

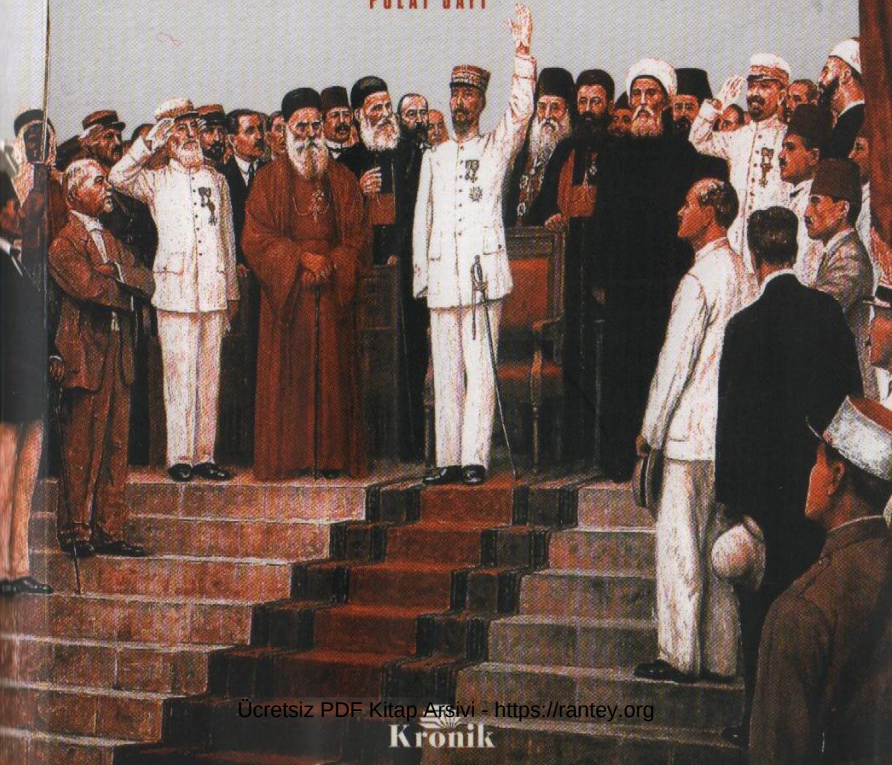
- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

İTTİHATÇI EMNİYET-İ UMUMİYE MÜDÜRÜ
HÜSEYİN AZİZ AKYÜREK

İSTİHBARAT SAVASLARI

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA SURİYE VE
LÜBNAN'DA CASUSLUK FAALİYETLERİ

YAYINA HAZIRLAYAN
POLAT SAFİ

İSTİHBARAT SAVAŞLARI
Birinci Dünya Savaşı'nda Suriye ve Lübnan'da Casusluk Faaliyetleri

İttihatçı Emniyet-i Umumiye Müdürü
HÜSEYİN AZİZ AKYÜREK

KRONİK KİTAP: 115

Gizli Teşkilatlar Serisi: 3

YAYIN YÖNETMENİ

Adem Koçal

YAYINA HAZIRLAYAN

Polar Safi

PROJE EDİTÖRÜ

Polar Safi

ÇEVİRMEN

Ali Benli

EDİTÖR

Öykü Terzioğlu Özer

DÜZELTİ

Halid Yaşar

KAPAK TASARIMI

Kutan Ural

MİZANPAJ

Nurel Nacı

1. Baskı, Temmuz 2019, İstanbul

ISBN

978-605-7635-17-4

KRONİK KİTAP

Balçık Sk. N°6, Gümüşsuyu

İstanbul - 34327 - Türkiye

Telefon: (0212) 243 13 23

Faks: (0212) 243 13 28

kronik@kronikkitap.com

Kültür Bakanlığı Yayıncılık

Sertifika No: 34569

www.kronikkitap.com

   kronikkitap

BASKI VE CİLT

Optimum Basım

Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1

34295 K. Çekmece / İstanbul

Telefon: (0212) 463 71 25

Matbaa Sertifika No: 41707

YAYIN HAKLARI

Tüm yayın hakları Kronik Kitap'a aittir. Tanıtım amacıyla yapılacak alıntılar dışında, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz, yayınlanamaz.

İTTİHATÇI EMNİYET-İ UMUMİYE MÜDÜRÜ
HÜSEYİN AZİZ AKYÜREK

İSTİHBARAT SAVASLARI

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA SURİYE VE
LÜBNAN'DA CASUSLUK FAALİYETLERİ

YAYINA HAZIRLAYAN
POLAT SAFİ

HÜSEYİN AZİZ AKYÜREK

Hüseyin Aziz Akyürek, 1888'de Trabzon'da doğdu. Babası Edirne Vilayeti Defterdarı Erzurumlu Mehmed Mithad Efendi, annesi Hanife Lebibe Hanım'dır. Mekteb-i Mülkiye-yi Şahane'den 1902 yılında mezun oldu. Çeşitli kamu görevlerinin ardından, 1911'de İttihat ve Terakki Fırkası'nın Genel Sekreterliği görevini üstlendi. Fransızca ve Ermenice yazıp konuşabilen Aziz Bey, Ağustos 1914'te Emniyet-i Umumiye Kısım-ı Siyasi Müdür Yardımcılığı'na atandı. Aynı sıralarda Teşkilat-ı Mahsusa Heyet-i İdaresi'nde yer aldı. Nisan 1916'da Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü'ne tayin edildi. Aziz Bey'e Birinci Dünya Savaşı bitmeden birkaç gün önce Stockholm Sefareti Ticaret Araşeliği görevi verilse de kendisinin görevine başlamadığı ve sonrasında yurda döneceği Sakarya Zaferi'ne kadar Berlin'de kalmayı tercih ettiği biliniyor. Eylül 1922'de Saruhan Sancağı Mutasarrıfı, Ağustos 1923'te İzmir Valisi ve 1924 sonunda aynı şehirde Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan Belediye Başkanı oldu. 1927'de başladığı Erzurum Millervekilliği görevini 4, 5, 6 ve 7. dönemlerde de sürdürdü. 1946'da millervekili seçilemeyen ve bir sene sonra emekliye ayrılan Hüseyin Aziz Akyürek, 15 Ağustos 1951'de hayatını kaybetti.

POLAT SAFİ

Lisans eğitimini Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamladı. Teşkilat-ı Mahsusa'nın İngiliz işgali altındaki Mısır'a karşı Suriye, Libya ve Sudan'dan yürüttüğü faaliyetleri analiz ettiği çalışmasıyla Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü'nden yüksek lisans diplomasını aldı. Çalışmalarına aynı bölümde devam ederek "The Ottoman Special Organization – Teşkilat-ı Mahsusa: An Inquiry into its Operational and Administrative Characteristics" başlıklı teziyle doktora derecesini almaya hak kazandı. Gayrinizami harp ve istihbarat tarihi özelinde geç dönem Osmanlı tarihine yoğunlaşan Safi, editörlüğünü yaptığı kitaplar ve kaleme aldığı makaleler yanında Birinci Dünya Savaşı, 1915 Olayları ve Teşkilat-ı Mahsusa ile ilgili çeşitli prodüksiyon faaliyetlerinin altına da imza atmıştır. Kronik Kitap'tan çıkan Gizli Teşkilatlar Serisi'nin editörlüğünü yapan Safi, halihazırda bir iletişim ve içerik ajansı olan Büyükharp Yayın-Yapım'ın başkanlığını yürütmektedir.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM - Polat Safi	13
İSTİHBARAT SAVAŞLARI	
Birinci Dünya Savaşı'nda Suriye ve Lübnan'da Casusluk Faaliyetleri - Hüseyin Aziz Akyürek	37
ARAPÇAYA ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ	39
YAZARIN GİRİŞİ	41
BİRİNCİ BÖLÜM	43
31 Mart Vakası	43
Yıldız Sarayı'nda	45
Sultan'a Suikast Girişimi	47
Sıkı Takip	48
Fransa'nın Doğu Politikası	49
Orta Doğu'daki Gayrimüslim Gruplar	51
İKİNCİ BÖLÜM	60
Arapların Türkiye'deki Çalışmaları	60
Sefaret Etrafındaki Gözetim	60
Aziz Ali el-Mısıri	63
Aziz Ali Bey'in Yemen'e Seyahati	66
El-'Ahd Partisi'nin Programı	70
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	72
Rus Kayzeri'ni Karşılama Merasimi	72
Casusluk Raporları	73
Polisin Mahareti	73
Suikast Değil, Evlilik Planı	73
Kayzer'e Suikast Planı	74
Gizli Soruşturmalar	75
Dahiliye Nazırı'nın Yanında	76
İki Adam Aynı Kişi	77
Dahiliye Nazırı'nın Sorgusu	78

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	80
Suriye Yolunda	80
Ahmed Cemal Paşa Göreve Nasıl Getirildi?	81
Türklerin Savaştan Sonra Aldıkları Tedbirler	81
Suriye Endişesi	81
Arap Beldelerinde	82
Siyonizm ve Sebepleri	85
Milli Yurt Fikri	85
Milli Yurt Fikrinin Kaynağı	88
BEŞİNCİ BÖLÜM	90
Osmanlı Devleti Aleyhindeki Propagandalar	90
El-Hizbü'l-Vatani Reisi'nin Açıklamaları	90
ALTINCI BÖLÜM	93
Savaşın İlk Ayında Türkiye, Kafkasya ve Arap Beldelerindeki Çatışmalar	93
Mısır Sınırındaki Durum	94
Akabe'nin Vurulması	95
Fav Bölgesi	95
Deniz Savaşları	95
Rusların Verdiği Karşılık	96
Arap Yarımadası'ndaki Durum	97
YEDİNCİ BÖLÜM	98
Suriye'nin Kuşatılması, Beyrut'un Vurulması, Beyrut'un Vurulmasının Amacı ve Etkisi, Hristiyanların Tehciri, İtilaf Devletleri'nin Açlıktan Sorumlu Olması	98
Limanlara Zarar Vermelerinin Amacı	98
Bu Olayın Etkisi	99
Açlıktan İtilaf Devletleri Sorumlu	99
Ahmed Cemal Paşa'nın Tedbirleri	102
SEKİZİNCİ BÖLÜM	104
Cemal Paşa Suriye'de – Cemal Paşa ve Enver Paşa	104
Enverizm'den Cemalizm'e	105
Paşa'daki Değişimin Sebepleri	106
Şeyh Esad eş-Şukayri	108
Emir Şekib Arslan	108
Plan Nasıl Yapıldı?	109
DOKUZUNCU BÖLÜM	112
Gizli Anlaşma	112
Bu Düşünce Ne Zaman Doğdu?	113
Suriyelilerle Pazarlık	114
Pazarlığın Amacı	115
Suriye Hıdivliği	117
Almanya'dan Yardım Talebi	117
Almanların İstekleri	118
Veliht Kabul Etmiyor	118
Cemal Paşa'nın İstekleri	119

ONUNCU BÖLÜM	121
Neden Her Şeyden Önce Kanal?	122
Askeri Durum	122
Sefer Gücü	123
Kanal Harekatı'na Hazırlık	124
Kanal Harekatı'nın Etkisi	124
Filistin Cephesi'nde	125
Dir Sidnâya	126
Değersiz Journaller	127
Yeni Journaller	128
Komplo Mekanında	129
Hakikatin Ortaya Çıkması	130
Dört Kişinin Tutuklanması	131
Jurnalın Sebepleri	132
İkinci Hadise	132
Çalışma Yolunda	133
Kendi Kuyusuna Düşenler	133
Çetenin Sırları	134
Belgelerin Geri Getirilmesi	135
Aracı Casus	136
Kumandan Zeki Bey'in Tutuklanması	137
Casusların Oyuna Getirilmesi	138
Kovalamaca	139
İletişim Yolu	140
Çetenin Tutuklanması	140
ON BİRİNCİ BÖLÜM	141
Gizli Ödenekler	141
Casusluk Ödenekleri	141
Çölde	143
Diğer Gizli Masraflar	144
ON İKİNCİ BÖLÜM	146
Fransız Konsolosluğu'ndaki Belgeler	146
Arapları Kazanmaya Yönelik Çabalar	147
Cemal ve el-Cüнді	148
el-Cüнді Şam'da	149
Dürzilerin Devlete Karşı Tutumları	150
Paşa'nın Dürzilerle İlgili Görüşü	151
ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	152
Lübnan'ı Açlıktan Kurtarmak İçin Yapılan Muhaberat	152
Siyonistler ve Siyaset	153
Cemal Paşa'nın Yardımları	155
ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	156
Garip Bir Hikaye	157
Lübnanlıların Unvan Sevgisi	157
Memuriyet Tutkusu	158
ON BEŞİNCİ BÖLÜM	160
Alman Denizaltıları	161
Ticaret Anlaşmasının Yenilenmesi	162

Emden Zırlısı Felaketi	162
İşin Aslı	163
Arap Yarımadası'nda İstihbarat	164
Suriye Sahillerine Saldırı	164
Gemilerin Silahlandırılması	165
ON ALTINCI BÖLÜM	166
Lübnan'ı Yıkma Yolunda	166
Lübnan'dan İmtiyazların Kaldırılması	167
Cemal Paşa'nın İdareyi Eline Alması	168
Cemal Paşa'nın Planı	168
Cemal ile Ohannes Arasında	168
Mutasarrıf'la Paşa Arasındaki Tartışma	172
Jandarma Üniformasının Değiştirilmesi	172
Cemal'in Suriye'de İzlediği Yöntem	173
Planın Uygulanmaya Başlaması	173
Planı Hayata Geçirmek için Yapılan Hazırlıklar	174
Birinci Kafilenin İdamından Sonra	175
Seyahat-i Şahane	175
İkinci Gün	176
Patrik'in Şahsiyeti	177
Ahmed Cemal Paşa'nın Mesajı	177
Mârûnî Patriği'nin Cevabı	178
Ziyafetten Sonra	179
Beyrut'taki Gösteriler	179
Beyrut'taki Daimi Hareketlilik	180
Cemal Paşa'nın Lübnan Seyahatı	180
Yolda Bir Hadise	181
Konvoyun Yola Devam Etmesi	183
Konvoy Cuniye'de	183
Eyfel Kulesi'nin Yıkılması	183
Cübeyl ve Betrûn'da	184
Seyahatlerin Neticesi	184
Azmi Beyrut'ta	185
Sursuk Ailesinin Düzenlediği Balo	185
ON YEDİNCİ BÖLÜM	187
Casus Olayı	187
ON SEKİZİNCİ BÖLÜM	189
Osmanlı Bankası Müdürü Mösyö Navil'in Beyrut'ta Bulunması	189
Sultan Reşad'ın Endişeleri	189
Şehzade Ziyaeddin'in Görüşü	190
Siyasi Durum	191
Bu Dönemdeki Durum	192
Gizli Pazarlıklar	193
Telgraf Nasıl Gönderildi?	194
Enver Paşa'nın İntikamı	195
Paris Görüşmeleri	195
Hariciye Nazırı ile Görüşme	196
Fransa'nın Dış Tedbirleri	199
Sultan'a Suikast	199

Evdoksia Kimdi?	201
Gizli Polisin Raporu	202
Sahil Koruma Nerede?	203
"Güzel İstanbullu"nın Sırları	204
Tehlikeli Görüşme	206
Bu Casus Kimdi?	207
Kadın Casusun İtirafı	207
Pazarlıklar Nasıl Başladı?	208
Mösyö Navil'in Seyahati	210
Fuad Selim Bey	211
Chauvel Beyrut'ta	212
Cemal Paşa'nın Huzurunda	213
Yapılan Pazarlıklar	214
Ziyaretin Asıl Amacı	215
Ahmed Cemal Paşa'nın Duruşu	217
Ahmed Cemal'in Şartları	217
Görevin İkinci Kısım	217
Siyonizm	218
Pal Konferansı	219
Konferanstan Sonra	220
Pazarlıklar	221
Ana Cemiyetle Görüşme	223
Siyonist Heyetle Görüşme	224
 ON DOKUZUNCU BÖLÜM	 225
Adem-i Merkeziyet Hareketi	225
Abdülkerim el-Halil'in Girişimi	226
Durumun Hassaslığı	226
 YIRMİNCİ BÖLÜM	 228
Lübnan'da Gazetecilik	228
Fransa Yanlısı Basın	228
Basının Durumu	229
Fransızları Destekleyen Basın	230
Hayrullah ve Arkaş'ın Çabaları	230
<i>Er-Rifâyil ve es-Sebât</i>	231
<i>El-Bejir</i> Gazetesi	231
<i>El-Ahvâl</i> Gazetesi	232
<i>En-Nasir</i> Gazetesi	234
Diğer Gazeteler	234
Basının Çabaları	236
<i>Lisanü'l-Hal</i> Gazetesi	237
Osmanlı Basını	238
Osmanlı Taraftarı İki Tür Gazete	239
<i>El-Belâğ</i> Gazetesi	240
Cemal Paşa'nın Enver Paşa'ya Mektubu	241
<i>El-İkbal</i> Gazetesi	243
<i>Ebabil</i> Gazetesi	243
<i>El-Muktebes</i> Gazetesi	244
<i>Journal de Beirut</i> Gazetesi	244
Corc Bey Beyrut'ta	245
<i>Eş-Şark</i> Gazetesi	247

YİRMİ BİRİNCİ BÖLÜM	248
Baron Oppenheim	248
Müslümanları Kendilerine Çekmeye Çalışıyorlar	249
Değerli Öğüt	250
Avizenin Takılması	250
Şibli Mellât	251
Şibli Bey Vazifede	252
Fahreddin Paşa ve Vahid Bey	252
YİRMİ İKİNCİ BÖLÜM	254
Belgenin Cemal Paşa'ya Sunulması	255
Hükümlerin Onaylanması	255
Birinci Hat	256
İkinci Hat	256
Üçüncü Hat	257
Dördüncü Hat	257
Lübnan Tramvayı	257
Hatların Toplamı	257
Hükümetin Demiryollarına El Koyma Kararını Resmen Bildirmesi	258
Ulaşım Hatları	259
YİRMİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	260
Gizli Raporlar	260
Paşa'nın İlgisi	261
Üçüncü Rapor	262
Sayda Kaymakamı'nın Raporu	263
Beyrut Valisi'nin Raporu	263
El-Âmilî'nin Dördüncü Raporu	264
Problemlerin Çözölmeye Başlanması	264
Kamil el-Esad Bey'in Davet Edilmesi	265
Kamil el-Esad Bey Kudüs'te	265
Ahmed Cemal ve Bekir Sami	266
İdama Mahkum Edilenler	269
Cemal Paşa'nın Kararı	270
İdam Hükümünün Onaylanması	275
Milli Partiler	275
Adem-i Merkeziyet Partisi	275
Cemal Paşa'nın Adem-i Merkeziyetçilere Düşmanlığı	276
Cemal Paşa'nın Kini Büyük	277
Paris Konferansı	278
Kahire Konferansı	279
Plana Dahil Olanların Faaliyetleri	280
Evlad-ı Arab'ı Davet	280
Paris Konferansı'nın Başarısız Olması	282
Debbâs'la Nasıl Tanıştım?	284
Şarl Debbâs Hakkındaki İlk İzlenimlerim	284
Şarl Debbâs'ın Hisleri	285
Debbâs Aleyhindeki Rapor	285
Fikir Karmaşası	287
Debbâs Paris'te	288
Lübnan Uyanışı Partisi	290

Partinin Amacı	291
Adem-i Merkeziyetçilerle Birleşmesi	291
Beyrut Valisi'nin Raporları	292
Bunun Delili	292
Hristiyan Osmanlıların Durumu	294
İslahat Layihası	295
Hristiyanların Arzu ve İstekleri	295
Dürziler Cemal'e İkramda Bulunuyorlar	296
Emir Şekib Bu Ziyareti Neden Tertip Etti?	296
Yazarla Emir Arasında	297
El-Bârûk'taki Ziyafet Nasıl Düzenlendi?	298
Heyetler Cemal Paşa'nın Huzurunda	298
El-Bârûk'taki Ziyafet Hakkında	299
Emeklerinin Karşılığı	300
Evrak-ı Nakdiyenin Yaygınlaşması	300
Altınla Alışveriş	301
Altınla Maaş Ödenmesi	301
Halin İnşa Edilmesi	302
Halin Temel Atma Töreni	302
Alman Propagandaları	302
Almanların Suriye'deki Emelleri	303
Haber Alma	304
Haber Alma Merkezi'nin Açılışı	304
Mali Tahsisler	304
Sahillerin Vurulması	305
Hızlı Tedbirler	306
Savunma	306
İtalyanların Sürülmesi	307
Galip Bey'in İntiharı	307
Yabancı Dildeki Yazılar	308
Lübnanlıların Askere Alınması	308
Dördüncü Ordu Erkan-ı Harbiye Reisi Ali Fuad	309
İdam! İdam!	309
Asker Kaçaklarının İdamı	310

YİRMİ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Ölüm İlanı	312
El-Bevâri'ye İdam Cezası Verilmesi	313
Askerlerin İlgisi	313
Casus Polis	314
Polis Reşid'in Becerisi	316
Polis Beyt Mâri'de	316
Başka Bir Casus	318
Alevi Bir Casus	321
Komik Bir Olay	321
Başka Bir Casus	322
Casusluğa Karşı	323
Divan-ı Harb-i Örfi'de	325
El-Cüveynî'nin Sorgulanması	325
El-Cüveynî Hakkında Alınan Karar	326
Başka Bir İdam	326

YİRMİ BEŞİNCİ BÖLÜM	327
Yahudi Güzeli	327
Lawrence Şam'da	332
Sekizinci Kolordu Kumandanı'nın Seferi	333
Faciadan Sonra	334
Casuslarla Mücadele	335
Hareketin Genişlemesi	337
Matmazel Simon'a Dönüş	337
Başka Bir Hain	338
Yahudi Casuslar	340
Adamın İtirafı	340
Emrin Yerine Getirilmesi	342
Şam'da	342
Josef Tobin	343
Naaman Belkind	343
İtiraf	345
Casusluğu İspat Eden Belgeler	346
Diğer Belgeler	347
İfadenin Teyidi	349
Casus Kadın Nasıl İntihar Etti?	350
Diğer Casuslar	350
Şam'daki Durum	351
Matmazel Simon	352
Hüseyin el-Ahdeb Bey	358
Emir Şekib Arslan'a Verilen Nişanlar	359
HATIRATIN TEFRİKA EDİLDİĞİ SIRADA GAZETEYE GELEN MEKTUPLAR	361
1 Şehid el-Cündî'nin Oğlu'nun Mektubu	361
2 <i>Lisanü'l-Hal</i> Gazetesi'nin Cevabı	364
3 Şeyh Fuad el-Âzâr'ın Mektubu	366
4 Abdurrahman en-Nasûlî Bey'in Cevabı	369
5 Yasin el-Câbî Bey'in Cevabı	375
6 <i>El-Ahrar</i> 'da Hatıratı Arapçaya Çeviren Meydânî Bey'in Makalesi	378
7 Şibli Mellâr'ın Cevabı	382
FOTOĞRAFLAR	387
DİZİN	413

TAKDİM

Dr. Polat Safi

Elinizdeki kitap, Birinci Dünya Savaşı'nın (1914-1918) ikinci yarısında Emniyet-i Umumiye Müdürü (Emniyet Genel Müdürü) olarak görev yapan (Hüseyin) Aziz (Akyürek) Bey'in hatıratı olarak 1932-1933'te Beyrut merkezli *el-Ahrar* Gazetesi'nde Arapça olarak tefrika edildi. Aynı yıl *Suriye ve Lübnan fî Harbi'l-Âlemiyye: el-İstihbarat ve'l-Casusiyye fî'd-Devleti'l-'Usmaniyye* (Dünya Savaşı'nda Suriye ve Lübnan: Osmanlı Devleti'nde İstihbarat ve Casusluk) başlığıyla kitap olarak basıldı.¹ Hatıratı Arapçaya tercüme eden ve yayına hazırlayan Fuad Meydânî, bu kitabın *Keyfe Dehalet Turkiyâ el-Harbê'l-Âlemiyye* (Türkiye Dünya Savaşı'na Nasıl Girdi?) ve *Keyfe Celet el-Kuvvâtü'l-'Usmâniyye 'an Bilâ-di'l-Arab* (Osmanlı Güçleri Arap Beldelerinden Nasıl Çekildiler?) başlıklı, yine kitap olarak yayımlanan iki tefrikayla birlikte bir seri oluşturduğunu belirtiyor. Fuad Meydânî, bu seri yoluyla okurlara "Arap

- 1 Aziz Bey, *Suriye ve Lübnan fî Harbi'l-Âlemiyye: el-İstihbarat ve'l-Casusiyye fî'd-Devleti'l-'Usmâniyye* (Beyrut: el-Ahrar, 1933). Tefrikada yer alan bazı kısımların kitaba alınmadığı anlaşıyor. Tefrika yayımlandığı sırada gazeteye gelen itiraz mektuplarının etkisi altında gazetenin yahut Meydânî'nin bu yönde irade göstermiş olması mümkün. Örneğin, Abdurrahman en-Nasûlî kaleme aldığı itiraz mektubunda Yusuf Ebu'l-Luma hakkında yazarın verdiği bilgilerin gerçeklerle örtüşmediğini belirtmektedir. Ancak kitapta Yusuf Ebu'l-Luma ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Benzer şekilde, Cuniye'de yakalanması hakkında hatıratı verilen bilgilere karşı çıkan Fuad el-Âzâr'ın atıf yaptığı kısımlar kitapta bulunmamaktadır. Dahası, Meydânî'nin kitapta bahsettiğini yahut bahsedeceğini belirttiği, Emir Said el-Cezâirî'nin gelişinde Dürzilerin desteğini alabilmek için Cemal Paşa ile görüşmesi hakkında herhangi bir malumat ve "Ahmed Cemal Paşa'nın Suriye Beldelerinin Osmanlı Devleti'nden Bağımsızlığına Dair Arzuları" başlıklı bölüm kitapta yer almamaktadır.

beldelerinin [Birinci] Dünya Savaşı'nın başlangıcından sonuna kadar yaşadığı serüveni” aktarmayı amaçladığını ifade ediyor.

Hatıratın Türkiye’de herhangi bir kopyasına rastlamadım.² İSAM Kütüphanesi’nde bulunan *el-İstihbarat ve’l-Casusiyye fî Lübnan ve Filistin ve Suriyye hilâlî’l-Harbi’l-Âlemiyye*³ (Dünya Savaşı Sırasında Lübnan, Filistin ve Suriye’de İstihbarat ve Casusluk) adlı kitap gerek isim benzerliği gerekse müterciminin Fuad Meydânî olması dolayısıyla Aziz Bey’in hatıratı yahut ikinci baskısı telakki edilebilir. Ancak sözü edilen ikinci metnin 1936’da *Savtül-Ahrar*’da tefrika edilip 1937’de kitap olarak yayımlandığını, farklı bir dönemi ele aldığını (1913-1918) ve ilk kitaba yöneltilen eleştiriler doğrultusunda anlatının detaylandırıldığını belirtmek gerekiyor. Ayrıca kitabın künyesinde Fuad Meydânî’nin adı mütercim olarak geçse de herhangi bir yazar ismi zikredilmiyor. Yine de 1937 tarihli bu kitabın Aziz Bey’e atfedilen 1933 tarihli hatırat üzerine bina edildiğini düşünmemizin önünde herhangi bir engel bulunmuyor.⁴

Hatıratı Aziz Bey mi Kaleme Aldı?

Aziz Bey’e atfedilen hatırat *el-Ahrar*’da yazarın adı verilmeksizin tefrika edilmiş, fakat anlaşılan o ki tefrika ilerledikçe yazarın kim olduğu merak ve tartışma konusu olmuştur.⁵ Fuad Meydânî de tefrikayı kitaplaştıırken “eserin 1917 yılının sonlarında Osmanlı Devleti’nde Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü yapmış olan Aziz Bey”⁶ tarafından kaleme alındığını belirtmiştir. Her ne kadar Meydânî okuyucular

- 2 Kitabın kopyasını 2007 yılında Şam’da bulunan Mektebetü’l-Esedü’l-Vataniyye’den (El-Esed Milli Kütüphanesi) edindim.
- 3 Aziz Bey, *el-İstihbarat ve’l-Casusiyye fî Lübnan ve Filistin ve Suriyye hilâlî’l-Harbi’l-Âlemiyye* (Beyrut: Matbaat Sadir, 1937).
- 4 Bu kitap, Arapça dışında sadece İbraniceye tercüme edilmiştir. Eliezer Tauber (çev), *Aziz Bek: Modi’in ve-Rigul be-Lavanon, Surya ve-Erez Yisra’el be-Milhemet ha-Olam* (Aziz Bey: Dünya Harbi’nde Lübnan, Suriye ve Filistin’de İstihbarat ve Casusluk) (Ramat-gan: Bar-Ilan University Press, 1991).
- 5 Tefrika yayımlanırken Aziz Bey için yer yer “Dördüncü Ordu İstihbarat Dairesi Reisi” ya da “Dördüncü Ordu İstihbarat Reisi” dendiğini ve tefrika kitaplaştıılırken bu ifadeden sarfınazar edildiğini kitabın arkasında yer alan itiraz mektuplarından anlıyoruz. Kitapta istihbaratla bağlantılı olarak Aziz Bey için kullanılan tek ifade “İstihbarat Şube Reisi”dir.
- 6 Aziz Bey, *el-İstihbarat ve’l-Casusiyye*, 2.

arasında yazarın kim olduğunu sadece Emir Şekib Arslan'ın merak ettiğini öne sürse de hatıratı yapılan itirazları içeren mektuplardan oluşan zeyl, yazarı merak edenlerin Arslan'dan ibaret olmadığını gösteriyor.⁷

Hatıratı 1909-1917 yılları, istihbarat ve casuslukla ilgilenen bir emniyetçinin gözüyle değerlendiriliyor. Anlatılan olayların bir kısmı payitahtta, çoğu Lübnan, Suriye ve Filistin'de geçiyor. Ne var ki, Fuad Meydânî'nin kitabı kaleme aldığını ifade ettiği Aziz Bey'in görev safahatı ve döneme ait diğer kaynaklar onun 1914-1917 yıllarında Suriye ve Lübnan'da bulunduğunu onaylamıyor.⁸ Örneğin, hatıratı göre Aralık 1914 sonlarında Beyrut'a gelen Aziz Bey'in resmi evraka nazaran 4 Ocak 1915'te Emniyet-i Umumiye Birinci Şube Müdürü Mahmud Bey (Mahmut Reşat Mimaroglu) ile beraber trenle Viyana'ya gittiğini öğreniyoruz.⁹ Bu seyahatin iki ay kadar sürmüş olması kuvvetle muhtemel.¹⁰ Yine hatıratı Aziz Bey'in, İstanbul'dan görevini teslim almak üzere hareket eden Cemal Paşa ile birlikte Halep'te bulunduğu belirtilse de bu tarihlerde Aziz Bey'in büyük olasılıkla İstanbul'da görevinin başında bulunduğunu anlıyoruz.¹¹

7 *A.g.e.*, 357-384.

8 Aziz Bey'in bu döneme kadar gerçekleştirdiği faaliyetler hakkındaki bilgilerimiz oldukça kısıtlı. Hüseyin Aziz Akyürek 1882 Trabzon doğumlu. Babası Edirne Vilayeti Defterdarı Mehmed Mithad Efendi. İlk ve orta tahsilini Adana'da yapan Aziz Bey, Mekteb-i Mülkiye-yi Şahane'den 1902 yılında mezun oluyor ve 1903'te Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesi'nde kamu görevine başlıyor. 1908 yılında Eceabat, 1909'da becayişle Lüleburgaz kazası kaymakamı oluyor. BOA, DH. SAİD: 133/385. 1911'e kadar sürdürdüğü görevinden istifa etmesinin ardından İttihat ve Terakki Fırkası'nın Genel Sekreteri oluyor. Üç sene kadar yürüttüğü görevini müteakiben önce Edirne Vilayeti Merkez Kaymakamlığı'na getiriliyor, ardından da Gelibolu Sancağı Mutasarrıfı oluyor. BOA, BEO: 4219/316351; BOA, İ.DH: 1501/22; BOA, BEO: 4241/318019; BOA, İ.DH: 1504/17.

9 BOA, HR.SYS: 2109/2.

10 Mahmut Bey (Mahmut Reşat Mimaroglu), hatıratında Aziz Bey ile "polis hizmetleri hakkında tetkikatta bulunmak üzere" Viyana'ya gittiklerinden bahsetmekte, tarih olarak 1916 Ekim ayı ortalarını vermektedir. Aziz Bey ile iki kere Viyana'ya gittiklerinden bahsetmediğine göre Mahmut Bey'in seyahat tarihini kuvvetle muhtemel yanlış hatırladığını yahut bir dizgi hatasının söz konusu olduğunu söyleyebiliriz. Mahmut Bey, adli ve idari polis işleri yanında polis mektebine dair incelemelerinin yaklaşık iki ay kadar sürdüğünü belirtir. Mahmut Reşat Mimaroglu, *Gördüklerim ve Geçirdiklerim'den: Memurluk Hayatımın Hatıraları* (İstanbul: T. C. Ziraat Bankası Matbaası, 1946), 62.

11 ATASE, BDH; F: 1828, D: 4, I: 1/18 ve 1/56.

Ayrıca Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na dahil olduğu dönemde, yani Ağustos 1914'te Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Kısım-ı Siyasi Müdür Yardımcılığı'na atanan Aziz Bey'in Aralık 1915'te müdüriyete ait işlemleri vekaleten ve fahri olarak yürütmeye başladığını¹² ve Nisan 1916'da Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü'ne resmen tayin edildiğini biliyoruz.¹³ Bu durumda Aziz Bey'in kabaca Kasım 1914'ten, hatıratın nihayete erdiği Kasım 1917'ye kadar Suriye ve Lübnan'da bulunmuş ve bahsedilen olayların içinde yer almış olması da sorgulanabilir hale geliyor.¹⁴ Büyük ihtimalle söz konusu tarih ihtilafı yüzünden mütercim Fuad Meydânî kitaba yazdığı "Önsöz'de Aziz Bey'i takdim ederken onun 1917 sonlarında Emniyet-i Umumiye Müdürü olduğunu belirtiyor. Halbuki sarahaten biliyoruz ki Aziz Bey söz konusu görev ve bu tarihten yaklaşık bir buçuk yıl önce başlamıştır.

Hatıratın Aziz Bey'e ait olmadığını düşündüren deliller bunlarla da sınırlı değil. Hatıratıta 1910-1914 yıllarına tekabül eden bazı olaylarda Zaptiye Nezareti'nin varlığından ve Aziz Bey'in nezaretle ve nazırla kurduğu ilişkilerden bahsediliyor. Meydânî, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ni Arapçaya yanlışlıkla Zaptiye Nezareti şeklinde tercüme etmediyse yahut Aziz Bey olayları yanlış hatırlamıyorsa, kendisinin 1909'da gerçekleşen 31 Mart hadisesini müteakip kapatılmış bir nezaretle ne tür bir bağlantısı olabileceği merak konusu olur. Gerçekten de Zaptiye Nezareti 1909'da ilga edilmiş, memleketin emniyet işlerini Polis ve Jandarma Müfettiş-i Umumisi üstlenmiş, ardından da Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti kurulmuştur.¹⁵ Yazarın

12 Nejdet Bilgi, "Saruhan Sancağı'nın Son Mutasarrıfı: Hüseyin Aziz Akyürek," *Tarih İncelemeleri Dergisi* 1 (2005): 4.

13 BOA, İ.DU'İT: 39/54; BOA, BEO: 4410/330712; BOA, DH.EUM.MEM.: 75/64.

14 Aziz Bey'e Birinci Dünya Savaşı bitmeden birkaç gün önce Stockholm Sefareti Ticaret Ataşeliği görevi verilse de kendisinin görevine başlamadığı ve sonrasında yurda döneceği Sakarya Zaferi'ne kadar Berlin'de kalmayı tercih ettiği biliniyor. Aziz Bey, Eylül 1922'de Saruhan Sancağı Mutasarrıfı, Ağustos 1923'te İzmir Valisi, 1924'te aynı şehirde Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan Belediye Başkanı oldu. 1927'de başladığı Erzurum Milletvekilliği görevini 4, 5, 6 ve 7. dönemlerde de sürdürdü. 1946'da milletvekili seçilemeyen ve bir sene sonra emekliye ayrılan Hüseyin Aziz Akyürek, 15 Ağustos 1951'de hayatını kaybetti. Bilgi, "Hüseyin Aziz Akyürek," 4-7.

15 İstanbul Vilayeti'nin zabıta görevi ise İstanbul Valisi'nin emir ve idaresi altında olmak üzere İstanbul Vilayeti Polis Müdüriyeti'ne verildi. Bu teşkilat, 4 Haziran 1911'de yayımlanan bir kanunla doğrudan doğruya Dahiliye Nezareti'ne bağlandı ve İstanbul

hatırat boyunca Zaptiye Nazırı'nın ismini zikretmeyişi bu durumla açıklanabilir.

Hatıratta istihbarat, propaganda ve casusluk alanında birçok bilgi, belge ve operasyona yer verilirken bu alanlar yanında çete harbiyle taktik seviyede ilgilenen Teşkilat-ı Mahsusa'dan bahsedilmemesi ayrıca dikkat çekicidir. Zira Aziz Bey, bu erken dönem gayrinizami harp örgütünün Heyet-i İdaresi'nin üç daimi üyesinden biridir.¹⁶ Dahası hatıratın konu ettiği dönemde bölgede görev yapıp anılarını kaleme alan hiç kimse Aziz Bey'den söz etmemektedir. Halbuki Aziz Bey'den, en azından emri altında çalıştığı söylenen Cemal Paşa ile Kurmay Başkanı Ali Fuad Erden'in, gizli addedilebilecek birçok bilgiyi paylaştıkları anılarında bahsetmeleri beklenebilirdi.¹⁷

Örnekler çoğaltılabilir, ancak maksadım hatıratın Aziz Bey tarafından kaleme alındığını sorgusuz sualsiz kabul etmenin beraberinde getirdiği pek çok soru işaretinin varlığına işaret etmekten ibaret.¹⁸ Ha-

Polis Müdüriyet-i Umumiye adıyla ayrı bir teşkilat kuruldu. Yani, bu tarihten itibaren Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nin başkentini zabıta işleri ile herhangi bir alakası kalmadı. Halim Alyot, *Türkiye'de Zabıta: Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum* (Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Polis Akademisi Türk Tarihi Araştırmaları Merkezi, 2008), 487-495; BOA, BEO: 3550/266212 ve 3618/271301; BOA, DH.MKT.: 2898/19 ve 2898/31; BOA, DH.EUM.THR.: 1/10; BOA, DH.MUL.: 21/17.

- 16 Diğer daimi üyeler, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Manastır bölgesindeki fedailerinden biri olarak 7 Temmuz 1908'de Şemsi Paşa'yı öldüren ve Cumhuriyet döneminde Çanakkale millîetvekilliği de yapan Atuf (Kamçıl) Bey, diğeri ise Cemiyet üzerindeki etkisi her türlü tartışmanın ötesinde olan Doktor Nazım'dır. *Takvim-i Vekayi (TV)*, 12 Şaban 1337/13 Mayıs 1919, no. 3547, s. 48-EK; Divan-ı Harb-i Orfi Muhakematı Zabıt Ceridesi (DHÖM), Üçüncü Muhakeme (6 Mayıs 1335/6 Mayıs 1919); *TV*, 14 Şaban 1337/15 Mayıs 1919, no. 3549, s. 57-EK; DHÖM, Dördüncü Muhakeme (8 Mayıs 1335/8 Mayıs 1919). Aziz Bey'in heyete Atuf Bey'den sonra dahil olduğu anlaşıyor. Atuf Bey'e göre, Teşkilat-ı Mahsusa'nın ilk başkanı olan Süleyman Askeri, işlerinin yoğunluğundan dolayı Enver Bey'den bir yardımcı istemiş, bunun üzerine Enver Paşa, Atuf Bey'i komisyona dahil etmiştir. *TV*, 12 Şaban 1337/13 Mayıs 1919, no. 3547, s. 48-EK; DHÖM, Üçüncü Muhakeme (6 Mayıs 1335/6 Mayıs 1919).
- 17 Cemal Paşa, *Hatırat* (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2006); Ali Fuad Erden, *Birinci Dünya Harbi'nde Suriye Hatıraları* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2003); *Paris'ten Tih Sahrasına* (Ankara: Ulus Basımevi, 1949).
- 18 Konu üzerine çalışan kıymetli araştırmacı Chloe Bordewich de hatıratın büyük olasılıkla Aziz Bey tarafından yazılmadığını düşünmektedir. Bordewich'i bu takdim yazısı biterken tanıma fırsatı buldum. Birbirimizle araştırmalarımızı paylaştık ve görüş alışverişinde bulunduk. Henüz yayımlanmamış olan makalesini benimle

tıratın Türkçe aslının şu ana kadar gün yüzüne çıkmayışı da bu görüşü destekliyor. Bununla birlikte, kitabın yayımlanmasından 18 sene sonra hayatını kaybeden Aziz Bey'in, hatıratın kendisine ait olmadığını ifade ettiği herhangi bir tekdip metnine rastlamadığımı, bu yönde ortaya çıkacak bilgi ve belgeleri de heyecanla karşılayacağımı belirtmeliyim.

Hatıratın Yazarı Kim?

Hatıratın yazarı büyük olasılıkla Aziz Bey olmadığına göre bu metni başka biri kaleme almış yahut derlemiş olmalı. Bu noktada ilk akla gelen isim elbette “mütercim” Fuad Meydânî. Fakat Meydânî hakkında dişe dokunur biyografik bilgilerin yokluğu, bu ismin müstear olması ihtimalini akla getiriyor. Durum böyle ise “Meydânî”, bölgedeki karşı-casusluk faaliyetlerinden dolayı 1915-1916 yıllarında Âliye Divan-ı Harb-i Örfisi'nde idama mahkum edilenlerin infaz edildiği, Şam'daki Merce Meydanı'ndan ve Beyrut'taki el-Burc Meydanı'ndan mülhem bir müstear olabilir, zira bu idamlar kitapta merkezi bir yer işgal ediyor.

Adının müstear olup olmadığı tartışması bir yana, Fuad Meydânî'nin bir başkası adına hatırat üretebilecek donanımında olduğu görülüyor: Gerek hatırat içindeki birtakım ifadelerden gerekse Emir Şekib Arslan tarafından yazılan fakat bütünü aktarılmayan itiraz mektubuna verdiği cevaptan, Meydânî'nin Cemal Paşa, Ali Fuad (Erden), Mersinli Cemal Paşa ve Ebubekir Hazım (Tepeyran) Bey'in anıları yanında Dördüncü Ordu'nun Âliye Divan-ı Harb-i Örfisi hakkındaki yayınına, yerel kaynaklara ve dönemin gazetelerine hakim olduğu anlaşılıyor.

Elbette böyle bir donanıma sahip olması, Fuad Meydânî'nin Aziz Bey adına hatırat kaleme aldığını ispatlamaya yetmez. Ancak yirmi beş bölümden oluşan hatıratıta yer alan kimi bölümlerin, Meydânî'nin hakim olduğunu belirttiğimiz kaynaklar temel alınarak kaynak gösterilmeksizin yazıldığını tespit edebiliyoruz. Örneğin yazar, Aziz Ali el-Mısırî, Suriye ve Lübnan'da yaşanan açlık, açlığı önlemeye yönelik tedbirler, Kanal Harekatı hazırlıkları, Fransız Konsolosluğu'ndaki evrakın ele

paylaştığı için kendisine teşekkür ediyorum. Bordewich'in Aziz Bey'e dair tespit ve görüşlerini yakında *Jerusalem Quarterly*'de yayımlanacak makalesinde okuyabilirsiniz. Chloe Bordewich, “Diaries of an Ottoman Spymaster?: Treason, Slander, and the Afterlife of Memoir in Empire's Long Shadow,” *Jerusalem Quarterly* 78 (2019) (basım aşamasında).

geçirilmesi, Cemal Paşa'nın Arapları kendi tarafına çekmeye yönelik çabaları, Paşa'nın İzzet el-Cündî ile Şam'da görüşmesi, Dürzilerin Osmanlı Devleti'ne karşı takındıkları tutum, Yahya el-Atraş, Adem-i Merkeziyet hareketi, Meissner Paşa ve bölgedeki ulaşım hatlarıyla ilgili bölümleri Cemal Paşa'nın hatıratından alarak Aziz Bey adını verdiği kurmaca karakterin ağzından aktarmıştır.¹⁹ Bu konu başlıkları, parçalar halinde hatıratın İki, Yedi, On, On İki, On Üç, On Dokuz ve Yirmi İkinci Bölümlerinde yer almaktadır. Meydânî, bunu yaparken Aziz Bey'i bu durum ve olayları gerçekten yaşamış gibi anlatıların içine ustaca konumlandırmıştır.

Üstelik, yapılan intihaller bunlarla da sınırlı değil. Meydânî, "Birinci Bölüm"de Ortadoğu'daki gayrimüslim grupları ele alırken, yine kaynak göstermeksizin Behçet ve Temimi'nin Beyrut ile ilgili kitabından kayda değer miktarda alıntı yapmıştır.²⁰ Ayrıca, "Yirmi Üçüncü Bölüm"de yer alan Adem-i Merkeziyet Partisi'nin kuruluşuna, 1913'te Paris'te düzenlenen Arap Konferansı'na ve Divan-ı Harb-i Örfî'de cezaya çarptırılanlara dair bilgiler Dördüncü Ordu tarafından neşredilen Divan-ı Harb-i Örfî ile ilgili yayından alınmıştır.²¹

Meydânî'nin hatıratı meydana getirirken kullandığı kaynaklar yukarıda belirtilenlerle de sınırlı değil. Meydânî, Enver ve Talat Paşaların Suriyelilerle nasıl bir ilişkisi olduğunu 1932-1933'de yayımlandığını öne sürdüğü, Ebubekir Hazım Tepeyran'ın anılarına atıfla delillendirir. Fakat ilginç olan şu ki, Ebubekir Hazım Bey'in hatıratı, Aziz Bey'in hatıratından yaklaşık 12 sene sonra, 1944'te yayımlanacaktır. Meydânî, benzer şekilde Emir Şekib Arslan'ın itiraz mektubuna cevap verirken Arslan'a Cemal Paşa tarafından yapılan yardımlarla ilgili bilginin Mersinli Cemal Paşa'nın hatıratındaki bilgilerle uyuytuğunu belirtir. Ancak biliyoruz ki Mersinli Cemal Paşa'nın yayımlanmış herhangi bir hatıratı yok. Son iki örnekten görüleceği üzere, yazar intihal yapmasının yanı sıra, henüz ortada olmayan kaynaklara da atıf yapmıştır.

19 Cemal Paşa, *Hatırat*, 74-78, 174-188, 211-219, 251-258, 260-263, 303-305, 331-342, 347, 350-351.

20 Mehmet Behçet ve Refik Temimi, *Beyrut Vilayeti Cenub Kısmı* (İstanbul: Vilayet Matbaası, h. 1335/m. 1916-1917), 20-30.

21 *Âliye Divan-ı Harb-i Örfî'sinde Tedkik Olunan Mesele-i Siyasiye Hakkında İzahat* (Dersaadet: Tanin Matbaası, r. 1332/1916-1917), 40-50, 117-127.

Daha da ilginç, Meydânî'nin Türkçe orijinali bulunmayan Mersinli Cemal Paşa hatıratını Arapçaya tercüme etmiş olduğunu iddia etmesidir. Her nasılsa kaynak metni olmayan söz konusu tercüme, yazının başında zikrettiğimiz, 1932'de yayımlanan *Keyfê Celet el-Kuvvâtul-'Usmâniyye 'an Bilâdîl-Arab* (Osmanlı Güçleri Arap Beldelerinden Nasıl Çekildiler?) adlı kitaptır. Yani Fuad Meydânî, başka kaynaklardan intihal yapmasının ve gerçekte var olmayan kaynaklara atıfta bulunmasının yanı sıra başkaları adına hatırat kaleme aldığı tescilli olan bir yazardır.

Bu bağlamda, Mersinli Cemal Paşa'ya dair bazı biyografik bilgiler, Aziz Bey'e atfedilen hatıratla ilgili önemli sonuçlara varmamızı sağlıyor. Mersinli yahut Küçük Cemal Paşa, Sina-Filistin Cephesi'nde Kanal Seferi'ni yürütmekle görevli Sekizinci Kolordu Kumandanlığı'nı, 1918 yılında ise Dördüncü Ordu'nun yerine kurulan Suriye ve Garbi Arabistan Umum Kumandanlığı'nı üstlenmiştir.²² Bu bilgiler, yazarın kullandığı bir diğer kaynak olan Cevat Rifat (Atılhan) Bey'in raporlarıyla birlikte değerlendirildiğinde daha da kıymetli hale gelmektedir. Zira Cevat Rifat Bey, savaş sırasında Sekizinci Kolordu Harekat Şubesi ve Suriye ve Garbi Arabistan Umum Kumandanlığı Erkan-ı Harbiye İkinci Şubesi'nde bulunmasının yanı sıra Mersinli Cemal Paşa'nın yaverliğini yapmış ve şifre subaylığı görevini üstlenmiştir.²³

Yazar, Aziz Bey'e atfedilen metinde Cevat Rifat Bey'den gelen raporları doğrudan alıntı olarak vermekte, böylece istihbarat ve casusluğa ilişkin mevsuk yerel bilgilere sahip olduğunu göstermektedir. Halbuki yazarın sadece bu raporları değil, Cevat Rifat Bey'in İzmir'de yayımlanan *Anadolu* gazetesinde neşrettiği ve söz konusu raporları da içeren otuz yedi bölümlük tefrikasını da kullandığı tespit edilebilir. Yazar, hatıratın "Yirmi Beşinci Bölüm"ünü bu tefrikadan hareketle hikaye etmiştir.²⁴ Yazar bu bölümde, tıpkı Cemal Paşa örneğinde olduğu gibi Cevat Rifat'ın anlattığı olayların içine, gerçekte var olup olmadığı bilinmemekle birlikte söz konusu olaylara şahit olmadığı kesin olan Aziz Bey'i yerleştirmiş,

22 Dursun Gök, Mersinli Cemal Paşa, *İkinci Ordu Müfettişliği ve Harbiye Nazırlığı* (Konya: GK Yayınları, 2015), 34-35.

23 Celil Bozkurt, *Mersinli Cemal Paşa'nın Yaveri Yüzbaşı Cevat Rifat Bey'in Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke Dönemi Anıları* (İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2015), 8-9.

24 Tefrika, 1933 yılında *Sina Cephesinde Yahudi Casuslar* başlığıyla yayımlanmıştır. Cevat Rifat Atılhan, *Sina Cephesinde Yahudi Casuslar* (İzmir: Meşher Matbaası, 1933), 23-105.

böylece Cevat Rifat'tan sadece raporları alıntıladığı izlenimini yaratmak istemiştir. Halbuki, Meydânî açık bir şekilde Rifat'ın sadece raporlarını değil, Matmazel Simon, Sarah Aaransohn, Yasin el-Câbî, Yunus Haydar Bey, Sekizinci Kolordu Kumandanlığı ve Yahudi casusluk şebekesi Nili ile ilgili aktardığı bilgilerin tamamını hikayeleştirerek kullanmıştır.

Meydânî mi Atılhan mı?

Peki bu bilgileri Meydânî Atılhan'dan değil de, Atılhan Meydânî'den alıp kullanmış olabilir mi? Bu soruya iki metnin tarihine bakarak cevap vermek zor. Atılhan'ın "Harb-i Umumide Sina Cephesi'nde Yahudi Casuslar" adlı yazı dizisi 8 Ocak-27 Şubat 1933 tarihlerinde *Anadolu* gazetesinde yayımlanmış, aynı sene *Sina Filistin Cephesinde Yahudi Casuslar* adıyla kitap olarak basılmıştır. Öte yandan, gazete nüshalarına ulaşamadığımız için Aziz Bey'e atfedilen hatıratta yer alan itiraz mektuplarından, bu kitabın son kısımlarına tekabül eden ilgili bölümün Aralık 1932 ile Şubat 1933 arasında bir tarihte yayımlanmış olabileceğini söyleyebiliriz. Metinlerin yayın tarihleri tahmin ettiğimiz gibiyse, Atılhan'ın tefrikası Aziz Bey ile ilgili tefrikayı en fazla bir iki hafta sonralayabilir. Bu durumdaysa metnin Lübnan'dan Türkiye'ye gönderilmesi ve çevrilip tefrika edilmesi için yeterli süre kalmaz. Tarihlemede hata yapmış olsak ve Atılhan'ın metinleri çevirmek için vakti kalmış olsa bile Aziz Bey'e atfedilen metindeki ilgili kısmın Atılhan'dan alındığını rahatlıkla öne sürebiliriz.

Bunun birkaç sebebi var. Birincisi, Atılhan'ın metninde belirli kişilerin ahvaline dair bilgiler vermesi, bu şahıslarla Atılhan arasında bir tanışıklık olduğunu gösteriyor. İkincisi, Atılhan'ın metni Aziz Bey'e atfedilen metne nispetle daha zengin. Hatıratta Meydânî'nin ya aceleden ya gereksiz gördüğünden ya da başka bir niyetle bazı bilgileri atladığı, bazen de yanlış aktardığı görülüyor. Örneğin Atılhan'ın metninde Nili casusluk şebekesi Smoil Anna adlı bir casusun itiraflarıyla ortaya çıkarılırken²⁵ Meydânî bu itirafı Yakob Abraham Habon adlı başka bir casusun dilinden aktarıyor ve bunu yaparken de Atılhan'ın Smoil Anna ile ilgili verdiği bilgileri atlıyor. Keza, casusların itiraf etmelerini sağlamak için hipnoza başvurulmasından bahsedilen bölümde Meydânî, Atılhan'ın metninde

25 *Age.*, 59-63. Atılhan, eserinin kısaltılmış 1947 baskısında "Smoil" yerine "Samuel" ismini kullanır. Cevat Rifat Atılhan, *Filistin Cephesi'nde Yahudi Casuslar: Suriye'nin Mataharisi Simi Simon* (İstanbul: Üstün Eserler Neşriyat Evi, 1947), 32-34.

adı anılan Kolordu kimyageri Ali Rıza Bey'i es geçiyor.²⁶ Ayrıca, Atilhan'ın zeka ve kabiliyetlerine hayran olduğu ve iyi bir vatanperver olarak tavsif ettiği dostu Çobanoğlu Zeki Bey²⁷ de Aziz Bey'e atfedilen hatıratın gerçek yazarı tarafından vatan haini addediliyor.

Bu gibi örnekleri, Aziz Bey'in hatıratının yayımlanmasından bir yıl önce, Mersinli Cemal Paşa'nın şu ana kadar Türkçede varlığını tespit edemediğimiz hatıratının, yine Meydânî'nin tercümesiyle Arapça olarak yayımlanması ve Atilhan'ın Mersinli Cemal Paşa'nın oldukça yakınında görev yapmasıyla birlikte değerlendirdiğimiz takdirde, Atilhan ile Meydânî ya da *el-Ahrar* gazetesi yetkilileri arasında metinsel ilişkinin ötesinde doğrudan yahut dolaylı bir tanışıklık olduğunu ve Atilhan'ın metinleri yayımlamadan önce Meydânî'ye ya da *el-Ahrar* gazetesine verdiğini düşünmemizin önünde herhangi bir engel kalmıyor.

Peki bu muhtemel ilişkiden ve Atilhan'ın Meydânî'yi ya da gazeteyi birtakım bilgi ve belgelerle beslemiş olma ihtimalinden yola çıkarak kitabın gerçekte Atilhan tarafından yazıldığını söyleyebilir miyiz? Bunu çok olası görmüyorum. Her şeyden önce, kitapta Atilhan'ın görüşleriyle uyumsuz bir dizi görüş ve bilgiye yer verilmiş. Bunun en bariz örneğine 31 Mart Vakası'nın anlatıldığı bölümde rastlıyoruz.²⁸ Öte yandan kitabın tamamının değil, sadece hacimli sayılabilecek "Yirmi Beşinci Bölüm"ün Atilhan'ın verdiği bilgi ve belgeler temelinde oluşturulduğunu tespit edebildim. Ancak Onuncu, On Birinci, On Yedinci ve On Sekizinci bölümlerde de Atilhan'ın üslubunun hissedilir olduğunu eklemeliyim.

Bütün bu değerlendirmelerin ışığında ortaya çıkan tablo şudur: Hatırat büyük olasılıkla Aziz Bey tarafından değil,²⁹ Meydânî ya da

26 *A.g.e.*, 48. Aziz Bey'e atfedilen hatıratın yazarı, el-Atrun (Atilhan'a göre Latron) köyünden jandarma Mehmed oğlu İbrahim'in ön adı olan Halil'i kullanmayı da unutmuştur. *A.g.e.*, 46.

27 *A.g.e.*, 23-24.

28 Atilhan, 31 Mart vakasını irticai bir hareketten ziyade Siyonist, Farmason ve dönemlerin bir komplosu olarak değerlendirir. Cevat Rifat Atilhan, *Tarih Önünde ve İlim Işığında 31 Mart Faciası* (İstanbul: Aykurt Neşriyat, 1956).

29 Resmi evrakı göre, hatıratın konusunu oluşturan dönemin önemli bir bölümünde bölgede bulunmayan Aziz Bey'in, izini kaybettiğimiz kısa dönemlerde bölgeye gelmiş olduğunu düşünüyorum. Ne var ki, Aziz Bey'in hatıratı tekzip ettiği herhangi bir metin en azından şimdilik bulunamadığı için, Suriye ve Lübnan'da olmasa bile, en azından payitahtta vuku bulan hadiseler hakkında yazara bilgi veren isimler arasında düşük ihtimalle de olsa Aziz Bey'in de bulunmuş olduğu düşünülebilir.

el-Ahrar'ın görevlendirdiği bir kişi ya da grup tarafından Meydânî müstearı kullanılarak kaleme alındı yahut derlendi. Hatıratın birden çok kaynağı olduğu ve intihallerin metnin belkemiğini oluşturduğu aşikar. Bu kaynaklar arasında öne çıkanlar, Cemal Paşa, Behçet ve Temimi, Cevat Rifat Atilhan tarafından kaleme alınan metinlerle Dördüncü Ordu'nun Âliye Divan-ı Harb-i Örfisi hakkındaki yayınıdır. Atilhan'ın Mersinli Cemal Paşa'nın yaveri ve şifre subayı olarak bölgede tecrübe sahibi olması ve döneme ait birçok birincil ve ikincil kaynağa erişiminin bulunması, öte yandan Mersinli Cemal Paşa'nın hatıratının yine Meydânî tarafından Aziz Bey'in hatıratından bir sene önce yayımlanmış olması ve Aziz Bey'e atfedilen hatıratta Atilhan'ın hatıratından bölümler alınarak bunların yer yer doğrudan yer yer farklı cümlelerle aktarılması, Cevat Bey'in Meydânî yahut *el-Ahrar*'a kaynak temin eden başlıca kişi olduğunu, şimdilik varılabilecek en makul sonuç kılıyor.

Metin Kurmaca mı?

Gerçekte hatıratta aktarılan olayların içinde yer almadığı halde inan-dırıcılığı artırmak ve yazarın gerçek kimliğini perdelemek için tasarla-nan ve fakat Aziz Bey adında gerçek bir kişiye atıfla sunulan kurmaca yazarın varlığı, metindeki bilgilerin zorunlu olarak kurmaca olduğu anlamına gelmez. İlk aşamada emin olabileceğimiz tek şey, metnin an-latıcısının kurmaca olduğudur.

Metnin kurmaca olup olmadığı mevzuuna gelince, yayımlandığı tarihten bu yana geçen 87 sene boyunca hatıratta değinilen konular üze-rine çalışan, Arapçaya hakim uzmanların bu metni sahih kabul ederek muteber bir kaynak olarak kullanageldiklerini görüyoruz. Bu durum, büyük ölçüde intihaller yoluyla oluşturulan kitabın içerdiği çoğu bilgi-nin birincil ve ikincil kaynaklarla doğrulanabilir olmasıyla açıklanabilir. Keza, kitabın sonuna eklenen ve tamamı itirazlardan oluşan mektuplarda dahi hatıratta verilen birtakım bilgiler eleştirilmekle birlikte daha çok bazı yorum ve görüşlere itiraz edildiği görülür. Dahası bu mektuplarda, "hatırat" vasıtasıyla üstü kapatılmaya çalışılan bazı tarihi olayların ak-tarıldığı da teslim edilir. Bütün bunlar anlatıcısının kurmaca olduğunu gösterdiğimiz bu kitabın metnini tamamen kurmaca olarak değerlendiri-menin yerinde olmadığını gösteriyor.

Öte yandan, tespit edebildiğim kaynaklar haricinde yazarın yerel bilgi kaynaklarına, dönemin gazetelerine ve çeşitli resmi evraka başvurduğunu da düşünüyorum. Haliyle sıhhati sorgulanabilir olsa da hatıratta bulunan birtakım bilgilerin, hakkında hiç bilgimizin olmadığı yahut kısıtlı, eksik ve/veya yanlış bilgilere sahip olduğumuz kimi şahıs, olay ve kurumların daha iyi anlaşılması noktasında aydınlatıcı olabileceği de söylenebilir.

Son tahlilde şuna şüphe yok ki, kim tarafından ve hangi kaynaklar temel alınarak yazılmış yahut derlenmiş olursa olsun Aziz Bey'e atfedilen bu hatırat, içerdiği konular itibarıyla Osmanlı istihbarat tarihi çalışmalarını zenginleştirme potansiyeli taşıyor: Hatırat, istihbarat ihtiyaçlarının tespitinden açık ve kapalı kaynaklardan istihbarat toplanmasına, casusluk ve karşı casusluk faaliyetlerinden toplanan bilgilerin analizine, propaganda faaliyetlerinden istihbarat ödeneklerine, bölgede yer alan birçok merkezin yanı sıra çöldeki istihbarat yapılanmasından casusların ve casusluk şebekelerinin ortaya çıkarılışına uzanan geniş konu yelpazesıyla, elbette bu konuların temkinli bir şekilde ve eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmesi kaydıyla, meraklılara ve araştırmacılara ufuk açıcı bilgiler sunacaktır. Diğer taraftan, hatıratta verilen bilgiler, istihbarat birimleriyle Teşkilat-ı Mahsusa'nın birbirinden ayrılan sorumluluk alanlarını daha berrak bir şekilde ortaya koymayı mümkün kılması açısından gayrinizami harp tarihimize de dolaylı olarak katkıda bulunacaktır.³⁰

Bununla birlikte, hatıratta muteber kaynaklardan yapılan intihallere dayanan ve eleştirisi ancak bu konuya hasredilecek kapsamlı bir yazıda yapılabilecek olan bilgilerin yanı sıra bazı kurmaca unsurların da yer aldığı muhakkak. Bu çerçevede özellikle "Giriş" bölümü ile 31 Mart Vakası'nın, İttihat ve Terakki erkânıyla II. Abdülhamid arasındaki ilişkilerin, V. Mehmet'e suikast girişiminin, ayrılıkçı Arapların İstanbul'da gözetim altında bulundurulmasının, Enver ile Cemal Paşa arasındaki ilişkinin, bu tarihi figürlerin siyasi emellerinin, Rus çarına suikast teşebbüsünün ve ileride değineceğimiz bazı başka konuların ele alındığı bölümlerde anlatılan olaylara oldukça ihtiyatlı ve eleştirel yaklaşılmalı, gerçeği kurmacadan ayırt etmek için azami çaba sarf etmelidir.

30 Teşkilat-ı Mahsusa'nın bölgedeki faaliyetlerinin stratejik, operasyonel ve taktik seviyede bir değerlendirmesi için bkz. Polat Safi, "Mirage in the Sands: The Ottoman Special Organization on the Sinai-Palestine Front," *Jerusalem Quarterly* 66 (2016): 39-54.

Türk İstihbarat Tarihine Atılan Kördüğüm

Böyle yapılmadığı takdirde ciddi hatalara düşülmesi kuvvetle muhtemeldir. Örneğin Aziz Bey'e atfedilen hatıratın "Giriş" bölümü her kim tarafından yazılmış olursa olsun döneme ait hiçbir kaynakla doğrulanamayan kimi iddialar içerir. Buna karşın aynı iddialar Teşkilat-ı Mahsusa ve dolaylı yoldan gayrinizami harp ve istihbarat tarihi çalışmalarımızın akademik anlamda kurucusu sayılabilecek Philip H. Stoddard tarafından da ileri sürülmüştür. Eğer Aziz Bey ve Stoddard bizim tespit edemediğimiz ortak bir kaynaktan bu bilgileri almadılarsa, Stoddard'ın dipnot dahi göstermeden Aziz Bey'e atfedilen hatıratın "Giriş" bölümünden kendi çalışmasının girişine bazı bilgiler aktardığını ve bunun üzerine modernist, Avrupa-merkezci ve anakronistik tezini inşa ettiğini söyleyebiliriz.

Aziz Bey'e atfedilen hatıratın söz konusu "Giriş" bölümü şu cümlelerle başlar: "Osmanlı Devleti'nde, diğer ülkelerde olduğu gibi siyasi ve askeri casusluk faaliyetlerini yürütmekle görevli özel bir kurum yoktu. Bizdeki istihbarat daireleri ispiyonculuk ve jurnalcilikten başka bir iş yapmıyordu. Öyle ki, bunların, ülkenin kaderini elinde tutan idarecilerin hasımlarını sindirmek için kullandıkları bir araç olduğunu dahi söyleyebilirim... Dahilde durum buydu. Yurt dışında ise casusluk faaliyetlerini yürütecek bir ağı dahi bulunmadığını kesin olarak söyleyebilirim."³¹ Stoddard ise bu görüşleri şu şekilde, kaynak göstermeden kendi vardığı bir sonuçmuş gibi aktarır: "Osmanlı hükümeti, daha doğrusu Talat, Enver ve Cemal Paşaların İttihatçı üçlü yönetimi, ne o sıralar Avrupa'da görüldüğü gibi siyasi ve askeri istihbarat ile casusluk faaliyetini yürütmekle görevli tek bir daire kurdu, ne de Avrupa'da istihbarat birimleri bulundurdu. Bunun yerine, her biri kendisine sadık, kişisel istihbarat örgütleri kurdular."³²

Muteber kabul edilen bir hatıratın ihtiyatsız bir biçimde yapılan ama bir buluşmuş gibi takdim edilen bu alıntının yahut fazlaca esinlenmenin Türk gayrinizami harp ve istihbarat çalışmalarını işin henüz başında çıkmaza soktuğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Stoddard, tıpkı Eşref Kuşçubaşı'nın kendisine aktardığı bilgileri sorgulamadığı gibi Aziz

31 Aziz Bey, *el-İstihbarat ve'l-Casusiyye*, 1.

32 Philip H. Stoddard, "The Ottoman Government and the Arabs, 1911 to 1918: A Preliminary Study of the Teşkilat-ı Mahsusa" (Doktora Tezi, Princeton University, 1963), 1.

Bey'e atfedilen hatıratın sahilliğine de kayıtsız şartsız güvendiği için Osmanlı Devleti'nde olmayan istihbarat birimleri türeterek istihbaratın genel görünümüne dair temelsiz bir tablo çizmiştir. Bu tablo içerisinde de Teşkilat-ı Mahsusa'yı hem II. Abdülhamid'in hafiye sisteminin devamı olan kişisel bir istihbarat örgütü, hem Enver Paşa'nın özel kuvvetleri hem de bir istihbarat örgütünden beklenen çok çeşitli işlevleri haiz bir yapı olarak konumlandırmıştır. Stoddard bu şekilde dönemin gerçek istihbarat birimlerini görünmez hale getirdiği gibi her taşın altında Teşkilat-ı Mahsusa'nın aranmasına, yarattığı kavram kargaşasıyla da gayrinizami harple istihbarat arasındaki farkın buharlaşmasına yol açmıştır. Stoddard'ın çalışmasını 1990'larda kullanmaya başlayan yerli ve yabancı araştırmacılar da bu temelden zayıf iddiaları tekrarlayarak zincirleme kazalara sebep olmuşlardır.³³

Keza, Aziz Bey'e atfedilen 1933 ve 1937 tarihli çalışmaları sahil kabul eden Eliezer Tauber'in son makalesinde Aziz Bey hakkında yer yer hatalı biyografik bilgiler vermesi ve bu bilgilere binaen ilk elden yanlışlanabilecek birtakım iddialar öne sürmesi³⁴ de elinizdeki kitabın

33 Stoddard'ın Teşkilat-ı Mahsusa ile ilgili kaleme aldığı detaylı analiz maalesef üzerinden üç sene geçmesine rağmen basıl(a)mamıştır. Stoddard'ın intihali bu hatırate takdim yazarken fark ettiğim için sözünü ettiğim makalede intihale değinmeden de olsa Stoddard'ın Aziz Bey'e atfedilen hatırate dayanan bu görüşlerinin temelsiz olduğunu detaylı bir şekilde göstermişim. Polat Safi, "A First Button Done up Wrongly: Revisiting Philip H. Stoddard's 'Special Organization' after Half a Century" (basım aşamasında).

34 Aslında Tauber, Aziz Bey ile ilgili yazdığı son makalesinde Aziz Bey'in en azından 1915 ortalarında Suriye, Lübnan veya Filistin'de değil İstanbul'da bulunduğunu yabancı arşiv belgeleri temeline mevsum bir biçimde ortaya koyarak hatıratın sahte olduğunu tespit etmeye çok yaklaşmıştır. Ancak bu isabetli bulgunun potansiyel açılımlarına yoğunlaşmak yerine hatıratı sahil kabul ederek ilginç bir sav geliştirmiştir. Ona göre, Aziz Bey 1914-1917 yıllarında hatıratın işaret ettiği bölgede bulunduğundan, savaş sonrası Divan-ı Harbi Örfi kayıtlarına dayanarak Teşkilat-ı Mahsusa İdare Heyeti üyesi de olan Aziz Bey'i Tauber'in "soykırım" olarak nitelediği 1915 Olayları'nın sorumlularından saymak, "en azından kronolojik olarak" problemlidir. Eliezer Tauber, "From Young Turks to Modern Turkey: the Story of Hüseyin Aziz Akyürek (Aziz Bey), the Last Director of the Ottoman General Security Service," *Middle Eastern Studies* (Kasım 2018): 4. Metin sahil olmadığı için bu iddianın bileşenlerini değerlendirmek, en azından bu kitap çerçevesinde gerekli değildir. Yine de okuyucuların Tauber'in "soykırım"ı delillendirmek için Aziz Bey'e atfedilen 1937 tarihli metne yaptığı atıflara azami dikkat etmeleri gerekir. Zira bu metin de Fuad Meydâni tarafından tercüme edilerek (!) Arap diline

kaynak eleştirisi açısından önemli bir numune teşkil ettiğini ortaya koyuyor. Her bilgi kaynağının gerek yazarı, yayıncısı ve yazıldığı dönem, gerekse bağlamı ve içeriği bakımından analiz edilerek sıhhat ve geçerliliğinin sorgulanması lazımsa da araştırmacıların özellikle istihbarat, casusluk, propaganda ve gayrinizami harbe ilişkin tarihsel kaynakları ele alırken çok daha dikkatli, titiz ve eleştirel bir tutum benimsemesi elzemdir. Disiplinler arası bir yaklaşımla daha verimli hale gelecek kaynak eleştirisi, eseri istimal yahut suiistimal edenlerin alışkanlık, eğilim ve alandaki belirleyiciliklerinin sorunlu olduğu durumların ortaya çıkarılmasına yardımcı olarak ciddi literatür değerlendirmelerine zemin hazırlayacaktır.

Kitap Neden Yazıldı?

Aziz Bey'e atfedilen hatırat, Osmanlı hakimiyetinden çıktıktan sonra Fransız mandası altına girmiş olan Lübnan'da yayımlanıyor ve retrospektif bir bakışla yakın geçmişte bölgede yaşanan olayları aktarıyor. Lübnan'ın kitabın yayımlandığı tarihteki durumunu da göz önünde bulundurarak, kitapta Osmanlı, Arap coğrafyası ve Avrupa devletleri ile bunların idarecilerinin ve önde gelen şahsiyetlerinin nasıl konumlandırıldığına bakmak, bize kitabın neden yazılmış olabileceğine, yani operasyonel değerine dair genel bir fikir verebilir ve dönemin yerel, bölgesel ve uluslararası konjonktörünü okumak bakımından ilginç açılımlar sağlayabilir.

Bu konuyu tüm detaylarıyla ortaya koymak bu takdim yazısının kapsamını aşacağı için, kitapta en öne çıkan ve adları adeta semptomatik addedilebilecek bir sıklıkla ve vurguyla anılan şahsiyetlerden olan Emir Şekib Arslan ile Şarl Debbâs'ı örneklerimiz olarak belirleyerek kitabın yazılış maksadını ortaya koymaya çalışacağız. Bu amaç doğrultusunda, söz konusu şahısların kitapta nasıl tasvir edildiğine, olaylar

kazandırılmıştır. Aziz Bey, *Lübnan ve Filistin ve Suriye*, 44, 131, 249; Tauber, "Story of Hüseyin Aziz Akyürek," 10. 1937 tarihli bu kitaba 1915 Olayları'nı "soykırım" olarak delillendirmek için atıfta bulunan Tauber'in Aziz Bey hakkında biyografik bilgiler edinmek için yararlandığı, elinizde tuttuğunuz 1933 tarihli metinde "soykırım" aleyhine delil olarak değerlendirilebilecek tüm bulguları görmezden geldiği de ayrıca not edilmelidir. Yani söz konusu olan Aziz Bey'e atfedilen bir metnin sahil olduğundan hareketle birtakım hatalı biyografik bilgilerin serdedilmesinin ötesinde, bu hatalı bilgiler üstüne tartışmaya gayet açık bazı iddiaların, oldukça seçici bir yaklaşımla öne sürülmesidir.

içerisinde nasıl konumlandırıldığına ve bunun Lübnan'daki mevcut durumla olan muhtemel ilişkisine bakacağız.

Kitabını, Emir Şekib Arslan'ın "Fransızları Almanlara saldırmakla suçlayan", ülkesinin bağımsızlığını Almanlara peşkeş çeken bir emperyalizm taraftarı olduğunu ifade ederek³⁵ bitiren yazar, bu kişinin hatırat açısından kilit bir isim olduğunu kitabın en başında ondan bahsederek ima etmiştir aslında: Meydânî, *el-Ahrar*'da kim tarafından kaleme alındığını belirtmeksizin tefrika ettiği hatıratın yazarını "sadece bir kişi[nin]... öğrenmek istediğini" ve "bu kişi[nin] kitapta bazı gerçeklerin açıklığa kavuşturulmasından hoşnut olmadığı için bunlara akıl almaz biçimde itiraz eden Emir Şekib Arslan" olduğunu belirtmiştir.³⁶

Halbuki kitaba zeyl olarak eklenen ve tamamı metindeki bilgilerle itirazlardan oluşan mektuplara dikkatle bakıldığı takdirde, gazeteye cevap gönderen kişilerin çoğunun hatıratın yazarını bilmedikleri ve açık bir şekilde söylemeseler de bu kişiyi merak ettikleri anlaşılabılır. Örneğin, hatıratta hain olarak tavsif edilen Yasin el-Câbî, metnin yazarı için "Hatıratta 'Dördüncü Ordu İstihbarat Dairesi Reisi' olduğu yazılı, ama bu onun kim olduğunu anlamak için yeterli bir bilgi değil" demektedir.³⁷

Diğer yandan, Meydânî'nin zeylde sadece Arslan'ın gönderdiği mektubun tamamını aktarmaktan imtina ettiği, bunun yerine söz konusu mektuptan kısa alıntılar yaparak bunlara cevap vermeyi tercih ettiği belirtilmelidir. Üstelik bu metin, Meydânî'nin itiraz mektuplarına cevaben yazdığı tek metin olma özelliğini de taşımaktadır.³⁸ Bununla birlikte, metnin tahkiki Meydânî'nin cevap verirken kullandığı kaynağı açık bir biçimde tahrif ettiğini şüpheye yer bırakmaksızın ortaya koymaktadır.

Meydânî, Beyrut Mebusluğu da yapmış olan Rıza es-Sulh ile Adem-i Merkeziyet Fırkası'nın (Hizbu'l-lâ Merkeziyye) gizli teşkilatına mensup olan Abdülkerim el-Halil'i idama götüren, Sayda ile Sûr arasında Osmanlı Devleti aleyhine isyan çıkarmaya yönelik faaliyetlerinden Cemal Paşa'yı haberdar edenin bir diğer Beyrut Mebusu olan

35 Aziz Bey, *el-Istihbarat ve'l-Casusiyye*, 356.

36 *A.g.e.*, 2.

37 *A.g.e.*, 373.

38 *A.g.e.*, 376-381.

Kamil el-Esad olduğunu ve o sırada ortamda bulunan Arslan'ın da bu sözleri onayladığını öne sürer. Yazarın okuyucuya kaynak olarak gösterdiği kitap ise Cemal Paşa'nın hatıratıdır.³⁹ Ancak Cemal Paşa'nın hatıratı kontrol edildiği takdirde Meydânî'nin Cemal Paşa'dan yaptığı alıntıya Arslan ile ilgili bölümü hayal gücünü kullanarak eklediği görülecektir. Paşa, "Emir Şekib Arslan da Kamil Bey'in sözlerini onaylamıştı." şeklinde bir cümle sarf etmemiştir.⁴⁰

Meydânî, hatıratı Şekib Arslan'a birkaç suçlama yöneltir. Bunlardan birincisi, Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa'ya yakınlığıdır, ki Meydânî'ye göre Şekib Arslan otoriteyle olan bu sıkı bağını Enver Paşa'nın zihnine Lübnan'ın imtiyazlı statüsünü kaldırma fikrini zerk etmek için kullanır. İkinci suçlama da birinciye benzer niteliktedir. Meydânî, Şekib Arslan'ı, hatıratı icat ettiği sırada ve günümüzde dahi "kasap" olarak anılarak nefret nesnesine dönüştürülen Cemal Paşa ile olan yakınlığı ve ona Lübnan'ın statüsüyle ilgili benzer telkinlerde bulunması dolayısıyla hedef alır. Yani Arslan'ı bir taraftan hem Osmanlı yönetici aklına yakın hem de bu aklı istediği zaman manipüle edebilen bir karakter olarak konumlandırır. Meydânî'nin hatıratın kurmaca anlatıcısı olan Aziz Bey'in ağzından Arslan'ı 1915 ve 1916'da Şam'da ve Beyrut'ta gerçekleştirilen idamlarda pay sahibi göstermeye çalışması bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Arslan'a yöneltilen suçlamalar bunlarla da sınırlı kalmaz. Meydânî'ye göre Arslan iktidara olan yakınlığını ailevi menfaatleri doğrultusunda ve siyasi konumunu güçlendirmek için kullanan çıkarıcı bir kimsedir. Kardeşini bu ilişkiler ağı sayesinde Şûf Kaymakamı yaptırmış, kendisi de Cemal Paşa'nın başdanışmanı olarak bölge halkı üzerinde mutlak otorite sahibi olmak için elinden geleni ardına koymamıştır.⁴¹

Meydânî suçlamalarında o kadar ileriye gider ki, Ağustos 1915 sonlarında, yani ilk idamların gerçekleştirildiği hafta Arslan'ın el-Bârûk'ta organize ettiğini ileri sürdüğü bir ziyafeti anlatırken aslında tüm niyetini açık eden ve Arslan'ı 1930'ların Lübnanlı okuyucusu nezdinde hedef tahtasına yerleştiren şu satırları yazar:

39 *A.g.e.*, 377-378.

40 Cemal Paşa, *Hatırat* 1913-1922 (Dersaadet: 1922), 183.

41 Suçlamalar için bkz. Aziz Bey, *el-İstihbarat ve'l-Casusîyye*, 67-68, 136-137, 284-285, 377-378.

“Ziyafet gerçekten de çok şaşıltıydı. Ahmed Cemal Paşa ve maiyeti ile Şekib Arslan ve adamları Cebel’in en güzel yerlerinden biri olan el-Bârûk Pınarı kıyısında beraberce yemek yediler.

Şimdi kendi kendime soruyorum: Ülkenin içinden geçtiği bu zor dönemde böyle şaşıltı bir ziyafet düzenlemeleri yakışık almış mıydı?

Törende Ahmed Cemal Paşa sürekli methediliyor, yerlere göklere sığdırılamıyordu. Oysa sadece dört gün önce, yani 25 Ağustos’ta pek çok Suriyeli idam edilmiş ve pek çoğu da sürgüne gönderilmişti.

Ben bir Türk olarak bu adamların hepsinin devlete ihanet ettiğini düşünüyordum.

Peki Şekib Arslan ve arkadaşları da buna inanıyorlar mıydı?

Emir Şekib Arslan’ın yabancıları sevmediği ve idam edilenleri ülkesinin vatandaşı saymadığı söylenebilirdi. Ancak bugünden bakarsak, ülkesinin şehit olarak gördüğü kişilere karşı sergilediği bu davranış hakkında ne düşünmeliyiz?

Şekib Arslan Lübnanlıydı ve bir Lübnanlı olarak soydaşlarının topluca idam edildiği hafta Ahmed Cemal Paşa için böyle bir ziyafet düzenlememeliydi.”⁴²

42 A.g.e., 286-287. Bu tür suçlamalar Emir Şekib Arslan’ın yakasını bir ömür boyu bırakmamış, Emir de bildiği yolda ilerlerken bunlara cevap vermeye çalışmıştır. Cleveland, Emir’e yöneltilen suçlamaların temelde dört meseleye dayandığını belirtir: Marûni ruhani liderine karşı takınılan tavır, Arapların Kudüs ve Anadolu’ya sürgün edilmesi, Divan-ı Harb-i Örfi yargulamaları sonucu gerçekleşen idamlar ve bölgede yaşanan açlık. William L. Cleveland, *Islam against the West: Shakib Arslan and the Campaign for Islamic Nationalism* (Austin: University of Texas Press, 1985). Arslan, hatıratında gerek Arap Yarımadası ve Anadolu’ya sürgünlerle ilgili verilen kararları geri aldirmek gerekse idamları engellemek için Paşa’yı nasıl etkilemeye çalıştığını anlatır. Arslan’a göre, yapılanlarda savaş hukuku açısından bir hata olmasa da savaş şartlarında Araplarla Türklerin arasına nifak sokacak bu türden kararlar siyaseten yanlıştır. Ancak Arslan, Enver Paşa ile olan yakın ilişkisine karşın Cemal Paşa’nın kararlarına müdahale edemeyen, bu kararlar üzerindeki etkisi oldukça sınırlı bir otoportre çizmektedir. Bu apolejik tavrıyla, arkadaşları Enver ve Talat’ı da cereyan eden olaylardan sorumlu tutar. “Tek söyleyebileceğim şudur” der Arslan, “Cemal Paşa’nın Suriye’de takip ettiği siyaset, Osmanlı Devleti ve İslam aleminin başına gelmiş en büyük felaketlerden biridir. Olayların birinci dereceden sorumlusu Cemal Paşa’dır, ancak Talat ve Enver de ona istediğini yapma fırsatı verdikleri için sorumludurlar. Yanlışlığı açık olmakla birlikte eğer Paşa’nın yaptıklarının doğru olduğuna

Peki, Meydânî neden Emir Şekib Arslan'ı kitabında bu kadar sık zikretmiş ve her seferinde onu hedef almış olabilir? Bu durum muhtemelen hatıratın kaleme alındığı tarihte Arslan'ın Arap dünyasında, Suriye-Filistin davası ötesinde etkileri olan bir düşünce ve eylem adamı olmasıyla ilgilidir. I. Dünya Savaşı sonrasında yurt dışındaki İttihatçılar, öldürülmesinin ve Mustafa Kemal'in (Atatürk) Anadolu'da kesin bir zafere ulaşmasının Arslan'ı yavaş yavaş Osmanlı davasından Arap davasına kaydırmaya başladığı bilinmektedir. Arslan'ın fikir hayatındaki bu kırılma, 1925 yılında Suriye'de Fransız manda idaresine karşı çıkan ayaklanmanın gerçekleşmesiyle birlikte iyiden iyiye berraklaşmıştır. Bu tarihten sonra Arslan, Milletler Cemiyeti nezdindeki çalışmaları, Suriye-Filistin davası uğrunda gösterdiği çaba, neredeyse küresel ölçekte kurduğu ilişkiler ağı, mücadelesi için yaptığı bitmek tükenmek bilmeyen seyahatler ve yazdıklarıyla Arap dünyası nezdinde bağımsızlık hareketlerinin, anti-emperyalizmin ve İslami uyanışın önde gelen temsilcilerinden biri olacaktır.⁴³

Bu sırada Lübnan da ilginç bir dönemden geçmekteydi. Meydânî'nin metinde Emir Şekib Arslan gibi özel bir önem atfettiği, fakat ondan farklı olarak olumladığı, hatta yücelttiği görülen Şarl Debbâs 1926'da Fransız manda yönetimi altındaki Lübnan'ın ilk cumhurbaşkanı olmuştu. Debbâs'ı göreve getiren, bölgenin ilk sivil yüksek komiseri olan Fransız senatör ve gazeteci Henry de Jouvenel (1925-1926) ile Temsilciler Konseyi idi, ki bunların öncülüğünde hazırlanan anayasa, yürütme yetkisini cumhurbaşkanıyla başbakan arasında paylaşıyor, yaşamayı iki meclisli bir yapıya veriyor ve cemaatlerin eşitlikçi bir şekilde temsil edilmesini öngörüyordu. Üç seneliğine cumhurbaşkanı seçilen Debbâs ile yeni yüksek komiser Henri Ponsot (1926-1929) 1927'de anayasayı cumhurbaşkanı lehine güçlendirdiler. Hemen akabinde, Debbâs'ın görev süresi bitmek üzereyken, yani 1929'da cumhurbaşkanlığı süresi 6 yıla uzatıldı.⁴⁴ Böylece Debbâs 1932'ye kadar makamını koru-

inıyorlarsa onlar da sorumludurlar." Emir Şekib Arslan, *İttihatçı Bir Arap Aydın Anıları*, çev. Halit Özkan (İstanbul: Klasik, 2009), 101. Buna karşın Emir, hem Trablusgarp'ta tanışıp hayran olduğu Enver Paşa ile hem de savaş sonrasında birlikte hareket edeceği Talar Paşa ile ölümlerine kadar arkadaş kalmıştır.

43 Emir Şekib Arslan hakkında geniş bilgi için bkz. Cleveland, *Islam against the West*, 28-89.

44 Kais Firro, *Inventing Lebanon: Nationalism and the State under the Mandate* (London: I.B. Tauris, 2002), 106; Fawwaz Traboulsi, *A History of Modern Lebanon* (London: Pluto Press, 2007), 89-90.

yabilecekti. 1932'ye, yani Meydânî'nin tefrikayı yazdığı yıla gelindiğinde, Debbâs'ın görev süresi bittiği için yeni bir cumhurbaşkanı seçilmesi gerekiyordu. Marûnî adayların birbirine yakın destek almalarından ötürü Muhammed el-Cisr kuvvetli bir aday olarak ön plana çıkmıştı. Ancak Fransızlar, Müslüman bir cumhurbaşkanı istemediklerinden anayasayı askıya aldılar ve manda yönetimi tarafından kullanışlı bir idareci olarak görülen Debbâs'ın görev süresini iki yıl daha uzattılar.⁴⁵

Meydânî, Aziz Bey'e atfettiği hatıratta Debbâs'a dair aktardığı anekdotlarda, son derece zeki ve geleceği parlak bir siyasetçi portresi çizer. Meydânî'nin hatıratta bu bağlamda öne çıkardığı hususlar, Debbâs'ın Fransızlarla birlik olmanın faydasına inandığı, Osmanlıperver olmadığı gibi İstanbul'daki ve Paris'teki faaliyetleriyle Suriye ve Lübnan'da Osmanlı karşıtı ayaklanma çıkarmak için çabaladığı, öğrenci cemiyetleriyle Fransız Hariciye Nezareti arasında aracılık yaptığı, 1913'te Paris'te düzenlenen ve Osmanlı yöneticilerini ziyadesiyle rahatsız eden Arap Konferansı'nda Fransız taraftarı olarak önemli bir rol üstlendiğidir.⁴⁶

1932'nin son çeyreğinden 1933'ün ilk aylarına değin Lübnan'da yaşanan gelişmeler, Emir Şekib Arslan ile Şarl Debbâs'ın bu gelişmeler içerisindeki yeri ve bu iki siyasi figürün hatıratta ele alınış biçimi göz önünde bulundurulduğunda, Meydânî'nin bütün bu hususları, Cemal Paşa'nın yakınında, olayları birinci elden ve derinlemesine bilen bir Osmanlı emniyet müdürünün yahut istihbaratçısının ağzından aktarmasını, anlatı ve analizlerini daha inandırıcı kılma isteğinin bir tezahürü olarak değerlendirmek gerekir.

Yine bu bağlamda, Meydânî'nin Emir Şekib Arslan'ı acımasızca eleştirirken Şarl Debbâs'ı oldukça müteber bir konuma yerleştirmesinin yazarın niyetini okumak açısından açıklayıcı olabileceği kanaatini taşıyorum.⁴⁷ Bir tarafta savaş sırasında Fransa'ya kaçan, ülkesine işgalci Fransız ordusunun öncülerıyla dönen ve Fransız manda yönetiminin

45 Abdo Baaklini, Guilain Denoeux, Robert Springborg, *Legislative Politics in the Arab World: The Resurgence of Democratic Institutions* (London: Lynne Rinner Publishers, 1999), 83-84; Firro, *Inventing Lebanon*, 123-125.

46 Aziz Bey, *el-Istihbarat ve'l-Casuiyye*, 222-223, 263-264, 267-278.

47 Chloe Bordewich, yayımlanacak makalesinde 1930'larda Lübnan'da yaşanan meşruiyet savaşlarını, hatırat yayını ve basın üzerinden isabetli bir biçimde ele almakta ve Aziz Bey'e atfedilen hatıratı bu geniş siyasal ve toplumsal şartlar kesişiminde değerlendirmektedir. Bordewich, "Diaries of an Ottoman Spymaster," (basım aşamasında).

yüksek komiserleri aracılığıyla 1934'e kadar Lübnan'ı idare eden bir cumhurbaşkanı,⁴⁸ diğer yanda ise doğduğu ülke olan Lübnan'a girmesi Fransızlarca yasaklanmış, Arap bağımsızlığının ve anti-emperyalist hareketin üzerinden şaibe hiç eksik olmayan ismi Emir Şekib Arslan. Bu iki siyasi figürün hatıratı adeta bir ikili karışıklık teşkil edecek şekilde konumlandırılması, Meydâni'nin Lübnan'daki siyasi erke dair görüşlerini aktarması hususunda hayli işlevsel görünmektedir.

Peki metinde yer yer karşımıza çıkan anti-Siyonist bakış açısını nasıl açıklayabiliriz? Bu büyük ölçüde, Cevat Rifat Atilhan'ın Meydâni'nin yahut *el-Ahrrar*'ın da onayladığı anti-Siyonist duruşuyla ilişkilidir. Atilhan'ın bazen Yahudi aleyhtarlığına varan ateşli bir anti-Siyonist olduğunu ve bu eğilimlerinin 1928'de ticaret hayatındaki başarısızlığını bir Siyonist-Farmason komploya bağlamasının ardından belirginleştiğini biliyoruz.⁴⁹ Dolayısıyla Atilhan, Suriye'de ve Lübnan'da deşifre edilen Nili casusluk örgütüyle ilgili bildiklerini ve belki de daha fazlasını, zamanında tecrübe edindiği ve üzerinde Siyonist emeller olduğu bilinen bir coğrafyada yaygınlık kazanmasını istemiş olabilir.⁵⁰

48 Hayrüdî Zirikli, *el-A'lâm: Kâmûsü Tenâcim li-Eşherîr-Ricâl ve'n-Nisâ' min el-Arab ve'l-Musta'rebin ve'l-Müsteşrikin*, c. III (Beyrut: Darü'l-ilm li'l-Melâyin, 2002), 151.

49 Celil Bozkurt, "Eserleri ve Fikirleri ile Cevat Rifat Atilhan" (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2011), 18-21, 205-208.

50 Atilhan, 1933 sonlarında, yani hem kendi kitabının hem de Meydâni'nin metninin yayımlandığı yıl Almanya'ya gitmiştir. Bu yıl, aynı zamanda Adolf Hitler'in Alman Şansölyesi olduğu, anti-semitizmin resmi devlet politikası haline geldiği ve Yahudilerin Filistin'e gitmek üzere ülkeyi terk edişini kolaylaştıracak Haavar Anlaşması'nın imzalandığı yıldır. Adolf Hitler ve Nazi Devlet Bakanı Alfred Rosenberg ile tanışıldığı Alman resmi evrakınca doğrulanmadığı söylense de Atilhan, bu altı aylık gezide Nasyonal Sosyalist Parti'nin anti-semitist yazar ve yayıncısı Julius Streicher ile görüşmüş ve onun tarafından çıkarılan *Der Stürmer* adlı dergide makaleler yayımlamıştır. Görünen o ki Atilhan, Ulrich Fleischhauer'in çıkardığı *Weltdienst* adlı benzer bir dergide de makaleler yayımlamıştır. Corry Guttstadt, *Turkey, the Jews, and the Holocaust* (Cambridge: Cambridge University Press, 2013), 40-41. Atilhan'ın Yahudi casuslarla ilgili yazdığı ve Meydâni'ye kaynaklık eden haturatı ise 1934'te Almanca'ya çevrilip *U. Bodung Verlag* adında, anti-semitist propaganda yapan bir yayınevi tarafından basılmıştır, ki bu yayınevinin de kurucusu Fleischhauer'dir. Atilhan'ın kitabını Almanca'ya çeviren ise M. Aziz adlı, kim olduğunu tespit edemediğimiz, "profesör" olduğu öne sürülen biridir. Atilhan, *Suriye'nin Mataharisi Simi Simon*, arka kapak. Kitabın Almanca çevirisi için ayrıca bkz. Cevat Rifat Atilhan, *Die Schöne Simi Smion* (Erfurt: U. Bodung Verlag, 1934). Fleischhauer aynı zamanda,

Sonuç yerine, bir Osmanlı Emniyet Genel Müdürü'ne atfedilen ve onlarca yıldır muteber bir kaynak olarak istimal edilen bu hatıratın şimdiye değin Türkçeye kazandırılmamış olmasının büyük bir kayıp olduğunu söyleyebilirim. Ancak metin kullanılırken tedbirin elden bırakılmaması gerektiği de aşîkar. Zira analitik bir değerdendirme, kitabın okuyucuya sunulandan çok daha farklı bir amaçla kaleme alındığını gösteriyor. Metnin yazarı, kaynakları, içeriği, sıhhati ve operasyonel değeriyle ilgili yürütölen tartışma bunu sarahaten ortaya koyuyor. Bu tartışmanın bu alanda kalem oynatanlara, oynatmak gayretinde olanlara ve işin yalın meraklılarına kaynak eleştirisi ve tarih metodolojisi anlamında zihin açıcı bir numune teşkil etmenin ötesinde istihbarat ve gayrinizami harp tarihimize katkı sağlarnasını umuyorum. Vardığım sonuçlar ileride yapılacak çalışmalarla tashih ve tadil edilebilecek olsa da, umut ediyorum ki bu takdim yazısı en azından Aziz Bey'e atfedilen hatıratın neden Gizli Teşkilatlar Serisi'nden yayımlandığını sarahaten ortaya koyabilmiştir.

Editorial Müdahaleler

Kitabı yayına hazırlarken önceliğim Meydânî'nin intihal yaptığı noktaları tespit edip okuyucuyla paylaşmak oldu. Hatırata kaynaklık eden metinleri künyeleriyle birlikte verirken kitabın hangi maksatla kaleme alındığını göstermesi açısından, Meydânî'nin intihal sırasında yaptığı bazı tahrifatı da ortaya koymaya çalıştım. Diğer yandan, işlenen konuyla doğrudan ilişkili gördüğüm bazı kişi, grup, yer ve olaylar hakkında kısa ve açıklayıcı bilgiler paylaştım. Makam, mevki ve unvanların kullanıldığı dönemdeki karşılıklarına riayet etmeye çalışırken bu adların

Hitler'e hizmet eden ve anti-semitist içerikli uluslararası konferanslar düzenleyen Weltdienst isimli örgütün de yöneticisidir. Atilhan bu örgüt tarafından aynı yıl Münih'te düzenlenen Siyonist, Komünist ve Farmason Düşmanları Kongresi'ne katılmıştır. Rifat N. Bali, "Yaşam Öyküsü, Yayımları ve Düşünce Dünyası ile Cevat Rifat Atilhan 1", *Tarih ve Toplum* 175 (Temmuz 1998), 17-19; Bozkurt, "Cevat Rifat Atilhan", 22-23; Mustafa Murat Çay, "Cevat Rifat Atilhan: Askeri, Siyasi ve Fikri Yönleriyle" (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2013), 19-21. Bu ve benzeri gelişme ve rastlantılardan yola çıkarak Meydânî'yi bu hatıratı yazmaya sevk eden unsurlar arasında Nazizm'in de bulunduğunu söylemek, elimizde bağlantıları açık bir biçimde ortaya koyan materyal olmadığı sürece spekülâtif bir görüş olarak kalmaya mahkumdur. Ancak Atilhan'ın görüşlerinin 1920-30'lu yılların dünyasında uluslararası dolaşımda olduğunu ve takipçilerini bir araya getirip ortak zeminlerde harekete geçirebildiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

günümüz Türkçesindeki karşılıklarını da verdim. Bu bilgilerin tamamını dipnotlarda paylaşıırken pratik gerekçelerle dipnotların “yayına hazırlayan” tarafından düşüldüğünü gösteren herhangi bir ibare kullanmadım. Meydânî’nin biri dipnotta üçü metin içinde yer alan notlarını ise ismini zikretmek suretiyle yine metne dipnot olarak düştüm.

Hicri ve Rumi takvim kullanılan yerlerde tarihlerin Miladi karşılıklarını,⁵¹ sadece yılı verilen Hicri ve Rumi tarihlerde ise o yılın tekabül edebileceği iki yılı birden verdim. Ayrıca liderlerin görev sürelerini ve önemli sayılabilecek başka şahısların doğum ve ölüm tarihlerini paylaşmaya çalıştım. Öte yandan, metnin anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla ek bilgiler verirken yazarın kastını yahut verdiği bilgiyi anlamadığım birkaç yerde soru işareti kullandım. Tüm bu açıklamaları köşeli parantez içinde verdim.

Çeviri metinde ise okurun aşına olmadığını düşündüğüm, Türkçede pek kullanılmayan Arapça kelimelerdeki uzun seslileri göstermek için şapka kullandım ve ayn ve hemze’yi sırasıyla (‘) ve (‘) işaretleriyle gösterdim. Okunuşundan emin olmadığım kelimeleri Arapça metinde geçtiği şekliyle, Arapça metinde gerek yazarın dikkatsizliği gerek mürettip hatasından dolayı yanlış yazıldığını düşündüğüm kelimeleri ise Türkçe okunuşlarıyla dipnota taşıdım.

Son olarak belirtmek isterim ki Arapça kaynak metinde yer yer anlaşılması güç kısımları bağlamdan yola çıkarak mümkün olduğu kadar anlaşılır kılmaya çalıştık. Tashih sürecinde ise metni motamot bir çeviri anlayışından uzaklaştırarak Türkçe söyleyişe uygun, akıcı ve rahat okunur bir hale getirmek için çaba sarf ettik.

Ve Teşekkür...

Kitap hüviyetindeki ilk çalışmasını doktorasını tamamladıktan ancak yedi sene sonra yapabilen biri olarak kendimi, elinizdeki tenkitli neşre doğrudan katkıları olanların haricinde dolaylı katkıda bulunanlara da teşekkür etmekle mükellef hissediyorum. Bu yüzden öncelikle tarih eğitimine başlamama vesile olan hocalarım Halil İnalçık ve Stanford J. Shaw’u saygı ve minnetle anmak istiyorum. Yüksek lisans ve doktora

51 Meydânî’nin Miladi karşılığını verdiği Hicri ve Rumi tarihleri, kendisinin tercih ettiği şekilde parantez içinde verdim.

tez danışmanım, kıymetli hocam Oktay Özel'in yanı sıra Stanford J. Shaw ile birlikte gayrinizami harp-istihbarat tarihi alanlarında çalışmaya vesile olan Ahmet Tetik'e de şükranlarımı sunuyorum.

Hayatımın her aşamasında yanımda olan dostlarım Fatih Van'a, Murat Karadağ'a, Tülay ve Yener Kılınç'a, bu yayının yapılması konusunda başlarını ağrıtaçağımı bilmelerine rağmen beni teşvik eden Emrah Safa Gürkan, Harun Yeni, Nergiz Nazlar ve Sinem Başaran'a yol arkadaşlıkları için teşekkür ediyorum.

Bu yayının hazırlanmasında doğrudan katkıları olan meslektaşlarım da oldu. Gizli Teşkilatlar Serisi vesilesiyle tanıştığım kıymetli tarihçi Erhan Çifci, askeri terminolojiyle ilgili yardımlarını sunmanın ötesinde ne zaman ihtiyacım olsa telefonun diğer ucundaydı. Kendisine medyun-ı şükranım. Mersinli Cemal Paşa hakkında detaylı bilgiler paylaştığı için Mesut Uyar hocaya, Cemal Paşa ve istihbarata dair paylaşımlarda bulunduğumuz M. Talha Çiçek'e, konunun Mısır boyutuyla ilgili görüş alışverişinde bulunduğumuz Gülsüm Polat'a, Cevat Rifat Atilhan'ın Almanya bağlantılarıyla ilgili fikirlerini benimle paylaşan Yeşen Dursun'a ve Aziz Akyürek'in muhtemel İzmir temasları üzerine zihin açıcı soruları için Süleyman Tekir'e ayrıca teşekkürlerimi sunuyorum.

Çeviri metnin düzeltisini yapmak gibi oldukça meşakkatli bir işi gönüllü olarak üstlenip geceli gündüzlü haftalarca benimle birlikte mesai yapan yakın arkadaşım Öykü Özer olmasa bu çalışma meydana gelemezdi. Özverisi, emeği ve hoşgörüsü için kendisine, sabrı içinse Abdürrahim Özer'e minnettarım. Ciddi bir mesai harcayarak Arapça tercümeyle ilgili sorunları zamanında gidermemize yardımcı olduğu için Halit Yaşar'a da ayrıca şükranlarımı sunuyorum.

En az yirmi kitaptan oluşmasını öngördüğümüz, uzun soluklu Gizli Teşkilatlar Serisi'ni ve bu serinin, şu an elinizde tuttuğunuz üçüncü kitabını okuyucuyla buluşturma görevini cesurca üstlenen Adem Koçal şahsında Kronik Kitap'a da teşekkür ediyor, güçlerinin ve benzer yayınevlerinin artmasını temenni ediyorum.

Eren ağabeyime her aşamada verdiği destek ve gösterdiği anlayıştan dolayı ne kadar teşekkür etsem azdır. Bu çalışmanın gerçek sahipleriye annem, babam ve ablamdır. Onların hakkını ödeyemem.

İyi okumalar!

İSTİHBARAT SAVAŞLARI

Birinci Dünya Savaşı'nda Suriye ve Lübnan'da
Casusluk Faaliyetleri

İttihatçı Emniyet-i Umumiye Müdürü

HÜSEYİN AZİZ AKYÜREK

ARAPÇAYA ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ

Okuyucularımıza *el-Ahrar* gazetesinde tefrika ettiğimiz hatırat serisinin üçüncü kitabını takdim ediyoruz.

Bu serinin ilk kitabı olan *Türkiye Dünya Savaşına Nasıl Girdi?*¹ adlı eser, Türkiye'nin yakın tarihini incelemek isteyenlere, Almanların bu ülkeyi savaşa sokabilmek için başvurdukları politik manevralar ile İttihatçıların çıkardıkları fitneleri ve kurdukları tuzakları anlatıyordu.

Öte yandan, *Osmanlı Ordusu Arap Beldelerinden Nasıl Çekildi?*² adındaki ikinci kitap, [Birinci] Dünya Savaşı [1914-1918] sırasında Arap beldelerinde gerçekleşen çatışmaların ayrıntılarını, savaşta yapılan yanlışları, Türk ve Alman zabitler³ arasındaki çekişmeleri konu ediyordu. Bütün bunlar Osmanlı Devleti'nin zayıflamasına, otoritesini yitirmesine ve Arap beldelerinden tarihte benzeri görülmemiş derecede feci bir şekilde çekilmesine yol açmıştı.

Şu an okumakta olduğunuz bu yeni kitapta ise, birtakım siyasi sırlar aydınlatılmakta, bazı önemli şahısların davranış tarzları açıklanmakta, İtilaf Devletleri'nin, Türklerin ve Almanların propaganda faaliyetlerine değinilmekte ve bazı casusluk olayları anlatılmaktadır. Bu kitap, bu açıdan Arap beldeleri hakkındaki önceki iki kitabı tamamlamaktadır.

- 1 Ahmed Rauf Bey, *Keyfe Dehalet Turkiyâ el-Harbel'-Âlemiyye*, çev. Fuad Meydânî (Beyrut: el-Ahrar, 1932).
- 2 Fuad Meydânî, bu hatıratın Mersinli Cemal Paşa'ya ait olduğunu ileri sürer. Halbuki Bahriye Nazırı ve Dördüncü Ordu Kumandanı Cemal Paşa ile karıştırılması için "Küçük Cemal" olarak da anılan Mersinli Cemal Paşa'nın yayımlanmış herhangi bir hatıratı bulunmamaktadır. Küçük Cemal Paşa, *Keyfe Celet el-Kuvvâtü't-'Usmâniyye 'an Bilâd'il-Arab*, çev. Fuad Meydânî (Beyrut: el-Ahrar, 1932).
- 3 Zabit: Subay.

Bu Hatıratı Neden Yayımladık?

Yaşadığımız ekonomik krize rağmen ilk iki hatırata gösterilen yoğun ilgi ve yurttaşlarımızdan aldığımız yüzlerce mektup bizi bu hatırat dizisinin üçüncü kitabını yayımlamak konusunda cesaretlendirdi. Okuyucularımızın, önceki iki kitaba bu kitabı da ekleyerek oluşturduğumuz bu hatırat serisi sayesinde, Arap beldelerinin Dünya Savaşı'nın başlangıcından sonuna kadar yaşadığı serüveni izleyebilmelerini temenni ediyoruz.

Yazar

Elinizdeki bu hatıratın tefrikası okuyucularımızın büyük beğenisini kazandı. Eserin gazetede yayımladığımız her bir bölümüne cevaben pek çok mektup aldığımız gibi halktan onlarca destek mektubu da aldık. Okuyucular bu tefrikayı yayımlamaya devam etmemiz konusunda bizi yüreklendirdiler. Öyle ki, destek mektuplarının toplam sayısı 217'ye ulaştı. Okuyucularımız arasında sadece bir kişi yazarın kim olduğunu öğrenmek istediğini ifade etti. Bu kişi, kitapta bazı gerçeklerin açıklığa kavuşturulmasından hoşnut olmadığı için bunlara akıl almaz bir biçimde itiraz eden Emir Şekib Arslan'dı.

Yine de, okuyucularımıza hatıratın kimin tarafından kaleme alındığını açıklamayı uygun görüyoruz: Bu eserin yazarı, 1917 yılının sonlarında Osmanlı Devleti'nde Emniyet-i Umumiye Müdürü⁴ olan Aziz Bey'dir.

İtirazlar

Bu hatıratın sonuna, okurlarımızdan gelen bazı cevap ve itiraz mektuplarını eklemeyi uygun gördük. Elimize ulaşan mektupların hepsini yayımlamak isterdik ama bu durumda kitabın hacmi bir hayli büyüyeceğinden baskı masraflarını karşılayamazdık. Çünkü bir formanın basım ücreti, kağıt masrafıyla birlikte tam iki Osmanlı altını ediyor. Bu mektupları gönderenler şayet baskı masraflarını karşılayacak olurlarsa bunları ayrı bir kitap halinde yayımlayarak abonelerimize göndermeye hazırız.

4 Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü: Emniyet Genel Müdürlüğü.

YAZARIN GİRİŞİ

Osmanlı Devleti'nde, diğer ülkelerde olduğu gibi siyasi ve askeri istihbarat faaliyetlerini yürütmekle görevli özel bir kurum yoktu. Bizdeki istihbarat daireleri ispiyonculuk ve jurnalcilikten başka bir iş yapmıyordu. Öyle ki, bunların, ülkenin kaderini elinde tutan idarecilerin hasımlarını sindirmek için kullandıkları bir araç olduğunu dahi söyleyebilirim. Bu nedenle bu dairelerde çalışan casuslar; amirlerini, düşmanları hakkında dillendirilen çeşitli iftiraları onlara ileterek tatmin etmekten başka bir amacı olmayan kimselerdi. Yönetim kademesinde olan bir kişi, ülkede olup bitenler hakkında doğru bilgilere ulaşmak istediğinde gerçekten zorlanıyor ve genellikle de ülkede düzenin işleyişine mani olan ve her şeyi daha karmaşık hale getiren jurnaller ile baş başa kalıyordu.

Dahilde durum buydu. Yurt dışında ise casusluk faaliyetlerini yürütecek bir ağı dahi bulunmadığını kesin olarak söyleyebilirim. Dahası, Avrupa başkentlerindeki sefirlerimiz bu ülkelerde neler olup bittiğinden bihaber oldukları gibi, gazeteler bile Osmanlı ile ilgili bilgileri onlardan daha hızlı elde ediyorlardı. Öte yandan, Hürriyetin İlanı'ndan [23 Temmuz 1908] sonra dahi jurnalcilik ve ispiyonculuk faaliyetleri azalmamıştı. Aksine, önceden sadece Sultan Abdülhamid'e hizmet eden casuslar jurnal dairesini genişletmişlerdi: Kendi içlerinde gruplara ayrılarak çeşitli şahıslara özel hizmet veren casuslar, merkezi idare temsilcilerinin eline geçen jurnalleri bu şahıslara iletmeye başlamışlardı.⁵ Sultan Abdülhamid aleyhinde birleşen güç odaklarının sadece iki yıl

5 Hafiyelik, II. Meşrutiyet'in ilanından bir hafta sonra, 30 Temmuz 1908'de yayımlanan bir kararname ile ilga edildi. Buna karşın, hafiyeliğin en önemli merkezlerinin Zaptiye Nezareti kapatılmadı ve bir süre ıslahına çalışıldı.

HÜSEYİN AZİZ AKYÜREK

içerisinde yirmi cepheye ayrıldığı ve Osmanlı Devleti'nde otoriteyi elinde tutan başat güç odaklarını dahi zayıflatacak kadar genişlediği görülmüştü. Bütün bu cepheler birbirleri ile çatışıyorlardı. Bu da meydanın düşmanlara kalmasına ve Osmanlı'nın pek çok bölgesinin paylaşılmasına neden oldu: Meşrutiyet'in ilanından sonra Bulgaristan ve Arnavutluk, ardından Selanik ve Balkan şehirleri, daha sonra da Bosna Hersek, takımadalar ve Trablusgarp'ın kaybedildiğine şahit olduk. Neticede Osmanlı Devleti parçalanarak yok oldu. On yıldan kısa bir sürede yaşanan bütün bu felaketlerin sebebi Osmanlı Devleti'nin dört bir yanını sarmış olan alçak casusluk ağıydı.

BİRİNCİ BÖLÜM

31 Mart Vakası⁶

1909 yılı Nisan ayının ikinci günü İttihatçıların lideri Doktor Nazım Bey'le⁷ görüşmeye davet edildim. Daveti kabul ederek Nazım Bey'in köşküne gittim.

31 Mart Vakası'ndan [13 Nisan 1909] sonra ülkedeki vaziyet oldukça hassas, insanların kafası ise karmakarışıktı. İstanbul'da bulunan bazı askerlerin çıkardığı bu uğursuz ayaklanmayla Türkiye'de bir inkılap yapmaya çalışılmıştı. Köşkün kapısından girmek üzereyken Doktor Nazım'ın adamlarından Vecihi Bey'le karşılaştım. Bana şöyle dedi:

- Efendimiz sizi bekliyorlar. Gelip gelmediğinizi üç defa sordular.
- Bana saat 10'a randevu verdiler. Saat daha 10'a çeyrek var.

Bu kısa konuşma, zekası ve sabrı ile tanınan Doktor Nazım'ın hayli sıkıntılı olduğunu anlamamı sağladı. Kafasını meşgul eden bir şeyler olmalıydı. Bu sebeple vakit kaybetmeden odasına gittim. Odanın içerisinde hiddetle yürüyordu. Gerginliği yüzünden okunuyordu. Beni görür görmez şöyle bağırdı:

- 6 Arapça metinde “28 Mart Vakası” olarak geçmektedir. Mütercim, ilerleyen sayfalarda bu hadiseyi 31 Mart Vakası olarak zikrettiğinden bunu bir tapaj hatası olarak değerlendirmek gerekir. Aziz Bey, *Suriye ve Lübnan fî Harbi'l-Âlemiyye: el-İstihbarat ve'l-Casusiyye fi'd-Devleti'l-'Usmâniyye* (Beyrut: el-Ahrar, 1933), 2.
- 7 Doktor Nazım Bey (1872-1926), İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kadrolaşma, teşkilatlanma ve karar alma süreçlerinde kritik roller üstlenmiş, 1908-1918 yıllarında cemiyette Merkez-i Umumi üyesi olarak çalışmıştır. Teşkilat-ı Mahsusa İdare Heyeti'nin daimi üyeliğini yapmış, Cumhuriyet döneminde İzmir Suikası dolayısıyla tutuklanmış ve 26 Ağustos 1926'da idam edilmiştir.

- İki gündür olanlara ne diyorsunuz?
- Bence bütün bu olup bitenler bir tuzaktan ibaret.
- Evet, Sultan [II.] Abdülhamid'in [1876-1909] tuzağı.
- Ne dersiniz, yoksa bu tuzağı kuran Sultan Abdülhamid değil mi?
- ...

– Neden cevap vermiyorsunuz? Elimizdeki raporlar planı yapan şahsın Sultan Abdülhamid olduğuna işaret ediyor. Sultan'ın amacı nüfuzumuzu elimizden alarak eski istibdat düzenini yeniden tesis etmek.

Aynı zamanda siyasetçi olan doktorun bu teorisine karşı çıkmak istemedim. Çünkü meseleyi henüz etraflıca inceleme fırsatı bulamamıştım. Ancak bu hadisede Sultan Abdülhamid'in herhangi bir dahli olmadığından kesinlikle emindim. Sultan olup bitenleri memnuniyetle karşılamıştı. Çünkü iç ve dış kamuoyuna Osmanlı Devleti'nin meşruiyet ile değil, kendi otokratik yöntemleriyle idare edilebileceğini göstermek istiyordu.

Doktor Nazım Bey her zamanki sakın tavrına büründükten sonra şöyle dedi:

– Sizin gücünüze ve yeteneğinize olan güvenim sonsuz. Sizden Sultan Abdülhamid'in, yani Yıldız Sarayı'nın bu olaydaki dahlini öğrenmenizi ve beni Sultan'ın gerçekte ne düşündüğüne dair bilgilendirmenizi istiyorum.

– Yıldız Sarayı'nda onlarca casusunuz var.

– Bu casuslar beş para etmez adamlar. Canımızı sıkacak haberler getirmekten başka bir işe yaramıyorlar. Bunu anlamak için gönderdikleri raporlara şöyle bir bakman yeterli.

Hadise hakkındaki on sekiz raporun hepsini dikkatle okudum. Bu raporlarda adım dört kişi ile birlikte anılıyordu. Güya Sultan Abdülhamid ile toplantı yapmışız. İki cüretkar casus benimle Mahir Bey ve Sultan Abdülhamid arasında geçen konuşmanın metnini dahi nakletmiş. Bu raporları bir kenara koyarak şöyle dedim:

– Bu adamların alçaklığını anlamak için bu raporlardan daha fazlasına lüzum yok. Çünkü biliyorsunuz, Mahir Bey ve Sultan Abdülhamid ile birlikte olduğumu söyledikleri vakitte ben sizinle birlikteydim.

– İşte beni üzen şey de tam olarak bu. Bu konunun aslını astarını mutlaka öğrenmeliyim.

Yıldız Sarayı'nda

Yıldız Sarayı artık herkesin girmekten çekindiği o eski sağlam kale değildi. Saraya girmeyi neredeyse imkansız hale getiren sıkı tedbirlerden eser kalmamıştı. Ama suikasta uğrayacağından korkan ve buna dair endişeleri iyiden iyiye artan Sultan'ın dairesine girmek aksine zorlaşmıştı. Bu zorlukları aşmanın bir yolunu bularak önce Mabeyin Dairesi'ne, ardından da Has Oda'ya girdim. Sultan Abdülhamid, Mabeyin erkânından Zeki Bey ile 31 Mart isyanı hakkında konuşuyordu. Konuşma sırasında Zeki Bey'den Meclis-i Mebusan'a ve şehit ailelerine giderek faciadan duyduğu üzüntüyü bildirmesini istedi. Zeki Bey, Sultan'ın bu isteğine karşılık şu soruyu sordu:

– Bu sıkıntılı şartlarda Meclis-i Mebusan'ı lağv etmek gerektiğini düşünüyor musunuz, Sultanım?

– Asla! Asla! Devletimin baş tacı olan Kanun-i Esasi'nin tekrar ilanı için çok çaba sarf ettim. Ancak nazırlarım⁸ buna mani olmaya çalıştılar. En nihayetinde millet istediğini aldı. Dolayısıyla artık bu idare tarzını tecrübe etmemizde bir sakınca yok.

Sultan Abdülhamid bir an için sustuktan sonra sözlerine şöyle devam etti:

– Yine de, bu yeni dönemin böyle esef verici musibet ve felaketlerle başlamasını hiç istemezdim. Belki bu durum mevcut idarecilere ibret olur da ülkenin kaderi mevzu bahis olduğunda nasıl davranmaları gerektiğini bu vesileyle öğrenirler.

Nazım Bey'in köşküne döndüğümde orada bazı İttihatçı idarecileri gördüm. En önde Talat Bey vardı. Halihazırdaki vaziyeti görüşüyorlardı. Nazım Bey beni görüp işin aslını anlayınca şöyle dedi:

– Sultan Abdülhamid'in tahtta kalması artık münasip değildir. Onun idaresine bir son verilmelidir.

İttihatçılar arasında bu planın güç kullanılarak hayata geçirilmesi gerektiğini savunanlar da vardı. Çünkü hürriyet ve eşitliği savunan İttihatçılar, ülkenin kaderini ellerinde tutmalarına rağmen Sultan Abdülhamid'den çok korkuyorlardı. Sultan'ı öldürmeyip sadece tahttan indirmekle yetinirlerse başlarına bela olacağını, kendi haline bırakırlarsa da kaçmaya yeltenebileceğini düşünüyorlardı. Bundan ötürü,

8 Nazır: Bakan.

içlerinden biri II. Abdülhamid'in öldürülmesini teklif etti. Sultan Abdülaziz [1861-1876], Sultan Murad [30 Mayıs-31 Ağustos 1876] ve daha sonra veliaht Yusuf İzzeddin⁹ de pek çok başka Osmanlı hanedanı mensubu gibi suikasta kurban gitmemiş miydi? Pekî bu suikastı nasıl gerçekleştirebilirlerdi? Yemeğine zehir koymak hiç de kolay olmazdı, çünkü Sultan bu konuda çok dikkatliydi. Bu görevi bir suikastçıya verseler, bu kişinin yakalanması durumunda başlarına kim bilir ne felaketler gelirdi. Öyleyse ne yapmalıydılar?

Bu konuda yapılan uzun istişareler sonucunda Sultan'ın tahttan indirilmesi ve işlediği suçlar sebebiyle tutuklanarak yargılanması yönündeki kanaat ağırlık kazandı. Ancak Talat Bey (Paşa),¹⁰ bu fikri ortaya koyan İhsan Cevdet Bey'in bu teklifine şöyle karşı çıktı:

– Sultan Abdülhamid ancak bir isyan çıkarılır ve saltanat ilga edilirse tutuklanabilir.

Talat Bey bu sözlerle Sultan'ın tahttan indirilerek payitaht dışına sürülmesini teklif ediyordu.

Doktor Nazım Bey bu öneriyi makul bularak Sultan Abdülhamid'in sürgüne gönderilmesini ve sürüldüğü yerde sıkı gözetim altında tutulmasını teklif etti.¹¹ Şayet hareketlerinde İttihatçıların tutum ve siyasetleri ile çelişen bir meyil sezilirse, Sultan devletin selametini tehlikeye atma suçuyla idam edilebilirdi.

Şuna kesin olarak inanıyorum ki, şayet Talat Paşa bu temkinli ve dahiyane görüşü dile getirmeseydi, bu toplantıda Sultan'a suikast düzenlenmesine karar verilecek ve bu da Osmanlı'da acı ve kanlı olayların yaşanmasına yol açacaktı.

Bu oturumda ikinci bir hadise daha gerçekleşti. Parti mensupları arasında, Sultan Mehmed Reşad'ın [1909-1918] bünyesinin oldukça zayıf düştüğüne, içki sebebiyle sağlığının bozulduğuna ve bu nedenle ülkeyi yönetemeyecek bir halde olduğuna dair fikir birliği vardı. Sağlıksız bir adamın ülkeyi yönetmesi doğru değildi. Bazıları Mehmed Reşad'ın tahta çıkmasının imkan dahilinde olmadığını ifade ederek

9 Yusuf İzzeddin Efendi (1857-1916), Sultan Abdülaziz'in oğlu ve veliaht şehzadedir.

10 Talat Bey (1874-1921), 1917 yılında Sadrazam olmasının ardından Paşa unvanını almıştır.

11 II. Abdülhamid sürgün hayatının ilk dönemini Selanik'te bulunan Alatini Köşkü'nde geçirmiş, daha sonra Beylerbeyi Sarayı'na yerleştirilmiştir.

Yusuf İzzeddin'in Türkiye'nin yeni sultanı ilan edilmesini teklif ettiler. Ancak Doktor Nazım Bey ve Talat Bey bu düşünceye, Yusuf İzzeddin'in iradelerine teslim olmayacağını ve bu durumun partiyi zora sokacağını bildikleri için karşı çıktılar. Bu durumda en uygun seçenek, Sultan'ın hasta olduğunu kanıtlayarak onu kendilerine boyun eğdirmekti. Bunun için üç kişiden oluşan bir komisyon kurulmasını teklif ettiler. Komisyonun başına getirilecek olan Doktor Nazım, Sultan'ın ruh ve beden sağlığının yerinde olmadığını belgelendirecekti. Toplantıya katılanlar bu teklifi kabul ettiler. Kurulan heyet, Doktor Nazım Bey'in tespitleri doğrultusunda bir rapor hazırladı. Nazım Bey, yeni sultanın [Mehmed Reşad'ın] İttihatçıların kapsamlı projelerini hayata geçirmelerinde kendilerine destek vereceğini düşünüyordu. Bu nedenle Sultan Abdülhamid tahttan indirilerek yerine Mehmed Reşad geçirildi ve böylelikle İttihatçılar devletin iplerini ellerine almış oldular.

Sultan'a Suikast Girişimi

4 Eylül 1910 günü, Zaptiye Nezareti'nden¹² muhalefetin hükümet aleyhine bir kalkışma girişiminde bulunacağına dair gizli bir bilgi notu aldım. Benden konu hakkında detaylı bir soruşturma yapmam talep ediliyordu. Hiç vakit kaybetmeksizin, konu hakkında kendisine danışmak için Zaptiye Nazırı'nın huzuruna çıktım. Nazır bana şunları söyledi: "Kimliği meçhul biri, Sultan Mehmed Reşad'a, hükümetin kendisi ve ailesi aleyhine planlar yapmakta olduğuna dair gizli bir mesaj göndermiş. Neyse ki, bu mesaj Sultan'a ulaşmadan elimize geçti. Senden bunu kimin gönderdiğini öğrenmeni istiyorum. Böyle bir mesajı ancak hükümet düşmanları göndermiş olabilir." Mesajın yazılı olduğu kağıdı aldım. Gayet incelikli bir dille ve tumturaklı ifadeler kullanılarak beyaz kağıt üzerine güzel bir el yazısıyla yazılmış olan bu mesaj, bazı raporlarla birlikte Galata Postanesi'nden gönderilmişti. Mesaj, gönderenin kimliğini ele verecek hiçbir ipucu içermiyordu.

Parmak izleri: Her ne kadar o zamanlar emniyet dairelerimizde parmak izi incelemesi sistematik olarak yapılmıyorduydu da, mektup eğer üzerine hiç el sürülmeden elimize ulaşıydu, belki de bir ipucu elde

12 Zaptiye Nezareti, 31 Mart Vakası'ndan sonra kapatılmıştır. Yazarın, Nazır'ın ismini vermekten kaçınması bununla ilgili olmalıdır.

edebilirdik. Anladığım kadarıyla Mabeyin görevlilerinden biri mektubu açtıktan sonra onu Başkatip'e ve Sadrazam'a, ardından da Dahiliye, Hariciye, Adliye ve Zaptiye Nazırlarına vermişti. Böylece mektup elden ele dolaştığından, mektubu yazan ve postanede zarfa koyup gönderen kişinin parmak izlerine ulaşmak imkansız hale gelmişti. Bu görüşümü Adli Tıp da teyit etti. Nitekim, incelenmek üzere kuruma sunulduğunda üzerinde çok sayıda farklı parmak izi bulunduğundan mektubu gönderen kişinin parmak izi tespit edilemedi. Bunun üzerine başka bir yöntem izlemeye karar verdim. Postaneye giderek mektubu gönderen kişiyi tanıyan olup olmadığını öğrenmeye çalıştım, ama bu da fayda etmedi. Çünkü kimse mektubu kimin gönderdiğini bilmiyordu.

Bu hadiseden üç gün sonra ikinci defa Zaptiye Nazırı ile görüşmeye davet edildim. Nazır, bana Mabeyin Başkatibi'ne, Sadrazam'a ve Nazırlara gelen yedi adet mektup gösterdi. Bunları yazan kişi, gönderdiği ilk mektubun Sultan'a ulaşmasına mani oldukları için muhataplarını ölümle tehdit ediyor, yaptıkları her şeyden haberdar olduğunu ve dilerse bildiklerini Sultan'a iletebileceğini söylüyordu. Muhataplarına ayrıca, onları gözetlediğini ve Sultan'a düzenlemeyi planladıkları suikasta engel olacağını da ifade ediyordu. İki gün sonra Zaptiye Nazırının eline de benzer bir mektup geçti. Mektubu yazan kişi, hükümeti desteklemeye devam etmesi ve Sultan'a karşı kurulacak kumpasta yer alması halinde diğerleri gibi onu da öldüreceğini yazmıştı.

Hükümetin Sultan'a karşı bir suikast planı hazırlamadığından emin olduğumuz için mektupları gönderen adamın aklını yitirdiğini ya da muhaliflerin hükümetle alay ettiklerini düşündük. Yine de, mektupları gönderen kişiyi her ne şekilde olursa olsun bulmamız gerekiyordu.

Sıkı Takip

Eylül ayının 25'ine [1910] kadar merkezi hükümet erkanına buna benzer onlarca mektup geldi. Hükümetin bu mektuplara bu kadar ilgi göstermesine sebep olan şey Meclis-i Vükela'da konuşulan bazı konuların ve alınan bazı idari ve siyasi kararların bu mektuplarda açıkça anlatılmasıydı. Bu durum mektupları yazan şahsın Meclis-i Vükela'da olup bitenlerden ve nazırların saray ile görüşmelerinden haberdar, yani nazırlarla sürekli iletişim halinde biri olduğunu gösteriyordu.

Ne var ki, bu adamı bulmak için sarf ettiğim çabaların hepsi boşa gitti. Bu adam nasıl olup da mektupları hiçbir sorunla karşılaşmadan ve kimliği anlaşılmadan postaneden gönderebildi, diye kendime sormadan edemiyordum.

Mektup meselesi içinden çıkılmaz bir hal alınca 25 Eylül tarihinde postanede bizzat çalışmaya karar verdim. Galata şubesinde pul satış gişesinde oturup pul almaya gelenleri dikkatle izledim. Bir gün, satın aldığı pulları zarfa yapıştırmadan çıkıp giden siyahi bir köle dikkatimi çekti. Şüphemi doğrulamak için 29 Eylül'de ona sattığım pulların üzerine bazı işaretler koydum. Ertesi gün hükümet erkanına benzer mektuplar geldi, fakat üzerlerindeki pullarda koyduğum işaretlere rastlamadım. Bu nedenle takibe devam ettim. 1 Ekim tarihinde başka mektuplar geldi. Bu kez, üzerlerindeki pullarda koyduğum işaretleri görünce çok sevindim. Görevimde başarılı olduğumu ve mektupları gönderen kişiyi bulduğumu düşünüyordum.

Akşama doğru Zaptiye Nezareti'ne¹³ gittim. Nazır bana bu işi yapan kölenin, Sultan Abdülhamid döneminde Darüssaade Ağası olan ve Sultan Mehmed Reşad döneminde de görevine devam eden Mercan Ağa'nın adamlarından Elmas Ağa olduğunu söyledi. Hemen Elmas Ağa'nın daireesine gittim, ama onu orada bulamadım. Adamlarımla beraber daireyi aradık ve pulları orada bulduk. Nazır da bu duruma şahit oldu. Sultan Mehmed Reşad'a bu bilgiyi ilettiğimizde, bize bu bildiklerimizi kimseyle paylaşmamamızı emrederek Mercan Ağa'yı azletmekle yetindi.

Fransa'nın Doğu Politikası¹⁴

Fransa'nın Suriye-Arap politikasında oynadığı rolden bahsetmeden önce okuyucularımıza ana hatlarıyla bu ülkenin Doğu siyasetinden bahsetmeliyim. İleride anlatacağımız konuların daha iyi anlaşılması için böyle bir girişe ihtiyaç olduğunu düşünüyorum.

Fransa'nın Doğu politikası Fransız İhtilali'nden [1789] sonra büyük değişimler geçirmiştir. Fransız hükümeti, Osmanlı Devleti karşısında birbirine zıt iki politika izlemiştir:

13 Nezaret: Bakanlık.

14 Yazarın İstanbul'da saray etrafında dönen olaylardan birden "Fransa'nın Doğu Politikası"na geçmesi metinde bir kopukluğa sebep olmaktadır. Ancak "İkinci Bölüm'de Arapların İstanbul'daki faaliyetlerine değinileceği için akış mantığı anlaşılmaktan uzak değildir.

1. Suriye ve Afrika topraklarını işgal etme ve sömürme politikası,
2. Osmanlı Devleti'nin elinde kalan bölgelere yönelik dostluk ve himaye politikası.

19. yüzyılın ortalarında Fransızların Mısır bölgesindeki nüfuzu artmış, Suriye ve Cebel-i Lübnan'ı ele geçirmelerine ramak kalmıştı. Bu dönemlerde şayet Suriye'ye ellerini uzatsalardı, orayı ele geçirip bir lokma gibi yutabilirlerdi.

Bu sebeple III. Napolyon [1852-1870], Fransa'da iktidarı ele geçirir geçirmez I. Napolyon'un [1804-1814, 20 Mart-22 Haziran 1815] Nil Vadisi'ndeki fetihlerini ve Lübnan ve Mısır'ı ele geçirme çabalarını yeniden akıllara getirecek hamlelerde bulunmuştu.

Albert Vandal¹⁵, Fransa'nın bu dönemde Osmanlı ile kuracağı dostane ilişkilerden elde etmeyi umduğu çıkarlar hakkında şunları söylemektedir:

"Fransa, bu dönemde Osmanlı donanmasını düşmanlarına karşı kullanabilmeyi ve Türkiye'deki Katolikler üzerindeki himayesi sayesinde Hristiyan alemindeki yerini iyice pekiştirmeyi istiyordu. Üstelik, Fransa'nın Osmanlı Devleti'nin dört bir yanında kurduğu ticari ilişkiler ağı, diğer tüm devletlerinkine nazaran çok daha kuvvetliydi."

Albert Vandal'ın bu sözlerinde doğruluk payı vardır. Bu gerçeği bilen I. Napolyon, Sultan [III.] Selim'le [1789-1808] dostluk bağları kurmuş ve 1806'da Ruslarla savaşan Osmanlı'ya askeri açıdan destek olmayı dahi vadetmişti.

Bunun üzerinden yarım asır geçtikten sonra III. Napolyon'un düşüşünü hızlandıran acı hadiseler yaşanmasaydı, Fransa, Osmanlı Devleti'nin I. Fransuva döneminden beri devam eden desteğini Almanlar aleyhine kullanabilirdi.

III. Napolyon, devletin Doğu'daki katoliklere verdiği vaatleri bahane ederek bu bölgedeki, özellikle de Hristiyan bölgesindeki otoritesini güçlendirmek istemişti. Fransız birlikleri, Ortodoksları himaye etme gerekçesiyle Rus Kayzeri I. Nikola'nın [1825-1855] birlikleri ile Kırım'da kanlı bir çatışmaya girmişti. Kardinal Florie¹⁶ kitabında konuyu şöyle özetlemiştir:

15 Fransız tarihçi Louis-Jules Albert Vandal (1853-1910).

16 Arapça metinde فيلوري şeklinde yazılmıştır. Aziz Bey, *el-İstihbarat ve'l-Casusiyye*, 10.

“[Bu dönemde] Osmanlı sınırlarını korumak, Fransa’nın yürüttüğü en önemli politikalarından biri haline gelmiştir.”

Bu, Fransızların Osmanlı’nın iç işlerine ne denli müdahale ettiğini gösteren önemli bir delildir.

Ancak bu saadet ve huzur dolu hava çok uzun sürmemiş ve Sadrazam [Mehmed Emin] Ali Paşa [1814-1871], Sultan Abdülaziz’e takdim ettiği, 3 Şaban 1283 [11 Aralık 1866] tarihli layihada şunları yazmıştır:

“Henüz, İmparator Napolyon ile imzaladığımız Paris Antlaşması’nın mürekkebi bile kurumadan Fransa’nın Rusya’yı yanına çekmek için Avusturya’nın İtalya üzerindeki nüfuzunu kırmaya çalıştığını görüyoruz. Fransızlar, Rusya ile yardımlaşmak adına bizim siyasetimize ve otoritemize zarar verecek hayli sorunlu bir hareket tarzı benimsedikleri için Avusturya’yı desteklemekten kaçınıyorlar.

Bütün bunlar kafi değilmiş gibi Sırbistan, Lübnan ve Girit’te de iç işlerimize karışmaya kalkıyorlar. Son zamanlarda Lübnanlıların zihniye, ayaklanmalarına sebep olacak fikirleri sokmaya çalışıyorlar. Onlara her milletin kendi idarecilerini ve hükümetini seçme hakkı bulunduğunu, hiç kimsenin bir milleti belirli bir gürhun hakimiyeti altında yaşamaya mecbur edemeyeceğini söylüyorlar.”

Orta Doğu’daki Gayrimüslim Gruplar

Aşağıdaki metin, Cemal Paşa’ya Suriye ve Lübnan bölgesindeki gayrimüslimler hakkında sunulmuş bir rapordur:

Dördüncü Ordu Kumandanı Ahmed Cemal Paşa Hazretlerine,
Beyrut, 11 Mart 1332 [24 Mart 1916]

Ortodokslar

Doğu Hristiyanlarının büyük çoğunluğu [Rum] Ortodoks kilisesine bağlıdır ve ibadetlerinde Arap dilini kullanırlar. Ancak, çoğu Yunanlılardan oluşan ruhban sınıfının önderleri Arapça yerine Yunancayı tercih ettiklerinden dini törenlerde Yunancanın kullanımı yaygınlaşmaya başlamıştır. Ortodoksların bugün iki patriklikleri bulunmaktadır. Bunlardan biri Kudüs’te, diğeri Antakya’dadır. Şu anki merkezleri ise Şam’dır.¹⁷

17 Meydânî’nin intihal yaptığı kaynaktaki merkez Şam’da olduğu değil; Şam, Ba’lebek ve Halep kiliselerinin Antakya Patrikhanesi’ne bağlı olduğu belirtilmektedir.

Rumlar, Latinlere Protestanlardan daha fazla kin ve öfke duyarlar. Dünya Savaşı'na kadar Rumlar, Rus Filistin Cemiyeti'nin¹⁸ yaptığı propagandalar sayesinde ülkede güçlü bir otoriteye sahip olmuşlar ve diğer gruplara karşı daimi bir üstünlük kurmuşlardır.

Bu taifenin mensupları Osmanlı Devleti'ne diğer gruplardan daha bağlıdır.

Katolikler ve Latinler¹⁹

Papalık vekaletine sahip olan başrahip bugün Beyrut'ta ikamet etmektedir. Beyrut, Şam ve Halep'teki Katolik kiliselerinin idaresi bu şahsın sorumluluğuna verilmiştir.

Memlekette bulunan bu dini grubun farklı mezheplere ait cemiyetleri vardır: Fransiskanlar, Cizvitler, Lazaristler, Saint Joseph Rahibeleri²⁰ ve Pembe Lazaristler²¹ bunlardandır. Bu cemiyetler, özellikle

Mütercimim bu çarpıtmayı metinde Suriye'nin önemini vurgulamak için yaptığı düşünülebilir. Mehmet Behçet ve Refik Temimi, *Beyrut Vilayeti Cenub Kısmı* (İstanbul: Vilayet Matbaası, h. 1335/m. 1916-1917), 20.

- 18 Behçet ve Temimi, bu cemiyeti "Rus Cemiyet-i Filistinîyesi" olarak adlandırmaktadır. Cemiyet muhtemelen, Çar III. Alexander'ın kardeşi Grandük Sergei ile Vasil Nikolavich Khitrovo'nun çabalarıyla 1882'de kurulan ve Osmanlı evrakında "Arz-ı Filistin Cemiyeti" olarak geçen yapıdır. Ancak iddia edilenin aksine, Ortodoks Arapları Rumlara karşı desteklemiş, Rum ruhban sınıfı da bu cemiyeti düşmanı kabul etmiştir. *A.g.e.*, 20. Ayrıca bkz. Ahmet Aksın ve Arzu Çetinkaya, "Rus İmparatorluğu Ortodoks Filistin Cemiyeti'nin (Arz-ı Filistin Cemiyeti) Ortadoğu'daki Faaliyetleri," *Sultan II. Abdülhamid Han ve Dönemi*, haz. Fahrettin Gün ve Halil İbrahim Erbay (İstanbul: TBMM Basımevi, 2017), 183-205.
- 19 Kaynak metinde "Katoliklerden Latinler" şeklinde geçmektedir. Behçet ve Temimi, *Beyrut Vilayeti*, 20. Lübnan'daki Katolik misyonerlerle ilgili ayrıntılı bir çalışma için ayrıca bkz. Serkan Gül, "The French Catholic Missionaries in Lebanon Between 1860 and 1914" (Doktora tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2015).
- 20 İntihal yapılan metinde "Sûr de Sen Jozef", Arapça metinde "Sûr dî San Cûzîf" olarak geçmektedir. Aziz Bey, *el-İstihbarat ve'l-Casusîyye*, 11. Behçet ve Temimi'nin bunu "[Les] Sœurs de Saint Joseph'in okunuşu olarak kullanmış olması kuvvetle muhtemeldir.
- 21 Hem cemiyetler içerisinde Lazaristler sayıldığından hem de "pembe (verdi)" ile Lazaristler ilişkilendirilemediğinden Meydânî'nin "Pembe Lazaristler" derken hangi dini gruba işaret ettiği anlaşılamamıştır. *A.g.e.*, 11. Diğer taraftan, Behçet ve Temimi "Pembe Lazarist" ifadesi ile Les Sœurs de Nazareth, yani Nazareth Rahibeleri'nden bahsetmektedir. Ancak ilerleyen sayfalarda bu gruba hem "Les Dames de Nazareth" hem de "Nasıra Rahibeleri" diyerek karışıklığa sebep olmuşlardır. Behçet ve Temimi, *Beyrut Vilayeti*, 26.

de Katolikler, öteden beri tüm Hristiyan grupların hayatına hakim olagelmıştır.

Söz konusu cemiyetler Dünya Savaşı'na kadar Avrupa'nın büyük Katolik devletlerinden aldıkları maddi yardımı siyasi propaganda yapmak için kullanmış, Osmanlı ve İslam birliğine zarar vermiş ve İslam ümmetinin unsurları arasında ayrılık çıkmasına sebep olmuşlardır.

Mârûnîler

Bu grup el-Kelb nehrinden el-Bârid nehrine kadar olan bölgede dayanışma içinde yaşayan bir kütledir. Küçük bir bölümü ise Beyrut, Lazkiye ve Trablus'ta²² ikamet etmektedir. Mârûnîler diye bilinirler. Yaklaşık 350 bin kişidirler. Bu grup miladi 6. yüzyılda Rahip [Yu]hannâ Mârûn²³ tarafından kurulmuş, miladi 12. yüzyılda tam bağımsızlığına kavuşmuştur.²⁴

Osmanlı Devleti son iki yüzyılda güç kullanarak bazı Mârûnî bölgelerinde Dürzi köyleri kurmayı başaramamıştır.

Mârûnîler hiçbir zaman misafire ikram ve yabancıya saygı kültürüne Araplar kadar sahip olamamışlardır. Kadınları 19. asrın ikinci yarısına kadar başörtülüken²⁵ sonradan başörtülerini çıkarmışlardır. Günümüzde Mârûnî kadınları dış görünüşleriyle Avrupalı kadınlardan ayırt edilemezler.

Mârûnî ruhani heyeti, el-Cebel'deki arazilerin neredeyse dörtte birine sahiptir. Heyetin elinde iki yüzden fazla manastır vardır. Mârûnî rahipleri evlenme hakkına sahiplerse de ilk eşleri öldüğü zaman bir daha evlenemezler.

Mârûnî patriğini seçme hakkı Mârûnî din adamları olan mutrân-lara²⁶ aittir. Seçilen Mârûnî patriğinin göreve başlamadan önce papalık

22 Lübnan'ın kuzeyinde yer alan ve Trablusşam olarak da bilinen liman şehri. Osmanlılar, Kuzey Afrika'da yer alan Trablus ile bu bölgede aynı isimle yer alan şehri birbirinden ayırt etmek için şehirlerin birine Trablusgarp, diğerine Trablusşam demişlerdir. Metinde Trablusgarp zikredilmediği sürece Trablus ile kastedilen Trablusşam'dır.

23 Kaynak metinde Can Mârûn biçiminde geçmektedir ki bu kişinin Mârûnîlerin kurucusu ve ilk patriği olan Suriyeli keşiş John Maron (628-707) olduğu anlaşılabilir. John Maron, Arapçada "Yuhannâ Mârûn" biçiminde karşılanmakta ve böylece "Hannâ"nın bir tapaj hatası olduğu, doğrusunun "Yuhannâ" olduğu anlaşılmaktadır.

24 Behçet ve Temimi, Mârûnîlerin 12. yüzyıla kadar yarı müstakil bir şekilde yaşadığını vurgulamaktadır. *A.g.e.*, 20.

25 Kaynak metinde "başörtüsü" yerine "çarşaf" denmektedir. *A.g.e.*, 20.

26 Bir nevi metropolit.

makamı tarafından onaylanması gerekmektedir. Mutrânlar da köy papazları tarafından seçilirler. İbadetlerini ise hiçbir Mârûnînin bilmediği Süryani dilinde yaparlar.

Son yıllarda başta Cizvitler olmak üzere bazı Katolik grupları Mârûnî bölgelerinde yüzlerce okul açmışlar ve Fransızca'yı yaymaya çalışmışlardır. Büyük şehirlerdeki gençler artık Fransızca'yı iyice öğrenmişler, aynı zamanda bilim ve sanat dili haline de gelen bu dili babalarının ve atalarının dilinden daha iyi konuşmaya başlamışlardır.

Yabancı Katolik Kuruluşları

Haçlı Seferleri'nin asıl amacı, kutsal beldeleri Müslümanların elinden almakti. Hristiyan cemiyetler de bu amaç doğrultusunda çalışıyorlardı.

Ülkede Hristiyanlığı yaymak için kurulan Katolik kurumları bir yandan bu amaç uğruna çalışırken diğer yandan da başka devletlerin siyasi propagandalarını yapmakla meşguldü.

Yabancı hükümetler, bu dini grupların kendi ülke siyasetlerine zarar verdiğini görmekle beraber, ülkemizde başarılı olmalarını arzu ettiklerinden dolayı onlara büyük maddi yardımlarda bulunuyorlar. Söz konusu gruplar, Kudüs'ün yanı sıra, özellikle Beyrut'ta ve Suriye'nin diğer sahil kentlerinde faaliyet gösteriyorlar. Bu kentlerin her bir caddesinde, aralarında onlarca rahip ve rahibenin olduğu, dini kıyafetler giyen birçok insan görülebilir. Bugün Katolik misyonlarının sayısının otuzdan fazla olduğunu söyleyebiliriz. Resmi bir raporda Katolik kurumlarına ilişkin şu sayılar veriliyor:

“Kudüs'te 860 rahip 420 rahibe; ruhban okullarında 2400 erkek 2800 kız öğrenci, yetimhanede ise 360 erkek 430 kız çocuk bulunuyor.

Hristiyanlara ait hastanelerde ücretsiz olarak tedavi görenlerin sayısı 1914'te 6000 kişiye ulaştı.²⁷ Tedavi olup reçete alanlar ise 300 kişi.”

Bu sayıları ülkedeki diğer kurumlara ilişkin sayılarla kıyaslarsak Katolik kurumlarının kamuoyu üzerindeki etkisini ve ülkedeki propaganda faaliyetlerini daha iyi anlayabiliriz.

27 Behçet ve Temimi'nin çalışmasında tarih verilmediği gibi 6.000 sayısının senelik olduğu vurgulanmıştır. *A.g.e.*, 24.

Cizvitler

Cizvit tarikatı 1540 yılında İspanyol Ignatius [de] Loyola [ve Francisco Xavier] tarafından kuruldu. Bu tarikatın mensupları üç asır önce Suriye'ye gelmişler, ancak orada kendilerine uygun bir ortam bulamamışlar. 1831 yılında Beyrut'a gelerek Lübnan'a bağlı Gazir'de bir okul inşa ettiler. 1876 yılında burada Büyük Manastır ile birlikte Cizvit Okulu'nu kurdular. Ayrıca Bikfayâ, el-Mu'allaka, Zahle, Şam, Halep, Ta'nâyel ve Cezzîn gibi yerlerde de gündüz eğitim veren okullar açtılar. Kurdukları mabetler aracılığıyla halkı Hristiyanlaştırmak, Osmanlı sevgisini kalplerden silip atmak ve Fransız politikalarını desteklemek için propaganda faaliyetlerine başladılar.

Fransiskenler

Bu tarikat 1210 yılında kurulmuştur. Mensupları, Haçlı Seferleri'nden bu yana Suriye'de ve kutsal topraklarda yaşamaktadırlar. 1848 yılında propaganda faaliyetlerine başlamış ve sayılarını artırmaya çalışmışlardır. Kutsal toprakları ziyaret edenler için kalacak yer temin etmektedirler. Bunların Kudüs'te altı manastır ve altı misafirhanelerinin yanında Beytlahim'de ve 'Ayn Kârim'de birer misafirhaneleri vardır. Ayrıca Taberiye, Nâsıra, 'Akkâ, Sûr, Sayda, Beyrut, Lübnan'a bağlı merkezlerden Harissâ, Trablus, Lazkiye, Şam, Halep, İskenderun, Antep, Nusaybin, Beni Kal'a²⁸ gibi yerlerde de merkezleri bulunmaktadır. Bunların dışında Halep'te bir büroları²⁹ vardır. Fransisken papazları olarak tanınmaktadırlar. Bu papazlar öncelikle bölgeyi ziyaret eden Hristiyanlara Osmanlı birliği aleyhine propaganda yapmaktadırlar.

Karmel Rahipleri [Les Carmes]

Bu grup Kermil Dağı'nın [Hayfa] tepelerinde ikamet etmektedir. Bu sebeple kendilerine bu isim verilmiştir. Bunlar en son haçlı kafileleri

28 Meydânî, Cebeli't-Tûr, Kana ve Maraş'ı atlamıştır. Behçet ve Temimi, *Beyrut Vilayeti*, 25. Ayrıca Yenikale'yi Beni Kal'a olarak yazmıştır. Aziz Bey, *el-İstihbarat ve'l-Casusiyeye*, 14.

29 Yazarın intihal yaptığı Osmanlıca kaynakta "mekteb" olarak geçen ifade Arapça metne aynen aktarıldığı için anlam tamamen değişmiştir. Zira Arapçada "mekteb" okul değil, "büro" anlamına gelmektedir. Yani aslında Halep'te olan bir büro değil okuldur. *A.g.e.*, 14.

ile ülkelerine dönmüş, 1636 yılında ise geri dönerek kutsal saydıkları Kermil Dağı'nda bir manastır ve misafirhane kurmuşlardır. Bunların Hayfa, Trablus, 'Akkâr ve el-Kabıyyât'ta da manastırları vardır. Eğitim işleriyle pek uğraşmasalar da Büşra'da bir okul inşa etmişlerdir.

Bu misyon henüz siyasete karışmamış olduğundan diğer yabancı misyonlarla karşılaştırıldığında devletin selameti açısından bir tehlike oluşturmamaktadır.

Saint Joseph Rahibeleri

[Les Sœurs de Saint Joseph de l'Apparition]

Saint Joseph rahibeleri, Marsilya'dan Kudüs'e 1848 yılında gelmişlerdir. Suriye'de er-Râhibâtü'l-Yûsufiyyât adıyla tanınırlar. Filistin'de on üç kuruluşları ve Kudüs, Yafa ve Nâsıra'da birer hastaneleri vardır. Üç yetimhaneleri, iki gündüz okulları ve 1000 öğrenci kapasiteli beş dini okulları vardır.

Bu misyonlar var güçleriyle Hristiyanlığı yaymak ve yarının anneleri olan kız çocuklarını Osmanlı ve Müslüman düşmanı olarak yetiştirmek için çalışmaktadırlar. Geleceğin anneleri olan genç kızlar üzerinde büyük bir etkileri vardır. Osmanlı'nın otoritesi ve geleceği açısından tehlikeli sayılabilirler.

Nâsıra Rahibeleri [Les Dames de Nazareth]

Bu misyon başlangıçta salt dini gayelerle kurulmuştur. Ancak çok geçmeden benzerlerinden farklı bir yöne evrilmiştir. Mensupları, Hayfa'da, Şefâ 'Amr'da ve 'Akkâr'da birer gündüz okulu kurmuşlardır. Beyrut'da Nâsıra Manastırı adında büyük bir manastırları vardır.

Osmanlı Devleti'ni hiç sevmediklerinden kutsal bölgelerin Osmanlı idaresinden çıkmasında önemli bir rol oynamışlardır.

Karmelit Rahibeleri [Les Carmélites]

Bu misyon, Rahibe Teresa tarafından 1570 yılında Roma'da kurulmuştur. Mensupları 1873'te Filistin'e göç etmişler ve Cebelü'z-Zeytûn'da bulunan Kudüs tepelerindeki meşhur manastırlarını kurmuşlardır.

Beyt Hamde'de, Hayfa'da ve³⁰ Kermil Dağı'nda birer manastırları vardır. Siyasi faaliyetleri de vardır.

Frerler [Les Frères des Écoles Chrésiennes]

Bu misyon, 1824 yılında Jean-Baptiste de la Salle'in çabalarıyla Fransa'da kurulmuştur.³¹ 1878 yılında Suriye'ye gelen bu misyon "Hristiyan Okullar Birliği" adıyla tanınır. Kudüs, Hayfa, Nâsıra, Beytlahim'de okulları ve Trablus, Beyrut ve İskenderun'da gündüz ve akşam okulları vardır.

Bu misyon, Osmanlı siyaseti açısından büyük tehlike arz etmektedir. Mensupları bütün güçleriyle Hristiyanlığı yaymaya, Fransız sevgisini ve Osmanlı nefretini kalplere yerleştirmeye çalışmaktadırlar. Okullarında okuyan öğrencilerin içinde, vatanını ve atalarının dilini önemseyen kimse kalmamıştır.

Bunların dışında Mâr Yuhannâ Rahipleri vardır. Bölgeye 1879 yılında gelerek Beytlahim yolunda bulunan Tantûr'da ve Nâsıra'da birer hastane kurmuşlardır.³² Bunlar diğer gruplara kıyasla devlet işlerine fazla karışmadıklarından, varlıkları devletin otoritesi açısından bir tehdit oluşturmamaktadır.

Fransisken Rahibeleri [Les Sœurs Franciscaines]

Bu misyon, Kudüs'e 1885 yılında gelmiş ve burada 60 kişilik bir yetimhane inşa etmiştir. Daha sonra Yafa'da 100 öğrencilik bir kız okulu, son yıllarda da Şam'da bir müessese daha kurmuşlardır. Bu misyonun halihazırda devletin umumi siyasetine bir etkisi yoktur.

30 Kaynak metinden Arapçaya çeviride hata yapılmıştır. Kermil Dağı zaten Hayfa'dadır. Dolayısıyla "ve" gereksizdir. *A.g.e.*, 15.

31 Jean-Baptiste de la Salle, yazarın bahsettiği olaydan yaklaşık yüz yıl önce ölmüştür. 1651 ile 1719 yılları arasında yaşayan de la Salle, Hristiyan Okullar Rahipleri Enstitüsü'nü (Les Frères des Écoles Chrésiennes) kurmuştur. Bu sebeple, 1824 tarihini bir tapaj hatası olarak kabul etmek mümkündür. Nitekim kaynak metinde de tarih olarak 1724 verilmektedir. Behçet ve Temimi, *Beyrut Vilayeti*, 27. Ancak 1724 de enstitünün yasal varlık kazandığı tarihtir. Gerçek kuruluş tarihi 1680'dir.

32 Buradaki bilgi hatalıdır. Bölgeye 1879 yılında gelen Jean-Baptiste Frerleri değil Saint Jean de Dieu Frerleri'dir.

Sevgi Rahibeleri [Les Sœurs de Charité]

Bu cemiyet 1633³³ yılında Fransa'da kuruldu. Misyondaki rahibeler, yetimlere, fakirlere, yaşlılara ve körlere yardım ediyorlar ve hükümet hastanelerinde çalışıyorlar. Beytlahim'de bir hastaneleri ve yetimhaneleri var. Ayrıca, Hayfa'da da bir hastane ve okulları, Nâsıra'da bir hastaneleri, Beyrut'ta büyük bir hastaneleri, yetimhaneleri ve genç kızların ve erkeklerin çalıştığı imalathaneleri bulunuyor. Bunun dışında Beyrut'ta üç küçük okulları, Trablus'ta yetimhaneleri ve meslek okulları, Ehden ve Bahnes'te sanatoryumları, Burcu'l-Berâcine'de de bir okulları bulunuyor.

Bu misyon doğrudan siyasi faaliyetler yürütmese de bütün gücüyle Hristiyanlığı yaymaya çalışıyor. Farklı dinlerden yetimlerin Hristiyanlaşmalarına sebep oluyor. Bu nedenle misyon faaliyetlerinin takip edilmesi ve sınırlandırılması gerekiyor.

Lazaristler

Lazaristler, Kudüs'e 1890 yılında gelerek [Kudüs'ün] Doğu Kapısı'nda bir okul açtılar. Misyon, Almanlardan oluşuyordu.

Bu misyona mensup olan Fransızlar ise İzmir, Trablus, 'Ayn Tûrâ, Cebel-i Lübnan, Ehden, Şam ve Rayfûn'da okullar kurmuşlardı.

Bunlar yayın faaliyetleriyle de uğraştıkları için Osmanlı Devleti açısından büyük bir tehlike oluşturuyorlardı. Fransızlar lehine propaganda yapıyorlardı.

Salezyen Rahipleri [Les Pères Salesiens]

Bu grup Kudüs'e 1891 yılında İtalya'dan gelmiştir. Beytlahim'de, Beyt Cemâl'de, Karamizân ve Nâsıra'da çeşitli müesseseler kurmuş ve Beytlahim'de bir yetimhane açmışlardır. Osmanlı'nın müttefiki olan İtalya'ya bağlı kaldıkları sürece bir tehlikeleri bulunmuyor. Bununla birlikte takip edilmeleri faydalı olur. Dış güçlere istihbarat sağlaması mümkün olan bu gruba dikkat edilmeli.

Salezyen rahibeleri de bu grupla birlikte Kudüs'e geldiler.

33 Osmanlıca metinde 1633 değil, 1632 olarak zikredilmiştir. *A.g.e.*, 28.

Hristiyan Tarikatları

Dini misyonlar hakkında elde ettiğim bilgiler bunlardan ibaret. Hristiyan tarikatları hakkında elde ettiğim bilgiler ise şöyle:

1. Les Dames de Sion: Eccé Homo³⁴ [kilisesinin bulunduğu mahalde] kurulan bu tarikatın temsilcileri Kudüs'e 1856'da gelmişlerdi.

2. Beyaz Rahipler [Les Pères Blancs]: Kudüs'e 1878'de³⁵ gelmişler ve orada Saint Ann ve Bethesda Katedrali'ni³⁶ kurmuşlardı.

3. Beytlahim'deki Kutsal Kalp Papazları [Les Pères du Sacré-Cœur de Bétharram]: Kudüs'e 1879'da gelmişler ve Beytlahim yakınlarında bir müessese kurmuşlardı.

4. Pembe Rahibeler:³⁷ Vatansever rahibelerden oluşmaktaydı.

5. Notre Dame de Sion Rahipleri: Kudüs'e 1884 yılında gelmişlerdi.

6. Mâr Abdülahad veya Dominikan Rahipleri [Les Pères Dominicains]: Kudüs'e 1884'te gelmişlerdi.

7. Assumptionistler [Les Augustins de l'Assomption]: Kudüs'e 1887'de gelmişlerdi. Notre Dame de France misafirhanesini idare etmekte.

8. Trappistler [Les Pères Trappistes]: Ülkeye 1896'da³⁸ geldiler. Bêtrûn'da³⁹ bir kurumları var. Tarım ve hayvancılıkla uğraşıyorlar.

9. Benediktliiler: Bölgeye 1896'da geldiler. Cebelu't-Tûr'da ikamet ediyorlar. Sadece 13⁴⁰ rahibeden ibaretler.

10. Amerikalı Katolik Rahibeler: Bunlar Kudüs'e Amerika'dan 1901 yılında geldiler ve Beytlahim'de bir manastır kurdular.

34 Muhtemel bir tapaj hatasından dolayı "Teksehûmû" şeklinde yazılmıştır. Aziz Bey, *el-İstihbarat ve'l-Casusiyye*, 17.

35 Behçet ve Temimi 1878'de değil, 1871'de geldiklerini belirtmiştir. Behçet ve Temimi, *Beyrut Vilayeti*, 29.

36 "Katedrali" değil "Kiliselere" olmalıdır. *A.g.e.*, 29.

37 İntihal yapılan metinde "Les Sœurs de Rosair" şeklinde geçmektedir. *A.g.e.*, 30. Doğrusu "Les Sœurs du Rosaire"dir. Rosary Cemaati 1885'te Kudüs'te kurulmuştur. Peder Joseph Tannous Yammin bu kuruluşa "Rosary'nin Kızları" adını vermiştir. Dolayısıyla "Pembe Rahibeler" isimlendirmesi yanlıştır. Aziz Bey, *el-İstihbarat ve'l-Casusiyye*, 17.

38 1896'da değil 1891'de gelmişlerdir. Behçet ve Temimi, *Beyrut Vilayeti*, 30.

39 Bêtrûn'da değil Atrûn'dadır. *A.g.e.*, 30.

40 Behçet ve Temimi 13 değil, 12 rahip olduklarını belirtmiştir. *A.g.e.*, 30.

İKİNCİ BÖLÜM

Arapların Türkiye'deki Çalışmaları

2 Eylül 1911'de Hariciye Nezareti, Paris Sefiri'nden şu bilgi notunu aldı:

"Fransa Hariciye Nazırı ile karşılaştım ve kendisiyle Fransa'nın Balkanlarda bize karşı tavrının ne olduğu hakkında konuştum. Fransız hükümetinin Osmanlı hükümetini Balkan siyaseti konusunda desteklemeye hazır olduğunu, bunun ise İstanbul'daki Sefir Mösyö Bombard'ın⁴¹ 7 Temmuz 1910 tarihinde sunduğu layihanın uygulanması halinde mümkün olacağını ifade etti.

Kendisine söz konusu şartları hükümete sunmaya hazır olduğumu söyledim. Bazı özel kaynaklardan ve elime ulaşan gizli raporlardan öğrendiğim kadarıyla Fransız hükümeti İstanbul'daki sefirine ve Beyrut, Şam ve Kudüs konsoloslarına önümüzdeki dönemde uygulayacakları politika çerçevesinde takip edilecek yol hakkında gizli talimatlar göndermiş.

Fransızların bu bölgedeki planlarını şöyle özetleyebiliriz: Suriye ve Lübnan halkını kışkırtmak için Katolik ve Mârûnîlerden yararlanmak gerekmektedir. Böyle bir durum Fransızların bu bölgenin iç işlerine müdahale etmesini gerektirecektir. Bu faaliyeti doğrudan İstanbul'daki Fransız Sefiri yürütecektir."

Sefaret Etrafındaki Gözetim

Bu raporun Hariciye'ye ulaşmasından bir gün sonra Zaptiye Nazırı'nın makamına davet edildim. Nazır, bana bu raporu göstererek Fransız

41 Louis Maurice Bombard (1854-1935), 1909-1914 yıllarında Fransa'nın Osmanlı Büyükelçisi olarak görev yaptı.

Sefareti'ni gözetlememi ve oraya sürekli gelip giden Osmanlı vatandaşlarını tespit etmemi söyledi. Emre uyarak hemen oraya gittim. Fransız Sefareti'ne girdiğimde ilk olarak oraya en fazla gelip giden kimse olan Şefik el-Mü'eyyed'i⁴² gördüm. Sefarete öğleden sonra saat 2'de gelmişti. Oysa, sefir bu saatte, gelen kim olursa olsun ziyaret kabul etmezdi. Ancak Şefik Bey'i büyük bir hoşnutlukla karşıladığı gibi, bu ziyaret saat tam 4.15'e kadar sürdü. Şefik Bey ziyaretin ardından evine geçti. Saat 6.30'a kadar burada herhangi bir hareketlilik olmadı. Belirtilen saatte, Şeyh Abdülhamid ez-Zehrâvî⁴³, Musa Kazım Paşa ve Halep Mebusu Nâfi Bey,⁴⁴ Şefik Bey'in ziyaretine geldi. Akşam saat 9'a kadar toplantı

42 Şefik b. Ahmed el-Mü'eyyed el-'Azm (1857-1916) Şam'da doğdu. Beyrut'ta öğrenim gördükten sonra İstanbul'a gitti. Arap milliyetçiliğinin gizli ve açık örgütlenmesinde kilit isimlerden biri oldu. Düyun-i Umumiye Komiserliği yaptı. Meclis-i Mebusan'da Şam mebusu oldu. Aziz Ali el-Mısıri'nin Hakkı el-'Azm ve Fuad el-Hatîb ile birlikte kurduğu el-'Ahd Cemiyeti'nin devamı niteliği taşıyan Suriye Arap Cemiyeti'nin (Cemiyetü's-Suriyetü'l-Arabiyye) reisliğini yaptı. Nadra el-Matran ile Arap-Osmanlı Kardeşliği Cemiyeti'nin (Cemiyetü'l-ihâ'i'l-Arabiyyi'l-'Usmâni) kuruculuğunu üstlendi. Fransızlarla girdiği yakın ilişki ve bağımsız bir Suriye prensliği kurulması yönündeki çabaları neticesinde Divan-ı Harb'de yargılandı ve vatana ihanet suçundan 6 Mayıs 1916'da idam edildi. Hayrüddin Ziriklî, *el-A'lâm: Kâmusu Terâcim li-Eşher'r-Ricâl ve'n-Nisâ min el-Arab vel-Müsta'rebin vel-Müste'rikîn*, c. III (Beyrut: Darü'l-ilm li'l-Melâyin, 2002), 168-169.

43 Abdülhamid ez-Zehrâvî (1855-1916) Humus'ta doğdu. II. Meşrutiyet'in ilanından önce çıkardığı *el-Münir* gazetesiyle II. Abdülhamid'e muhalefet etti. Kanun-i Esasi'nin yeniden ilan edilmesinin ardından Hama mebusu oldu. 1909'da Arap Edebiyatçıları Kulübü'nün (el-Müntedâ el-Edebi) kurucu üyelerinden oldu ve cemiyetin Arap gençlere bağımsızlık fikirlerini aşılama yönündeki gizli programının hazırlanmasında rol oynadı. Zehrâvî, Arap istiklali için çalışan ilk gizli teşkilatlardan Kahtâniyye Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer aldı. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın da kurucu üyelerinden olan Zehrâvî, Adem-i Merkeziyet Partisi'nin (Hizbu'l-lâ Merkeziyye) başkanlığını yürüttü. 1913'te Paris'te toplanan Arap Kongresi'ne bu fırkanın delegesi olarak katıldı ve kongreye başkanlık etti. I. Dünya Savaşı sırasında Âliye Divan-ı Harb-i Örfisi'nde yargılanarak, Şefik el-Mü'eyyed ile aynı gün idam edildi. Ahmed Fehd Berekât eş-Şevâbîke, "Abdülhamid ez-Zehrâvî," *DîA*, c. I (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988), 226-227; Ziriklî, *el-A'lâm*, c. III, 288.

44 Halep Mebusu Cabirizade Abdünnâfi Bey 1854'te Halep'te doğdu. Hicaz Demiryolu İane Komisyonu Reisliği yaptı. Halep İdare Meclisi üyesiyken 1908 yılında mebus olarak seçildi. İlk Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda da mebusluk yaptığından "Şeyhü'l-Mebusan" olarak bilinir. Meclis-i Mebusan'da Emval-i Gayrimenkul Reisliği de yapmıştır. İkisi de idam edilen Şefik el-Mü'eyyed ve Şükrü el-'Aseli Bey gibi isimlerle Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katılarak hukuki varlığı sona erecek olan

yaptılar. Ertesi günün sabahında Şefik Bey Fransız Posta İdaresi'ne bizzat giderek içeriğinin ne olduğunu öğrenemediğim bir mektup yazdı. Şefik Bey ve Osmanlı aleyhine çalışan diğer kişiler, mektuplarını ele geçirmemize mani olacağını düşündüklerinden bu mektupları Fransız postasıyla gönderiyorlardı.

Buna karşın, öğleden sonra bu mektuplardan birini ele geçirmeyi başardım. Zarfın üzerindeki adres şöyleydi: Paris, Tâlib en-Nakîb Bey⁴⁵, Hossman Cad. No: 69.

Şefik Bey'in Arapça yazdığı bu mektup Arap siyasetine dair önemli bilgiler içermekteydi. Şefik Bey, Arap-Osmanlı Kardeşliği Cemiyeti'nin [Cemiyetü'l-ihâ'i'l-Arabiyyi'l-'Usmâni], Osmanlı hükümeti tarafından resmen kapatılmasına rağmen henüz dağılmadığından ve Arapların isteklerini yerine getirmek için faaliyetlerine devam ettiğinden bahsediyor ve şöyle diyordu:

"Hakkında bilgi istediğin Kahtâniyye Cemiyeti [el-Cemiyetü'tü'l-Kahtâniyye] ise neredeyse yok olmak üzere. Zira kurucusu Halil Hammâde Paşa⁴⁶ izlenmesi gereken planı belirleyemediği gibi zamanlama konusunda da hatalı davrandı. Ama yine de bu cemiyet Arapların güçlenmesine ve aralarında birlik sağlanmasına ciddi manada katkı sundu. Arap vatandaşlar tarafından yapılan girişimlerin tümünün öyle ya da böyle bize fayda sağlayacağından en ufak şüphem yok."

Şefik Bey yazısında bu hareketi ayrıntılarıyla anlatıyor ve Trablusgarp'taki görevini bile bitirmeden Yemen'i terk eden Aziz Ali el-Mısıri'ye kızıyordu.

Mutedil Hürriyetperveran Fırkası'nın kurucuları arasında yer aldı. İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi I. ve II. Meşrutiyet* (Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, 1997), 364.

45 Tâlib en-Nakîb (1871-1929) Basra'nın ileri gelen ailelerinden birine mensuptur. 1908, 1912 ve 1914 seçimlerinde Basra mebusu seçildi. Arap milliyetçiliğinin önemli isimlerinden olan Nakîb, İngiliz birlikleri Basra'ya girdiği zaman yakalandı ve Bombay'a sürüldü. 5 yıllık sürgün hayatının ardından Irak'a döndü ve Abdurrahman Gılanî'nin Irak'ın ilk başbakanı olarak görev yaptığı dönemde Irak'ın ilk İçişleri Bakanı oldu. Adı Muhsin el-Hâşimî, "Tâlib en-Nakîb ve Devruhu fi's-Siyasiyyeti'l-Irakıyye," *Müessesetü'n-Nur li's-Sekâfe ve'l-I'lâm*, erişim 19 Nisan 2019, <http://www.alnoor.se/article.asp?id=115640>.

46 Beyrut'ta doğan Halil Hammâde Paşa, Beyrut Gümrük İdaresi'nde çalıştı. II. Meşrutiyet döneminde Ayan Meclisi üyeliğine atandı. Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinde Evkaf Nazırlığı yaptı. 1910'da vefat etti. Güneş, *Türk Parlamento Tarihi I. ve II. Meşrutiyet*, 121.

İleride Aziz Ali'nin yaptıklarından ve Enver Paşa'nın onu neden Divan-ı Harb-i Örfî'ye yolladığından bahsedeceğiz.

Şefik Bey, mektubun ilerleyen bölümlerinde önemli bir başka noktaya daha temas ediyordu:

"Fransa Sefiri ile bir araya gelerek kendisiyle Osmanlı Adem-i Merkeziyet Fırkası'nın [Hizbü'l-lâ Merkeziyyeti'l-'Usmânî] kuruluş toplantısı hakkında konuştum. Siz de Kahire'ye uğradığınızda arkadaşlarla bu hususta görüş alışverişinde bulunmuştunuz. Sefirin cevabı şöyleydi:

"Mısır dışındaki Arap beldelerinde yaşayan muhtelif unsurlardan bir Arap birliğinin oluşturulması gerekiyor." Sefir bu sözleriyle bana, Araplar olarak Paris'te bir konferans düzenlememiz ve burada bazı kararlar almamız halinde Fransa'nın bu kararları bir an evvel hayata geçirmemizde bize destek olacağını anlatmak istiyordu. "Bu nedenle sizin Paris'teki Fransız Hariciyesi ile görüşerek bu şehirde bir Arap konferansı düzenlemek için uygun atmosferi oluşturmaya çalışmanızın yerinde olacağını düşünüyorum."

İşte Şefik el-Mü'eyyed Bey'in Tâlib en-Nakîb Bey'e gönderdiği raporun özeti buydu. Rapor, Şefik Bey'in Fransız Sefareti'yle ilişkisini açıkça ortaya koyuyordu. Raporun elime geçtiği günün akşamında Doktor Esad Haydar Bey, Şefik Bey'in yanına geldi ve akşam saat 7'de birlikte Fransız Sefareti'ne gittiler. Sonrasında bu ziyaretler pek çok kez tekrarlandı.

Zaptiye Nezareti yalnızca Müslüman Araplardan şüphelenmekteydi. Çünkü gayrimüslimlerin Fransız propagandalarından etkilendikleri ve zaten hiçbir şekilde Osmanlı'yı desteklemeyecekleri kanaatindeydi.

Aziz Ali el-Mısırî⁴⁷

Türk kulüplerinin çok önem verdiği ikinci bir şahıs daha vardı: Aziz Ali Bey. Mekteb-i Harbiye'den 1904 yılında mezun olan bu genç zabıt, tam bir Osmanlıydı. Makedon çeteleriyle mücadelesi ve Yunan, Bulgar ve

47 Aziz Ali el-Mısırî (1879-1965) Basralı bir tüccar ailenin üyesi olarak Kahire'de doğdu. Harp Okulu'nu 1900'de, Harp Akademisi'ni 1904'te bitirdi. Yazarın iddia ettiği gibi kurmay değil mümtaz subay olarak mezun oldu. Balkanlarda çetelere karşı mücadele ederken Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ne girdi. Enver ve Eyüp Sabri (Akgöl) Beylerle Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin Ohri şubesinin kurucuları arasında yer aldı. Milliyetçi Arapların ilk gizli cemiyetlerinden Kahtaniyye'nin en etkili isimleri arasında yer aldı. 1910'da Yemen'e, 1911'de Trablusgarp'a gitti ve burada ki mücadelelere destek verdi. 1913'te İstanbul'a döndü ve el-'Ahd'ı kurdu. Ocak

Arnavut çeteleriyle çıkan çatışmalardaki kahramanlıklarıyla tanınmıştı. 31 Mart 1909'da Mahmud Şevket Paşa [1856-1913] kumandasındaki kurtuluş güçleri payitahta geldiğinde Aziz Ali'nin adı parlamış, Mahmud Şevket Paşa'nın adından hemen sonra onun adı anılır olmuştur.

O günlerde binbaşı rütbesindeydi. Bu çatışmadan sonra erkan-ı harb⁴⁸ kaymakamı⁴⁹ rütbesine yükseldi. Bu vakte kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne samimiyetle bağlıydı. Hatta onu cemiyetin temel taşlarından biri olarak görüyorlardı. Bazı yazarların anlattıklarına göre Aziz Ali Bey, Jöntürklerle bir araya geldiğinde onlarla işbirliği yapmak için Araplara bazı imtiyazlar vermelerini şart koşmuştu. Bu, özel bir istek değildi. O herkes tarafından Kafkas Türkü olarak bilinmekteydi ve bununla daima övünürdü. Babası ve dedesi Kafkasya'da yetişmişlerdi. Türk zabitler hiç Arapça konuşmadığı için ona yabancı gözüyle bakmazlardı. Arapçılık fikrini, Osman Paşa'nın Şam'daki ordunun başına getirilmesinden sonra benimsedi.

Gazi Osman Paşa⁵⁰, Şam'daki ordu müşirliğine⁵¹ tayin edildikten sonra Aziz Ali Bey ile İttihatçıların arası açılmaya başladı. Aziz Ali Bey azimli, kararlı ve kendine çok güvenen bir kumandandı. 1906'da Gazi Osman Paşa Üsküp ve etrafındaki Osmanlı birliklerini teftiş ederken Koçana'da⁵² bulunan On Dördüncü Alay'ı da teftiş etmişti. Bu alay, Aziz Ali Bey'in kumandasındaydı. Sorumlu olduğu alayı en güzel şekilde tanzim

1914'te ordudan istifa etti. Şubat 1914'te Divan-ı Harb'de yargılanarak idama mahkum edildi. Cezası affedildi ve 1914 yılının Nisan ayında Mısır'a geçti. Mekte Emiri Şerif Hüseyin liderliğindeki isyana bir süre destek verse de daha sonra Mısır'a geçerek isyandan kopması üzerine İngilizler tarafından İspanya'ya sürüldü. 1924'te Mısır'a döndü. Önce Polis Okulu Müdürü, ardından Mısır Ordu Müfettişi oldu. II. Dünya Savaşı devam ederken hapse atıldı ve bir süre sonra Nehhâs Paşa hükümeti tarafından serbest bırakıldı. Ed-Dubbâtü'l-Ahrar'a (İhtilalci Hür Subaylar) yardım etmesinin ardından 1953'te Mısır'ın Moskova Büyükelçisi oldu. 1954'te emekliye ayrıldı. Selim Sezer, "Arap İsyanından Önce Yaşanan Bir Kriz: Binbaşı Aziz Ali el-Misri Vakası," *Toplumsal Tarih* 294 (Haziran 2018): 60-65; Ş. Tufan Buzpınar, "Mısri, Aziz Ali" *DİA*, c. XXX (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2005), 2-3; Zirikli, *el-A'lâm*, c. IV, 231.

48 Erkan-ı Harb: Kurmay.

49 Kaymakam: Yarbay.

50 Kastedilen kişi Müşir Tatar Osman Paşa'dır.

51 Müşir: Mareşal.

52 Meydânî, Koçana yerine sehven "Karşana" yazmış olmalıdır. Aziz Bey, *el-İstihbarat ve'l-Casusiyye*, 22.

ederek olabilecek en iyi hale getirdiği için övgüyü gerçekten de hak ediyordu. Ama sert mizaçlı, kıdemli bir zabıt olan Osman Paşa, deneyimli bir kumandan olduğunu göstermek isteyen Aziz Ali Bey'in gururunu biraz kırmak istemiş olsa gerek ki, ona şöyle demişti:

– Aziz Bey, Harbiye'den mezun olmanız sizin diğer alay zabitlerinden daha üstün olduğunuz anlamına mı geliyor?

– Evet, efendim. Askerlerim bunun en açık delilidir. Burada verdiğim eğitimle tecrübeli zabıtlara bile taş çıkardığımı görüyorsunuz. Zira onlar işlerini layığıyla yapamıyorlar.

– Utanmaz adam, bu ne cüret!

– Utanmaz olan sizsiniz!

Bu konuşma resmi teftiş töreninde gerçekleşmişti. Kumandan Aziz Ali Bey, Gazi Osman Paşa'nın kendisine yönelttiği haksız eleştiriyi kabul etmemekte haklıydı. Gazi de basit bir kumandanın kendisine böyle seslenip erkan-ı harblerinin ve askerlerin önünde onu böyle küçük düşürmesinden hiç hoşlanmamıştı. Hemen tutuklanarak hapse atılmasını emretti.

Bu hadise Aziz Bey'in Müşir Osman Paşa'ya kin gütmesine sebep olmuştu. 31 Mart [13 Nisan] 1909 yılında başkenti kurtaran güçlere dahil olarak İstanbul'a gelene kadar da kini iyice bilenmişti. Artık İttihat ve Terakki temsilcileri arasında önemli bir yere geldiğini düşünüyordu. Bundan dolayı Gazi Osman Paşa'nın Şam'daki Beşinci Ordu müşirliğine atanmaya hazırlandığını duyar duymaz öfkelenmiş ve buna engel olmaya çalışmıştı. Hatta Harbiye Nazırı'na açıkça şöyle demişti:

– Ben bir Arap⁵³ olarak bu adamın Beşinci Ordu'ya müşir tayin edilmesine karşıyım.

– Kumandan Hazretleri! İtirazınızın sebebi nedir?

– Arapların Tatarlardan hiç hoşlanmadığını bilmiyorsunuz, Nazir Hazretleri! Bağdat'ı ve Arap beldelerini yakıp yıkan Hülagü'nün sülalesinden olan müşir, Arapları sevmeyen ve onları düşman sayan bir adam. Bu adamın Şam'daki ordu kumandanlığına tayini Araplara karşı bir meydan okuma değilse, nedir? Arapların hiç hoşuna gitmeyeceğine emin olduğum bu karardan bir an evvel dönülmeli.

53 Meydânî, daha önce Aziz Ali'nin Kafkas Türkü olmakla övündüğünü söylerken bu noktada Arap olduğunu belirtmiştir. Bu ihtilaf Aziz Ali'nin eylemlerini bir bağlama oturtma gayreti ve kaynak olarak kullandığı metinde karşısına çıkan bilgilerle ilgili olmalıdır.

– Bu karara, aranızda geçen hadise sebebiyle karşı çıktığınızı sanıyorum.

– Bana yaptıkları, Arapları sevmediğini gösteriyor. Arap olduğumu biliyordu. Ben bir kumandan ve zabıt olduğum halde bana böyle davranıyorsa, diğer Araplara nasıl davranır?

– Bu makamı kendisine vermeye mecburuz.

– Bu mecburiyet Araplarla Türklerin arasını açacaktır.

– Yanlış düşünüyorsunuz.

Aziz Ali Bey, Harbiye Nazırı'nı bir türlü ikna edememişti. Nezaretten ayrıldıktan sonra Doktor Nazım Bey'le buluşmuş ve bu konuşmayı ona aktararak şunları eklemişti:

– Bu kararınız İttihatçılar arasında büyük bir uçurum açılmasına sebep olacak. Ayrıca şu ana kadar sizinle birlikte çalışan Araplar sizi mutlaka yalnız bırakacaklar. Zira siz, Araplara düşman olan bu kumandanı Şam'a gönderme kararı alarak Arapların izzetli ve vatanperver emellerine mani oluyorsunuz.

Bu noktada söze girerek şöyle dedim:

– Yanlış düşünüyorsunuz. Sizin Paşa'yı sevmiyor olmanız, Türklerin Arapları sevmedikleri ve kalplerinde onlara düşmanlık besledikleri anlamına gelmez.

– Hayır, ben Paşa'ya kin beslemiyorum. Türklerden gördüğümüz sonu gelmeyen aşağılamalara dayanacak tıynette bir millet değiliz biz. Herkesin haddini bilmesi ve orada durması lazım. Adamlarınız siyah köpeklerle "Arap" diyorlar! Çözülmesi çok zor olan meselelere "Arap saçı gibi" diyorsunuz! Keza, "Ne Arabın yüzü ne Şam'ın şekeri" diyen de siz Türkler değil misiniz? Bütün bunlardan sonra bizden ne yapmamızı bekliyorsunuz?

Öfkesi iyice artan Aziz Ali Bey sözlerine şöyle devam etmişti:

– Bu kadarı yetmiyor mu da ülkemize düşman olan birini bizi yönetmek üzere görevlendiriyorsunuz? Bu şekilde devam edilirse, Türklerle Arapların arası iyice açılacak. Peki, bunun sonucu ne olur?

Aziz Ali Bey'in Yemen'e Seyahati

Aziz Ali Bey ile aramızda geçen bu ilk konuşma, onun Osmanlı siyaseti açısından Şefik el-Mü'eyyed Bey'den ve Arap davası uğruna çalışan diğer gençlerden çok daha tehlikeli biri olduğunu anlamamı sağlamıştı.

Bu düşüncemi Zaptiye Nazırı'na iletmış ve Aziz Ali Bey'in takip edilmesini teklif etmiştim. Çünkü bu fikirlerini soydaşları arasında yaymaya devam ederse etrafında, Meşrutiyet'in ilanından sonra artan ve Ermeni tehlikesinden daha büyük bir tehdit haline gelen Arapçılık düşüncesini yok etmeye yönelik temel siyasetimize engel olacak tehlikeli bir grup toplayabilirdi.

Yemen bölgesindeki çatışmalar çok şiddetliydi. Bölgedeki kumandanımız olan İzzet Paşa'dan⁵⁴ gelen raporlar, özellikle de Yemenlilerin çok sayıdaki askerimizi öldürdüğü Cizan Savaşı'ndan sonra durumun daha da kritik hale geldiğini gösteriyordu. Harbiye Nezareti, Aziz Ali Bey'den kurtulmak için onun Yemen'e İzzet Paşa'nın erkan-ı harbi olarak gönderilmesine karar verdi.

Haber bana ulaşır ulaşmaz Zaptiye Nezareti'ne giderek nezaretin bu kumandanı Arap bölgesine göndermekle hata yaptığını, zira istihbaratçılarımızdan gelen çok sayıda raporun, adamın Arapçılık hareketinin temsilcileriyle işbirliği halinde olduğunu gösterdiğini bildirdim. Aziz Bey'in, Yemen'de bulunmayı isyan eden kabilelerle iletişime geçebilmek için fırsata çevirerek bizim aleyhimize çalışacağını aktardım. Nazır bu düşüncelerimi Dahiliye ve Harbiye Nezaretlerine ilettiyse de, düşüncelerim dikkate alınmadı. Tek dertleri bu adamı İstanbul'dan uzaklaştırarak ondan kurtulmaktı. Yemen'de bizim saflarımızda durmuş yahut düşman saflarına geçmiş, onlar için bir önemi yoktu. Aziz Bey'in öldürülmesini veya düşman saflarına geçmesini, İstanbul'a düşmanları yenmiş muzaffer bir kumandan olarak dönmesine tercih ettiklerini düşünüyordum.

Uzun lafın kısıası, Aziz Bey'in Yemen'e gönderilmemesi için iki nazır nezdinde harcadığım çabaların hiçbir faydası olmadı. Aziz Bey'i,

54 Ahmed İzzet (Furğaç) (1864-1937) Manastır'da doğdu. 1904'te Yemen'de çıkan isyanı bastırmakla görevlendirildi. 1907'de ferikliğe terfi etikten bir sene sonra Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) oldu. Şubat 1911'de Yemen'e gönderildi ve buradaki isyanı bastırdı. Mahmud Şevket Paşa suikastının ardından Harbiye Nazırı oldu. I. Dünya Savaşı sırasında İkinci Ordu ve Umum Kafkas Ordular Grup Kumandanlığı'na getirildi. Savaşın son ayında Sadaret'e getirildi ve Kasım 1918'de istifa etti. Tevfik Paşa kabinelerinde Dahiliye ve Hariciye Nazırlığı yaptı. 1923'te emekliye sevk edildi. İsmet Görgülü, *Türk Harp Tarihi Derslerinde Adı Geçen Komutanlar* (Ankara: Harp Akademileri Basımevi, 1983), 121-128. Ayrıca bkz. Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, c. I (İstanbul: Nehir Yayınları, 1992).

İzzet Paşa'nın erkan-ı harbiyesine tayin edildiğine dair bir irade çıkarak Yemen'e gönderdiler.⁵⁵

Gerçekten de adam hakkındaki endişelerimde haklı çıktım. Yemen'e gider gitmez Türkleri endişeye sevk edecek bazı işler yapmıştı. Süleyman el-Askeri⁵⁶ bana bu konuda şunları söylemişti:

“Aziz Ali Bey, Osmanlı'nın davasına samimiyetle bağlı bir adam değildi. Kelimenin tam manasıyla bir Araptı. Türklerden hoşlanmazdı. Bunun yegane nedeni milliyetçilik düşüncesi değildi. Türkler ona istediği rütbeyi vermemişlerdi. Aziz Ali Bey ise, yüksek bir makama sahip olmak, mesela ordu kumandanlığına yükseltilmek arzusunda idi. Onu bir Arap kumandanına çeviren şey, bu isteğinin gerçekleşmemesi oldu. Türklerin kendisini ancak Araplar sayesinde yüksek bir mevkiye getirebileceklerini düşünmeye başladı. Yemen'e, İzzet Paşa'nın yanına geldiğinde konumunu güçlendirmek için büyük çaba harcadı. Paşa başlangıçta bu durumu makul karşıladı, ancak sonunda o da Aziz Bey'in niyetini anladı. O zaman İmam Yahya ile savaşa devam etmek konusunda görüşmeye karar verdi.

Bir gün Aziz Ali Bey'in yanına girmiş ve yanında İmam Yahya'nın adamlarından birini görmüştüm. Adamın kim olduğunu sorunca şöyle cevap verdi:

– Bu zat, İmam Yahya'nın elçisi; barış anlaşmasının koşullarına dair pazarlık yapmak üzere gönderilmiş.

Sonradan öğrendiğime göre bu adam İmam ile kumandan arasındaki haberciymiş. Aziz Ali Bey, İmam Yahya'nın savaşa devam etmesi

55 Aziz Ali el-Mısri ile ilgili buraya kadar verilen bilgiler, Doktor Nazım ile ilgili kısım hariç Cemal Paşa'nın hatıratından derlenmiştir. Cemal Paşa, *Hatırat* (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2001), 74-78.

56 Süleyman Askeri (1884-1915) Prizren'de dünyaya geldi. 1905'te Erkan-ı Harbiye Mektebi'nden mezun oldu ve Üçüncü Ordu emrine girdi. 1909'da Bağdat Jandarma Birliği'nin kumandanı olarak atandı. Ardından Libya'daki direnişe katıldı. Balkan Savaşları'ndan sonra kurulan Garbi Trakya Hükümet-i Muvakkatesi'nin Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi oldu. Teşkilat-ı Mahsusa'nın ilk başkanı olarak 30 Kasım 1913'ten 1914 sonlarına kadar görev yaptı. Irak ve Havalisi Kumandanlığı'na atandı. Nisan 1915'te Şuaybe hareketini müteakiben intihar etti. Hülya Toker ve Nurcan Aslan, *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademede Ki Komutanların Biyografileri*, c. 3 (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2009), 264-265. Ayrıca bkz. Nurettin Şimşek, *Teşkilat-ı Mahsusa'nın Reisi Süleyman Askeri Bey: Hayatı, Siyasi ve Askeri Faaliyetleri* (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008).

ve propaganda sahasını genişletmesi için çalışıyormuş. Aziz Bey'e bu işi bırakmasını, aksi halde ileride bundan büyük zarar göreceğini söyledim.”

İşte [Süleyman] Askeri'nin anlattıkları böyle. Ben Aziz Ali Bey'in Yemen'de yaptıkları hakkında daha fazla bir şey bilmiyorum. Kendisi, İtalyan-Türk savaşı çıkınca Mısır yoluyla Trablusgarp'a gitti. Kahire'deki adamlarımdan onun hakkında şöyle bir rapor aldım:

“Aziz Ali Bey sabah saat 10'da Kahire'ye vardı. Ertesi gün Hidiv Abbas Hilmi Paşa⁵⁷ ile görüştü. Bu görüşme bizzat Hidiv'in talebi üzerine gerçekleşti. Hidiv onu Trablusgarp'a gitmekten vazgeçirmek istiyor.

Şevki Bey bana şunları söyledi: Hidiv'e göre, iki ülke arasındaki yol kopuk olduğu halde ve durum böyle devam ettiği sürece Osmanlı kuvvetlerinin, özellikle de son ana kadar İtalyan güçlerine direnmek için Libya'ya gönderilmesi abesti ve ülke için yeniden kan dökmenin hiçbir faydası olamazdı. Bu düşüncesini Aziz Ali el-Mısıri'ye de anlatmış. Aziz Bey durumu gözden geçireceğini ve arkadaşlarını faydalı gördüğü şeyi yapmaya ikna etmeye çalışacağını söyledi. Hidiv, Aziz Ali Bey'den kendisiyle sürekli irtibat halinde kalmasını talep ediyor.”

Aynı gün sözünü ettiğim şahıstan ikinci bir rapor daha aldım:

“Edindiğim son bilgiler Hidiv Abbas Hilmi Paşa ile Aziz Ali Bey arasındaki görüşmenin temelde iki amaca hizmet ettiğini gösteriyor:

1. Libya'yı ülkesine katmak ve Mısır Krallığı'nı komşu bölgelere doğru genişletmek isteyen Hidiv, Aziz Ali Bey'i kendi tarafına çekmek istiyor. Osmanlı güçleri düşman karşısında durabilirlerse Aziz Ali bölgenin yönetimini ele geçirecek ve orayı Mısır Hidivliği'ne kattığını ilan edecek.

2. Bu plan gerçekleşmezse Aziz Ali Bey vasıtasıyla İtalyanlarla görüşmeler yapılacak. Yani, Hidiv Abbas Hilmi Paşa vasıtasıyla Mısır'ın Libya tarafındaki sınırlarının genişletilmesi karşılığında bölge İtalyanlara teslim edilecek.

57 Abbas Hilmi Paşa (1874-1944) 1892'de babası Mısır Hidivi Tevfik Paşa'nın vefatı üzerine Mısır Hidivliği'ne tayin edildi. Mısır Fevkalade Komiserliği yapan Ahmed Muhtar Paşa, Hidiv'e özel danışman tayin edildi. İngiliz işgali altında bulunan Mısır'da Osmanlı Devleti'ne karşı istikrarlı bir politika takip edemedi. Aralık 1914'te Mısır üzerinde İngiliz metbuiyeti ilan edilmesi üzerine amcası, İngiliz yanlısı Hüseyin Kamil, Hidiv yapıldı. Bir daha Mısır'a dönemedi. 1944'te Cenevre'de vefat etti. İlhan Şahin, “Abbas Hilmi II,” *DİA*, c. I, 25-26. Ayrıca bkz. Amira Sonbol (çev. ve ed.), *The Last Khedive of Egypt: Memoirs of Abbas Hilmi II* (Reading: Ithaca Press, 1998).

Bildiğim kadarıyla Hidiv Abbas Hilmi Paşa, adamı kendi saflarına çekmeyi başarmış.”

Elime geçer geçmez Zaptiye Nazırı ile Harbiye ve Dahiliye Nazırlarına nüshalarını teslim ettiğim iki rapor bunlardı. Nazırlar her ne kadar raporlardaki bilgilerin gerçeği yansıttığına inansalar bile susmakla ve olayları izlemeye devam etmemizi emretmekle yetindiler.

Bu durum çok uzun süre devam etmedi. Çünkü Aziz Ali el-Mısıri çok geçmeden İstanbul’a dönerek siyasi bir parti kurma çalışmalarına başladı. Çok sayıda farklı casustan bu hususta aldığım bilgiler şunlardı:

Birinci Rapor: “23 Eylül 1913 akşamı saat 9’da Aziz Bey’in evinde bir toplantı düzenlendi. Bu toplantıya ... da katıldı.⁵⁸ Toplananlar on bir kişiydiler. Kurmayı düşündükleri partinin tüzüğünü düzenlemeye başladılar. Partinin gizli olmasını ve Arapların arzularını gerçekleştirmek ve onları Osmanlı Devleti’nden ayırmak için çalışmayı kararlaştırdılar.”

İkinci Rapor: “Zabit Nuri Efendi bana bu toplantıların amacının Arap beldelerinin istiklalini sağlamak için askeri bir örgüt kurmak olduğunu söyledi. Bu örgüt gizli olacak ve mensupları beni de kendi saflarına çekmeye çalışacaklardı.”

Üçüncü Rapor: “Aziz Bey ve arkadaşları Arap beldelerinin istiklali için kuracakları partinin tüzüğünü kimseyle paylaşmayacaklarına dair yemin ettiler.”

El-‘Ahd Partisi’nin Programı

Okuyuculara yukarıda tanıttığımız el-‘Ahd Partisi’nin tüzüğünü aktaralım:

“1. El-‘Ahd Cemiyeti, gizli bir siyasi cemiyettir. İstanbul’da kurulmuştur. Amacı Arap beldelerinin iç işlerinde bağımsızlığını sağlamaktır. Bu gerçekleştiğinde Arap beldelerinin İstanbul hükümetiyle Avusturya-Macaristan gibi bir bağlantıları olacaktır.

2. İslam hilafeti Osmanlılarının elindeki kutsal bir emanettir.

3. Bu cemiyet, İstanbul’un yabancı devletlerin bu şehre dair emellerinden korunması meselesine büyük önem verecektir. Zira İstanbul’un bütün Doğu dünyasının başı olduğuna inanmaktadır. Eğer bu baş Batı devletleri tarafından kesilirse vücut yaşamaya devam edemez.

58 Üç nokta Meydâni tarafından konmuştur.

İSTİHBARAT SAVAŞLARI

4. El-'Ahd Partisi'nin temsilcileri kendilerini geliştirmek, güzel ahlaka sahip olmak ve yüksek değerleri yaşatmak için üstün çaba gösterirler. Çünkü bu değerlere sahip olmazlarsa ümmet siyasi ve milli varlığını koruyamaz."

İşte el-'Ahd Partisi'nin tüzüğünde yer alan maddeler bunlardı. Bu tüzük 28 Ekim 1913'ten itibaren geçerli olacaktı. Aziz Bey tüzüğü uygulamaya çalışmış ve bu süreçte etrafında geniş bir kitle oluşturmuştu. Harbiye Nazırı Enver Paşa ile arasındaki anlaşmazlıklar artınca 2 Ocak 1914 tarihinde istifasını sunmuştu.

İstifasını sunduktan sonra, 1914 Şubat'ında Aziz Ali Bey'in tutuklanma haberi geldi. Bu haber gerek Arap kulüplerinde gerek diğer kulüplerde bomba etkisi yaratmıştı. Daha sonra, salıverildiği ve İstanbul'dan nihai olarak uzaklaştırıldığı açıklandı. İşte Aziz Ali Bey'in hikayesi buydu.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Rus Kayzeri'ni Karşılama Merasimi

Osmanlı hükümeti her sene yazın Karadeniz sahiline gelişinde ve dönüşünde Rus Kayzeri'ni selamlamak üzere bir heyet gönderirdi. Heyet bu defa Dahiliye Nazırı Talat Paşa'nın başkanlığında oluşturulmuştu. Heyetin yola çıkmasından iki gün önce, yani 4 Nisan 1330 [17 Nisan 1914] günü Talat Paşa'yla görüşmeye davet edildim. Huzuruna çıktığımda bana şöyle dedi:

– Elimize ulaşan gizli raporlar isyancıların bana suikast düzenlemek için plan yaptıklarını gösteriyor; bundan haberiniz var mı?

Planın ayrıntılarını ve Talat Paşa'nın isyancılar diyerek kimi kastettiğini bilmiyordum. O dönemde ülkede isyan yoktu. Şaşkınlığımı ifade edince şöyle dedi:

– Nizameddin Bey Konağı'nda bir toplantı yapılarak Livadya'ya gitmeden önce bana suikast düzenlenmesi kararlaştırıldı. Bu planı kimin hazırladığını öğrenmek istiyorum. Yola çıkmama iki gün kaldı.⁵⁹

59 Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki baskısını hafifletmek ve ticari menfaatler gereği 1914 yılı Mart ayında İstanbul'da Türk-Rus Dostluk Cemiyeti kurulmuştur. Bu yaklaşma girişimi Talat Bey'in Livadya ziyaretiyle pekiştirilmek istenmiştir. Rus çarları Kırım'da bulunan Livadya'ya geldiklerinde onları karşılamak için bir heyet gönderilmesi usulü Sultan Abdülaziz zamanında başlamıştı. Türk Heyeti'nde Talat Bey'den başka Meclis-i Ayan azası İzzet Bey, Erkan-ı Harbiye kaymakamlarından Harbiye Dairesi Müdürü Şükrü, Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdürü Hasan Fehmi, Sadaret tercümanı Esad, Bahriye Yüzbaşı Vahid ve Mülazım Ali Haydar Beyler vardı. Halil Ersin Avcı, "I. Dünya Savaşı Öncesinde Türk Hükümeti'nin Rus Baskısını Azaltma Girişimleri: Türk-Rus Komitesi'nin Kurulması ve Talat Bey'in Livadya Gezisi," *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 18 (2010): 87-112; Nasrullah Uzman, "I. Dünya Savaşı Öncesinde Osmanlı

Talat Paşa bunları söyledikten sonra bana raporları teslim etti. Kendisiyle vedalaşarak yanından ayrıldım.

Casusluk Raporları

Bahsi geçen raporlarda ayrıntılı bilgi yoktu. Birincisi 20 Nisan tarihliydi ve Nizameddin Paşa'nın konağında, isimleri zikredilmeyen bazı İtilafçıların toplanarak Talat Paşa'ya suikast düzenleme kararı aldıklarını bildiriyordu.

Aynı tarihli ikinci raporda Nizameddin Paşa'nın saat 10'da İngiliz Konsolosluğu'nu ziyaret ettiğine işaret ediliyordu.

31 Nisan tarihli üçüncü rapor ise Karl von Schmidt adındaki Belçikalı bir mühendisin Dahiliye ve Harbiye Nezaretleri etrafında gezinirken görüldüğünü aktarıyordu.

Polisin Mahareti

Bu dört raporda, Nizameddin Paşa'nın Talat Paşa hakkındaki niyetini ortaya koyan suikast planı dışında dikkat çekici bir bilgi yoktu. Meşrutiyet'in ilanından sonra gerçekleşen suikastlar Talat Paşa'nın her şeyden şüphelenmesine ve sürekli olarak hayatının tehlikede olduğunu düşünmesine sebep olmuştu. Beni bu işin aslını öğrenmem ve gemiye binmeden önce hayatını güvence altına almam için çağırmıştı. Üçüncü rapor Belçikalı mühendis ile ilgili olduğundan dikkat çekiciydi. Sezgilerim bana, diğer raporları bir kenara koyarak Belçikalı ile ilgili olan rapora odaklanmam gerektiğini söylüyordu. Raporu incelerken bir yandan da Paşa'ya nasıl bir suikast düzenlenebileceğini anlamaya çalışıyordum.

Nizameddin Paşa'nın konağında düzenlenen toplantıların gerçek olup olmadığını araştırmaları için adamlarımdan ikisini çağırdım. Ben de bir diğer koldan olayı araştırmaya başladım. Olaylar gerçekten de düşündüğüm gibiydi. İşte ayrıntıları:

Suikast Değil, Evlilik Planı

Adamlarım Nizameddin Paşa'nın konağında düzenlenen toplantıları araştırmaya başladılar. Çok geçmeden casusların ne kadar beceriksiz

Devleti ve Rusya'nın Yakınlaşma Çabaları" II. Uluslararası Kafkasya Tarih Sempozyumu, 15-17 Ekim 2008 (Kars: Kafkas Üniversitesi, 2009), 391-400.

olduğunu gösteren bilgilerle geri döndüler. Nizameddin Paşa olarak anılan kişi aslında yirmili yaşlarında bir gençti. Adı Ömer Mümtaz Bey'di. Ahmed Zeki Paşa'nın kızını sevmiş ve onunla evlenmek istemişti. İki taraf anlaşmış ve 20 Nisan'da mehir ve düğünle ilgili bir görüşme yapmışlardı. İkinci görüşme de aynı amaçla yapılmıştı. Ama bu durum kıza aşık olan Rıdvan Nafiz Bey'in hoşuna gitmediğinden, kendisi casuslarından birine bu raporları yazdırmıştı. Aynı gün bu casusu yakaladık. Gerçeği itiraf etti. Talat Paşa onu azletmekle yetindi. Çünkü ortada hayatını tehdit eden herhangi bir tehlike olmadığını anlamıştı.

Kayzer'e Suikast Planı

Casusun gönderdiği bu hayal mahsulü rapor her ne kadar asılsız bir jurnalden ibaret olsa da Dünya Savaşı'nın çıkmasını birkaç ay geciktirmişti. Talat Bey bu raporu alıp incelemeye koymasa ve diğer raporlarla birlikte Belçikalı mühendis hakkındaki rapor elime geçmese durum çok daha farklı olurdu. Adamlarım Nizameddin Paşa'nın konağında bir suikast planı yapılmadığını ortaya çıkarmışlardı. Ancak bu durum benim Karl [von] Schmidt adındaki adamın kim olduğunu araştırmamı engellemedi. 24 Nisan 1330 [7 Mayıs 1914] akşamı Beşiktaş'a gittim. Bana adamın Madam Vitali'nin pansiyonunda kaldığı bildirilmişti. Ev sahibesinden Karl von Schmidt'in 3 Şubat'ta geldiğini ve söylediği kadarıyla makine mühendisi olduğunu öğrendim. Gece gündüz odasından çıkmıyor, ihtiyaç duyduğu şeyleri satın almak için günde sadece birkaç dakikalığına dışarı çıkıyormuş. Yemeklerini de Madam veriyormuş. Bu şekilde bir buçuk ay geçmiş. Sonra uzun boylu, beyaz tenli, traşlı bir adam gelip mühendisle görüşmek istemiş. Mühendisin odasında üç saat süren bir görüşme yapmışlar. Madam odadan gelen tuhaf bir ses duymuş ve ne olduğunu sormuş. Karl von Schmidt, bir elektrik kablosunun arızalandığını ve sesin ondan çıktığını söylemiş. Madam'a onu ziyaret eden adamın nasıl birisi olduğunu sordum.

– Benimle ilkin Fransızca konuştu. Ama konuşma tarzı daha ziyade Ruslara benziyordu. Bunu anlayınca kendisiyle Rusça konuşmaya başladım.

Sonra bir şey konuşmaksızın birlikte mühendisin odasına gittik.

– Madam! Bu mühendisin davranışları, ahlakı nasıldı?

– Sadece işiyle uğraşıyor, beni görünce selam vermekle yetiniyordu. Odasını temizlemek istediğimde bana izin vermiyordu. Bozulmasından endişe ettiği bir icat üzerinde çalışıyormuş. Bunu öğrenince ben de üstelemedim. Ayrıca oldukça cömert bir adam olduğunu söyleyebilirim.

– Peki, buradan ne zaman ayrıldı?

– On gün önce, yani o uğursuz Rus geldikten iki gün sonra.

Gizli Soruşturmalar

Vitali Hanım'ın verdiği bu bilgiler, özellikle de Belçikalı gencin mekanik bir alet geliştirmeye çalıştığı bilgisi benim için çok değerliydi. Belçikalı genç, Vitali Hanım'a bir icat üzerinde çalıştığını söylemişti söylemesine, ama ben onun bambaşka bir iş çevirdiğini düşünüyordum. Vitali Hanım'ı dinlerken aklıma hemen mekanik bomba düzeneği geldi ve Ermenilerin 1904'te⁶⁰ Sultan Abdülhamid'i öldürmek için düzenledikleri suikastı hatırladım. Sonra ortada, Ermenilerin benzer bir plan yapmalarını gerektiren bir durum olmadığını ve İttihatçıların hala onların dostu olduğunu düşünerek bu şüphemi bir kenara bıraktım. Ayrıca Sultan Mehmed Reşad'a, hiç kimseye eziyet etmeyen bu barışsever insana suikast düzenlenmesi mümkün değildi.

Öyleyse bu adam ne yapacaktı? Gerçekten mekanik bir bomba düzeneği üzerinde mi çalışıyordu? Amacı neydi?

Belçikalı hakkında raporu yazan adamı görmek için Zaptiye Nezaret'i'ne giderken zihnimi bu sorular kurcalıyordu. Adamla karşılaştığımda ona bu raporu neden gönderdiğini sordum. Gerçekten uyanık biriydi. Şöyle cevap verdi:

– 25 Şubat günü silah kaçakçılarını takip etmekle görevliydim. Belçikalı adamın kaçakçılardan Kerim Ziya'ya yaklaştığını ve ondan bir şey aldığını gördüm. Ama ne aldığını göremedim. İkisine de çaktırmadan onları takip ettim. Belçikalı adam Madam Vitali'nin pansiyonuna girince Kerim Ziya'nın peşine düştüm. Onu Taksim Meydanı'nda buldum. Tutuklayıp üstünü aradım. Yanında iki tabanca ve epeyce mermi vardı. Birlikte merkeze giderken beni kendisini bırakmam için kandırmaya çalıştı. Ona “Bir yabancıyla devletin selametine zarar vermek için iş birliği yaptığını gördükten sonra bu imkansız” diyerek bu yabancı

60 Ermeni Devrimci Federasyonu tarafından Yıldız Hamidiye Camii önünde gerçekleştirilen suikast girişimi 1904'te değil 21 Temmuz 1905'te meydana gelmiştir.

adamı hatırlattım. Onunla bağlantısı olduğunu kesin bir dille inkar etti. Kendisiyle buluştuğu yeri ve ona verdiği kağıdı gösterince inkarında direnemeyerek adamla buluştuğunu ve onun için çok tehlikeli patlayıcı maddeler satın aldığını itiraf etti.

Bu sırada Kerim Ziya'ya, bu Belçikalı genci takip ederek bana bilgi getirirse kendisini serbest bırakacağımı, hatta ona maddi yardımda bulunacağımı vadettim. Böylece Bekçikalı gencin diğer sırlarını da öğrenebiliridik. Adam bunu kabul ederek sevinçle yanımdan ayrıldı. Gerçekten de bundan sonra bana samimiyetle hizmet etti. İstediğim bütün bilgileri getiriyordu. Bu bilgiler sayesinde Belçikalı adamın çok tesirli bir bomba hazırladığını öğrenmiş oldum.

Raporlarımı devamlı olarak İstihbarat Riyaseti'ne ve Dahiliye Nezareti'ne sunuyordum ama bu raporlar her seferinde çöp kutusuna atılıyordu. Beklentimin aksine, bana bu raporlar hakkında hiç danışılmadı. Belçikalı gencin Madam Vitali'nin pansiyonundan ayrılıp Madam Anastasya'nın Ulukışla, No: 165'te bulunan evine yerleşmesinden sonra konuya olan ilgim daha da artmıştı.

Bütün bu bilgileri veren kişi gizli polis Selâme Bey'di. Kendisi halihazırda Cumhuriyet dönemi polis teşkilatının önde gelenlerindendir. Selâme Bey, amirlerinin yazdığı raporları okumadıkları konusunda gerçekten de haklıydı. Amirleri görev bilinciyle hareket etmiyorlardı.

Şayet bu rapor bir şekilde Talat Paşa hakkındaki hayali planlara dair kaleme alınmış raporların arasına karışmasaydı, bizim de bu tehlikeli plandan habersiz kalmamız mümkündü. Bu sebeple Selâme Bey'in verdiği bu bilgileri alır almaz Madam Anastasya'nın pansiyonuna gittim. 25 Nisan [8 Mayıs 1914] sabahıydı. Kendisinden, adamın eşyalarını da alarak pansiyondan ayrıldığını öğrendim. Ertuğrul Yatı'nda teknisyen olarak istihdam edilmişti. Bu haber bende şok etkisi yapmıştı. Çünkü Ertuğrul Yatı, Talat Paşa ve heyetini, Rus Kayzeri'ni karşılamaları için Livadya'ya götürecek olan gemiydi. Acaba adam bunca hazırlığı Talat Paşa'ya suikast düzenlemek için mi yapmıştı?

Dahiliye Nazırı'nın Yanında

Bir an evvel Nazır Talat Paşa'nın karargahına gidip elde ettiğim bilgileri kendisine bildirmem ve görüşlerini almam gerektiğini düşünerek yola koyuldum. Karargaha vardığımda saat 10'du.

Nazır Bey, o sırada bu çok önemli yolculuğa hazırlanıyor olmasına rağmen sekreterinden geldiğimi öğrenince bütün işlerini bırakıp huzuruna çıkmamı emretti. İçeri girerek durumu kendisine aktardım. Bunun üzerine şöyle dedi:

– Ama elimdeki listede bu adamın adı yok.

Liste, gemide heyete eşlik edecek kişilerin isimlerini içermekteydi. Listeye göz atmak için izin istedim. Sonra parmağımı listede yer alan isimlerden birinin üzerine koyarak “İşte bu” dedim.

Nazır Bey işaret ettiğim isme baktı. Bu isim “İvan Petro Şarkov” du.

– Ama bu bir Rus ismi.

– Evet, bu adam geminin baş makinisti. Madam Anastasya Karl von Schmidt, aradığımız adamın bu göreve tayin edildiğini söylemişti. Adamın kimliğinden, kendisini tanıyan Selâme Bey vasıtasıyla emin olabiliriz.

Bu noktada Talat Paşa sözümü keserek şöyle dedi:

– Kimliği kesinleşince hemen onu tutukla ve bana haber ver. Onu birlikte sorgulayalım. Senden ve kaptandan başka kimse bu hadiseyi bilmesin.

Soruşturmaya devam edeceğimi söyleyip Nazır’ın makamından ayrıldıktan sonra Zaptiye Nezareti’ne giderek Selâme Bey’in limana gönderilmesini emrettim.

İki Adam Aynı Kişi

Limana vardığımda Selâme Bey’in oraya benden önce varmış olduğunu gördüm. İsteklerimi kendisine ilettim. Bir kayık alarak Ertuğrul Yatı’na çıktık. Hemen Kaptan Aziz Bey’in odasına girerek Dahiliye Nazırı’nın emrini kendisine teslim ettim. Emri okuyunca benden ne istediğimi sordu:

– İstediklerimiz tek şey birazdan konuşacağın kişiyi bizi göremeyeceği bir yerden izleyebilmek.

Bize bulunduğumuz odaya bakan bir yer gösterdi. İçeride bir menfez vardı; pencereleri kapadığımızda odanın içindeki her şeyi görebiliyorduk, ancak odadakiler bizi göremiyordu.

Kaptan’dan baş makinisti çağırmasını ve onunla herhangi bir konu hakkında konuşmasını istedik. Ben Selâme ile birlikte yan odaya

girdim. İvan gelince Selâme kulağıma “İşte o” diye fısıldadı. “Öyle mi?” dedim. “Evet” diye cevap verdi.

Kaptan adamla görevine ilişkin bazı konular hakkında konuştuktan sonra adam odadan çıktı. Selâme Bey’i, kendisinden bir kağıtla yata gelmesini rica etmesi için Dahiliye Nazırı’na gönderdim. Kaptan’a da üç tane silahlı adam getirmesini ve onları odanın etrafına diktikten sonra adamı tekrar çağırmasını söyledim. Kaptan emre harfiyen uydu. Bu sayede adamı tutukladık. Ardından Kaptan’la birlikte adamın yatak odasına giderek her yeri aradık, ancak 40 cm uzunluğunda 30 cm genişliğinde bir el çantası dışında şüpheli hiçbir şey bulamadık. Denizcilerden biri çantayı açmaya yeltenince durması için bağıştım. Adam sözümü dinledi. Kaptan bana dönerek bağışmamın sebebini sordu. Şöyle yanıt verdim:

– Eğer bunu yapmasaydım, şu an gemi batmış ve biz de balıklara yem olmuştuk.

Gerçekten de dışarıdan herhangi bir çanta gibi görünen bu çantada adamın iki aydır yapmaya uğraştığı bomba bulunuyordu.

Dahiliye Nazırı’nın Sorgusu

Dahiliye Nazırı gemiye gelince birlikte çantayı inceledik. Bombanın yanında şifre ile yazılmış üç Rusça mektup vardı. Birincisinde Petro Petrovitz, I. Nikola Cad. No: 18, ikincisinde Nikola Demirovitz ve üçüncüsünde Vilademir Betrosimonovitz, I. Nikola Cad. No: 20 yazılıydı.

Dahiliye Nazırı, huzuruna çıkarılan Belçikalı gence, kurduğu bu planın aslını astarını anlatırsa serbest bırakılarak ülkesine gönderileceğini söyledi. Bunun üzerine adam şunları anlattı:

– 10 Temmuz 1890’da Brüksel’de doğdum. Babam da benim gibi makine mühendisiydi. Annemse öğretmendi. Ben de onlar gibi tahsil gördüm ve 20 yaşında mühendislik diploması aldım. Bütün iş kapılarını çaldım. Annem ve babam bana hiçbir şey bırakmadan ölmüşlerdi. Bütün kapılar yüzüme kapandı. Bu nedenle, hayata duyduğum nefretten dolayı intihar etmeye karar verdim. 7 Ekim 1913 tarihinde kendimi Paris’teki Sen Nehri’ne atacakken bir elin kolumu kavradığını hissettim. Direndim, ama bu el çok güçlüydü; kendimi ondan kurtaramadım. Kolumu tutan kişi elli yaşlarında, uzun boylu, heybetli bir

adamdı. Beni uzun süre süzdükten sonra sadece şu iki kelimeyi söyledi: “Haydi gidelim.” Beni kendine çeken sihirli bir güce kapılmışçasına peşine düştüm. Bir araba gelip bizi Paris dışına, adamın Villa Nova Saint George denilen yerdeki evine götürdü. Orada ona durumumu ve içinde bulunduğum sıkıntıyı anlattım. Aradan birkaç gün geçtikten sonra beni Doğu’daki önemli işlerinde kullanacağını söyledi. Ekim ayının sonuna kadar onunla Paris’te kaldım. Oradan Selanik’e geçtik. Yunanistan ve Bulgaristan’ı dolaşıp 1914 Şubat’ında İstanbul’a geldik. Bu sırada onun Rus isyancılarından olduğunu öğrendim. Bir makine mühendisine ihtiyacı vardı. Kader beni onun ellerine atmıştı. Üstelik bu adam bana çok iyi davranmıştı. Hayattan ve bulundukları yeri hak etmeyen yöneticilerden nicedir öç almak istediğimden adamın bu planına dahil olmayı kabul ederek bombayı yaptım. Bombayı Livadya’daki bu grubun başkanı olan Petro Petrovitz’e götürecektim.

Karl hikayesini anlatmış ve susmuştu. Talat Paşa, şayet onu serbest bırakırsa ne yapacağını sordu. Adam “Eğer beni serbest bırakırsanız, size ömrüm boyunca şükran borçlu olurum” dedi.

Talat Paşa bize adamı hemen serbest bırakmamızı emretti. Bu hadiseden hiç kimseye bahsetmemesi şartı ile onu gemideki görevini sürdürmek üzere azat etmişti. Ertesi gün gemi Karadeniz’e doğru yola çıktı. Adam Talat Paşa’ya samimiyetle bağlıydı. Ama anarşistler onun kendilerine ihanet ettiğini anlayınca çok geçmeden çaresine baktılar. Karl’ı Paris’te intihardan son anda kurtaran Sezar Aranoff adındaki demir yumruklu adam, onu gemi seyahati dönüşünde Sirkeci İstasyonu’nda trene binerken yakaladı. 1 Haziran 1914’te yaşanan olayda adamı insanların gözü önünde üç kurşunla öldürerek ona bu ihanetinin bedelini ödetti.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Suriye Yolunda

13 Teşrîn-i Sâni 1330 [26 Kasım 1914] tarihinde Ferik Zeki Paşa'nın⁶¹ Suriye'deki Dördüncü Ordu Kumandanlığı'ndan çağrılmasına ve yerine Ahmed Cemal Paşa'nın tayin edilmesine dair bir irade-i seniyye çıktı.⁶²

Zeki Paşa partililerden değildi. Şerefli, tarafsız, Osmanlı birliğini her şeyin önüne koyan bir kumandandı. Ancak bu nitelikler Osmanlı Devleti'nde iktidarı elinde bulunduranların hoşuna gitmiyordu. Onlar Dördüncü Ordu'ya tabi bölgelerin doğrudan kendilerine bağlanmasını ve Ordu'nun başında, onların istediklerini uygulayarak Arapçı ve Batıcı fikirleri tamamen yok edecek güçlü birinin bulunmasını istiyorlardı. Zeki Paşa, Suriye'ye gittiği zaman kendisinden önceki ordu kumandanları gibi davranarak kumandanlığın azametini ve askerinin nezaket ve samimiyetini temsil etti. Herkese eşit davranıyor, Araplara yakın davranıyordu. Bu güzel hasletleri yöneticilerin hoşuna gitmemişti. [Sadrazam] Mahmud Şevket Paşa'nın öldürülmesinden sonra, sağ kolları

61 Halepli Zeki Paşa (1862-1943) yalnut Zeki Kolaç (Kılıçoğlu) 1883'te Harp Okulu'nu ve 1886'da Erkan-ı Harbiye Mektebi'ni bitirdi. Balkan Savaşları'nda Vardar Ordusu Kumandanı, Aralık 1913'te İkinci Ordu Müfettişi oldu. Birinci Dünya Savaşı sırasında Dördüncü Ordu Kumandanlığı'na getirilmesinin ardından Alman İmparatoru II. Wilhelm'in yanına Osmanlı Devleti'nin askeri temsilcisi olarak gönderildi. Milli Mücadele'ye katılmadı. Aralık 1923'te emekliye ayrıldı. Volkan Marttin, "Halepli Zeki Paşa'nın Almanya'daki Görevi Üzerine," *SEFAD* 40 (2018): 313-338; Hülya Tokar ve Nurcan Aslan, *Birinci Dünya Savaşına Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri*, c. 1, 8-10. Ayrıca bkz. Zeki [Paşa], *Balkan Harbine Aid Hatıratım* (Dersaadet: Matbaa-i Askeriye, r. 1337/m. 1921).

62 Tayin 21 Kasım 1914 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

olarak onlara iktidar yolunu açan Ahmed Cemal Paşa'yı Zeki Paşa'nın yerine tayin etmeye karar verdiler.

Ahmed Cemal Paşa⁶³ Göreve Nasıl Getirildi?

Görev değişimini Enver Paşa ayarlamıştı. 28 Kasım 1914'te şöyle bir tebliğ hazırladı:

“Hazret-i şahanaları, hükümet-i seniyye ile Alman hükümetini birbirine bağlayacak bir dostluk antlaşmasının imzalanmasını istemektedir. Bunun için Osmanlı ordusu feriki Zeki Paşa'yı Alman İmparatoru [II.] Wilhelm'e [1888-1918] askeri yaver tayin etmiştir. Buna mukabil, İmparator Wilhelm ekselansları Mareşal von der Goltz Paşa'yı⁶⁴ Sultan V. Mehmed'e [1909-1918] harp yaveri tayin etmiştir.”

Bu ifadeden her iki hükümdarın da birbirilerinin sarayında kendilerini temsil etmek üzere en üst düzey askerlerini seçtikleri anlaşılıyor. İşte Zeki Paşa'nın Arap beldelerindeki görevi böylelikle bitmiş ve onun yerine Ahmed Cemal Paşa getirilmişti.

Türklerin Savaşta Sonra Aldıkları Tedbirler

Türkiye, Dünya Savaşı'na 16 Kasım 1330'da [29 Kasım 1914], yani 1914 yılının sonunda girmişti.⁶⁵ Savaşa girildikten sonra alınan ilk kararlar şöyledi:

1. Rus, İngiliz ve Fransızlara ait resmi ve sivil kurumların incelenmesi,
2. Bu devletlerin vatandaşı olan memurların ihracı.

Suriye Endişesi

Başkumandanlık [Vekaleti], İtilaf Devletleri'nin Suriye sahillerine saldırmasından endişeleniyordu. Zira herkes Fransız hükümetinin uzun süreden beri Osmanlı Devleti'nin buradaki topraklarını işgal etmeye çalıştığını biliyordu.

63 Burada “Zeki Paşa Göreve Nasıl Getirildi?” şeklinde başlık atılmasına rağmen Cemal Paşa'nın göreve nasıl getirildiği anlatılmıştır. Bu sebeple başlıkta sehven yer aldığı söylenebilecek “Zeki Paşa” yerine “Ahmed Cemal Paşa” kullanılmıştır.

64 Colman von der Goltz (1843-1916), 17 Aralık 1914 tarihinde Sultan V. Mehmed'in askeri danışmanlığına atanmıştır.

65 Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'na 1914 yılı Ekim ayı sonunda dahil olmuştur.

Başkumandanlık [Vekaleti] endişelerinde haklıydı. Yeterli askeri güç olmadığı için bu geniş sahil şeridini korumak mümkün olmadığı gibi, iç bölgelerde de yeterli koruma önlemi alınmamıştı. Bu sebeple Harbiye Nezareti, Beyrut Mevki Kumandanı'na 10 Teşrin-i Sâni 1330 [23 Kasım 1914] tarihinde 1853-195 no'lu telgrafi çekerek Beyrut'taki tarafsız konsolosluklara ve onlar vasıtasıyla Akdeniz'deki İtilaf Devletleri donanmasına, savaş bölgesi olmayan sahillere saygı gösterilmesi ve askeri olmayan idari binaların yıkılmaması konusunda bir nota verdi. Şayet bunları yapmazlarsa hükümet, İtilaf Devletleri'nin vatandaşlarına ait olan tüm dini ve özel kurumlara hemen el koyacak ve bu kurumlara ilişkin dilediği tasarrufla bulunacaktı.

Beyrut Mevki Kumandanı bu notayı yazdıktan sonra, aynı günün akşamında tarafsız konsolosluklara giderek bizzat teslim etmişti. Ayrıca bir nüshasını da Amerikan bandıralı bir gemi ile Beyrut kıyı şeridi civarında gezen Fransız zırhlılarından birine göndermişti. Amerikan bandıralı gemide kumandanlıktan bir zabıt ve bir de tercüman vardı. Fransız zırhlısına gönderilen nota hemen Amiralliğe bildirilmişti.

İtilaf Devletleri'nin bu sahillere saldırmadığı biliniyordu. Bizi tehdit ve taciz etmekten değil, yönetimleri altına girecek olan, kendi saflarına çekmek istedikleri bölge halkı mensuplarını öldürmekten imtina ediyorlardı. Ben yine de bu notanın faydadan yoksun olmadığına inanıyordum.

Arap Beldelerinde

Kumandanlık, Türkiye'nin savaşa girdiği andan beri Mısır'da halkın ayaklanmasını sağlamak için var gücüyle çalışıyordu. Gerçekten de Osmanlı'yı savaşa sokmak için Almanlarla anlaşma yapıldığından beri bu uğurda yoğun çaba sarf ediliyordu.

Mısır'ın ele geçirilmesi; Enver Paşa'nın [Sadrazam] Prens Said Halim'i [1864-1921] kendi saflarına çekerek Türkiye'nin savaşa girmesini kabul etmesini sağlamak için hazırladığı şeytani bir plandı.

Almanlar Enver Paşa'yı diledikleri gibi oynayabilecekleri bir oyuncak olarak görüyorlardı. İngiltere'nin Avrupa'daki savaş meydanlarından uzaklaştırılması gerekiyordu. Böylece Almanlar Fransızlarla başbaşa kalacaklardı. Bu durum yeni bir cephenin açılmasını zaruri kılıyordu. Enver Paşa ile bu konu hakkında istişare edildi. Söz konusu cephe Mısır

Cephesi'ydi. Enver Paşa, İmparator'un isteği üzerine bu yolda kan dökmülmeden neler yapılabileceğini tespit etmek için araştırmalar yaptırdı.

Türkiye'nin Dünya Savaşı'na girdiği tarihte, yani 21 Kasım 1914'te Enver Paşa, İstanbul'daki Keldânîlerin reisi Abdülkerim et-Tayyib Paşa'yı çağırdı ve hazırlattığı bildiriye ona imzalatırdı. Bu bildiriye, Katolik Süryani Patriği'ne, Katolik Keldânî Patriği'ne ve diğer Nastûrî ve Keldânî aşiretlerine de gönderdi. Kuvvetli vatanperver ifadelerle dolu olan bu metinde, bütün bu gruplara Osmanlı Devleti için tek yürek halinde çalışmaları gerektiği bildiriliyordu.

Osmanlı Devleti, Arap beldelerinde güçlü olduğu sürece bu iki unsurun devlete sadık kalmasını sağlamak mümkündü. Yani bu unsurların sadakati devletin bu bölgedeki gücü ile doğru orantılıydı. Devlet zayıflamaya başladığında bu gruplar bütün ihtiyaçlarını ve savaş mühimmatını kendilerine sağlayan İngilizleri memnun etmek maksadıyla isyan etmeye başladılar.

Abdülkerim et-Tayyib Paşa bu bildiriye attığı imzadan nasıl istifade edebileceğini görmüştü. Bir taraftan sadakatinden dolayı devletin en değerli nişanlarını elde etmiş, diğer yandan kendisi ve milleti adına büyük bir servet edinmişti. Bu serveti de istediği gibi kullanıyordu.

Arap Yarımadası'ndaki durum oldukça karışıktı. Hükümete Ah-sa'dan gelen raporu okuyucularımızla paylaşalım:

"Ahsa, 15 Kasım 1914

Umumi : 718

Hususi: 191

Şifre

Halife Hazretlerinin tüm İslam alemine yaptığı çağrı Arap Yarımadası sakinlerinde de yankısını bulmuştur. Hâ'il ve Riyad Emirlerine bu çağrı ulaşır ulaşmaz kendileri hemen Hilafet-i Aliyye'yi desteklemek konusundaki samimiyetlerini bildirdiler.

Emir Abdülaziz b. Âl-i Suud⁶⁶ ise durumun bir hayli dikkatli davranmayı gerektirdiğini, düşmana sahil bölgelerine asker gönderilerek karşı çıkılmasının kurban sayısını boş yere daha da artırmaktan başka bir işe yaramayacağını biliyor. İngilizler, Arap Yarımadası'na ve Kuveyt sınırına saldırana kadar askeri mühimmat temin etmek ve hazırlık yapmak

66 Abdülaziz b. Abdurrahman b. Faysal es-Suud (1875-1953) bugünkü Suudi Arabistan Krallığı'nın kurucusudur.

gerektiğini düşünüyorlardı. Şayet bu saldırı gerçekleşirse, adamlarıyla birlikte İngilizleri durduracak.

Arap Yarımadası'ndaki mevcut durum:

1. Suud, 100.000 kişi ile bir saldırı düzenleyebileceğini ve bunun için sadece mühimmata ve silaha ihtiyacı olduğunu söylüyor. İbnü's-Suud'un abartılı bir sayı zikrettiğini düşünmekle birlikte yine de topladığı gücün 20.000 kişi civarında olabileceğini ve bu güçle sahillerin korunmasının mümkün olduğunu sanıyorum.

2. Emir İbnü'r-Reşid⁶⁷ size yakın duran vekili Reşid Bey'e kelimenin tam anlamıyla boyun eğmiştir. Dolayısıyla da, kendisiyle bu konularda ittifak yapmak mümkündür.

3. Şeyh Mübarek es-Sabah'ın⁶⁸ İngilizler karşısında sebat edeceğine güvenemiyorum. Kendisi tamahkar bir insan. Bugün Osmanlı Devleti'ne sadık görünüyor ve İngiltere'ye doğrudan yardım etmekten kaçınıyorsa da bu, Osmanlı'nın gücünden ve Necid askerlerinin olası saldırısından çekindiği içindir. Eğer İngilizlerden fiili bir yardım alırsa hiç vakit kaybetmeden onlara katılır. Bunun karşılığında İngilizler emirliğinin bağımsızlığını kabul ederek söz konusu bölgeyi ona ve torunlarına verirler. Elde ettikleri karşılığında ona ihtiyaç duyduğu parayı ve silahı da vereceklerdir. Aldığımız istihbarat iki taraf arasındaki anlaşmanın tamamlandığı yönünde. Ancak bu bilgi henüz kesinleşmedi.

4. İngilizler Basra Körfezi'nde, Şattü'l-Arab'da Osmanlı Devleti'ne ait bazı küçük gemileri batırdılar.

Bu hadisede 22 asker hiç savunma yapamadan şehit oldu. Yanlarında kumandanları Çerkes Rıza Efendi de vardı.

Miralay Edhem”

Miralay Edhem Bey'in Osmanlı'nın savaşa girdiği ay Ahsa'dan Harbiye Nezareti'ne Arap Yarımadası'ndaki durum hakkında gönderdiği

67 Suud b. Abdülaziz b. Mut'ib er-Reşid (1898-1920) Suud hanedanına olan düşmanlığıyla bilinen Reşidi hanedanı emirlerindendir.

68 Şeyh Mübarek es-Sabah (1837-1915) es-Sabah hanedanının yedinci lideridir. Modern Kuveyt'in kurucusu kabul edilir. 1897'de Osmanlı Devleti tarafından Kuveyt Kaymakamlığı tasdik edildi. 23 Ocak 1899'da İngilizlerle gizli anlaşma imzaladı ve böylece İngilizlerin izni olmadan başka bir devletin temsilcisini kabul etmeyeceğini tasdik etti. Bölge ve Mübarek, Osmanlı Devleti ve İngilizler arasında daimi bir problem yaşanmasına sebep oldu. Cevdet Küçük ve Mustafa L. Bilge, “Küveyt,” *DİA*, c. XXVII (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003), 36-38.

bu rapor ve kumandanın raporda verdiği bilgilerin çoğu bölgedeki tehlikenin ne kadar büyük olduğunu gösteriyordu. Bu raporun elimize ulaşmasının üzerinden bir ay geçtikten sonra İngilizler Kuveyt Emirliği'ni de himayeleri altına aldılar. Bu durum daha önce pek çok başka Arap emirliğinde de yaşanmıştı. Arap emirleri aslında Osmanlı'ya sadık olan ve devletin istiklalini destekleyen kimselerdi. Sadece iki emir bu konuda istisna teşkil ediyordu: Emir Abdülaziz b. Suud ve İmam Yahya b. Hamidüddin.⁶⁹

Siyonizm ve Sebepleri

Filistin'deki Yahudiler, 19. yüzyılın başında Kral Ferdinand ve II. Felipe'nin zulmüne uğramalarının ardından ülkelerinden göç ederek bölgeye gelen Yahudilerden ibaretti. Bunlar Sefarad, yani ehl-i kitap Yahudileri olarak tanınmaktaydılar. 19. yüzyılın ikinci yarısında ikinci Yahudi kafilesi Rusya'dan Filistin'e göç etti. Bu ikinci kafile Aşkenaz adıyla, yani Doğu Avrupa Yahudileri olarak biliniyordu. Safed'e, yeni Mesih'in buradan çıkacağına inandıkları için yerleşmişlerdi.

19. yüzyılın sonlarında yaşanan bazı zulümlerden sonra Rusya'dan göç eden Yahudilerin sayısı artmış, böylece Yahudi hareketleri ve İsrail'i ihya etme düşünceleri palazlanmaya başlamıştı.⁷⁰

Milli Yurt Fikri

Aslına bakılırsa, Yahudilerin Filistin'e göçü başlangıçta siyasi bir hareket değildi. Politik fikirler Yahudiler arasında, birtakım Yahudi liderlerin Filistin'de düzenledikleri konferanstan sonra doğmaya başlamıştı.

69 Yahya Muhammed Hamidüddin el-Mütevekkil (1869-1948) kısaca İmam Yahya olarak bilinir. Zeydilerin imamı ve Yemen hakimidir. 1911'deki ayaklanma sonucunda Osmanlı Devleti ile Daân Antlaşması'nı imzaladı. Elde ettiği idari, hukuki ve siyasi kazanımlarla Birinci Dünya Savaşı boyunca Osmanlı Devleti'ne sorun çıkarmadı. Bölgede Osmanlı idaresinin sona ermesinin ardından Zeydi İmamlığı, Yemen Mütevekkili Krallığı'na dönüştürüldü ve İmam Yahya bu krallığın ilk hükümdarı oldu. 1948'de, bir suikast sonucunda öldürüldü. Mustafa Öz, "Mütevekkil-Alellah, Yahyâ Hamidüddin," *DİA*, c. XXXII (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006), 215-216; Zirikli, *el-A'lâm*, c. VIII, 170-171.

70 "Siyonizm ve Sebepleri" ile başlayıp bu noktaya kadar verilen bilgiler yine Behçet ve Temimi'den derlenmiştir. Behçet ve Temimi, *Beyrut Vilayeti*, 30-31.

Bu amaçla düzenlenen ilk konferans, Rus [Zalman David] Levontin⁷¹ [1865-1940] ve [Yosef Har-Tiferet] Feinberg [1856-1902], Polonyalı [Aharon Mordehai] Freiman [1846-1924],⁷² [Shraga Fayvel] Haysmam⁷³ [ö. 1907] ve Haigman'ın⁷⁴ düzenlediği konferanstır. Bu konferansta Yahudilerin Filistin'e göç etmeye teşvik edilmesi ve Yehuda bölgesi olarak bilinen yerde Yahudi yerleşimlerinin kurulması kararı alınmıştır.

Rusya'dan gelen Yahudiler, bu amaç doğrultusunda ilk olarak 1882 yılında Rişon Lezyon Cemiyeti'ni kurmuşlardır.⁷⁵ 1883 yılında ise Romanya Yahudileri aralarında gerekli parayı toplayarak 10 aileyi Hayfa'ya göndermiş ve bu aileleri buradaki bir araziye yerleştirmişlerdir. Aynı yıl Hayfa'da modern kulübeler inşa ederek bu yerleşime İbrani dilindeki karşılığı "Zikron Ya'kov"⁷⁶ olan Zemmarin adını vermişlerdir.

Bu cemiyet bu şekilde iki modern köy kurduktan sonra Batı Filistin'deki Yahudileri ziraatle uğraşmaya teşvik ederek buralarda tarımı geliştirmeye çalışmıştır.⁷⁷

-
- 71 Arapça metinde "Levantin" şeklinde yazılmıştır. Aziz Bey, *el-İstihbarat ve'l-Casusiy-ye*, 44.
- 72 1882'de kardeşi Yaakov Peretz Freiman (1851-1920) ile birlikte Filistin topraklarına göçmüşlerdir. Yaakov 1894'te doğduğu Varşova'ya geri dönmüştür.
- 73 Arapça metinde "Habsman" şeklinde geçmektedir. *A.g.e.*, 44.
- 74 Meydâni, burada Haigman'dan bir kişi olarak bahsetmiştir ancak Behçet'ten aldığı bilgiyi iki şekilde çarpıtmıştır. Birincisi, Behçet ve Temimi'ye göre isim Haigman değil Hâbigman'dır. İkincisi Hâbigman bir kişi değil, Rişon Lezyon kolonisinde yaşayan Yahudilere verilen isimdir. Behçet ve Temimi, *Beyrut Vilayeti*, 30-31.
- 75 Meydâni, bu cümleyle inanılmaz bir çarpıtmaya imza atmıştır. Behçet ve Temimi, 1880 senesinden sonra metinde geçen isimlerin ve metni yazdıkları tarihte, yani 1916-1917 yıllarında Rişon Lezyon kolonisinde yaşayan Yahudilerin bir cemiyet tesis ettiklerinden bahseder. 1882'de ise Rusya'dan göçen bu muhacirlerin Yehuda mintokasında Rişon Lezyon isimli bir köy kurduğunu belirtir. Buna karşın Meydâni, Behçet'in kullandığı ve "koloni" anlamına gelen "müsta'mere" kelimesini Arapça "konferans" anlamına gelen "mu'temer" kelimesiyle karıştırdığı için bir konferans düzenlendiğini düşünmüştür. Ayrıca "Rişon Lezyon" adıyla kurulmuş bir cemiyet olduğunu zannetmiştir. Halbuki ortada ne bir konferans ne de Rişon Lezyon-adlı bir cemiyet vardır. *A.g.e.*, 30-31.
- 76 Meydâni, "Zikron Ya'kov"un alternatifi olan "Zikron Yakub"u tercih etmiş, Behçet ve Temimi ise "Zikron Cakub" yazmıştır. Zikron Ya'kov, günümüzde İsrail topraklarında, Hayfa'nın güneyinde yer alır.
- 77 Behçet ve Temimi, Rişon Lezyon kolonisinde yaşayanların tesis ettikleri cemiyerin yanı sıra 1883 senesinde Romanya Yahudilerinin bir cemiyet tesis ettiklerinden bahseder. Yahudileri ziraatle uğraşmaya sevk için çalışan bu iki cemiyettir. *A.g.e.*, 30.

Ancak paraları az olduğundan planları başlangıçta istedikleri gibi gitmemiştir. Yahudiler, daha doğrusu bahsi geçen Yahudi cemiyeti, Feinberg'i⁷⁸ İsrail Devleti'nin kurulması için propaganda yapmak ve bunun için gerekli parayı toplamak üzere 1887 yılında Avrupa'ya göndermiştir.

Feinberg'in Paris'te görüştüğü hahamlardan biri onu, etkisi altına aldığı Baron de Rothschild'e⁷⁹ takdim etmiş, o da vekilini gerekli ödeneklerle birlikte Rişon Lezyon'a göndermişti. Bu tarihten itibaren Yahudi davası büyük mesafe kaydetmiştir. Rothschild'in yardımı olmasaydı bu mesafe katedilemez ve Yahudiler bu denli güç kazanamazdı.

Rusların Yahudiler üzerindeki baskıları geçen yüzyılın sonlarında iyice şiddetlenince ve katliamlar çoğalınca Narcisse Leven [1896-1919]⁸⁰, Franz Philippson [1919-1929], Edmond Lehmann, Salomon Reinach [1858-1932], Henri Frank ve diğer İngiliz zenginler 1890 yılında Londra'da "Yahudi Kolonizasyon Cemiyeti" [Jewish Colonization Association] adında bir cemiyet kurdular. Bu cemiyetin amacı Yahudiler için arazi satın alabilecek güçteki kimselere ulaşmaktı. Sadece Filistin'den değil, Arjantin, Brezilya ve Kanada'dan da arazi almayı amaçlıyorlardı.

Bu cemiyet, Avrupa'nın ünlü ve zengin kişilerinden oluşuyordu. Cemiyetin üyelerinden biri Rumeli tren yolu imtiyazına sahip olan Baron Hirsch'ti.⁸¹ 400 milyon franklık servetini cemiyete bağışlamıştı. Cemiyetin başında ise Mösyö Narcisse Leven vardı. Bu kişi aynı zamanda İsrail Alyans Okulları Cemiyeti'nin⁸² de başkanı idi. Dünya Savaşı'na kadar her iki cemiyeti de yönetmiş, savaştan kısa bir süre sonra ölmüştü.

Cemiyet topladığı paralarla Filistin'deki Yahudilere büyük hizmetler yapıyor ve buradaki Yahudi nüfuzunu güçlendiriyordu. Bugün

78 Meydânî, iki farklı kişiyi işaret eden Levontin ve Feinberg'i "Levontin Vefeinberg" ad ve soyadlı tek bir kişi zannetmiştir. Oysa Avrupa'ya gönderilen sadece Feinberg'dir. *A.g.e.*, 30.

79 Edmond James de Rothschild (1845-1934) Siyonist hareketin önemli isimlerindendir. Rişon Lezyon kolonisini finanse etmiş ve Filistin'de çok sayıda büyük arazi satın almıştır. 1924'te Filistin Yahudi Kolonizasyon Derneği'ni açmıştır.

80 Arapça metinde "Tarsis Lion" şeklinde geçmekteyse de doğrusu Narcisse Leven'dir. Aziz Bey, *el-İstihbarat ve'l-Casusiyye*, 45.

81 Moritz (Zvi) von Hirsch veya Maurice de Hirsch (1831-1896). Alman Yahudisi bir finansçı ve Yahudi Kolonizasyon Cemiyeti'nin kurucusudur.

82 Kaynak metinde, "Alyans İsrailit Cemiyeti" yazılmıştır. Behçet ve Temimi, *Beyrut Vilayeti*, 34.

Filistin Araplarını karşılarına alarak kurdukları milli yurtlarının temeli henüz o günlerde atılmışlardı.

Milli Yurt Fikrinin Kaynağı

Yahudilerin milli bir devlet kurma çabaları fiili olarak 1882 yılında başlamıştı. Bu uğurda çalışanlar iki kısma ayrılıyordu:

Birinci kısım Fransız Baron Rothschild'in idaresi altında Filistin'de milli Yahudi devletini ihya etmek için çalışmaktaydı. Baron bu uğurda bütün servetini harcıyordu.

Bu ülküyü Arjantin'de gerçekleştirmek için çalışan ikinci grup ise faaliyetlerini Avusturyalı Baron Hirsch'in idaresi altında sürdürmekteydi.

Bu çalışmalar 1896 yılına kadar bu minvalde devam etti. 1896'da ünlü bir Macar Yahudisi olan Herzl⁸³ *Yahudi Devleti*⁸⁴ adlı kitabını yayımladı. Herzl'in Siyonist Yahudilerin devlet kurmaya ilişkin güncel planlarını anlattığı bu kitap kısa zamanda Yahudilerin nazarında kutsal hale geldi. Öyle ki, günümüz Yahudileri bu kitabı adeta ikinci bir Tevrat⁸⁵ addetmektedirler.

Herzl bu kitabında Yahudi devletinin nerede kurulması gerektiğini tartışmıyordu. Kitabın öncelikli hedefi, Yahudileri bir düşünce ve hedef etrafında birleştirmektir. Herzl'in bu gayretleri sonunda semeresini verdi: Herzl, Yahudi sermayedarlarla görüşmeler yapmaya başladı. 21 Ağustos 1897 tarihinde bir konferans düzenlenmesi kararlaştırıldı. Dünya üzerindeki çeşitli Yahudi gruplarından 200 temsilcinin katıldığı bu konferansta, Siyonizmin gayesinin Filistin'de her açıdan güvenli Yahudi köylerinin tesis edilmesi olduğuna dair mutabakata varıldı. Bu gayeyi gerçekleştirmek içinse şu kararlar alındı:

1. Filistin, Yahudi çiftçiler, sanayiciler ve çeşitli sınıflardan işçiler tarafından imar edilecek.

2. Dünyanın çeşitli bölgelerine dağılmış Yahudiler arasında milli bir birlik oluşturulacak.

83 Theodor Herzl (1860-1904) siyasal Siyonizm'in babası ve Dünya Siyonist Teşkilatı'nın (1897) kurucusudur. İsrail'in manevi babası kabul edilir.

84 Kitap önce Leipzig ve Viyana'da basılmıştır. Theodor Herzl, *Der Judenstaat* (Leipzig ve Viyana: M. Breitenstein's Verlags-Buchhandlung, 1896).

85 Kaynak metinde geçen "ikinci Talmud" ifadesini Meydani "ikinci Tevrat"a çevirmiştir. Behçet ve Temimi, *Beyrut Vilayeti*, 35.

3. Yahudilerin zihnine milli bir devlet kurmanın faydasız olduğuna dair şüphe tohumları ekmek için yapılan propagandalara cevap verilecek ve Yahudileri milli yurt düşüncesine bağlı kalmaya ikna edecek bir heyet oluşturulacak.

4. Diğer dünya devletlerine Siyonizmin gayesini anlatmak için mümkün olan tüm yollar denenecek.

5. Merkezi Viyana olan ve 23 daimi üyeden oluşan bir İcra Komitesi seçilecek.

6. Doktor Herzl, İcra Komitesi'nin Başkanı olarak seçilmiştir.

7. Her Siyonist yıllık 1 frank ödeme yapmalıdır.

Siyonizmin Osmanlı'da yayılmasına Yahudilerin yabancı tabiiyetinde bulunmaları da yardım etmişti. Çünkü Osmanlı Yahudileri hükümetin gücüne ve tehditlerine aldırış etmeden haklarını savunmakta ve yabancılara tanınan imtiyazlardan yararlanmaktaydılar. Bundan dolayı, Yafa sakinlerinden 5000 kişilik bir Yahudi grup, telgraf yoluyla Osmanlı vatandaşlığı talebinde bulunduğunda, hükümet birtakım şartlar öne sürmüştü. Bu vatandaşlık talebinin altında da elbette başka gayeler vardı.⁸⁶

86 "Siyonizm ve Sebepleri" başlığından buraya kadar olan kısım Behçet ve Temimi'nin kitabından derlenmiştir. *A.g.e.*, 30-36.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Osmanlı Devleti Aleyhindeki Propagandalar

Batı devletlerinde Osmanlı Devleti aleyhinde yapılan propagandalar iyiden iyiye hız kazanmıştı. Gazeteler ülkedeki durum ve ordu hakkında yalan yanlış bilgiler yaymaya çalışıyordu. İtilaf Devletleri'ne ait bir kara propaganda ağı pek çok uydurma bilgiyi gerçek gibi sunmaktaydı. Alman hükümeti bu tür propagandaları yalanlamak için bir heyet dahi kurmuştu.

30 Kasım tarihinde Dahiliye Nezareti'nde yapılan bir toplantıda bu tür propagandalarla mücadele için "Osmanlı Heyet-i İlhariyyesi" adlı bir komisyonun kurulması kararlaştırıldı. Tüzük belgesinde komisyonun temel amacının Osmanlı Devleti aleyhine ülke dışında yapılmakta olan propagandalara karşı mücadele etmek ve halka gerçekleri anlatmak olduğu bilgisi yer alıyordu. Ancak Suriye ve Lübnan'da da birer şubesi açılan bu kurum çok geçmeden Osmanlı propagandası yapan ve istihbarat faaliyeti yürüten bir yapı haline geldi. Bu kurumun Suriye'deki en büyük ve en etkili temsilcisi Karl Hubell'di. İlerleyen bölümlerde Hubell'in faaliyetlerini ve önemini detaylı bir şekilde ortaya koyacağız.

El-Hizbü'l-Vatanî Reisi'nin Açıklamaları

Mısır'daki Ulusal Parti [El-Hizbü'l-Vatanî], Dünya Savaşı'ndan önce bütün gücüyle İngilizleri Mısır'dan çıkarmak için çalışmıştı. Ardından parti lideri Ferid Bey⁸⁷ ve bazı arkadaşları Mısır'dan ayrılarak Avrupa'ya

87 Muhammed Ferid (1868-1919) Türk kökenli bir aileye mensup olarak Kahire'de doğdu. Hukuk tahsili gördü. Ulusal Parti'nin kurucusu Mustafa Kamil'in 1908'de hayatını kaybetmesinin ardından partinin ikinci lideri oldu. Partiye, 1912'ye kadar Mısır'da, ölümüne kadar sürgünde başkanlık etti. İngiliz işgaline karşı çıktı ve işgal

gitmek zorunda kalmışlardı. Ferid Bey, Türklerin Mısır'ı ele geçirme konusundaki gayretini görünce bunun mümkün olduğunu düşünerek Avrupa'dan Türkiye'ye gelmişti.

Türkiye'de yönetimi elinde bulunduranlar, kamuoyuna Osmanlı güçlerinin Mısır'ı fethedeceğine dair güven telkin etmek ve Mısırlıların yeniden Osmanlıları desteklemelerini sağlamak için Ferid Bey'in Türkiye'de olmasından istifade etmek istediler.

Bu sıralarda İstanbul'da bulunuyordum. Talat Bey beni çağırarak Ferid Bey'le görüşmemi ve gazetelere benimsediğimiz politikalara uygun açıklamalarda bulunması için kendisini ikna etmemi istedi. Ferid Bey ricamızı kabul ederek 19 Kasım 1330 [2 Aralık 1914] tarihinde gazetelere şöyle bir açıklama yaptı:

“Biliyorum ki muzaffer Osmanlı ordusu, yani ordumuz Süveyş kapılarındandır. İngilizlerden hesap soracağımız gün nihayet gelip çatmıştır. Ancak bu hareket hakkında ayrıntılı bilgi verebilmek için asker olmak gerekir. Bense askerlik sanatından anlamam. Size şu kadarını söylemekle yetineyim: Mukaddes İslam sancağını taşıyan Osmanlı ordusu o kadar cesur ki, Süveyş Kanalı'nı kolayca geçeceğine ve düşman saldırılarını kolayca püskürteceğine inanmak işten değil.

– Mısır'daki İngiliz askerlerinin sayısı nedir?

– İngilizlerin Mısır'da üç hafta zarfında 50 bin askerden oluşan bir ordu kurduklarını biliyorum. Bu ordu İngilizlerden oluşuyor. Çünkü Halife Hazretleri cihat ilan ettikten sonra İngilizlerin Müslüman Mısırlıların sadakatine güvenerek onlarla aynı saflarda yer alması mümkün değil. Bölgede bulunan yerel Mısır güçleri ise en büyüğü dahi 200 kişiyi aşmayan küçük parçalara bölünmüş durumda. Bunları uzak bölgelere gönderdiler. İngilizlerin Mısır'a başka asker gönderip göndermediklerini bilmiyorum.

– Mısırlıların İngilizlere karşı bir ayaklanma başlatma ihtimali hakkında ne düşünüyorsunuz?

– Mısır siyasetine aşina olanlar, Mısırlıların, özellikle de Müslümanların İngilizlerden kelimenin tam manasıyla nefret ettiklerini bilirler. Osmanlı güçlerinin Mısır'da ilerlemeleri halinde Mısır halkının kalbinde

bitmeden müzakerelerin yapılamayacağını savundu. Sürgündeyken Osmanlı Devleti'nin desteğini almaya çalıştı ve savaş sırasında Avrupa'da mücadelesini sürdürdü. Berlin'de vefat etti. Muhammed Ferid, *Mısır Mısırlılarından: İngiliz İşgaline Karşı Osmanlı Hilafeti*, çev. Ali Benli ve Macit Karagozöğlu (İstanbul: Klasik, 2007).

intikam duygusunun doğacağına ve bu halkın zamanı gelince yüreğinde Osmanlı'ya karşı sorumluluk hissedeceğine dair en ufak bir şüphem dahi yok. Mısır isyanı eğer başlamadıysa, henüz vakti gelmediğindendir. Çünkü Mısırlılar uzun süredir bunun için fırsat kolluyorlar. Osmanlı askerleri bölgeye biraz daha yaklaşıncı isyan eden Mısır güçlerini en ön saflarda görecektir. Bunun delili Mısır eşrafının gönderdiği telgraftır.

– Sudanlıların tutumunun ne olacağını düşünüyorsunuz?

– Dini meselelerdeki gayretkarlıklarıyla tanıdığımız Sudanlıların yüce Halife'nin ilan ettiği cihadı savunmak konusunda diğer halklardan çok daha sağlam duracaklarından eminim. Bu sayede İngilizlerin durumu iyice zora girecektir.

Diğer tarafta da Senûsî güçleri var. Biliyorsunuz Şerif Senûsî,⁸⁸ Halife'nin çağrısına cevap olarak karargahından ayrılarak ilerlemeye başladı. Cağbub'u terk eden birlikleri 10-15 gün içinde Mısır sınırına varacaktır. Bu durumda İngilizler daha da zor durumda kalacak. Çünkü batıdan Senûsiler, güneyden Sudanlılar, doğudan Osmanlı güçleri, içeriden de Mısırlılarla sarılmış olacaklar. Bu zorlu şartlar altında İngiliz güçlerinin Mısır'da durmaları oldukça güçleşecek.

– Osmanlı birlikleri Mısır'a girdikten sonra oraya tekrar gitmek istiyor musunuz?

– Kesinlikle! Ben de orada bizzat bulunarak kurtuluş bayramı kutlamalarına halkımla birlikte katılmak isterim.

– Ama Mısır'da aleyhinize hüküm verildi.

– Evet, benim aleyhime hüküm verildi. Ama bu hüküm zalim bir yönetimin hükmüdür. Ben Mısır'a bu yönetim ortadan kalktıktan sonra gideceğim.”

İşte Ferid Bey'in gazetelere yaptığı açıklama böyleydi. Bu açıklama sadece işin aslını bilen merkezi idarenin temsilcileri üzerinde değil, Mısır'a giden birlikler üzerinde dahi etkili olmuştu. Herkes gayretle ilerlemeye başlamıştı. Mısır'a doğru ilerleyen güçlerin Ferid Bey'in işaret ettiği gibi üç taraftan destekleneceğini düşünüyorlardı.

Acaba bu doğru muydu?

Hayır! Kanal'a giden güçlerimiz geri döndüler. Çünkü Ferid Bey'in bahsettiği üç halktan da azıcık olsun destek görmediler. Aksine, Mısırlılar bırakın saflarımızda yer almayı, aleyhimize çalıştılar.

88 Fas'tan Yemen'e kadar geniş bir coğrafyada ama özellikle Kuzey Afrika'da etkili bir tarikât olan Senûsiyye'nin liderlerinden Seyyid Ahmed eş-Şerif es-Senûsî (1876-1923).

ALTINCI BÖLÜM

Savaşın İlk Ayında Türkiye, Kafkasya ve Arap Beldelerindeki Çatışmalar

Türkiye, savaşa 16 Ekim 1330'da [29 Ekim 1914] Karadeniz'de Rus donanması ile Osmanlı donanması arasında çıkan çatışmadan sonra girmişti. Ayın 19'unda [1 Kasım] Kafkas Cephemize beş tümen ile saldıran Rus güçleri ayın 23'üne [5 Kasım] kadar taarruza devam etmiş ve geniş bir bölgeyi işgal ederek Köprüköy sınırına dayanmışlardı. Bizim kuvvetlerimiz ise geri çekilmişlerdi.

Ayın 25'inde [7 Kasım] bu bölgelerdeki Türk güçleri mukavemet göstermişler, fakat bu başarı uzun sürmemişti. Çünkü ayın 25'inde [7 Kasım] 10 km geri çekilen Rus güçleri çok büyük bir güçle geri gelmişler ve güneyden Aras Nehri'nin koruduğu, kuzeyde geçit vermez dağlarla çevrili olan ve 15 km uzanan bu zorlu cephedeki üslerimizi işgal etmişlerdi.

28 Ekim'de [10 Kasım] güçlerimiz düşmana doğru genel taarruza başlamışlar ve saat 10'da Köprüköy'ü yeniden ele geçirebilmişlerdi. Üç saat süren çarpışmada 251 askerimiz ve 47 zabitemiz şehit olmuş, düşman ise daha çok zaiyat vermişti.

Aynı günün akşamında mevkilerimizi bombalayan düşman topçusu, karargahımızda büyük bir sarsıntıya sebep olmuş ve kumandanlığımıza zarar vermişti. Köprüköy karyesi tahrip edildikten sonra kumandanlık orada bir karargah kurarak güçlerini cephe gerisine çekmek zorunda kalmış ve yeni istihkamlar kuramadan hareket etmeye başlamıştı. Akşamleyin düşman top ateşine başladı ve saldırı gece boyunca devam etti. 29 Ekim'de [11 Kasım] düşman birlikleri doğu tarafından bize doğru ilerlemeye başladı. Toplarını 1950 no'lu tepeye

kurmuşlardı. Sabah saat 7’de topçu ateşi sustuktan sonra güçlerimiz beyaz silahla, yani kar ve tipi ile kanlı bir mücadeleye girişmişti. İki grup arasındaki çatışma öğleden sonra saat 3’e kadar devam etti. Güçlerimiz düşman mevkillerini, 1905 no’lu tepeyi ve düşmanın geri alamadığı ve tahrip edemediği topları ele geçirince düşman geri çekildi.

Bu çatışmadan sonra Ruslar, Azap-Zazak-Hoşab hattı boyunca 12 km’lik bir cephede konuşlanmaya başladılar. Güçlerimiz ilerlemeye devam ediyordu. Ancak çok geçmeden düşman topçusu askerlerimizi durdurunca bu bölgeden ileriye geçemedik.

31 Ekim’de [13 Kasım] birliklerimiz düşmanları Lazistan civarında büyük bir şaşkınlığa uğrattı. Sağ tarafındaki güçlere saldırıp 85 düşman askeri öldürdük ve 300 askeri de esir aldık. Ertesi gün ordumuz Liman’a doğru hareket etti ve orayı ele geçirdi. Sağ koldan ilerlemeye devam ettik. Düşman ise önümüzden kaçıyordu. 22 Kasım 1914 tarihinde Çoruh Nehri’ni geçip Artvin’i geri almayı başardık.

Sol kol ise hareketine sağ kol güçlerinin Artvin’i almasından sonra başlamıştı. 25 Kasım’da Murgul’da düşman kuvvetlerine saldırmış ve yedi saat süren bir savaş sonrasında burayı ele geçirmeyi başarmıştık. Dünya Savaşı’ndan sonra yayımlanan Rus Harbiye Nezareti raporuna göre ordumuzdan 91, düşmandan ise 417 asker hayatını kaybetmişti. Sonrasında ilerlemeye başlayan güçlerimiz aynı gün Batum yolundaki Borçka’yı ele geçirmeyi başardı.

Savaşın ilk ayında çok sayıda askere sahip olan Rus kuvvetlerine karşı kazandığımız bu başarılar idarecilerimizin gururunu okşamıştı. Herkes, eğer böyle devam ederse güçlerimizin diğer cephelerdeki savaşları da kazanacağına inanıyordu. Alman İmparatoru bile bu geçici zafere aldanmış ve Kafkas Cephesi’ndeki başarılarımızdan dolayı Sultan Mehmed Reşad’a bir tebrik telgrafi göndermişti.

Mısır Sınırındaki Durum

Birliklerimiz, 25 Ekim 1330 [7 Kasım 1914] tarihinde Mısır’a hareket etti. Güçlerimizin hareket ettiği bölgelerde hiçbir mukavemet göstermeyen gözcü birliklerinden başka hiçbir İngiliz ve Mısırlı birlik olmadığından hızlıca ilerleyebildik. 28 Ekim [10 Kasım] tarihinde eş-Şeyh Zür mevkiini ele geçirdik ve 8 kişiden oluşan birliği esir aldık. Sonra

el-‘Arîş’e doğru ilerleyerek ayın 30’unda [12 Kasım] orayı da ele geçirdik.⁸⁹ 5 Kasım [18 Kasım] tarihinde Osmanlı sınırından 120 km uzaklıkta olan Kal‘atü’n-Nahl’i ele geçirdik.

Hükümet, birliklerimizin bu bölgede elde ettikleri başarıyı, yani Osmanlı askerlerinin iki haftada 120 km ilerlemelerini olağanüstü bir durum olarak göstermeye çalıştı.

Akabe’nin Vurulması

Dünya Savaşı’na girmemizden üç gün sonra, yani 3 Kasım 1914’te İngiliz donanması Akabe’yi vurup çekildi. Ayın 7’sinde geri dönerek şehri bir kez daha vurdular. Bir ay boyunca toplamda sadece iki bombardımanla yetinmişlerdi.

Fav Bölgesi

16 Kasım 1914 tarihinde İngilizler [Basra] Körfezi’ndeki Fav bölgesine çıkarma harekatında bulundular. Bu sırada bölgede bulunan diğer gemileri ve sahil koruma mühimmatını imha ettiler. Böylece askerlerini karaya çıkarmak için bölgeyi hazır hale getirmiş oldular. Birliklerimizle düşman arasında yaşanan çok sayıda çatışma sonucunda büyük kayıplar verdik. Hükümetin yayımladığı haberde çatışmalarda 750 düşman askerinin öldürüldüğü ve 1000 askerin yaralandığı, bizim taraftan ise sadece 20 şehit verildiği yazılıyordu. Ama gerçekte bu çatışmalarda 500’den fazla kayıp vermiştik. Düşmanın verdiği kayıplara dair resmi rakamları bilmiyorum. Ancak her halükarda bizden daha az kayıp vermemiş olsalar gerek.

Deniz Savaşları

Bütün bunlar savaşın ilk ayında karada cereyan eden çatışmaların sonucuydu. Denizde ise durum şöyleydi: Karadeniz’de Rus donanması ile aramızda çıkan çatışmadan sonra askerlerimiz geri dönmüşlerdi. Donanmamızın ertesi gün Novorossiysk⁹⁰ şehrine gönderdiği Midilli Gemisi, Rus limanlarını bombalayarak bir Rus askeri nakliye gemisini

89 Enver Paşa’nın yaveri İzzetli Mümtaz Bey, el-‘Arîş kasabasını 12 Kasım’da değil 8 Kasım’da ele geçirmiştir.

90 Arapça metinde “Turusisk” şeklinde yanlış yazılmıştır. Aziz Bey, *el-İstihbarat ve’l-Casusiyeye*, 54.

batırmış ve bazı Rus askeri mevzilerini de bombaladıktan sonra Boğaz'a dönmüştü.

Aynı gün Muavenet-i Milliye ve Gayret-i Vatanîye adındaki iki destroyerimiz Odesa Limanı'na gitmiş ve beş askeri nakliye gemisini tahrip ederek bazı askeri binaları yıkmıştı.

Yavuz Zırhlısı ise iki muharip gemiyle Sivastopol sahiline yanaşarak şehri bombardımana tutmuş ve denize yüzen mayınlar bırakarak İstanbul'a geri dönmüştü.

Rusların Verdiği Karşılık

Ancak Ruslar bütün bunlar karşısında tepkisiz kalmayarak ertesi gün Almanların attığı yüzen mayınları toplamışlardı. 15 parça savaş gemisinden oluşan donanmalarını hazırlamışlardı. En önde Pamiat Merkuria⁹¹ ve Kagul zırhlıları yer alacaktı. Rus donanması Türk sahillerine doğru hareket ederek Bezm-i Alem, Bahr-i Ahmer ve Midhat Paşa adlı gemileri batırmış ve kaptanlarını esir almıştı. Sonra da Zonguldak ve Kozlu limanlarını bombalayarak bölgede büyük tahribata sebep olmuştu. Bu taarruz sonucunda birliklerimiz de büyük zarar görmüştü. Düşmanın bu iki limana ve gemilerimize yaptığı top atışları 420 şehit ve 800'e yakın yaralı vermemize ve pek çok resmi ve sivil binanın yıkılmasına neden olmuştu.

Bu çatışmaların Osmanlı hükümetinin moralini bozması olasıydı. Ancak Amiral [Wilhelm Anton] Souchon [1864-1946] olayın üzerinden çok geçmeden hükümete küçük donanmasıyla düşmanın üstün deniz güçlerine karşı çıkabileceğini bildirerek 5 parça savaş gemisinden oluşan bir birliği 8 Kasım 1914'te Rus Poti⁹² Limanı'na gönderdi. Ancak güçlerimiz bu müstahkem mevkiide bir şey yapamadıkları gibi, Rus topçusu atışlarıyla donanmamızı tehdit ederek bizi kısa bir süre sonra geri dönmeye mecbur bıraktı. Boşu boşuna yüzlerce top atışı yaptığımızla kalmıştık. Üstelik, yaptığımız atışların bir tanesi bile hedefi tutturamamıştı.

Dahası, bu hadiseden sonra Rus donanmasının gemilerin önünü kesip askerleri esir almaya hazırlandığı haberi alındığından Osmanlı gemilerine hemen geri dönme emri verildi. Neyse ki gemilerimiz hemen

91 Arapça metinde "Bamyat Markuvya" şeklinde yanlış yazılmıştır. *A.g.e.*, 54.

92 Arapça metinde "Büni" şeklinde yazılmıştır. *A.g.e.*, 55.

İstanbul'a dönebildi. Eğer üç saat daha geç kalsalardı gemilerimiz Rus donanmasının taarruzuna maruz kalacak ve askerlerimiz Ruslara esir düşecekti.

Arap Yarımadası'ndaki Durum

1 Aralık 1914'te Aden'deki İngiliz idaresi İngiltere ordusunda kullanılmak üzere gönüllülere ihtiyaç olduğunu ilan etti. Orduya katılanlara ayda 12 İngiliz lirası ve savunmada istihdam edileceklerle 14 riyal verilecekti. Bu ilan Aden'deki kabileleri heyecanlandırmış ve Aden yönetimi bir ayda Basra tarafından Arap Yarımadası'na gidecek birliklerde kullanılmak üzere on binlerce vatandaşı toplamıştı.

Yemen Katıba Kabillesi şeyhlerinin reisi Şeyh Abdurrahman ise 25 Kasım 1914'te Halife'nin ordusuna destek vermeye hazır olduğunu ilan etti. Bu doğrultuda adamlarını cihat çağrısı yapan Halife için savaşmaya davet etti. Gerçekten de güçleriyle birlikte 1 Aralık'ta ilerlemeye başladı ve Ka'rah ve Üklâ⁹³ mevkiilerini ele geçirerek İngilizleri oradan çıkardı. Ancak Aden'deki İngiliz idareci çok geçmeden durumu kendi lehlerine çevirmek için Katıba şeyhinden, bu bölgenin bağımsız olması, şeyhin buradaki otoritesinin tanınması ve kendisine aylık 500 sterlin maaş bağlanması karşılığında İngiltere saflarına geçmesini istedi. Şeyh Abdurrahman bu talebi kabul ederek hilafetin yanında durmaktan vazgeçti ve cihat çağrısını göz ardı etti.

93 Arapça metinde اوكلا şeklinde yazılmıştır. *A.g.e.*, 56.

YEDİNCİ BÖLÜM

Suriye'nin Kuşatılması, Beyrut'un Vurulması, Beyrut'un Vurulmasının Amacı ve Etkisi, Hristiyanların Tehciri, İtilaf Devletleri'nin Açlıktan Sorumlu Olması

Savaşın ilk iki ayında Suriye sahilleri arasındaki deniz yolu kapalı değildi. Bu uygulama 1914 yılı Aralık ayında başlamıştı. Filistin'den 17 Aralık tarihinde gelen bilgi notunda üç İngiliz kruvazöründen Yafa ile Gazze arasındaki kışlalara ateş açıldığı, buraların tahrip edildiği ve bombardımanın beş asker ile üç vatandaşın ölümüne yol açtığı bildirilmişti. Aynı günün sabahında Rus kruvazörü Askold, Beyrut sahillerinde seyrettikten sonra şehrin sularına demir atmıştı. Limana doğru mevzilenerek top atışı yapmaya başlamış ve buradaki iki küçük buharlı gemiyi batırmıştı.

Sonra Cuniye civarında yelkenli bir gemiyi kovalayarak Cuniye ile Cübeyl arasındaki Türk kışlalarının bulunduğu bölgeyi topa tutmuş ve buralara büyük zarar vermişti.

Aynı gün öğleden sonra bu Rus kruvazörü geri dönmüş ve Beyrut ile güney ve kuzey sahilleri arasında hububat taşıyan üç yelkenliyi batırarak denizcileri esir almıştı.

Daha sonra Lazkiye ve İskenderun'a yönelen kruvazör, ikinci gün İskenderun'a hububat taşıyan küçük bir buharlı gemi ile dört yelkenliyi batırmıştı.

Limanlara Zarar Vermelerinin Amacı

İtilaf Devletleri'nin Beyrut'u, Rus gemilerinin ise Beyrut sularındaki gemileri vurmaktaki amacı Lübnan kamuoyunu Osmanlı aleyhine

kışkırtmak ve isyan etmeleri halinde kendilerine yardım edecek olan İtilaf Devletleri'nin onlardan sadece bir saat uzakta olduğunu hissettirmekti. Ancak işler istedikleri gibi gitmedi. Türk hükümeti bu hususta İtilaf Devletleri'ne baskın çıktı. Hükümet, Rus kruvazörünün Osmanlı gemilerini vurduğu günün ertesinde bu saldırının amacının Beyrut'u işgal etmek olduğu haberini yaydı. O dönemde Osmanlı Devleti'ni hala sevdikleri için bu propagandadan etkilenen Müslümanlar, İtilaf Devletleri'ni değil, Osmanlı'yı desteklediklerini ortaya koydular. Müslümanlar bu doğrultuda Beyrut'tan iç bölgelere doğru göç etmeye başladılar. Hükümet göç eden halkı Şam'a götürmek için günlük araçlar tahsis etmeye başladı. Yalnızca bir hafta içerisinde, göç edenlerin sayısı on bini geçmişti.

Bu hadise sırasında iç işleriyle meşgul olan Beyrut Vilayeti, diğer taraftan da Amerika Birleşik Devletleri Konsolosu'yla irtibat halindeydi. Konsolos, İtilaf Devletleri'nin sivil bir limanı ve ticari gemileri savaş kurallarına aykırı bir şekilde vurmasından üzüntü duyduğunu açıklayarak İtilaf Devletleri'nin Suriye şehirlerine tekrar saldırmasını engellemiştir.

Bu Olayın Etkisi

Bu olayın Türk kulüplerinin ve özellikle de Ahmed Cemal Paşa'nın üzerinde büyük etkisi olmuştu. Çünkü bu sayede Lübnan ve Beyrut'taki gayrimüslimlere güvenemeyeceğini anlamıştı. Binlerce Müslüman aile iç bölgelere göç ederken bir tane bile gayrimüslim aile göç etmemişti. Bu durum Cemal Paşa'nın gayrimüslimlere karşı güvensizliğini iyice perçinlemişti.

Bu olaydan sonra Cemal Paşa'nın zihninde, Hristiyanları Beyrut'tan ve diğer sahil şehirlerinden iç taraflara doğru uzaklaştırma fikri doğdu. Bunun için uygun fırsatı kollamaya başladı.

Açlıktan İtilaf Devletleri Sorumlu

Niyetimiz İtilaf Devletleri'ni itham etmek, Suriye ve Lübnan'da yaşanan açlığın sorumluluğunu kısmen de olsa onlara yüklemek ve Cemal Paşa'yı savunmak değil, gerçekleri anlatmak. Bu amaçla, konuya dair bilgi ve bağlantıları olan kimselerin şahitliğine başvuracağız.

Beyrut'a geldiğimizde 1914 yılının sonlarıydı. Hasat mevsimi ve mahsulün büyük kısmının satışı bitmişti. Suriye'de halka ve orduya bir

yl yetecek miktarda hububat vardı. Hububatı bulunmayan Filistin ve Lübnan'da ise durum farklıydı. Hububat buraya, kolaylığından dolayı hep deniz yoluyla ulaşırdı. Rus kruvazörünün saldırısı sonrasında denizcilerin naklieden kaçınmasından dolayı Filistinliler ihtiyaçları olan hububatı almak için Havran yolunu, Lübnanlılar ise Humus, Hama ve Halep yolunu kullanmaya başladılar. Ancak bu durum çok uzun sürmedi. Çünkü Şam Vilayeti'nde⁹⁴ tahılın bitme ihtimali sebebiyle Ocak 1915'te Vilayet Umumi Meclisi'nin kararıyla bölgeden Lübnan ve Filistin'e hububat satışı yasaklandı. Bu karar sözü edilen çevrelerde büyük bir infiale yol açtı ve hububat fiyatlarının yükselmesine sebep oldu. Beyrut Valisi ile Kudüs ve [Cebel-i] Lübnan Mutasarrıfları şikayetlerini bildirerek bu hakkaniyetsiz karardan dönülmesini talep ettiler.

Bu, idarecilerin bölgeye gelen ve bu tür işlere hiç karışmayan Dördüncü Ordu Kumandanı'na sundukları ilk talepti.

Cemal Paşa bu karardan zaten hiç memnun değildi. Bunun iki sebebi vardı:

1. Askeri nüfuzu altındaki vilayetler arasında anlaşmazlık yaşanmasını istemiyordu.
2. Bu kararın bazı stokçuların milletin malını saklayarak fiyatları yükseltmelerine kapı aralayacağını biliyordu.

İşte bu sebeple Suriye idaresine başvurdu. Umumi Meclis, 1 Şubat 1915 tarihli bir müzekkereyle kararında ısrarcı olduğunu ortaya koydu. Gelecekte duyulan endişeden dolayı Meclis, o yılın Temmuz ayındaki hasat mevsiminden önce bu karardan dönmeyecekti. Eğer mevsim iyi geçerse vilayetin tarım fazlasının Beyrut Vilayeti ile Lübnan ve Kudüs Mutasarrıflıklarına satılması söz konusu olabilirdi. Ancak Suriye Vilayeti için stoklanan hububatın diğer bölgelere verilmesi mümkün değildi.

Nisan ayı geldiğince, bölgeyi hiç beklenmeyen bir felaket kasıp kavurdu. Çekirge sürüleri Suriye bölgesine saldırdı. O günlerde Beyrut'ta bulunuyordum. Beyrut semalarının milyonlarca çekirge ile kaplı olduğu günleri dün gibi hatırlıyorum. Çekirgeler yaş kuru demeden her şeyi yiyip bitiriyor, Lübnan'da ve sahil şehirlerinde görülmeye başlanan

94 1864 Vilayet Nizamnamesi'nin ardından Sayda ve Şam vilayetleri birleştirilerek 1865'te Suriye Vilayeti meydana getirildi. Şam ise vilayet merkezi oldu. Dolayısıyla, Meydânî'nin "Şam Valisi" ve "Şam Vilayeti" şeklinde yazdığı ibarelerin tamamı "Suriye Valisi" ve "Suriye Vilayeti" şeklinde anlaşılmalıdır.

açlığın baskısını biraz olsun hafifletmesi beklenen mevsime dair ümitleri de yok ediyordu. Facianın şiddeti, 1916 yılındaki ikinci felaketen ardından daha da arttı: Haziran ayında sıcak ve şiddetli rüzgarlar hasadın azımsanamayacak bir miktarını yok etmişti. Durum gittikçe kötüleşiyordu. Artık halktan ölümden kurtarılabilecek ne kadar insan varsa kurtarmak için gerekli tedbirleri almak gerekiyordu.

3 Mayıs 1916 tarihinde Ahmed Cemal Paşa beni çağırdı. Hemen Şam'daki dairesine gittim. Erkan-ı Harbiye Reisi⁹⁵ Ali Fuad [Erden] Paşa⁹⁶ [1883-1957], yaveri Nizameddin Bey ve Şam Valisi [Hasan] Tahsin [Uzer] Bey de oradaydı. Paşa'nın amacı valilerin bazı kimselere yaptığı yardımları ve uzak bölgelerden gelen yardım taleplerini öğrenebilmektir. Kendisine istediği raporları sundum. Mevcut durum şöyleydi:

1. Dördüncü Ordu, bölgesindeki halkın iaşesi konusuna müdahil olmaktan uzaktı.

2. Şam Valisi'nin Havran ve civarından elde edilen mahsulleri Şam'a, Kerek mahsullerini Kudüs Mutasarrıflığı'na, Humus ve Hama mahsullerini Beyrut ve Lübnan'a tahsis etmesine rağmen çiftçiler ürünlerini ancak altın lira karşılığında satmaya razı oluyorlardı.

3. Buğdayın bir batmanını 5 ila 10 altın kuruş arasındaki bir fiyata satın alan Lübnanlı ve Beyrutlu tüccarlar, artık düşük karlarla yetinmeyerek buğdayı, aldıkları fiyatın dört beş katına satıyorlardı. Bunu yaparken vicdanları azıcık olsun sızlamıyordu.

4. Beyrut Valisi Azmi Bey'in⁹⁷ fakirler için açtığı aşevleri halkın sadece küçük bir bölümünü doyurmaya yetiyordu. Halkın büyük kısmı

95 Erkan-ı Harbiye Reisi: Kurmay Başkanı.

96 Ali Fuad Erden, 1926'da "Paşa" unvanını almıştır.

97 Hüseyin Azmi Bey (1876-1944) öğrenimini Bursa'da tamamladı. 1908'de Selanik Polis Müdürlüğü'ne, 1909'da İstanbul Vilayeti Polis Müdüriyeti'ne ve 1910'da Trablusşam Mutasarrıflığı'na atandı. 1913'de İstanbul Vilayeti Polis Müdüriyeti-i Umumiyesi görevinden azledildikten sonra Adana Valiliği, Çorum mebusluğu ve Konya Valiliği yaptı. Nihayet Haziran 1915'te Beyrut Valiliğine atandı. Mondros Mütarekesi'ni müteakiben İttihatçı liderlerle birlikte yurt dışına kaçtı. Başkumandanlık Meydan Muharebesi'nin ardından yurda döndü. İstanbul Polis Müdür-i Umumiyesi olması dolayısıyla ismi Teşkilat-ı Mahsusa İdare Heyeti üyesi Emniyet-i Umumiye Müdürü Aziz Bey ile karıştırılır. Cemal Tepe, "Azmi Bey: İttihatçıların Meşhur Polis Müdürü ve Beyrut Valisi" (Yüksek lisans tezi, Erzincan Üniversitesi, 2013).

yemek bulamıyor, açlık günden güne artıyordu. Mutasarrıf Münif Bey'in⁹⁸ çabalarına rağmen Lübnan da aynı durumdaydı. Azmi ve Münif Beyler şaşkınlık içindelerdi. Ne yapacaklarını bilmiyorlardı.

Ahmed Cemal Paşa'nın Tedbirleri

Bu noktada Ahmed Cemal Paşa bazı tedbirler aldı:

1. Resmi devlet okullarının, Amerikan Üniversitesi öğrencilerinin, Beyrut'ta bulunan yabancı ailelerin, çeşitli dini unsurları temsil eden ruhban heyetlerinin, mülki idarecilerin, resmi ve gayriresmi hastanelerin maişeti teminat altına alındı. Bu tedbir sayesinde bu gruplar bir yıllık erzaklarını ordunun verdiği fiyatın yarısı karşılığında alabildiler.

2. Hayır kuruluşlarına ve Mârûnî Patrikliği kontrolündeki yetimhanelere 300 ton hububat karşılıksız olarak verildi.

3. Mârûnî Patriği'yle görüşmeye gidilerek kendisinden, Papa Hazretlerine bu bölgenin aç çocuklarına yardım etmesini rica eden bir mektup yazması istendi.

4. Kendisine bağlı kuruluşlara harcama yapması için Mârûnî Patrikliği'ne yardım edilmesi kararlaştırıldı.

İki yıl boyunca uygulanacak olan bu kararın alınmasından bir hafta sonra Bekerki'ye giderek üç rahibin eşliğinde, Mârûnî Patriği [Butrus] İlyas el-Huyek [ö. 1932] ile görüştüm. Ondan Papa'ya hitaben yazılmış hararetili bir mektup aldım. Mektupta, Hristiyanıyla, Hristiyan olmayanıyla bütün insanlık, bu bölgenin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan çocuklarına yardım etmeye davet ediliyordu.

Aynı sıralarda Ahmed Cemal Paşa, Erkan-ı Harbiye Reisi Ali Fuad Paşa'yı, tarafsız devletlerin bölgeye hububat göndermesini sağlamak için Amerika Birleşik Devletleri Konsolosu'yla görüşmeye gönderdi. 23 Mayıs 1915'te, konuya ilişkin raporları ilgililere ulaştırması için İsviçre'deki Türkiye Sefiri'ne yolladım. Ne var ki, bütün bu çabalar hiçbir sonuç vermedi. İtilaf Devletleri, Suriye-Lübnan sahilleri üzerindeki

98 Ali Münif Yeğena (1874-1951) ilk Meclis-i Mebusan'da Adana mebusu oldu. Ankara, Manastır, Halep ve Beyrut Valiliği yaptı. Nisan 1915'te Cebel-i Lübnan Mutasarrıfı oldu. Mütareke döneminde Malta'ya sürüldü. Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi olarak Milli Mücadele'ye katkı sağladı. Talat Paşa hükümetinde Nafia Nazırlığı yaptı. Cumhuriyet döneminde TBMM'de Mersin, Adana ve Seyhan'ı temsil etti. Taha Toros, *Ali Münif Bey'in Hatıraları* (İstanbul: İSİS, 1996).

baskıyı sürdürdüler. Tonlarca buğday taşıyan bir Amerikan gemisine bile mani oldular. Bu gemi 1916 yılı Ağustos ayında Beyrut'a gelmişti. Cemal Paşa'nın buğdayın halka dağıtılacağına dair defalarca verdiği teminata rağmen, gemi bu malların Türklerden alındığı gerekçesiyle durduruldu. Cemal Paşa, İtilaf Devletleri heyetinin bölgeye gelerek zahireyi halka bizzat dağıtmasına bile razı olmuştu. Bu talep de reddedildiğinden, Suriye'deki açlık devam etmişti.

Dolayısıyla, İtilaf Devletleri de, biraz olsun hafifletmeleri mümkün olan bu açlıktan sorumluydular.⁹⁹

99 "Açlıktan İtilaf Devletleri Sorumlu" başlığından buraya kadar olan kısım Cemal Paşa'nın hatıratından intihal yoluyla meydana getirilmiştir. Cemal Paşa, *Hatırat*, 331-339.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Cemal Paşa Suriye’de – Cemal Paşa ve Enver Paşa

Enver Paşa, Ahmed Cemal Paşa Suriye’ye gitmeden önce bölgede uygun atmosferi oluşturmaları için yaverini ve bazı Suriyeli şahısları önden bölgeye göndermişti. Bu Suriyeli şahısların başında Ayan Meclisi azası Abdurrahman Yusuf Paşa, Şeyh Esad Şukayrî¹⁰⁰ ve Emir Şekib Arslan geliyordu.

Ancak Ahmed Cemal Paşa, 1914 yılı Aralık ayının başlarında Dördüncü Ordu Kumandanı tayin edilerek Suriye’ye geldikten sonra adı geçen şahısların bölgede çıkardıkları kargaşaya şahit olmuş ve Enver Paşa’ya hiç vakit kaybetmeden bir telgraf göndererek yaverini geri çağırmasını ve bölgenin idaresini tamamen kendisine bırakmasını talep etmişti. Çünkü Ahmed Cemal Paşa yanında başkasının hesabına çalışan kimseler olmasını arzu etmiyor, Suriye’de mutlak otorite olmayı istiyordu.

Cemalizm: Bu dönemde Türk beldelerinde siyasi bir fırka yoktu. Bunu İttihat ve Terakki’nin sadece şahsi bir propaganda aracı olduğunu bildiğim için söylüyorum. Her biri kendi çıkarı için çalışan fırka yöneticileri etraflarına birtakım destekçiler toplamışlardı. Yani, İttihat ve Terakki Fırkası’na yön veren Enver, Cemal, Talat ve Halil, aslında dört

100 Şeyh Esad eş-Şukayrî (1860-1940): ‘Akkâ’da doğdu. Mısır’da el-Ezher’de ve Şam’da Muradiye Medresesi’nde tahsil gördü. Adana’da istinaf mahkemesi reisi olarak atandığı sırada Türk bir hanımla evlendi. 1908’de ‘Akkâ mebusu seçildi. Dördüncü Ordu karargahında Ordu Müftüsü oldu. Cemal Paşa’nın musahibi ve tercümanıydı. Birinci Dünya Savaşı sonrasında İngiliz otoriteleri tarafından tutuklandı ve 1921’de ‘Akkâ’ya geri döndü. Güneş, *Türk Parlamento Tarihi I. ve II. Meşrutiyet*, 307; Ali Fuad Erden, *Birinci Dünya Harbi’nde Suriye Hatıraları*, haz. Alpay Kabacalı (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2003), 168-170.

farklı fırkayı temsil etmekteydiler. Her birinin Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerinde kendileri için çalışan destekçileri vardı. Bu destekçiler, tabi oldukları kişinin adıyla anılmaktaydılar. Mesela Cemal Paşa'ya tabi olanlar onun destekçisi olmakla iftihar ediyorlar ve Cemal'in şahsını izinde yürüdükleri bir prensip kabul ettiklerinden, hareketlerine "Cemalizm" adını veriyorlardı. Diğerlerinin takipçileri de böyleydi. Kısaca İttihat ve Terakki Fırkası ve takipçileri birkaç parçaya bölünmüştü. İşte bütün bunlar nedeniyle Cemal Paşa, Şam'a ulaştığında, yanında "Enverizm" in temsilcilerini görmekten hiç hoşnut kalmadı. Çünkü bölgede her şeye hükmeden yegane kişi olmak istiyordu. Bundan dolayı Suriye'ye vardığında yaptığı ilk iş Enver Paşa taraftarlarını etrafından uzaklaştırmak oldu.

Enverizm'den Cemalizm'e

Enver Paşa'yı destekledikleri için "Enverci" olarak tanınan bazı önde gelen Suriyeli şahıslar Cemal Paşa'nın gücünü gördükten sonra çok geçmeden onun saflarına katıldılar. Artık "Cemalci" olmakla övünüyorlardı. Bunu, Cemal Paşa'nın Suriye'ye gelmesi münasebetiyle düzenlenen törende söz konusu şahısların Paşa'nın huzurunda yaptıkları konuşmalardan ve okudukları şiirlerden anlamıştık.

Cemal Paşa, Halep'e ulaştığında ben de kendisiyle birlikteydim. Şibl Efendi adında bir Lübnanlı'nın Cemal Paşa ve iktidarını methetmek amacıyla okuduğu uzunca bir kasideyi dinledik. Paşa'nın yeni ülkeler fethetmek için bölgeye gelmiş bir kumandan gibi anlatıldığı bu kaside onu devlet düşmanlarına direnmeye davet ediyordu. Şiirde Mısır'ın o yıl içerisinde Cemal Paşa tarafından fethedileceği de ifade ediyordu. Törende, Suriyeli pek çok şair ve hatip benzer konuşmalar yaptılar.

Arapçayı çok iyi bilmemekle birlikte bu şahısların okudukları şiirleri dinledim. Onları alaycı bir tavır ile seyrediyordum. Özellikle de İstihbarat Şubesi memurlarından Nureddin Efendi'den, bir okulda öğretmenlik yapan Şibl Efendi'nin Lübnan'da bir vazife arzuladığını, yine Halep'te öğretmen olan Feliks Efendi'nin okul müdürü olmayı hayal ettiğini, filanca sarıklı hocanın filanca camiye imam olmayı dilediğini, ötekinin Paşa'nın nazarında bir yer edinmek istediğini duymak alaycılığımla iyice körüklemişti. Kimileri şiir okuyan, kimileri konuşma yapan

bütün bu adamların Cemal Paşa'yı hararetle savunmalarının ardında elde etmek istedikleri şahsi menfaatler yatıyordu.

Ahmed Cemal Paşa, Osmanlı Devleti nazırları arasında çağdaş bir kişi olarak tanınmaktaydı. Genç kız ve erkekleri yüreklendirmek istiyordu. Bunun için Türkiye'de Türk Ocağı kulüplerini desteklemiş ve bu sayede gençlerin gerçek lideri haline gelmişti. İstanbul'dan ayrılırken kendisini uğurlamaya gelen bu grubun mensupları, kutsallık attettikleri liderlerini omuzlarında taşımak istemişlerdi. Cemal Paşa'nın bu gençlerle çalışmasının nedeni, şimdi zayıf olsalar bile yakın gelecekte güç ve olgunluk yolunda ilerleyeceklerine ve kendisini devletin zirvesine taşıyacaklarına inanıyor olmasıydı. Bu sebeple İstanbul'da ve Suriye'ye giderken Anadolu'da karşılaştığı sevgi gösterilerinden çok etkilenmişti. Türkiye-Suriye sınırındaki Pozantı Boğazı'nda durup eski çağları, Makedonyalı İskender'in ve diğer fatihlerin bu yerlerden geçtiğini hatırlamış ve bu savaşçıların arkalarında bıraktığı eserleri ziyaret etmişti. Çünkü Âl-i Osman'ın idaresindeki Arap beldelerini yönetmeye değil de tarihteki büyük fatihlerin izinde, buraları fethetmeye gidiyor gibi hissediyordu. Ne var ki, Dört Yol'dan İskenderun'a ve buradan da Kuzey Suriye'ye ve Halep'e kadar uzanan yolculuğu sırasında yaşadıkları moralini bozarak onun bu hislerini dizginlemişti. Hayli güzel başlayan yolculuğu, bu süreçte adeta sert bir kayaya toslamıştı. Cemal Paşa bu nedenle yolculuğun geri kalanında sessiz kalmayı tercih etmişti. Halep'e vardığında İstanbul'da ve Anadolu'da sahip olduğu bütün olumlu hisleri yitirmişti. Yaveri [Deniz Güverte Kıdemli Yüzbaşı Salim oğlu] Nusret Bey'e yönelerek şöyle demişti:

– İlk kez bana gösterilen ilgi ve alakadan sıkıldım.

Cemal Paşa, kendisine gösterilen ilgiden İstanbul'da düzenlenen veda merasimindeki manzara ile Suriye'deki durum arasındaki farklılık sebebiyle sıkılmıştı. Ancak çok geçmeden bu duruma alışmış ve dahası, halkın kendisinden bir canavar gibi korktuğunu fark ederek sevinmişti.

Paşa'daki Değişimin Sebepleri

Cemal Paşa'nın mizacının değişmesine sebep olan, hiç kuşkusuz Halep'e ulaştığında karşılaştığı sevgi gösterileri değil, burada kendisine kurulan tuzaklardı. Paşa'ya, Halep'e varır varmaz yerleştiği Baron

Otelinde, bazı Suriyelilerin hemşehrileri hakkında yazdığı on adet jurnal teslim edilmişti. Bunlar arasında hatırladıklarımın birisi, ... tarafından sunulmuş ve kayınbiraderinin devletin selameti hilafına çalıştığına ve Britanya Devleti ile işbirliği halinde olduğuna dair rapordu. ...dan gelen bir başka jurnalda ise bu jurnal kaleme alan kişi, kardeşini İstiklal Cemiyeti [El-Cemiyetü'l-İstiklaliyye] üyesi olmakla itham ediyordu. Buna benzer daha nice jurnal ve suçlamalar vardı...

Ne var ki, Cemal Paşa bu dönemde söz konusu jurnalleri dikkate dahi almadı. Hatta Şam Valisi Hulusi Bey'in¹⁰¹ Şam'daki Fransız Konsolosluğu'nda bulunan belgeler ile ilgili soruşturma yapılması ve bunların Divan-ı Harb-i Örfi'ye gönderilmesi talebini bile reddetti. Bu sayede Suriyelilerle arasını açmadan asıl gayesi olan Mısır'ın fethi için çalışmaya başlamak istiyordu.

Hulusi Bey'in, Zeki Paşa ve Enver Paşa ile birlikte bu belgelere dayanarak tutuklanmalarına karar verdiği Suriyeliler üzerindeki denetimin kaldırılmasını da bizzat Cemal Paşa istemişti. Nahle el-Mutrân Paşa'nın Şam caddelerinde tutuklu halde dolaştırılmasından da hiç hoşlanmamış, valiye haber göndererek adaletin temel ilkeleriyle uyuşmayan bu davranışı sebebiyle onu kınamıştı.

Gerçekten de bu hadise Cemal Paşa'nın Hulusi Bey'den bir daha geri dönüşü olmayacak bir şekilde soğumasına ve Dahiliye Nezareti'nden onun yerine bir başkasının gönderilmesini talep etmesine yol açmıştı. Cemal Paşa'nın milli hareketin temsilcileri için düzenlediği tören ve orada yaptığı konuşma, Paşa'nın bu dönemde siyasi raporlarla ilgili soruşturma yapmak veya bu raporlarda adı geçen kişileri yargılamak gibi bir niyetinin olmadığını göstermektedir.

101 Meydânî, Suriye Valisi (Mehmet) Hulusi Bey için merinde yer yer Şam Valisi demektedir. Hulusi Bey, Hendese-i Mülkiye'de başladığı yüksek öğrenimini Berlin'de tamamladı. Yüksek mühendis olarak ülkesine döndü ve Hendese-i Mülkiye Mektebi'nde muallimlik yaptı. Nafia Nazırlığı ve Ankara Valiliği vazifelerini yürüttü. Suriye Valisi olarak görev yaptığı dönemde Cemal Paşa ile anlaşmazlıklar yaşadı. 1915 yılında yerini eski İstanbul Polis Müdürü Azmi Bey'e bıraktı. 1916 yılında hayatını kaybetti. Sinan Kunalp, *Son Dönem Osmanlı Erkan ve Ricali (1839-1922) Prosopografik Rehber* (İstanbul: İsis, 1999), 79; Talha Çiçek, "Myth of the Unionist Triumvirate: the Formation of the CUP Factions and their Impact in Syria during the Great War" *Syria in World War I: Politics, Economy and Society*, haz. Talha Çiçek (London: Routledge, 2016), 20-23.

Şeyh Esad eş-Şukayrî

Cemal Paşa'nın her daim güvendiği ve destek aldığı kişiler arasında sarıklı bir hoca vardı. Türkçeyi Arapça kadar güzel konuşabilen bu hoca, Şeyh Esad eş-Şukayrî idi. Enver Paşa onu yaveriyle birlikte Suriye kamuoyunun kendisini desteklemesini sağlamak için göndermişti. Ancak İstanbul'da bulunduğu sırada Ahmed Cemal Paşa'yı yakından tanıma fırsatı bulan bu adam, çok geçmeden onun yakın çevresine dahil olarak Dördüncü Ordu Müftüsü ve Paşa'nın müşaviri olarak atanmıştı. Arap beldelerinin idaresinde izlenmesi gereken politikalar konusunda Cemal Paşa'yı bilgilendiriyordu. Eğer Cemal Paşa'nın bu bölgede izlediği siyasette bir hata varsa bunun sorumluluğu birinci derecede Şeyh Esad eş-Şukayrî'nin omuzlarındadır. Elimdeki nice belge, Şeyh Esad eş-Şukayrî'nin Ahmed Cemal Paşa'yı kendisine meylettirmek için Suriye beldelerindeki pek çok kimseyle ilişki kurduğunu gösteriyor.

Cemal Paşa, Kudüs'e ulaşmasının hemen ardından kumandanlarıyla birlikte Kanal Harekatı için gerekli hazırlıkları tamamlamak üzere çalışmalara başladı. Bu sırada Şeyh Esad eş-Şukayrî de bölgedeki durumu inceliyor, bölge vatandaşlarının Osmanlı Devleti aleyhindeki faaliyetlerini öğrenmeye çalışıyordu. Yani Şeyh Esad Efendi adeta bir istihbarat dairesi gibi çalışmaktaydı.

Emir Şekib Arslan¹⁰²

Emir Şekib Arslan, Enver Paşa'nın Dürzileri ve bazı Arap kabilelerini Osmanlı saflarına çekmek konusunda güvendiği kimselerin başında geliyordu. Aslına bakılırsa Emir, İstanbul'da Enver Paşa ile görüşmesinin

102 Emir Şekib Arslan (1869-1946) Beyrut'a bağlı Şûf kazasında Dürzi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. 1879'da Darü'l-Hikme Medresesi'ne girdi. 1886'da başladığı Medresetü's-Sultaniyye'de Muhammed Abduh'tan fıkıh ve akaid dersleri aldı. İstanbul'da bulunduğu yıllarda Cemaleddin Afgani'nin sohbetlerine katıldı. Şûf Kazası Kaymakamlığı yaptı. Libya'daki direnişe katıldı. 1914'te Havran mebusu seçildi. Arap dünyasında, Osmanlı Devleti etrafında birleşmesini destekleyen az sayıda kamusal figürden biri oldu. Dördüncü Ordu'da, ayrılıkçı Arapların bu görüşlerinden vazgeçmelerini sağlamak için önemli faaliyetlerde bulundu. 1917 yılının sonlarında Avrupa'ya gitti. Emperyalizme karşı takındığı tavır nedeniyle Fransızlar ve İngilizler tarafından bölgeye girişi yasaklandı. Arap dünyasının istiklaline kavuşması için verdiği mücadeleye Avrupa'da devam etti. Lübnan'ın bağımsızlığa kavuşmasının ardından ülkesine döndü ve iki ay sonra vefat etti. Emir Şekib

hemen ardından onun tarafından verilecek tüm emirlere uymaya hazır olduğunu ifade etmişti. Hatta Enver Paşa'ya Lübnan'ın bağımsızlığının elinden alınması ve Osmanlı Devleti'ne katılması için fırsat kollanması gerektiğini söyleyen de bizzat kendisiydi.

Bilindiği gibi, Cebel-i Lübnan, Osmanlı Devleti'nin uluslararası antlaşmalarla geniş imtiyazlar elde etmiş bir bölgeydi. Başta İngiltere ve Fransa olmak üzere tüm İtilaf Devletleri, burayı siyasi propaganda-larını bölgeye ve diğer Arap beldelerine yaymada bir araç olarak kullanmaktaydılar.

Alman siyasetini destekleyen Enver ve Talat Paşalar, Osmanlı'nın Dünya Savaşı'na girdiği sıralarda, Cebel-i Lübnan'ın devlet için büyük bir tehlike olduğunu düşünüyorlardı. Gösterilecek en ufak bir zafiyetin Lübnanlıların devlete karşı ayaklanması için yeterli olduğunun farkındalardı. Ayrıca Lübnanlılar şükranlarının bir ifadesi olarak Fransızlara ordumuz hakkında her türlü bilgiyi de verebilirlerdi. Bu sebeplerle Kanal Harekatı'nı düzenledikleri sırada Cebel-i Lübnan'a ait imtiyazları kaldırmak niyetindeydiler.

Plan Nasıl Yapıldı?

Enver ve Talat Paşaların bu konudaki görüşleri farklıydı. Enver Paşa, yabancı imtiyazlarıyla birlikte Cebel-i Lübnan'ın sahip olduğu imtiyazları da kaldırmak istiyordu. Ancak Talat Paşa, Lübnanlıların hissiyatlarına dokunmamak taraftarı olduğundan ona karşı çıkıyordu. Çünkü İtilaf Devletleri'nin Lübnanlıları koruma bahanesiyle bir müdahalede bulunup Suriye sahillerini işgal edebileceğini ve Osmanlı'nın hiç beklemediği yeni bir cephe açabileceğini düşünüyordu. Bundan dolayı Talat Paşa bu planı Kanal Harekatı'nın sonrasına ertelemeye karar verdi. Daha sonra Enver Paşa, İstanbul'da bulunan bazı Lübnanlı idarecileri davet ederek kendileriyle durumu istişare etti. Osmanlı'nın savaşa girmesine karşı çıkarak istifa eden Nazır Süleyman el-Büstânî

Arslan, İttihatçı Bir Arap Aydın Anıları, çev. Halit Özkan (İstanbul: Klasik, 2009); William L. Cleveland, *Islam against the West: Shakib Arslan and the Campaign for Islamic Nationalism* (Austin: University of Texas Press, 1985); Zekeriya Kurşun, "Şekib Arslan'ın Bazı Mektupları ve İttihadçılar ile İlişkileri," *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi: Prof. Dr. Münir Aktepe'ye Armağan* 15 (1997): 597-618.

Efendi'nin¹⁰³ görüşü şöyleydi: Eğer Osmanlı, bu çetin şartlarda diğer devletlerden farklı olarak kendilerine iyi muamelede bulunursa ve uluslararası planda kendilerine verilen hakları tanırsa Lübnanlılar Osmanlı saflarında sağlam bir duruş sergileyebilirlerdi. Lübnanlılar bu şefkatli muameleyle en güzel şekilde karşılık verirler ve devlete gönülden ve samimiyetle bağlı kalırlardı.

Enver Paşa bu görüşe karşılık şöyle dedi:

– Lakin Nazır Hazretleri, bildiğiniz gibi Lübnan'daki kardeşleriniz Beyrut'u da Cebel-i Lübnan'a katarak Fransız himayesi altına girmek niyetindeler. Hal böyleyken düşmanımız olan Fransızlara yaklaşmaya çalışmayacaklarını kim söyleyebilir?

– Paşa Hazretleri, bunu ben söylüyorum!

– Hemşehrilerinizin arkasında duruyorsunuz. Fransa'yla karşı karşıya kalmamak için bu savaşa girmemize de itiraz etmişsiniz.

– Hayır! Savaşa, Fransa'nın yanında olduğum için itiraz etmedim. İtirazımın sebebi Almanya'ya karşı olmam ve savaştan hiç hazzetmemdir. Milletimin başına bu savaşlar sebebiyle gelen musibetleri biz-zat kendi gözlerimle gördüğümünden savaşlardan nefret eder hale geldim. Lübnan'daki kardeşlerimin durumu benden farklı değil.

– Öyleyse Cebel-i Lübnan'a verilen imtiyazların kaldırılmasına ve bu bölgenin Osmanlı'ya katılmasına karşı çıkıyorsunuz?

– Evet.

– O halde Osmanlı Devleti reayası olmayı değerinizi düşürecek bir şey saymaktasınız!

Tam bu sırada sohbet, Nazır'ın konuşmak üzere geldiği meseleden uzaklaşarak başka bir yöne evrildi. Talat Paşa'nın, Süleyman el-Büstânî

103 Süleyman b. Hattâr el-Büstânî (1856-1925) Beyrut'a bağlı Dabbiye kasabasında doğdu. Orta ve yüksek öğrenimini el-Medresetü'l-Vataniyye'de tamamladı. Meclis-i Mebusan'da Beyrut mebusu oldu. 1910'da Ayan Meclisi'ne seçildi. Said Halim Paşa hükûmetinde (1913) Tanım, Ticaret, Ziraat, Orman ve Maadin Nazır olarak görev yaptı. İttihatçılarla Birinci Dünya Savaşı'na girilmesi hususunda yaşadığı ihtilaf sonucu siyasi hayata veda etti. Tedavi için gittiği New York'ta hayatını kaybetti. Albert Hourani, "Sulayman al-Bustani (1856-1925)" *Quest for Understanding: Arabic and Islamic Studies in Memory of Malcolm H. Kerr*, haz. S. Seikaly, R. Baalbaki, P. Dodd (Beyrut: American University of Beirut, 1991), 43-57; Ali Şakir Ergin, "Büstânî, Süleyman b. Hattâr," *DİA*, c. VI (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992), 474-475; Kunalalp, *Son Dönem Osmanlı Erkan ve Ricalı*, 121.

Efendi'yi çağırma sebebi, Osmanlı'nın Cebel-i Lübnan'ın sahip olduğu imtiyazları kaldırmak niyetinde olmadığını, ancak yabancı devletlerin müdahalesini önlemek için bu imtiyazlara bazı sınırlar koymak istediğini anlatmaktı.

Bu sırada Süleyman el-Büstânî Efendi'nin ağzından bir anda çıkıveren sözler, Enver Paşa'nın Cebel-i Lübnan meselesinden dolayı duyduğu öfkenin ve imtiyazları iptal etme isteğinin daha da artmasına neden olmuştu.

– Nazır Hazretleri! Lübnanlılar bu planı destekliyor ve sadece yabancı imtiyazlarına sınır koymak istiyorlar. Çünkü yabancıların iç işlerine karışmalarından hoşlanmıyorlar. Şu anki durumlarından ve Osmanlı Devleti'nin himayesinden memnunar. Ancak herhangi bir yabancı devletin müdahalesi karşısında bağımsız hareket edebilmek istiyorlar. Lübnan'daki hiçbir grubun Fransızların himaye talebine, onlara boyun eğerek karşılık vereceğine inanmıyorum. Ancak Mârûnî Patrikliği ve Mutrân Şibli, Beyrut'ta bunu talep ediyor olabilirler.

– Peki ya cemaatinizin Paris'te düzenlediği konferans?

– Bu konferansı birtakım çıkarıcı insanlarla Fransız maşaları düzenledi. Aralarında bir tane bile Lübnanlı yoktu!

– Nasıl olur?

– Evet, konferansa katılanlar, babaları Cebel-i Lübnan'dan Beyrut'a sürülmüş ve artık kendilerini ne Lübnanlı ne Osmanlı hisseden kişiler. Bunların gayeleri sadece makam mevki elde etmek. Eğer Lübnan'da veya Beyrut'ta bunlara görev verilseydi, Paris'e gidip bu konferansı düzenlemezlerdi.

– Peki ya geriye kalanlar?

– Onlar Osmanlı'yı destekliyorlar. Yakın gelecekte yaşayacaklarımız, bu sözlerimin doğru olduğunu hepimize gösterecektir.

Osmanlı idaresinde bulunan herkesin, halkın çıkarlarına ve Osmanlı milletine hizmet ilkesine uygun düşmeyen bazı kişisel çıkar hesapları vardı. Mesela Enver Paşa, Balkan Savaşları'ndaki başarısından dolayı elde ettiği konumla Osmanlı hanedanına damat olmuş, Harbiye Nezareti'ne ve Başkumandanlık Vekaleti'ne getirilmişti. Buna rağmen hala daha fazlasını istiyordu. Konuyu etraflıca ele alalım:

Gizli Anlaşma

İmparator II. Wilhelm çok kibirli biri olmasına rağmen gelecek vadedilen insanları ilk bakışta tanırdı. Bu nedenle, Osmanlı Sefareti'nin Berlin'deki askeri ateşesi olmasının yanı sıra Osmanlı harbiyesinde pek çok görev üstlenen Enver Paşa'yı dikkatle takip etmekteydi. Enver Paşa'nın gözü pek ve hırslı bir zabıt olduğunu görünce onu desteklemeye karar verdi. Almanya'nın sömürgeci politikalarını uygularken Enver Paşa'dan destek alacak ve bunun karşılığında hedeflerini gerçekleştirmesinde ona yardım edecekti. Alman Sefareti ve Alman ajanları Enver Paşa'nın Başkumandanlık Vekaleti'ne getirilmesinde önemli rol oynamışlardı. Dünya Savaşı gelip çatığında Paşa sadece Sadrazam üzerinde değil, Sultan Mehmed Reşad üzerinde bile mutlak otorite sahibi olmuştu.

Ne var ki, Enver Paşa'nın arzuları ulaştığı bu yüksek mevki ile sınırlı değildi. Paşa, Osmanlı idaresindeki nüfuzunu daha da artırmak istiyordu. Arzu ettiği nüfuza ancak Osmanlı tahtına çıkarsa tam manasıyla sahip

104 Kaynak metinde bir önceki bölüm de "Sekizinci Bölüm" olarak adlandırıldığı için, bu bölümün başlığı "Dokuzuncu Bölüm" olarak değiştirilmiş, müteakip bölümlerin başlıkları da bu değişikliklerle uyumlu olarak kaydırılmıştır.

olabilirdi. Bu düşüncesini arkadaşları Talat Paşa'ya ima dahi etmişti. Enver, Naciye Sultan'la evlenmiş olmasına rağmen Osmanlıların zayıf ve güçsüz kaldığını düşünüyor ve tahta Şehzade Yusuf İzzeddin, Abdülmecid veya Vahdeddin'in geçmesi halinde kendisinin ve partisinin gücünün azalacağını düşünüyordu. Kimsenin kanını dökmeden tahta kolayca ulaşabilmek için bütün bu insanlardan kurtulmanın bir yolunu arıyordu. Bu sebeple Sultan Reşad'ı sürekli olarak bu kişilere karşı dolduruyordu.

Abdülhamid ile Abdülaziz'in aileleri arasında bir husumet olduğu biliniyordu. Abdülaziz'in çocuklarından ve torunlarından hazzetmeyen Abdülhamid, onları sarayında kabul etmekten her daim kaçınıyordu. Bu hoşnutsuzluk Sultan Mehmed Reşad'a da sirayet etmişti. Diğer cenah-tan, özellikle de [VI.] Mehmed Vahdeddin [1918-1922] ve Abdülmecid'den [1868-1944] hiç hoşlanmıyordu. Enver onun bu düşmanlığını iyice artırıyordu. Sultan Reşad, Abdülaziz'in çocuklarını ve torunlarını huzuruna hiçbir şekilde kabul etmez olmuştu. Enver Paşa böylece kendisi için tahta giden yolu hazırlamış olduğunu düşünüyordu.

Enver Paşa, İslam birliği fikrinin savunucularındandı. Bu yolda tam bir inançla çalışmaktaydı. Osmanlı idaresindeki çürümeye bir son vermek istiyordu. Bunun için en uygun çözümün dinin siyasetten ayrılması olduğunu düşünüyordu. Bu da ancak Halife'ye Roma'daki Papa'ninkine benzer, saygın bir makam vermekle mümkün olabilirdi. Bu makam öteden beri olduğu üzere Osmanlı sultanlarında kalabilirdi. Enver Paşa ve daha sonra çocukları ile torunları ise devleti idare ederdi.

Bu Düşünce Ne Zaman Doğdu?

Elimdeki belgelerden hareketle Enver Paşa'nın bu düşüncesinin 12 Ocak 1913 hadisesinde¹⁰⁵ başarısız olan Harbiye Nazırı Nazım Paşa'nın yerine geçtikten sonra olgunlaşmaya başladığını düşünüyorum. 1908 yılında Hürriyet Ordusu'nda¹⁰⁶ sade bir yüzbaşıyken 1913 yılında Harbiye Nazırlığı'na kadar yükselebilen bir kişi pekala kendisinin Sultan olabileceğini de düşünebilirdi. Dahası, bu düşüncesini gerçekleştirmesini isteyen Alman Sefareti de onu destekliyordu. Hatta kendisine siyasi başarısıyla bu önemli mevkiyi elde edebileceğini dahi bildirmişlerdi. Enver Paşa bu

105 Meydâni, 23 Ocak 1913'te gerçekleşen Bab-ı Ali Baskını'nın tarihini yanlış yazmıştır. Aziz Bey, *el-İstihbarat ve'l-Casusiyye*, 72.

106 Burada Hareket Ordusu kastedilmiş olmalıdır.

gayesini gerçekleştirmek için var gücüyle çalışmaya başlamıştı. Fakat bu süreçte, önünde en az kendisi kadar güçlü ve hırslı olan adamlar olduğunu görmüştü. 2[3] Ocak 1913 olaylarından sonra Dahiliye Nezareti'ne getirilmiş olan Talat Paşa da Enver Paşa gibi düşünüyordu. Osmanlı hanedanının zayıfladığına, artık devleti yönetemez hale geldiğine ve bu nedenle hanedan mensuplarının yönetimde kalmalarının ülkedeki karışmanın devam etmesine ve bunun sonucunda da yabancıların iç işlerine müdahale etmesine yol açacağına inanıyordu. Buna karşın Talat Paşa, Enver Paşa'dan farklı olarak saltanat kurumunun muhafaza edilmesi görüşünü desteklemiyordu. O, cumhuriyetçilik taraftarıydı. Bu düşüncenin Nisan 1909 vakasından sonra San Stefano Kongresi [?] sırasında zihinlerde yer etmeye başladığı ve bazı vekillerin Talat Paşa'nın cumhuriyetçiliğe meylini gördükten sonra bu düşüncüyü açıkça savunmaya başladığı bilinmektedir. Cumhuriyetçilik, Türkiye'deki devlet adamları arasında henüz revaç bulamadığından o dönemde üzerinde fazla durulmamış olsa da, Talat Paşa'nın zihninde olgunlaşmaya başlamıştı. Ancak bu gayeyi gerçekleştirmek için fırsat kollayan arkadaşları dağılmışlardı. Okuyucuların gördüğü üzere, Türkiye'nin iki önemli siyasi figürü olan Enver ve Talat Paşalar prensip olarak ülkenin Osmanlı hanedanı tarafından yöneltmesinde fayda bulunmadığı konusunda uzlaşsalar da bu soruna farklı çözümler öneriyorlardı. Enver Paşa tahta çıkarak hilafeti korumayı, Talat Paşa ise cumhurbaşkanı olmayı istiyordu. Bununla birlikte prensipte uzlaşmış olan bu iki figür, Osmanlı hanedanını yıkmak için çalışmaya başladılar. İlk işleri Yusuf İzzeddin'i [payitahttan] uzaklaştırmak ve Suriyelilerle pazarlık yapmak oldu.

Suriyelilerle Pazarlık

Suriyelilerle yapılan pazarlık Enver'in kullandığı yıkıcı yöntemlerden biriydi. Önceki Dahiliye Nazırı Hacı Adil Bey¹⁰⁷, Beyrut Valisi

107 Hacı Adil (Arda) Bey (1869-1935) Lofça'da dünyaya geldi. İkinci Meşrutiyet'in ardından Edirne Valiliği yaptı. 1912 yılında ve Bab-ı Ali Baskını'nı müteakip Dahiliye Nazırlığı görevini üstlendi. 1915-1918 yıllarında Meclis-i Mebusan Reisliği görevini yürüten Hacı Adil Bey, 1919-1922 yıllarını yurt dışında sürgünde geçirmiş, yurda dönüşünde Adana ve Bursa Valiliklerinde bulunmuştur. Kunalp, *Son Dönem Osmanlı Erkan ve Ricalı*, 54; Togay Seçkin Birbudak, "Osmanlı Devlet Adamlarından Hacı Adil Bey'in II. Meşrutiyet Dönemindeki Faaliyetleri," *Journal of History, Culture and Art Research* 6 (Aralık 2017): 444-460.

Ebubekir Hâzım Bey¹⁰⁸ ile birlikte Beyrut'taki Islahat Cemiyeti'ni [Cemiyyetü'l-İslahiyye] güç kullanarak dağıtmak istemişti. Ebubekir Hâzım Bey, geçen ay neşrettiği siyasi hatıratında Talat Paşa'yı Suriyelilerle pazarlık yapmaya ve onlara af teklif etmeye sevk eden şeyin ne olduğunu sorguluyor. Ona göre, Enver ve Talat, temsilcilerini Paris'e göndermemeleri halinde bile Arapları iradelerine boyun eğdirebilir ve Suriye'deki Islahatçı liderlerin amaçlarına ulaşmalarını engelleyebilirlerdi.

Biz Ebubekir Hâzım Bey'e Enver ve Talat'ın gayesinin Osmanlı saltanatını yıkmak olduğunu söyledik. Aşağıda bunu detaylı olarak anlatacağız.

Pazarlığın Amacı

Uluslararası siyaseti takip edenler, savaştan önce dahi Arap Yarımadası'nda otorite konusunda bir anlaşmazlık ve çekişme olduğunu bilirler. Bir asır önce burada sadece İngiltere ile Fransa'nın sözü geçiyordu. Ancak bu iki devlet çatışma halinde değildi. Çünkü Fransa'nın istekleri Suriye ve Lübnan ile sınırlıydı ve adamları sadece bu bölgelerde faaliyet göstermekteydi. İngiltere ise Arap Yarımadası'nın geriye kalan bölgelerini kontrol etmek istiyordu. İtalyanların bu bölgeye dair herhangi bir hedefi yoktu, çünkü o dönemde sadece Trablusgarp'a odaklanmışlardı. Ancak durum Alman İmparatoru II. Wilhelm'in 1898 yılındaki Türkiye ziyaretinden ve Bağdat Demiryolu imtiyazını elde etmesinden sonra değişti. Bu tarihten itibaren Almanya'nın söz konusu hattın geçtiği bölgeler ile Suriye-Filistin bölgesi üzerinde hakimiyet kurma çabalarına şahit olduk. Ayrıca, bu sömürgeci arzuların Dünya Savaşı'nın başlamasında ne kadar etkili olduğunu da gördük.

108 Ebubekir Hâzım (Tepeyran) Bey (1864-1947) Niğde'de doğdu. Musul, Manastır, Bağdat, Sivas ve Ankara Valiliklerinin ardından Beyrut Valiliği'ne atandı. 1912'de Halep Valisi olarak atanmasına karşın bu görevi istemediğinden yeniden Beyrut Valiliği'ne atandı. Ancak görev bu sırada başkasına verilmiş olduğundan dolayı Şura-yı Devlet Mülkiye ve Maarif Dairesi Başkanlığı yaptı. Milli Mücadele döneminde Mustafa Paşa divanınca idama mahkum edildiyse de nihayetinde beraat etti. 1922'de ve Cumhuriyet döneminde Niğde milletvekilliği yaptı. Abdülkadir Hayber, *Ebubekir Hâzım Tepeyran* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988), 1-12. Ayrıca bkz. Ebubekir Hâzım Tepeyran, *Hatıralar-I, Canlı Tarihler* (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1944).

Enver ve karar alma makamında olanlar Alman politikasını destekliyorlardı. Onların bu yöndeki tercihi Kamil Paşa ve etrafındakileri destekleyen Fransa ve İngiltere'nin hoşuna gitmiyordu. Kamil Paşa, Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesinden bir hafta önce Messageries Maritimes'e¹⁰⁹ ait bir Fransız gemisiyle [İstanbul'a] gelmiş ve katiller İngiltere Sefareti'ne sığınmışlardı.

Bu hadise Enver Paşa, Talat Paşa ve etraflarındakileri bir hayli rahatsız etmişti. Bu nedenle Kamil Paşa'yı ikinci defa İstanbul'dan uzaklaştırarak yönetimdeki nüfuzlarını tekrar kazanmışlardı. İlk hedefleri Fransız ve İngiliz nüfuzuna karşı mücadele etmek ve bunu yaparken Alman İmparatorluğu ile müttefiklerinin gücüne dayanmaktı. Bu bağlamda Suriye'de karşılarına çıkan ilk sorunlar, Fransa'nın bölge vatandaşlarını desteklemek amacıyla Suriyelilerin Paris'te bir konferans yapmalarına izin vermesi, İngiltere ile birlikte hareket ederek Suriyelilerin taleplerine karşılık vermesi ve Arapların, Suriye'de gerçekleştirilmesini istedikleri reformlar ve milletvekili sayılarının artırılması konusundaki raporu bu devletlere sunmalarıydı.

Enver Paşa ve Talat Paşa'nın Fransızların bu girişimlerine cevaben yaptıkları ilk iş Paris Konferansı çalışmalarına engel olmak ve bu etkinliği yerel bir Hristiyan konferansı haline getirmekti. Bu amaçla İttihat ve Terakki'nin Katib-i Umumisi [Midhat] Şükrü [Bleda] Bey'i [1872-1956] Suriyelilerden Abdülkerim el-Halil Efendi¹¹⁰ ile birlikte, konferansa katılanlara bazı şahsi ve umumi vaatlerde bulunmaları ve çalışmalara mani olarak konferansın etkisini azaltmaları için Paris'e göndermişlerdi. Enver ve Talat Paşalar bu planlarında başarılı oldular: 1913'ün sonlarında Paris'te düzenlenen konferans, Fransızların ve İngilizlerin gözündeki değerini büyük ölçüde yitirdi. Çünkü onlar

109 Paris merkezli Fransız nakliye şirketi.

110 Abdülkerim b. Kasım el-Halil, Beyrut'a bağlı Burcu'l-Berâcine ahalisindendi. İstanbul'da hukuk tahsili yaptı. Arap Edebiyatçıları Kulübü'nün (el-Müntedâ el-Edebi) başkanlığını yaptı. 1913'te Paris'te düzenlenen Arap Kongresi'nin temsilcisi olarak Osmanlı hükûmetiyle müzakereler yürüttü. Birinci Dünya Savaşı başladığı sırada Suriye'ye döndü. Rıza es-Sulh ile birlikte Sayda ve Sûr taraflarında ihtilal hazırlığı yaptığı, Adem-i Merkezîyet Cemiyeti ve gizli teşkilatına dahil olduğu ve Mısır'daki Adem-i Merkezîyet müzakerelerine katıldığı gerekçesiyle idam edildi. Zirikî, *el-A'lâm*, c. IV, 54; *Âliye Divan-ı Harb-i Örfîsi'nde Tedkik Olunan Mesele-i Siyasiye Hakkında İzahat* (Dersaadet: Tanin Matbaası, r. 1332/ m. 1916-1917), 119-120.

Müslümanların ve Hristiyanların, bu beldelerin genel durumunun iyileştirilmesi için kendilerinden fiili bir müdahale talep etmelerini bekliyorlardı, ki bu olmadı.

Suriye Hidivliği

Daha sonra Enver ve Talat, Fransızların sahip olduğu uluslararası imtiyazlar sayesinde Lübnan'da elde ettiği fiili nüfuzu yok etmeye çalıştılar. Bu isteklerini Suriye'yi Osmanlı Devleti'ne bağlı bir hidivliğe dönüştürerek gerçekleştirmek istiyorlardı. Bu hidivliğin iç işlerini veliaht Şehzade Yusuf İzzeddin üstlenecekti. Böylece Enver ve Talat, bir taşla iki kuş vuracaklardı. Bu hidivlik sayesinde Arap beldelerini kati surette kendi saflarına katabilecekler ve yabancı tehdidine karşı Osmanlı'nın varlığını korumak için Araplardan yararlanacaklardı. Diğer yandan kendisiyle hiçbir şekilde anlaşamadıkları veliaht Yusuf İzzeddin Efendi'yi de [payitahttan] uzaklaştırmış olacaklardı. Böylece Osmanlı Devleti üzerinde mutlak otoritelerini kurarak her istediklerini yapabileceklerdi.

Almanya'dan Yardım Talebi

Veliahtın Suriye Hidivi olarak atanması gerçekten de gündeme alınmıştı. Bu projenin gerçek olduğuna dair pek çok belge ve delil mevcuttur. Söz konusu amaca yönelik planın hazırlanmasında Cemal Paşa dışında dönemin, bugün hala hayatta olan Meclis-i Mebusan Reisi ve İzmir mebusu Halil [Menteşe] Bey [1874-1948] ile Prens Said Halim Paşa da yer almışlardı. Almanya ve Avusturya da bu işe İstanbul'daki sefirleri aracılığıyla müdahil olmuştu. Bu hikayede yabancıların oynadığı en önemli rol, 10 Ocak 1914'te Enver Paşa'yı köşkünde ziyaret eden Alman Konsolosu'na aitti. Konsolos, ziyareti sırasında Enver Paşa'ya şunları söylemişti:

– Alman Kayzeri'nin hükümeti sizin planınızı bütünüyle destekliyor. Bu planı, Osmanlı Devleti'nin Arap beldelerindeki nüfuzunu güçlendirmek ve bölge sakinlerini kendine yaklaştırabilmek için mütthiş bir vesile olarak görüyor. Ekselanslarının hükümeti ve müttefikleri bu planı gerçekleştirme yolunda Osmanlı'yı desteklemeye, Osmanlı'ya bağlı hidivliği ve yönetimini tanımaya ve Lübnan'daki uluslararası imtiyazlarından vazgeçmeye hazırdır.

Daha sonra Sefir, Enver Paşa'dan bu amaç doğrultusunda hazırladığı plana dair izahat istedi.

Enver Paşa kendisine bu projenin hala gizli olduğunu, resmi bir karar alınmadığını ve karar alındığında ilan edileceğini ifade ettikten sonra, düşüncelerini destekler nitelikteki açıklamaları için teşekkür etti. Talat Paşa da bu görüşmeyi hatıralarında aynen nakletmiş ve bu konuyu kendisine açtığında Enver'in Almanya'dan onay alınmasının zorunlu olduğunu söylediğini eklemiştir.

Almanların İstekleri

Almanya, Suriye'de bir hidivlik kurulması planıyla yakından ilgileniyor ve bu yapıyı hemen tanıyacağını vadediyordu. Çünkü böyle bir planın başarıyla hayata geçirilmesi bölgedeki Fransız ve İngiliz nüfuzunu yok edebilir ve burada Almanya'nın sözünün geçmesini sağlayabilirdi. Dolayısıyla Almanların Enver Paşa'nın bu düşüncesini desteklemelerinin garipsenecek bir yanı yoktu. Ancak Almanlar Lübnan'a idari bir imtiyaz verilmesini, ülkenin idare ve maliye bakımından bağımsız olmasını, diğer işlerinde ise Suriye Hidivliği'ne bağlı kalmasını şart koşuyorlardı. Bu konuda Alman Sefiri'yle kapsamlı görüşmeler yapıldı. Enver ve Talat daha sonra veliahtla ve Suriye'nin önde gelen temsilcileriyle de görüştü. Türkler ve Almanlar bu konuda anlaşmak üzereydiler. Talat Paşa'nın konu hakkında görüştüğü Suriyelilerin başında Abdülkerim el-Halil, Abdülhamid ez-Zehrâvî, Doktor Said Haydar, Yusuf Sursuk, Emir Şekib Arslan ve Abdurrahman el-Yusuf Paşa¹¹¹ geliyordu. Bu kişiler planı onaylamışlar ve Enver Paşa'ya onu destekleyeceklerine dair söz vermişlerdi. Suriye halkının da böyle bir planın karşısında durmayacağını ifade etmişlerdi.

Veliaht Kabul Etmiyor

Ne var ki veliaht, Suriye Hidivi olmayı kabul etmedi. Zira veliaht için bu teklifi kabul etmek, Osmanlı tahtından mahrum kalmak anlamına gelecekti.

111 Abdurrahman el-Yusuf Bey (1873-1920) Şam'da doğdu. Çuhadarzade Süleyman Efendi yerine 1909'da Şam mebusu seçildi. 1914'te ayan üyeliğine seçildi. Birinci Dünya Savaşı sırasında Cemal Paşa'nın ön ayak olmasıyla izinli sayıldı. Güneş, *Türk Parlamento Tarihi I. ve II. Mevritiyet*, 167.

Enver Paşa ve Talat Paşa, veliaht Yusuf İzzeddin ile, veliahtlığı bırakıp planı kabul etmesi için pazarlığa giriştiler. Sonunda veliaht, Enver ve Talat Paşaların kendisinden kurtulmayı planladıklarını düşünmeye başladı. Bu sebeple pazarlık kapısını tamamen kapattı ve dost meclislerinde Enver Paşa'nın, babası Sultan Abdülaziz'i öldürdüğü gibi kendisini de öldürmeyi planladığını açıkça dile getirmeye başladı. Enver Paşa ve adamlarının saraya girmelerini engellemek için muhafız sayısını ve emniyet tedbirlerini artırdı.

Şehzade Yusuf İzzeddin'in şüpheleri bununla da sınırlı kalmadı. Endişe ve kaygı hayatını çekilmez hale sokunca şah damarını keserek intihar etti. Enver Paşa'nın Dünya Savaşı sırasında onu öldürtmüş olabileceği de söylenmektedir. Bu rivayet belki daha doğrudur. Çünkü Enver Paşa, veliahtın kendi nüfuzu açısından tehlike arz ettiğini düşünüyordu. Bu nedenle, bir plan yapıp pekala ondan kurtulmuş olabilirdi.

Mühim olan şu ki, Enver Paşa Suriye, hatta Arap meselesini çözmek için veliahtı kendi tarafına çekmeye çalışırken Dünya Savaşı patlak verdi. Bunun üzerine durum değişti ve Enver Paşa kendi önünü açmak için Arapların temsilcileriyle bizzat görüşmeye başladı. Emir Şekib Arslan'ı Dürzilere, Abdurrahman Yusuf Paşa ve Esad eş-Şukayrî'yi de Arap kabilelerine gönderdi. Görevleri, Dürzi ve Araplara, Enver Paşa'nın onlara olan sevgisini ifade ederek bu halkları onun tarafına çekmekti. Enver Paşa'nın, yanlarına birer de gözcü verdiği bu kimseler görevlerini büyük bir başarıyla yerine getirdiler. Fakat Enver Paşa, Ahmed Cemal Paşa'yı hazırladığı planı gerçekleştirmede başarılı olamayan Zeki Paşa'nın yerine geçmek üzere Suriye'ye gönderince bölgedeki siyasi durum bütünüyle değişti.

Cemal Paşa'nın İstekleri

Okuyucularımız, Türkiye'de siyasi erki elinde bulunduran şahısların ne gibi beklentiler içinde olduklarını ve ümmeti ve milleti kandırarak devleti savaşa nasıl soktuklarını böylelikle görmüş oldular.

Kesin olan şu ki, Cemal Paşa başlangıçta büyük üçlünün, yani Talat, Enver ve Halil'in Almanlarla sürdürdükleri pazarlıklara katılmadı. Çünkü İtilaf Devletleri'ne meyli ile tanınmaktaydı. Ama Osmanlı'nın Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında gireceği kesinleşince Enver ve arkadaşının

HÜSEYİN AZİZ AKYÜREK

karşısında durmadı. Maliye Nazırı Cavit Bey, Ticaret [ve Ziraat] Nazırı Süleyman el-Büstânî Efendi, Umur-i Nafia Nazırı Çürüksulu Mahmut Paşa ve Adliye Nazırı'nın yaptığı gibi istifasını da sunmadı. Aksine, Enver ve Talat Paşaların tarafına geçerek Fransız ve İngiliz dostlarına karşı onlarla birlikte savaştı. Daha büyük bir nüfuza sahip olmak için payitahtı terk ederek Suriye'ye gitmeye bile razı oldu. Enver Paşa ve iki dostunun Sadrazam'ı Mısır Hidivi olarak tayin etmeyi-vadettiklerini biliyordu. Bunun için hidiv olma arzusuyla yola çıktı.

Ahmed Cemal Paşa'nın bu istekleri İstanbul'u terk ettiği gün filizlenmişti. İstanbul'da, Anadolu'da ve Suriye'de kendisi için düzenlenen törenler gururunu okşamıştı. Artık attığı her adımda halkın ve ülkenin kalbini ve kapılarını kendisine sonuna dek açacağını ve hiçbir direniş olmadan dilediği her yere girebileceğini sanıyordu. Otoriteyi bütünüyle ele geçince artık hiç kimse karşısında duramayacak ve Mısır Hidivi olacaktı.

İşte Cemal Paşa'nın Mısır konusundaki istekleri bunlardı. Kanal'a bunun için gitmiş ve orayı bu sebeple geçmek istemişti.

ONUNCU BÖLÜM

Şam'a varıp şehrin ileri gelenleri ile görüşmemizin hemen ardından Ahmed Cemal Paşa, Fransız Konsolosluğu evrakıyla ilgilenmek yerine Kanal Harekatı ile ilgili tedbirleri almakla işe başladı. Bu savaşta başarılı olursa bölgenin mutlak hakimi olacağını ve böylece her türlü isyanı bastırabileceğini düşünüyordu. İsimleri bu belgelerde geçen şahısları şimdi tevkif ederse bölgedeki durumu güvence altına alamayacağı için cepheye gidemezdi. Zeki Paşa'nın, Enver Paşa'ya gönderdiği belgelerde bu bölgelerin yabancılarla iletişim halinde olan sakinlerinden çekindiğine dair yazdıklarını biliyordu. Aynı zamanda, elinde yeterli güç bulunmazken İtilaf Devletleri'nin hiç beklenmedik bir anda sahil şehirlerini işgal etmesinden çekiniyordu. Ancak Cemal Paşa farklı bir plan izledi.

Çünkü Rus donanmasının teşebbüsleri sahilleri işgal edecekleri düşüncesini akla getirmekteydi. Donanma gelince halkın işgalden kaçarak iç bölgelere yönelmesi İtilaf Devletleri'nin; halkın, özellikle de Müslümanların yanlarında olmayacaklarını düşünmelerine sebep oldu. Karaya asker çıkarmaları halinde halkın intikamına maruz kalabileceklerini düşünmelerini istiyordu.

Öte yandan, Cemal Paşa, Şam'a vardığı gün düzenlenen törende yaptığı tarihi konuşmayla Arap hareketinin liderlerini kendi saflarına çekmeyi hedeflemişti. Gördüğü ilgi ve alakadan dolayı halkın kendisine meylettğini ve onların desteğini alacağını düşünmüştü. Bu durumda muhalifleri ne kadar güçlü olurlarsa olsunlar halkın düşüncelerini değiştiremezlerdi. Bu düşünceden hareketle Şam'da von Frankenberg¹¹²

112 Cemal Paşa'nın Erkan-ı Harbiye Reisi Albay Werner Ernst Viktor Egbert von Frankenberg und Proschlitz (1868-1933).

ile bir araya gelen Cemal Paşa, onunla birlikte Süveyş'e taarruz planını yapmıştı.

Neden Her Şeyden Önce Kanal?

Cemal Paşa'yı çok iyi tanırım. Kendisiyle on yıldan fazla vakit geçirdim. Niyetinin de farkındayım. Kendisi terfi etmeye, nüfuz ve otoriteye çok meraklı bir adamdı. Bundan dolayı Mahmud Şevket Paşa kendisini çağırıp onu daha sonra Bahriye Nazırlığı'na taşıyacak olan İstanbul Muhafızlığı'na getirdiğinde siyasi düşmanlarına karşı güç kullanmaktan çekinmemişti.

Cemal Paşa, Almanların Enver Paşa'yla birlikte Kanal'ı geçmek için anlaşma yaparak neyi amaçladıklarını çok iyi biliyordu. Almanlardan hiç hoşlanmamasına rağmen hırsları nedeniyle bu hamleyi kumanda etmeyi kabul etmişti. Almanların İtilaf Devletleri'ne karşı kesinlikle galip geleceğine inanıyordu. Batı cephesindeki ve Orta Avrupa'daki çatışmalar İtilaf Devletleri'ni Süveyş Kanalı'nı savunamayacak durumda bırakacaktı. Mısır'dan gelen haberler de Mısırlıların İngiltere hükümetinin bu ülkeyi himayesi altına almasından hoşlanmadıkları yönündeydi. "Mısır Sultanı" olarak adlandırılan Hüseyin Kamil Paşa¹¹³, İngiliz işgalinden hiç hoşnut olmayan, Halife'den ve devletinden medet uman Mısırlıların büyük bölümünün güvenini kazanamamıştı. Eğer Cemal Paşa, Kanal'ı geçebilirse İngilizleri iki ateş arasında bırakacaktı: Mısır isyanı ve Osmanlı güçleri. Böylece Mısır'a zafer kazanmış bir fatih olarak girebilecekti.

Askeri Durum

Şimdi okuyuculara Ocak 1915'teki askeri durumu anlatalım:

1) [Enver Paşa'nın yaveri] Binbaşı [İzmitli] Mümtaz Bey kumandasındaki gönüllü bedevi birlikleri 'Arış'ı ele geçirmiş ve Kanal Harekâtı'na hazırlık amacıyla istihkamlar kurmaya başlamışlardı.

113 Hüseyin Kamil (1853-1917) Hidiv İsmail Paşa'nın oğlu olarak Kahire'de dünyaya geldi. Eğitimini Paris'te tamamladı. İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı'nın başında Mısır üzerinde himayesini ilan etmesiyle Hidiv Abbas Hilmi'nin yerine sultan sıfatıyla 1914 sonunda tahta çıkarıldı. Zekeriya Kurşun, "Hüseyin Kâmil," *DİA*, c. XVIII (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998), 553-554; Arthur Goldschmidt, *Historical Dictionary of Egypt* (Lanham, Maryland ve Oxford: The Scarecrow Press, 2003), 194.

2) Teşkilat-ı Mahsusa'ya bağlı olan, Kaymakam¹¹⁴ Eşref [Kuşçubaşı] Bey [1883-1964] kumandasındaki gönüllü kuvvetler Kal'atü'n-Nahl'i işgal etmişler ve etrafına istihkamlar kurmaya başlamışlardır.

3) Akabe'de Kaymakam Musa Kazım Bey kumandasında bir niza-miye müfrezesi kurulmuştu.

4) Bi'rü's-Seb'de 27. Fırka'ya bağlı bir alay kurulmuştu. Bu alay, çöldeki birliklerin dayanağı konumundaydı.

5) Erkan-ı Harb Miralay¹¹⁵ Ali Fuad Bey kumandasında 25. Fırka oluşturulmuştu.

6) Çöl Menzil Müfettişliği kurulmuş ve başına, ordunun Kanal'a intikali sırasında gerekli levazımatı tedarik edecek olan fırkanın kumandanı olan [Erkan-ı Harb] Kaymakamı Behçet Bey getirilmişti.

Sefer Gücü

Cemal Paşa, taarruza başlamadan önce Kanal Harekatı için gerekli ha-zırlıkları yapmıştı. Bu doğrultuda ordusunu iki gruba ayırmıştı:

Birinci kademe 25. Nizamiye Fırkası ile 23. ve 27. Firkalardan oluşuyordu.

Alay, farklı firkalar, beş seri ateşli sahra bataryası, iki seri ateşli cebel topu ve 25 cm'lik¹¹⁶ seri ateşli cebel topundan oluşmaktaydı.¹¹⁷ Ayrıca bir süvari alayı, dört hecinsüvar bölüğü, gönüllü çöl bedevilerinden [bin] beş yüz atlı, üç tabur köprü istihkam askeri, altı bölük istihkamcı, telgraf müfrezeleri, seyyar hastaneler, sıhhiye bölükleri vesaire, tamamı 12642 nefer, develer dışında 960 beygir ve 328 mandadan oluşuyordu.

İkinci kademe Hicaz sefer gücünden oluşmaktaydı. Bu kuvvet de Cemal Paşa'nın emrine verilmişti ve Vehip Paşa'nın¹¹⁸ kumandasında bulunuyordu. Sefer gücünde 10. Nizamiye Fırkası, süvari bölüğü, top-çusu ve diğer yardımcı birlikler vardı.

114 Eşref Kuşçubaşı'nın kaymakam olduğu iddiası Meydânî'ye aittir. Aziz Bey, *el-İstihbarat ve'l-Casusiyce*, 80.

115 Miralay: Albay. Ali Fuad Erden o sırada kurmay albay değil kurmay yarbaydı.

116 25 değil, 15 cm'lidir. *A.g.e.*, 81.

117 Meydânî, burada seferi kuvvetin birinci kademesini anlatmaktadır. Ancak 25. Nizamiye Fırkası'nı, 23. ve 27. Firkalardan devşirilen bir alay yerine, bağımsız kuvvetler olarak ele almıştır. *A.g.e.*, 81.

118 Mehmet Vehip (Kaçı) Paşa (1877-1940).

Kanal Harekatı'na Hazırlık

Bu hatıratta Kanal Harekatı'ndan çok ayrıntılı bir şekilde bahsetmek istemiyoruz. Zira bizden önceki askeri tarihçiler bu olayı bütün ayrıntılarıyla ele aldılar. Biz şu özetle yetineceğiz: Birinci kademe 14 Ocak 1915'te Kanal'a doğru harekete geçti. Ayın 15'inde ordu karargahı Bi'rü's-Seb'den ayrılarak ordunun peşinden gitti. Ayın 20'sinde birinci kademe, Kanal'a 11 km uzaklıktaki bir bölgeye ulaştı. 2-3 Şubat 1915 günü taarruz yapılmasına karar verildi. Asıl kuvvetler İsmailiyye'ye, sağ taraf Kantara'ya, sol taraf ise Süveyş'e konuşlandı. Taarruz o gece başladı. Çoğu kişinin bildiği gibi, bu saldırı başarısızlıkla sonuçlandı. Sonrasında Osmanlı kuvvetleri tekrar saldırmak için geri döndüler.

İngiliz ordusunun resmi raporuna göre birinci Kanal Harekatı'nda Osmanlı'nın kaybı 1000 şehit, 2000 yaralı ve 150 esirdi.¹¹⁹ Ancak daha sonra yayımlanan resmi Türk belgelerinden alınan bilgiye göre kayıplarımız 14 şehit, 15 yaralı, 15 kayıp zabıt ile 174 şehit, 366 yaralı ve 712 kayıp erden ibaretti.¹²⁰

Kanal Harekatı'nın Etkisi

Kanal Harekatı, Suriye'nin diğer bölgelerinde büyük bir etki yarattı. Devlet düşmanları kapsamlı propaganda faaliyetlerine başladılar. Dördüncü Ordu Kumandanı durumu aydınlatmak için 16 Şubat 1330 [1 Mart 1915] tarihinde aşağıdaki açıklamayı yayımladı:

“Umuma Beyan

Bazı şahısların Osmanlı askerlerinin ve mücahitlerin düşman mevkilerini keşfetmek, istihbarat toplamak ve Mısır'ı ele geçirmek amacıyla başlayan harekate dair bazı şayialar yaymaya başladığını duydum. Bundan dolayı kamuoyuna bilgi vermenin zorunlu hale geldiğini düşündüm.

Herkes tarafından bilinmeli ki, Mısır'ın fethi için gerekli olan bütün tedbirler bu keşif harekatı üzerine bina edilmiştir. İngilizler bu keşif

119 Cemal Paşa'nın hatıratının Osmanlı dönemindeki baskısında esir sayısı 150 olarak verilmiştir. Bu rakam daha sonra 650 olarak düzenlenmiştir. Cemal Paşa, *Hatırat* 1913-1922 (Dersaadet: 1922), 131.

120 “Askeri Durum” başlığından buraya kadar olan kısım Cemal Paşa'nın hatıratından derlenmiştir. Cemal Paşa, *Hatırat*, 174-188.

harekatı sayesinde elde ettiklerimizi ne kadar gizlemeye çalışırlarsa çalışsınlar, ne kadar kibir ve gurura kapılırlarsa kapılınsınlar kazanımlarımızı ve katettiğimiz mesafeyi itiraf etmek zorunda kalmışlardır.

Gerçek şu ki, kahraman mücahitlerimiz Kanal sularına karışan tertemiz kanlarıyla ve göğe yükselen kelime-i tevhid ve tekbirlerle bu güzel memleketin yakında muzaffer İslam orduları tarafından fethedileceğini ispat etmişlerdir.

Keşif harekatı sırasında zabitlerden 14 şehit, 18 yaralı ve kayıp, erlerden ise 159 şehit, 296 yaralı ve kayıp verilmiştir.

Kayıp ve şehitlerimiz düşman mevzilerini keşfetme uğruna düşman topları önünde canlarını vererek bizim için övünç ve şeref kaynağı olmuşlardır.

Kumandam altında bulunan Dördüncü Ordu'nun çaba ve faaliyetlerini düşmanı yenmeye ve istediğimiz amaca ulaşmaya hasrettiğimden Suriye halkının bu önemsiz söylentilere kulak asmamasını ve gönül rahatlığıyla neticeyi beklemesini rica ediyorum.

Dördüncü Ordu-yı Hümayun Kumandanı ve Bahriye Nazırı

İmza: Ahmed Cemal”

Ahmed Cemal Paşa, Suriyelileri yanıltmak için bu açıklama ile yetinmemiş, hemen akabinde şehirlerin süslenmesini de emretmişti. Daha sonra da kumandanlığın ikinci büyük Kanal Harekatı için hazırladığını ilan etmişti.

Filistin Cephesi'nde

Ahmed Cemal Paşa, Kudüs'ün Tur Dağı eteklerindeki Tur Sarayı'nda¹²¹ Erkan-ı Harbiye Reisi ile cephedeki askeri durum hakkında konuşuyordu. Paşa'nın morali bir hayli bozuktu. Bunun nedeni uğranılan yenilginin yanı sıra, Şeyh Esad eş-Şukayri'nin ordunun selametini tehlikeye düşürecek planlar yapıldığını ve İtilaf Devletleri'nin müdahalesine vesile olacak şekilde Güney Lübnan'da bir isyan çıkarılacağına dair haberler aldığını anlatmış olmasıydı.

121 Arapça metinde “Kasru't-Tür” şeklinde zikredilmiştir. Aziz Bey, *el-İstihbarat ve'l-Casusiyye*, 83. Burası Zeytindağı'ndaki Alman Sarayı olmalıdır. Emir Şekib Arslan, *İtihatçı Bir Arap Aydınının Anıları*, 93. Ayrıca bkz. Faliş Rıfki Atay, *Zeytindağı* (İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1998), 11.

Şeyh Esad eş-Şukayrî, Abdülkerim el-Halil'e ve Doktor Abdurrahman Şehbender'e¹²² güvenmediğini, bu iki kişinin Mısır'daki dostlarıyla bağlantı halinde olduklarını ve bölgedeki duruma dair tüm bilgileri onlara aktardıklarını söylemişti.

Bu duyduklarından ve istihbarat dairelerinden gelen diğer haberlerden etkilenen Cemal Paşa, hakkında jurnal gelen herkesin üzerine gitmeye karar verdi. Halbuki Şam'a geldiğinde Vali Hulusi Bey'in Fransız Konsolosluğu'nda bulunan belgelerde adı geçen Suriyelilere yönelik, Divan-ı Harb-i Örfî'de yeni bir dava açılması talebini reddetmişti. Ancak cephede düşmanla savaşırken arkasından iş çevrildiğini gördükten sonra morali bozulmuş ve söz konusu belgeleri Şam'daki Divan-ı Harb-i Örfî'ye verme kararı almıştı.

Bu durum öfkesini iyice kabartmış, Divan-ı Harb'in belgelerde adı geçen kişilere en ağır cezaları vermesi gerektiği düşüncesinde ısrarcı olmuştu. Davanın seyrini günbegün takip ediyor ve Divan Reisi ile haberleşiyordu.

DİR SİDNÂYÂ

Bu sırada Cemal Paşa, Sîdnâyâ Kaymakamı Ragıp Bey'den bir telgraf aldı. Ragıp Bey, telgrafta Sîdnâyâ Manastırı'nda savaş mühimmatı ve silah bulunduğunu haber veriyor ve Cemal Paşa'nın bu konuda vereceği emirleri beklediğini bildiriyordu. Paşa, Kaymakam'a hemen Manastır'ın aranmasını ve mevcut silahlara el konularak şüphelilerin tutuklanmasını emretti.

Sîdnâyâ Manastırı'nda gerçekten de silahlar bulundu ve müsadere edildi. Rahiplerden bazıları tutuklanarak Şam'daki Divan-ı Harb-i Örfî'ye gönderildiler. Bu rahiplerin, İstanbul'daki, Rahip Nikola tarafından idare edilen ve Rusya'dan gelen mühimmatın ve mektupların bulunduğu Vantnil Manastırı¹²³ ile ilişkili oldukları ortaya konuldu.

122 Abdurrahman b. Salih Şehbender (1879-1940) Şam'da doğdu. Beyrut Amerikan Üniversitesi'nden 1904'te mezun oldu. Önde gelen Suriyeli milliyetçilerden biri olarak Birinci Dünya Savaşı'nda Arap isyanını destekledi. Önce Irak'a, ardından Mısır'a geçti. 1919'da Suriye'ye döndü. Haşim el-Attâsı tarafından 1920'de Suriye'de kurulan hükümette kısa bir süre Dışişleri Bakanlığı yaptı. 1940'da bir suikast sonucu öldürüldü. Ziriklî, *el-A'lâm*, c. III, 308.

123 Arapça metinde فانتيل şeklinde yazılmıştır. Aziz Bey, *el-İstihbarat ve'l-Casusiyye*, 84.

Değersiz Jurnaller

Jurnaller, sadece Paşa'ya yakın kimselerden gelenlerden ibaret değildi. Daha yüzlercesi vardı. Kudüs'te bulunduğu sırada, Cemal Paşa'nın eline haftada 392 rapor geçiyordu. Bunların çoğu kendi kardeşlerini ispiyonlayan Suriyelilerden geliyordu. Eğer Cemal Paşa Dördüncü Ordu Kumandanlığı görevine binaen bu rapordakilere ceza verseydi hapishaneler masum insanlarla dolardı.

Burada bazı raporları sizinle paylaşmak istiyorum:

"... Mutrân Şibli, Mısır'da bulunan Abdullah Safır aracılığıyla İtilaf Devletleri ile sürekli irtibat kurmaktadır. Geçen hafta Safır'e bir mektup göndererek Lübnan kamuoyunun mevcut durumdan rahatsız olduğunu, Hristiyanların hayatlarının tehlike altında olduğunu ve İtilaf Devletleri'nin Hristiyanları korumak için müdahale etmesi gerektiğini yazdı."

Bu rapor, 15 Şubat 1915'te Cemal Paşa'ya gönderilmişti. Raporu gönderen kişi, kendinden "Mutrân'a yakın rahiplerden biri" olarak bahsediyordu. Cemal Paşa, Beyrut Valisi'ne bu jurnalı vererek hakkındaki soruşturma yapılmasını emretmekle yetinmişti.

"... Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığım ve din ve devlet düşmanlarının ihanetine olan nefretim, beni dikkatinizi Beyrut'taki Fransa Konsolosu'na çekmeye sevk etti. Kendisi, Şeyh Ahmed Tabbara'ya oldukça yakın duruyor. Bu tutum Şeyh Tabbara'nın Hollanda Konsolosu ile de yakınlık kurmasına neden oldu. Başka bir ifadeyle Şeyh Ahmed, Hollanda Konsolosluğu vasıtasıyla dış güçlerle devamlı irtibat halinde. Bu şahsı gözetleyerek işin hakikatini öğrenebilirsiniz. 22 Şubat 1915." Bu jurnaldeki imza Yusuf Cemal'e aitti.

"... Bugün Mısır'dan bir sandalla gelen Said Kasım el-Mîr, İbrahim el-'Akkî'nin 'Akkâ'daki evine gitti. Sandala bir savaş gemisinden binmişti. Şu an söz konusu evde olan bu şahsın kaçma ihtimali bulunuyor. Bu sebeple hemen size bildirmek istedim. 27 Şubat, İmza: Devlet aşığı."

Sonradan bu jurnalde adı geçen Said'in gerçekten 'Akkâ'ya geldiği, ancak el-'Akkî'nin evinde değil el-Behce denilen bir yerde konakladığı ortaya çıktı. Bu kişi, İngiliz casusu olduğu tespit edilerek tutuklandı ve bir ay sonra da idam edildi.

Yeni Jurnaller

Bütün bu raporlar ve benzerleri, öz kardeşlerini ve babalarını şikayet eden kimselerin ruh halini ortaya koyuyordu. Mart'ın 2'sinde Ali Fuad Paşa ile birlikte Cemal Paşa'nın makamına gittim. Çok sıkıntılı görünüyordu. Bize şöyle dedi:

– Hakkımda hain planlar yapıldığının farkında mısınız?

– Ne!?

– Evet, ortada bana karşı kurulmakta olan bir komplo var. Üstelik bu komployu savunanlar dahi var.

– Nasıl?

– İkinci de az sonra her şeyi anlayacaksınız.

Bu sözü söyledikten sonra emir erine yan odadaki şahsı çağırmasını söyledi.

Birkaç saniye sonra odaya örtülü bir hanım girdi. Peçe takmasına karşın genç ve hoş bir hanım olduğu anlaşılıyordu. Kadın içeri girip önünde durunca Paşa ona peçesini açmasını emretti. Kadın, tereddüt etmeksizin emri yerine getirdi. Gerçekten de tahmin ettiğimiz gibi yirmi yaşlarında, uzun boylu, genç ve güzel bir hanımdı. Paşa bize onu tanıyıp tanımadığımızı sordu. Tanımadığımızı söyledik. Sonra kadına dönerek şöyle dedi:

– Hanımefendi, bildiklerinizi bu iki beyefendi huzurunda da anlatın lütfen.

– Size bildiklerimi anlattım.

– Tekrar etmenizde beis yok.

– Beş yaşımdayken annem öldü. Evde kız kardeşim Kevser ve babamla yalnız kaldım. İki yıl önce babam benim yaşlarımda bir kadınla evlenerek onu evimize getirdi. O zamana kadar çok güzel bir şekilde geçi-nip gidiyorduk. Babamın eşinin ara ara evden gizlice çıktığını fark edince, babamı aldatıyor olabileceğini düşündüm. Şerefimizi korumak niyetiyle bir gün peşine düştüm. Mâr Yuhannâ Caddesi'nde bulunan katedralin hemen yanındaki evlerden birine girdi. İki saat sonra bu evden ayrıldı. Arkasından üç kişi daha çıktı. Bunlardan biri Aziz el-Yakubi'ydı. Diğer iki kişiyi tanıımıyordum. Onlar uzaklaşana kadar gizlendim. Ardından, evin kapısını çaldım. Kapıyı ev sahibesi açtı. Evinin odalarını kiralayan bu kadının adı Ümmü Yusuf'tu. Meğer Aziz evdeki odalardan birinde kalıyormuş. Diğer iki kişi de iki gün önce gelmişler. Birisi Beyrutlu

olduğunu ve adının Refik Şihâb olduğunu, diğeri ise Şam'dan geldiğini ve adının Muhammed Behçet el-‘Attâr olduğunu söylemiş. Bütün bunları, Ümmü Yusuf’la evin odalarından birini kiralama bahanesiyle konuşurken öğrendim. Boş olan tek odayı kiralamak üzere kadınla anlaştım. Bekar bir kız olduğumdan ve üç erkek arasında bulunacağımdayım Ümmü Yusuf’tan bu durumdan kimseye bahsetmemesini rica ettim. İkinci gün babamın eşi yine aynı yere gitmek için hazırlanmaya başladı. Bunu fark eder etmez evden ayrılarak tuttuğum odaya gittim ve kapıyı kilitledim. Bir saat sonra, babamın eşi eve gelerek doğrudan Aziz’in odasına çıktı. Aziz ve arkadaşları da evdeydiler. Dış kapıyı kilitlediler ve Ümmü Yusuf’u yanlarından uzaklaştırdılar. Evde kendilerinden başka kimsenin olmadığını sanıyorlardı. Birkaç dakika sonra ayakkabılarımı çıkarıp odadan çıktım ve çok utanç verici bir manzarayla karşılaşacağımı düşünerek kapılarına yaklaştım. Siyasi konulardan bahsediyorlardı. İçlerinden biri babamın eşine kendisinden istediği bilgi ve belgeleri getirip getirmediğini sordu. Sonra ondan babamın Cemal Paşa ile görüşmesinde aracı olmasını talep etti. İkinci günkü toplantıda babamın eşinin size yaklaşmasını kararlaştırdılar. Böylece bazı siyasi sırları elde ederek size suikast düzenleme fırsatını yakalayacaklardı.

Tam bu sırada Ali Fuad Paşa, kıza babasının adını sordu. Kızcağız şöyle cevap verdi:

– Babamın adı ...

– Peki bu olanları neden babana anlatmadın?

– Onun bu komplodan mesul tutulmasından korktum. Babam, Devlet-i Aliyye’ye ve sevgili kumandanımıza samimiyetle bağlı bir kişidir. Size anlattığım olayın iç yüzünü araştırınca bunu siz de göreceksiniz.

– Peki ortada gerçek bir komplo olduğuna inanıyor musun?

– Evet. Bunu ispatlamaya hazırım.

Tam bu sırada Cemal Paşa bana dönerek şöyle dedi:

– Bu hanımın anlattıklarının doğru olduğunu sanıyorum. Kendisiyle birlikte malum eve giderek bu olayı soruşturmanız lazım.

Komplo Mekanında

Kızın verdiği bilgiler çok tehlikeliydi: Şayet doğruysa, bu kadarı bile dört kişinin idamı için yeterliydi. Bundan dolayı adamlarımdan hiç

yardım almadan bu işi tek başıma halletmeye karar verdim. Muhbir hanımı, benimle birlikte Ümmü Yusuf'un evine gelmeye ikna ettim. Kendimi onun erkek kardeşi gibi tanıtacak, böylece kimsenin şüphesini üzerime çekmeden eve girebilecektim. Bahsi geçen eve gittik. Ellisini geçkin bir kadın olan Ümmü Yusuf kapıda oturuyordu. Bizi görür görmez kızın erkek kardeşi gibi davrandığını anladı ve kıza dönüp tebesüm ederek şöyle dedi:

– Bu Türk kardeşi de nereden buldun?

Tekrar gülümseyerek, “Aman bana ne! İster kardeşin, ister sevgilin olsun” dedi. Bu sözler kadının para için her şeyi yapmaya hazır olduğunu gösteriyordu. Bunu anlayınca ona hemen elli kuruş verdim. Gülümseyerek parayı alıp başına koydu. Bizi odaya götürdü. Odada Arapça şakalar yaparak gerçekten kardeş olduğumuzu, kız kardeşimin odadan taşınacağını ve onun yerine yerleşeceğimi söyledim. Evinde kalan diğer kişilerin kim olduklarını sordum. Muhbir kızın söylediğinin aksine, kadın bu kişilerin sıradan tüccarlar olduğunu sanıyordu. Ancak bir kadının Aziz ve arkadaşlarını düzenli olarak ziyaret ettiğini inkar etmedi. Bekar gençlerin kadınlarla böyle ilişkileri olabilirdi. Bu hanımı ikna ederek bana sunabileceğini bile söyledi. Ona karşı cömert olduğum sürece, beni mutlu etmek için elinden geleni yapacaktı.

Hakikatin Ortaya Çıkması

Olup bitenler bana başlangıçta çok şüpheli görünmüştü. Ancak akşamleyin üç arkadaş toplandıklarında, evde bir yabancı olduğunu ve bu kişinin Türk olduğunu fark ettiklerinde dahi şüpheli davranışlar sergilemediler. Bilakis benimle tanışukları için sevindiklerini ifade ettiler. Kendilerini bana, devletten bazı taahhütler alabilmek için Türklerle ilişki kurmak isteyen tüccarlar olarak tanıttılar. İçlerinden biri Kudüslü eşraftan birinin eşi olduğunu açıkça söyledi. Kadın, bu kişilere, onlarla eşi arasında aracılık yapmayı vadetmişti. Böylece daha ilk günden bu kişilerin Cemal Paşa'ya karşı bir casusluk veya suikast planı hazırlığında olmadıklarını anlamıştım. Bana kalırsa bu, kocasının nüfuzundan yararlanarak savaş tüccarlarından para koparmak isteyen bir kadının hikayesiydi.

Olayın aslını Ümmü Yusuf'a da teyit ettirmiştim. O hanıma durumumu anlatıp benim soylu ve zengin bir bey olduğumu söyleyince ona

bir tokat atmış ve istediği türden bir kadın olmadığını söylemiş. Aziz Bey'in ricası olmasa evi terk edecekmiş. Aziz Bey de Ümmü Yusuf'u azarlamış ve arkadaşlarıyla birlikte evinden ayrılmak istediğini söylemiş.

Dört Kişinin Tutuklanması

Hemen idareye gittim ve üç kişiyi görevlendirerek, bu adamları ve kadını bana getirmelerini istedim. Onlara, halktan kimsenin, ortada makam sahibi beyin hanımını ilgilendiren bir durum olduğunu öğrenmemesi gerektiğini söyledim. Adamlarım bir saat sonra yanlarında söz konusu dört kişi ile birlikte geldiler. Önce kadının içeri alınmasını emrettim. İçeri, başörtülü olarak girdi. Peçesini kaldırmasını istedim. Önce reddetse de, tehdidim üzerine peçesini kaldırdı. Kimin karısı olduğunu sordum. Evli olduğunu inkar ederek bekar olduğunu söyledi.

– Sen falancanın hanımısın...

– Ah...

– Evet, şimdi eşine üç erkekle birlikte şüpheli bir şekilde tutuklandığını haber vereceğim.

– Efendim...

Bu kelimeyi söyler söylemez gözyaşlarına boğularak ilişkisini iffet dairesinde yaşadığını söyledi.

– Namuslu bir kadın olduğunu iddia ediyorsun. Peki, düzenli olarak yaptığın gizli ziyaretleri namuslu bir kadına yakıştırabiliyor musun?

– Efendim! Aziz Bey komşumuz ve babamın eski bir arkadaşısıdır. Eğer ona ve arkadaşlarına ordunun savaş harcamaları hakkında bilgi verirsem bu durumdan karlı çıkacağımızı, eşimin maslahatına ise en ufak bir halel gelmeyeceğini söyledi. Bana kazanacakları paranın yüzde yirmi beşini vereceklerdi. On beş gündür kendisine ipek alımı konusunda yardım ediyordum. Bu işten 1500 lira kazandım. Beni eşimden karar-gahın ticari sırlarını çalmaya iten şey de elde ettiğim bu kazanç oldu.

– Ama senin bu yaptığının adı ihanet.

– Hayır, ticaret.

Diğer üç kişi de bu durumu doğruladılar. Sonunda hanımefendi affedildi, ancak beraberindeki üç genç adam tutuklandı. Mallarından bir kısmı müsadere edilen bu adamlar Anadolu'ya sürüldüler. Akıbetlerinin ne olduğunu bilmiyorum.

Jurnalin Sebepleri

İşin aslı şöyleymiş: Muhbir hanım Aziz Bey'i seviyor ve evine gidip geliyormuş. Hatta Kudüs'ün bir mahallesinde onun da gizli bir odası varmış. Bir gün babasının eşinin gizlice evden çıkması onu şüphelendirmiş. Peşinden giden muhbir hanım onun Ümmü Yusuf'un evine girdiğini görmüş. Evden Aziz Bey'den sonra çıktığını görünce onun sevgilisi olduğunu zannederek aleyhinde böyle bir jurnal vermiş.

Kızın babası, kızı bir Türk zabiti ile İzmir'e kaçana ve akabinde eş durumu kendisine anlatana değin olaydan haberdar değilmiş.

İkinci Hadise

Okuyucularımıza anlattığımız bu hadisenin gerçekleştiği sıralarda, 7 Mart 1915 tarihinde bana erkan-ı harbimiz Ali Fuad Bey'den bir emir geldi. Rubika Abştayn [Rebecca Epstein?] adında İsraili bir hanım, Zemmarin Köyü'nde ordu aleyhine casusluk yapan bir çeteye bulaştığını söylemiş. İfadesine göre, çeteciler onu ve nişanlısını kandırmışlar. İki aydır bu köyde kalmış.

Hemen Rubika'yı çağırarak kendisini sorguladım. Şebeke içi haberleşmenin adını bilmediği bir kişi vasıtasıyla sağlandığını söyledi. Çete onun görevini Olga Merduh'a vermiş. Rubika'dan daha alımlı bir kadın olan Olga, nişanlısını ondan çalmaya yeltenmiş. Bundan dolayı kendisinin ve nişanlısının affedilmesi şartıyla onu rezil etmek istiyormuş. Kumandanlık ona affedileceğini vadetmiş. Rubika'ya şöyle dedim:

– Kumandan sana bu konuda söz verdiyse, mutlaka sözünü tutacaktır. Şimdi bana bu durumun aslını astarını anlatır mısın?

– Planımız evdeki odaları zabitlere kiralamaktı. Nişanlım bunların erkan-ı harb zabitlerinden olmasını tercih ediyordu. Zabitleri çok güzel ağırlıyordu. Benim onlarla birlikte veya baş başa oturmama, onlar için yemekli ve müzikli işret meclisleri düzenlememe, hatta önlerinde dans etmeme dahi izin veriyordu. Olga'nın gelişinden sonra evimize olan rağbet iyice arttı. Olga bu süreçte çok önemli bazı askeri sırlar elde etti.

– Evinizde kalan zabitler kimlerdi?

– Erkan-ı Harb Yüzbaşısı Zeki Bey, Mülazım-ı Evvel¹²⁴ Ahmed Cevad Bey, Erkan-ı Harb Yüzbaşısı Safvet Bey ve Erkan-ı Harb Binbaşısı Tahsin Bey.

124 Mülazım-ı Evvel: Üsteğmen.

– Nişanlın ve diğer kızla düzenlediğiniz meclislerden birine beni de davet edebilir misin?

– Tabii ki. Dilerseniz yarın akşamki meclisimize buyurabilirsiniz.

Genç bir kadının kıskançlığı bize geniş çaplı bir casusluk şebekesini ortaya çıkarma imkanı vermişti. İşin sonucunda birçok kişi idam edildi. Şimdi okuyucularımıza bu konunun ayrıntılarını aktaralım:

Çalışma Yolunda

Rubika ile birlikte Kohen Izermann'ın evine gittim. Beni nişanlısıyla ve Olga'yla tanıştırdı. Kısa bir sürede, sanki kırk yıllık arkadaş gibi oluvermiştik. İkisi de benimle tanıştıklarına çok memnun olmuşlardı. Zira kumandanlığın bazı sırlarını elde etmek için benden yararlanabileceklerini sanıyorlardı. Bana izzetüikramda bulundular; şerefime türlü içeceklerle dolu gösterişli bir sofraya hazırladılar. Rubika bana verdiği sözü tutarak nişanlısına ne iş yaptığımdan bahsetmedi. Zira bunun nişanlısının kaçmasına neden olacağını ve her ikisinin hayatına mal olacağını düşünüyordu.

Planımıza göre sarhoş numarası yapacaktım. Kendimi kaybettiğimi düşünerek beni odaya alacaklar, bayıldığımı sandıklarında da üzerimdeki belgeleri almak için elbiselerimi arayacaklardı.

Bunu bildiğim için yanımda sahte belgeler getirmiştım. Zira maksadım işin aslını öğrenmekti. Adamlarımdan üç tanesini de evi ve eve girip çıkanları gözetlemeleri için görevlendirmiştım.

Kendi Kuyusuna Düşenler

Ziyafet gerçekten çok güzeldi. Planımın aksamaması açısından, Rubika'dan evdekilere kimliğimi söylememesini rica etmişim. O da bu ricamı kabul etmişti. Bu taktik bazı gerçekleri kolaylıkla öğrenmeme ve zabitlerin durumunu tek tek değerlendirmeme yardımcı olmuştu. İzmir Yahudilerinden olduğu için Türkçe bilen Olga, fetan gülüşü ve çekici güzelliğiyle zabitleri nasıl kandıracağını, şakalarıyla ve işveleriyle onların ağzından ordunun mevcut durumu hakkında istediği bilgileri nasıl alabileceğini çok iyi biliyordu. Yankesicilik yapmayı da biliyordu. Bu becerisi sayesinde sarhoş olduklarında kendisine yanan bu zabitlerin ceplerinde neler bulunduğunu kontrol edebiliyordu.

Olga, gece boyunca sözleriyle beni sarhoş etmek niyetiyle sürekli yanıma gelip durdu. Kumandan Zeki Bey'in onun bu tavrından hiç hoşlanmadığını fark ettim. Belli ki kadına tutulmuştu. Kulağına "Sana gününü gösteririm" dediğini dahi duymuştum.

Aradan biraz zaman geçtikten sonra sarhoş numarası yaparak Olga'ya istediği bilgileri vermeye başladım. Cebimdeki sahte belgelerin doğru olduğuna onu inandırdım. Bir ara Kumandan Zeki Bey, Rubika ve Kohen'le birlikte odayı terk etti. Odada tek başıma kalmıştım. Olga'nın her zamanki numarasına başvuracağını biliyordum. Gerçekten de odada yalnız kaldığımızda bana yaklaşıp fütursuzca hareket etmeye başladı.

Yaz mevsimindeydik, hava çok sıcaktı. Buna rağmen, beni etkisi altına almak için bana adeta yapışmıştı. İşveleri ve içtiğim şarap sebebiyle kendimi kaybettiğimi sanıyordu. Sonunda elini iç cebime soktuğunu hissettim, ama ne yaptığının farkında olduğumu ona çaktırmadım. Cebimden evrak dosyasını çekip almasıyla beni bir kenara atması bir oldu. Olup bitenden haberim yokmuş gibi davranıyordum. Olga bir sevinç kahkahası patlattı ve çabalarının sonuç verdiğini düşünerek müptezel bir İspanyol şarkısı söylemeye başladı.

Bu sırada odaya giren Kohen'e hiçbir şey demeden, eliyle, üzerinde "mahremane" ifadesi ve "Dördüncü Ordu Kumandanı" yazılı olan zarfı işaret etti. Kohen zarfı alırken şöyle dedi:

– Adamın yanından sakın ayrılma. Bu belgeleri kopyaladıktan sonra aldığın yere koyman için sana geri vereceğim.

Yani adam dönene kadar aynı halde kalmam gerekiyordu. Bu durumda hem yorulacak hem de Kohen'in belgeleri nasıl kopyaladığını öğrenemeyecektim.

Çetenin Sırları

Suçla bulaşmış olan kişileri o anda tutuklayabilirdim. Ama ben bu çetenin sırrını çözmek, oynadıkları rolü ve bu belgeleri kimlerle paylaşacaklarını bilmek istiyordum. Dolayısıyla niyetimi açık etmeden beklemem icap ediyordu. Neyse ki adamlarımın sabaha kadar uyanık olacağını biliyordum.

Ancak Olga çok geçmeden, gerçekten sevdiği veya birlikte casusluk yaptığı zabıt Zeki Bey'in gönlünü almak için yan odaya geçerek beni bu zor durumdan kurtardı. Yanımdan ayrılmasının sebebi, sabaha kadar

ayılmayacağımı düşünmesiydi. O çıktıktan bir dakika sonra Rubika içeri girdi ve kapıyı kilitledi. Beni şöyle bir silkeledi, ama ben uyuyor numarası yapmaya devam ettim. Bunun üzerine, acı acı gülümseyerek söylenmeye başladı:

– Ben de bundan korkuyordum. Bu şeytan onu kandırmanın bir yolunu bulmuş. İşte şimdi her şeyimi kaybettim.

Bu sırada rol-yapmayı bırakarak ona şöyle dedim:

– Hayır, hiçbir şey kaybetmeyeceksin. Ben her şeyden haberdarım.

Bu halim onu çok etkilemişti. Benim gerçekten baygın olduğumu sanmış ve başına geleceklerden korkmaya başlamıştı. Nişanlısının ne yaptığını sorduğumda, Olga'nın verdiği belgeleri kopyalamak için odasına gittiğini, Olga'nın da, sevgilisi olan zabitin odasında olduğunu söyledi. Belgeler sabah olur olmaz eve gelecek olan bir elçiyle merkeze gönderilecekti. Zabitteki belgeleri bana vermesini istedim. Belgelerin nişanlısında olduğunu, kopyalama işi bitince getireceğini söyledi.

Belgelerin Geri Getirilmesi

Kohen, görevini bir saatten kısa bir sürede tamamladı. Döndüğünde nişanlısını yanımda buldu. Müstakbel eşini bir yabancıyla aynı odada gördüğü halde öfkelenmemişti. Ayılıp ayılmadığımı sordu. Rubika ona henüz ayılmadığımı söyleyince zarfı ona vererek yerine koymasını söyledi:

– Bu belgeler servet değerinde. İçlerinde çok önemli bilgiler var. Belgeleri senin sayende ele geçirdiğimiz için kazanacağımız paradan en büyük payı da sen alacaksın.

Rubika'dan nişanlısına Zeki Bey'in kendisine yeni belgeler getirip getirmediğini sormasını istemiştim. Önceden planladığımız bu soruyu sorduğunda nişanlısı şu cevabı verdi: Zeki Bey beraberinde sadece, Ahmed Cemal Paşa'nın Kanal Harekatı sonunda kumandanlığa sunduğu, hareketin tekrarlanmaması yönündeki görüşünü içeren raporunu getirmişti.

Ahmed Cemal Paşa'nın yazıp Erkan-ı Harbiye Reisi Ali Fuad Paşa'ya verdiği bu raporun ne kadar önemli olduğunu biliyordum. İkisinden başka bu raporun içeriğini bilen kimse yoktu. Öyleyse bu rapor nasıl olup da Zeki Bey adındaki bu zabite ulaşmıştı?

Aracı Casus

Bir süre sonra kendime gelir gibi yaptım. Adamlarımla konuşmak için evden dışarı çıktım. Evin etrafında dolaşarak evi gözetleyen genç bir adamdan bahsettiler. Gece saat 1'e kadar bu genç evi, adamlarım da bu genci gözetlemeye devam etmiş. Adamlarımdan biri onu Babu'l-Levk Mahallesi'nde bir eve girene kadar takip etmiş. Aldığım bu bilgiyi hemen Erkan-ı Harbiye Reisi Ali Fuad Paşa'ya bildirdim. Ali Fuad Paşa, Yüzbaşı Zeki Bey'in daireden sorumlu olduğunu ve belgeleri koruma ve Dördüncü Ordu Kumandanı'na ve Başkumandanlık Vekaleti'ne gönderme görevinin ona ait olduğunu söyledi. Ahmed Cemal Paşa'nın Kanal Harekatı hakkındaki raporunun Zeki Bey'e ulaşmasına o da çok şaşırmıştı. Çünkü bu raporu kendi çekmecesine koymuştu. Kumandandan alınan belgenin sahte olabileceğini düşünerek bundan emin olmak için yaverinden Tur Sarayı'na giderek durumu öğrenmesini istedi. Aceleyle giyinen yaverle birlikte Tur Sarayı'na gittik. Raporu iade etmek için odaya nasıl girilebileceğini görmek üzere, bana, raporu hemen Zeki Bey'e iade etmemi emretti. Sonra onunla kumandanı yakalamak için bir plan yaptık. Ardından merkeze giderek Mülazım¹²⁵ Cevdet ve Mülazım İhsan'ı çağırdım. Birlikte diğerlerinin nasıl tutuklanacağına karar verdik. Sivil elbiselerimizle Kohen Izermann'ın evine gittik. Ama orada adamlarımdan sadece biri vardı. Ben dışarıdayken tanımadıkları bir adam gelmiş ve evde on dakika kaldıktan sonra Kohen'le birlikte dışarı çıkmışlar. Diğer adamım onları takip ettiği için o, bu bilgiyi bana iletme için orada kalmış.

Adamıma, diğer iki mülazımla birlikte dışarıda beklemesini emrettim. Kapıyı çaldım. Kapıyı Rubika açtı. Ona evde kimlerin olduğunu sordum. İkisinin [Zeki Bey ile kendisinin] yattıklarını söyledi. Rubika'ya belgeyi vererek tekrar kumandanın cebine koymasını istedim. Akıbetinden korkmaması gerektiğini, kumandanlığın şu ana kadarki yardımlarından memnun olduğunu ve bu yardımlarına karşılık nişanlısının affedileceğini söyledim. Ayrıca onlara ödül olarak evlenebilmeleri için bir miktar para da verileceğini ifade ettim. Çok sevindi. Bana teşekkür ettikten sonra ayrılmak için izin istedi. Diğer tarafta neler olduğunu kontrol etmek için oradan ayrıldım. İki mülazıma Zeki Bey evden çıkana kadar evi gözetlemelerini ve çıktığında Tur Dağı'ndaki genel

125 Mülazım: Teğmen.

karargaha kadar onu takip etmelerini emrettim. Diğer adamıma da Tur Sarayı'nda olup bitenleri gözlemesi için orada beklemesini söyledim.

Kumandan Zeki Bey'in Tutuklanması

Kumandan Zeki Bey genelde daireye sabah saat 8'de gelir, belgeleri düzenler ve Erkan-ı Harbiye Reisi Ali Fuad Paşa'ya sunardı. Ali Fuad Paşa, saat 9'dan önce gelmezdi. Bu sebeple Zeki Bey sabah erkenden, kimseye fark ettirmeksizin Erkan-ı Harbiye Reisi'nin odasına giriyor olabilirdi. Gerekli bütün tedbirleri aldıktan sonra Ali Fuad Paşa ile birlikte hayli geniş olan odasında bulunan perdelerden birinin arkasında saklandık. Pencereleeri kapadığımız için oda oldukça karanlıktı. Adamlarımızdan birini, Zeki Bey'in Ali Fuad Paşa'nın odasındaki belgeleri alıp almadığını gözlemlemesi için nöbetçi olarak bıraktım.

Saat 7.30'da odanın kapısının açıldığını ve Zeki Bey'in gayet sakin bir şekilde içeri girdiğini gördük. Ali Fuad Paşa'nın odanın ortasında duran masasına yaklaştı, cebinden bir dizi anahtar çıkarıp içlerinden birini seçti ve çekmecenin kilidine soktu. Çekmeceyi açmaya çalışırken Ali Fuad Paşa perdenin arkasından çıkarak "Günaydın Zeki Bey" dedi.

Adam bu ani hareket karşısında ne yapacağını şaşırdı. Fenalaşarak anahtarları elinden düşürdü. Ali Fuad Paşa bir şey demesine fırsat vermeden şöyle dedi:

– Zeki Bey! Elinizdeki belgeleri ve anahtarları hemen bana verin.

Kumandan ağır hareket ediyordu. Çok geçmeden anahtarları yerden aldı ve dosyayı cebinden çıkarıp masanın üzerine koydu. Ali Fuad Paşa bazı askeri merkezlerle ilgili bilgiler içeren diğer belgelerle birlikte bahsi geçen belgeyi eline aldı ve Zeki Bey'e bu belgeleri casuslara verip vermediğini sordu. Zeki Bey, "Asla!" dedi ve bir asker olarak şerefi üzerine yemin etti.

Bu yemin o ana kadar sessizliğini koruyan Paşa'nın sinirlenmesine sebep oldu. Paşa öfkeyle şöyle dedi:

– Askeri vazifesine ihanet eden birisi askerlik şerefi üzerine yemin edemez. Yemininizi kabul etmiyorum. Şimdi odanıza gidin ve ben emredene kadar da sakın dışarı çıkmayın.

Söze girerek kumandandan tabancasını vermesini istedim. Ali Fuad Paşa sözümü sertçe keserek "Neden tabancasını istiyorsun ki?"

dedikten sonra Zeki Bey'e döndü ve şöyle dedi: "Zeki Bey! Hemen kılıcınızı teslim edin! Tabancanız sizde kalsın."

Fuad Paşa'nın bu sözlerle ne demek istediğini anladım. Zeki Bey'e şunu ima ediyordu: "Siz askerlik onurunu çiğnemiş, vatanına ve milletine ihanet etmiş bir Türk zabitisiniz. Bu ahlaksızlık mutlaka cezalandırılmalıdır. İşte tabancanız. Eğer biraz izzet ve şerefınız varsa arkadaşlarınızın ve milletinizin sizi affetmesi için onu kullanınız. Zaten şu an itibarıyla her şeyinizi kaybettiniz. Yargılanacaksınız ve sonunuz idam olacak." Adam kumandanın zihninden geçenleri okumuştı. Kılıcını kınından çıkardı ve Ali Fuad Paşa'nın önüne bıraktı. Tabancasını ise belinde bıraktı. Başını eğerek kapıya yöneldi. Kapıya ulaşınca bize dönerek asker selamı verdi. Anlaşılmaz bir şeyler mırıldanarak odadan çıktı. Paşa ile odada öylece kalakalmıştık. Adamın askerlik onurunu kurtarmak için intihar edip etmeyeceğini düşünerek birbirimize bakıyor, tek bir kelime bile edemiyorduk. Bir süre sonra bütün sarayı sarsan bir ses duyduk. Ali Fuad Paşa şöyle dedi:

– Beklediğim de buydu. Yapması gerekeni yaptı. Şimdi git ve gerekli düzenlemeleri yap. Gönül meselesi yüzünden intihar ettiğini rapor et. Durumu Cemal Paşa'ya bildireceğim. Bu bilgiler aramızda kalacak.

Ali Fuad Paşa'nın yanından ayrılarak Zeki Bey'in odasına gittim. Oda zabitelerle dolmuştu. Dışarı çıkmalarını rica ettim. Sonra Zeki Bey'e yaklaştım. Az önce karşımızda duran bu adam artık ruhsuz bir cesetti. Arkasında, birini Ali Fuad Paşa'ya, diğerini eşine hitaben yazdığı iki mektup bırakmıştı. Paşa'ya yazdığı mektupta milletine mal mülk edinmek için değil, aşk yüzünden ihanet ettiğini söylerek af diliyordu. Ayrıca, Kohen, nişanlısı Rubika ve Olga'nın casusluk çeteleri için çalıştığını bildiriyordu.

İkinci mektupta ise eşine ona ihanet ettiğini ve aşık olduğu kadının buna layık olmadığını itiraf ediyordu. Hayatına son vermesinin sebebi buydu. Her iki mektubu da Ali Fuad Paşa'ya verdim. Paşa, zabitin intiharını bağladığı aşk hikayesini doğrulayan ikinci mektubu görünce memnun oldu. Bu mektup sayesinde 15 Mart tarihli İstanbul gazeteleri Zeki Bey'in Kudüs'te Yahudi bir kadına aşık olduğu için intihar ettiğini yazdılar.

Casusların Oyuna Getirilmesi

Öğleden sonra saat 1'de Mülazım İhsan Efendi yanıma gelerek bana Kohen'in yarım saat önce tek başına geldiğini ve Zeki Bey'in intiharını duyduğu için kaçmaya hazırlandığını söyledi. Bunun üzerine Polis

Müdürü'nden Kohen'in işbirlikçisi olan iki kadınla birlikte tutuklanmasını ve ben tutuklanma sebeplerini kendilerine bildirene kadar merkezde bekletilmelerini talep ettim.

Müdür, Zeki Bey'in genç bir kadına aşık olduğu için intihar ettiğini düşünüyordu. Bu sebeple Kohen ve işbirlikçilerine yöneltilecek suçlamayı bilmelerinde bir sakınca yoktu. Ama durum benim için bundan çok daha fazlasını ifade ediyordu.

Olaydan bir saat sonra Polis Müdürü'nden söz konusu kişilerin tutuklandıklarına ve evin etrafına polis yerleştirilerek eve giriş ve çıkışların engellendiğine dair haber geldi. Bunun için kendisine teşekkür ettikten sonra evi aramak için oraya gittim. Soruşturma kapsamında evde bulduklarımı, Erkan-ı Harbiye Riyaseti'ne gönderdiğim 128-1025 numaralı ve 11 Mart 1915 tarihli raporda şöyle sıraladım:

“1. Zabit Zeki Bey'in odasında 20 tane 5 liralık İngiliz parası ve 10 parça 10.000 Fransız frankı ile 2.500 Türk lirası.

2. Zabit Zeki Bey'in odasında pek çok askeri bilgi, Erkan-ı Harbiye Riyaseti için çekilmiş ve karargahtan çıkarılması yasak olan sahra mevki fotoğrafları.

3. Zabit Zeki Bey'in odasında Kanal Harekatı'nda ordunun kayıplarını temsil eden resimler.

4. Kohen'in odasında 5 liralık 300 İngiliz lirası, farklı altın paralar, fotoğraf makinesi, kopya makinesi ve kopyalamada kullanılan bazı tıbbi malzemeler.

Bunun dışında İbranice, İngilizce ve şifreli bir şekilde yazılmış çeşitli yazılar.

5. Olga'nın odasında, şifreli olarak yazılmış Rusça ifadeler içeren bir ajanda, 5 liralık 50 adet İngiliz banknotu ve Zeki Bey'den kendisine gönderilmiş aşk mektupları.”

Bu konuda ayrıntılı bir rapor düzenleyip Dördüncü Ordu Erkan-ı Harbiye Riyaseti'ne sundum. Ardından vakit kaybetmeden Tur Sarayı'na geçerek Fuad Paşa'yı bilgilendirdim. Sonra daireme giderek Kohen ve arkadaşını takip eden adamlarımdan bilgi aldım.

Kovalamaca

Adamlarım, Kohen ve arkadaşının evden çıkarak şehrin uzak bir bölgesine gittiklerini, orada Zikron Ya'kov ahalisinden İshak Merduh adında

biriyle buluştuklarını ve ona belgeleri teslim ettikten sonra yanından ayırdıklarını söylediler. Adamlarım onları bırakarak, önce Yafa'ya ve oradan da bir Çerkes köyü olan Kaysarya'ya giden Yakub'u takip etmişler. Adam Kaysarya'da Çerkes Kazım Bey ile buluşmuş ve geceyi burada geçirmiş.

İletişim Yolu

Suçluların peşine düşen adamlarım, ertesi gece saat 10'da bir kayığın Kaysarya harabelerine yaklaştığını görmüşler. Kayıkta ışık yanmıyormuş. Kazım ve arkadaşı kıyıda bekliyorlarmış. Kayık sahile yaklaşınca karaya bir denizci çıkmış. Sonradan bu denizcinin adının Ebu Said Yusuf el-Yafavî olduğunu öğrendik. Denizci, Kazım ve arkadaşına selam verdikten sonra onlara kayığın Queen Elizabeth Kruvazörü'nden indirildiğini, zabitanın belgeleri teslim etmelerinin ardından kendilerini görmek istediğini bildirmiş. Kazım ve arkadaşı bu isteği kabul ederek kayığa binmişler ve denizin ortasına kadar gitmişler. Bu üç kişi ortadan kaybolduktan bir saat kadar sonra aynı kayıkla geri dönmüşler. Döndüklerinde, yanlarında adamlarımın tanımadığı bir kişi daha varmış. Kayıktan inip hemen Kazım Bey'in evine geçmişler. Denizci, kayığı ile Kaysarya'ya dönmüş.¹²⁶ Adamlarım onu bırakıp geri kalan üç kişiyi takip etmişler.

Çetenin Tutuklanması

Adamlarım ertesi gün içlerinden birini bu kişileri gözetlemesi için orada bırakıp onları bana anlatmak için yanıma geldiler. Kazım Bey ile kimliğini tespit edemediğimiz adamın Yafa'ya geldiğine dair bir haber aldık. Bu şahıslar, Yafa kırsalındaki bir çiftliğe ve İshak da Zemmarin'e gitmişti.

20 Mart günü vakit kaybedilmeksizin gerekli tedbirler alındıktan sonra çetenin bütün üyelerini tutukladık. Bunlar, Kohen, nişanlısı Rubika, Olga, İshak, Kazım ve kimliği meçhul olan adamdı. Sonradan bu adamın Mısır'daki istihbarat servisinde görevli Mısırlı Aziz Edhem olduğunu öğrendik. Diğerleri Davud Kohen, Kaysarya ahalisinden Abdullah Yusuf ve Yusuf el-Yafavî idi. Beraat eden Rubika ve 15 yıl hapsine hükmedilen Olga dışındakilerin idam edilmelerine karar verildi. Bu kişiler 10 Nisan 1915'de Bi'rü's-Seb'de kurşuna dizilerek idam edildiler.

126 Meydânî'nin burada hatalı bir yer ismi vermiş olması kuvvetle muhtemel. Zira bu üç kişi ortadan kaybolduktan sonra Kaysarya'ya geri dönmüşlerdi. *Ag.e.*, 100.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

Cemal Paşa, Suriye'ye gelince Suriyelilere karşı sadakat temelli, ılımlı bir siyaset izlemek istediğinden bölgede yayımlanan gazeteleri kendi tarafına çekmeye çalışmıştı. Aynı zamanda askeri gazetecilik yapanların askerlik hizmetlerini tecil etmiş ve onlara ordudan tahsisat ayırmıştı. Söz konusu gazeteciler, her ay ordu ambarlarından düzenli olarak bu tahsisatları almaktaydılar. Ayrıca gazetelerini çıkarmaları için kendilerine belirli bir aylık da bağlamıştı. 1915 yılına kadar Dördüncü Ordu bölgesinde gazetecilere ödenen aylık miktar 500 altın lirayı aşmıştı. Kime ne kadar para ödeneceği, gazetecilerin siyasi eğilimleri ve çalıştıkları gazetelerin popülerliğine göre belirleniyordu. Ayrıca gazetelerini basmaları için kendilerine kağıt da sağlanıyordu.

Gizli Ödenekler

Gizli ödenekler çeşitli vesilelerle yapılmaktaydı. Bazıları kabilelere, bazıları devlete yardım eden şahıslara verilmekteydi. Bazıları ise Ahmed Cemal Paşa'nın siyasetini destekleyen şahıslara tahsis edilmişti.

Askeri ve siyasi casuslara nasıl para verildiğini detaylarıyla anlatmak istemiyoruz. Çünkü bütün dünya devletlerinde bu iş yapılmaktadır. Ancak gizli ödenek kalemlerinden kısaca bahsedelim:

Casusluk Ödenekleri

Polis müdürlüklerinde casusluk için özel birer şube vardı. Barış döneminde de çeşitli faaliyetler yürüten bu şubelerin istihbarat araçları mevcut savaş koşullarında katlanarak artmıştı. Bu şubelerden bazıları şunlardır:

1. Beyrut: Bu bölgede casusluk faaliyetlerini Beyrut şehir merkezinde 18, Sayda'da 3, Sûr'da 2, 'Akkâ ve Hayfa'da 5, Nablus'ta 3, Lazkiye ve Trablus'ta 5 kişi yürütmekteydi. Bu kişilere ayrılan aylık tahsisat 150-400 altın Osmanlı lirasına ulaşmaktaydı.

2. Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı: Ahmed Cemal Paşa, Lübnanlıları takip etme işiyle yakından ilgileniyordu. Bu nedenle sadece bu mutasarrıflığa aylık 500 Osmanlı altın lirası tahsis etmişti. Mutasarrıflıktaki casusların sayısı resmi olarak 22 kişiydi. İlginç olan şu ki, bu kişiler birbirleri hakkında da casusluk yapıyorlardı. Ocak 1915'te sadece bu mutasarrıflık tarafından 420 rapor hazırlanmıştı. Bu raporlardan 290'ı casusların birbirleri aleyhine hazırladıkları raporlardı. Sonradan, Ocak ayında hazırlanan bu raporlar içerisinde sadece, silahlı kimselerle ilgili 4 raporun doğru olduğu ortaya çıktı. Diğer raporlar, birbirlerine düşmanlık besleyen casusların yazdığı değersiz jurnallerden ibaretti. Yine de Cemal Paşa, Âliye'deki 43. Fırka Kumandanı'na, gelen bütün raporları kontrol edip üzerine mütalaalarını yazmasını emretmişti.

3. Dini yazışmalar: Ahmed Cemal Paşa, başkanlığını bizzat bana verdiği bir şube daha kurmuştu. Bu şubede dini yazışmalar, özellikle de Mârûnî Patrikliği'nin yazışmaları inceleniyordu. Şubede 28 adamım vardı. Bunlardan sadece 10'una Mârûnî Patrikliği'ni takip etme görevi verilmişti. Bölgedeki din adamları birbirlerini tanımıyorlardı. Emirler, farklı istihbarat şubelerine din adamlarıyla ilgili gelen raporların bu şubede toplanması yönündeydi.

Ahmed Cemal Paşa bu şube ile yakından ilgileniyor ve günlük olarak yazışmalarla ilgili raporları, özellikle de din adamlarının hareketleriyle ilgili olanları kendisine sunmamı istiyordu. Paşa konuyu o kadar önemsiyordu ki, benden Mârûnî Patrikliği'nin hücrelerinde neler döndüğünü dahi öğrenmemi istiyordu. Paşa'nın emrine binaen din adamlarının isimlerini içeren bir defter düzenlemiştim. Din adamlarının hareketlerini günlük olarak buraya kaydediyordum. Paşa, Mârûnî Patrikleri Mutrân Şıblî ve Mutrân Abdullah el-Hûrî'nin takibini özellikle önemsiyordu. Bana sürekli "Bunların yattıkları yerde bile neler yaptığını bilmek istiyorum" diyordu.

Bu şubeye tahsis edilen para bazı hallerde ayda 300 lirayı aşıyordu.

4. Şam Vilayeti: Bu vilayette resmi olarak 62 casus vardı. Bunlar, 5-10 lira arasında değişen maaşlarına ek olarak, miktarı getirdikleri haberlerin önemine göre belirlenen ikramiyeler de alıyorlardı.

5. Halep Vilayeti: Bu vilayette 18 casus vardı. Çünkü Paşa bu bölgeye Şam kadar önem vermiyordu. Şam çok daha geniş sınırlara sahipti ve nüfuzu, günümüzde devlete dönüşen Şarkî Ürdün'e kadar uzanıyordu.

6. Kudüs Mutasarrıflığı: Bu mutasarrıfıkta resmi olarak 23 casus vardı. Bunlardan 10 tanesi Yahudi idi. Cemal Paşa bu bölgede özellikle Yahudilerin ve Hristiyanların hareketleriyle ilgileniyordu. Bu yüzden Yahudi casuslara verilen maaş Müslüman olanlara verilenin iki katıydı.

Cemal Paşa'ya bağlı olan Adana Vilayeti'nde ise casusluk faaliyetleri Ermeniler ve hareketlerine yönelikti.

Çölde

İstihbarat dairelerinin faaliyetleri sadece şehirlerle ve muhalefetin ve gözetim altında tutulması gerekli görülen bazı şahısların izlenmesi ile sınırlı değildi. Bu faaliyetler çöle kadar uzanıyordu. Çöldeki bedeviler arasında bile Cemal Paşa'nın elçi ve casusları vardı. Bu kişiler bedevilerin hareketlerini kendisine bildiriyorlar ve karşılığında, Cemal Paşa'nın Dördüncü Ordu'ya tahsis ettiği paradan yüklü miktarlar alıyorlardı. İşin garip tarafı, bu casusların büyük kısmı dürüst değildiler. İşte bir örnek:

Ahmed b. Velid el-Câsim, çöle dair haberlerin iletilmesi noktasında aşiretlerin maslahatının kendilerine bağlı olduğu Rula¹²⁷ Araplarından. Başlangıçta aşiret reislerinin konumu ve hareketleri hakkında doğru bilgiler getiriyordu. 10 Eylül 1915'te Akabe'deki yönetimi, Hidayet Efendi adında Mısırlı birine yönlendirdi. Hidayet Efendi, hareketlerimizi izlemek ve bedevilerle iletişim kurmak için bölgeye sızan, orduda mülazım olan biriydi. Fakat kısa süre sonra İngilizlerle bağlantıya geçerek hakkımızda bildiği her şeyi onlara aktarmaya başlamıştı. Onlar hakkında bildiklerini de bize anlatıyor ve iki taraflı oynuyordu. Bu durum ancak 1916'nın sonlarında ortaya çıktı. Ancak İngiliz bölgesine kaçtığı için adamı tutuklayamadık.

Yaşanan onlarca buna benzer hadise, dürüst olmayan insanlar yüzünden bölgedeki olaylardan tam olarak haberdar olmadığımızı gösteriyordu. Buna rağmen, aşiretlerle ilgili istihbarat faaliyeti bize aylık 1000 altından fazlaya mal oluyordu.

127 Tapaj hatasından dolayı "Rula" şeklinde yazılmış olması mümkün olan bu sözcükle, Suriye çölünde yaşayan Ruvela adlı Arap kabilesi kastedilmiş olabilir. *A.g.e.*, 104.

Diğer Gizli Masraflar

Bunların dışında bazı başka gizli harcamalar da yapılıyordu:

1. Kabadayılara 500 altın lira verilmekteydi. Ahmed Cemal Paşa, kabadayıları kendisini korumaları için görevlendirmişti. Çünkü bölge halkının ona karşı beslemeye başladığı kin ve düşmanlığın ekonomik durumun kötüleşmesiyle ve açlıkla beraber iyiden iyiye arttığını düşünüyordu. Etrafında kendisini koruyacak ve savunacak bir grup oluşturmalarının sebebi buydu. Kabadayıları sadece Suriye'deki muhafızları olarak görmüyordu. Onları, zamanı geldiğinde kendisini hidiv olarak desteklemeleri için kullanmayı da planlıyordu. İleride yazacaklarımızdan anlaşılacağı üzere, Paşa gerçekte bu gruptan hiçbir şekilde yararlanamadı. Çünkü merkezi hükümetin temsilcileriyle arası bozulunca etrafında destek alabileceği kimse kalmadı.

2. Ahmed Cemal Paşa'nın kendisini desteklemeleri konusunda bel bağladığı bir başka grup ise Müslüman din adamlarıydı. Türklerin bildiği üzere, Cemal Paşa dindar biri değildi. Ancak din adamlarının Suriyeliler üzerindeki nüfuzuna güveniyordu. Bundan dolayı kabadayılarla birlikte kendisini destekleyecek ikinci bir güç olmasını arzu ettiği din adamlarını kendi tarafına çekmişti. Din adamlarına alışlagelenden fazla ikramda bulunan Cemal Paşa, onlara ayda 1000 altını aşan bir tahsisat veriyordu. Bu miktar onların masraflarına yeter de artardı bile.

Bu gizli tahsisatlardan yararlananların başında Şeyh Esad eş-Şukayrî, Şeyh Abdülkerim el-Hüseynî, Şeyh Bedreddin el-Hasenî, Şeyh Taceddin el-Hasenî, Şeyh en-Nahhâs, Şeyh Abdurrahman el-Ensârî, Şeyh el-Cubî, Şeyh Sayyâdî ve Şeyh Abdülkadir Hatîb geliyordu.

Bu paraya el uzatmayan tek din adamı Beyrut Müftüsü Mustafa Necâ Efendi'ydi.

Cemal Paşa, Beyrut'u ikinci defa ziyaret ettiğinde oradaki din adamlarına çeşitli miktarlarda para dağıtılmasını emretmişti. Onun adına para dağıtma görevini bizzat yerine getirdim. Paşa, benden Beyrut Müftüsü'ne 200 altın lira vermemi istemişti. Ben de bunun için müftünün şehrin sınırında bulunan evine gitmiştim. Müftü, "Bize verdiği para zaten yeter" diyerek parayı almayı reddetmişti.

Kendisini bu parayı alarak fakirlere vermesi için boşuna ikna etmeye çalışmıştım. İsrarıma karşılık şöyle demişti: "Eğer bu paranın fakirlere verilmesi gerekiyorsa, sana bu konuda yol gösterebilirim. Beyrut'ta

yüzlerce muhtaç aile var. Sana onların bir listesini vereyim. Ya da bu para ile un alıp getir de fakirlere birlikte dağıtalım.”

Böyle bir kararın benim tasarrufumda olmadığını söyledim. Cemal Paşa'nın yanına gidip kendisine durumu ilettiğimde, “Zaten ondan beklediğim de buydu” dedi.

Cemal Paşa daha sonra arabasının hazırlanmasını emrederek müftülüğe bizzat gitti. Müftü Efendi'ye saygılarını sunduktan sonra satın alınan unun müftülük gözetiminde muhtaçlara dağıtılmasını emretti.

İşte bu hatırat vesilesiyle, Suriye’de tanıştığım bu din adamının saygınlığına dikkat çekme imkanı buluyorum. Kendi onurunu koruyup fakirlere yardım eden bir kişi... Peki ya bu gizli tahsisatı alan diğer din adamları... Ya onlar bu parayla ne yaptılar?

3. Cemal Paşa'nın yardımlarından faydalanan üçüncü bir grup daha vardı. Bunlar onun arkasından iş çeviren zenginlerdi. Peki, bunlar Osmanlı için ne yapmışlardı? Hiçbir şey!

Açlıktan muzdarip yurttaşlarını hiç düşünmeden Paşa için her fırsatta törenler ve ziyafetler düzenlemişlerdi.

Sonradan, yani inkılaptan sonra zenginlerin bu törenleri sürgüne gönderilmemek ve hapse atılmamak için düzenlediklerini duydum. Ancak gerçek bunun tam aksiydi. Zenginler, bu törenler sayesinde Cemal Paşa'nın gözüne girmeye çalışıyorlar ve ondan kendilerine buğday vermesini bekliyorlardı. Niyetleri aldıkları buğdayı satarak daha da zenginleşmekti.

Bu zengin kimselerden hiçbiri halkın açlığından ve bu açlığa çare bulmaktan bahsetmiyorlardı. Çünkü konuyu gündeme getirmeleri durumunda, Paşa'nın onlardan maddi yardım talep etmesinden çekiniyorlardı.

Bir keresinde Cemal Paşa ile birlikte Beyrut eşrafından Mişel Sursuk'un sarayındaydık.¹²⁸ Paşa, sürmekte olan savaştan, krizden, Avrupalı zenginlerin savaşa olan ilgisinden, Avrupa’da kadınların yaralılara yardım ettiğinden ve zenginlerin fakirlere yardım etmek için heyetlerler kurduklarından bahsetmişti. Bu bölgenin zenginleri neden böyle bir yardım faaliyeti düzenlemiyorlar, diye sorduğunda ise orada bulunanlar kendisine yarım ağızla cevap vermişlerdi. Örneğin içlerinden biri şöyle demişti:

– Ülkede kim kaldı ki? Zenginler savaşıyorlar... Savaşa gitmeyenler ise hainler...

– Peki ya kadınlar?

128 Mişel Sursuk, “Doğu’nun Rotschildları” olarak bilinen ve Beyrut’un en önemli ailelerinden Sursuk (ya da Sursok) ailesine mensuptur. 1875’te dünyaya geldi. Meclis-i Mebusan’ın üçüncü döneminde Beyrut mebusu olarak hizmet etti.

ON İKİNCİ BÖLÜM

Şam Valisi Hulusi Paşa, Fransız Konsolosluğu'nda bulunan belgeleri Ahmed Cemal Paşa'ya göndermişti. Cemal Paşa da bunları Enver Paşa'ya gönderdi. Bu sırada Enver Paşa, Nuri Bey'in Trablusgarp'a gönderilmesine karar vermişti. Görevi, harbi idare etmek, İtilaf Devletleri'nin bu bölgenin insanlarıyla iletişime geçmesine engel olmak ve Trablusgarp Arapları ile Emir Abdülkadir kumandasında Fransızlara karşı savaşan Cezayirli Arapları birleştirmekti.

Ülkedeki siyasi durumun iyice çıkmaza girdiği bu dönemde Nuri Bey Beyrut'a getirilmiş ve oradan Trablusgarp'a kaçırılması görevi de bana verilmişti. Ahmed eş-Şerkavî Ağa ve arkadaşlarının yardımları sayesinde görevimi başarıyla yerine getirmiştım. Nuri Bey yeni görev yeri olan Trablusgarp'a kiraladığımız bir yelkenli ile gitmişti.¹²⁹

Fransız Konsolosluğu'ndaki Belgeler

Şam'daki Fransız Konsolosluğu'nda bulunan belgeler Suriye'nin önde gelenlerinin birçoğuna dair çok ağır suçlamalar içermekteydi. Bunların başında şu isimler geliyordu: Meclis-i Mebusan İkinci Reisi Emir

129 Nuri Paşa, Trablusgarp'a Yunanistan'da bulunan Pire Limanı üzerinden geçmiştir. Durum zora girince Beyrut'a gelen şahıs ise Nuri Bey değil yardımcısı Cafer el-Askeri'dir. Beyrut'ta Ahmed Paşa Şerkavî ve Halil Paşa Abdüla'al aracılığıyla bir gemi satın alan Cafer el-Askeri, bu gemiye Şam'dan gönderilen teçhizatı, cephaneyi ve kuru gıdaları yükledi. Ardından arkadaşları Prens Adil Arslan ve Naci Bey el-Asil ile birlikte önce Alanya'ya doğru yelken açtı; buraya varduktan bir hafta sonra ise Kuzey Afrika sahilindeki Port-Süleyman'a ulaştılar. Jafar Pasha Al-Askari, *A Soldier's Story, From Ottoman Rule to Independent Iraq: The Memoirs of Jafar Pasha Al-Askari*, (eds.) William Facey and Najdat Fathi Safwat, (London: Arabian Publishing, 2003), 63-64.

[Abdülkadirzade] Ali Paşa, Abdülkadir el-Cezâirî, Kardeşi Emir Ömer¹³⁰, Eski Şam Mebusu Şefik Bey el-Mü'eyyed el-'Azm, Şeyh Abdülhamid ez-Zehrâvî, Yahya el-Atraş Paşa, Abdülvehhab el-İngilizî, Şükrü el-'Aselî, Rüşdü eş-Şem'a, Refik [Rızk] Sellum, Selim el-Cezâirî vd.¹³¹

Okuyucularımız önceki bölümlerde Hulusi Paşa belgeler konusunu açtığında Ahmed Cemal Paşa'nın konunun üzerine gitmeye razı olmadığını ve belgelerin ileriki bir zamana kadar gizli tutulmasını istediğini görmüşlerdi. Cemal Paşa, bu sayede Suriyelilerin kendisine karşı tutumunu görmek istemişti. Suriyelilerin kendisi için düzenlediği törene katıldığı sırada, geçmişe bir sünger çekerek halkı kendi yanına çekmek niyetindeydi.

Arapları Kazanmaya Yönelik Çabalar

Cemal Paşa; Enver Paşa ile Aziz Ali el-Mısırî Bey arasındaki ihtilafın etkisiyle İstanbul'dan ayrılaberi Abdülkerim el-Halil Bey'le irtibat halindeydi. Abdülkerim Bey, Paris'teki konferansa [Midhat] Şükrü Bey ile birlikte katılmış ve Arapların düzenlediği konferansın muhtemel etkisini azaltmak konusunda İttihatçılara önemli desteklerde bulunmuştu. Bu sebeple Ahmed Cemal Paşa'nın Abdülkerim Bey'i yakından tanımadığı düşünülemezdi. Paşa, Abdülkerim Bey'e pek çok ikramda bulunmuş, onu yakın çevresine dahil etmiş ve Suriyeli yöneticileri kendi yanına çekebilmek için onu yöneticiler ile arasında aracılık yapmak üzere görevlendirmişti. Abdülkerim el-Halil Bey de bu görevi hakkıyla yerine getirerek Cemal Paşa'nın yardımlarından nasibini almıştı. Paşa, Abdülkerim Bey'e para vermekten hiç çekinmiyordu. Öte yandan, Cemal Paşa, Doktor Abdurrahman Şehbender'in aşırı vatanperver bir kişi olduğunu biliyordu. Aynı zamanda Suriyelilerin, milli ülkülerinin önünde bir engel olarak gördükleri ve bu nedenle düşman bildikleri İttihatçılara güvenmediğinden de haberdardı. Suriyeliler, Mahmud Şevket Paşa suikastının düzenlenmesinden önce, Türkiye'de tekrar yönetime gelirse kendilerine istedikleri hakları vereceğini söyleyen Kamil Paşa'yı desteklemişlerdi. Cemal Paşa bu nedenle Abdurrahman Şehbender'i

130 Emir Ömer, Meclis-i Mebusan İkinci Reisi Emir Abdülkadirzade Ali Paşa'nın kardeşidir, Abdülkadir el-Cezâirî'nin değil.

131 Bu şahıslardan Emir Ömer, Şefik el-Mü'eyyed el-'Azm, Abdülhamid ez-Zehrâvî, Abdülvehhab el-İngilizî, Şükrü el-'Aselî, Rüşdü eş-Şem'a, Selim el-Cezâirî ve Refik Rızk Sellum, Âliye Divan-ı Harb-i Örfîsi'nde idama mahkum edilmişlerdir.

kendi saflarına çekmek istiyordu. Şehbender'i, Abdülkerim el-Halil Bey ve ona katılan Muhammed Kürd Ali Bey¹³² aracılığıyla makamına davet etti. Doktor Abdurrahman Şehbender bu daveti kabul ederek kendisiyle görüştü. Paşa, Abdurrahman Şehbender'i Arapları sevdiğine ve ülkelerindeki gerekli reformların yapılacağına ikna etti.¹³³

Paşa ile görüşen Abdurrahman Şehbender ve arkadaşları, Arap beldelelerinde kurulan tuzakların bu bölgede İngiltere, Fransa veya İtalya denetiminde bir halk isyanı çıkarmaya yönelik bir planın parçası olduğu konusunda mutabıktı. Bu fırsatın, Arap emirlerinin Osmanlı Devleti'nin saflarına çekilmesi ve devletle aralarında bir ittifak kurulması amacıyla kullanılması gerektiğini düşünüyorlardı. Bundan dolayı Ahmed Cemal Paşa'ya yardım etme sözü verdiler. Doktor Abdurrahman Şehbender, Paşa'yı Seyyid el-İdrîsî'yi tanıyan ve onunla sürekli irtibat halinde olan İzzet el-Cündî Bey'den yardım almanın zorunlu olduğuna ikna etti.

Cemal ve Cündî

Ahmed Cemal Paşa, bir yandan İzzet el-Cündî Bey'i sevmiyor ve onun Suriye'de bulunmasını genel güvenlik açısından bir tehlike olarak görüyor, ama diğer yandan da bunun bir fırsata dönüştürülebileceğini düşünüyordu. Bundan dolayı başlangıçta Cemal Paşa, Doktor Şehbender'in teklifini hayata geçirmekte tereddüt ettiği gibi, Abdülkerim el-Halil'in, İzzet Bey'in Mısır'a gidip Adem-i Merkezîyetçi Parti'yi Paşa'ya karşı çıkarmaya ve onunla yardımlaşma konusunda ikna etmesine yönelik teklifini kabul etmekte de tereddüt etmişti. Ancak bu tereddüt

132 Muhammed b. Abdürrezzak b. Muhammed Kürd Ali (1876-1953) Şam'da doğdu. *el-Muktebes* dergisini çıkardı. Daha sonra dergiyi Şam'a taşıdı ve burada da çıkarmaya devam etti. Osmanlı sınırları içinde Türklerle Arapların uyum içinde bir arada yaşaması gerektiğini savundu, ancak Birinci Dünya Savaşı ile Osmanlı Devleti'nin parçalanmasının ardından Arap birliğini savundu. Suriye'de 1920-22 ve 1928-1932 yılları arasında Maarif Nazırlığı yaptı. Muhammed Kürd Ali, *Bir Osmanlı-Arap Gazetecinin Anıları*, çev. İbrahim Tüfekçi (İstanbul: Klasik, 2006); Zirikli, *el-A'lâm*, c. VI, 202-203.

133 Meydânî, Cemal Paşa'nın haturatından derlediği bu bölümde meşhur Arap milliyetçilerinden, *el-Müfîd*'i çıkaran Abdülgani el-'Ureysî'nin ismini zikretmez. Halbuki Cemal Paşa, Abdülkerim el-Halil, Muhammed Kürd Ali ve Dr. Abdurrahman Şehbender'in yanı sıra "Abdülgani el-'Ureysî'ye oldukça mühim paralar" verildiğini belirtir. Cemal Paşa, *Hatırat*, 212.

çok uzun sürmedi. Çünkü mevcut şartlardan dolayı sonunda İzzet Bey'i bu görevle Mısır'a göndermenin gerekli olduğuna kani olmuştu. İzzet Bey bu görevi layığıyla yerine getirirse Paşa'nın güvenini kazanabilirdi. Paşa da bu vesileyle onu Suriye'den uzaklaştırmış ve ondan kurtulmuş olurdu. Bunun için Humus Mutasarrıfı'na bir telgraf çekip ondan el-Cündî Bey'i hemen Şam'a çağırmasını istedi. O da Paşa'nın davetine icabet ederek ertesi gün Şam'a geldi.

el-Cündî Şam'da

Şam'a akşam sularında ulaşan İzzet el-Cündî Bey, otelde Kumandan Cemal Paşa'nın misafiri oldu. Cemal Paşa, benden İzzet Bey'i karşılamamı istemişti. Bu görevi üstlenmem, bu daveti neden aldığı konusunda muhtemelen binlerce tahminde bulunmuş olan İzzet Bey'i biraz olsun rahatlatmıştı. Ona, Paşa'yla ertesi gün görüşeceklerini söyledim. Hareketlerinden çok heyecanlı olduğu anlaşılıyordu. Sözlerimi duyunca biraz olsun rahatlayarak sakinleşti. Öyle ki, sonrasında şakalar yaptı, Osmanlı'ya sadık olduğunu farklı şekillerde, defaatle dile getirdi ve Osmanlı'nın düşmanları karşısında galip geleceğini söyledi.

Ertesi gün İzzet Bey'i otelinden alarak Cemal Paşa'nın dairesine götürdüm. Paşa kendisini güler yüzle karşıladı. Yanlarından ayrılmak üzereyken bana şöyle dedi:

– Çıkmana gerek yok. Hatta burada kalsan daha iyi olur.

Sonradan anladığıma göre Paşa, benim İzzet Bey ile arasındaki konuşmaya şahit olmamı istiyordu. Emre uyarak yanlarına oturdum.

Konuşma, bu tür toplantılarda adet olduğu üzere iltifatlarla başladı. Sonra Paşa konuya girdi. Osmanlı Devleti'nin savaştaki durumundan, devletin istiklalini korumak için Dünya Savaşı'na girmesinden ve devleti bölmek isteyen yabancıların arzularından bahsetti. Arap ülkelerinden sömürgecilğe karşı tek yumruk olarak yabancı unsurlara karşı mücadele etmelerini beklediğini anlattı. İzzet Bey'e, kendisini çağırmaktaki maksadının Seyyid el-İdrîsî¹³⁴ ile görüşme görevini ona vermek olduğunu

134 Seyyid Muhammed b. Ali el-İdrîsî (1873-1922) Sabya'da doğdu. Öğrenimini Mekke ve Mısır'da tamamladı. Sabya ve Ebu 'Ariş'te Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etti. Ebha'da Osmanlı güçlerini kuşattı, ancak başarılı olmadı. Ahmed İzzet Paşa'nın İmam Yahya ile anlaşmasının ardından İtalyanlardan destek istedi. Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizlere destek verdi ve savaş sonrası Hudeyde Limanı'nı

söyledi. Bu iş karşılığında kendisine büyük bir meblağ tahsis edilecekti. İzzet Bey görevi kabul etti. Paşa bir görev belgesi düzenleyerek imzaladı ve bu belgeyi ertesi gün Beyrut'a doğru yola çıkacak olan İzzet Bey'e teslim etti. İzzet Bey, Beyrut'tan bir İspanyol vapuruna binerek hareket etti.

İzzet Bey'in görevini yerine getirip getirmediğini bilmiyorum. Bildiğim şu ki, Ahmed Cemal Paşa bunu yapacağına inanmıyordu. Konu hakkında şu yorumu yaptı:

– Her halükarda, adamın yurt dışında olması bizim işimize gelir.

Dürzilerin Devlete Karşı Tutumları

Okuyucularımız önceki bölümlerde, Emir Said el-Cezâirî'nin Şam'a geldiğinde Cemal Paşa ile görüştüğü ve kendisinden, Dürzileri onun safına çekmek için görev istediğini okumuşlardı.¹³⁵ Bu görüşme sırasında ben de yanlarındaydım.

Ahmed Cemal Paşa'yla görüşmek isteyen Emir Said b. el-Emir Ali Paşa'ya saat 10'a randevu verilmişti.

Emir, belirlenen vakitte koltuğunun altında bir tomar evrakla gelmişti. Bunları Paşa'ya takdim etti. Evrakın arasında, Emir'in Balkan Harbi sırasında yazdırdığı makaleleri içeren Arapça *el-Muhâcir* gazetesi de vardı.¹³⁶ Makalelerde Fransa'ya şiddetli eleştiriler yöneltiliyordu. Bunlar sayesinde Paşa'ya Fransızlara olan öfkesini, Osmanlı hilafetine hizmet etmek istediğini, kendisinin ve merhum Emir Abdülkerim ailesinin devlete samimiyetle bağlı kimseler olduğunu ispatlamak istiyordu.

Emir Said görüşme sırasında sürekli olarak devlete olan samimiyet ve bağlılığından dem vurmüş, atalarıyla övünmüştü.

Son olarak Osmanlı Devleti'ne hizmet etmek maksadıyla Dürzi liderlerini Paşa'ya itaatlerini sunmak üzere Şam'a getirebileceğini söylemişti. Bu işin Şam Valisi'nden yardım istemeksizin yapılması gerektiğini düşünüyordu. Çünkü davet hükümet vasıtasıyla yapılırsa Dürziler,

mükafat olarak aldı. Ölmeden önce Asir'in Abdülaziz b. Suud'un eline geçtiğine şahit oldu. Yusuf Halaçoğlu, "Asir," *DİA*, c. III (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991), 482-484.

135 Daha önceki bölümlerde böyle bir bahis geçmediği gibi daha sonraki bölümlerde de geçmeyecektir.

136 Emir Ali Paşa'nın oğlu Emir Said, Cemal Paşa'nın yanına girdiğinde yanında I. Dünya Savaşı ile Balkan Muharebeleri arasındaki mücadeleleri anlatan Arapça bir kitapla *el-Muhacir* gazetesinde yayımladığı makaleler vardır. Cemal Paşa, *Hatırat*, 252.

aleyhlerinde bir plan yapıldığını zannederek söz konusu plana halel getirecek davranışlarda bulunabilirlerdi.

Ahmed Cemal Paşa bu dönemde ılımlı ve uyumlu bir siyaset izlediği için Emir'in talebini tereddüt etmeden kabul etti.

Paşa'nın Dürzilerle İlgili Görüşü

Paşa, Şam'a getirdiği Dürzilerden herhangi bir şekilde yararlanabileceğini düşünmüyordu. Ama onlarla ters düşmesi halinde başını ağrıtabilirlerdi. Bu yüzden o dönemde idare-i maslahat olarak bilinen siyaseti izledi. Dürzi heyetinin geldiği gün bana şunları söylediğini hatırlıyorum:

– Burada herkes Lübnan'daki Mârûnîlerin ayaklanmasından korkuyor. Lübnan'da 50.000 tüfek olduğuna, isyan başlarsa kısa sürede yaygınlaşacağına ve bunun da İtilaf Devletleri'nin bölgeye müdahale etmesine zemin hazırlayacağına inanıyorlar. Ama ben Mârûnîlerin ayaklanmasından zerrece korkmuyorum. Böyle bir ayaklanmayı hemen bastırabilirim. Ben onlardan değil, esas Dürzilerden korkuyorum. Dürzilerin, bıraktıktan, isyanın düşüncesinden dahi uzak kalmalarını istiyorum.

Bu sebeple Ahmed Cemal Paşa, [Dürzi liderlerinden] Yahya el-Atraş Paşa'nın adının Fransız Konsolosluğu belgelerinde geçmesinden hiç hoşlanmamıştı. Bu belgelerde zikredilen isimleri tutuklaması halinde Yahya Paşa'yı da tutuklamak zorunda kalacaktı. Bunun ise Cebel bölgesinin karışmasına neden olması muhtemeldi. Yahya Paşa kesinlikle bu harekete dahil olan kimseler arasındaydı. Bundan dolayı Yahya Paşa'nın ölüm haberi kendisine ulaştığında Cemal Paşa derin derin bir oh çekerek şöyle dedi:

– Yahya Paşa'nın ölmesi hem bizim için, hem de Dürziler için iyi oldu.

Dürzi emirliğine Yahya Paşa'dan sonra [oğlu] Selim el-Atraş Bey getirildi. Selim Bey, ahlaklı ve edepli bir gençti. Paşa onu kendi tarafına çekmeyi bildi. Cebel'in reisleriyle birlikte ona da ikramlarda bulundu. Kısa sürede arkadaş oldular. Dürziler bu sayede Cemal Paşa'ya sadık kaldılar ve Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesine kadar da sadakatlerini korudular. Böylece Yahya Paşa'nın ölümü, devleti gerçeğe neredeyse kesin olan bir Dürzi isyanından kurtarmış oldu. [Cemal] Paşa, tutuklanmanın neticesi ne olursa olsun, işbirlikçileriyle birlikte [Yahya] Paşa'nın tutuklanmasına karar vermişti.¹³⁷

137 “Fransız Konsolosluğu'ndaki Belgeler” başlığından buraya kadar olan kısım Cemal Paşa'nın hatıratından intihal yoluyla oluşturulmuştur. *A.g.e.*, 211-219, 251-258.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Şam Vilayeti İdare Meclisi'nin Filistin ve Lübnan'a hububat satışı-
nın yasaklanması ile ilgili kararını, Beyrut Valisi ve Cebel-i Lübnan
Mutasarrıfı'ndan gelen şikayetlerden önce bilmiyorduk. Çünkü ordu
kumandanı askeri işlerle yoğun olarak ilgilendiğinden vilayetlerle il-
gili idari ve mali işlere karışmak istemiyordu. Ama gelen şikayetlerin
çokluğu ona bu işle yakından ilgilenmesi gerektiğini göstermişti. Özel-
likle de istihbarat dairelerinden gelen raporlar, Şam İdare Meclisi'nin
aldığı tedbirlerin, karaborsacıların hububat toplamalarını ve Lübnan
ve Filistin'e kaçakçılık yoluyla göndermelerini önlemede hiçbir işe ya-
ramadığını gösteriyordu. Tüm bunlar İdare Meclisi'nin vilayetin tahıl
ihtiyacını karşılayabilmek amacıyla aldığı yasaklama kararının hiçbir
işe yaramadığını da ortaya koyuyordu: Açıkta satış yasaklandığı için
karaborsacılar vasıtasıyla satış başlamış, böylece fiyatlar yükselmiş ve
milletin azığından para kazanan bu sefih grup kazançlı çıkmıştı.

Lübnan'ı Açlıktan Kurtarmak İçin Yapılan Muhaberat

Pek çok kişi Ahmed Cemal Paşa'nın Lübnan'da ve sahil bölgesinde yaşan-
makta olan açlıktan sorumlu olduğunu düşünüyordu. Halbuki Paşa'nın
bu konuda en ufak bir suçu yoktu. Bölgeyi açlığın pençesinden kurtar-
mak için pek çok yol denemişti. Ordunun tahsisatından kestiği belirli
bir bütçeyi hayır kuruluşlarına ve dini kurumlara göndermişti. Ancak
bütün bu tedbirlerin bir faydası olmamıştı. Çünkü eldeki tahıl halka bile
yetmiyordu. Açlık iyice şiddetlenmiş ve veba halkın hayatını tehdit eder
boyuta ulaşmıştı. İnsanların kalabalıklar halinde kendilerini açlıktan so-
kaklara, caddelere attıklarına, ama yiyecek bir şey bulamadıklarına şahit

oluyorduk. Dışarıdan yardım istemeyi planladık. Ahmed Cemal Paşa, Mârûnî Patiriği'nden, Papa'ya hitaben bölgedeki açlığı anlatan bir mektup yazarak kendisinden yardım talep etmesini rica etti. Ayrıca benzer bir mektubu İspanya Kralı'na da göndermesini istedi. Sonra Amerikan Üniversitesi Başkanı Doktor [Daniel] Bliss'ten [1823-1916] de ABD başkanına mektup yazmasını rica etti. Bu mektupları gerekli yerlere bizzat ulaştırması için İsviçre'deki Osmanlı Sefiri'ne de gönderdi. Bu süreçte, Amerika Sefiri [Abram Isaac] Elkus¹³⁸ [1867-1947] ile, Amerika da dahil olmak üzere tüm medeni dünyayı Lübnan'a ve sahil bölgesine yardım eli uzatmaya davet etmek maksadıyla birçok yazışma gerçekleştirdi.

Gerçek şu ki, Ahmed Cemal Paşa bölgedeki açlığı biraz olsun hafifletebilmek için elinden gelen her şeyi yaptı. Ama bütün bu çabaları boşa gitti ve binlerce masum insanın ölümüne engel olunamadı. Bunun nedeni, kendilerinden yardım istediği kişilerin itirazları ve izledikleri politikalarıdır.

Siyonistler ve Siyaset

Bölgeye ulaşan ilk yardımlar, Amerika Yahudilerinden gelen ilaç sandıklarıydı. Bu kişiler gönderdikleri az miktardaki ilacı, esasen Siyonist propagandayı ve zararlı yayınları bölge halkına ulaştırmada bir araç olarak kullanmak istemişlerdi. Bize ulaşan raporlar, ele geçirilen broşürlerin bu kişilerin propaganda yapmaya fazlasıyla hevesli olduklarını açıkça ortaya koyduğunu söylüyordu. Paşa bu girişime halkın açlığını hafifleteceği ve ihtiyaç duydukları ilaçların onlara ulaşmasını sağlayacağı ümidiyle karşı çıkmamıştı. Şunu da belirtelim ki, Amerikalı Yahudiler bu yardımla Filistin Yahudilerinden bekledikleri ilgiyi göremediler. Ülkede Siyonizm propagandası yapılması konusunda Ahmed Cemal Paşa'nın desteğini de alamadıklarından, dindaşları dahil kimseye yardım etmeden ülkelerine geri döndüler. Böylece bölgeye insani duygularla değil siyasi emellerle geldikleri de anlaşılmış oldu.

Kumandanlığa, İspanya Kralı'nın, ABD başkanının, Mârûnî Patiriği'nin ve Doktor Bliss'in talebine binaen 2 bin ton tahıl gönderildiği ve bunları getirecek geminin Beyrut'a hareket ettiği bilgisi ulaşmıştı.

138 Arapça metinde "Mösyö Liküse" şeklinde yazılmıştır. Aziz Bey, *el-İstihbarat ve'l-Cassisiyye*, 114.

Bu sırada Doktor Bliss, İtilaf Devletleri'nin bu geminin Beyrut'a gönderilmesine karşı çıktığını, zira ordunun gemiyi ele geçirerek başka amaçlarla kullanmasından endişe ettiğini bildirmişti. Paşa'ya da, gönderilen tahılın dağıtımını gözetlemek için ortak bir komisyon kurulması teklifini kabul edip etmediğini sormuştu.

Ahmed Cemal Paşa, bu öneriyi hemen kabul etmiş, hatta Doktor Bliss'e bu komisyonun başında bulunmasını dahi teklif etmişti. Yani tahılın dağıtımını Doktor Bliss, Kudüs'teki Katolik Ruhani Lideri ve İspanya Konsolosu'nun gözetiminde yapılacaktı. Doktor Bliss bu teklifi kabul ederek Amerikan Başkanı'nın ve İspanya Kralı'nın onayına sundu. Beklediği onayı aldı, ancak bu yolla bile ikna edilemeyen İtilaf Devletleri, gemiyi İskenderiye Limanı'nda durdurdular. Bu haber Ahmed Cemal Paşa'ya ulaşınca, kendisi İstanbul'daki ABD Sefiri Elkus'a şöyle bir telgraf çekti:

"Kanaatimce, Doktor Bliss'e ve Papa vekiline verdiğim sözler İtilaf Devletleri'ni İspanya Kralı ve ABD başkanı tarafından gönderilen tahılın amacına uygun olarak kullanılacağına dair temin etmek için yeterlidir.

Açlık ülkeyi kasıp kavururken ve gözlerimin önünde çok acı sahneler yaşanırken İtilaf Devletleri bu gemiye engel olmakta ısrarcı olduğundan dolayı, gönderilen tahılın dağıtımının nasıl yapılacağı konusunda sizden gelecek her türlü teklife açığım. İsterseniz bu yardım Lübnanlı Mârûnî Patriği, Papa Vekili, Doktor Bliss, Amerikan Konsolosu ve İspanya Konsolosu veya sefaret temsilcilerinden oluşan bir komisyon aracılığıyla dağıtılabilir."

Sefir Elkus, Ahmed Cemal Paşa'nın mektubuna şöyle cevap verdi:

"Kahire'deki mutemedimize göre İtilaf Devletleri'nin kanaati hala Beyrut'a gönderilen tahılın ordu için kullanılacağı ve bunun askeri kanunlara aykırı olduğu yönünde. Bunun için gemiyi durdurmaya karar verdiklerini söylüyorlar."

Ahmed Cemal Paşa'nın İtilaf Devletleri'ni bu gemiyi göndermeye ikna etmeye yönelik çabaları böylece boşa çıktı. Üstelik, İtilaf Devletleri Suriye sahilleri üzerindeki denetimlerini daha da artırdılar ve gemilerin açılmasına engel olmaya devam ettiler. Bütün bunları siyasi bir gaye güderek yapıyorlardı. Ülkedeki açlığın şiddetlenmesi halinde halkın Osmanlı Devleti'ne isyan edeceğini düşünüyorlardı. Böylece halkı kendi taraflarına çekebilirler ve bölgeyi kan dökmeden işgal edebilirlerdi.

Aynı zamanda aç halka dağıttıkları iaşe sayesinde onları kendi saflarına katabilir ve kendileriyle çalışan yekpare bir kütle haline getirebilirlerdi.

Cemal Paşa'nın Yardımları

Böylece herkes bu beldelerdeki açlığın sebeplerini anlamış oldu. Okuyucuya Osmanlı ordusunun kimlere ne tür yardımlarda bulunduğu dair bir liste de sunalım:

1. Devlet okulları,
2. Amerikan Üniversitesi,
3. Beyrut'ta bulunan muharip devletlere tabi aileler,
4. Devlet memurları ve aileleri,
5. Klinikler ve hastaneler,
6. Mârûnî Patrikliği'ne, manastır ve rahiplere karşılıksız olarak verilmek üzere 300 ton tahıl,
7. Rum Ortodoks ve Katolik kiliselerine verilen 150 ton tahıl,
8. 'Ayn Tûra okulunda kendileri için bir yetimhane kurulan 1000 Ermeni yetimin iaşesi,
9. Kudüs Ortodoks Rum Patriği'ne verilen 50 ton buğday ve 20 bin lira,
10. Doktor Altunyan'ın kızının Halep'te Ermeni muhacirler için kurduğu yetimhaneye yardım,
11. Ahmed Cemal Paşa ve Azmi Bey'in Beyrut'ta kurduğu imalat-hanelerde çalışan 4000 kişinin maişeti.

Bunlar, Dördüncü Ordu Kumandanlığı'nın üstlendiği yardım faaliyetleri ve aynı zamanda ordunun faaliyetlerine ket vuran temel sebeplerdir. Eğer Ahmed Cemal Paşa'nın yerinde Suriyeli veya Lübnanlı biri olsaydı, milletine ve ülkesine onun kadar hizmet edemezdi.¹³⁹

139 Kitabın "On Üçüncü Bölüm"ü Cemal Paşa'nın hatıratından derlenmiştir. Cemal Paşa, *Hatırat*, 337-342.

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Rütbe ve nişanlar Araplara bunları hak ettikleri için değil, siyasi veya mali gerekçelerle verilmekteydi. İstibdat döneminde idarecilerin hak etmeyen bazı kişilere nişanlar verdikleri biliniyordu. Bu dönemde, okuma yazma dahi bilmeyen bazı kimselere yüksek resmi rütbeler verildiğini duymuştuk. Bu rütbeleri, Zat-ı Şahane'ye yakın bazı kimselere bağış yaptıkları için alıyorlardı. Rütbe ve nişan ticareti, özellikle Arap beldelerinde çok karlı bir ticaretti. Çünkü bölgenin insanları bunları elde etmek için sahip oldukları her şeyi feda etmeye hazırlardı. Sultan Abdülhamid, Arapların unvan ve nişanlara olan düşkünlüğünün farkındaydı. Yakın çevresinin bu durumu bir tür ticarete dönüştürerek zengin olmak için kullanabileceğinin de farkındaydı. Bu sebeple, dilediği kişileri bu şekilde kendine çekmek maksadıyla, ceplerini doldurmak isteyen bu araçlara iradeler takdim etmekte cimri davranmamıştı. Sonuçta, okuryazar olmayan yüzlerce Arap paşa ve yüksek nişanlar taşıyan binlerce insan türemiş ve dahası, bu durum kanıksanmıştı.

Dördüncü Ordu bölgesindeki Suriyeliler de unvan ve nişanlara çok meraklılardı. Bu münasebetle, Ahmed Cemal Paşa'nın sandıklar dolusu berat, rütbe ve nişanı dilediklerine vermek üzere Suriye'ye götürdüğünü, ancak bunu mali kazanç elde etmek amacıyla yapmadığını burada zikrederim. Kendisini desteklemesini istediği kişileri bu sayede kendi tarafına çekebileceğini düşünüyordu. Yine bu münasebetle, konuya ilişkin komik bir hadise anlatayım.

Garip Bir Hikaye

25 Mayıs 1915 tarihinde Kudüs'teki daireme gelen Şeyh Esad Şukayrî bana şöyle dedi:

– Kamil el-Esad Bey, Sayda tarafında Osmanlı aleyhine yapılan planlara ilişkin önemli bir siyasi görevle Kudüs'e geliyor. Hali vakti yerinde olduğundan, onu kendi tarafımıza çekmek için para vermemiz gerekmiyor. Bir unvan veya yüksek bir nişan, Kamil el-Esad Bey'in bize hizmet etmesini sağlayacaktır.

Şeyh Esad Şukayrî, benden bu konuyu Paşa'ya açmamı istedi. Bunu yapacağıma dair kendisine söz verdim. Paşa'ya konudan bahsettiğimde Kamil el-Esad Bey'e ikinci derecede beylik ve üçüncü derece Mecidi nişanı verilmesini emretti. Kamil el-Esad Bey, Kudüs'e gelince Cemal Paşa ona devlete bağlılığı sebebiyle bu rütbe ve nişanı bizzat takdim etti.

Bu hadise Cebel-i Âmil'deki bazı vatandaşların kalbindeki haset duygularını kabarttı. Hadisenin üzerinden henüz bir hafta geçmeden, onlarca mektup aldım. Mektupları yazanlar istedikleri unvanları alabilmeleri için Cemal Paşa'yla kendileri arasında aracılık yapmamı istiyorlardı. Hatta içlerinden biri bana beylik rütbesi karşılığında 100 lira teklif etmişti.

5 Haziran 1915'te, Acemî es-Sadun'a paşalık rütbesi verilmesine dair irade-i seniyye bize ulaştı. Kendisine bunun yanı sıra mir-i miranlık rütbesi de verilecekti. Devletin en yüksek rütbelerinden olan bu rütbe Acemî es-Sadun'a devlete olan bağlılığı ve bölgesindeki diğer aşiret liderlerinden farklı olarak Irak kıyılarını işgal eden İngilizlerle savaşması sebebiyle verilecekti. Kendisi devletin selametine hizmet ederek bu rütbeyi gerçekten hak etmişti. Ancak, Sadun Paşa'ya verilen bu rütbe Şammar kabilelerinin lideri olan zatın kıskançlığına sebep olmuştu. Bunun üzerine Cemal Paşa bu şahsa da aynı rütbe ve nişanı vermişti. Ama elbette tarih, Acemî es-Sadun'un bu şahıstan farklı olarak bunları gerçekten hak ettiğini yazdı.

Lübnanlıların Unvan Sevgisi

Lübnanlılar ileri ve gelişmiş bir toplum olmalarına rağmen hala Suriye'de yaşayan diğer halklar gibi unvanlara çok düşkünlüler.

Dediğim gibi, Lübnanlıların genel olarak diğer Araplardan daha gelişmiş olduğuna şüphe yoktu. Bundan dolayı Ahmed Cemal Paşa onlara daha çok acıdığını bana hep söylerdi.

– Osmanlı tebaası olan bu kültürlü halkın dini ve siyasi propagandalara aldandığını görmek ne kadar üzücü! Onları devletin safına çekebilseydim, Osmanlı'yı destekleyen ve savunan büyük bir güç elde etmiş oldurduk.

Cemal Paşa bu sözlerinde haklıydı. Lübnanlıları kendi saflarına çekebilseydi, büyük bir güce kavuşurdu. Ama bu yolda sarf ettiği çaba işe yaramadı. Dini propagandalar ve karşılaştığı türlü engellemeler bu emelini boşa çıkardı. Lübnanlıların rütbe ve nişanlara olan tutkusundan yararlanma niyetiyle dağıttığı onlarca rütbe ve unvana rağmen hedefine ulaşamamıştı.

Bu münasebetle şunu da anlatayım: 1915 yazında Lübnan ayanından birinin Sufer'deki evine gittik. Mişel Sursuk adındaki bu beyin Cemal Paşa'nın kendisine Kudüs'ten gönderdiği nezaket mektubunu çerçeveletip masasının üzerine koyduğunu gördük. Lübnanlı Bey bu durumu Paşa'ya olan sevgi ve bağlılığı ile açıklamaya çalıştı. Halbuki aslında, ziyaretçilerine Paşa'ya ne kadar yakın olduğunu göstererek, aşireti indindeki nüfuzunu artırmak istiyordu. Bu, Lübnanlıların gururunu, rütbe ve unvanlara olan düşkünlüğünü ortaya koyan örneklerden bir diğeri idi.

Memuriyet Tutkusu

Suriyeliler ve Lübnanlılar unvan ve nişanları sevdikleri gibi memurluğu da çok severlerdi. Maaşı ayda dört beş altın lirayı geçmeyen bir memuriyet için yüzlerce lira harcadıklarını görebilirdiniz.

Peki bunun sebebi neydi?

Suriyelilerin memuriyet peşinde koşmalarının iki sebebi vardı. Birincisi, bu vazife sayesinde zengin olma isteği idi. Çünkü memuriyet elde etmek için idarecilere verdikleri parayı halktan her halükarda geri alıyorlardı. Zira memur olduklarında sadece para kazanmaya odaklanıyorlardı. İnsanlara adil davranıp davranmadıklarını, birilerine haksızlık edip etmediklerini önemsememeye başlıyorlardı.

Halihazırda zengin olanların amacı ise, düşmanlarını bertaraf etmek veya yüksek makamlara gelmekti.

Bu gerçeği ayyuka çıkaran yüzlerce olay yaşandı. Bunlardan biri Humus Müftüsü'nün tayini ile ilgiliydi. Tayin konusundaki anlaşmazlık, neredeyse Humus aileleri arasında bir çatışmanın çıkmasına sebep

olacaktı. El-Atâsî ailesinden¹⁴⁰ bir heyet Cemal Paşa'yı ziyaret ederek ondan destek istedi. Bu destek karşılığında el-Atâsî ailesi, Cemal Paşa'ya faaliyetlerinde ve hedeflerine ulaşmada koşulsuz destek verecekti.

Şeyh Esad eş-Şukayrî bu aileyi destekliyorsa, bundan mutlaka bir çıkarı olmalıydı. Onlara Paşa nezdinde yardımcı olmuştu. Paşa da, Şeyh Tahir el-Atâsî'nin Haziran 1915'te Humus Müftüsü tayin edilmesine onay vermişti. Şeyh Tahir el-Atâsî, Cemal Paşa için büyük hizmetler yapmıştı. Daha önce anlattığımız üzere, Cemal Paşa'ya, hiç sevmediği el-Cündî ailesi mensuplarından birinin, Şerif el-İdrîsî'nin yanına gide-
rek geri dönmemesini sağlamasında epey yardımı dokunmuştu.

140 Atâsîler, kökeni 15. yüzyıla dayanan, Humus'un önde gelen ailelerindendir. Müftülük makamı için nadiren rakipleri olmuş, bu görev aile içinde neredeyse babadan oğula geçmiştir.

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

— —

Lusitania adlı geminin batırılmasına yönelik girişim Türkler tarafından biliniyordu.¹⁴¹ Bu yüzden Talat Paşa, 25 Nisan 1331'de (8 Mayıs 1915) gazetecileri çağırarak onları geminin batırılmasına ilişkin bilgilendirdi.

Peki Dahiliye Nazırı buna neden gerek duymuştu?

Elimdeki dosyalardan birinde, Osmanlı Dahiliye Nazırı'nın hadise hakkında el yazısıyla yazdığı ve basından yayımlanmasını istediği bir kağıt bulunuyordu. Kağıtta şunlar yazılıydı:

"Telgraf Şirketi Roter'in [Reuters?] Alman denizaltıları tarafından batırıldığını itiraf ettiği Lusitania, modern ve büyük bir gemiydi. 1906 yılında inşa edilmiş ve Avrupa ile Amerika arasında sefer yapmak üzere hizmete girmişti.

Almanya, denizcilik alanında büyük bir atılım yaparak İngiltere'den daha ileri bir noktaya gelmişti. Bu da İngilizleri bir hayli korkutmuştu.

1906 yılında iki ülke arasında şiddetli bir rekabet başladı. Almanya büyük bir gemi yapmaya başlayınca İngiltere hemen daha büyük bir gemi yapmaya koyuluyordu. İngilizler, Lusitania ve Mauratania gemilerini işte böyle bir rekabet ortamında inşa etmişlerdi.

Bu iki geminin taşıma kapasitesi 23 tondur. 780 fit uzunluğunda, 86 fit genişliğinde ve 72 beygir gücündedir. Saatte 25 mil gidebilen gemiler, Avrupa-Amerika arasında sefere başlamıştır.

Dünya Savaşı başlayınca İngilizler, Lusitania ve Mauratania'yı atıl bırakmaya razı olmamış, bu iki geminin seyahat edebilmesini sağlamak

141 Lusitania, bir Alman denizaltısı tarafından 7 Mayıs 1915'te batırılmıştır. Olayda 1128 kişi hayatını kaybetmiştir.

için düşmanlarını yanıltma yoluna gitmişlerdi. Gemilere Amerikan bayrağı asarak Almanları kandırmaya çalışmışlar, Almanlar ise bu oyuna gelmeyerek gemileri batırmışlardı. Böylece Almanlar nüfuzlarının sadece Avrupa denizleriyle sınırlı olmadığını göstererek Atlantik Okyanusu'ndaki varlıklarını ispatlamışlardı. Alman denizaltılarının bizi düşman gemilerinden nasıl kurtaracağını göreceğiz.”

İşte Hariciye Nazırımızın gazetelerden yayımlanmasını istediği haber buydu. Aslında bu, düşman gemilerinin Suriye sahillerinde bıraktığı maddi hasarlar ve ardı arkası gelmeyen saldırılar ile ekonomik kriz ve pahalılık sebebiyle gerginlik içerisinde olan Suriye halkını biraz olsun teskin etmek için yapılmış bir açıklamaydı. Olup bitenler, Suriye kamuoyunda Osmanlı'nın onları korumaktan aciz kalacağına ve kendilerini vahim bir akıbetin beklediğine dair endişelere sebep olmuştu. Yayımlanan bu bildiri ile kamuoyuna Alman denizaltılarının bu sahilleri düşmanlardan korumak için geldiği anlatılmaya çalışılıyordu.

Alman Denizaltıları

Gerçekten de Lübnan sularına üç denizaltı gelmişti. Bunlar Lübnan ve Filistin sahillerinde seyrediyorlardı. Hatta birisi Beyrut Limanı'na yanaşmış, burada Alman zabıtlar ve vatandaşlar için büyük törenler düzenlemiş ve Beyrut sokaklarında “Almanya Her Şeyin Üzerinde” olarak bilinen Alman marşı okunmuştu.

Peki bu denizaltılar ne yapmışlardı?

Aslında hiçbir şey yapmamışlardı. Çünkü Almanların bu denizaltıları göndermekteki amacı, düşman gemilerinin Osmanlı üslerini vurmaları karşısında duydukları öfkeyi göstermekti. Bu olaydan sonra sivil nakliye gemilerinin Beyrut Limanı'na hiç korkmadan girebildiklerine şahit olduk.

Kısaca Alman denizaltılarının Suriye sahillerine gönderilmesi Osmanlı Devleti'nin hiçbir işine yaramadı. Bu durum, İtilaf Devletleri'nin sahillerimize koydukları kuşatmanın ortadan kaldırılmasını sağlamadı. Aksine, İtilaf Devletleri, Alman denizaltıların varlığını her istediklerinde bu bölgelere saldırmada bir bahane olarak kullandılar.

Ticaret Anlaşmasının Yenilenmesi

Ekonomik krizin şiddetlendiği dönemde, Almanlar perişan halde olan bu bölge üzerindeki ekonomik nüfuzlarını pekiştirmeye çalışıyorlardı. İlk yaptıkları iş, 25 Haziran 1915 tarihinde Almanya ile Türkiye arasındaki ticaret anlaşmasını yenilemek oldu. Almanlar bu sayede istedikleri Osmanlı beldesinde istedikleri fiyata mal satabilecek ve bizden de hiçbir kontrole tabi olmaksızın hayvan ve tahıl alabileceklerdi. Zorlu savaş koşullarında katarlar dolusu tahılın demiryoluyla Arap beldelerinden ve Anadolu'dan Almanya'ya taşındığına şahit olduk. Halbuki bu sırada açlık bu bölgeleri kasıp kavurmaktaydı.

Emden Zırhlısı Felaketi

İtilaf Devletleri, Alman Zırhlısı Emden'i Fars Körfezi'nde batırdılar.¹⁴² Arap sahiline sığınmak zorunda kalan zırhlı personeli, sahilde bazı be-devilerin saldırı ve gasplarına maruz kaldı. Ancak İmam Yahya Hamidüddin çok geçmeden bu Alman askerleri savunmaya karar verdi. İmam Abdülaziz es-Suud ile birlikte büyük bir cesaret göstererek bu askerleri saldırıdan korudukları gibi sağ salım Osmanlı bölgesine ve İstanbul'a ulaşmalarını da sağladılar. Askerler, İstanbul'daki Osmanlı donanmasında görev yapan arkadaşlarına katıldılar. Bu hadiseden sonra, 5 Haziran 1915 tarihinde Alman Sefiri, Sadrazam'a bir mektup gönderdi. Sefirin bu askerlerin Arap beldelerinin aksine Anadolu'da yoğun bir ilgiyle karşılaştıklarını anlattığı bu mektubu tarihe not düşmek amacıyla burada paylaşıyoruz:

“Alman zırhlısı Emden'in mürettebatı, Anadolu şehirlerinden geçerken silah arkadaşlarından ve mülki amirlerden gördükleri misafirperverlikten duydukları memnuniyeti ve teşekkürlerini ifade ediyorlar.

142 Kasım 1914'te Cocos Adaları civarında gerçekleşen muharebede Avustralya hafif kruvazörü Sidney, Karl von Müller kumandasındaki Alman hafif kruvazörü Emden'e ağır hasar verdi. Adaya çıkarak kurtulanlardan bir kısmı Malta'ya sürgüne, bir kısmı Avustralya'daki esir kamplarına gönderildi ve 50 kişilik bir grup da zahmetli bir yolculuğun ardından İstanbul'a geldi. İsmet Üzen, “Alman Kruvazörü Emden Mürettebatının Osmanlı Topraklarındaki Serüveni (1915),” *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 20, 2 (2010): 361-381; Hellmuth von Mücke, *The Emden*, çev. Helene S. White (Boston: Ritter & Company, 1917); Franz Joseph, *Emden, My Experiences in S.M.S. Emden* (New York: G. Howard Watt, 1928).

Zırhlının zabıt ve mürettebatına karşı hem Anadolu'da hem de İstanbul'da sergilenen bu davranış gerçekten takdire şayandı ve harikuladeydi.

Kahraman askerlerin kalplerine kazınan bu tutum, Alman ve Osmanlı halklarının kardeşliğini perçinleyecek ve devam etmekte olan savaşta zafer kazanmalarına büyük katkıda bulunacaktır.

Bu sebeple Ekselanslarının bizzat ifade ettiği ve hükümetimin ben-den sizlere iletmemi talep ettiği saadete iştirak ettiğinizi umuyorum.”

Sadrazam, 8 Haziran 1915 tarihinde bu mektuba şu telgrafla cevap verdi:

“Almanya'ya ait Emden zırhlısında görev yapan denizcilerin Osmanlı şehirlerinden geçerken sıcak ve samimi bir şekilde karşılanmış olmalarından dolayı gurur duymaktayım. Ekselanslarının hem Alman milleti hem de Alman hükümeti adına ifade etmiş olduğu duyguları tüm kalbimle paylaşmaktayım. Osmanlılar, kahraman Alman kardeşleriyle adaleti tesis etme ve mukaddes haklarını koruma yolunda omuz omuza savaşmaktadırlar. Bu nedenle de, davalarını savunan Emden zırhlısının geçişini Alman milletine olan kalbi hislerini ifade etmek için bir fırsat saymışlardır.

Osmanlı milletinin bu savaştan mutlak bir zaferle çıkacağına dair inancınızı paylaşıyorum. Alman ve Avusturyalı kardeşlerimize, yüce makamımızdan en ulvi duygularımızı sunarız.

Sadrazam Said Halim”

Olay üzerine iki hükümet erkanı arasında gerçekleşen yazışma işte böyleydi. Alman Sefir, denizcilerin Arap Yarımadası'ndaki bedevilerden gördüğü kötü muameleyi ima ederek sadece Anadolu halkına teşekkür ediyordu.

İşin Aslı

Esasen, Alman zırhlısındaki askerlerin Arap Yarımadası sahilinde kötü muameleye maruz kalmalarının müsebbibi buradaki emirler ve adamları değildi. Olup bitenler bir İngiliz oyunuydu. Bu oyunun iki hedefi vardı:

1. Araplarla Almanların arasını açmak,
2. İttifak Devletleri'ne, Arapların sadece, Müslümanların tek dostu olduğuna inandıkları İngiltere'ye güvendiklerini göstermek.

Hem önceden elimizde bulunan belgeler hem de saldırıdan bir sene sonra elimize geçen belgeler bu planın Binbaşı Belly adında bir İngiliz zabiti tarafından yapıldığını gösteriyordu. Bu adam Arap Yarımadası'na geldiği günden beri Hacı Muhammed Abdullah adıyla biliniyordu. İngiliz donanmasıyla sürekli irtibat halindeydi. İngilizlerin emirlerini Arapların ruhu bile duymaksızın yerine getiriyordu. Araplar, ülkesinde saray hayatına ve lükse alışmış olan bu İngiliz'in gerçekten İslam'a girdiğini ve bu dine hizmet etmek istediğini sanıyorlardı. Oysa adamın yegane isteği bu saf insanları yalanlarıyla kandırmak ve onları istediği gibi yönlendirmektir.

Bulduğumuz belgelere göre, Emden zırhlısı batmak üzereyken Binbaşı Belly dönüş yolunu keserek denizcileri öldürmeye çalışmıştı. O, bu davranışıyla Arapların Almanlar indindeki prestijini yerle bir etmişti. Çünkü Araplar esasen misafirperverlikleriyle tanınan bir topluluktur. Nitekim, Emir Abdülaziz b. Suud ve İmam Yahya'nın denizcilere yardım ettiklerine, iyi davrandıklarına ve onları ülkelerine sağ salım ulaştırdıklarına şahit olmuşuk.

Arap Yarımadası'nda İstihbarat

Bay Belly'nin Arap Yarımadası'nda bulunduğu Osmanlı idaresi tarafından bilinmiyor değildi. Çeşitli yerlerden gelen bilgiler onun ve diğer casusların kimliklerini ortaya koyuyordu. Özel Şube'de¹⁴³ bu casusların isimleriyle ve faaliyetleriyle ilgili pek çok belge vardı. Ancak tüm yabancıları fevkalade güçlü kılan imtiyazlar, devletin bunlara hak ettikleri cezaları vermesine engel oluyordu. Son bölümde bu casusların hayatları hakkında ayrıntılı bilgi verilecektir.

Suriye Sahillerine Saldırı

Bu vakaları anlattığımız sırada Suriye sahillerinde üç saldırı daha gerçekleşti. 26 Mayıs 1331 (8 Haziran 1915) sabahında bir Fransız zırhlısı, İskenderun tarafından sahile asker indirmeye çalıştı. Ancak kumandanlık Fransızların asker indirmek değil, keşif yapmak niyetinde olduğunu haber almıştı. Düşmanın bu girişimi boşa çıkarılmak istenmişse

143 Arapça metinde "Şuberü'l-Hâssa" şeklinde geçmektedir. Yazarın bu ifadeyle hangi birimi kastettiği anlaşılamamıştır. Aziz Bey, *el-İstihbarat ve'l-Casusiyeh*, 127.

de zırhlı, topçularımızın atışlarına karşılık vermişti. Son saldırıda üç asker ile beş vatandaş şehit düşmüş, bazı yapılar büyük zarar görmüş, Fransız gemisi ise geldiği yere geri dönmüştü.

İkinci hadise, Sayda ile Beyrut arasında gerçekleşmişti. Rus zırhlılarından biri yelkenli bir gemiyi batırmak istemişti. Bu, Filistin sahilinden erzak taşıyan bir gemiydi. Zırhlı tarafından esir alınacaklarını zanneden gemi mürettebatından kimse kurtulamamıştı.

Sonuncu hadise ise Beyrut'ta gerçekleşmişti. Bir Fransız gemisi Beyrut açıklarında iki kayığı batırıp gitmişti.

Gemilerin Silahlandırılması

İtilaf Devletleri, Akdeniz'de Osmanlı savaş gemisi bulunmaması sebebiyle burayı güvenli addediyordu. Bundan dolayı Osmanlı, küçük gemileri hafif toplarla silahlandırmaya ve sahilleri bunlarla korumaya çalışmıştı. Ancak alınan bu önlem sahillerimizi korumada yeterli olmadı. Düşman gemileri günün her saatinde sahillerimize yaklaşabiliyordu. O kadar ki, bir keresinde bir Fransız gemisi limana yaklaşmış, Osmanlı Bankası'nı hedef almış ve eski bir Osmanlı gemisini batırmıştı. Patlayan gemiden sıçrayan parçalar Osmanlı Bankası binasının kısmen yıkılmasına neden olmuştu.

ON ALTINCI BÖLÜM

Lübnan'ı Yıkma Yolunda

Enver Paşa, Suriye'deki umum kumandanlığı üstlenmesini teklif etmek üzere makamına davet ettiği Cemal Paşa'ya şöyle demişti:

“Biz, size teklif ettiğimiz görevin yüce makamınıza layık olmadığını biliyoruz. Ancak bu bölgeyi savunabilecek ve haklarını koruyabilecek sizden başka kimsenin bulunmadığının da farkındayız. Zeki Paşa, Suriye'deki görevinin meşakkatli olduğunu ve bölge halkının bir ayaklanmaya hazırlandığını biliyor. Emrindeki birlikleri iki katına çıkarmadan böyle bir ayaklanmayla baş edebilmesinin imkanı yok. Ne var ki, mevcut şartlarda Zeki Paşa'nın emrindeki birlikleri artıracak gücümüz bulunmuyor. Bu sebeple bölgenin, oradaki nüfuzumuzu tehdit eden bu tehlikeli durumdan kurtarılması tamamıyla size bağlı.”

Cemal Paşa, Enver Paşa'nın bu sözleriyle neye işaret etmek istediğini anlamıştı. Cebel-i Lübnan'a, yani düşmanların Osmanlı'ya müdahale etmesini mümkün kılan dağa işaret ediyordu.

Görevi kabul eden Cemal Paşa, yukarıda anlatılan nedenlerden ötürü, Suriye'ye geldiğinde mutlak yetkilerle donatıldı. Paşa'nın iki temel hedefi vardı: Birincisi, Cebel-i Lübnan'ın 1860 yılından beri sahip olduğu imtiyazları kaldırarak bölgeyi vatandaşlarıyla birlikte Osmanlı otoritesi altına almaktı. İkincisi, Meşrutiyet'in ilanından sonra zihinlerde kök salmaya başlayan Arapçılık düşüncesini ortadan kaldırarak Arapları Türkleştirmekti.

Lübnan'dan İmtiyazların Kaldırılması

Fakat Cemal Paşa işe Cebel-i Lübnan bölgesinin sahip olduğu imtiyazları alelacele kaldırarak başlamadı. Önce jandarma üniformasını değiştirdi. Lübnan jandarması o zamanlar, Osmanlı döneminde görmeye alışkın olduğumuz, banka memurlarının ve yabancı konsolosların giydiği elbiselere benzer garip bir üniforma giyiyordu. Bu üniforma geniş bir pantolon ve yakaları sarkan bir sütreden ibaretti. Bu kıyafet, hiçbir şekilde bunu giyen kişilerin asker olduğunu düşündürmüyordu. Daha çok merasim kıtası üniformasına benziyordu.

Ahmed Cemal Paşa, Cebel-i Lübnan İdare Meclisi üyelerine bu üniformanın Osmanlı ordusuna bağlı olan Lübnan askerlerinin şanına yaraşmadığını ifade ederek Osmanlı jandarmasının üniformasıyla ikame edilmesini talep etti. Bunun, kendi memleketlerinde görev yapmakta olan bu askerlerin sahip olduğu imtiyazlara halel getirmeyeceğini vurguladı. Mesele üniformanın değişmesinden ibaretti. İdare Meclisi, Haziran 1915'te bu talebi kabul ederek 1860'tan beri kullanılan Lübnan jandarma üniformasını Osmanlı jandarma üniformasıyla değiştirdi. Kısa bir süre sonra, eski üniforma tamamen unutuldu. Öyle ki, Lübnanlılar Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı'dan ayrıldıklarında bile eski üniformalarına dönmediler. Sadece Fransızlardan aldıkları şapkayı ekledikleri üniforma, bu şekilde eski Osmanlı üniforması ile Fransız şapkasından oluşan bir terkip halini aldı. Asıl konuya dönersek, jandarma üniformasının değiştirilmesi, Cebel-i Lübnan'ın sahip olduğu imtiyazların kaldırılması yolunda atılmış bir adımdı.

Ohannes Paşa, 1912 yılında Cebel-i Lübnan'a mutasarrıf olarak atandı.¹⁴⁴ Kendisi, Cebel-i Lübnan'ın imtiyazlarını hararetle savunan kibirli biriydi. Lübnan'a haksız yere verilmiş olan bu imtiyazlara sahip çıkmasının altında Lübnanlılara duyduğu sevgi değil, azil ve tayin gibi tehlikelerle karşı karşıya olan diğer Osmanlı valilerinden farklı olarak sahip olduğu özel statüyü koruma isteği yatıyordu. [Cebel-i] Lübnan Mutasarrıfı geniş bir yetkiye ve mutlak bir nüfuza sahipti. Aynı

144 Ohannes Kuyumcuyan (1859-1933) 1877'den itibaren Hariciye Nezareti'nin birçok kademesinde görev aldı. İkinci Meşrutiyet'in ardından Hariciye Nezareti Müsteşarlığı'na getirildi. Daha sonra Cebel-i Lübnan Mutasarrıfı oldu ve yaklaşık 3 yıl görevinin başında kaldı. Yerine Ali Münif Bey geçti. Kunceralp, *Son Dönem Osmanlı Erkan ve Ricali*, 88.

zamanda azledilemiyor ve görev süresi beş seneden az olmayacak şekilde tayin ediliyordu.

Dördüncü Ordu bölgesine seleflerinden daha geniş yetkiler ve belirli bir siyasi hedefle gelen Ahmed Cemal Paşa, Ohannes Paşa'nın yönetimde kalmasını uygun bulmadı. Zira Cemal Paşa'ya sürekli olarak Osmanlı Devleti'yle savaşan devletlerin kendisine sağladığı imtiyazlardan dem vuruyordu.

Cemal Paşa'nın İdareyi Eline Alması

Cemal Paşa, Suriye'ye gelince idari işlere hiç karışmayacağını, bunları olduğu gibi bırakacağını ilan etti. Çünkü görev kapsamı, askeri işlerle ve ordunun selametini tehdit eden siyasi meselelerle sınırlıydı. Birinci Süveyş Harekatı'na kadar bu tutumunu sürdürdü. Harekatın ardından ikinci hamlesine hazırlanmak için Kudüs'e döndü. Bu sırada ayaklanma planları gündeme geldi. Konuya ilişkin belgeler, Divan-ı Harb-i Örfi'ye teslim edilmişti. Bu tür bir ayaklanmanın ordunun selameti açısından tehdit oluşturduğunu görünce ayaklanmayı engellemek amacıyla idari işlere de müdahale etmeye başladı. Bunu yaparken aslında önceden hazırladığı planı uyguluyordu.

Cemal Paşa'nın Planı

Cemal Paşa'nın bu plan doğrultusunda aldığı kararlardan biri, bölgede nüfuz sahibi olan liderlerin listesinin yapılması ve haklarında gerekli bilgilerin toplanmasıydı. Bu liderleri sıkı bir gözetim altında tutmak ve Lübnan'da arzu edilmeyen herhangi bir olayın yaşanması durumunda rehin alabilmek istiyordu. Gerekli düzenlemeleri yaptıktan sonra bu liderleri tutuklayabilmek için ihtiyaç duyduğu gücü elinde topladı. Ardından Lübnan jandarmasının üniformasını değiştirdi. Bu üniforma değişikliğini, Cebel-i Lübnan'daki imtiyazların kaldırılmasında bir araç olarak kullanacaktı.

Cemal ile Ohannes Arasında

Cemal Paşa, Ohannes Paşa'yı sevmezdi. Bunun birçok sebebi vardı. Burada bunları anlatmaya gerek yok. Ohannes Paşa, 10 Mayıs tarihinde Sadaret makamına bir şikayet dilekçesi yazarak Cemal Paşa'nın kendisiyle

istişare etmeden Lübnan'ın iç işlerine karıştığını ve bu hareketiyle Cebel-i Lübnan'ın sahip olduğu imtiyazlara aykırı davrandığını bildirdi. Ohannes Paşa'ya, bu telgrafına cevaben, 13 Mayıs tarihli ve 159-8151 numaralı telgraf gönderildi. Telgrafta Ohannes Paşa'nın bundan sonra Dahiliye ve Harbiye makamlarından gelen emirlere uyması gerektiği, Cemal Paşa'nın bu iki otoritenin bölgedeki temsilcisi olduğu ve kendisine talep ettiği tüm işlerde yardımcı olması gerektiği bildiriliyordu.

Ohannes Paşa bu telgrafın manasını anlamamış veya anlamak istememişti ki, aynı gün Sadaret'e bir telgraf daha yazdı:

“Bu sabah Lübnanlılardan oluşan bir heyet bana gelerek Ahmed Cemal Paşa'nın aldığı kararlarla Cebel'in sahip olduğu imtiyazları ilga edeceğini düşündüklerini ve bu konudaki endişelerini ifade ettiler. Bu gibi tedbirler, kamuoyunu endişeye sevk edeceği gibi, Cebel'in patlamaya hazır bir volkana dönüşerek devletin emniyetini tehdit etmesine dahi yol açabilir. Ekselansların nazar-ı dikkatlarını iş, içinden çıkılmaz bir hale gelmeden önce bu konuya çekmek istedim.

Şuna inanıyorum ki, Lübnanlılar inatçı bir topluluktur. Zulüm ve haksızlık karşısında seyirci kalmayı sevmezler. Ayrıca ellerinde silah bulunması ve denizden İtilaf kuvvetlerine yakın olmaları da devletin selametini tehdit ediyor.”

Dahiliye Nezareti ona şöyle bir telgrafla cevap verdi:

“Sizin vazifeniz idari işlerle sınırlı. Konu askeri meselelere ve savunmaya gelince, bunlarla, bize bildirdiğiniz korku ve endişeleri hissettiğinizde kendisine müracaat etmeniz gereken Dördüncü Ordu Kumandanı ilgilenmektedir.”

15 Mayıs 1915 tarihinde Cebel-i Lübnan Mutasarrıfı, Dördüncü Ordu Kumandanı Ahmed Cemal Paşa'dan bir mektup aldı. Paşa onu, bazı konulardaki mütalaalarını kendisiyle paylaşması için Beyrut'a davet ediyordu.

Mutasarrıf, bu davete icabet etmek için Beyrut'a gelerek Ahmed Cemal Paşa ile görüştü. Ohannes Paşa, teşrifata aykırı olarak, Beyrut'a ulaştığında değil, daireye girince bir zabıt tarafından karşılandı. Ayrıca kendisi, Cemal Paşa'nın bazı acil işlerle uğraştığı söylenerek odanın dışında bekletildi. Sonunda görüşme gerçekleşti gerçekleşmesine, ama çok tatsız geçti.

Cemal Paşa aslında meşgul değildi. Odasında kahvesini yudumlayarak sigara içiyordu. Niyeti, Ohannes Paşa'yı küçük düşürmekti.

Yarım saatten uzun bir sürenin sonunda Ohannes Paşa'yı odasına çağırdı. Cemal Paşa, onu masasının arkasında, ayakta karşıladı. Oysa teşrifat kurallarına göre, Ohannes Paşa'ya doğru gitmesi gerekiyordu. Bütün bunlardan dolayı görüşme çok soğuk geçti. Cemal Paşa, konuşmaya şu soruyu sorarak başladı:

- Mevcut durum hakkında ne düşünüyorsunuz, Paşa?
- Bunu Sadaret'e gönderdiğim raporda açıkça bildirdim!
- Hımm! Raporunuzda bildirdiniz demek...

Cemal Paşa önündeki evrakları gözden geçirerek aralarından birkaç tanesini aldı. Bunlar [Cebel-i] Lübnan Mutasarrıfı'nın Sadaret'e 4 Mart 1915 tarihinde gönderdiği raporlardı.

- Sadaret'e gönderdiğiniz raporlar bunlar, değil mi?
- Doğrudur.

Ahmed Cemal Paşa, raporları Paşa'nın önüne attı ve bir an sustuktan sonra sözlerine şöyle devam etti:

– Paşa! Sadaret'in bana iletmiş bu raporlar, sizin eski görüşlerinizi yansıttırıyor. Ben bunları akim düşünceler olarak görüyorum. Devlet bu halde olmasaydı, belki de bu düşüncelerinizi dikkate alırdım. Hatta bölgedeki durum bizi gerçekten tedirgin etseydi, bu düşüncelerinizi paylaşabilirdim bile. Söyleyin, şimdi nasıl düşünüyorsunuz?

- Hala aynı fikirdeyim.

– Yani bizden Lübnanlılardan korkmamızı ve bizim yanımızda olmaları için onları razı etmemizi istiyorsunuz. Yani onlara efendilerimiz gibi davranmamızı talep ediyorsunuz.

– Ben en küçük bir hadisenin bile toplumsal bir patlamaya dönüşebileceğini söylüyorum. Lübnan'ı güç kullanarak ele geçiremeyeğimizi düşünüyorum.

- Peki ya ne yapmamızı tavsiye ediyorsunuz?

– Cebel-i Lübnan'ın imtiyazlarına dokunmamalı, vatandaşların ihtiyaçlarını gidermeli ve böylece onları kendi tarafımıza çekmeliyiz.

– Siz Cebel-i Lübnan'ı bağımsız bir devlet, sizi de bu devletin başkanı olarak tanımamı ve buradaki halkın bizden razı olması ve düşmana meyletmemesi şartıyla iç işlerinde bağımsız olması konusunda sizinle pazarlık etmemi istiyorsunuz. Ayrıca buraya para yağdırmamı talep ediyorsunuz, öyle mi? Bilin ki, bu dileğiniz asla gerçekleşmeyecek. Ben Cebel-i Lübnan'ı anlaşma yapmamız gereken bağımsız bir devlet

olarak görmüyorum. Bu bölgeye Osmanlı Devleti'ne tabi olan tüm diğer bölgeler gibi muamele etmeliyiz.

– Benim istediğim de bu. Ama bunu gerçekleştirmemiz ve Cebel-i Lübnan'ın imtiyazlarını kaldırarak Lübnanlıları kendimize boyun eğdirebilmemiz için en azından 50.000 askere ihtiyacımız var.

– Korkmayınız! Bütün bu dedikleriniz bir askerimizin bile kanı akmadan gerçekleşecek.

– O halde size bu konuda başarılar dilerim.

– Her ikimize de başarı dilemelisiniz.

– Bu mümkün değil! Çünkü devlete çok pahalıya patlayacağını düşündüğüm böyle bir plan konusunda size arka çıkmam mümkün değil.

– İstifa mı etmek istiyorsunuz?

– Evet.

Sorusuna aldığı bu yanıtın ardından Ahmed Cemal Paşa'nın konuşma tarzı değişti. Çünkü planını ve benimsediği ilkeleri kabul etmeyen Ohannes Paşa'dan zerrece hazzetmese de onun henüz istifa etmesini istemiyordu. Ahmed Cemal Paşa bu nedenle kendisini tartışmak için değil, mevcut durum hakkındaki fikirlerini almak için davet ettiğini söyledi. Ohannes Paşa ise raporunda yer verdiği tavsiyelerin dikkate alınması konusunda ısrar etti. Cemal Paşa onun bu ısrarına karşılık şöyle dedi:

– Ancak, durumun böyle devam etmesi devletin sırtına çok büyük bir yük yükleyecek. Lübnanlıların elinde çok sayıda silah var. Talep ettiğiniz şekilde hareket ettiğimiz takdirde bizi tehdit etmeleri mümkün.

– Hayır, çünkü ellerindeki silahları toplayabiliriz.

– Nasıl?

– Jandarma aracılığıyla!

– Bu yöntemin sonuç vereceğini düşünüyor musunuz?

– Evet.

– Çok yanlış düşünüyorsunuz. Lübnanlılar silahlarını bu şekilde teslim etmezler. Eğer silahları bu yöntemle toplamaya çalışırsanız, bozuk silahları size verip çalışır durumda olanları kendilerine saklarlar. Üstelik, jandarma gücünü kullanmak, vatandaşlardan haksız yere para toplanmasına kapı aralamak anlamına gelir. Devlete hiçbir faydası dokunmayacak böyle bir teklife asla rıza göstermem.

Mutasarrıf'la Paşa Arasındaki Tartışma

Bu ve diğer konulardaki tartışma böylece uzayıp gitti. Ahmed Cemal Paşa, Mutasarrıf'ın tüm iddialarını tartışmaya yer bırakmayacak şekilde yürütüyordu. Ohannes Paşa, odadan çıktığında çok sıkıntılı görünüyordu. Hemen Cemal Paşa'nın odasına girdim. Ohannes Paşa'dan farklı olarak Cemal Paşa'nın yüzü gülüyordu. Bana şöyle dedi:

- İşini bitirdik.
- Paşa'nın mı?
- Evet, istifa edecek.
- Ama siz onun şu anda istifa etmesini istemediğinizi söylemiştiniz.
- Size sadece istifa edeceğini söyledim. Şimdi istifa edecek, demedim. İstifa dilekçesini ben istediğim zaman verecek.
- Ohannes Paşa hakkında ne düşünüyorsunuz?
- O, Fransız çıkarlarına hizmet eden bir hain.

Jandarma Üniformasının Değiştirilmesi

Konuşmamız böylece sona erdiğinde, Ahmed Cemal Paşa, bana Kuvâ-yı Milliye'den Sami Bey'i çağırmamı emretti. Sami Bey hemen geldi. Paşa, Sami Bey'i Lübnan jandarma üniformasının değiştirilmesine ve yeniden düzenlenmesine ilişkin gerekli hazırlıkları yapmakla görevlendirdi. Bu iş de böylelikle, önceki bölümde anlattığım şekilde tamamlanmış oldu. Ahmed Cemal Paşa, Lübnan'ın sahip olduğu imtiyazların kaldırılması için büyük çaba harcıyordu. Planının ilk aşamasını hayata geçirdikten sonra, bu amaç doğrultusunda atacağı bir sonraki adım için gerekli hazırlıkları yapmaya başladı.

Sürekli şu sözü tekrarlıyordu: "Lübnanlıların acılarını dindirmek için kullanılacak en iyi ilaç, güçtür. Çünkü onlar sadece gücün dilinden anlarlar. Onlara karşı nasıl üstün geleceğini bilersen, onlara nasıl boyun eğdireceğini de bilirsin." Cemal Paşa, Cemaleddin Afgani'nin şu sözünü sürekli tekrar ederdi: "Şark'ı ancak adaletli ve otoriter bir idareci ıslah edebilir." Yani Cemal Paşa, Zira Paşa, kendisinin otoriter ama adil olduğunu düşünüyordu.

Cemal'in Suriye'de İzlediği Yöntem

Cemal Paşa'nın bu dönemdeki temel hedefleri şunlardır:

- Bölgedeki hükümet heyetini değiştirerek bu heyete güvенеbileceği kişileri getirmek,
 - Misyoner okullarını kapatarak yerlerine alternatif okullar, özellikle de kız okulları açmak,
 - Bölge halkını her ne şekilde olursa olsun Türkleştirmek,
 - Yabancı veya yabancılaşmış unsurları bölgeden uzaklaştırmak.
- Çünkü sahil bölgelerinden iç bölgelere kadar yayılmış olan bu unsurların planına halel getireceğini düşünüyordu.

Planın Uygulanmaya Başlaması

Cemal Paşa, bu plan çerçevesinde, öncelikle Ohannes Paşa'yı Lübnan'daki idarecilik koltuğundan uzaklaştırmayı amaçlıyordu. Ohannes Paşa'yla girdiği şiddetli bir tartışmanın ardından onu istifaya zorlamış ve Ohannes Paşa, 4 Temmuz 1915 tarihinde istifa dilekçesini Dahiliye Nezareti'ne sunmuştu. 20 Temmuz'da istifasının kabulüne ve yerine mutasarrıf olarak Münif Bey'in tayin edilmesine dair irade-i seniyye çıktı.

Aynı sıralarda, Cemal Paşa'nın ve partisinin hoşlanmadığı bir şahıs olan Beyrut Valisi Ebubekir Hâzım Bey de görevinden uzaklaştırıldı.

16 Temmuz 1915'te Azmi Bey'in vali tayin edildiğine dair irade-i seniyye çıktı.

Yine bu dönemde Hulusi Bey, Şam Vilayeti'nden uzaklaştırıldı ve yerine Hasan Tahsin Bey¹⁴⁵ tayin edildi.

Ayrıca, Maarif Nezareti, Halide Edip [Adivar, 1884-1964] Hanımı misyoner okullarını ele geçirerek yönetmek üzere gönderilen kadın öğretmenler grubunun başına getirdi.

145 Hasan Tahsin Uzer (1878-1939) Selanik'te doğdu. Drama Mutasarrıflığı ile Van, Erzurum, Suriye ve Aydın Valiliği yaptı. Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda İzmir mebusu oldu. İstanbul işgal edilince Malta'ya sürüldü. Türkiye'ye dönmesinin ardından İzmir, Ardahan, Erzurum ve Konya mebusu olarak görev yaptı. Üçüncü Bölge Umumi Müfettişliği son görevi oldu. Mustafa Şahin, "Hasan Tahsin Uzer'in Mülki İdareciliği ve Siyasetçiliği" (Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2010).

Planı Hayata Geçirmek için Yapılan Hazırlıklar

Ahmed Cemal Paşa, Cebel-i Lübnan'daki imtiyazları Lübnanlıların razı olacağı bir şekilde kaldırmak istiyordu. Dostları bu plan doğrultusunda gerekli hazırlıkları yapmaya başladılar. Emir Şekib Arslan, Dürzileri Cemal Paşa'nın safına çekmek için çalışıyordu. Dürzi birlikleri oluşturarak bu birlikleri Filistin tarafına göndermeye ve Dürzileri Cebel-i Lübnan'ın imtiyazlarının kaldırılması konusunda ikna etmeye çalışıyordu. Kamil el-Esad Bey¹⁴⁶ ise güney Lübnan'da gönüllü toplamak için uğraşıyordu. 4 Temmuz tarihinde gönderdiği bir telgrafta Paşa için silahlı 500 kişi topladığını ve bunların cepheye gitmeye hazır olduklarını yazmıştı. Cebel-i Âmil gençlerinin de Paşa ne zaman isterse hareket etmeye hazır olduklarını bildirmişti.

Bu sıralarda Doktor Esad Haydar da Ba'lebek tarafından benzer gelişmeler aktarıyordu.

Ahmed Cemal Paşa, bu şahısların sahip oldukları nüfuzun ve kendisini neden desteklediklerinin farkındaydı. Bütün gücüyle aklındaki planı uygulamaya çabalayan Paşa, güney Lübnan, Ba'lebek ve Trablus'taki Lübnanlıların ve Dürzilerin, sahip olduğu güçten dolayı ona karşı direnmelerinin mümkün olmadığına ve onun yüksek iradesine teslim olmaları gerektiğine inanmalarını istiyordu.

Peki ya Cemal Paşa'ya destek olanların bu işteki çıkarı neydi?

Kamil el-Esad Bey, güneyde Lübnanlılarla birlikte ortak bir ayaklanma çıkarılması için es-Sulh ve el-Cevherî ailelerinin Sayda'da düzenledikleri toplantıları ortaya çıkaran kişiydi. Kamil el-Esad Bey, milleti nezdinde Rasputin rolünü oynayan Şeyh Esad eş-Şukayrî onu Paşa'ya takdim ettikten sonra bütün yaşananları ayrıntılarıyla anlatarak bu planları ayyuka çıkarmıştı.

Kamil el-Esad Bey, Paşa'ya olan samimiyetini ispatlamak için daha da ileri giderek gönüllü asker toplamaya ve Paşa'nın otoritesini kabul etmeye hazır olduğunu bildirmişti. Kamil Bey bu sayede istediği nüfuzu elde ederek hem düşmanlarını yok etmiş hem de büyük bir servet edinmişti.

146 Kamil el-Esad, 1871'de Sayda'da doğdu. Beyrut Sultanisi'ni bitirmesinin ardından Meclis İdare Üyeliği yaptı. Süleyman el-Büstânî Efendi'nin yerine 1911'de Beyrut mebusu seçildi. İkinci ve üçüncü dönemlerde de görevine devam etti. Güneş, *Türk Parlamento Tarihi I. ve II. Meşrutiyet*, 308.

Emir Şekib Arslan'a gelince, onun arzuları daha genel nitelikteydi. Cebel-i Lübnan'ın idarecisi ve emiri olamasa bile Cemal Paşa'nın başmüşaviri olarak halkı üzerinde mutlak hakimiyet kurmak istiyordu. Fakat, Cemal Paşa üzerinden elde ettiği sadece geçici bir nüfuz olarak kaldı. Beyrut Posta İdaresi'nde basit bir kontrolör olan kardeşi Emir Adil Arslan da bize destek vermişti.

Evet, Emir Adil Arslan, bize gerçekten büyük hizmetler sunmuştu. Görevi gereği eline ulaşan bütün yazıları okuyordu. Bu yazılarda yurttaşlarıyla ilgili ne kadar gizli haber varsa bize hepsini bildiriyordu. Cemal Paşa bu nedenle onu Ali Münif Bey'in mutasarrıfı olarak tayin edilmesinin akabinde Şûf Kaymakamı olarak atadı.

Görüldüğü üzere, bu iki adamı Paşa'ya hizmet etmeye sevk eden sebepler, başkalarını Paşa'ya yakınlaşmaya iten sebeplerle aynıydı.

Birinci Kafilenin İdamından Sonra

Birinci kafilenin idam edilmesi Suriyelilerin ve Lübnanlıların aklından Cemal Paşa'ya saldırı düşüncesini tamamen sildi. Silindi diyoruz, çünkü darağaçları kurulduktan ve bölge halkının kalbine korku salındıktan sonra bu insanlar artık vatanlarını ve kardeşlerini düşünmez oldular. Artık herkes sonucunu düşünmeksizin kendisini kurtarmaya çalışıyordu. Bu yüzden Ohannes Paşa'nın söz ettiği güç kaybolmuş, yerini idam edilme korkusu ve Cemal Paşa'yı razı etme arzusu almıştı.

Seyahat-i Şahane

Bu fırtınadan, yani idam, sürgün ve tehdit fırtınasından sonra Ahmed Cemal Paşa, Beyrut'a zafer kazanmış bir kumandan edasıyla girmek istedi.

Beyrut, 21 Ağustos gününe hemşehrilerine ağlayarak uyanmıştı. Ne var ki, Cemal Paşa izzet ve kudretini pekiştirmek istediğinden, Beyrut'taki adamlarına 1915 Temmuz'unda Beyrut'a gerçekleştireceği ziyaret için şehri zafer çelenkleri ve süslerle donatmalarını emretmişti.¹⁴⁷ Paşa, beni hazırlıkları kontrol etmem için önden Beyrut'a gönderdi. Bütün şehrin bayraklarla süslendiğini, şehrin girişine ve el-Burc

147 Yazarın Ağustos ayını vurgulamasının ardından Temmuz ayındaki seyahate vurgu yapması olayların önceliğiyle ilgili bir çelişki yaratmaktadır.

Meydanı'ndan Paşa'nın ziyareti esnasında kalacağı Bassoul Otel'i¹⁴⁸ kadar çelenklerin kurulduğunu gördüm.

Beyrut Belediyesi bu şölen için çok sayıda hazırlık yapmıştı. Daha sonra, ayrı bir bölümde kendileri hakkında detaylı bilgi vereceğimiz, Cemal Paşa'nın parayla tuttuğu kabadayılar, yandaşlarını ve adamlarını toplayarak Paşa'yı karşılamaya gitmişlerdi. Şehirdeki bütün öğrenciler Paşa'yı karşılamak için yollara dizilmişti.

16 Temmuz 1915 tarihinde Osmanlı konvoyu Beyrut'a ulaştı. Toplar ateşlendi. Askerler selam durdu. Ahmed Cemal Paşa büyük bir konvoy eşliğinde şehrin girişinden otele kadar yürüdü. Paşa, daha önce hiçbir liderin karşılanmadığı denli görkemli bir şekilde karşılandı. Bassoul Otel'i, halktan ve Beyrut eşrafından Paşa'ya ve makamına hürmetlerini sunmak için gelenlerle doluydu. Okunan kasideleri, atılan nutukları hiç sormayın. Bir yanda Hristiyan bir Lübnanlı müthiş bir kaside okuyor, diğer yanda sarıklı bir Beyrutlu onunla yarışıyor, daha sonra yerlerini başka şairler alıyordu. Hepsisi de şehirlerine gelen fatihi selamlıyorlardı.

Akşamleyin askerlerin meşalelerle şehirde marşlar söyleyerek gezdikleri bir şölen düzenlendi. Sözü'n kısısı, o gün Beyrut'ta hemşehrilerini darağaçlarında asılı gören, evlatları açlık ve ölümle savaşıyan insanların hüznünden eser yoktu. Bu manzara, Paşa'nın yanında bulunan ve bitmek bilmeyen bu renkli şölene şahit olan dostlarımin da tıpkı benim gibi açıklamaktan aciz kaldıkları bir manzara idi.

İkinci Gün

Ahmed Cemal Paşa'nın bu kez Beyrut'a gelmesinin sebebi Cebel-i Lübnan'ın imtiyazlarını kaldırmak, doğrudan yetkililerle pazarlığa girişmek ve onlara kararını merkezi hükümetle birlikte aldığı, Ohannes Paşa'nın istifasını ve Ali Münif Bey'in onun yerine tayinini kabul ettirmek idi. Lübnan ve kaderinden birinci derecede mesul olan kişi, Mârûnî Patriği el-Huyek idi. Bu durumda bizzat onunla görüşmeliydi. Fakat bu nasıl mümkün olacaktı?

148 Muhtemel bir tapaj hatası sebebiyle "Absul" şeklinde yazıldığını gördüğümüz otel, *Grand Hotel d'Orient* olarak da bilinen *Bassoul's Hotel* olmalıdır. Aziz Bey, *el-İstihbarat vel-Casusiyye*, 138.

Mârûnî Patriği'nin bir valiyi veya kumandanı karşılamaya gitmesi alışlageldik bir durum değildi. Çünkü Devlet-i Aliyye'nin, yedi düvelin himayesinde olan bu şahsın sahip olduğu imtiyazlar üzerinde en küçük bir tasarrufu bile yoktu. Devletlerin kumandan ve yöneticileri siyasi bir sebeple Beyrut'a geldiklerinde Patrik'e selam vermek için Cebel bölgesine giderlerdi. Patrik de iade-i ziyaret için papazlarından birini gönderirdi. Oysa Cemal Paşa, Patrik'in kendisini karşılamasını ve Lübnan'ın geleceğini konuşmak için ayağına gelmesini istiyordu.

Patrik, vatanını ve vatandaşlarının selametini her şeyin üstünde tuttuğundan bu ziyareti ivedilikle gerçekleştirmekten yüksünmedi. Pe ki aksi durumda, kendisinin Cemal Paşa'yla görüşmeye zorla getirilmesi mümkün olur muydu? Üstelik Patrik, Cemal Paşa'nın, her ne kadar niyetini gizlemeye çalışsa da Cebel-i Lübnan'ın imtiyazlarını kaldırmak istediğini gayet iyi biliyordu.

Patrik'in Şahsiyeti

Bu hatıratla sizlere sadece doğruları anlatmaya kararlı olduğum için bu konuda da diğer konularda olduğu gibi bizzat gözümle görüp kulağımla işittiğim şeyleri aktaracağım. Mârûnî Patriği İlyas el-Huyek hakkında şunları söyleyebilirim: Kendisi Lübnan'ın en önde gelen şahsiyetiydi. Dindar, sağlam karakterli ve vatan sevgisinde samimi bir kişiydi. Vatanı uğruna izzetini ve sahip olduğu her şeyi feda etmekten kaçınmazdı. Hatta, doğruluğuna, dürüstlüğüne ve sevgisine inandığım tek kişiydi. Her şeyden önce milleti ve ülkesi uğruna çaba gösteriyordu. Cemal Paşa'yı ziyaret etmeye razı olmasının sebebi de buydu. Görüşme tarihi 25 Temmuz 1915 olarak belirlendi.

Ahmed Cemal Paşa'nın Mesajı

Mârûnî Patriği, Ahmed Cemal Paşa'nın Sufer'deki davetini kabul etti ve din adamlarından oluşan maiyeti ile birlikte Paşa'nın sofrasına oturdu.

Ordu kumandanı kendisini zabitleri ve erkan-ı harbiyle kuşatılmış bir halde karşıladı.

Cemal Paşa ve Patrik sofrada yan yana oturdular. Zabitler ve Patrik'in beraberinde gelen papazlar sofrayı adeta kuşatmışlardı.

Cemal Paşa, Patrik'e şöyle dedi:

– Patrik Hazretleri! Bizim Lübnan'ı diğer Osmanlı beldeleriyle aynı statüye getirmek istememizin sebebi bu ülkeyi sömürmek ve onun kaderiyle oynamak değil. Osmanlı topraklarına ayrılık tohumları eken yabancılar, halkınıza Osmanlı Devleti'ne tabi olan kardeşleriyle anlaşmalarının mümkün olmadığını ve devletin onlara baskı yaptığını kabul ettirmek istiyorlar. Geçtiğimiz aylar gösterdi ki, aramızda fitne çıkarmaya çalışanlar bu yabancılardan başkası değil. Oysa, biz tüm Osmanlı tebasını tek saf halinde yürüyen ve aralarında hiçbir fark bulunmayan kardeşler olarak görüyoruz. Halife Hazretlerinin hükümeti talebimizi kabul etti ve Ohannes Paşa istifa etti. 20 Temmuz'da onun yerine en iyi idarecilerimizden olan Ali Münif Bey'i tayin etti. Böylece Lübnan'ı diğer Osmanlı beldeleri ile eşit sayarak Lübnanlılara olan şefkatini ortaya koydu.

Mârûnî Patriği'nin Cevabı

Mârûnî Patriği, ordu kumandanının sözlerine üst düzey siyaset bilgisi ve tecrübesi ile yanıt verdi. Kendisini ve ülkesini Osmanlı Devleti'nden ayrı görmediğini, devlete sadık Osmanlı vatandaşları olmaktan gurur duyduklarını, bayrağı altında yaşadıkları devlete ihanet etmeye yönelik her türlü girişime karşı olduğunu, her zaman devletin yanında olacağını ve ona sadakatle bağlı kalacağını söyledi.

Gerçekten de Mârûnî Patriği, devlete sadakatini koruyanların başında geliyordu. O, bu bağlılığın milletini ve ülkesini korumak için zorunlu olduğuna inanıyordu. Bu düşüncesini çeşitli vesilelerle ifade etmişti. Bu nedenle Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde bile Cemal Paşa'nın takdirini kazanmayı başarmıştı.

Bir defasında bize, Mârûnî Patrikliği'nin faaliyetleri hakkında raporlar ulaşmıştı. Bunları Cemal Paşa'ya sunduğum zaman bana şöyle demişti:

– Bu kağıtları yırt at. Başında İlyas el-Huyek'in olduğu bir patriklik böyle işlere kalkışmaz.

Raporlarda yer alan şikayetleri incelemeyi ve bunları Mârûnî Patrikliği'ne sormayı bu şekilde reddetmişti.

Ziyafetten Sonra

Ziyafet esnasında ve sonrasında Lübnan ile ilgili meseleler konuşuldu. Cemal Paşa, Lübnan'a olan sevgisinden ve Lübnanlıları ne kadar takdir ettiğinden bahsetti. Devlet, Cebel-i Lübnan'ın uluslararası düzeyde sahip olduğu imtiyazları kaldırsa da, bölgenin iç işlerindeki imtiyazlar ve doğrudan Dahiliye Nezareti'ne bağlı bir mutasarrıflık olma özelliği devam edecekti. Lübnanlılar savaştan sonra kendi kaderlerini tayin ederek gitmek istedikleri yolu seçeceklerdi. Paşa sözlerine şunları da ekledi:

– Birliklerimizin Cebel-i Lübnan'ı işgal etmesi Lübnanlılara güvenmediğimiz anlamına gelmiyor. Bilakis bu işgalle düşmana karşı gerekli askeri tedbirleri alıyoruz.

Ahmed Cemal Paşa, Patrik'e verdiği sözleri tutarak savaş boyunca Cebel-i Lübnan'ın mali ve idari imtiyazlarını korumasını ve Lübnanlıların askerlik hizmetinden muaf olmalarını sağladı. Keza manastır ve ibadethanelerin özgürlüğüne de dokunmadı. Dahası buralara her ay yüklü miktarda tahıl bağışlamaya devam etti.

Cemal Paşa, Patriklik makamı ile sürekli irtibat halindeydi. Mahalli meselelerde kendilerine danışıyor, özellikle de bölgedeki kriz ve açlığın hafifletilmesi konusunda Patriklik'le sürekli olarak haberleşiyordu.

Beyrut'taki Gösteriler

Ahmed Cemal Paşa'nın Sufer'de Patrik için düzenlediği ziyafetin sonlarına doğru, Beyrut'ta gece yarısı başlayacak gösteri için yapılan hazırlıklar tamamlanmıştı. Ahmed Cemal Paşa'nın destekçileri Beyrut kabadaylarından bir grup toplamışlar ve hep beraber "İşte, işte... Cebel'i aldık böyle..." diye sloganlar atmaya başlamışlardı. Şehrin ana caddelerinde geziyor ve Lübnan'ı Beyrut'a katmalarını sağlayan büyük zaferden duydukları mutluluğu ilan ediyorlardı.

Beyrut ve komşu şehirler ertesi gün bu olayı kutlamak için süslendi.

Lübnanlılardan İstanbul'a, Cebel-i Lübnan İdare Meclisi'nden Devlet-i Aliyye'ye, Lübnan'ın isteklerinin gerçekleşmesini öngören bu karardan dolayı teşekkür telgrafları yağdı.

Zaten, Lübnanlılardan başka bir şey yapmaları da beklenemezdi. Zira, olup bitmiş bir hadiseyle karşı karşıyalardı ve bu konuda ellerinden hiçbir şey gelmeyeceğinin farkındalardı.

Beyrut'taki Daimi Hareketlilik

Cemal Paşa'nın aklında sadece Temmuz ayında Mârûnî Patriği ile yaptığı toplantıdan sonra yürürlüğe koyduğu planı tamamına erdirmeye düşüncesi vardı. Bu doğrultuda, Suriye bölgesindeki alimlerden oluşan bir heyet toplayarak bu heyeti Boğazlar bölgesine yollamaya karar verdi. Zira, alimlerin, İtilaf güçlerinin karadan ve denizden saldırdıkları bölgede Türklerin nasıl zaferler kazandıklarını kendi gözleriyle görmelerini istiyordu. Ayrıca, Lübnanlılarla temas kurmak ve İstanbul'daki merkezi hükümet ricaline Lübnanlıları bir tane askerin bile kanı dökülmeden planına razı ettiğini göstermek istiyordu.

Bu amaç doğrultusunda, Beyrut ve diğer Suriye şehirlerindeki valilere bu heyetin üyelerini seçmelerini ve heyetin Anadolu ve Boğazlara gönderilmesini emretti. "Suriye Beldeleri Heyeti" adı verilen bu heyet, 1915 yılı Ağustos ayının sonlarında yola çıktı. Alimler, Boğazlardaki durumu bizzat görerek savaşın en güzel şekilde idare edildiğine ve Osmanlı güçlerinin İtilaf güçleri karşısındaki başarısına şahit oldular.¹⁴⁹ Bu dönemde yaşanan savaş anlatırken bu konuya tekrar döneceğiz.

Cemal Paşa'nın Lübnan Seyahati

1 Ağustos 1915'te Cemal Paşa Sufer'deki yazlık karargahından ayrılarak Beyrut'a doğru hareket etti. Erkan-ı Harb Miralayı Ali Fuad Bey, 43. Fırka Kumandanı, bu hatıratın yazarı ve bazı erkan-ı harb zabitleri kendisine eşlik ediyordu.

Başlangıçta Cısır-i Beyrut'tan uzanan yolların bayraklarla donatılması planlanmıştı. Bu işi, halkı Dördüncü Ordu Kumandanı'nı selamlamak

149 Cemal Paşa, 1915 güzünde Suriye ve Filistin'in ileri gelen din adamları, şairleri ve gazetecilerinden oluşan bir heyeti önce İstanbul, ardından Çanakkale'ye gönderdi. 31 kişilik heyette Muhammed Kürd Ali, Muhammed el-Bâkır, Abdülbâsî el-Ünsî ve Hüseyin el-Habbâl da yer alıyordu. Suriye'ye döndüklerinde bu seyahate dair anılarını kaleme aldılar. Lübnan'ın 1930'lardaki siyasi koşulları düşünüldüğünde Meydânî'nin bu şahısları hedef aldığı açık bir şekilde görülebilmektedir. Ayrıca bu şahıslar tarafından kaleme alınmış anıları okuduğuna ve söz konusu kitaptan bir noktaya kadar yararlandığına da şüphe yoktur. Muhammed Bâkır ve diğerleri, *el-Bîsetü'l-İlmiyye ilâ Dâril-Hilafeti'l-İslamiyye* (Beyrut: el-Marbaatü'l-İlmiyye, h. 1334/ m. 1916). Çalışmanın Türkçesi için bkz. Muhammed el-Bâkır ve diğerleri, *Türklerle Omuz Omuz: Arap İlim Heyeti Dârülhilafe ve Çanakkale'de*, çev. Ali Benli (İstanbul: Klasik, 2017).

üzere toplamada büyük yardımı dokunan Hannâ ed-Dâhir Bey üstlenmişti. Patriklik de bu karşılamaya karşı çıkmamıştı. Çünkü olay, Cemal Paşa'nın iade-i ziyaretinden ibaretti. Ayrıca Mârûnî Patriği, Lübnanlı Mârûnîlerin büyük insanlara saygı duyan bir millet olduğunu ve Osmanlı Devleti'nin temsilcisini güzelce karşıladıklarını göstermek istiyordu.

Bu sebeple tören çok gösterişli oldu. Beyrut'tan Cuniye bölgesine kadar her taraf çelenklerle süslenmişti. Hatipler konvoyu defalarca durdurmuş, Lübnanlıların Osmanlı'ya olan sadakatini, Halife Sultan Mehmed Reşad'a olan bağlılıklarını ve onun buradaki en büyük temsilcisi olan Ahmed Cemal Paşa'ya saygılarını dile getirmişlerdi. Cemal Paşa'yı, Antilyas'ta beldenin önde gelenlerinden oluşan bir heyet karşılamıştı. Heyetin önünde rahipler, rahiplerin yanında ise eşraf ve belediye azaları bulunuyordu.

Bu törene şahit olan Lübnanlılar, ki bu insanların büyük kısmı hala hayattadır, Cedîdetü'l-Metn ve Antilyas arasındaki gösterilerin gerçekten çok şaşılaştırdığını hatırlayacaklardır. İki belde arasındaki yollar kumandana selam vermek için gelen köylülerle doluydu.

Öte yandan, polis teşkilatı Cemal Paşa'nın bölgeye yapacağı ziyaret sırasında bir olay yaşanmasından endişe ediyordu. Büyük emeklerle hazırlanan şaşılaştırdı halel getirecek bir durumun ortaya çıkmasından, başka bir deyişle, Lübnanlıların kumandana saldırı düzenlemesinden korkuyorlardı. Çünkü kısa bir süre önce bölgedeki nüfuz sahibi ailelerden olan Hâzin ailesinden iki kişi ile bölge halkından bazı başka şahıslar idam edilmişti.

Polis idaresi bu durumu Cemal Paşa'ya bildirmiş ve kendisine bir grup polisin eşlik etmesini istemişti. Ancak Cemal Paşa bu teklifi şu sözlerle reddetmişti:

– Lübnanlıların böyle bir işe kalkışacaklarını hiç sanmam. Onların arasında, hiçbir sorun yaşamadan rahatlıkla gezebilirim.

Cemal Paşa, bu seyahat boyunca onu korumak için gizlice alınması planlanan sıkı tedbirleri işte bu sebeple reddetmişti.

Yolda Bir Hadise

Konvoy, Cedide'den [Cedîdetü'l-Metn] Antilyas'a doğru ilerliyordu. Antilyas'a varmadan iki kilometre önce konvoya garip tavır ve

hareketleriyle şüphe çeken bir adam yaklaştı. Yüzünden çok gergin olduğu anlaşılıyordu. Adam kumandanın arabasına doğru atıldı. Korku içerisinde bu adamla Paşa'nın arasına girdik. Adamın Paşa'yı öldürmek istediğini düşünmüştük. Ama Arapça konuşan bu adam, bize Paşa'yla görüşmek istediğini söylüyor ve meramını anlatmaya çalışıyordu.

Bu olay, Ahmed Cemal Paşa'yı hiç korkutmamıştı. Ortada bir sorun olduğunu dahi düşünmüyordu. Şoföre durmasını emretti. Daha sonra, bizden adamı yanına getirmemizi istedi. Ne istediğini sorunca, adam şöyle cevap verdi:

– Adım Hannâ Yusuf Ebu Süleyman. Bölge ahalisindenim. Sadece bir evladım var. Bütün ümidim o. Lübnan jandarması onu devlet aleyhine çalışmakla ve bazı Lübnanlıları Fransız zırhlılarına kaçırmakla suçlayarak tutuklamışlar. Ama bu doğru değil. Jandarma Esat Gantus, oğluma iftira ediyor. Çünkü oğlumun nişanlısını elinden almak istiyor. Sizden oğlum için af dilemeye geldim.

– Bunları neden evvela Divan-ı Harb Riyaseti'ne anlatmadın?

– Bana bu imkanı vermediler, çünkü onlar çok güçlü.

– Sen Fransa'yı seviyor musun?

– Evet. Çünkü çocukluğumdan beri bana Fransa sevgisi aşılandı.

– Peki ya devletini seviyor musun?

– Evet, o benim velinimetimdir.

– Çocuğunun suçsuz olduğuna yemin edebilir misin?

– Evet.

– O halde oğlun yakında özgürlüğüne kavuşacak.

Adamın söyledikleri doğrudu. Oğlu gerçekten de suçsuzdu. Bu olayı Lübnanlıların o günlerdeki durumunu açıklığa kavuşturmak maksadıyla ve Ahmed Cemal Paşa'nın Fransa'yı sevdiğini söyleyen herkesten intikam aldığına dair uğradığı iftiralara cevaben anlattım. O sadece ülkesine ihanet edenlerden intikam alıyordu. Bu köylü ise Cemal Paşa'ya, Fransa'yı, çocukluğundan beri kendisine Fransa sevgisi aşılandığı için sevdiğini olanca saflığıyla itiraf etmişti. Yani adam Fransa'nın Katolikliğin hamisi ve Osmanlı Devleti'nin dostu olduğuna inanıyordu. Adamın bu açık sözlülüğü Paşa'nın ona yardım etmesine vesile olmuştu.

Konvoyun Yola Devam Etmesi

Konvoy Antilya'sta birkaç dakikalığına durdu. Buradaki heyetler Paşa'yı karşılayarak selamladılar. Bazıları Fransızca ve Arapça kısa karşılaşma konuşmaları yaptılar. Yolculuk daha sonra Beyrut Suları şirketine ait fabrikaların bulunduğu Dabiyye'ye doğru devam etti. Şirketin bulunduğu yerde kısa bir süre durduk. Şirket binası Paşa için süslenmişti. Şirket yöneticileri kumandanı selamladılar. İçlerinden biri şirket adına bir konuşma yaptı ve Paşa'yı fabrikaya davet etti. Paşa daveti kabul edip fabrikayı gezdikten sonra arabasına döndü. Konvoy yoluna devam ederek Kelb Nehri'ne vardı.

Cemal Paşa, Kelb Nehri'ne varınca, şoförüne köprü'nün yakınında bulunan yol ayrımında durmasını emretti. Burada bir kayanın üzerinde III. Napolyon'un askerlerinin bu araziye 1861'de işgal ettiklerini anlatan bir yazıt vardı. Durup bu yazıtı inceledi. Kilometrelerdir karşılaştığı iltifatlar onu neşelendirmişti. Napolyon'un eserine işaret ederek şöyle dedi:

– İşte bu eser, Osmanlı Devleti'nin alınındaki kara bir lekedir. Düşmanlar karşısındaki acizliğinin delilidir. Ama artık bütün bunlar bitti.

Cemal Paşa ne demek istediğini açıklamadı. Konvoyun yola devam etmesini emretti. Fakat sonrasında, bu sözleriyle kayaya kazılı bu yazıtın üzerinin örtülmesini istediğini anladım.

Konvoy Cuniye'de

Konvoy büyük bir alkış ve ısıklık tufanı arasında Cuniye'ye ulaştı. Lübnan'ın deniz başkenti olarak bilinen ve Mârûnîleriyle meşhur olan bu belde Osmanlı bayraklarıyla süslenmişti. Kumandanın öğle yemeğini belediyede yemesi planlanmış ve büyük bir ziyafet hazırlanmıştı. Ziyafete katılanlar arasında beldenin eşrafı ve din adamları ile Mutrân ve Mârûnîlerden oluşan bir heyet de bulunuyordu.

Eyfel Kulesi'nin Yıkılması

Fransa'ya karşı duyduğu sevgi ile tanınan Beyrut halkı, ordu kumandanına bir sürpriz yapmak istemiş ve yemekten sonra Paşa'ya Eyfel Kulesi şeklinde bir pasta sunmuşlardı. Pastanın yanında da bir bıçak

getirmişlerdi. Ahmed Cemal Paşa bıçağı eline aldı ve kule şeklindeki pastayı keserken şöyle dedi:

– Bu kuleye sahip olan devleti de müttefiklerimizle birlikte mağlup ederek işte böyle devireceğiz...

Beyrutluların yaptıkları bu jest Ahmed Cemal Paşa'yı çok etkilemişti. Gerçekten de şekerden yapılmış bu kuleyi yıkarken Fransız başkentinin sembolü olan Eyfel Kulesi'ni yıkacağını ve Lübnanlıların Fransızlara duydukları sevgiyi kalplerinden silip atacağını düşünmüştü.

Peki, Paşa bu isteğini gerçekleştirebildi mi?

Paşa, ne yazık ki davetlilerin yüzündeki alaycı gülümseyişi görememişti. Çünkü bu gülümseyiş, Paşa'nın davranışı karşısında kopan alkış tufanı arasında kaybolup gitmişti. Ama ben Lübnanlıların kalplerine sinmiş olan Fransa sevgisinin ne böyle bir jestle ne de ordu kumandanına ve hükümetine bağlılık yeminleriyle silinebileceğini görmüş ve anlamıştım. Bütün bunlar kumandanın sempatisini kazanmak ve onun şerrinden korunmak için oynanan basit bir oyundan ibaretti. Nitekim Dünya Savaşı sırasında Lübnanlıların ağızlarına Fransa adını hiç almadıklarını ama savaş sonrasında kalplerini bu devlete açtıklarını ve Cemal Paşa'yı eleştirerek ona "Suriye celladı" lakabını taktıklarını görmüştük. Peki durum gerçekten de böyle miydi?

Cübeyl ve Betrûn'da

Konvoy, sahil boyunca ilerleyerek Cübeyl ve Betrûn bölgesine ulaşmıştı. Buralardaki karşılama ve törenler, hatipler ve şairler öncekileri aratmıyordu. Ahmed Cemal Paşa, Patrik'i o gün ziyaret etmek istemedi. Çünkü önce bölgeyi gezmeyi planlıyordu. Bu nedenle, Betrûn'daki Patrik adına kendisini selamlamak için gelen heyeti karşılamakla yetinmiş ve ertesi hafta güney Lübnan'a ve diğer bölgelere yapacağı ziyaretleri tamamladıktan sonra iade-i ziyarette bulunacağını söylemişti.

Seyahatlerin Neticesi

Ahmed Cemal Paşa'nın Lübnan'ın çeşitli bölgelerine yaptığı ve bizim "seyahat-i şahane" adını verdiğimiz bu ziyaretleri uzun uzadıya anlatmamıza gerek yok. Şunu söylemekle yetinelim: Lübnanlılar, bu ziyaretler boyunca düzenlenen törenlere Paşa'ya olan sevgilerinden değil,

ondan korktukları için katılmışlardı. Buna karşın, Paşa bu seyahatin-den çok memnun kalmıştı. Bunun sebepleri şunlardı:

1. Paşa, bu seyahat sırasında geniş bir fotoğraf koleksiyonu oluşturmuş ve bu koleksiyonu Osmanlı idaresindeki rakipleri olan Enver Paşa ve Talat Paşa'ya Lübnanlılar tarafından nasıl hürmetle karşılandığını göstermek için göndermişti.

2. Beyrut Osmanlı Bankası Müdürü Mösyö Navil¹⁵⁰ aracılığıyla Fransa'ya kendisiyle tek yürek haline gelen Lübnanlılara fazla güvenmemeleri gerektiğini göstermişti.

3. Lübnanlıların kalbini kazanarak "Ahmed Cemal Paşa'nın Suriye Beldelerinin Osmanlı Devleti'nden Bağımsızlığına Dair Arzuları"¹⁵¹ başlıklı bölümde anlatacağımız hedeflerine ulaşmak yolundaki en büyük adımı atmayı planlıyordu.

4. Mısır bölgesinde aleyhine çalışan Adem-i Merkeziyet Partisi ve diğer Lübnan partilerine karşı güçlü bir direnç oluşturmak istiyordu.

Azmi Beyrut'ta

Ahmed Cemal Paşa, Lübnan'daki çeşitli bölgelere ziyaretlerini sürdürken Beyrut'a yeni vali Azmi Bey geldi. Azmi Bey, Dünya Savaşı süresince bölge siyasetinde önemli bir rol oynayacaktı. 15 Ağustos 1915'te valilik makamındaki hükümet konağı bahçesinde tayin fermanı resmi bir törenle okundu. Azmi Bey, mevcut durum hakkındaki raporlar eline ulaştıktan bir hafta sonra Beyrut'a bağlı bölgeleri gezmeye Trablus ile başladı.

Cebel-i Lübnan'ın yeni mutasarrıfı Ali Münif Bey ise Beyrut'a Ağustos ayının sonlarında ulaştı ve görevini 25 Ağustos 1915'te teslim aldı.

Mutasarrıf'ın bölgeye ulaşmasından bir hafta sonra Suriye'den heyetler, savaşın gidişatını görmek için İstanbul'a ve oradan da Boğazlar bölgesine hareket ettiler.

Sursuk Ailesinin Düzenlediği Balo

Cemal Paşa, Lübnan seyahatini tamamladıktan sonra Beyrut'a döndü. Bu kez Ortodoks taifesi Ahmed Cemal Paşa'nın dostu olan ve diğer

150 Meydâni, "Tafil" şeklinde yazmıştır. *A.g.e.*, 148.

151 Kitapta böyle bir bölüm bulunmamaktadır.

Hristiyan din adamlarından daha çok güvendiği Mutrân Meserret'in başkanlığında kendisini karşılamaya geldiler.

Mutrân Meserret, Cemal Paşa'ya hiçbir zaman Fransa'ya taraf olanlardan ve Lübnan'da bu devletin nüfüzünü artırmaya çalışanlardan olmadığını, şayet yabancı devletlerden birini destekleyecek olsalar, bölgedeki misyonlar gibi Rusya'yı destekleyeceklerini söyledi. Mutrân Meserret ile arasındaki bu dostluk ilişkisi o zamanlar Cemal Paşa'yı korkutmuyordu. Bu nedenle, masasına gelen pek çok projede Mutrân Meserret'e destek oldu.

Cemal Paşa, aynı dönemde Mutrân Meserret'le Ortodoksların Osmanlı'ya karşı tutumları hakkında gizlice görüştü. Mutrân Meserret, ona Ortodoksların devlete samimiyetle bağlı olduğunu söyledi. Mutrân, bunu ispat etmek için Alfred Musa Sursuk Bey'den, sarayında Cemal Paşa onuruna bir balo tertip etmesini rica etti.

Balo, 15 Ağustos 1915 tarihinde gerçekleşti. Geç vakitlere kadar süren balo sırasında havai fişekler atıldı ve Cemal Paşa'yla adamları hakkında uzun ve övgü dolu konuşmalar yapıldı.

ON YEDİNCİ BÖLÜM

Bu anlattıklarımız, Ahmed Cemal Paşa'nın Lübnan'ın sahip olduğu imtiyazların kaldırılması sürecinin ilk safhasında yaptıklarıydı. Sürecin ikinci safhası ise gerçekten gülünç hikayelerle başladı. Cemal Paşa, Beyrutlu tüccarların dükkanlarına koydukları tabela ve ilanlarda Arapçanın yanı sıra Fransızca'yı kullanmalarından, hatta bazılarının dükkanlarına sadece Fransızca tabela ve ilanlar asmalarından hoşnut değildi. Bu nedenle bunların kaldırılmasını ve yerlerine Türkçe tabela ve ilanların konulmasını emrederek tüccarları tabela ve ilanlarını Türkçe ve Arapça yazmaya ve Fransızca olanları kaldırmaya zorladı.

Bu emrin yerine getirilmesi için tüccarlara verilen süre gerçekten çok kısaydı. Bu nedenle ülkede ufak çaplı bir kriz çıktı ve kimi tüccarlar Arapça yazıları Türkçeye çevirirken gülünç yollara başvurdu. Mesele Saray Çarşısı'ndaki bir tüccar, "Ahmed Cemal el-Fevvâl" tabelasını, "Fevval" kelimesine "cı" ekini ekleyince kelimenin Türkçe olacağını zannederken "Ahmed Cemal el-Fevvalcı" yazılı bir levhayla değiştirdi. Bu süreçte, milletin Paşa'nın emrini uyguladığını zannettiği pek çok komik durum yaşandı. Sonradan bu karardan cayıldı. Çünkü Paşa'nın niyeti temelde Fransızca tabela ve ilanlardan kurtulmaktı. Nitekim, sonunda istediği oldu. Batılı ticarethanelerde Fransızca yerine Almanca kullanılmaya başlandı.

Casus Olayı

10 Ağustos 1915'te Beyrut Mevki Kumandanı'ndan gelen telefonla, sahil güvenlik güçlerinin bölgede gezerken el-Mevt Nehri tarafında karanlıkta seyreden bir kayık gördükleri ve kayığı takip ederek otuz

yaşlarında, uzun boylu, iri ve esmer bir şahsı yakaladıkları haberini aldık. Bu kişi, Ahmed Abdüla'al es-Seyyid adında Port Saidli bir adammış. Başlangıçta, Mısırlı bir gemici olduğunu, gemisi batınca Arvad Adası'na sığındığını ve orada Avnullah 615 adlı bir kayık bularak buraya geldiğini söylemiş.

Adam buraya kadar karaya çıkmadan gelmiş. Sahil güvenlik güçleri adamın üzerini aramışlar, ancak yanında hiçbir şüpheli belge bulamamışlar. Adamın üstünden sadece ismini gösteren bir belge ile on mecidiye para çıkmış.

Beyrut Mevki Kumandanı'na durumu ve tutuklu genç hakkında alınması gereken tedbirleri alıp almadığını sorduk. Konuyu hemen Paşa'ya ilettim. Paşa, kumandanın raporunu okuyunca şöyle dedi:

– Hiç kuşkusuz bu adam, sahil güvenliğin bölgeyi kontrol ettiğini fark eden bir çasus. Yanındaki arkadaşını kurtarmak için teslim oldu. Arkadaşının kim olduğu öğrenilmeli.

Paşa, adamın getirilmesi için merkez kumandanına telefon etmemi emretti.

Emri duydum ve adamı çağırttım. Paşa, adam Müslüman olduğu için onunla konuşurken önce dini duygularına oynadı. Sonra adama tehditler savurdu ve para teklif etti. Sonunda adam fakir bir denizci olduğunu ve kendisinden tanımadığı bir adamı on mecidiye karşılığında Lübnan'a ulaştırmasının istendiğini söyledi. Görevini yaparak adamı sahile ulaştırmıştı. Sahil güvenlik, içlerinden biri sigara içince onların farkına varmıştı. Akıbetinden korkan adam yüzerek sahile gideceğini söyledikten ve ondan kayıkla yola devam etmesini istedikten sonra denize atlamıştı. Bu şekilde kendisini ve bu adamı kurtarmış olacaktı. Bunları öğrendikten sonra Mısırlı denizciden adamın eşkalini aldımsa da bunun hiçbir faydası olmadı, zira adam sırta kadem basmıştı.

Casusluk iddiasıyla Mısırlı denizcinin idamına hükmedildi ve 1 Ekim 1915'te güneş doğmadan idam cezası infaz edildi.

Bu olay Ahmed Cemal Paşa'ya Lübnan'da çok sayıda Fransız casusu olduğunu ve bu casusların takip edilmeleri gerektiğini gösterdi. Cemal Paşa, bu amaçla, ileride isimleri verilecek Beyrutlu ve Lübnanlı kabadayılardan bir grup oluşturdu.

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

Lübnan ve Cebel-i Lübnan'daki yabancı imtiyazlarının kalkmasının Cemal Paşa'nın elde ettiği başarılarından biri olduğunu daha önce anlatmıştık.

Osmanlı Bankası Müdürü Mösyö Navil'in Beyrut'ta Bulunması

Mösyö Navil, Fransız asıllıydı. Kendisini çok seven Cemal Paşa'nın yakın arkadaşıydı. Türkiye'nin Fransa karşısında Dünya Savaşı'na girmesi Mösyö Navil'in ülkesine gönderilmesine neden olmuştu. Ancak sağlık durumunun bozulması yola çıkmasına engel olduğundan, 1915 Eylül'üne kadar Beyrut'ta kalmıştı. Sonra bir Amerikan gemisiyle Mısır'a gitmiş ve oradan ülkesine dönmüştü. Beyrut'ta kalma sebebi, Ahmed Cemal Paşa tarafından özel olarak görevlendirilmesi değildi. Bu adamın yaptığı tek şey Fransızlarla pazarlıkta aracı olmaktı.

Konu hakkında bir şeyler söylemeden önce geçmişteki pazarlıklardan bahsedelim. Bunlar her ne kadar bölgedeki durumla doğrudan ilgili olmasa da Osmanlı idaresini ellerinde tutan kişilerin düşünce tarzını yansıtmaları açısından önemlidir.

Sultan Reşad'ın Endişeleri

Ağustos muharebelerinde Osmanlı güçleri zafer kazanmadan önce devletin durumu gerçekten de kritik bir noktadaydı. İtilaf Devletleri, Boğazları deniz yoluyla geçemeyince İstanbul'u karadan ele geçirmek için karaya çok sayıda asker çıkarmışlardı. Bu çaba payitahtın karadan

ve denizden tehdit altında olduğunu gören Sultan Mehmed Reşad'ın endişelenmesine sebep olmuştu. İtilaf Devletleri Boğazlardan, Ruslar ise Karadeniz'den saldırmışlardı.

Padişah, hükümet yetkililerinin Almanlarla İstanbul'u savunma konusunda görüşüklerini, ayrıca payitaht ile birlikte kendisini Konya'ya taşımak üzere eşyalarını hazırladıklarını görünce İtilaf Devletleri'yle pazarlık yapmaya karar vermişti. Peki bu nasıl mümkün olabilirdi?

Sultan Mehmed Reşad, hükümetindeki kimseye güvenmiyor ve onların Almanların elinde oyuncak olduklarına inanıyordu. Ama olur da bu konuda tek bir kelime ederse, onu öldürmeye kalkışmasalar bile delilikle itham ederek kontrol altına alacaklarını biliyordu. Etrafında düşüncelerini paylaşabileceği kimseyi bulamıyordu.

Sultan etrafına bakındığında kendisine yakın gördüğü sadece iki kişi olduğunu fark etti: devleti savaşa soktuğu için Enver Paşa'dan nefret eden veliahtı Yusuf İzzeddin ve oğlu [Şehzade] Ziyaeddin [1873-1938]. İki siyle de bu durum hakkında konuştu. Veliaht, Enver Paşa'dan nefret ettiğinden durumu düzeltmek için delice bir plan yapmıştı: [Hükümetteki] bu hainleri yargılatarak idam ettirecekti. Ama bu icraatten sonra devletin akıbeti nice olurdu? Enver Paşa'ya olan kini temel saiki haline gelmiş olan ve Talat Paşa'nın, birkaç gün önce Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin hükümet aleyhinde bir harekete kalkışması halinde İstanbul'un Goben ve Breslau adlı Alman kruvazörleri tarafından vurulacağı tehdidini dikkate almayan veliaht devletin akıbetiyle hiç ilgilenmiyordu. Bu hareketin, 20 Ocak 1915'te gerçekleştirilmesine karar verilmişti.

Veliahtın planı, yukarıda ifade edilen nedenlerden dolayı Sultan Mehmed Reşad'ın hoşuna gitmediğinden, Sultan bu kez oğlu Şehzade Ziyaeddin'e yöneldi. Onun düşünceleri veliahtın planından daha isabetliydi.

Şehzade Ziyaeddin'in Görüşü

Şehzade Ziyaeddin, Sultan'a Fransız hükümetiyle gizlice görüşmesini ve pazarlıklar olgunlaşınca ve anlaşma sağlanıncaya kadar Fransızlarla şahsi bir barış anlaşması yapmasını tavsiye etti. Sultan bu planı hemen uygulamaya koymaya karar verdi. Böylece Enver Paşa ve arkadaşlarını, devleti uçuruma sürüklemeye suçlamasıyla dava edebilecekti.

Bu düşünce Sultan Mehmed Reşad'ın çok hoşuna gitti. Oğlu Şehzade Ziyaeddin ile bu fikri nasıl hayata geçirebileceği konusunda görüşmeler yaptı. Ancak tatmin edici bir sonuca ulaşamadılar. Bundan dolayı oğlundan konuyu ayrıntılı olarak incelemesini istedi. Şehzade bunu yapacağını söyleyerek yanından ayrıldı.

Şehzade Ziyaeddin, İttihatçıların hazzettiği biri değildi. Bu nedenle İttihatçılar hareketlerini yakından izliyorlardı. Şehzade, Sultan'ın düşüncesini, İttihatçılardan hiç hoşlanmayan özel doktoru A. M. Bey'e açtı. A. M. Bey, ona bu konuda olumlu gelişmeler yaşana-
cağını vadetti.

Siyasi Durum

Bütün bunlar 1915 Şubat'ında gerçekleşmişti. Enver Paşa, Kafkas Cephesi'ni kontrol ediyor, Talat Paşa ise muhalefet partisine karşı barışçıl yoldan direnmekle uğraşıyordu.

Bu esnada Sultan, oğlu ve özel doktoru, Fransızlarla şahsi bir ateşkes imzalamak için görüşüyorlardı.

Fakat Enver Paşa, 6 Şubat 1915'te İstanbul'a dönünce durum tamamen değişti. İçerideki düşmanlarına karşı savaş bayrağını açtı ve bu savaştan galip çıktı. Bu esnada Sultan ile destekçileri arasındaki haberleşmeler durmamakla birlikte çok yavaşladı. Çünkü bu üç kişinin zekası daha hızlı hareket etmelerine olanak vermiyordu.

Nitekim, Sultan Reşad 7 Şubat günü ne derece akılsız olduğunu gösteren bir teklifte bulundu. Boğazlara saldıran Fransız donanması kumandanına bir telgraf göndererek kendisinden Boğazları vurmasını ve Paris hükümetiyle yapılacak pazarlıklar tamamlanana kadar ateşkes ilan etmesini talep etti.

Türkiye'nin Dünya Savaşı'na girmesinin üzerinden dört ay geçmiş, Şubat ayına gelinmişti. Buna rağmen Fransa Sefareti Baş Tercümanı Mösyö Lidou¹⁵² ve Osmanlı Bankası Genel Müdürü Mösyö Stig¹⁵³ hala İstanbul'daki Amerikan Sefareti'nde misafirlerdi. Sultan'ın ateşkes istediği sırada Bulgaristan'a, oradan da ülkelere gitmeyi planlıyorlardı. Bu sebeple Şehzade Ziyaeddin onlarla görüşmeye karar verdi.

152 Arapça metinde ليدو şeklinde yazılmıştır. *A.g.e.*, 156.

153 Arapça metinde ستيف şeklinde yazılmıştır. *A.g.e.*, 156.

Bu Dönemdeki Durum

Bu dönemde siyasi durum oldukça hassastı. İttihatçılar savaşa girilmesini izleyen birkaç ay içerisinde ülkede otoritelerini tesis etmeyi başarmışlardı. İstanbul'daki durum Suriye'den farklıydı. Çünkü İstanbul'da yaşayan Türkler kendilerini hükümetin efendileri olarak görüyor ve isteklerinin yerine getirilmesini talep ediyorlardı. Suriye'de ise durum böyle değildi. Orada Ahmed Cemal Paşa'nın adının söylenmesi bile insanların kalbinin korkuyla dolmasına yetiyordu.

Önceki Kasım ayında da durum oldukça kritikti. Dedikoduların ardı arkası kesilmiyordu. Bu dönemde yaşanan olayların çoğu İttihatçıların aleyhineydi. Alman aleyhtarı olan ve İngiltere'ye meyilli siyaseti ile bilinen Hürriyet ve İtilaf Partisi yöneticileri mitingler yaparak kamuoyunu etkilemeye devam ediyorlardı. Almanların yayımladıkları resmi haberlerin yalan olduğunu, Türkiye'nin Dünya Savaşı'na girmesinin doğru olmadığını, İngilizlerin Basra'yı işgal ettiklerini, oradan Arap ülkelerine doğru ilerlediklerini, diğer taraftan Boğazlar yoluyla İstanbul'a saldırmaya hazırlandıklarını ve hedeflerine ulaşmaları durumunda devletin sonunun yıkım olacağını söylüyorlardı. Bu akıbeti engellemek içinse mevcut hükümetin yıkılması ve yerine İtilaf Devletleri'nin güveneceği başka bir hükümetin kurulması gerekiyordu. İtilafçılara göre, bu çıkmazdan ancak bu şekilde kurtulabilirdik. İtilafçıların propaganda faaliyetleri bununla da sınırlı kalmamış, halkı ayaklanmaya teşvik eden broşürler dahi dağıtmaya başlamışlardı.

Bu dönemde İstanbul'da İttihatçıların önemli isimlerinden sadece Talat Paşa bulunuyordu. Enver Paşa Kafkas Cephesi'nde, Cemal Paşa ise Filistin Cephesi'ndeydi. Talat Paşa şaşkınlık içindeydi ve ne yapacağını bilemiyordu. Şiddete ve baskıya mı yönelmeliydi yoksa başka bir yol mu bulmalıydı?

Sonunda bir konuşma yaparak İstanbul ahalisinin isyan etmesi halinde şehrin bombalanacağını söyledi. Bu tehdidinin gerçek olduğunu göstermek için de iki Alman zırhlısı olan Goben ve Breslau'yu İstanbul'un yakınlarında, herkesin görebileceği bir yere demirletti. Onun bu davranışı payitaht kamuoyunda büyük bir etki bırakmıştı. Herkes meselenin ne kadar ciddi olduğunu idrak etmiş ve hükümetin gücünü hissetmişti. Doğu'da halkı idare eden hükümetlerin elindeki silah her

daim güçtür. Bugüne kadar hiçbir Doğu devleti ülkeyi yönetmede hal-
kın gücüne dayanmamıştır.

Talat Paşa'nın halka yönelttiği bu tehdit, İtilafçıların Türkiye'deki
yönetimi değiştirmek için yol açtıkları kargaşanın bastırılması maksadı-
yla alınan şiddetli tedbirlerin ilkiydi.

Gizli Pazarlıklar

Ülkedeki ve cephelerdeki bu gergin siyasi hava, Sultan Reşad'ın gizli plan-
lar yapmasına ve İtilaf Devletleri'yle gizlice görüşmesine engel olmadı.

Bu sıralarda, halihazırda Beyrut'ta bulunan Şehzade Ziyaeddin'in sara-
yında bir toplantı düzenlendi ve bu toplantıda, Mahmud Bey'in Osmanlı
Bankası Genel Müdürü Mösyö Stig ile görüşerek durumu ona aktarması
kararlaştırıldı. Stig görüşme sırasında Mahmud Bey'e şunları söyledi:

– Ne anlama geldiğini bilemediğim bu teklife gerçekten çok şaşırdım.
Sefirimiz, İngiliz ve Rus Sefirleriyle birlikte Osmanlı'nın tarafsız kalması
için her yolu denemişti. Üstelik, o zaman Sultan'ın nazırlarından istifalarını
isteyerek devletin savaşa girmesine mani olması pekala mümkündü.

– Eleştirilerinizde sonuna kadar haklısınız. Mevcut duruma şüp-
heyle yaklaşıyorsunuz. Bu sizin hakkınızdır zira burada gözetim altın-
dasınız. Fakat ben size hakikati olduğu gibi aktaracağım. Bunu size
ispat etmeye hazırım.

– Sultan ne istiyor?

– Sultan ciddi bir karar aldı. Boğaz'a saldıracak Fransız donanma-
sının başındaki amirale bir telgraf göndererek ondan Fransız hükü-
metiyle görüşüp ateşkes şartları üzerine anlaşana kadar askeri hareketi
durdurmasını isteyecek.

– Ama amiral, Paris'ten emir almadıkça böyle bir talebi kabul edemez.

– Sultan benzer bir telgrafi Paris'e de göndermek istiyor.

– Peki, Sultan bu ülkedeki tek otorite olmadığını, ülkesinin meşru-
tiyet ile yönetildiğini ve bu nedenle ülkesinin kaderini ilgilendiren bir
konuda tek başına karar alamayacağını bilmiyor mu?

– Ekselanslarına bunu bildirdik, ancak mevcut durumun atacağı
bu adımı meşru kıldığını düşünüyor.

– Çocukça konuşmuş! Yine de bu konuda bir şeyler yapmamız
mümkün. Ama bunu ancak bir güçten destek alarak yapabiliriz. Sul-
tan'ın imzasını taşıyan telgrafi almamız mümkün mü?

– Evet, çünkü sizin de ifade ettiğiniz gibi böyle bir şeyi ancak Sultan'ın imzası olan telgrafı kullanarak yapabilirsiniz.

– Peki bu telgrafı nasıl gönderebiliriz?

– İşte bunun için size geldik. Sefaret tercümanı Mösyö Lidou'nun şu an Amerikan Sefareti'nde olduğunu biliyoruz. Bu konuda kendisiyle görüşüp düşüncesini almanız mümkün.

Telgraf Nasıl Gönderildi?

İki adam arasında geçen konuşma, pek de önemli olmayan giriş cümleleri bir kenara bırakılarak birebir aktarılmıştır. Mahmud Bey bu konuşmanın detaylarını, Dünya Savaşı'ndan sonra İsviçre'de bulunduğumuz sırada bana bizzat aktarmıştı. Kendisi hala hayattadır, dilenirse kendisine de sorulabilir.

Bu konuşmadan üç gün sonra Mahmud Bey tekrar Mösyö Stig ile görüşmeye gitti. Mösyö Stig, bu arada Mösyö Lidou ile görüşmüştü. Mösyö Lidou kendisine resmi olmayan bu tür yazışmaların mevcut duruma herhangi bir etkisinin olmayacağını bildirmiş. “Bununla birlikte siz yine de Sultan'ın imzaladığı telgrafı getirin, telgrafı Sofya'daki Amerikan Sefareti'ne göndereyim, onlar da Fransa Sefareti'ne teslim ederler. Oradan da Amiral'e ve Fransız Hariciyesi'ne ulaştırılır.” demiş. Bunun üzerine Mösyö Stig, İstanbul'daki Osmanlı Bankası aracılığıyla Paris'e, yukarıda aktarılan konuşma ile ilgili bir telgraf çekmişti. Bunun üzerine ikisi anlaşmış ve Mahmud Bey, Şehzade Ziyaeddin'in sarayına dönerek gelişmeleri ona aktarmıştı. Kendisinden, her iki tarafa da takdim edilmek üzere kararın iki nüshasını istemişti.

Mahmud Bey, Mösyö Stig'e vadettiği telgrafı iletemedi. Çünkü o sırada cepheden dönen Enver Paşa, Sultan Mehmed Reşad'ın yaptığı plandan haberdar olmuştu. Onu haberdar eden kişi ise, daha önce babasını pek ziyaret etmeyen Şehzade Ziyaeddin'in sıklaştıran ziyaretlerini fark eden cariye Gülnihal'di. Gülnihal, aralarında geçen konuşmayı dinlemiş ve Enver Paşa'nın engel olduğu bu planda kimlerin rolü olduğunu anlamıştı. Enver Paşa duruşunu ve akıbetinden korkmadığını açıkça Sultan'a belirtmiş, Sultan da korkusunun Almanları sevmemesinden değil, İtilaf Devletleri'nin Boğazları geçmesi ve tahtını kaybetme ihtimalinden kaynaklandığını söylemişti. Aslına bakılırsa, kaybetmekten korktuğu tek şey tahtıydı. Enver Paşa, İtilaf Devletleri'nin Boğazları

geçemeyeceği konusunda Sultan'ı temin ederek kendisine tahtını kaybetmekten korkmaması gerektiğini söylemişti. Bu sözler Sultan'ı biraz olsun rahatlatmıştı.

Enver Paşa'nın İntikamı

O dönemde Osmanlı Bankası yöneticileri kimsenin müdahalesi olmaksızın çalışıyorlardı. Ancak Enver Paşa bu plandaki rollerini öğrenir öğrenmez, Meclis-i Vükela'yı toplayarak Fransız memurların görevden uzaklaştırılmalarına ve kendilerine savaş esiri olarak muamele edilmesine dair bir karar çıkarttı.

Bu gelişmelerden haberdar olan Mösyö Stig, durumun iç yüzünü anladığından ertesi gün, Fransız Sefareti Baş Tercümanı ile birlikte Bulgaristan'ın başkenti Sofya'ya gitti. İki gün sonra Mahmud Bey ile Aram adındaki bir Ermeni yanına gelmiş ve Sultan Mehmed Reşad'ın teklifini ikinci kez kendisine açmışlardı.

Ancak Mösyö Stig bu defa onlara açıkça şu cevabı vermişti:

– Mahmud Bey'e bütün bu olayların öncesinde Sultan'ın hiçbir şey yapamayacağını söylemiştim. Çünkü kendilerinin yetkileri fevkalade sınırlı. Ayrıca gerekli her türlü tedbiri almış olan Enver Paşa ile Sultan arasında geçenleri de duydum. Velhasıl, boş yere çaba sarf ediyorsunuz.

– Sultan, Enver Paşa'yla arasında geçenleri anlattı ve onu durumdan haberdar ettiğini söyledi. Ancak biz kendilerini Enver Paşa'ya bunları anlatmakla hata ettiğine ikna ettik. Sultan, Enver Paşa'nın aldığı sıkı tedbirlerden sonra bu duruma ikna oldu ve Fransız Dışişleri ile barış imzalamak üzere gizlice görüşme yürütebileceğimize dair bize bir yazı verdi. Sizden tek isteğimiz Paris'e giderek Fransız Hariciye Nazırı ile görüşmemize yardımcı olmanız.

Mösyö Stig bu teklifi kabul ederek iki kişiyle beraber Paris'te bulunan Mösyö George Liege'e¹⁵⁴ bu pazarlıkları anlatan bir mektup yazdı.

Paris Görüşmeleri

Fransızlar ülkemizde olup bitenlerden haberdarlardı. Çünkü kurdukları istihbarat yapılanması onlara bu ülkede meydana gelen bütün olayları düzenli olarak bildiriyordu. Bu sebeple Mahmud Bey ve arkadaşı,

¹⁵⁴ Arapça metinde جورج ليجيه şeklinde yazılmıştır. *Ag.e.*, 160.

Paris'e ulaşır mektubu Mösyö George Liege'e verir vermez kendisi Osmanlı Devleti'ndeki son durum hakkında konuşmaya başlamıştı. Ayrıca onların Osmanlı'dan yeni gelmiş iki casus olduklarını ve ona çok önemli haberler iletebileceklerini düşünüyordu. Ancak Mahmud Bey onunla görevi dışında konuşmaktan kaçınmıştı. Aram Bey ise daha açık sözlü davranarak Osmanlı ile Bulgaristan arasındaki pazarlığa ve ülkedeki duruma dair bilgi vermekten geri durmamıştı. Bu durum, gayrimüslim unsurlara güvenmeme ilkesine bağlı olan İttihatçıların bu hususta ne kadar halklı olduklarını gösteriyordu.

Mahmud Bey bize şunları söyledi: "Durum adeta tersine dönmüştü. Fransız Hariciyesi'ndeki temsilci bizimle konuyla ilgili görüşmeyi bırakmış, bizden bilgi almaya çalışıyordu. Bizi Osmanlı Sultanı'nın gizli bir görevi yürüten resmi temsilcileri olarak değil, Osmanlı Devleti'ndeki siyasi durumu kendisine aktaracak iki casus olarak görmekteydi. Oraya bu Ermeni'yle birlikte gittiğime çok pişman olduğumu inkar edecek değilim. Onunla birlikteyken kendimi milleti ve vatani aleyhine casusluk yapan biri gibi hissediyordum. Fransız temsilciyi onunla beraber ziyaret etmek istemeyişimin nedeni tam olarak buydu. Keza, Fransız da bizim ziyaretimizden hoşlanmamıştı. Çünkü bu ziyaret sırasında düşman devlet ile ilgili yeterli bilgi edinememişti. Bu görüşmeden sonra bir hafta boyunca otelden hiç çıkmadan düşündüm. Şüphe çekmeksizin ülkemizi girdiği bu darboğazdan kurtarmanın bir hal çaresini bulmaya çalıştım.

Hariciye Nazırı İle Görüşme

Haziran 1915'in son günü aşağıdaki mesajı aldım:

'Dışişleri Bakanlığı Özel Kalemi, Mösyö Mahmud Bey'in 1 Temmuz 1915 saat 06.10'da Nezaret Divanı'na gelmesini bekliyor.'

Belirlenen vakitte Hariciye Nezareti'ne (Quai d'Orsay) gittim. Sekreter beni büyük bir memnuniyetle karşıladı. Bana Hariciye Nazırı Mösyö [Théophile] Delcassé'nin [1852-1923] benimle görüşmek istediğini söyleyerek geldiğimi kendisine bildirmek için beklememi rica etti. Birkaç dakika sonra odasına girdiğimde koltuğunda oturmakta olan nazır selamımı heyecanla aldıktan sonra bana şu soruyu sordu:

– Siz Türk müsünüz?

Bu soruyla beni aşağılamak niyetindeydi. Bu durum hiç hoşuma gitmemişti. Ona gururla şu cevabı verdim:

- Evet, ben Ankaralı bir Türküm.
- Peki, buraya ne yapmaya geldiniz? Bu şartlardaki bir görev için mi?
- Evet.
- Bizim aleyhimize casusluk yapmak için mi?
- Nazır Hazretleri, ben casus değilim. Buraya Sultan Hazretleri tarafından şahsıma verilen görev icabı geldim. Adamlarınız da bunu biliyorlar.

- Ama arkadaşınız bize her şeyi anlattı. O da bir Türk.
- Hayır, o bir Ermeni... Bir Türk vatanına asla ihanet etmez.

Bu sözlerimin üzerine Fransız Nazır'ın hiddetlendiğini gördüm. Milletim hakkında hakaret dolu sözler söyleme başladı. Artık sabrım taşmak üzereydi. Şöyle dedim:

– Nazır Hazretleri, beni milletimi aşağılamak için çağırdığınızı sanmıyorum. Eğer görevimin ne olduğunu işitmek istemiyorsanız, siz bilirsiniz, çünkü ben gidiyorum!

- Nereye?
- Ülkeme!
- Bu mümkün değil. Buradan çıkınca bir casus olarak gidebileceğiniz tek yer hapishane.

– Bu hakaretinizi de kabul etmiyorum, ben gidiyorum.

Bu cümleyi söyledikten sonra kendisini selamlayarak kapıya yöneldim. Tam çıkacakken üslubunu değiştirerek beni geri çağırdı. Ayağa kalkarak şöyle dedi:

– Mahmud Bey! Sizi tanıdığımdan dolayı büyük memnuniyet duyuyorum! Lütfen buyrun, oturun.

Tavrındaki bu ani değişiklikten dolayı şaşkın bir halde olduğum yerde kalakalmıştım.

Acaba Nazır bana neden bir anda farklı davranmaya başlamıştı?"

Batılılar, Doğuluların zillet ve itaat karakterini içselleştirdiklerine ve onları ancak aşağılayarak tartabilecekleri düşüncesine sahiptir. Bu düşüncede bir ihtimal Dünya Savaşı'ndan önce hakikat payı vardı. Çünkü Batılı idareciler ülkelerine en üst düzey görevlerle gelen Doğulu idarecileri bile para karşılığında satın alıp kullanabiliyorlardı. Pek çok nazır, milletvekili ve sefirin ülkesinin sırlarını Batılı bir mutemetle

az bir para karşılığında paylaştığına şahit olmuştuk. Mahmud Bey ve arkadaşı Paris'e geldiğinde, Fransız Nazır Mösyö Delcassé'nin aklında kuvvetle muhtemel bu tür düşünceler vardı. Bu yüzden, önceki Mıdilli Mutasarrıfı Aram Efendi'nin kendisine istediği bilgileri vermesinden rahatsız olmuştu. Sultan'ın yakın çevresinden olduğunu öğrendiği Mahmud Bey ise ona hiçbir bilgi vermemişti. Nazır, yukarıda aktardığımız sözleriyle onu kışkırtmak istemiş, ama onun sıradan bir Doğulu olmadığını görünce düşüncesini değiştirerek onu birlikte oturup konuşmaya davet etmişti. Böylece aralarındaki konuşma, Mahmud Bey'in görevine odaklanarak şöyle devam etmişti:

– Mösyö Mahmud! Aram Bey bana planı tüm ayrıntılarıyla aktardı. Sultan'ın planı hayata geçirebileceğini mi sanıyorsunuz?

– Padişah Hazretleri beni bu işe vekil kıldılar.

– Padişah Hazretleri ölmek üzere.

– Ne?

– Evet! Bize bu hafta ulaşan telgraflar Enver Paşa'nın Sultan'a bir suikast düzenleyerek onu zehirlediğini söylüyor. Suikastın sebebi Sultan'ın bizimle pazarlığa girişmesi olabilir.

– Bu dedikleriniz doğru olamaz!

– Bilakis, gerçeğin ta kendisi. Sultan hasta olmasa bile Enver Paşa, dışarıyla irtibatını kesmek için kendisini saraya hapsedmiştir. Yani artık bahsettiğiniz bu planın hiçbir önemi kalmadı. Sultanınız gücünü tümüyle yitirmişken nasıl bizimle kendileri adına pazarlık yapmak isteyebilirsiniz? Bütün güç Enver Paşa ve arkadaşlarının elinde artık. Bu konuda siz ne düşünüyorsunuz?

– Ülkede Sultan'ı hala destekleyen çok büyük bir kitle var!

– Peki ya ordu?

–

– Bu pazarlık mevcut şartlarda yapılamaz. İki sebeple: Birincisi, Sultan meşrutiyetle yöneltilen bir ülkede yaşıyor. Artık eskisi gibi güçlü değil. İkincisi, ordu düşmanımız olan Almanların elinde bulunuyor. Başarılı olması mümkün olan tek plan, Mösyö Mahmud, isyandır! Efendinize, ülkede bir ayaklanma çıkması ve Türklerin silah bırakmalarını halinde İtilaf Devletleri'nin kendilerinin tahtını koruyacağını iletin. Aksi takdirde, herhangi bir pazarlık söz konusu dahi olamaz.

Fransa'nın Dış Tedbirleri

Sultan'ın temsilcisi Mahmud Bey ile Fransız Hariciye Nazırı Mösyö Delcassé arasındaki görüşmenin devamında, Osmanlı düşmanlığı ve Osmanlılara karşı nefreti ile meşhur olan nazır, Mahmud Bey'e İttihatçıların hükümetini yıkmak için İstanbul'da alınması gereken tedbirleri ve çıkarılabilecek kargaşaları anlatmaya başladı. Kafasındaki planın aşamaları şunlardı:

1. Osmanlı'nın çeşitli bölgelerinde savaş aleyhtarı propaganda yapılması,
2. İtilaf Devletleri'nin güvendiği İtilaf Fırkası'nın faal hale getirilmesi,
3. Hükümet erkanının ve devleti Dünya Savaşı'na sokanların ihanet suçlamasıyla yargılanmaları,
4. Almanlara karşı direnilmesi.

Ancak bu ve diğer siyasi planlar ne Mahmud Bey'in mevkiini yükseltmeye yarıyor, ne de onu Türkiye'ye dönmeye cesaretlendiriyordu. Sonuç olarak, Mahmud Bey'in yürüttüğü ve burada anlatılmasına gerek olmayan pek çok sebepten dolayı isabetli olmadığını düşündüğüm bu gizli pazarlıklar başarısızlıkla sonuçlandı.

Sultan'a Suikast

Okuyucularımız, Fransız Hariciye Nazırı Mösyö Delcassé ile Mahmud Bey'in görüşmesinin ele alındığı bölümde Sultan'ın zehirlenerek hastalandığını ve kendisini zehirleyen Enver Paşa olduğunu okumuşlardı.

Okuyucularımıza sadece hakikatleri anlattığım için, Osmanlı padişahında bu konuya ilişkin pek çok şayanın yayıldığını belirtmem gerekiyor. Bu sıkıntılı dönemde hükümet güç kullanmaya başlamış, düşman da payitahtı ele geçirmek için bütün gücüyle Boğazlara hücum etmişti. Kamuoyu da bu şartlar altında her türlü söylentiye inanmaya başlamıştı. Söylentiler, Sultan'ın ölmek üzere olduğu, hastalığının zehirlenme sonucu gerçekleştiği ve onu zehirleyen Enver Paşa olduğu yönündeydi. Hatta bazıları Sultan'ın vefat ettiğini, Enver Paşa'nın ise bu durumu tahta azılı düşmanı veliaht Yusuf İzzeddin'in geçmesini engellemek için sakladığını dahi söylüyorlardı.

Aslında bu söylentilerin hiçbir temeli yoktu. Zira, Enver Paşa ve arkadaşlarının işine gelen Sultan'ın ölmesi değil, bilakis hayatta kalmasıydı. Sultan ölmezse, veliaht da onun yerine geçemezdi. Gerçekte olup biten şundan ibaretti: Sultan Mehmed Reşad mesanesinden rahatsızlanmıştı. Testislerinin alınması gerekiyordu. Sağlık durumu ve ilerleyen yaşı sebebiyle bu ameliyata dayanamazdı. Ancak acıları şiddetlenince, hükümet erkanı bu ameliyatın bir an önce gerçekleştirilmesinden başka bir çare düşünemedi. Sultan'ın hayatta kalmasını istiyorlardı. Durumunu incelemek üzere bir doktor heyeti toplamaya karar verdiler. Alman Doktor Bogos'a¹⁵⁵ bir telgraf çekerek kendisini davet ettiler. 23 Haziran 1915 tarihli mektupta şöyle deniyordu:

“Zat-ı Şahanelerinin mesane ve testis ağrılarının şiddetlenmesinden sonra Almanyadan meşhur Doktor Bogos çağırıldı ve arkadaşları Doktor [James] Israel, Doktor Süleyman Numan [Paşa], Doktor Akil Muhtar ve Doktor Pabbas ile birlikte kendilerini muayene ederek Perşembe günü öğlen ameliyata almaya karar verdiler.”

Ameliyat, doktorların kararlaştırdığı vakitte gerçekleştirildi. Bu süreçte Sultan'ın hastalandığına ve öldüğüne dair haberler yayıldı.

Ne var ki, bu şayia İtilaf Devletleri'nin ülkede olup bitenlerle ne kadar yakından ilgilendiğini ve payitahttaki casuslarının burada yayılan temelsiz söylentileri bu devletlere ilettiklerini gösteriyordu.

İşte, Sultan Mehmed Reşad'ın Fransız Hariciyesi ile pazarlığında yer alan kişiler bunlardı. Ahmed Cemal Paşa'nın bu pazarlıkta oynadığı rol ise aşağıda anlatılacaktır. Bu konuda ilk olarak şunu söyleyelim:¹⁵⁶

...

Pazarlıklar akıl almaz derecede tuhaf bir şekilde başlamıştı. Ahmed Cemal Paşa, Kanal'ı geçme ve Cebel bölgesinin sahip olduğu imtiyazları kaldırma planının ikinci aşamasına geçerken bunu öngöremezdi. Bu sırada Mısır İşleri Şubesi Reisi Fuad Selim Bey,¹⁵⁷ Mısır'daki casuslarının birinden şöyle bir mesaj aldı:

155 Doktor Bogos yahut Bergos'un kim olduğu tespit edilememiştir. Öteden beri mesane hastalığından muzdarip olan Sultan Reşad'ı ameliyat etmek için İstanbul'a getirilen kişi James Israel'di.

156 Metin burada birden kesilmekte ve başka bir konuya geçilmektedir.

157 Fuad Selim Bey (1874-1930) Balkan Muharebeleri'nden sonra Selanik Başkonso-losluğu yaptı. Dördüncü Ordu karargahında Mısır işlerinden sorumlu şubenin işlerini yürüttü. Cemal Paşa, bu görevindeki üstün hizmetlerinden dolayı kendisinden övgüyle bahseder. Ailevi nedenlerden ötürü bu görevi bıraktıktan sonra Osmanlı Devleti'nin Bern Sefiri olarak Kasım 1915-Haziran 1919 tarihlerinde hizmet verdi.

“Evdoksia adında uzun boylu, etine dolgun, ela gözlü, sarışın bir kadın bilmediğimiz bir yolla Filistin’e geldi. Bu durumu size bildirdikten sonra Evdoksia’nın Wilhelm ile görüştüğünü de öğrendik. Evdoksia’nın takma ad olduğunu sanıyoruz. C.L. 4.7”

Fuad Selim Bey, 22 Haziran’da İskenderiye’den kendisine gönderilen bu gizli raporu, 21 gün sonra, yani 12 Temmuz’da almıştı.

Evdoksia Kimdi?

Bu kadının Filistin’e 22 Haziran tarihinden sonra girdiğini biliyorduk. Çünkü raporun İskenderiye’de yazıldığı tarih buydu.

Kudüs’te turist kabileleri bulunmadığı için bu kadını bulmanın çok kolay olacağını sanıyorduk. Ancak polis bir türlü kadının nerede kaldığını bulamadı. Ta ki Beyrut’a gelene kadar kadının izine rastlamadık.

29 Temmuz’da Bassoul Otel’inde çok güzel bir kadın gördük. Otel sahiplerinden, bu kadının İstanbul sakinlerinden Natalia Davudovitz adıyla kayıt yaptırdığını öğrendik. Kadın beni fazlasıyla şüphelendirmişti. Dış görünümü Fuad Bey’deki raporda yer alan eşkale benziyordu. Yegane farklılık bu kadının saçının sarı değil, kestane rengi olmasıydı.

Bu detaya rağmen İstanbul’daki Polis Müdürlüğü’ne bir telgraf çekerek bu kadını soruşturmaya başladım. Ayrıca onu gözetlemesi için adamlarımdan birini görevlendirdim.

Ertesi gün İstanbul’dan şöyle bir telgraf geldi:

“Natalia, Samuel Davudovitz’in kızıdır. İsraillidir. 1912’de Maurice le Blasht¹⁵⁸ adında bir Fransızla evlenmiştir. Çok geçmeden adamı terk ederek izini kaybettirmiştir. Bu kadına dikkat edilmeli. Elimizdeki bilgiler, Natalia’nın 1914 Şubat’ından Kasım’a kadar Fransız Konsololuğu’na gidip geldiğine ve Osmanlı’nın Dünya Savaşı’na girmesinden sonra sırra kadem bastığına işaret ediyor.”

İşte bu kadın hakkında aldığım telgraf böyleydi. Büyük bir otelde konakladığına göre yüklü miktarda parası olmalıydı. Buradan hareketle mali durumunu araştırdım ve İstanbul’da babasının ona büyük bir servet ve yıllık 500 altın liralık bir gelir bıraktığını, Türkiye’deki mülklerini de Avukat Abdülkadir Sıdkı Bey’in idare ettiğini öğrendim.

158 Arapça metinde بلاشت şeklinde yazılmıştır. Aziz Bey, *el-İstihbarat ve’l-Casusiyye*, 168.

Gizli Polisin Raporu

Gizli polis, ilk raporunda Beyrut'ta bir haftadır bulunan bu hanımın üst tabakadan tanınmış bir kişi olduğunu, 30 Temmuz akşamı Mişel Sursuk Bey'in köşkünü ziyaret ederek orada akşam yemeği yediğini, ertesi gün öğlen yemeğinde Alfred Sursuk Bey'in sofrasında olduğunu, öğleden sonra Mişel Bey'in eşiyle birlikte şehirde gezdiğini ve Selim Sabit Bey'in onu ziyaret etmek için geldiği otelde bulamadığını belirtmişti.

Alfred Sursuk Bey'in düzenlediği baloda bulunanların bu kadını balodaki en güzel kadın olmasından dolayı "Güzel İstanbul[lu]" diye isimlendirdiklerini duymuştum. Polis raporlarında, Beyrut Beytül-Men'de bir odada yaşayan Abraham Levi adında Kudüslü bir gencin bu kadını her gün ziyaret ettiği yazılıydı. Bu gencin, kadının Beyrut'taki yardımcısı olduğu ve ihtiyaçlarını tedarik ettiği söyleniyordu.

Kadının yanı sıra bu gencin de izlenmesini uygun gördüm. Takip sonucunda kadının sadece iki kişiyi, Beyrut Osmanlı Bankası Genel Müdürü Mösyö Navil'i ve Muhammed Saadeddin el-Beyrutî adındaki bir denizciyi ziyaret ettiğini öğrendim. Böylece iş daha da karmaşık bir hal almıştı. Bu kadının sırrını öğrenmek istiyordum. Artık onun İskenderiye'deki temsilcimiz C. [L.4.] 7.'nin bildirdiği kadın olduğunu anlamıştım.

Peki bu kadının bir otele çekilmesinin ve sadece Beyrut'un üst tabakasından insanları ziyaret etmesinin anlamı neydi? İsraili gençle arasında nasıl bir ilişki vardı? Bu gencin Osmanlı Bankası Müdürü ve Beyrutlu denizci ile ne gibi bir ilişkisi olabilirdi? Biz Cemal Paşa ile Cuniye, Cübeyl ve Mârûnî Patriği'ni ziyaretten dönerken zihnimde dolanan sorular bunlardı.

Beyrut'a döndüğümde bir plan hazırladım. Bu kadını odasından uzaklaştırdıktan sonra çantalarını ve evrakını kontrol ederek ne tür sırlara sahip olduğunu anlamak istiyordum. Nihayet, 5 Ağustos 1915 günü amacıma ulaştım. Kadın, o akşam Bassoul Otel'i'nin karşısında bulunan İttihat Kulübü'nün balosuna davetliydi.

Fırsatı değerlendirerek hemen odasına girdim. Odada elbiseler ve takılarla dolu yedi seyahat çantası ve kadının resmi hüviyeti vardı.

Odayı ararken kazara odanın ortasında duran vazoya çarptım. Vazo düşüp kırıldı ve içindeki çiçekler etrafa dağıldı. Kırılan vazounun içinden bir kağıt çıktı. Kağıdın üstünde garip rakamlar yazılıydı. Hemen

yanımdaki makinayla fotoğrafını çektim. Oradan ayrılırken kadının şüphelenmemesi için kağıdı yerine bıraktım. Daha sonra bu rakamların bir şifre olduğunu öğrenecektim.

Okuyucularımıza burada istihbarat örgütlerinin şifreli metinleri nasıl çözdüğünü uzun uzadıya anlatmak istemiyorum. Şifreyi çözme görevi, bu görev süresince daireden ayrılmaması kaydıyla bir kişiye verilirdi. Biraz ustalık ve araştırma ile şifreli metinleri çözmek mümkündür. Almanlar, İtilaf Devletleri'ne ait şifreli metinleri ele geçirip çözünce, İtilaf Devletleri kullandıkları şifreleri değiştirmeye mecbur kalmıştı.

Bulduğum kağıt mutlaka bir şifre miftahı olmalıydı. Kadının bu kağıdı İskenderiyede görüştüğü İngiliz zabitten aldığını hemen anladım. Peki, bu zabitle nasıl haberleşiyordu?

Kadının, geldiğinden beri postaneden sadece bir mektup gönderdiğini öğrendim. Bu mektubu İstanbul'daki avukatına yazmıştı. Kadının zabitle haberleşmesine ise Abraham denilen bir genç aracılık ediyordu. Sürekli gözetlediğim bu genci, 8 Ağustos akşamı Muhammed Said'e bir mektup verirken gördüm. 9 Ağustos sabahının erken saatlerinde ise Muhammed Said'in Beyrut-Sayda arasında insanları taşıyan eski bir nakliye arabasına bindiğini gördüm. Ben de arabaya binip onunla Sayda'ya gittim. Oraya ulaşır ulaşmaz hemen doğu sahiline yönelerek sahil boyunca yürüdü. Üç kilometre kadar uzaklaştı. Karanlık bastırmıştı. Saat akşamın 9'uydu. Saat 11'e kadar oturup dinlendi. Sonra yanındaki lambayı yakıp üç kez kaldırdı. Besbelli, denizdeki birine işaret veriyordu. Bu hareketi ikinci kez tekrarladı. İşaretine denizden yanıp sönen bir ışıkla karşılık verildi. Sadece birkaç dakika sonra bir kayığın sahile yanaştığını gördüm.

Sahil Koruma Nerede?

Burada Dünya Savaşı sırasında gösterdiğimiz bir zaafa değinirsem sanırım okuyucularımıza malumu ilam etmiş olurum. Hayfa-Beyrut boyunca uzanan 250 km'lik sahil hattı boyunca sadece 50 askerimiz vardı. Yani asker başına 5 km'lik bir alan düşüyordu. Üstelik bu iyimser bir rakamdı. Zira, askerlerin bu alanı koruyabilmeleri için kumandanlarıyla birlikte gece gündüz görev yapmaları gerekiyordu. Kısaca, sahilde gerçek manada bir kontrolden bahsetmek mümkün değildi. Üstelik korucular sahili korumaktan ziyade kendilerini ve ailelerini açlıktan korumayı

düşünüyorlardı. Birazcık rüşvet vererek onlardan yardım almak işten bile değildi. Bu şekilde bir ordu askeri bertaraf etmek dahi mümkündü.

Bu durumu fark etmemize rağmen bununla mücadele etmenin bir yolunu bulmak yerine konuyu görmezden gelmiştik. Çünkü elimizde sorunu halletmek için yeterli para, adam ve sadakat yoktu. Bu sebeple gece boyunca sahilde görevli askerlerden kayıktakileri tutuklamak için yardım almak aklımın ucundan dahi geçmedi. Dahası, gece karanlığı bana yardım etmeseydi, ne yaptığımı anlarlar ve bu benim sonum olurdu.

Belki akıllara Muhammed Said'in mektubu taşıdığını görüp onunla birlikte arabada yolculuk yapmama rağmen onu neden tutuklamadığım sorusu gelebilir. Bu soruya şöyle cevap verebilirim: Ben adamı tutuklamak değil mektubun sırrını öğrenmek istiyordum. Bunun için etrafımı kolaçan ettikten sonra kayığa yaklaşmayı tercih ettim. Kayığı görebileceğim bir yerde, büyük bir ağacın arkasına gizlenmiştim. Kayığın önüne otomatik silah yerleştirilmişti, başında da bir asker vardı. Arkasındaki bir diğer asker de etrafı gözlüyordu. Sahile yanaşırken motor sesi duyulmasın diye kürek çeken iki denizci vardı. Ayrıca sahilde oturmakta olan bir kişi daha vardı. Sahile varınca ortadaki Arapça bağırdı:

– Gecede ne var?

Sahildeki adam:

– Gündüz! diye bağırdı.

Bu soru ve cevabı iki adam arasındaki şifre olmalıydı. Çok geçmeden kayıktaki adam kendini sahile doğru attı. Alçak sesle, bulunduğum yerden duyamayacağım bir şeyler söyledikten sonra kayığa dönerek geldiği yere doğru hareket etti. Sonra mektubu getiren elçinin gölgesi belirdi. Elçi, Sayda'ya doğru yürümeye başladı. Biraz yürüdükten sonra onu tabancamla tehdit ederek durdurdum. Ona tek kelime etmemesini, en ufak bir ses dahi çıkarmamasını söyledim. Ellerini zincirledikten sonra onu, yol boyunca hiç konuşmadan Sayda'ya götürdüm.

“Güzel İstanbullu”nun Sırları

Gece yarısı saat 01.30'da Sayda'daydık. Jandarma idaresine ulaştım. Geldiğimi öğrenen Karakol Kumandanı ve Mutasarrıf telaşlanarak hemen yanıma koştular. Onlara gizli bir görevle geldiğimi söyledim ve bu bilgiyi kimseyle paylaşmamalarını emrettim. Sonra yakaladığım adamı çağırarak sorgulamaya başladım:

- Şimdi bana bu hikayedeki rolünü anlat bakalım.
- Efendim, ben dört çocuklu bir aile babasıyım!
- Ama milletin, devletin ve dinin aleyhine casusluk yapıyorsun.
- Efendim...

– Casusların sonu ne olur biliyor musun? İdam edilirler. Devletin intikamı bu kadarla da kalmaz, işin ucu casusların eşlerine ve çocuklarına da dokunur.

– Efendim!

– Bir mektubun iletilmesine aracılık ettin. Casusluk sonucu elde edilen bilgilerle dolu bu mektubun yüzlerce kardeşinin, amcaoğlunun ve yurttaşının ölmesine sebep olacağını biliyor musun? Öyleyse ölmeye hazır ol!

Bu son cümleyi söyledikten hemen sonra, Jandarma Kumandanı'nı çağırdım ve ona yüksek sesle şu emri verdim:

– Askerlerine söyle, emri uygulamaya hazır olsunlar.

Sonra adama dönüp bağırdım:

– Ölüme hazır ol!

– Efendim!

– Ne var? Bu ihanetin karşılığında kisası hak etmediğini mi düşünüyorsun?

– Efendim! Ben bütün hatalarımı telafi etmeye hazırım. Beni kullandılar.

– Öyleyse casus olan sen değilsin.

Bunu ne diyeceğini görmek için söylemiştim.

– Hayır efendim. Ben Yahudilerin elindeki bir maşayım sadece. Bu iş karşılığında bana 15 altın lira veriyorlar.

– Sana kaç defa görev verdiler?

– Üç defa.

– Seni kim gönderdi?

– Abraham Levi.

– Raporlar ne taraftan gönderiliyor?

– Beni tutukladığınız yerden.

– Şifreyi sana kim verdi?

– Abraham.

– Amaçları ne?

– Bilmiyorum.

Böylece adamın bundan fazlasını bilmediğini öğrenmiş oldum. Onunla affedilmesi karşılığında bana bu casusluk faaliyetinin açığa çıkarılmasında yardımcı olması için anlaştım.

Bana kadın casusun Abraham Levi'den aldığı bilgileri günlük olarak rapor edecekti. 15 Ağustos günü bana şifreli bir mektup getirdi. Mektubu hemen kopya ettim. Mektupta Lübnan'daki duruma ve bazı Lübnanlıların görüşlerine değiniliyor, casus kadının İtilaf Devletleri'nin yakında Cebel bölgesine saldıracağı haberini aldığı ve bu durumu kendisine iletmek için Patrik'le görüşmeye çalıştığı ifade ediliyordu.

Bu delil, bu kadının ve arkadaşı Abraham'ın casus olduğuna dair hiçbir şüphe bırakmıyordu. Şimdi sıra, Beyrut'taki Osmanlı Bankası Müdürü Mösyö Navil'in bu olayda nasıl bir rol oynadığını öğrenmeye gelmişti. Ahmed Cemal Paşa'nın huzuruna çıkarak kendisine bu casus kadının faaliyetlerini anlattım. Kısa sürede elde ettiğim bu bilgilerden dolayı beni tebrik etti ve kadının gizlice huzuruna getirilmesini emretti.

Tehlikeli Görüşme

Ahmed Cemal Paşa bu güzel casusu tanıyordu. Ancak bu tanışıklık, o dönemde kesinlikle selamlaşmanın ötesine geçmiyordu. Ahmed Cemal Paşa, kadının kendisine yaklaşmak istediğini hissetmiş ve bunda bir sakınca görmemişti. Zaten bölgedeki nüfuzundan dolayı pek çok hanım ona yaklaşmaya çalıştığından kadının bu tavrına aldırış etmiyordu. Bu sebeple kadını davet etmekte herhangi bir sakınca görmedim. Gezinmek için balkona çıktığımda onun hayal denizinde yüzdüğünü gördüm. Kendisini selamladım. Selamımı aldı. Paşa'ya yakın olduğumu biliyordu. Paşa hakkında biraz sohbet ettikten sonra ona Paşa'nın kendisinden hoşlandığını defalarca söylediğini aktardım.

Sohbetimizin sonunda bugün Paşa'nın yalnız olduğunu ve dilerse ikisini buluşturabileceğimi söyledim. Sevinç içerisinde bundan şeref duyacağını söyledi.

Gerekli ayarlamaları yapmak için birkaç dakika izin isteyerek Paşa'nın yanına girdim. Ona kadını akşam yemeğe davet edeceğimi söyledim. Akşam üçümüz beraberce sofraya oturduk. Birbirimize iltifatlar ettik. Yemekten sonra salonun bitişiğindeki odaya girerek kapıyı arkamızdan kapadık. Aslında bu gereksiz bir tedbirdi. Çünkü bu odaya

kimse yanaşamazdı. Bununla birlikte yan odada bulunan zabitelerin konuşmalarımızı duymalarını istemiyorduk.

Bu Casus Kimdi?

Hanımefendi odada bir fincan kahve ile birkaç Türk sigarası içtikten sonra Paşa'yı ağına düşürdüğünü sanarak cilveyle salınmaya başladı. Paşa hayatımda gördüğüm en sakın tavrını takınmıştı. Bazen öylece duruyor, bazen ayağa kalkıp küçük ve dengeli adımlarla yürüyordu. Bir süre sonra kadının önünde durarak ona sert bakışlarla baktığını gördüm. Kadına şöyle dedi:

- Şimdi hedefine ulaştın mı?
- Ekselansları bu benim hayal bile edemeyeceğim bir şereftir.
- Öyleyse benimle buluşmanı zafer değil, şeref sayıyorsun.
- Her halükarda bir zafer. Kim bilir kaç kadın bu anı düşlüyordur,

Paşa Hazretleri.

- Duymak istediğim bu değil! Sen benden istihbarat almak istiyordun, amacına ulaşabildin mi?
- Efendim!
- Senin gibi bir alçağın efendisi olamam! Sen düşman casususun, değil mi? Bana gerçeği söyle!

Kadın bu sözü duyunca kendini savunmaya çalıştıysa da Paşa bana dönerek şöyle dedi:

- Yanındaki kağıtları koy şuraya!

Paşa'nın önüne kadının son yazdığı mektubu, adamlarımdan raporlarını ve şifre miftahlarını koydum. Kağıtları birer birer masaya koyarken kadının korkudan titrediğini görüyordum. Bayılacak gibiydi. Tüm sırlarının ifşa edildiğini anlayınca bağırmaya yeltendi. Paşa ona hemen bağırmaı bırakmasını ve kendisine işin aslını anlatmasını emretti. Kadın, Paşa'nın ayaklarına kapanarak af dilemeye başladı. Paşa bu yalvarışlara hiç aldırmıyordu. Ona ayağını bile vermemişti. Kadın onun bu tavrını görünce tekrar af dileyerek kendisine hakikati anlatacağını söyledi:

Kadın Casusun İtirafı

- Ben atadan dededen Türk'üm efendim. Dünya Savaşı'nın çıkmasından önce Mısır'a gittim. Orada Türkiye için casusluk faaliyetlerinde bulunma

suçlamasıyla tutuklandım. Intelligence Service adındaki İngiliz istihbaratının eline düşmüştüm. Onlara hizmet etmem şartıyla beni salıvereceklerini söylediler. Kabul ettim. Hizmetim karşılığında beni paraya boğdular. Aslında Türkiye'ye dönünce bu işten vazgeçmek istiyordum. Ancak İskenderiye'den ayrıldıktan sonra Fransız Teğmen Chauvel ile buluştum. Kendisi Fransız İstihbarat Bürosu'nda çalışıyordu. Benim İngiliz İstihbarat Servisi ile bağlantılı olduğumu biliyormuş. Bana onlarla çalışmaya devam edebileceğimi söyledi. Benden istediği tek bir şey varmış...

Bunları söyledikten sonra susarak bana baktı. Belli ki, teğmenin söylediklerini benim yanımda anlatmak istemiyordu. Cemal Paşa durumu anlayınca kadına dönerek şöyle dedi:

– O benim sağ kolum! Ondan hiçbir şeyi gizlemem. Dilediğin her şeyi onun huzurunda da söyleyebilirsin.

– Mösyö Chauvel bana, “Senin Fransa'ya olan sevgini biliyoruz. Hatta bir Fransızla evlendin. Bunun için senden, Ahmed Cemal Paşa'yı kendine aşık ederek Fransa'ya hizmet etmeni bekliyoruz.” dedi.

– Ne?

– Evet, benden sizinle iletişim kurmamı talep ettiler. Ancak bunu sizi kandırıp sizden ordunun sırlarını almam için değil, sizinle Fransızlar arasında aracı olmam için istediler!

– Bununla ne kastediyorsun?

– Bilmiyorum. Benden sadece aracı olmamı istediler. Sonunda başardım ve Osmanlı Bankası Müdürü Mösyö Navil sayesinde niyetinizi öğrendim.

– Neymiş benim niyetim?

– Onlar sizin Fransa'yı seven, Almanlardan ise nefret eden biri olduğunuzu ve görevimde başarılı olabileceğimi söylüyorlar.

– Ya şimdi?

– İşte huzurunuzdayım, bana istediğinizi yapabilirsiniz.

– Mösyö Navil ile görüşecek ve ona çabalarının sonuç verdiğini söyleyeceksin. Böylece işin nereye varacağını öğreneceğiz. Sakın bir yanlış yapayım deme, yoksa idam edileceğin muhakkak!

Pazarlıklar Nasıl Başladı?

Hariciye Nazırı Mösyö Delcassé, Mahmud Bey'in Sultan'la pazarlık konusundaki sözünü kulak ardı etmemişti. O sadece bu pazarlığın

gerçekleştirilmesinin mümkün olduğuna inanmıyordu. Zira, Sultan'ın hükümet üyeleri üzerinde herhangi bir nüfuzu olduğunu ve dolayısıyla da Almanlardan daha çok Almancı olan Harbiye Nazırı Enver Paşa, Dahiliye Nazırı Talat Paşa ve Sadrazam'ın hilafına herhangi bir şey yapabileceğini düşünmüyordu. Öyleyse bir B planı yapılmalıydı. Bu plan, kan dökmeden Suriye'yi Osmanlı'dan koparacak bir ayaklanma çıkarmaktı.

Fransız Hariciye Nezareti ve temsilcileri ile bazı Suriyeli ve Lübnanlıların Mısır'da ve ülke dışında böyle bir ayaklanma çıkarmak için ortak olarak yürüttükleri faaliyetlerden bahsetmeyeceğiz. Fransa'nın bu yolda çok çaba harcadığını söylemekle ve yürüttüğü faaliyetlerin iki veçhesine değinmekle yetineceğiz:

1. Mısır ile Paris arasındaki görüşmeler,
2. Paris ile Sofya arasındaki görüşmeler.

Fransız hükümeti bir Arap isyanı çıkarmak için Mısır'da yürütülen pazarlıklardan bihaber değildi. 2 Temmuz 1915'te resmi bir hüviyet kazanan bu görüşmelerin başarılı olması halinde bu işten Fransa'nın değil, İngiltere'nin kazançlı çıkacağı biliniyordu. Çünkü İngilizler kendi hesaplarına çalışıyorlardı. Bu nedenle Fransızlar ikinci bir manevra yapmak istediler.

Fransızlar, Suriye beldelerinde Osmanlı Devleti'ne karşı öfkeli bir halk olduğunu bildiklerinden ayaklanmayı tetiklemeye yönelik girişimlerde bulunmaya başladılar. Böylece ülkeye müdahale etmek için bir gerekçeleri olacaktı. Zaten bu sırada Fransızlar ülkelerinden Suriye'ye tek bir asker bile sevk edemezlerdi. Ancak çabaları netice vermedi. Hatta bir grup Suriyelinin idam edilmesi bile halkta bir isyan dalgası oluşturmadi. Bundan dolayı Fransızlar mevcut durumda, İngilizlerden ve ülke vatandaşlarından biraz farklı bir şekilde yararlanmaya karar verdiler. Bizzat Ahmed Cemal Paşa ile pazarlık yapmak istiyorlardı. Bu işi iki kişi yapmıştı. Biri Mısırlı, diğeri Bulgardı. Tam bir anlaşma içindeydiler. Mısır'daki merkez bu kızı göndermişti. Bulgar kaynak ise Sofya'daki Mösyö Stig aracılığıyla Beyrut'taki Mösyö Navil'e (Sofya'daki Amerikan Sefareti ve Beyrut'taki Amerikan Konsolosluğu vasıtasıyla), durumu izah etmek için bir telgraf göndermişti.

Mösyö Navil Fransız asıllı olduğundan bu işe doğrudan müdahil olmaya cesaret edememişti. Ayrıca o tarihte sürgünle tehdit ediliyordu. Seyahati, hastalığı sebebiyle ertelenmişti.

Bu sebeple Türk güzeli, kendisinin evine gelmişti. Mösyö, kızın görevini çok iyi yaptığını söylüyordu. Kadın ikinci gün bize gelerek şöyle dedi: “Mösyö Navil’in elinde Fransız hükümetinin niyetleri ile ilgili herhangi bir bilgi yok. Mösyö Stig kendisinden sadece Paşa’nın düşüncesini öğrenmesini istemiş. Şayet Paşa’nın Fransa’ya yönelik niyetleri Fransa’nın amaçlarıyla örtüşüyorsa, ister Türkiye’de ister bir Fransız gemisinde olsun, kendisinin tayin edeceği bir yerde görüşme yapılabileceğini bildirmesini talep etmiş. Ancak Fransız temsilcinin sağ salım iade edilmesini istiyormuş. Fransızlar da kendisini sağ salım iade edeceklerini taahhüt ediyorlarmış. Üstelik bu durum Paşa’nın istemesi halinde gizli tutulacaktı.”

Mösyö Navil’in Seyahati

Bu hadiseden bir gün sonra bize, Mösyö Navil’e Beyrut’u hemen terk ederek iki gün sonra yola çıkacak bir Amerikan gemisiyle ülkesine gitmesi yönünde emir geldiği haberi ulaştı. Bu emri Cemal Paşa’nın vermesine şaşırımtım. Beni özellikle şaşırtan bir başka konu da, genç Abraham Levi ile Beyrutlu denizcinin yakalanmasını ve Yahudi hanımın serbest bırakılmasını emretmiş olmasıydı. Hemen gidip kendisine bu kararının gerekçesini sordum.

– Abraham ve arkadaşı yarın gizli bir celsede yargılanacak ve kurşuna dizilecekler. Mösyö Navil sürgüne gönderilecek. Genç kadın ise onunla ilgili son kararımı verene kadar rehin kalacak.

– Ama Efendim, ben denizci Muhammed Said’e onu affedeceğimize dair söz verdim.

- Bunun ne önemi var?
- Emredersiniz.
- İradem böyledir.

Ancak bu karar bildiğim kadarıyla tam olarak uygulanmadı. Çünkü Abraham Levi ve Muhammed Said el-Beyrutî, Divan-ı Harb-i Örfî’de yargılanmadan, 17 Ağustos’ta Şam’da kurşuna dizildiler. Ahmed Cemal Paşa, Muhammed Said’in ailesine acıyarak onlara menzil idaresinden savaş boyunca verilmek üzere bir tahsisat ayırdı. Ev halkı, Muhammed Said’e ne olduğunu bilmiyordu. Sadece onun asker olduğunu biliyorlardı. Abraham’ın ölmesine ise hiç kimse üzülmeydi. Zira tek bir akrabası dahi yoktu.

Ahmed Cemal Paşa'nın İsraili güzel kadını korumasına çok şaşırmıştım. Çünkü hakkında topladığım bilgiler onun çok tehlikeli olduğunu gösteriyordu. İstanbullu olsa da sonuçta bir Yahudiydi ve maddi çıkarından başka bir şey düşünmüyordu.

İster İngiliz casusu olsun, ister Fransızlar için aracılık yapsın, o her şeyden önce bir Yahudiydi. Onun gibilerin uğruna her şeyi yapabilecekleri hırsları vardır. Bundan dolayı, bu kadın sırlarla dolu bir karakterdi. Ahmed Cemal Paşa'nın kadının casus olduğunu öğrenmesinden sonra dahi ona baskı yapmak bir yana, erkek arkadaşını ve onunla irtibatlı olan diğer kişileri uzaklaştırarak onu kendine ayırmak istemesi beni çok şaşırtmıştı.

Acaba Ahmed Cemal Paşa ona aşık mı olmuştu?

Cemal Paşa, etrafında bir sözülle ayaklarına kapanacak ondan çok daha güzel ve alımlı kadınlar varken, böyle bir kadını sevebilir miydi?

Ahmed Cemal Paşa, kadın özgürlüğünün ve şanınin yüceltilmesini isteyen çağdaş bir adamdı. Hiçbir zaman kendisini önünden geçen bir kadının kucağına atmamıştı.

Öyleyse şimdi bunu neden yapıyordu?

Fuad Selim Bey

Paşa'nın benden gizlediği niyetleri üzerine düşünürken, karşımda bu casus hakkındaki ilk raporu alan Dördüncü Ordu Mısır İşleri Şubesi Reisi Fuad Selim Bey'i gördüm. Kendisine olayı nasıl ortaya çıkardığımı anlatınca dudaklarında yarım bir gülümsemeyle bana bakarak şöyle dedi:

– Her şeyi öğrendim.

– Kimden?

– Paşadan. Sen araştırmalarıyla işin sadece bir yönünü aydınlattın. Şimdi ben diğer yönlerini ortaya çıkarmaya çalışıyorum.

Fuad Selim Bey'in bu iması Yahudi kadının etki alanı ve gücü hakkındaki merakımı daha da artırdı. Paşa'ya bu konuyu doğrudan açmaya cesaret edemedim. Ancak öğleden sonra kendisiyle görüştüğümde aklındaki düşünceleri anlamış gibiydi:

– Ne oldu ... Bey! Etrafını kuşatan sırları merak ediyorsun. Haklısın, görevin meraklanmanı gerektiriyor. Bildiğin gibi sana güvenim sonsuz ve seninle her zaman açıkça konuşurum. Bana Mösyö Navil Bey'i neden uzaklaştırdığımı soruyorsun. Çünkü o bir Fransız ve hükümetinin

iradesince ülkeyi hemen terk etmesi gerekiyor. Peki Abraham ve Muhammed Said'i neden idam ettim? Çünkü o ikisi casustu ve elimde bunu ispatlayan belgeler vardı. Bayan Davudovitz'e gelince, onu bıraktım çünkü elimde suçunu ispatlayacak herhangi bir belge yok.

– Ama Paşa Hazretleri...

– İtirazını anlıyorum. Sana vereceğim cevaptan hareketle kumandanlığa ve Harbiye Nezareti'ne vermek üzere bir rapor hazırlamanı istiyorum. Hakikat seninle benim aramda kalacak. Bu hakikate Fuad Selim Bey'i, Doktor Fuad el-Mısırî Bey'i, Davudovitz Hanım'ı ve Mösyö Navil'i de ortak ettim. Mösyö Navil, Mısır'a gittikten sonra bana bir mektup yazarak Teğmen Chauvel'in benimle görüşmeye hazır olduğunu bildirdi. Bu akşama randevu verdim. Beyrut kumsalında karaya inecek. Onu karşılayıp bana getirmen gerekiyor. Bakalım şartları neymiş... Bayan Davudovitz'in ise bilmediğin, çok farklı ikinci bir görevi var. Yarın sabah Fuad Selim Bey'le birlikte Kudüs'e gidecek. Sonra ne olacağını göreceğiz. Şimdi senin sahil devriyesini o bölgeden uzak tutman gerekiyor. Halktan ve askerlerden kimse gelen elçiye görmemeli. Sonra Teğmen Chauvel'i saat 10'da karşılayacak ve benim yanıma getireceksin. Şifre şu: Sana "şın" diyecek sen de "cim" diye cevap vereceksin. Cevabını duyunca yanına gelecek. O zaman emirlerimi ona iletirsin.

Chauvel Beyrut'ta

Bu görev zorlu bir görev değildi. Ancak geçen hafta düşmanla irtibat halindeki bir casusu kovalıyorken şimdi düşmanla irtibata geçecektim. Acaba bu yaptığım devlete ve millete ihanet miydi?

Evet, emirleri sorumlu kumandan alıyordum. Ancak kumandan da vatana karşı ihanet içinde olamaz mıydı? Nasıl olur da bir düşman zabiti ile pazarlık yapabilirdi? Bir kumandan ve nazırın alelade bir teğmenle görüşmesi uygun muydu?

Acaba bu teğmenin niyeti neydi? Neden Beyrut'a gelmek için hayatını tehlikeye atıyordu? Üstelik de, Fransa'yı seviyorsa bile Fransızlar hakkındaki emirleri bu kadar katı olan, dillerini dükkanların kapılarından, postanelerin camlarından ve misyoner okullarından sildiren bir kişi ile görüşmek için...

Beyrut kumsalında gece karanlığında atımın üzerinde yol alırken bütün bu düşünceler zihnimi kurcalıyordu. Bazı kimselerin oradan

buradan kaçıştıklarını görüyordum. Bunlar sahildeki zabitin kendilerini kovalamak ve celladın eline teslim etmek için şehrin öteki tarafından geldiğini zanneden asker kaçakları olmalıydı.

Gizlenerek ve kaçarak yaşamayı şerefli askerlik mesleğine tercih eden bu adamlara hiç aldırış etmeden yoluma devam ettim. Bir yandan da kendime böyle bir halkın gerçekten özgür olup olamayacağını soruyordum.

Araplar şöyle der: “Kan akmadıkça, eziyetten dolayı şeref teslim edilmez...” Acaba bu memleketin evlatları ülkeleri için kanlarını ve canlarını feda etmişler miydi?

Sahilde gördüğüm bu adamlar açlıktan ölmeyi savaş meydanında millete hizmet etmeye tercih ederek askerlik hizmetinden kaçıyorlardı. Atım beni Beyrut’un güneyindeki Zeydâniyye kumsalına doğru götürürken bu manzara beni daha da hüzünlendirmişti. Denizi izledim. Geniş gökyüzünün bomboş olduğunu hissettim. Atımın üzerinde tam olarak ne kadar olduğunu kestiremediğim bir süre bekledim. Sonunda denizden bir karaltının yaklaşmakta olduğunu fark ettim. Çok geçmeden bunun ağır ağır sahile doğru seyretmekte olan buharlı bir gemi olduğunu anladım. Sahile yanaştığında içindeki askerlerden biri dışarı çıkarak sağa sola baktı. Sahilin boş olduğunu görünce fesli bir adama işaret etti. Adam kayıktan indi. Elimde tabancamla ona yaklaştım ve ellerini kaldırmasını istedim. Bozuk bir Arapçayla bana “şın” harfini söyledi. Ona “cim” harfiyle karşılık verdim. Beklediğim adam olduğunu anlamıştım. Hemen tabancamı indirerek cebime koydum. Bana elini uzatarak şöyle dediğini duydum:

– Efendim, nereye isterseniz gitmeye hazırım.

Sonra Fransızca konuştuğu gemiciye geri çekilmelerini söyledi. Önüm geçti. Ben at üzerindeyken onun yaya kalmasının ayıp olacağını düşündüğüm için atımdan inerek onunla birlikte el-Hareş’e kadar yan yana yürüdüm. El-Hareş’te onu bir ata bindirdim. Birlikte Ahmed Cemal Paşa’yla buluşmaya gittik. Vardığımızda saat 11.50’ydi. Paşa bizi bekliyordu.

Cemal Paşa’nın Huzurunda

Elimizdeki bilgiler, bazı Arapların Mısır’da İngilizlerle irtibat halinde olduklarını gösteriyordu. Mısır’daki temsilcimiz şöyle bir rapor göndermişti:

“[Mısır’daki İngiliz Yüksek Komiseri] Sir Henry McMahon [1862-1949] bazı Araplarla konuşurken Arap davasını ele alma vaktinin henüz gelmediğini söylüyor. Buna karşın biz Sir McMahon’un Asir ve el-Hadide tarafındaki bazı Araplarla irtibat halinde olduğunu öğrendik. Onlar işleri İtilaf Devletleri’nin etkilerinden uzak, sakin bir havada, yani ortakları olan Fransızlardan bağımsız olarak idare etmek istiyorlar.

Fransızlar ise Suriye sahillerine saldırarak bölgeyi işgal etmelerinin zaruri olduğunu, bunun kendilerine çok paraya ve adama mal olmayacağına inanıyorlar. Onlar halkın, yaptıkları yardımlara kanacağını düşünüyorlar. Bu sebeple zafere kesin gözüyle bakıyorlar.

Fransız Hariciye Nezareti, buradaki Suriyelilerin söylediğine göre bu teklifi, yani Suriye sahillerinin işgal edilmesi teklifini İngilizlere sunmuş, ancak İngilizler bunu kabul etmemişler. Nihai karar ileri bir tarihe ertelenmiş. Anlaşıldığı kadarıyla İngilizler, Çanakkale saldırısına ayrı bir önem atfediyorlarmış. Çünkü bu sayede Osmanlı Devleti’ni ortadan kaldırılabirlermiş. Bu gerçekleşmezse farklı tedbirlere başvuracaklarmış.”

İşte Dördüncü Ordu Mısır İşleri Şubesi Reisi Fuad Selim Bey’in Temmuz sonunda gönderdiği raporda anlatılanların özeti budur. Fransız zabitle birlikte yanına girdiğimde Paşa bu raporu inceliyordu. Zabit saat 4’e kadar onun yanında kaldı. Sonra onu sahile geri götürdüm.

Yapılan Pazarlıklar

Görüşmeye bizzat katılmadım. Ancak edindiğim bilgiler şöyle: Teğmen Chauvel, birinci oturumda genel meselelerin çözümünü teklif etmişti. Hükümeti adına sunduğu teklifin özeti şuydu:

1. Ahmed Cemal Paşa, tutuklu Suriyelileri ve Lübnanlıları serbest bırakacak,

2. Bundan sonraki süreçte Lübnanlıları uzaklaştırmayacak,

3. Lübnan’ın imtiyazlarını koruduğunu ilan edecek.

Bunun karşılığında Fransız hükümeti sahillere saldırmayacak ve yerli yelkenli gemilere ilişkin yasağı kaldıracak.

Ahmed Cemal Paşa bu teklife şöyle cevap verdi:

– Osmanlı Devleti, her ne yaptıysa bunu, tutuklu şahısların ihanet içerisinde olduğuna emin olduktan sonra yapmıştır. Bu sebeple savaş sahile taşınsa bile bu teklifi kabul etmemiz katiyen mümkün değildir.

Ziyaretin Asıl Amacı

Birinci görüşme hakkında Ahmed Cemal Paşa'nın söyledikleri bunlardan ibaretti. Birkaç gün sonra Paşa'dan teğmenin tekrar getirilmesine yönelik bir emir aldım. İkinci kez gelen teğmen ya benim işin aslını bildiğime inanıyormuş gibi davranıyordu ya da yurttaşları gibi konuşmayı fazlasıyla seven biriydi. Bana selam verdi. Selamını aldım. Her şeyi bildiğime dair kanaatini pekiştirmek için ona şöyle dedim:

- Mösyö Navil nasıl?
- Çok iyi.
- İşler istediğiniz gibi gidiyor mu?
- Hayır! Paşa'nın talepleri çok kesin.
- Sanmıyorum.
- Çok zor koşullar öne sürüyor, aksini nasıl düşünürsünüz?
- Bilakis bunlar adil talepler.

– Evet, sizin nazarınızda adil talepler. Paşa, Fransa'nın Arap beldelelerinin bağımsızlığını tanımmasını ve Fransa'yla bağı bulunmayan bir hiddilik statüsüne kavuşmasını istiyor. İşte adalet olarak gördüğünüz bu.

Teğmen Chauvel'in cevabı zihnimdeki bütün karanlık noktaları aydınlatmıştı. Ağzını pekala daha sıkı tutabilirdi. Ancak bunu yapmadı. Zira, Paşa'nın yakın dostu olduğumu ve kendisinin bütün işlerinde benden destek aldığını sanıyordu. Daha fazla bilgi almak istediğimden ona şu soruyu sordum:

- Peki, siz ne istiyorsunuz?
- Biz bu savaşın sonunda ülkemizin isteklerinin karşılanmasını istiyoruz. Savaşın neticesinin bizim lehimize olması gerekiyor.

Onun sözünü keserek şöyle dedim:

- Kim savaşın sizin lehinize biteceğini garanti edebilir?
- Bunu hak ediyoruz, zira biz varlığımızı savunuyor ve insanlık için savaşıyoruz.

– Bu insanlık mı size Osmanlı topraklarını böldürüyor!

– Ne?!

– İşinize karışmak istemem. Paşa ile dostluğum herkesçe bilinir. Ben size sadece siyasetin düşmanlarınızı yok etmek için bir yol aramak anlamına gelmediğini anlatmak istedim. Tek çıkar yol, Türkiye'nin Almanya tarafında savaşmaktan vazgeçmesidir. Bu, sizin nüfuzunuzu artıracak, otoritenizi güçlendirecektir. Zaten nihai amacınız da bu değil mi?

– Bu durum, Osmanlı Devleti’nin üstünlüğünü pekiştirir.

Bu tartışmanın yararsız olduğunu anladığımdan asıl konuya döndüm.

– Peki, bu işi çözmek için sunduğunuz şartlar nedir?

– Biz Osmanlı Devleti’nin mevcut sınırlarıyla bağımsız kalmasına, ancak Arap beldelerine bazı imtiyazlar verilmesi ve Türkiye’nin barış taraftarı idareciler tarafından yönetilmesi durumunda itiraz etmeyiz.

Bunları duyunca Fransız Hariciye Nazırı’nın, Sultan Mehmed Reşad’la Osmanlı’yla Fransa arasında barış yapılması konusunu görüş-tükten sonra, bu pazarlığın başka biri ile yapılması gerektiğine karar verdiğini anladım. Nazır’ın adamları bu iş için Fransa’ya bağlılığı ile tanınan Ahmed Cemal Paşa’yı seçmişlerdi. Davudovitz Hanım’ın baş-lattığı, Beyrut Osmanlı Bankası Genel Müdürü Mösyö Navil’in sürdür-düğü ve Teğmen Chauvel’in sonlandırdığı uzun görüşmeler yapılmıştı.

Son olarak, Ahmed Cemal Paşa’nın, ileri sürdüğü aşağıdaki şart-ların yerine getirilmesi durumunda bu aracılığı ve Arap beldelerinin daimi yöneticisi olmayı kabul ettiğini anlamıştım:

1. Dördüncü Ordu bölgesindeki Arap toprakları Osmanlı’dan ay-rılarak Mısır Hidivliği’ne benzer bir yapıya kavuşturulacak,
2. İtilaf Devletleri, hayatta olduğu sürece Ahmed Cemal Paşa’nın bu devletin başkanı olmasını kabul edecek,
3. İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti’ndeki yabancı imtiyazlarının kaldırılmasını kabul edecek,
4. [Ahmed Cemal Paşa] ülkede hayata geçireceği projelerde Fransız sermayesinden yararlanabilecek.

Fransızlar, Ahmed Cemal Paşa’yı Suriye Arap Hidiv’i yapmayı kabul etmişlerdi. Ancak öne sürdüğü diğer şartları kabul etmeye razı olmuyorlardı. Ahmed Cemal Paşa’ya, tam otoritesini kabul ettiklerin-den devletin diğer işleriyle ilgilenmemesini telkin ediyorlardı. Onların istedikleri Cemal Paşa’nın kendileriyle işbirliği yapmasıydı.

İşte gizli pazarlıkların ikinci safhası da böyle geçmişti. Anladığım kadarıyla, Fransız teğmen, Ahmed Cemal Paşa’ya İtilaf Güçleri işgale geldiğinde direnmemesini ve güçlerini çekmesini teklif etmişti. Bu giz-li anlaşma sayesinde Fransız güçlerinin Suriye-Lübnan bölgesini işgal ederek onu bu bölgeye yönetici tayin etmeleri daha da kolaylaşacaktı. Onlar açısından Ahmed Cemal Paşa’nın bu bölgeden olup olmaması arasında bir fark yoktu. Mısır’da hakim olan Mehmed Ali Paşa ailesi bu bakış açısının somut bir örneği idi.

Ahmed Cemal Paşa'nın Duruşu

Kendisiyle uzun tanışıklığım sonunda Ahmed Cemal Paşa hakkında bende şöyle bir kanaat oluştu: Cemal Paşa milletine ve ülkesine bağlı bir kişi. Bununla birlikte kibirli ve hırslı. Mısır'ı fethetmek suretiyle, Timurlenk ve diğer kumandanlar gibi tarihe geçebileceğini düşünüyor. Onu Fransızlarla pazarlığa iten şey bu düşünceydi. Ne var ki onun bu yaptığı, hiçbir kumandanın aklından dahi geçirmemesi gereken yüz kızartıcı bir işti. Fransızların teklifini kabul ederek ordusunu onların önünden çekebilir ve sahil bölgesinin işgal edilmesine yol açabilirdi. Ama bunun sonunda olabileceklerden korktu. Kaba kuvvetten başka bir dilden anlamayan bölge insanını tanıyordu. Fransızlar başarılı olur ve sahili işgal ederek ilerlerlerse Arap Yarımadası'nın sakinleri geniş çaplı bir isyan çıkarabilirlerdi. Bu durumda iş Fransızların kontrolünden de çıkabilirdi. Bu durumda ise onu hiç sevmeyen vatanseverler ile hedeflerine ulaştıklarında kendisini bir kenara atacak olan Fransızlar arasında kalabilirdi. Bundan dolayı görüşmeleri yarıda kesti.

Ahmed Cemal'in Şartları

Ahmed Cemal Paşa'nın isteklerini gerçekleştirmek için yaptığı plan, bölgede demir yumruk haline gelmek ve bölgeyi kendi yandaşı olan zabıt ve idarecilerle doldurmaktı. Daha sonra kabadayılar güruhundan ve ülkenin eşrafından da destek alarak kendisini Suriye Arap bölgesine emir tayin ettirmek istiyordu. İşte Ahmed Cemal Paşa'nın Fransız temsilcisine ima ettiği şey buydu.

Fransızlarla, yardımına koşmaları ve onu destekleyerek kendisini Suriye Arap bölgesi emiri yapmaları halinde ittifak yapacaktı. Fransızlar bu teklifi kabul etmeyince pazarlıklar da doğal olarak sona erdi.¹⁵⁹

Görevin İkinci Kısım

Buraya kadar anlattıklarımız, Bayan Natalia Davudovitz'in de müdahil olduğu görüşmelerin birinci kısmıydı. Bu kadının görevinin ikinci

159 Bir paragraf önce Cemal Paşa'nın görüşmeleri kestiği ifade edilirken, burada Fransızların Cemal Paşa'nın teklifini kabul etmeyişinden bahisle pazarlıkların sona erdiğinin öne sürülmesi bir çelişki teşkil ediyor.

kısmı ise oldukça uzun ve zorluydu. Beyrut ve Kudüs'te başlamış, Viyana ve Berlin'de bitmişti.

Bu hanım, Mısır İşleri Şubesi Reisi Fuad Selim Bey'le birlikte Kudüs'te bir hafta boyunca ortadan kaybolduktan sonra Beyrut'a dönmüştü. Bu defa ordunun özel arabasındaydı ve Siyonistlerin görüşmeleri için geliyordu. Konuya girmeden önce Siyonistler hakkında biraz bilgi verelim.

Siyonizm

Edmond [James] de Rothschild'in Filistin'deki Yahudilere yardımları başlangıçta arzu edilen sonucu vermişti. Ama çok geçmeden işler tersine dönmüştü. Çünkü yardım işini idare edenler halkın güvenini suistimal etmişlerdi. Halka kötü muamelede bulundukları için artık ancak kurumlara yardımda bulunabilirlerdi. Ayrıca [Rothschild], Rişon Lezyon arazilerinin her dönümünün 7 frank karşılığında Yahudilere satılmasını emretmişti. Dahası bu kimselere 20 yıllık faizsiz borç vermişti.

Zemmarin, Romanya'dan gelen Yahudilerin dönümünü 20 frank karşılığında satın aldıkları kayalık bir araziden ibaretti. Yahudiler çok geçmeden burayı ıslah ederek tarım yapılabilir, mamur bir yere dönüştürdüler. Bugün oraya gidenler Zemmarin'in güzel ve mamur bir şehre dönüştüğünü görebilirler. Baron'un yardımları bu kadarla da kalmamıştı. Tantura'da bir cam fabrikası kurulmasını emretmişti. Fakat bu fabrika kısa bir süre işledikten sonra hammaddenin kalitesiz olması sebebiyle kapatılmak zorunda kalmıştı. Baron'un milletine hizmet etmek için hayata geçirdiği bu proje tam yarım milyon frank tutmuştu.

Baron aynı zamanda 400 bin frank harcayarak el-Cauna'da bir parfüm fabrikası da kurmuştu.

1890 yılında Rus zulmünün artmasından sonra bir grup "Jewish Colonization Association [Yahudi Kolonizasyon Cemiyeti]" adında bir cemiyet kurdu. Bu cemiyette farklı tebalardan Yahudiler vardı. Aralarında Narcisse Leven, Franz Philippson, Edmond Lehmann, Salomon Reinach ve Henri Frank bulunuyordu. Cemiyetin amacı Yahudileri herhangi bir yere yerleştirmek değil, zulümden kurtarmaktı. Üyelerinin gayretli çalışmaları sayesinde Yahudi nüfuzu ülkede kök saldı.

Adını Siyon dağından alan Siyonistler, 1882 Rus Katliamı başlayınca caya kadar faaliyetlerini gizlice sürdürdüler. Fakat bu tarihten itibaren

amaçlarını açıkça dile getirmeye başladılar. [Theodor] Herzl, 1897 yılında *Yahudi Devleti* [*Der Judenstaat*] adlı kitabını yayımladı. Kitapta bütün Yahudi partilerinin görüşlerini bir araya getirmişti. Bu kitap bütün İsraili çevrelerde Tevrat gibi saygı görmeye başladı. Neredeyse bütün Yahudi evlerinde bu alimin resmi vardı. Hatta Yahudilerin savaş öncesinde çıkardıkları pullarda bile onun resmini görebilirdiniz.

Doktor Herzl, Alman edebiyatına son derece vakıf olmasıyla tanınan bir edebiyatçıydı. Ancak 1896'dan sonra bütün bilgisini ve mesaisini İsrail davasına hizmete adadı. Adamın fikriyatındaki bu dönüşüm sadece İsrail'e olan sevgisinden kaynaklanmıyordu. Onu bu yola sevk eden, Yahudilerin maruz kaldığı saldırı ve zulümlerdi. Bundan sonra davada büyük mesafe alındı ve 1897'de Pal Konferansı yapıldı.

Pal Konferansı

Yahudi Pal Konferansı, 31 Ağustos-1 Eylül tarihlerinde Doktor Herzl ve Max Nordau'nun¹⁶⁰ çabalarıyla toplandı. Konferansa dünyanın dört bir yanındaki Yahudileri temsilen 200 kişi katıldı. Her kesimin kendisini ifade ettiği bu konferansta Yahudilerin durumu ve maruz kaldıkları haksızlıklar ele alındı. Yahudilerin nereye göç edebileceklerine dair tartışmalar yapıldı. Filistin'in ele geçirilip milli yurt haline getirilmesi fikri de ilk kez bu konferans sırasında belirginleşmeye başladı. Konferansı düzenleyenler bu fikri benimseyerek aşağıdaki kararları aldılar:

1. Filistin, tarım ve zanaat ehli göçmenler aracılığıyla milli yurt haline getirilene kadar mamur edilecek.
2. Dünyanın dört bir tarafına yayılmış olan Yahudiler için bir birlik kurulacak ve bu birliğin yerel mer'î kanunlar dahilinde faaliyet göstermesi sağlanacak.
3. Dünyanın dört bir yanındaki Yahudiler dini duyguların ulviğine ikna edilecek ve dinlerini açıklamaktan kaçınanların bundan kaçınmamasını, bilakis Yahudilikleriyle övünmelerini sağlamak için heyetler oluşturularak yayınlar yapılacak. Yahudilere, gizli ya da açık bir özgüvene sahip olmaları halinde tüm dünyanın kendilerine saygı duyacağı anlatılacak.

¹⁶⁰ Arapça metinde muhtemel bir tapaj hatasından dolayı "Tordaw" şeklinde yazılmıştır. *A.g.e.*, 188.

4. Dünya devletlerine Siyonizm gerçeği anlatılacak ve bunların Siyonizmi ve milli Yahudi yurdu fikrini kabul etmeleri için çalışılacak.

5. Merkezi Viyana'da bulunan, 33 üyeden oluşan ve Yahudilerin dünyadaki durumunu takip eden daimi bir İcra Komitesi kurulacak.

6. Doktor Herzl, İcra Komitesi'nin başkanlığını ve idaresini üstlenecek.

7. Her Yahudi, Siyonist Cemiyet'in doğal üyesidir. Cemiyeti, İdare Meclisi temsil eder. Her Yahudi bu meclise yıllık en az 1 frank yardım yapmakla mükelleftir.

8. Cemiyete 1 frank ödeyen her Siyonist, yılda bir kez düzenlenecek Siyonist Konferansı'na gönderilecek temsilcileri seçme hakkına sahiptir. Her 100 kişi 1 temsilci seçer.

9. Konferansta, ikinci yılki konferansın yapılacağı yer ve İcra Komitesi başkanı belirlenir. Gerekğinde konferansın yapılacağı yer değiştirilebilir.

Konferanstan Sonra

Bu kararlar, Siyonizmin bir teori olmaktan çıkarılarak pratiğe döküleceği anlamına geliyordu. Cemiyet üyeleri programlarını uygulamada bu tarihe (1915'e) kadar büyük mesafe almışlar, büyük kazanımlar elde etmişlerdi. Cemal Paşa ile birlikte iki aydan beri bulunduğumuz Filistin'de, Yahudilerin Haziran 1915'te sahip olduğu nüfuza şaşırmıştık. Herkes İbranice konuşuyor, hatta kimse katiyen başka bir dil konuşmuyordu. Ebeveynler çocuklarına Yahudi prensiplerini öğretiyorlardı. Okullar İbrani kültürünü yaymak ve ülkü birliğini sağlamak yönündeki propaganda faaliyetlerini sürdürüyorlardı. Yahudiler bu dönemde yüksek bir milli bilince sahiptiler. Kadın erkek, çocuk çocuk Filistin'i milli bir Yahudi yurdu haline dönüştürme ideali uğrunda çalışıyorlardı.

Okuyucularımız Siyonistlerin Osmanlı Devleti'ndeki girişimleri hakkında biraz bilgi sahibi olduklarına göre, artık Sultan Abdülhamid'in Filistin'de milli bir Yahudi devletinin kurulmasına yönelik talepler karşısındaki sert tutumunu anlatabiliriz. Yahudiler, Avrupa'da Dünya Savaşı'nın başladığını görünce bu savaşın ateşinin Osmanlı Devleti'ne de sıçrayacağını anladılar. İsteklerini gerçekleştirmek için bu

fırsattan istifade etmek istediler. Bu uğurda sarf ettikleri çabalar meyve vermeye başlamıştı. Yahudi güzeli, Ahmed Cemal Paşa'ya milli Yahudi devleti için çalışan, Yahudi zenginlerinden oluşan güçlü bir grubun varlığından açıkça bahsetmişti. İtilaf Devletleri'yle bağlantı kuran bu grup, İttifak Devletleri'yle de bu konu hakkında görüşmek istiyordu. Bir heyet Almanya'ya gitmiş, bir diğeri de Osmanlı Devleti ile görüşmek istiyormuş. Bu heyetin üyelerinden biri de, Sultan Abdülhamid döneminde Meclis-i Şura üyesi olan Bahur Efendi imiş. Natalia, Paşa'ya bu cemiyetin bir temsilci vasıtasıyla Kudüs üzerinden kendisiyle bağlantı kurabileceğini bildirdi.

Pazarlıklar

Bunun hemen ardından Ahmed Cemal Paşa, Mısır İşleri Şubesi Reisi Fuad Selim Bey'i çağırarak Natalia Davudovitz ile birlikte, bu kişilerin Osmanlı'ya yardım etme karşılığında öne sürdükleri şartları öğrenmesini istedi. Bunun için ayarlanan görüşme, adını bilmediğim bir şahısla yapıldı. Bu şahıs Paşa'ya şunları teklif etti:

1. Filistin'de milli bir Yahudi devleti kurulacak.
2. "Milli devlet" kelimesi, Süveyş Kanalı'ndan Şeria Nehri kıyılarına uzanan Filistin'i değil, bu bölgede Osmanlı hükümetinin belirleyeceği bir bölgeyi kapsayacaktır. Hükümet burada Yahudi köyleri kurulmasına izin verecek ve buraya "Milli Yahudi Devleti" adı verilecek.
3. Osmanlı hükümeti bu köylere Yahudi nüfusunu aşmamak üzere istediği kadar Müslüman reaya yerleştirebilecektir. Ancak Yahudiler mutlaka çoğunlukta olmalıdır.
4. Göçmen Yahudiler, vatandaşlıkları ve tabiiyetleri ne olursa olsun yerel kanunlara uyacaklar.
5. Osmanlı hükümeti Yahudi göçüne hiçbir engel getirmeyecek. Göçmenler Osmanlı hükümetinin rızası olursa devletin diğer bölgelerine de yerleşecek. Osmanlı hükümeti Yahudi devleti sakinlerinden kimseyi askerlik hizmetine almayacak.
6. Yahudiler tarafından kurulacak yerleşimler belediye idaresinden bağımsız olacak. Buralarda oturanlar yerel yönetimin gözetimine bağlı belediye heyetleri seçecekler. Bu belediyeler bütçeleri ve

kendilerine bağlı bölgelere yapacakları harcamalar açısından bağımsız olacaklar.

7. Bunun karşılığında Siyonist Cemiyet, Osmanlı Devleti'ne düyun-i umumiye konusunda yardım etmeyi, devlete gerekli borçları vermeyi ve siyasi projelerinde onu desteklemeyi taahhüt etmektedir.

İşte Siyonist Cemiyet'in Fuad Selim Bey aracılığıyla sunduğu taleplerin özeti buydu. Bu maddeler, Dördüncü Ordu kayıtlarında resmi olarak 25 Ağustos 1915 tarihli ve 18 hususi, 1215 umumi numaralı evraka şifreli olarak yazılmıştı. Fuad Selim Bey, talepleri sunduktan sonra geri dönmüş ve Bayan Natalia Davudovitz aracılığıyla cemiyetin projesini gerçekleştirme yolundaki diğer isteklerini Cemal Paşa'ya iletmmişti. Yahudi güzeli, Paşa ile Fransızlar arasında pazarlıklar yapıldığını biliyordu. Paşa'ya Siyonist Cemiyet'in hazır olduğunu söyledi.

1. Ahmed Cemal Paşa, arzularını gerçekleştirme yolunda kendisiyle yapılacak gizli ve özel bir anlaşmayla, Mısır'ın fethine katılacak ve bu girişiminde başarılı olması durumunda Mısır Hıdivliği'ne getirilmesine yönelik çaba sarf edilecek.

2. Filistin'de bulunan diğer Yahudi kuvvetleri, isteği doğrultusunda Ahmed Cemal Paşa'nın idaresine bırakılacak.

3. Ahmed Cemal Paşa'nın kazanmak istediği zafer için kendisine gerekli olan mali desteğin verilmesi sağlanacak.

4. Osmanlı Devleti'nin Dünya Savaşı'ndan galip çıkması için Cemiyet bu hedefi gerçekleştirmeye ve buna aracı olmaya hazır olacak.

Yahudi güzelin Ahmed Cemal Paşa'ya gizlice bildirdiği bu şartlar oldukça esnekti ve bu nedenle farklı şekillerde yorumlanmaya açıktı. Bu şartlar, Yahudilerin siyasi zekasını ve siyaset alanındaki bütün gelişmeleri takip ettiklerini ortaya koyuyordu.

Ahmed Cemal Paşa bu görüşmeden sonra Doktor Fuad Bey, Fuad Selim Bey ve benimle bir toplantı yaptı. Durumu, yani resmi raporu konuştuk. Bu konuda kesin karar vermeyi ileri bir tarihe erteledik. Ancak İstanbul'daki hükümet temsilcilerini rapordan haberdar etmeye karar verdik. Merkezi hükümet bu raporu değerlendirmeye bile almadı. Enver Paşa'nın konuya dair, 10 Eylül 1915 tarihli şifreli mesajıyla verdiği yanıt şöyleydi:

“Dördüncü Ordu Kumandanı Ahmed Cemal Paşa’ya,

Şifre

Hususi 829

27 Ağustos 1331¹⁶¹ [9 Eylül 1915] tarihli telgrafınıza cevap: Bu tür konular hakkında görüşmek vakit kaybından başka bir şey değil. Ayrıca, Hristiyanlar ile Yahudiler arasında kargaşa çıkarması muhtemel bu tür mevzulardan uzak durmak gerekir.”

Ancak Ahmed Cemal Paşa, hükümetin cevabıyla hiç ilgilenmediği gibi, konu üzerine daha da çok eğilerek 10 Eylül 1915 tarihli bir mektup daha kaleme aldı:

“Bu görüşmeler gerçekten zaruri... Çünkü Yahudiler var güçleriyle milli ülkülerini gerçekleştirmek için çalışıyorlar. Zafer onların olduğu tarafta olacaktır. Bu savaşta paraya ihtiyaç var ve para da onlarda.”

Bu telgrafi neden gönderdi? Gerçek şu ki, Ahmed Cemal Paşa bu konudaki görüşmelere, yani görüşmelerin birinci kısmına devam etmedi. Ancak görüşmelerin ikinci kısmına devam etti. Yahudi güzeli, Ahmed Cemal Paşa ile ilk görüşmesinden sonra Kudüs’e dönünce, Siyonist temsilciye, Paşa’nın görüşmeye hazır olduğunu bildirdi.

1. Ahmed Cemal Paşa, Filistin’de veya Filistin dışında Dördüncü Ordu Bölgesi’ndeki bütün Yahudileri himayesine alacak ve kendilerine İsrail devlet sınırını belirlemeksizin arazi temlikine imkan sağlayarak Osmanlı hükümetinin çıkardığı istisnai ayırım yapan kararları ilga edecekti.

2. Önde gelen üyelerinden olduğu merkezi hükümet nezdinde milli bir Yahudi devleti kurulması yönünde çalışma yapılmasını kolaylaştıracaktı.

3. Siyonist Cemiyet’in Osmanlı hükümeti nezdinde tanınması için çalışacaktı.

4. Bütün bunlar karşılığında Ahmed Cemal Paşa, Siyonist Cemiyet’in, talep edilecek konularda kendilerine yardım etmesini istiyordu.

Ana Cemiyetle Görüşme

Yahudi güzeli, Ahmed Cemal Paşa’ya aşağıdaki bilgileri iletmek üzere ikinci kez geldi:

161 Arapça metinde “27 Ağustos 1332” olarak yazılmıştır. “1331” olması gerekir. *A.g.e.*, 192.

HÜSEYİN AZİZ AKYÜREK

1. Siyonist Cemiyet, Ahmed Cemal Paşa'dan Natalia Davudovitz'in çerçevesini çizdiği sınırlar dahilinde vereceği sözlere dair taahhüt istiyordu.

2. Siyonist Cemiyet, Ahmed Cemal Paşa'yı hayatı boyunca bölgedeki mutlak idareci yapacak ve kendisini İstanbul hükümeti ve diğer devletler nezdinde de destekleyecekti.

3. Cemal Paşa'ya bunun karşılığında projesini gerçekleştirirken yapacağı gizli propagandada kullanması için 100.000 İngiliz lirası verilecekti.

Siyonist Heyetle Görüşme

Bu görüşmeler, Ahmed Cemal Paşa Kudüs'e gidip orada adı gizli kalan Siyonist temsilci ile görüşene kadar tam bir ay sürdü. Bu ikili görüşmelerden bir sonuç alınamadı. Daha önce Ahmed Cemal Paşa'nın Yahudilerin samimi dostlarından olduğunu, onları savunduğunu ve Yahudilerin Filistin sahillerinden uzaklaştırılması konusunda İstanbul hükümetine karşı çıktığını görmüştük.

ON DOKUZUNCU BÖLÜM

Adem-i Merkeziyet Hareketi

1915 Nisan sonlarında Mısır'da Adem-i Merkeziyet hareketi güçlenince Mısır gazeteleri bize Suriye İstiklal Partisi [El-Hizbü'l-İstiklâlî's-Sûri] yöneticilerinin Ahmed Cemal Paşa'ya yönelik hareket ve saldırıları hakkında haberler nakletmeye başladı.

Ben, üzerinden günler geçtikten sonra konu hakkında şunları söyleyebilirim: Mısır'daki Adem-i Merkeziyetçiler Cemal Paşa'ya, hatta vatan-daşlarına büyük kötülük yaptılar. Hareketlerinin başarısız olması ve bazı destekçilerinin tutuklanması saldırılarını daha da şiddetlendirdi. Cemal Paşa bu saldırılara dair haberleri okudukça hareketin Suriye'deki destekçilerine karşı daha da bilendi.

Paşa'ya, kendilerine ve yurttaşlarına kötülük yapan ve siyasetten haberi olmayan bu grubun başında Refik el-'Azam¹⁶² vardı. Cemal Paşa aleyhindeki tutumu epey aptalcaydı.

162 Refik b. Mahmud b. Halil el-'Azam (1867?-1925) Şam'da doğdu. Osmanlı birliği-ni savunan Şura-yı Osmani Cemiyeti'nin kurucuları arasında bulundu. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olsa da bir süre sonra politikalarına karşı çıktı ve Arap Cemiyeti'ni (Cemiyetü Arabiyye) kurdu. Adem-i Merkeziyet Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı. Paris'teki Arap Kongresi'ne iki temsilci gönderdi. Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiliz himayesinde bir Arap hilafeti kurmak için çalışmalarında bulundu. Gıyaben yargılandı ve idama mahkum edildi. Mısır'da bulunduğu için infazı gerçekleştirilemedi. Cengiz Tomar, "Refik Bey el-Azam," *DİA*, c. XXXIV, 527-529; Zirikli, *el-A'lam*, c. III, 30.

Abdülkerim el-Halil'in Girişimi

Bu dönemde karargahımıza gelip gidenlerden birisi de Abdülkerim el-Halil'di. Benim de orada olduğum bir esnada Paşa'nın yanına gelmişti. O sırada Paşa'ya Mısır gazetelerinden kestiğim bazı haberleri gösteriyordum. Paşa, el-Halil'i görünce hiddetle konuşmaya başladı:

– Dostların bu alçaklıklarla nereye varmak istiyorlar? Bu tür şeylerin beni etkileyeceğini mi sanıyorlar yoksa? Asla! Sadece onlara olan nefretimi artırıyorlar, o kadar.

Cemal Paşa, Adem-i Merkeziyet Partisi aleyhinde bir sürü şey söyledi. Abdülkerim el-Halil'in korkudan titrediğini, ne dediğini bilmeden ağzında bir şeyler gevelediğini görüyordum.

Paşa'nın daha da ileri giderek Arapları kötülemesinden korktuğumdan buna mani olmaya çalıştım. Birkaç dakika sonra daireme döndüğümde Abdülkerim el-Halil'in beni orada beklediğini gördüm. Kendisinin ve arkadaşlarının onaylamadığı saldırılardan dolayı benden özür dilemeye başladı. Yoldaşlarının Paşa'nın öfkesini çekmemesi için bu saldırıların durdurulmasının gerekli olduğunu anlattım. Durumu, o sırada Kudüs'te bulunan arkadaşı Doktor Şehbender ile birlikte değerlendirdikten sonra bu önerime cevap vereceğini söyledi.

İki gün sonra Abdülkerim el-Halil döndü ve Doktor Şehbender ile görüşüğünü, Kahire'de bulunan Suriyelilerin Paşa hakkındaki kanaatlerini ancak bu hamleyi durdurmak için bizzat Mısır'a giderek değiştirebileceğini söyledi.

Görüşlerini Paşa'ya iletceğimi söyledim.

Durumun Hassaslığı

Bu dönemde durum gerçekten çok kritikti. Çünkü Birinci Kanal Harekatı'ndan sonra birliklerimiz eskisi gibi moralli değildi. İtilaf Devletleri, Boğazlara asker çıkarmaya devam ediyordu. Bu da Başkumandanlık Vekaleti'nin Dördüncü Ordu'dan yardım istemesine neden olmuştu. Bu sırada 5.¹⁶³, 8. ve 10. Fırkalar ile topçu bölükleri ve gerekli mühimmat cepheye gönderilmişti. Mısır sınırından Hicaz'a ve oradan Toroslara kadar uzanan bölgeden sorumlu olan Dördüncü Ordu'daki asker

163 25. Fırka olmalıdır.

sayısı kesinlikle yeterli değildi. Öyle ki, düşman halktan destek bulursa iki fırka askerle bütün bu bölgeyi işgal edebilirdi.

Bu sebeple, Ahmed Cemal Paşa vakit kaybetmeden bir grup Suriyeliyi idam etti. Çünkü mevcut durumu korumak için vatandaşları korkutmaktan ve düşmanla iletişim kuramaz, onlara yardım eli uzatmaya cesaret edemez hale getirmekten başka çare kalmadığını düşünüyordu. O, bu meseleleri ve alınması gereken tedbirleri düşünüyorken, Mısır-Suriye hamlesi de şiddetlenmeye başladı. Ahmed Cemal Paşa, bu durumun kendisini savunacak güçlerden tamamen yoksun olan bölgede etkili olmasından ve bölgeyi kaybetmekten korkmaya başladı. Bu sebeple konuyla yakından ilgilenmeye ve mücadelede güç kullanmaya karar verdi.

Ahmed Cemal Paşa'ya Abdülkerim el-Halil'in düşüncesini ilettiğim zaman öfkelenerek şöyle dedi:

– Ne yapmak istiyorsun? Abdülkerim el-Halil'i Mısır'a göndermek mi? Onun bu seyahate neden çıkmak istediğini bilmiyor musun? Öyleyse dinle! İngilizler ve Fransızlar bizim çok güçlü olduğumuzu, Mısır Müslümanlarının bizi desteklediklerini düşünüyorlar. Gerçeğin bunun tam aksi olduğunu görmeleri, buraları işgal etmeleri için yeterli. Abdülkerim Halil ülkedeki mevcut durumu ve halkın halini biliyor. Güçlerimizin ne durumda olduğundan, merkezlerimizden ve öneminden haberdar. Ona güvenmiyorum. Bana kalırsa, Mısır'a ulaşır ulaşmaz arkadaşlarına ve hatta İtilaf Devletleri kumandanlarına merkezlerimiz hakkında bildiği her şeyi anlatacak. Sonuçta kendimizi düşmanlara kendi ellerimizle teslim etmiş olacağız. Bu nedenle Abdülkerim Halil'in Mısır'a gönderilmesini kabul etmiyorum.¹⁶⁴

164 "On Dokuzuncu Bölüm", Cemal Paşa'nın hatıratından intihal yoluyla oluşturulmuştur. Cemal Paşa, *Hatırat*, 260-263.

YİRMİNCİ BÖLÜM

Lübnan'da Gazetecilik

Suriye ve Lübnan'daki gazetecilik faaliyetleri Batılı ülkelerdekinden ve Türkiye'dekinden farklıydı. Bu beldelerde gazeteler tamamen sahiplerinin arzularına göre hareket ediyorlardı. Bölgede herhangi bir siyasi partiye veya belirli bir gruba ait tek bir gazete bulamamıştım. Her bir gazete kendi menfaatinin gerektirdiği yönde hareket ediyordu.

Bu beldelerde çıkan gazeteler üzerinde üç grubun hakimiyeti vardı ve temelde bu gruplardan maddi çıkarlar devşiriliyordu. Birincisi Fransızlar, ikincisi İngilizler, üçüncüsü ise İttihatçılardı. Rusya ise bu hatıratın başka bir bölümünde uzun uzadıya anlattığımız üzere bölgedeki nüfuzunu artırmak için farklı yöntemler kullanıyordu.

Fransa Yanlısı Basın

Fransız hükümeti otorite sahasını genişletmede büyük oranda Hristiyan basınından ve gazetecilerden yararlanıyordu. Ancak Suriyeli ve Lübnanlı bazı şahıslar; Beyrut, Şam ve İstanbul'daki Fransız konsololarıyla iletişime geçmiş ve bunun ardından bazı Müslüman gazetecileri de kendi taraflarına çekmek için çalışmalara başlamışlardı. Lübnan'da sahip oldukları imtiyazlar nüfuz alanlarını genişletmelerine ve yerel hükümetin iradesine direnmelerine yardımcı oluyordu. Kapatılan bir gazetenin Beyrut Vilayeti'nden kovulan gazetecilerinin, pervasızlıklarını sürdürerek Osmanlı hükümetini zerrece dikkate almamaları vaka-yı adiyedendi. Dahası, bu gazetecilerin Beyrut Valisi'nin ve Bâb-ı Âli'deki

yöneticilerin tehditleriyle alay edercesine, Beyrut'un ilçelerinden olan Furnu's-Şübbâk'a sığınmaları, gazetelerinin yayın hayatına devam etmesi için yeterliydi. Bu durumda hükümet hiçbir şey yapamıyordu. Çünkü kovuşturma yürütmek istemesi halinde imtiyazlarla ve yedi düvelin himayesi ile karşı karşıya kalıyordu.

Basının Durumu

Dünya Savaşı ilan edildiği zaman bu beldelerdeki gazeteler, sonu gelmeyen bir karmaşa içerisindeydi. Gazetelerden her biri yabancı devletlerden birinin iradesine boyun eğmişti. Ancak biz bu gazetelerin ve Osmanlı Devleti aleyhindeki kara propagandalarının gerçek maksadını biliyorduk. Zira bu gazeteler savaş başladıktan sonra da devlet aleyhindeki yayınlarını aynen sürdürdüler.

Alman-Fransız savaşı Türkiye'nin savaşa girmesinden önce patlak vermişti. Gazeteciler Türkiye'nin bu konudaki duruşunu biliyorlardı. Ayrıca onların Türkiye-Almanya-Avusturya ile ilgili haberleri yayımlamaktan çekindiklerini, kendilerine İtilaf Devletleri'nden gelen bildirileri ise ivedilikle yayımladıklarını görüyorduk. O kadar ki, bu gazetecilerin, Osmanlı Devleti Almanların yanında savaşa girdikten sonra Alman ve Avusturya Konsolosluklarının kendilerine ulaştırdığı haberleri yayımladıklarına dahi şahit olduk.

Peki, bunun sebebi neydi?

Bu durum, söz konusu devletlere samimi bir sevgi beslemelerinden mi kaynaklanıyordu?

Asla! Çünkü Fransızların ve İngilizlerin istediği haberleri para karşılığında yayımlıyorlardı. Osmanlı Devleti, İtilaf Devletleri karşısında savaşa girdiğinde, gazeteciler bu savaşın sadece birkaç hafta devam edeceğine ve İtilaf Devletleri'nin ülkeyi ele geçireceğine inanıyorlardı. Ama olaylar bekledikleri yönde gelişmeyince, Alman propagandası yapmaya başladılar. Bunu gören İtilaf Devletleri de onlara öfkelenerek, maaşlarını ödemeyi bıraktılar.

İşte Lübnan'daki İngiliz ve Fransız taraftarı gazetecilerin durumu buydu. Osmanlı'yı destekleyen gazetecilerin durumu ise bambaşkaydı. Onların durumunu okuyucularımıza ayrıntılı olarak aktaracağız.

Fransızları Destekleyen Basın

Fransa için çalışan Lübnanlı gazetecilerin başında Hayrullah Hayrullah geliyordu. Elde ettiğimiz bilgi ve belgeler bu Lübnanlı gencin Fransızların sevgisini kazandığını gösteriyordu. *Et-Tan* [*el-Vatan?*] gazetesinde Fransızların haklarını savunmaya ve Lübnanlılara Fransız sevgisi aşılarmaya yönelik makaleler yazması için kendisine Fransız Hariciye Nezaretî'nin örtülü ödeneğinden yüklü bir maaş bağlandığını öğrenmiştik. Bu genç, savaşın başlamasından kısa bir süre önce Fransız propagandası yapmak için Lübnan'a gelmiş ve Lübnanlı ve Suriyeli gazetecilerle görüşerek onlara Fransa'nın gazetecilere ne tür maddi yardımlarda bulunduğunu anlatmaya başlamıştı. Hayrullah Hayrullah kendisine ödenen maaşlar ve intikal ücretleri dışında bu kaynaktan 10.000 frank almıştı. Daha sonra Lübnan Cemiyeti [*el-Cemiyetü'l-Lübnaniyye*] mensuplarına, Lübnan'da Fransız propagandası yapmaları için 20.000 frank dağıtmıştı.

Hayrullah ve Arkaş'ın Çabaları

Rızkullah Arkaş Bey, Islahat Cemiyeti üyelerindendi. Aynı zamanda Lübnan Cemiyeti'ne de üyeydi. Islahat Cemiyeti'ne yardım ediyor gibi görünmekle beraber gerek bu cemiyetin gerekse Lübnan Yardım Cemiyeti'nin benimsediği ilkelerin aleyhine çalışmaktaydı. Hayrullah Hayrullah Bey vasıtasıyla Fransız Dışişleri Gizli Servisi ile ilişki içindeydi. Ayrıca Beyrut'taki Fransız Konsolosu'yla gazeteciler arasında aracılık yaparak gazetecilere maaşlarını teslim ediyor ve onlara Lübnanlıların ve Suriyelilerin zihnini Osmanlı aleyhtarı düşüncelerle doldurmaları ve bölgedeki Fransız nüfuzunun artmasını desteklemeleri için gerekli haber ve propaganda malzemesini sağlıyordu.

Gazeteciler davası soruşturması sırasında ele geçen belgeler adamın bütün bu paraya ve yayın organlarına sahip olduğunu gösteriyordu. İsteddiği yazarı istediği gazetede görevlendiriyor, istediği gazeteyi Fransa tarafına çekiyor ve böylelikle Osmanlı'daki Fransız nüfuzunun artmasına hizmet ediyordu.

Er-Rifâ'îl*¹⁶⁵ ve *es-Sebât

Bölgede doğrudan Fransızlar hesabına çalışan birkaç gazete vardı. Bunlardan bazıları konsolosluklar aracılığıyla Fransızlarla doğrudan bağlantılıydılar. Bazıları ise Fransızlarla araçlar vasıtasıyla bağlantı kuruyorlardı. Arkaş ve [Halil] Zeyne, Fransızlara hizmet eden iki önemli figürdü. Fransız siyasetini desteklemek için Osmanlı Devleti aleyhindeki dolaylı yazılarıyla zihinleri zehirlemekteydiler.

Es-Seyyid İskender el-Hûrî Bey'in Beyrut'ta Fransızca çıkardığı *er-Rifâ'îl* gazetesi Fransızların yayın organıydı ve onların maddi desteği ile çıkmaktaydı. Gazetenin baskı masrafından arta kalan miktar el-Hûrî'nin cebine giriyordu.

Es-Seyyid İskender el-Hûrî, gazetesinde çıkan yazıları kontrol edecek derecede tahsilli biri dahi değildi. Fransızca yazılar bizzat Fransız Konsolosu veya Lübnan Cemiyeti'nden güvenilir addedilen kimi şahıslar tarafından kaleme alınmaktaydı. Bu kişilerin başında da Arkaş, Zeyne ve şerikleri geliyordu.

Beyrut Vilayet merkezinde eriştiğimiz bilgiler, *er-Rifâ'îl*'in sahibi olan şahsın, gazetesinin Fransızların meramını dile getirmesiyle ve onların iradelerini temsil etmesiyle övündüğünü gösteriyordu. Kendisi o kadar cüretkar davranıyordu ki, bir gün Vali Ebubekir Hâzım Bey'e gazetesinin Beyrut'taki ıslahat projelerine arka çıktığını, çünkü Fransızların bu projeyi desteklediklerini bile söylemişti.

El-Beşir Gazetesi

El-Beşir de fiilen Fransızların finanse ettiği bir gazeteydi. Bu gazetenin kurucuları Hristiyan Fransızlardı. Gazete Fransızca yayımlansa ve dini-misyoner bir bakış açısına sahip olsa da diğer Fransa taraftarı gazeteler kadar radikal değildi. Bölgedeki gazeteler hakkındaki raporumu Cemal Paşa'ya sunduğumda *el-Beşir* gazetesi hakkında "Evet, bu dini yayın yapan misyoner bir Fransız gazetesi. Ancak yine de saygın ve kaliteli bir gazete. Fransa'nın savaşa girmesinden bu yana bölgede halkı ayaklanmaya teşvik edecek herhangi bir şey yazdıklarını hiç görmedim" demişti. "Ama bu dini içerikli bir Fransız gazetesi" dedim. "Evet, bu sebeple ruhsatı iptal edilecek. Ancak yine de bu ülkenin diğer basın

165 Arapça metinde الریفاییل şeklinde yazılmıştır. Aziz Bey, *el-İstihbarat ve'l-Casusiyye*, 200.

organlarından farklı olarak kurulduğu amaca hizmet eden şerefli bir yayın olduğunu teslim etmemiz gerek.”

Gerçekten de Ahmed Cemal Paşa yalnız bu mütevazı gazeteyi değil, aynı zamanda onun belirli bir davaya hizmet eden idarecilerini de beğeniyordu. Bu kişiler hem kendi amaçlarına hem de Arap beldelerinin edebiyatına ve kalkınmasına hizmet ediyorlardı. Cemal Paşa, devletimizde bu misyonlarınkine benzer hizmetler sunacak misyonların bulunmamasından duyduğu üzüntüyü de sık sık dile getiriyordu.

Hristiyan misyonerlerin çalışmalarına yönelik bu beğenisi, Ahmed Cemal Paşa'nın Türklere hizmet edecek bilimsel enstitüler ve okullar kurmak için Türkiye'den kadın ve erkek öğretmenler getirilmesini talep etmesine yol açmıştır. Bu konudan “Beşinci”¹⁶⁶ Bölüm”de bahsedilecektir.

El-Ahvâl Gazetesi

Bu gazete Fransız siyasetine meyli ile bilinmektedir. Rızkullah Arkaş'ın idare ettiği gazetelerden biri olan *el-Ahvâl*'in sahibi de emsalleri gibi gerçek bir tüccardı. Siyasi konulara girmezdi. Ama ülkesinin Müslüman vatandaşlarına önyargıyla yaklaşırdı. Bu sebeple Rızkullah Arkaş'a pek çok konuda tabi olduğunu görmüştük.

Bulduğumuz belgeler *el-Ahvâl* gazetesi sahibi Halil el-Bedevi'nin Fransızlardan maaş aldığını göstermiyordu. Gazete kimi cemiyetler tarafından finanse ediliyordu. Arapça bilmedikleri ve hiçbir işlerine yaramadığı halde pek çok Fransız kurumunun da bu gazeteye abone olduklarını görmüştük. Gazetede yazılanlar onlara hiçbir şey ifade etmiyordu. Tek amaçları bu gazeteye destek olmaktı.

Halil el-Bedevi'nin aynı zamanda Rızkullah Arkaş'dan da destek gördüğü ve Fransız Konsolosluğu'nun yazar bulmak konusunda kendisine yardım ettiği biliniyordu.

166 Meydânî, “Yirminci Bölüm”de, “bu konudan ‘Beşinci Bölüm’de” bahsedeceğini belirtmektedir. Burada iki olasılıktan söz edebiliriz. Birincisi, metin tefrika olarak gazetede yayımlanırken “Yirminci Bölüm”, “Beşinci Bölüm”ü öncelemiş, kitaplaştırılırken sıralama değiştirilmiş ve fakat içerikte düzeltme yapılmamış olabilir. Ancak Türkiye'den öğretmenler getirilmesine dair bir talebe kitabın herhangi bir bölümünde rastlanmadığı için ilgili bölüm tefrikada yer almakla birlikte kitaba dahil edilmemiş olmalıdır. İkinci ve daha düşük bir olasılık olarak, Meydânî böyle bir metni aslında kaleme almamış dahi olabilir.

Beyrut Vilayeti'nden gelen bilgi, söz konusu gazetenin Katolikliğe sıkı sıkıya bağlı, mutaassıp, Fransa ve Lübnan'ı destekler nitelikte bir yayın olduğu şeklindeydi. Bir Müslümanın başına alelade bir olay geldiğinde bile bu hadiseden hareketle ülkenin tam bir kargaşa içerisinde olduğunu ima eden bir gazeteydi. Üstelik, sürekli olarak gayrimüslimlerin ülkedeki mevcut durumdan rahatsız olduklarını yazıyordu.

Dünya Savaşı'nın başlarında *el-Ahvâl* gazetesinin Ahmed Cemal Paşa'ya olan samimi bağlılığını her fırsatta ifade eden sahibine güvenmemizin önünde hiçbir engel olmamasına rağmen, Paşa bu adama hiç güvenmiyor ve onunla iş yapmak istemiyordu. Paşa, "Lübnanlıların güvenini Halil el-Bedevisi eliyle kazanmaktansa bu güveni kaybetmeyi tercih ederim." diyordu.

Peki Ahmed Cemal Paşa bu adamdan neden bu denli rahatsızdı?

Anladığım o ki, Paşa bazı Lübnanlı gazetecileri kendi tarafına çekmeye çalışmış, bu sırada Beyrut Valisi Sami Bey¹⁶⁷ kendisine Halil el-Bedevisi hakkında övgü dolu sözler söylemişti. Ahmed Cemal Paşa, Bekir Sami Bey'i hiç sevmiyordu. Bu konu, ilgili bölümde anlatılacaktır. Şimdilik Bekir Bey'in sözlerinin, Cemal Paşa'nın o dönemde henüz tanımadığı Halil el-Bedevisi'den soğumasına neden olduğunu belirtmekle yetinelim.

Eğer Paşa, Halil el-Bedevisi aleyhinde en ufak bir delil daha bulabilseydi, bu adamın sonu mutlaka idam olurdu.

Durumdan istifade ile Ahmed Cemal Paşa'nın adam hakkındaki kanaatini değiştirmek istedim. Ama fikirleri çok katıydı. Ta ki Suriye'den ayrılana kadar ona karşı öfkesi devam etti. 1920'de onunla görüştüğümde "Sana Bedevisi'ye güvenmediğimi söylememiş miydin?" diyerek bana *el-Ahvâl* gazetesinin bazı sayılarını verdi. Başka hiçbir şey söylemedi. Susu ve başını salladı. Sanki elinden kaçmış bir iş için üzülüyordu.¹⁶⁸

167 Bekir Sami Kunduk (1865-1933) Mekteb-i Sultani'de ve ardından Fransa'da öğrenim gördü. Amasya Mutasarrıflığı, Trabzon, Van, Hüdavendigâr, Beyrut ve Halep Valiliği yaptı. İstanbul'un işgali üzerine Ankara'da açılan TBMM'de Amasya mebusu oldu. İlk İcra Vekilleri Heyeti'nde Hariciye Nazırlığı yaptı. TBMM'de ikinci dönemde Tokat mebusu olarak görev yaptı. Terakkîperver Cumhuriyet Fırkası'na katıldı. İzmir Suikastı davasında (1926) yargılandı ve beraat ederek aktif siyasete son verdi. Halime Demirel, "Bekir Sami Bey ve Faaliyetleri" (Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, 1994).

168 Bu ifadeler, bu kitapta Bedevisi'ye verilen cevapların olduğu kısımdan alınmıştır. (Meydâni)

En-Nasır Gazetesi

Hristiyan gazeteleri arasında sömürgecilerin niyetlerini ve devlet düşmanlığını en açık şekilde ortaya koyan gazete *en-Nasır*'di. Hatta Lübnan meselesini ve Fransızların bölgedeki siyasetini desteklediğini açık bir şekilde ilan ediyordu. Elimizdeki belgeler kesinlik arz etmemekle birlikte, gazete sahibinin Fransızlardan belirli bir miktar maaş aldığını gösteriyordu. Bir belgede bu şahsın Fransız Hariciye Nezareti'nden 5.000 frank tutarında para aldığı belirtilmişti. Kendisi, savaştan önce Suriye'yi ziyaret eden Mösyö [Joseph-Fernand] Couget'nin¹⁶⁹ en büyük hayranlarından biriydi. Fransızlara, ülkelerinin kendileri tarafından kurtarılmasını beklediğini dahi ifade etmişti.

Diğer Gazeteler

Fransa'nın politikalarını desteklemek için yayımlanan başka küçük gazeteler de vardı. *Zahletü'l-Fetât* gazetesi doğrudan Fransız sermayesi tarafından finanse ediliyordu. Gazetenin sahibi Fransız Konsolosluğu'na bağlı olmakla övünüyordu. *Delilü Hums* gazetesinin sahibi Kostantin Bunnî de Fransızlardan aylık maaş almaktaydı.

Bu gazetelerde kalem oynatan yazarların sayısı azdı. Bu yazarlar köşelerinde esasen kendi duygu ve düşüncelerini ifade ediyorlardı. Ancak Hristiyan basınıni yönlendiren Rızkullah Arkaş ve Halil Zeyne durumdan nasıl istifade edeceklerini, arzularını ve hedeflerini gerçekleştirmek için Lübnanlı gençlerin heveslerinden nasıl yararlanacaklarını çok iyi biliyorlardı.

Fransızlar faaliyet ve propagandalarını bütün bölgeye yaymak niyetindeydiler. Bunları, Hristiyan Katolik veya Mârûnî çevrelerle sınırlamak istemiyorlardı. Tüm bölge halkı kendileriyle tek yürek olmalıydı. Bu yüzden bazı Müslüman gazeteleri ve Katolik cemaatler dışındaki diğer cemaatleri de kendi taraflarına çekmeye çalıştılar ve bunda başarılı oldular.

Fransızlar başlangıçta, sahibi Fransızları bütün gücüyle destekleyen *Delilü Hums* adlı Ortodoks gazetesini, ardından da Rızkullah Arkaş vasıtasıyla *el-İttihadü'l-'Usmâni* gazetesinin sahibi Şeyh Ahmed Tabbara'yı kendi saflarına çekmeyi başarmışlardı. Şeyh Ahmed çok geçmeden

169 Arapça metinde "Mösyö Kâyu" şeklinde yazılmıştır. Aziz Bey, *el-İstihbarat ve'l-Cassisiyye*, 203.

gazeteyi Rızkullah Arkaş'a vermiş, o da gazetenin sorumluluğunu Said Akl'a teslim etmişti.

Said Akl, Lübnan meselesi konusunda çok heyecanlı ve ülküsüne ulaşma yolunda karşısına çıkan güçlüklerle aldırmayan idealist bir gençti. Âliye'deki [Divan-ı] Harb-i Örfi'de onunla görüştüğümde ülkesi hakkındaki görüşünü bana açıkça ifade etmişti:

– Ben hain değilim. Beni hain sayan bir mahkemenin önünde kendimi savunacak da değilim. Ben sadece inandığım şekliyle ülkemin haklarını savunuyorum.

– Ülkene hizmet etmek bu bölgeyi Osmanlı Devleti'nden koparak Fransız Devleti'ne teslim etmek anlamına mı geliyor?

– Asla! Ben bu beldelerin Osmanlı Devleti'nden ayrılarak Fransız otoritesine teslim edilmesini katiyen desteklemiyorum. Sadece uluslararası düzeyde tanınmış olan haklarını korumak istiyorum. Fransızlara gelince, onlar bize iltifat etti, biz de bu iyiliklerine gerekli karşılığı verdik.

– Peki ya Osmanlı?

– ...

– Öyleyse Osmanlı Devleti'ne karşı ihanet içinde olduğunu itiraf ediyorsun.

– Eğer ülkemi savunmam ihanet demekse, evet, ben bir hainim. Üstelik, bu ihanetle övünüyorum.

– Devlet asla kimsenin hakkını zayi etmez. Vatanseverliğin ihanete dönüşmesin. Samimi bir vatansever olduğunu söylüyorsun. Peki, bu iddianla Fransız Sefareti'nden aldığın maaşı nasıl bağdaştırabiliyorsun?

– Bunu size kim söyledi?

– Elimizdeki belgeler senin ayda 800 frank maaş aldığını söylüyor.

– Eğer elinizde böyle belgeler varsa suçumu kabul etmeye hazırım. Ama size söylüyorum, elinizde böyle bir belge olamaz. Çünkü ben kim-seden tek bir kuruş dahi almış değilim.

Said Akl ile aramızda geçen bu konuşmayı başkalarına ibret olması için naklettim. Said Akl epey açık sözlüydü. Bu hasleti onu idam sehpa-sına götürdü. Lübnan Uyanışı Cemiyeti'ne [En-Nahdatü'l-Lübnaniyye] üye olduğunu ve bu cemiyetin hedefleri doğrultusunda çalıştığını hiç inkar etmedi. Dahası, bana çeşitli gazetelerde bu fikirlerini paylaşmak için kaleme aldığı onlarca yazıyı dahi gösterdi. Başta Arkaş, Zeyne, [Petro] Tarrad ve [Eyyüb] Sabit olmak üzere bazı Hristiyan liderlerinin Osmanlı

Devleti'nden ve Müslümanlardan şikayet babında yazdıkları metinden haberi olmadığını söyledi. Keza, birileri için casusluk yaptığı iddiasını da reddetti. Gazetecilerin Fransız Konsolosluğu ile ilişkisinden haberdar olmadığını ve bu konulara girmeyi hiç istemediğini söyledi.

O sıralar ben de meslek hayatının henüz başında olan bir gazeteci olduğumdan samimi bulduğum bu genci kurtarmaya çalıştımsa da bunu başaramadım. Çünkü Cemal Paşa, onun Fransa hesabına çalıştığına ve onlardan maaş aldığına kani olmuştu. Bu kanaati, Abdülgani el-'Ureysi¹⁷⁰ ve Refik¹⁷¹ Rızk Sellum'un ifadelerine ve Şeyh Ahmed Tabbara'nın teyidine dayanmaktaydı. Bu şahitlikler Said Akl'ın idam sehпасına gönderilmesi için yeterli oldu.

Basının Çabaları

Rızkullah Arkaş, genç Said Akl'ın *el-İttihadü'l-'Usmâni* gazetesinde yazması için aracı olmuştu. Elimizdeki sayılar, gencin *el-İttihadü'l-'Usmâni*'de, bu gazete radikal İslamcı bir çizgiden çıkarak Lübnan siyasetini ve Fransız nüfuzunu savunan bir gazeteye dönüştükten sonra yazmaya başladığını gösteriyordu.

Beyrut'taki Fransız Konsolosluğu sadece adı geçen gazetenin yazarlarına yardım etmekle kalmamıştı. Aynı zamanda gazete sahibine de aylık 1.000 frank tutarında bir maaş bağlamıştı. Gazetenin sahibi, her ay başında bu maaşı düzenli bir şekilde alıyordu.

El-Müfid gazetesinin, İslahatçılar ve Mısır'daki Adem-i Merkeziyetçilerle bağlantılı olan Lübnan Milli Cemiyeti'ni [Cemiyetü'l-Vataniyyetü'l-Lübnaniyye] destekliyor olmasına rağmen, Fransızların bu gazeteyi tam anlamıyla ele geçirememiş olmasının iki sebebi vardı: Bu gazetenin iki ortağı önceden kendilerine para gönderen Mısır'daki hiziple Hakkı

170 Abdülgani b. Muhammed el-'Ureysi (1891-1916), Beyrut'ta doğdu. Milliyetçi Arap hareketinin önemli isimlerinden ve el-Fetar'ın önde gelenlerindendi. Fuad Hantas ile birlikte günlük *el-Müfid*'i çıkardı. 1912'de Paris'e gitti ve basın eğitimi gördü. Osmanlı Devleti'nin hiç de olumlu bakmadığı, 1913'te Paris'te düzenlenen Arap Kongresi'nde önemli görevler üstlendi. Daha sonra Beyrut'a döndü. Adem-i Merkeziyetçilerin gizli teşkilatına dahil olarak, Arap istiklali ve Suriye'de ihtilal için çalıştığı tespit edilince idama mahkum edildi. *Âliye Divan-ı Harb-i Örfisi*, 118; Zirikli, *el-A'lâm*, c. IV, 34-35.

171 Meydânî, "Refik" yerine muhtemelen "Tevfik" demek istemiştir. Ancak isim olarak mürettip hatasından dolayı "Nevfik" yazılmıştır. Aziz Bey, *el-İstihbarat ve'l-Casusiy-ye*, 207.

el-'Azm Bey aracılığıyla anlaşmışlardı. Ayrıca, bu gazetenin iki ortağından biri, Fransız Hariciye Nezareti'nden talimat gelmesinden önce, İslami basınla birlikte Mısır'daki İngiliz Politika Şubesi Başkanı Sir Eldon Gorst¹⁷² ile 1913'teki Beyrut ve Şam ziyareti sırasında anlaşmıştı.

Sir Eldon Gorst, Adem-i Merkeziyet kurmaylarıyla, özellikle de İngiliz idaresinin Arap bölgesindeki maşası haline gelmiş olan Şeyh Reşid Rıza ile anlaşmaya vardıldıktan sonra, bazı Suriyeli gazetecilerin de kendilerini desteklemelerini sağlamaya çalışmıştı. Bu çabanın sonucunda, *el-Müfid* gazetesi ile Hama'da Ali el-Ermenazi'nin idare ettiği *el-Asi* gazetesi ve Beyrut'taki *Lisanü'l-Hal* gazetesini İngilizlerin safına çekmeyi başarmıştı.

Lisanü'l-Hal

Lisanü'l-Hal gazetesi Fransızlardan herhangi bir maddi destek almadığı gibi onların siyasetini de desteklemiyordu. Gazetenin yazarlarından Halil Zeyne'ye Lübnan politikasını destekleme konusunda tam bir özgürlük verilmişti. Bu gazete İngilizleri desteklediği bilinen bir basın organıydı, ancak çalışanların İngilizlerden maaş aldıklarına dair herhangi bir belgeye ulaşamadık.

Evet, istihbarat şubesinde bu gazetenin sahibi olan Halil Serkis Bey'in Beyrut'ta gizlice Sir Eldon Gorst ile görüştüğüne dair üç rapor aldığımız doğruydu. Ancak bu raporlar *Lisanü'l-Hal*'in İngiliz propagandasına doğrudan dahil olduğunu gösteren belgeler değildi.

Polis Müdürü Muhyiddin Bey, *Lisanü'l-Hal* gazetesinin, bünyesinde Osmanlı'ya olan düşmanlıklarıyla meşhur bazı yazarlar barındırdığını, bunların da Lübnan-Fransız siyasetini desteklediklerini ifade etmişti. Ancak bu kişiler sadece gazeteden maaş alıyorlardı.

Ahmed Cemal'i korkutan da bu durumdu. Paşa, 1915 Eylül'ünde gazete sahibinin vefatı sebebiyle Serkis ailesine taziyelerini sunmak üzere yaverini göndermişti.

Ahmed Paşa, *Lisanü'l-Hal* gazetesinin Osmanlı Devleti'nin dostu olmadığını biliyordu. Çünkü Osmanlı Devleti Müslüman bir devletti. Buna karşın bu gazetenin Fransızların borazanı değil, İngiliz taraftarı olduğunu da biliyordu.

172 Meydânî, yahut intihali yaptığı kaynağın yazarı burada bir hata yapmaktadır. Zira Britanya'nın Mısır Başkonsolosu Sir Eldon Gorst 1911'de kanserden hayatını kaybetmiş, yerine Lord Kitchener geçmiştir.

Osmanlı Basını

Okuyucular buraya kadar verdiğimiz bilgiler sayesinde Fransız ve İngiliz devletlerini savunan Osmanlı gazetelerinden bazılarının iç yüzünü öğrendiler. Bunların yanında diğer bir grup gazete daha vardı. Bunlar Osmanlı'ya bağlılığını koruyan gazetelerdi. Bu gazeteler, İslahatçıların, Adem-i Merkeziyetçilerin ve Lübnan Cemiyeti'nin nazarında haindi.

Neden?

Çünkü Osmanlı siyasetini ve İslam birliğini destekliyorlardı.

Yeri gelmişken bu iki duruşu karşılaştırmak için başımdan geçen bir olayı aktarayım:

Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden kısa bir süre önce İngilizler, Arap Yarımadası'nda siyasi propaganda yapmaya karar verdiler. Bu amaçla, başında Sir Eldon Gorst'un bulunduğu Mısır Yüksek Komiserliği¹⁷³, iki kişiyi gizlice görevlendirdi. Bunlar Reşid Rıza ve İzzet el-Cündî idi. Bu iki kişiden Arap Yarımadası'nda ve diğer bölgelerde İngiliz propagandası yapmalarını istediler. Reşid Rıza ve İzzet el-Cündî, bu görevi layığıyla yerine getirdiler. Mübarek es-Sabah, Muhammed el-İdrîsî gibi Arap emirleriyle görüşmeler yaptılar, İmam Yahya Hamidüddin ile pazarlık ettiler. Arap emirlerinden bazıları onların tekliflerini kabul ettiler. İmam Yahya Hamidüddin ise 17 Cemaziyelahir 1332 [13 Mayıs 1914] tarihli mektubunda bu iki adamın teklifini şu gerekçeyle reddetti: "Ben Allah'tan, bu şerrin Müslümanları birleştirecek ve İslam birliğini güçlendirecek bir hayra vesile olmasını diliyorum. Özellikle de, bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nde ve İslam ülkelerinde kan dökülmesine ve hastalıklara sebep olmuş kişisel kin ve ayrılıklar sebebiyle kök salan ihtilafların bu vesileyle ortadan kalkmasını temenni ediyorum."

Yani İmam Yahya Hamidüddin işin iç yüzünü anlayarak bu iki adama karşı çıkmıştı. Peki neticede ne oldu?

Osmanlı Devleti'ne yabancıların planları doğrultusunda karşı gelmeyi reddeden İmam, bu sayede ülkesinin istiklalini korumuş oldu. İmamın ülkesi yabancı müdahalesinden uzak tek yer olarak kaldı. İngilizlere ve diğer düşmanlara yardım eden emirlikler ise istisnasız olarak bu ülkelerin sömürgeleri oldular. Halbuki Osmanlı yönetimindeyken, sonradan hayalini bile kuramayacakları derecede özgürlerdi.

173 Arapça metinde, "Mısır'daki İngiliz Siyasi Dairesi" şeklinde ifade edilmiştir. *A.g.e.*, 211.

Osmanlı siyasetini destekleyen gazetelerin durumu işte buydu. Bu gazeteler, yerel partilerin nazarında vatana ihanet ediyorlardı. Fransız ve İngiliz siyasetini destekleyen ve Lübnan'ın Osmanlı'dan ayrılmasını savunan gazeteler ise ihlaslı milliyetçiler addediliyorlardı.

Peki bu görüşlerin hangisi doğrudu? Birincisi mi yoksa ikincisi mi?

Bunlar bizi artık ilgilendirmeyen konular. Biz hatıratımızda sadece bu ülkelerin geçmişte yaşadıklarını aktarmayı tercih ediyoruz.

Asıl bu ülkelerin halihazırdaki vatandaşlarının hangi gazetelerin haklı çıktığına karar vermeleri gerekiyor.

Osmanlı Taraftarı İki Tür Gazete

Suriye'de Osmanlı taraftarı olan gazeteleri iki grupta incelemek mümkündü. Bu gazetelerin bir kısmı devleti desteklerken, bir kısmı sadece bazı siyasi partileri destekliyordu. İkinci gruptaki gazeteler, para karşılığında Abdülhamid istibdadını desteklemişler, hatta kendilerinden destek gördüklerinde İtilafçıların tarafını tutmuşlar, sonra İttihatçıların isteği üzerine İtilafçılara saldırmaya başlamışlardı. Bu tür alçak gazeteleri hatıratımızda zikretmeye gerek yok. Bu gazetelerin ömrü çok uzun olmadığı gibi, hiçbir vakit saygı da görmediler. Çünkü bunların başkalarına saygısı yoktu. Dolayısıyla bu gazetelerden kasten bahsetmeyeceğiz. Ayrıca elimizdeki bilgiler, Osmanlı Devleti'nden ayrılan ülkelere artık bu tür gazetelerin kalmadığını söylüyor.

Öyleyse geriye sadece Osmanlı'yı samimiyetle destekleyen gazeteler kaldı:

1. *El-Belâğ* gazetesi
2. *Journal de Beirut* gazetesi
3. *El-İkbal* gazetesi
4. *Ebabil* gazetesi
5. *El-Muktebes* gazetesi
6. Cemal Paşa'nın kurduğu *eş-Şark* gazetesi

Savaşın önce ve sonra Osmanlı siyasetinde önemli rol oynayan bu altı gazete, kuruluş amaçlarına uygun olarak Osmanlı-İslam prensiplerine bağlı kalan, güvenilir gazetelerdi.

Şimdi okuyucularımıza bu gazeteler hakkında bilgi verelim:

El-Belâğ Gazetesi

Bir gazeteci olarak şunu söyleyebilirim: *El-Belâğ* gazetesi tüm bölgeye hitap eden, üst düzey bir yayın organı değildi. Ancak ulaştığı bölgeler ve okuyucu sayısı bakımından yine de idare ederdi. Her şeyden önce Müslüman bir Osmanlı gazetesiydi. Bu gazetede İslam dünyasına dair araştırmalar ve makaleler yayımlanıyordu. *El-Belâğ*'ın sahibinin elli yaşını aşkın sarıklı bir hoca olduğunu sanıyor, bu sebeple savaş patlak vermeden önce, bu gazeteyi bir din aliminin yazdığı dini içerikli bir kitabı okur gibi okuyordum. Gazetenin sahibini, Bassoul Otel'i'ne Ahmed Cemal Paşa'ya selam vermeye geldiğinde tanıdım. Kendisinin Şeyh Esad Şukayrî ile görüştüğünü görmüştüm. Onlara yaklaştığımda adamı iyice süzdüm: Karşımda duran kişi, otuzlu yaşlarında, ince yapılı, esmer, takım elbise giymiş, hoş sohbet bir gençti. Bu olay 1915 Temmuz'unda olmuştu. Kendisine dönerek şöyle dedim:

– Sizin *el-Belâğ*'ın sahibi olduğunuza inanmakta güçlük çekiyorum. Sizin eş-Şukayrî Efendi gibi biri olduğunuzu sanmıştım.

Bu sözüm üzerine gülümsedi, ben de gülümseyerek karşılık verdim.

Ahmed Cemal Paşa da [Muhammed] el-Bâkır¹⁷⁴ hakkında benimle benzer düşüncelere sahip olduğundan başta onu destekledi. Paşa, din adamlarına hürmet ediyorsa da onların kamuoyunu yönlendiren başat grup olmalarını istemiyordu. Bilakis gençlerin de ülkelerine hizmet etmek için harekete geçmelerini arzu ediyordu. El-Bâkır'la tanışmaktan duyduğu memnuniyetin sebebi buydu. Görüşmelerinden bir süre sonra bana şöyle dedi:

– Bâkır çok akıllı bir genç. Başka bir yerde yaşıyor olsaydı büyük bir gazeteci olabilirdi.

Cemal Paşa, Arap beldelerindeki Müslüman gazetecilerin dini aşırılıklardan uzak durmalarının mümkün olmadığını düşünüyordu. Dolaşısıyla, Avrupa medeniyetini temellük etmeleri ve gençleri ilerlemeye ve çağdaş medeniyete ayak uydurmaya sevk etmeleri de mümkün değildi. Bu sebeple *el-Belâğ*'ın çerçevesini böyle bir proje için dar buluyordu.

174 Muhammed b. Bâkır (1892-1972) Beyrut'ta doğdu ve vefat etti. 1908-1910 yıllarında *El-Müntekid* dergisini, 1913'te *el-Belâğ* gazetesini çıkardı. 1915 güzünde dahil olduğu heyetle İstanbul'a ve Çanakkale'ye geldi. 1918'de *el-Fetât* dergisini, 1921-24 yıllarında *el-Keşkül* gazetesini çıkardı. Daha sonra *el-Belâğ*'ı haftalık olarak çıkardı. Zirikî, *el-A'lâm*, c. VI, 50.

Muhammed el-Bâkır kısa sürede sadece Cemal Paşa'nın değil, valilerin ve maiyyet erkanının bile takdirini kazandı. El-Bâkır'ın Osmanlı Devleti'nde ve özellikle de Arap beldelerinde sözü kanun sayılan Ahmed Cemal Paşa ve Azmi Bey nezdinde bir ağırlığı vardı. Buna rağmen şahsi menfaati için bir şey elde etmeye yeltenmemişti. Bir gün Cemal Paşa bana şöyle dedi:

– Bu gencin aklından geçenleri hiç anlayamıyorum. Bizi ve Osmanlı Devleti'ni desteklemek için elinden gelen her şeyi yapıyor ama bizden hiçbir karşılık beklemiyor.

Evet, Ahmed Cemal Paşa ona ve gazetesinde çalışanlara belirli bir miktar maaş ödüyordu. Ancak el-Bâkır, pekala başkaları gibi Paşa'ya mehiyelerle dolu şiirler düzmek karşılığında, ailesi için değil, karaborsada satarak zengin olmak için buğday isteyebilirdi. Ama el-Bâkır, Paşa'dan hiçbir şey istemedi, ki isteseydi Paşa ona istediğini muhakkak verirdi. Böylece büyük bir servet kazanır, o da savaş zenginleri gibi zengin olurdu.

El-Bâkır, mizacı itibariyle utangaç ve iffetli bir genç olduğundan, insanlardan bir şeyler istemekten çekinirdi. Kendisiyle tanıştıktan sonra bana iki çalışanın maaşıyla ilgili olarak Paşa'dan yardım isteme konusunu açtı. Ona şöyle dedim:

– Haydi, gidip bu durumu Ahmed Cemal Paşa'ya arz edelim. Size istediğinizi verecektir, buna kefilim.

Ama o bunu kabul etmeyerek kendisi ve çalışanları için az bir para ile yetindi.

Bâkır işte bu tür durumlarda azla yetinmeyi bildiği için insanların gözündeki saygınlığını korumayı başardı. Kendisi gerçekten de düzgün bir insandı.

Lübnanlı olmakla övündükleri halde, Paşa'ya yaklaşımlarına yardımcı olması için Bâkır'a yalalaklık yapan birçok yazar tanıyorum. Bâkır bu adamlara yardım etti, ancak [bu yardımlardan] kendini mahrum bıraktı.

Cemal Paşa'nın Enver Paşa'ya Mektubu

Cemal Paşa, 10 Şubat 1916 tarihinde Enver Paşa'ya gönderdiği bir mektupta ondan Muhammed el-Bâkır'ı ödüllendirmesini istedi:

“Muhammed el-Bâkır'a güvenimiz tamdır. Ona bazı hainlerin dağıtmaya çalıştığı safları sıklaştırmak konusunda güvenebiliriz. Yarınki

Beyrut ziyaretinde bu kişiyi kendisine duyduğumuz güvenden dolayı takdir edebilirsiniz.

Görüşlerimizi savunan ve Türklerle Arapları birbirlerine yaklaştırmayı amaçlayan Arapça bir gazete kurulması yönündeki isteğinizi ifade ettiğiniz mektubunuza çok önem veriyoruz. Bu konuda Muhammed el-Bâkır Bey'e güvenebilir ve onun gazetesini desteklerimizle güçlendirebiliriz. Bu gazete, bizim fikirlerimizin sesi olabilir. Bu görüşümü dün Azmi Bey'le de paylaştım. O da böyle bir gazetenin çıkarılmasının zaruri olduğunu ifade etti. Ayrıca, böyle bir gazeteyi Muhammed el-Bâkır'ın yönetmesinin yerinde olacağını ifade ederek bu yöndeki görüşümü destekledi."

İşte Ahmed Cemal Paşa'nın Enver Paşa'ya gönderdiği mektupta özetle bunlar yazılıydı. Mektup, Bâkır Bey'in Paşa nezdinde nasıl bir önemi haiz olduğunu ve bu genç adamın kendi çıkarı için bundan asla yararlanmadığını gösteriyordu.

Bâkır, Suriye Islahat Partisi [Hizbü'l-İslâhü's-Sûri] taraftarları ve Adem-i Merkeziyetçiler tarafından sevilmiyordu. Çünkü onların istekleri doğrultusunda hareket etmiyor ve kendisine teklif ettikleri yabancı paralarını almayı reddediyordu. Buna karşın onu vatanına ve ülkesine ihanetle itham ettiler. Halbuki onu itham edenlerden çok daha güvenilir bir adamdı. Bu kişilerin saflarına katılmamıştı, ancak sırlarından haberdardı. Beyrut Valisi tutuklamalardan sonraki, 12 Temmuz 1915 tarihli raporunda şunları yazmıştı:

"Muhammed el-Bâkır'da, bu grubun planları ve çevirdiği işler konusunda değerli bilgiler var. Ancak ispiyonculuk yapmak istemediği için bu bilgileri bizimle paylaşmayı kabul etmiyor. Yine de, onu yanınıza çağırırsanız bu bilgilerinden bir şekilde istifade edebilirsiniz."

Ahmed Cemal Paşa, bu gruba karşı büyük bir öfke duyuyordu. O zamanlar el-Bâkır'ı tanıımıyordum. Bu sebeple raporu kendisine sunarak içindeki ayrıntılı bilgileri kendisine aktardım. Cevabı şöyle oldu:

– Ben bu gence çok saygı duyuyorum. Eminim ki, o bu planların bir parçası değil. Bize verebileceği bilgiler bu planı aydınlatacak olsa bile, onu bize bilgi vermesi için zorlamak istemem.

Gerçekten de Ahmed Cemal Paşa, el-Bâkır'ı çağırmadı. Dönemin Vilayet Valisi Bekir Sami Bey'i de Bâkır'da bilgi bulunduğunu dillendirmemesi konusunda uyardı.

O zamanlar gazeteciler, Bâkır da buna dahil olmak üzere katı bir gözetim altındaydılar. Fakat Paşa'nın uyarısının ardından Bâkır üzerindeki gözetim kaldırılmıştı.

El-İkbal Gazetesi

Bu gazeteyi Şeyh Abdülbasit el-Ünsî çıkarıyordu. Tahayyül ettiğim gibi sarıklı bir hoca olmasına rağmen sarığını kullanarak maddi menfaat sağlamaya çalışan cahillerden değildi.

Şeyh Abdülbasit, İslam'a samimiyetle bağlı ve hilafete son derece sadık bir kişiydi. Devletin öfkesini çekecek hiçbir şey yapmamıştı. Islahatçıların benimsediği ilkeleri vatana hizmet düşüncesiyle bağdaştıramadığından onlara destek olmamıştı. Diğer sarıklı gazeteciler gibi yabancıların istekleri doğrultusunda hareket ederek onların oyuncağı da olmamıştı. Eğer bunu yapsaydı gazetesinin önünü açabilirdi. Ancak bundan kaçındı. Şeyh Abdülbasit, dinine bağlı bir Müslüman olduğundan gazetesini yabancıların hizmetine vermedi ve *el-İttihadül-'Us-mânî* gazetesinin sahibi olan sarıklı arkadaşının yaptığı gibi gazetesini Lübnanlı bir Hristiyan gazetesine dönüştürmedi.

El-Ünsî, savaş sonrasında bile hilafet devletine bağlı kaldı. Fransız işgali sırasında ulusal Kemalist harekete destek olmak amacıyla Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ni kurdu ve buraya büyük yardımlarda bulundu.

Kısaca el-Ünsî, tıpkı arkadaşı el-Bâkır gibi savaş sırasında yöneticilere yakınlığını zengin olmak için kullanmamış, münzevi ve mütevazı bir insan olarak kendi akidesine hizmet etmeye devam etmişti.

Ebabil Gazetesi

Ebabil gazetesinin sahibi, Şeyh Hüseyin el-Habbâl Efendi idi. Kendisiyle İstanbul'a giderken Riyâk'ta tanışmıştım. Boğazlardaki durumu görmek için yola koyulmuştu. Çok zeki ve kavrayışlı bir adamdı. Kalemî çok kuvvetliydi. Eğer büyük gazetelerden birinin sahibi olsaydı pekala çok önemli yerlere gelebilirdi. Fakat yeteri kadar parası olmadığı için gazetesini geliştirerek hak ettiği yere getirememişti. Ahmed Cemal Paşa'dan yardım alınca bunu gazetesini için değil ailesi için kullanmış, bu sebeple gazetesini olduğu yerde saymaya devam etmişti.

Ahmed Cemal Paşa, merhamet duyduğu bu adamı desteklemek niyetindeydi. Bir defasında bana şunları söylemişti:

– Şartlar uygun olur da beni destekleyen bir gazete kuracak olursam başına el-Habbâl'dan başkasını geçirmem. Çok maharetli bir yazar, üslubu da çok hoş. Eğer gazetenin başyazarlığını ve idaresini de el-Bâkır üstlenirse bu gazete muhakkak büyük başarı gösterecektir.

Habbâl yazılarında sadece inandıklarını ifade eden açık sözlü bir adamdı. Eğer vicdanlarını yabancılara satan diğer gazeteciler gibi davranmak isteseydi bunu pekala yapabilirdi. Ama kuvvetli imanı bunu yapmasına müsaade etmezdi.

Habbâl, Ahmed Cemal Paşa'yı bazı aile fertlerine yardım etmesi için razı etmek istediye de bunu kendisi için değil ailesini sevdiği için yapmıştı.

El-Muktebes Gazetesi

El-Muktebes, İslamcı bir Osmanlı gazetesiydi. Gazetenin sahibi olan Muhammed Kürd Ali her ne kadar partilerle ilgili görüşlerinde tutarlılık sergilemese de, gazetesi temelde hilafet devletini destekleyen bir Osmanlı yayınıydı. Ahmed Cemal Paşa, Muhammed Kürd Ali'yi sadece Osmanlıcı olduğu için değil, aynı zamanda meşhur bir alim ve büyük bir edebiyatçı olduğu için de seviyordu. Bu sebeple ona her türlü yardımda bulundu. Özellikle kardeşi Ahmed Kürd Ali'den şefkatini hiç esirgemedi.

Journal de Beirut Gazetesi

Resmi gazeteydi. Evet, *Journal de Beirut*, hükümetin gazetesi idi ve Beyrut'ta, devletin parasıyla basılıyordu.

Corc Harfuş Bey, Talat Paşa'nın Selanik'ten yakın dostuydu. İstibdat düzeninden ve şiddetinden şikayetçi oldukları için, genç Türkiye'yi inşa etmek gayesiyle bu şehirde birlikte çalışmışlardı. Corc Bey, İttihat ve Terakki'nin önde gelenlerinden olmuştu ve bu cemiyette sözü geçiyordu.

Corc Bey, iffetli ve kibar bir insandı. Osmanlı payitahtında yayımladığı üç gazetede de düşüncelerini samimiyetle savunmuştu, ama biz onun bütün gazetelerini kaybetmesine ve kapatmasına yol açmıştık.

Corc Bey Beyrut'ta

Talat Bey, Dahiliye Nazırı olunca eski arkadaşı Adil Bey'in Suriyelilere verdiği özgürlüklerin daha da genişletildiğini görmüştü. Bu yüzden bu uğurda özel çaba harcamış ve partinin katib-i umumisini, Abdülkerim el-Halil ile birlikte Suriyeli Müslümanları Paris Konferansı'na katılmamaları için ikna etmeye, Paris'e göndermişti. Suriye'de bazı devlet karıştırlarının oluşturdukları İslahat Cemiyeti'ni de kapatmıştı.

Beyrut'ta çıkan Fransız gazeteleri Osmanlı Devleti aleyhinde çalışarak kamouyunun düşüncelerini zehirlemeye çalışıyorlardı.

Tanınmış gazetecilerden Fesye¹⁷⁵ adında biri kamuoyunu karıştırmak için kaleme aldığı yazılarında iyice ileri gitmeye başlamıştı. [İttihat ve Terakki] Parti[si], bu propagandalara, biri İstanbul'da diğeriye Beyrut'ta iki Fransızca gazete çıkarmak suretiyle direnmeye karar verdi. İstanbul'da çıkarılacak gazete, *Tanin* gazetesinin bir kopyası olacaktı. Bu gazeteyi çıkarma görevi avukat Şarl Debbâs'a¹⁷⁶ verilmişti. İttihatçılara ihlasla bağlı olan ve bunu *La Liberté* adındaki gazeteye gönderdiği makalelerinde ortaya koyan bu şahıstan hatıratın ilerleyen sayfalarında özel olarak bahsedeceğiz.

Fransızca gazete Beyrut'ta, İttihatçıların sermayesiyle kurulacaktı. Pek çok toplantının ardından, gazetenin başına Talat Paşa'nın arkadaşı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin samimi üyesi Corc Harfuş Bey'in getirilmesine karar verildi. Corc Harfuş, sadece devletine değil Arap milletine de samimiyetle bağlı biriydi.

Corc Harfuş Bey, Türkiye'nin Büyük Efendisi [Talat Bey] ile arkadaşlığı bir yana, gerçekten samimi biriydi. Mensup olduğu partinin menfaatleri söz konusu olduğunda hiçbir fedakarlıktan kaçınmıyordu.

1915 yılı Eylül ayında, Cebel-i Lübnan'ın imtiyazlarının kaldırılması ve bölgeden Meclis-i Mebusan'a milletvekili seçilmesi kararlaştırılınca Talat Paşa ve Ahmed Cemal Paşa kendisine Cebel-i Lübnan

175 Arapça metinde فسيه şeklinde yazılmıştır. Aziz Bey, *el-İstihbarat ve'l-Casusiye*, 223.

176 Şarl Debbâs (1885-1935) Fransız mandası altındaki Lübnan'ın ilk cumhurbaşkanıdır. Ortodoks bir ailenin çocuğu olarak Beyrut'ta dünyaya geldi. Cizvit eğitimi aldı. Paris'te hukuk tahsili gördü. Dünya Savaşı'ndan önce Beyrut'a döndü ve bazı Fransız gazetelerde yazdı. Adem-i merkezîyetçiliği savundu. Savaş sırasında Fransa'ya kaçtı. Savaş bitiminde işgalci Fransız ordusunun öncülerıyla memleketine döndü ve Adliye Müdürü tayin edildi. 1926'da Cumhurbaşkanı oldu ve 1934 yılına kadar görevine devam etti. Zirikî, *el-A'lâm*, c. III, 151.

ve Beyrut vekili olmasını teklif etmişlerdi. Fakat kendisi bu teklifi şu gerekçeyle reddetmişti:

“Vekil olmak isteyen kimseler var. Devlet bu kişilere hedeflerine ulaşmaları konusunda yardım edebilir. Böylece Osmanlı saflarına geçecek bu kişilerden bu yolla istifade edilebilir. Ben zaten daima devletin yanındaım ve daimi destekçisiyim.”

Bu cevap, bu topraklarda yaşayanların, hatta Türklerin bile görme-y alışkın olmadıkları bir fedakarlık örneğiydi.

Corc Harfuş Bey, Dünya Savaşı sırasında da Osmanlı Devleti’ne samimiyetle bağlı kalmaya devam etti. Ahmed Cemal Paşa sık sık basın ve siyaset konularında ona danıştırdı.

Şerif Faysal¹⁷⁷ (bugün Kral Faysal) Eylül ayında Ahmed Cemal Paşa’yı ziyaret etmek için Kudüs’e gelince Ahmed Cemal Paşa, Corc Harfuş Bey’e telgraf çekerek onu bu görüşmeye katılması ve Şerif Faysal’ın sözlerini bizzat duyması için Kudüs’e davet etmişti. Paşa, Şerif Faysal ile birlikte gittiği Bi’rü’s-Seb’e onu da götürmüş ve burada Başmühendis [Heinrich August] Meissner¹⁷⁸ Paşa’nın da katıldığı bir törenle Bi’rü’s-Seb trenyolu hattı açılmıştı.

Corc Harfuş Bey, Osmanlı payitahtında bir gazetecinin sahip olabileceği en yüksek nişanları taşıyordu ve partinin en sadık üyesiydi.

Journal de Beirut gazetesinin Dünya Savaşı sırasında yayımlanması, Avrupa ve Amerika kamuoyuna Osmanlı’nın gerçekteki durumunun ve İtilaf Devletleri’nin Osmanlı topraklarına dair planlarının anlatılabilmesinde çok önemli bir rol oynamıştı. Bu sebeple Ahmed Cemal Paşa ve Almanya Konsolosu, Corc Harfuş Bey’e büyük yardımlarda bulunmuşlardı.

Corc Harfuş Bey, maaş almasının yanı sıra iaşeden de yararlanmış ve bazı akrabalarını askerlikten kurtarmıştı. O kadar nüfuzu vardı ki, istese pekala bunun kaymağını yiyebilirdi. Bizzat Almanlar kendisine yüksek bir mevki vermek istemişler ama o, bunu kabul etmemişti. Çünkü bu ülkenin [Osmanlı Devleti’nin] Almanların elinde oyuncak olmasını istemiyordu.

177 Faysal b. Hüseyin b. Ali el-Haşimi (1885-1933) Şerif Hüseyin’in oğludur. 1920’de Suriye Arap Krallığı’nın kralı, 1921-1933 yıllarında ise Irak kralı olmuştur.

178 Arapça metinde “Mister Paşa” yahut “Meister Paşa” şeklinde yazılmıştır. Aziz Bey, *el-İstihbarat ve’l-Casusiyye*, 223.

İSTİHBARAT SAVAŞLARI

Eş-Şark Gazetesi

Bu gazete Şam'da, 1918 yılında çıkmaya başlamıştı. Bu sebeple gazetenin geçmişi hakkında fazla bir bilgimiz yok. Gazete Ahmed Cemal Paşa'nın ve devletin sermayesiyle çıkarılmıştı. İmtiyazı Halil el-Eyyübi el-Ensârî'ye verilmiş, mesul müdürü olarak da büyük muhaddis Bedreddin el-Hasenî'nin oğlu Taceddin el-Hasenî tayin edilmişti.

YİRMİ BİRİNCİ BÖLÜM

Baron Oppenheim¹⁷⁹

Almanların Arap ülkelerine dair uzun vadeli emelleri vardı. Osmanlı siyasetçileri bu emellerden haberdarlardı.

Almanlar, Arap ülkeleri üzerinde hakimiyet kurma arzusundaydılar. İngilizlerle mücadele eden İmparator II. Wilhelm bölgedeki otoritesini artırmak istiyordu. Bunun için 1898 yılında ilk Türkiye ziyaretini gerçekleştiren İmparator, Sultan Abdülhamid'i niyetinin iyi olduğuna inandırarak onu kendi tarafına çekmeye çalıştı. Bu sayede Almanya, Bağdat Demiryolu imtiyazını aldı. Bu noktadan itibaren Almanlar, Osmanlı Devleti'ne dair emellerini gerçekleştirmek için daha güçlü bir zemine sahip olmuşlardı. Farasan Adası'nı donanmaları için askeri üs yapmak ve buradan kömür elde etmek için Sultan'ı ikna etmişlerdi.

179 Max (Freiherr) von Oppenheim (1860-1946) banker bir ailenin çocuğu olarak Köln'de dünyaya geldi. Hukuk eğitimi aldı. Doğu'ya olan merakı nedeniyle arkeoloji ve diplomasi alanlarında uzmanlaştı. 1896-1909 yıllarında Almanya'nın Kahire temsilciliğinde ataşe olarak görev yaptı. Bu sırada aralarında Emir Şekib Arslan'ın da bulunduğu birçok nüfuz sahibi kişiyle dostluk kurdu. 1914'te yazdığı memorandum, İtilaf Devletleri kontrolündeki Müslümanların ayaklandırılmasına yönelik faaliyetlerin temeli oldu. Alman Şark İstihbarat Bürosu (Nachrichtens-telle für den Orient) ve Osmanlı İmparatorluğu'nda bu yapının şubesi gibi hareket eden haber alma ve propaganda merkezlerinin kurulmasını sağladı. Savaş sonrasında temelde arkeolojiyle ilgilenen de siyasetle ve siyaset kurumuyla ilişkisi devam etti. 1946'da Landshut'da (Bavyera) vefat etti. Kadir Kon, "Almanya'nın İslam Stratejisi Mimarlarından Max von Oppenheim ve Bu Konudaki Üç Memorandumu," *Tarih Dergisi* 53 (2011/1): 211-252; Lionel Gossman, *The Passion of Max von Oppenheim: Archaeology and Intrigue in the Middle East from Wilhelm II to Hitler* (Cambridge: Open Book Publishers, 2013).

Ayrıca Filistin ve Beyrut'ta koloniler kurmak ve Alman kültürünü Arap topraklarına yaymak için çalışmaya da başlamışlardı.

Almanlar bir yandan da, bölgedeki casusluk faaliyetlerini sürdürüyorlardı. Bundan ilerde, yabancı casuslara ilişkin bölümde bahsedeceğiz.

Müslümanları Kendilerine Çekmeye Çalışıyorlar

Dünya Savaşı başlamış ve Osmanlı Devleti, savaşa İttifak Devletleri'nin safında katılmıştı. Bu devletler, Osmanlı'yı Mısır'ı fethetmeye teşvik ederek, aslında İngiliz güçlerini Mısır Cephesi'ne çekmeyi hedefliyorlardı.

İmparator, Arap beldelerindeki Müslümanları kendi tarafına çekmek istemiş, bu amaçla da Alman oryantalist Baron Oppenheim'dan Sultan Selahaddin Eyyubî'nin [1138-1193] kabri için bir hediye hazırlatmasını istemişti. Bu, siyaseten çok kritik bir hamleydi. Zira Selahaddin el-Eyyubî, Haçlılarla savaşan ve Hittin Savaşı'ndan [1187] sonra onları bölgeden çıkarmayı başaran büyük bir Arap kahramanıydı.

İmparator bu Arap kahramanının hatırasını zihinlerde yeniden canlandırarak Arapları kendi tarafına çekmek ve onları, bölgeyi Müslümanların elinden almak için gelen Haçlı torunlarına, yani İtilaf Devletleri'ne karşı savaşmaya sevk etmek istemişti. Alman İmparatoru, bir hayli hoşuna giden bu politika doğrultusunda, ülkesindeki fabrikalardan Arap kahramanının kabrine konulmak üzere değerli bir avize üretmelerini istemişti. Baron Oppenheim'i da bu hediyeyi bölgeye ulaştırması ve kendisi adına kabre asması için görevlendirmişti.

Baron Oppenheim, Doğu'nun hayat tarzı ve bilimleri üzerinde çalışan alelade bir müsteşrik değildi. Bu işi efendisinin sömürgeci amaçlarını gerçekleştirmede bir kılıf olarak kullanıyordu. Bu adam Dünya Savaşı'ndan önce Halep'in kuzeyinden Musul'a kadar uzanan bölgedeki kabilelere ve bölgenin önde gelenlerine dair çok önemli çalışmalar yapmıştı. Bütün bunları Bağdat demiryolu projesine ve efendisinin sömürgeci planlarına zemin hazırlamak amacıyla yapmıştı. Farklı Arap bölgelerinde çalışan bu önemli müsteşriği, bu bölgelerdeki yabancı casusluk faaliyetlerine ayırdığımız bölümde ele alacağız.

Konuya geri dönersek, Baron Oppenheim Şam'da bulunan kabre asılmak üzere özel olarak hazırlanan değerli avizeyle birlikte, 20

Temmuz 1915 tarihinde Beyrut'a gelmişti. Beyrut'a ulaşır ulaşmaz Deutscher Hof Otelinde¹⁸⁰ Almanya Konsolosu'nun ve bölgedeki Alman sakinlerin önde gelenlerinin katıldığı bir toplantı yapılmıştı. Toplantıda, avizenin kabre asılması münasebetiyle yapılacak tören ve ilgili hazırlıklar üzerinde durulmuştu. *Journal de Beirut* gazetesi ve diğer gazeteler ertesi gün Baron'un Alman İmparatoru'ndan çok kıymetli bir hediye getirdiğini, bunun için büyük bir tören yapılacağını ve gerekli hazırlıkların yapılmakta olduğunu yazdılar.

Değerli Öğüt

Baron, Beyrut'a geldiğinde Ramazan ayındaydık. Baron Oppenheim ve Beyrut'taki Alman Konsolosu avizenin Selahaddin el-Eyyubî'nin kabrine Şevval'in ilk günü, bayram töreninden hemen sonra takılmasının uygun olacağını düşünüyorlardı. Ancak Şeyh Bedreddin el-Hasenî ve Şeyh Abdülkadir el-Hatib bu görüşe "Madem ki bu avize kabre asılmak üzere Beyrut'a ulaşmış, öyleyse törenin, Ramazan'ın 27. gecesinde, yani Kadir Gecesi'nde yapılması yerinde olacaktır. Törenin böyle bir günde yapılması, Müslümanları çok mutlu edecektir" diyerek karşı çıktılar.

Baron Oppenheim bu teklifi makul bularak avizenin Kadir Gecesi takılmasını kabul etti.

Avizenin Takılması

Tören, 6 Ağustos 1915 gecesinde gerçekleşti. Alman İmparatoru'nun gönderdiği hediyein Selahaddin el-Eyyubî'nin kabrine takılması için Şam'da düzenlenen törene Türk ve Alman yetkililer katıldılar. Törende, Baron Oppenheim ve bazı Şamlı din adamları konuşmalar yaptılar. Tören her anlamda fevkalade geçti. Herkes Selahaddin Eyyubî'nin kahramanlıklarını ve Cemal Paşa'nın bölgeye dair planlarını konuşuyordu. Cemal Paşa en iyi selefin en hayırlı halefi olacaktı. Mübarek bir gecede düzenlenen bu tören, Selahaddin'in isminin bereketi sayesinde Cemaladdin'in (yani Ahmed Cemal Paşa'nın) muzaffer olmasını sağlayacaktı. İşte bu olay da böylece olup bitti.

180 Arapça metinde "Dûşerhuf" şeklinde yazılmıştır. Aziz Bey, *el-İstihbarat ve'l-Casusijye*, 226.

Şiblî Mellât

Şiblî Mellât Efendi, Lübnanlı bir şairdi. Her vesileyle, yerli yersiz demeden şiir okurdu. Tüm toplantılarda Cemal Paşa'nın yanına mutlaka gelerek gayretlerine ve değerli hizmetlerine methiyeler düzerdi.

Şiblî Mellât, Beyrutlu hayırsever hanımlardan birinin düzenlediği toplantılardan birinde bir konuşma yapmış ve konuşmasında Paşa'yı öve öve bitirememişti. O esnada Cemal Paşa'nın yanında duruyordum. Paşa bana dönerek şöyle dedi:

– Bu tür kasideleri dinlediğim zaman şairin bana değil de bir başkasına hitap ettiği hissine kapılıyorum. İşte bu beldenin insanlarının hatası bu. Sadece güzel sözler söylemeyi ve yerli yersiz iltifat etmeyi biliyorlar. Onların bana düzdüğü bu kasideleri duyunca bunların tarihteki büyük fatihlerden biri için söylenmiş olduğunu düşünüyor, kendime bu sıfatlara gerçekten layık olup olmadığımı soruyorum. Bazen de bu iltifatlara aldanıp kendi kendimi kandırıyorum.

Paşa gülümsedi. Ben de gülümsedim. Ardından şöyle dedi:

- Bu kaside kaç para eder sence?
- Kaside okumak ücretli mi yani?
- Evet.

Bu sözden sonra Paşa, Şiblî Mellât Efendi'ye yaklaşıp şöyle dedi:

- Bey Hazretleri, bölgenizde vaziyet nasıl?
- Devletinizin sayesinde her şey yolunda, Efendim.
- Peki sen nasılsın?
- Efendimizin bizlere bahşettiği nimetler sayesinde mutluyuz, ancak....

- Aileniz için buğdaya ihtiyacınız var.
- Efendim...

Paşa yaverine dönerek Şiblî Bey'e şu an miktarını hatırlayamadığım miktarda buğday verilmesi için bir belge hazırlanmasını emretti. Şair, buğdayı evine mi götürecekti, yoksa gizlice pazarda mı satacakti, bilmiyorum. Ancak şurası kesin ki, Şiblî Efendi bu bağıştan dolayı bir hayli memnun görünüyordu. Belgeyi aldıktan sonra daveti veren hanımefendinin yanına giderek çabaları için kendisine teşekkür etti.

Şibli Bey Vazifede

Ahmed Cemal Paşa, Şibli Mellât'ı sever ve Lübnan'a dair hedeflerini gerçekleştirmede ondan yararlanabileceğini düşünürdü. O sıralarda Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı'nda Arapça tercümanı olan Halil el-Hûrî Bey emekliye ayrılmayı talep etmişti. Cebel-i Lübnan'ın sahip olduğu imtiyazlar ilga edildikten sonra ülkeyi idare edenler kendisine iyi gözle bakmadıkları için artık bu görevde kalmak istemiyordu.

Gerçekte Halil el-Hûrî Bey dürüst bir adamdı ve görevi süresince sadakatini ve dürüstlüğünü defaatle kanıtlamıştı. Hiçbir zaman casusluk yapmamıştı. Ancak bazı Lübnanlı hasımları onu Cemal Paşa'ya, Fransa hesabına çalışan ve mutasarrıflıkta olan biten her şeyi onlara rapor eden biri gibi göstermişlerdi. Ne var ki hakikat çok geçmeden ortaya çıkmıştı. Eğer Cemal Paşa, Halil el-Hûrî Bey'le ilgili verilen jurnallere inansaydı, bu adamın sonu da pekala idam olabilirdi.

Ancak jurnaller Ahmed Cemal Paşa'yı az da olsa etkilemiş olsa gerek ki, Halil el-Hûrî Bey'in istifasının kabul edilmesini ve yerine Şibli Mellât Bey'in tayin edilmesini istemişti. Mellât'ın tayini 1915 Ağustos'unda gerçekleşti. Bu görev ve maaşı karşılığında mutasarrıflığa yağmur gibi yağan kasideleri hiç sormayın!

Fahreddin Paşa ve Vahid Bey

Kumandan Fahreddin Paşa, Ahmed Cemal Paşa'nın Lübnan'ı ele geçirmeyi ve imtiyazlarını kaldırmayı planladığı dönemde Beyrut'a tayin edildi. Fahri Paşa, Beyrut'a 31 Temmuz 1915'te gelerek yeni görevinin başına geçti. Aynı zamanda Lübnan'daki ve Hayfa'dan Lazkiye'ye kadar uzanan bölgedeki Osmanlı kuvvetlerinin kumandasını da almıştı. Yine aynı sıralarda, Suriye Jandarma Kumandanı Vahid Bey'in¹⁸¹ Lübnan Jandarma Kumandanı olarak atanmasına dair emir geldi. Bu durum, önceki bölümde anlattığımız üzere Lübnan jandarmasının Osmanlı jandarma üniformasını giymesini emreden Ahmed Cemal Paşa'nın Lübnan jandarması üzerindeki nüfuzunu artırdığı anlamına geliyordu.

Ahmed Cemal Paşa, Jandarma Kumandanlığı'nın Lübnanlılardan alınmasını uygun görmüştü. Kendisine bu kumandanlığı Halim Şukayr Bey'e vermesi söylenmiş, ancak bunu kabul etmemişti. Çünkü bu

181 Arapça metinde "Vehid" olarak yazılmıştır. *Ag.e.*, 228.

İSTİHBARAT SAVAŞLARI

görevi ve beraberinde getirdiği gücü doğrudan Osmanlı idaresine bağlı bir kişiye vermek istiyordu. Bunun için görevi Suriye Jandarma Kumandanı Vahid Bey'e vermişti. Cemal Paşa, Vahid Bey'e Lübnanlıların ve askerlerin zihninden Lübnanlılık düşüncesini söküp atmasını ve Lübnan jandarmasından Osmanlı Devleti'nin güvenebileceği bir ordu oluşturmasını emretti.

Öte yandan, Ahmed Cemal Paşa, Lübnanlı zabitleri değiştirmeye razı olmadı; bilakis maaşlarını artırarak onlara Dördüncü Ordu'nun diğer bölgelerinde olduğu gibi menzil idaresinden tahsisatlar ayırdı. Böylece bu zabitleri kendi saflarına çekmiş ve kendisiyle beraber mücadele etmelerini sağlamıştı. Burada açıkça söyleyelim ki, Lübnanlı zabitler Dünya Savaşı boyunca büyük bir beceri ve sadakat gösterdiler. Osmanlı jandarma zabitlerinden olsaydılar onlardan daha çok istifade edebilirdik. Çünkü onlar samimi ve dikkatli bir gruptu.

YİRMİ İKİNCİ BÖLÜM

Lübnan'da siyasi idam hükümlerinin uygulanmasından önce bazı sıradan cezalar infaz edilmişti. Bunlar, önceden yaşanmış hadiselerin sonucunda verilmiş cezalardı. 12 Temmuz 1915'te siyasi suçlar haricindeki suçlardan dolayı Lübnanlılara verilen idam cezalarını içeren ilk liste elimize ulaştı. Kararda şu isimler vardı:

1. Abdu el-Metenî: 30'lu yaşlarında bir genç. Sinnü'l-Fil sakinlerinden. İşlediği bir cinayet sebebiyle idamına karar verildi.
2. Yusuf Musa Nasrî: 28 yaşında bir genç. Faluğa köyü sakinlerinden. İşlediği bir cinayet sebebiyle idamına karar verildi.
3. Yusuf Halil Ebu Nadir: 35 yaşında. El-Metîn köyü sakinlerinden. İşlediği bir cinayet sebebiyle idamına karar verildi.
4. Sa'b Fâris ed-Dibis: 40'lı yaşlarında bir adam. Zahle kenti sakinlerinden. İşlediği bir cinayet sebebiyle idamına karar verildi.
5. Cercis b. Şeyh Esad Zahr: 30'lu yaşlarında bir genç. ... ahalisinden.¹⁸² İşlediği bir cinayet sebebiyle idamına karar verildi.
6. Said Ahmed Hallâvî: Beyrut ahalisinden. 32 yaşında. İşlediği bir cinayet sebebiyle idamına karar verildi.
7. Abdülbasî Hasân Keva: 35 yaşında. Beyrut ahalisinden. İşlediği bir cinayet sebebiyle idamına karar verildi.
8. Yirmi iki kişiye işledikleri farklı suçlar sebebiyle üç seneden on beş seneye kadar ağır işlerde çalışma cezası verildi.

182 Bu adamın hangi beldeden olduğunu okuyamadık. (Meydânî)

Belgenin Cemal Paşa'ya Sunulması

Bana gelen emirler, belgeleri Hukuk Müsteşarı'na sunmam ve onun görüşünü aldıktan sonra Paşa'ya arz etmem yönündeydi.

Paşa ile birlikte göreve başladığımdan bu yana ilk defa bir günde bu kadar çok idam ve ağır işlerde çalışma cezası vermiştik. Yukarıda sıraladığım hükümlerin özetini Paşa'ya takdim etmem gerekiyordu. Paşa bana hemen diğer belgeleri de getirmemi emretti.

Hükümlerin Onaylanması

Bilindiği gibi Cemal Paşa oldukça geniş yetkilere sahipti. İdam hükümlerini onaylama, uygulama ve sonrasında durumu merkezi hükümete arz etme yetkisi Paşa'ya aitti. Bu sebeple emrine uyarak belgeleri kendisine götürdüm. Hepsini teker teker inceledi ve her birinin üstüne "İncelendi ve tasdik edildi. Cemal" yazarak bana geri verdi.

– Bu belgelerde tam yedi kişinin idamına ve 22 kişinin hapsine hükmedilmiş.

– Sayıların ne önemi var ki?

– Paşa Hazretleri, kararı veren mahkemeler yanlışmış olabilirler. Belki hükümlerin hafifletilmesi gerekebilir. Onayı en azından bir gün bile erteleseniz olmaz mı? Belki bu sayede kararları detaylı bir şekilde inceleme fırsatı buluruz.

– Sen kimlere ne ceza verilmesi gerektiğini mahkeme heyetinden daha mı iyi biliyorsun?

– Hayır, Paşa Hazretleri. Sadece bazı hatalar yapılmış olabilir, diyorum. Bazı vakalarda öldürme kastı olmaksızın cinayete sebep olunmuş olabilir.

– Bunun bir önemi yok. Bu insanlar suçlu. Dolayısıyla tüm suçlular gibi cezalandırılmaları gerekir. Hükümleri bu sebeple onayladım. Onay belgesini hazırlaman ve bugün öğleden sonra imzalamam için bana getirmen gerekiyor.

– Emredersiniz, efendim.

Son cümlemi söyledikten sonra üzgün bir halde oradan ayrıldım. Üzüntümün sebebi alınan idam kararları değildi. Zira cana ve ırza kastedenlere çok şiddetli cezalar verilmesini her daim savunmuşumdur. Ancak cezalar infaz edilmeden önce gerçek suçlular ile masumların

birbirlerinden ayrılması gerektiğini düşünüyordum. Canını, namusunu veya izzeti nefsinı savunmak için suç işleyenler olduğu gibi, bunu sadece suç işleme arzusuyla yapanlar da vardı. Bu durumda ilk gruptakilere şefkatle, ikinci gruptakilere ise tavizsizce yaklaşmak gerekirdi.

15 Temmuz 1915'te, güneş doğmadan önce yedi kişi asılarak idam edilmişti. Bu haberi, aynı gün sabahında almıştık.

...

1 Ağustos 1915 tarihinde Suriye bölgesinde Fransız şirketlerinin sahip olduğu demiryollarının satın alınmasıyla ilgili bir irade-i seniyye çıktı. Karar doğrultusunda bir komisyon kurularak söz konusu demiryollarına el konulmaya başlandı. Elimize bu demiryolları hakkında ayrıntılı bilgiler ulaştı. Bu demiryolları, imtiyazları kaldırılarak Osmanlı Demiryolları İdaresi'ne bağlanmıştı. Mevzubahis hatlar şunlardı:

Birinci Hat

Birici hat, "dar hat" olarak da biliniyordu. Genişliği bir metre, uzunluğu 247 km idi. Beyrut'tan Riyâk'a, oradan Şam'a ve Mezârîb'e kadar uzanıyordu. Bu hattın imtiyazı, kilometre garantisi veya sigortası olmaksızın bir Fransız şirketine verilmişti. Bu imtiyaz iki kez verilmişti. Birincisi 1307 [1891/1892] yılında iki yıllığına Şam'dan Mezârîb'e uzanan bölüm için, ikincisi 1308 [1892/1893] yılında 99 yıllığına Beyrut'tan Riyâk ve Şam'a uzanan bölüm için.

İkinci Hat

İkinci hat daha genişti ve uzunluğu 330 km'ye ulaşıyordu. Riyâk'tan Humus, Hama ve Halep'e kadar uzanıyordu. Bunun imtiyazı Mart 1321'de [1905] doksan yıllığına kilometre garantili olarak verilmişti.

Devletle şirket arasında yapılan anlaşmada kilometre garantisi 13.600 frank olarak belirlenmişti.

Maliye raporlarında ve imtiyaz sahibi şirketlerin kontrol idaresinde bulunan resmi raporlara göre hükümet şirkete 1909 yılında 2.218.727 frank ödemişti. 1910 yılında ödenen miktar 1.973.441 franka düşmüştü. Bu durum bu bölgede demiryoluna rağbetin yeterli olmadığını gösteriyordu. 1909 yılında 2.270.730 frank, yani her bir kilometre başına 6.881 frank gelir elde edilmişti. Bu meblağ anlaşmayla belirlenen garantinin

yarısına denk düşüyordu. Bu garanti gitgide daha da azalmış ve Cemal Paşa, Alman Mösyö Dikmann¹⁸³ ile görüşmelerinde devletin bu demiryollarına el koyması halinde askeri nakliyelerden Osmanlı'nın büyük gelir elde edeceğini öğrenmişti. Aynı zamanda şirketin zararı da artmayacaktı.

Mösyö Dikmann bu büyük zararın şirketlerin hırsından kaynaklandığını düşünüyordu. Kilometre başına verilen garanti ile elde edecekleri kazanç kesinleştiği için devlete borçları artmış ve devletten yeni imtiyazlar koparmaya çalışmışlardı.

Üçüncü Hat

Üçüncü hat Trablus'tan Humus'a uzanıyordu. 102 km uzunluğundaydı. Şirket bu hattın kullanımını 1324 [1908/1909] yılında 90 seneliğine, kilometre garantisi olmadan almıştı. Bu hattın geliri 1909 yılında senelik 1.020.000 franka ulaşmış, ertesi sene 1.080.000 frank olmuştu. 1911 yılındaki gelir ise 1.165.000 franktı. Yani kilometre başına düşen ortalama gelir 10.000 franktı. Bu meblağ, Riyâk ile Halep arasında uzanan geniş hattın gelirinden 2.000 frank fazlaydı.

Dördüncü Hat

Dördüncü hat, Yafa'dan Kudüs'e uzanan hattı. Uzunluğu 86 km'ydi. Dar ve kısa olmasına rağmen iktisadi açıdan büyük öneme sahipti. Çünkü bugün Filistin olarak bilinen bölgedeki tek hattı.

Lübnan Tramvayı

Bu hatların dışında "Lübnan Tramvayı" adında bir hat daha vardı. Bunun imtiyazı 1309 [1893/1894] yılında, 40 yıllığına verilmişti. 19 km uzunluğundaydı.

Hatların Toplamı

Osmanlı, Dünya Savaşı'na girdiğinde Lübnan ve Suriye bölgesinde bulunan demiryolu hatlarının uzunluğu 783 km idi. Bunun 247 km'sini Beyrut-Riyâk-Şam-Mezârîb hattı, 330 km'sini Riyâk-Humus-Hama-Halep

183 Arapça metinde ديكمان şeklinde yazılmıştır. *A.g.e.*, 233.

hattı, 102 km'sini Trablus-Humus hattı ve 86 km'sini de Yafa-Kudüs hattı oluştuyordu. Ayrıca 19 km'lik Lübnan Tramvayı ile devletin malı olan Hicaz hattı da vardı.

Bu hatların en karlısı Beyrut-Şam hattıydı. Hattın 1897 yılında kilometre başına düşen geliri 9.751 frank iken, bu gelir 1899 yılında 9.810 franka, 1909 senesinde 18.675 franka, 1910 yılında ise 18.890 franka kadar ulaşmıştı. Söz konusu gelirler, idareci şirketlerin bu hatlardaki başarısını gösteriyordu.

Hükümetin Demiryollarına El Koyma Kararını Resmen Bildirmesi

29 Haziran 1915 tarihinde hükümet resmi bir bildiri yayımladı. Bu bildirinin metni şöyleydi:

“Suriye’de bulunan ve uzunluğu 784,5 km’ye varan demiryollarının satın alınmasına karar verilmiştir. Bu, hükümetin ülkeyi ağır demir zincirlere vuran eski anlaşmaları kırarak kazandığı önemli bir başarıdır.

Eski anlaşmalar hayatı felç eden bir hal almıştır. Demiryolları hayatı bir zorunluluk olduğundan onlarsız yapmak mümkün değildir. Bu hatları Osmanlı Devleti’nin çok yararlı bir uzvu olan Suriye bölgesinde böylece bırakarak, yabancıların propaganda araçlarına dönüşmelerine seyirci kalmamız mümkün olamazdı. Bu sebeple hükümet bunlara satın alma yoluyla el koymaya karar vermiştir.”

İşte Suriye bölgesinde Dünya Savaşı’ndan önce bulunan demiryolları ve imtiyazları hakkında kısa bir değerlendirme:

Merkezi hükümetin idarecileri bu demiryolu hatlarına özel önem veriyorlardı. Enver Paşa, Alman Meissner Paşa’yı Dördüncü Ordu Komandanı’nın denetiminde Yafa’dan Hicaz’a kadar uzatılacak demiryolu projesini hayata geçirmek üzere Suriye’ye göndermişti.

Paşa’nın çok önemseddiği bu proje, 1914 yılı Aralık ayı başlarında Meissner Paşa önderliğinde Mesudiye istasyonunda başlamıştı. Meissner Paşa, 20 Nisan 1915’e kadar 80 km hat döşeyebilmişti. Bu hat önce Remle’ye, 1915 Eylül’ünde ise Bi’rü’s-Seb’e ulaşmıştı. Yani Meissner Paşa 1 Aralık 1914 tarihinden itibaren 170 km’lik demiryolu döşemişti.

Ulaşım Hatları

Dördüncü Ordu Kumandanlığı'nın sevkiyata müsait olan ulaşım yolları 1.003 km uzunluğa ulaşmıştı:

1. Şam – Kuneytara – Cisir - Benat - Yakub – Taberiye – Nâsıra – 'Afûle yolu: Savaş zamanında yapılmıştı ve uzunluğu 170 km'ydi.
2. Amman – Eriha yolu: 55 km'lik yeni bir yoldu.
3. Halilürrahman – Bi'rü's-Seb yolu: 55 km'lik yeni bir yoldu.
4. Bi'rü's-Seb – Hafirü'l-'avce – Bi'rü'l-Hasana – Cefcâfe yolu: 180 km uzunluğundaydı.
5. Kudüs - Yafa yolu: 62 km uzunluğundaydı. Şam – Beyrut yolu 112 km'ydi. Zahle – Ba'lebek yolu 20 km'ydi. Pozantı – Tarsus yolu 78 km'ydi. Bu yollar eski ve üzerinde yürünemez olduğundan tamir edilmişlerdi.
6. Riyâk'ı Beyrut yoluna bağlayan yeni bir yol: Uzunluğu 11 km'ydi.
7. Halep – İskenderun yolu: 140 km'lik yeni bir yoldu.
8. Osmaniye, İntilli – Islahiye – Raco – Katıma yolu: 120 km'lik yeni bir yoldu.¹⁸⁴

184 Meissner Paşa ile ilgili bilgiler ve "Ulaşım Hatları" bölümü Cemal Paşa'nın hatıratından derlenmiştir. Cemal Paşa, *Hatırat*, 347, 350-351.

YİRMİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Kasap Cemal!
Zalim Cemal!
Gözü dönmüş Cemal!
Halkı aç bırakan Cemal!
Irz düşmanı Cemal!
Cemal, Cemal, Cemal!

Dördüncü Ordu Kumandanı Ahmed Cemal Paşa hakkında böyle sıfatlar kullanılıyordu. Özellikle yabancı işgalinden sonra Suriye-Lübnan halkıyla görüşen herkes Paşa'ya çok sayıda suç isnat edildiğini ve zulümlerinden bahsedildiğini duyabilirdi.

Ben bu hatıratı okuyucuya bu konudaki gerçekleri aktaracağım ve masuma karşı insafli davranarak zalimin aleyhinde hüküm vereceğim.

Cemal Paşa bu tür nitelemeleri hak etmiyor. Çünkü o masumları asmadı ve zalimlerden başkasına kötülük yapmadı.

Cemal Paşa, Suriye'ye görev gereği gelen bir Türk'tü. Bu görevi samimiyetle yerine getirdi. Dolayısıyla bu şekilde haksızca yaftalanmayı hak etmiyor.

Bu sıfatları asıl hak edenler, Paşa'nın bu şekilde yaftalanmasına sebep olanlardır.

Gizli Raporlar

10 Mayıs 1915 tarihinde gizli bir Arapça rapor elimize ulaştı. Raporun metni şöyleydi:

“Ben Beyrutlu Müslüman bir gencim. Devletimi ve ülkemi tüm kalbimle seviyorum. Bazı soydaşlarımın yurdumu yabancıların kucağına

atmasını kesinlikle kabullenemiyorum. Birkaç gün önce bazı ahlaksızların yüce halifemizin hükümeti ve sevgili kumandanımız –Allah onu devletimizin ve milletimizin başından eksik etmesin- devletli Cemal Paşa aleyhinde faaliyetlere girişeceğini öğrendim. Bu planın Beyrut'taki idarenin önde gelenlerinden Abdülvehhab el-İngilizî tarafından hazırlandığını öğrendim. Kendisinin evinde bu konuda birkaç toplantı yapılmış. Bu plana müdahil olanlar arasında Abdülkerim el-Halil ve onun memleketimizden başka yerlerde yaşayan soydaşları da bulunuyor. Saygıdeğer devlet büyüklerime bu durumu bildirmek istedim. Eğer arzu ederseniz bu konuda araştırma yapabilirim, efendim.

İmza: Ahmed Said el-Âmilî”

Ahmed Cemal Paşa başlangıçta bu raporu dikkate almadı. Raporu geri gönderdi, ancak usule uygun olarak Beyrut Valisi Bekir Sami Bey'e ileterek konunun araştırılmasını istedi.

Ayın 15'inde Bekir Sami Bey'den şöyle bir telgraf aldık: “Beyrut'ta Ahmed Said el-Âmilî adında bir adam bulunmuyor. Bu ismin takma olduğunu düşünüyoruz. Durumu böylece arz ediyoruz.”

Valinin bu gizli rapora dair cevabını aldığımız sırada raporu gönderen meçhul kişiden bir mektup daha aldık:

“Muhterem Bahriye Nazırı ve Dördüncü Ordu Kumandanı devletli ve fehametli Ahmed Cemal Paşa'ya gönderdiğim raporun Beyrut Valisi Bekir Sami Bey'e iletilmesini öğrendim. Fakat ne yazık ki, Bekir Sami Bey, Cemal Paşa Hazretlerine ve İttihat ve Terakki Partisi'ne sadık bir kimse değil. Bu nedenle gerçeklerin üstünü örtmeye uğraşıyor. Bunu, Ahmed Cemal Paşa'ya iletmenizi rica ediyorum. Gerekli görürseniz, elimdeki bilgileri aktarmak için Kudüs'e gelmeye hazırım, efendim.

İmza: Ahmed Said el-Âmilî”

Paşa'nın İlgisi

Ahmed Cemal Paşa bu defa mektubun yazarı Ahmed Said el-Âmilî ile ilgilenmeye başlamıştı. Çünkü bu şahıs her kimse, kendisinin Beyrut Valisi'ne güvenmediğini bildiriyordu. Bu sebeple Beyrut Polis Müdürü Muhyiddin Bey'e bir telgraf çekerek bu adamı gizlice araştırmasını ve araştırmanın neticesini kendisine iletmesini istedi. Cemal Paşa, aynı zamanda Sayda Kaymakamı Ziya Bey'e de bir telgraf çekerek aynı talebi dillendirdi.

Çünkü el-Âmilî ismi bu kişinin Cebel-i Âmil'den olduğunu düşünmesine yol açmıştı. Adam, Âmil Dağı'na nispetle bu ismi taşıyor olabilirdi.

Beyrut ve Sayda'da Ahmed Said el-Âmilî diye tanınan birinin olmadığı yönündeki cevap, Paşa'yı hayrete düşürdü. Bu sebeple, bu tuhaf durumun iç yüzünü gün ışığına çıkaracak üçüncü bir raporun gelmesi beklentisiyle bu konuyu bir tarafa bıraktı.

Üçüncü Rapor

Nitekim, 29 Mayıs 1915'te Ahmed Said el-Âmilî'den üçüncü bir rapor aldık:

"İki gün önce Beyrut'a Ahmed Cemal Bey'in çok güvendiği, ama gizlice onun aleyhine çalışan Abdülkerim el-Halil Bey geldi. Evvelki gün Mülkiye Müfettişi Abdülvehhab el-İngilizî Bey'le buluşarak ülkede ayaklanma çıkarma planı üzerine çalıştılar. Daha sonra Abdülkerim el-Halil, Beyrut dışındaki köyü Burcu'l-Berâcine'ye gitti. Burada bulunduğu bazı meçhul kişilerle mevcut durum ve beklenen ayaklanma için alınması gereken tedbirler hakkında konuştu.

Öğrendiğime göre Abdülkerim el-Halil Bey, kendisini destekleyen parti yöneticileriyle görüşmek üzere Sayda'ya gidecekmiş. Bunların başında da önceki Sayda Mebusu Rıza es-Sulh Bey¹⁸⁵ ve bazı meşhur liderler geliyormuş.

Osmanlı aleyhinde çalışan bu şahıslar, yabancı devletlerle iş birliği yaparak bölgede İslam ümmetine ve Devlet-i Aliyye'ye karşı bir ayaklanma çıkarma niyetindeler.

İmza: Ahmed Said el-Âmilî"

Adam bu raporunda bize yeni gelişmeleri bildirerek birtakım isimler zikrediyordu. Ancak raporları gönderen kişinin kim olduğu hala meçhuldü. Posta dairelerine, Dördüncü Ordu Kumandanı'na mektup

185 Rıza b. Ahmed Paşa es-Sulh (1860-1935) Beyrut ayanından olup Sayda'da doğdu. El-Vataniye mektebini bitirdi. 1909'da Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Beyrut mebusu oldu. Mutedil Hürriyetperveran Fırkası ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kuruluşlarında yer aldı. Suriye'nin işgal edilmek üzere olduğu, İskenderun ile Suriye arasındaki ulaşımın kesildiğini ilan etmesi ve Sayda ile Sûr civarında ihtilal hazırlıklarıyla meşgul bulunmasından dolayı yargılanmış ve ömür boyu sürgün cezasına çarptırılmıştır. 1920'de Kral Faysal'ın şekillendirdiği hükümette İçişleri Bakanı olmuştur. Yine aynı dönemde Meclis-i Şura başkanlığı yapmıştır. *Âliye Divan-ı Harb-i Örfisi*, 125; Zirikli, *el-A'lâm*, c. III, 26.

gönderen herkesin adının kaydedilmesine dair talimatlar göndererek bu kişinin kimliğini tespit etmeye çalışmıştık. Ancak mektuplar doğrudan posta kutusuna atıldığından bunu başaramadık.

Sayda Kaymakamı'nın Raporu

10 Haziran 1915'te Sayda Kaymakamı'ndan şifreli bir telgraf aldık. Telgrafın metni şöyleydi:

"Sayda 2 Haziran 1332 (16 Haziran 1915)

Numara: 103-891

Devletli Dördüncü Ordu Kumandanı'na,

Abdülkerim el-Halil Bey buraya gelerek Şeyh Reşid Asir'in konduğu oldu.¹⁸⁶ Şehre vardıktan iki gün sonra Devlet-i Aliyye'ye mesafeli oluşuyla tanınan Rıza es-Sulh Bey'le yemek yedi. Bu yemeğe, bölgenin önde gelenlerinden on kişi katıldı. Size günlük raporumda olayın detaylarını aktardım.

Abdülkerim el-Halil Bey, bugün beni ziyaret etti. Ona Sayda'ya neden geldiğini sordum. Buraya ailesini görmek için geldiğini, fırsatın istifade Sayda'daki bazı eski arkadaşlarıyla da görüşeceğini ve sonrasında sizinle görüşmek için Kudüs'e döneceğini söyledi. Toplantıya katılanlara ülkedeki durumun eskiye nazaran çok daha iyi olduğunu ifade ederek Hazretlerinin¹⁸⁷ Suriye milletine yönelik iyi niyetlerini bildirmiş. Adamın hareketleri bende şüphe uyandırmadı. Vilayet-i Celile makamına haberleri günlük olarak aktarmaya devam edeceğim.

Sayda Kaymakamı Ziya"

Beyrut Valisi'nin Raporu

Ayın 16'sında Beyrut Valisi'nden telgrafla, 917-1025 numaralı şifreli bir rapor aldık. Vali, raporunda Beyrut'taki Polis Müdürlüğünden bazı Hristiyanların hareketlerine dair aldığı bilgilere yer vermişti. Raporda, Abdülkerim el-Halil Bey'in seyahatinden ve Beyrut-Sayda'daki toplantılarından hiç bahsedilmemişti. Halbuki kumandanlık kendisine bu konuyla ilgilenmesini emretmişti.

186 Hatıralar Latin harfleriyle yazılı olduğundan bu ismin Reşid mi Raşid mi olduğuna karar veremedik. (Meydâni)

187 Cemal Paşa olmalı.

El-Âmilî'nin Dördüncü Raporu

18 Haziran 1915'te Ahmed Said el-Âmilî'den dördüncü bir rapor geldi:

“Şeyh Reşid Asîrân'ın evinde bir toplantı düzenlendi ve bu toplantıya Abdülkerim Halil Bey, Şeyh Muhammed İbrahim, Şeyh Ahmed Rıza ve Rıza es-Sulh Bey katıldılar. Bundan sonra el-Cevherî'nin evinde başka bir toplantı daha yapıldı. Bu ikinci toplantıya yaklaşık 30 kişi katıldı. Söz konusu toplantıların amacı, bu bölgeden başlayacak geniş çaplı bir ayaklanmaya zemin hazırlamak. Paşa'ya bu konuyla ilgili kapsamlı bir soruşturma yapmasını tavsiye ediyoruz. Yoksa bölgedeki durum kontrolden çıkabilir.”

İstihbarat Şube Riyaseti'ne bu raporu destekler nitelikte haberler de ulaşmıştı. Ancak Beyrut Valisi bunlarla fazlaca ilgilenmediği gibi, bize bu kapsamlı planlar hakkında bilgi vermeye de yanaşmamıştı.

Problemlerin Çözölmeye Başlanması

Bu hadiseden iki gün sonra Sayda Kaymakamı'ndan şifreli bir telgraf aldık. Telgraf bu defa bize hitaben yazılmıştı:

“Önceki telgraflarımı Vilayet-i Celile'ye ve onun üzerinden Dördüncü Ordu Kumandanlığı'na yazıyordum. Size bildirdiğim planın arkasında, bu işten para kazanmak isteyen nüfuz sahibi bazı aileler ile yalnızca nüfuzunu artırmak isteyen bazı zengin aileler var. Bundan dolayı, bölgede ispiyonculuk ve bozgunculuk faaliyetleri iyice arttı.

Günlük olarak iki parti veya iki zıt kütle hakkında haberler alıyorum: Birinin lehinde olan bir gelişme, diğzerinin aleyhinde oluyor. Bütün bu haberlerin ardındaki hakikatin karmaşıklığı beni hayrete düşürüyor. Bu sebeple vilayet makamına günlük olarak farklı kaynaklardan aldığımız haberleri göndermekle yetiniyorum. Bunların çoğu iki tarafın birbirleri aleyhindeki iddialarına dayanan yalan haberler de olsa, bunlar sayesinde bazı hakikatlere ulaşmanın mümkün olduğu kanaatindeyim.

Bu sebeple Vilayet-i Celile'ye gönderdiğim ve size de iletildiğini düşündüğüm raporlara göz atabilirsiniz. Bu raporlarda, konu hakkında öğrenmek istediğiniz bazı bilgileri bulacaksınız.

Sayda Kaymakamı Ziya”

1915 Haziran'ında, biz bu şifreli raporları almaktayken, Şeyh Esad eş-Şukayrî yanımıza gelerek bize şöyle dedi:

“Abdülkerim el-Halil Bey’e ve arkadaşlarına çok güveniyorsunuz. Ancak bu adam devlet düşmanı Rıza es-Sulh Bey’le birlikte Suriye’de büyük bir isyan hazırlığında. Sizin şu sıralar Kanal konusuyla ilgilenmenizi fırsat biliyor.

Kamil el-Esad Bey’den planların iyice olgunlaştığına ve yakında bir isyan çıkarılacağına, isterse Cemal Paşa’yı ziyaret ederek bunları kendisine anlatabileceğine dair haber aldım.”

Kamil el-Esad Bey’in Davet Edilmesi

Kamil el-Esad Bey, Cebel-i Âmil’de tanınan bir kimseydi. Meclis-i Mebusan’da bu bölgenin vekilliğini yapmış ve bölge halkının güvenini kazanmıştı. Farklı bölgelerde idarecilik yapması ve Osmanlı Devleti’ne hizmetleri sebebiyle Türkiye’deki idarecilerin güvenini de kazanmıştı.

Ahmed Cemal Paşa, Kamil Bey’in Kudüs’e çağırılmasını emretti. Emre uyarak vakit kaybetmeden şehre gelen Kamil Bey’in yanında, bölgenin önde gelenlerinden Muhammed et-Tamir Bey, Hacı İbrahim el-Abdullah ve Mahmud Emin Bey de vardı.

Kamil el-Esad Bey Kudüs’te

Ahmed Cemal Paşa, bana Kamil el-Esad Bey’i şehre varır varmaz karşılamamı ve yanına getirmemi emretti. Paşa’nın artık Sayda ve civarında Osmanlı Devleti aleyhine yapılan planlarla ciddi bir şekilde ilgilendiğini görüyordum.

23 Haziran 1915 tarihinde Kamil el-Esad Bey, Kudüs’e ulaştı. Onu Paşa’nın emrettiği üzere karşılarak arabayla Cemal Paşa’nın karargaha dönuştürdüğü Tur Sarayı’na götürdüm.

Paşa, bir kişiyi makamında kabul edeceği vakit onu dışarıda uzun süre bekletmeyi ve uzun süre ayakta bırakmayı adet haline getirmişti. Böylece ziyaretçileri Paşa’nın makamından ve heybetinden nasiplerini almış oluyorlardı.

Gerek İstanbul’da gerek başka Türk bölgelerinde görev yaptığı dönemde Paşa’nın böyle bir adeti yoktu. Ancak Dördüncü Ordu bölgesine gelince bölge insanının sadece kendilerine üstünlük taslayanlardan korktuklarını anladı. Mütevazı ve yumuşak davranırsa ona sırtlarını

döneceklerini, bu sebeple de azamet ve haşmet dolu bir tavır takınması gerektiğini düşünmeye başladı.

Bu konuda bana şu sözleri söylemişliği dahi vardır: “Buraya ilk geldiğim zamanlar niyetim barışçıl ve şefkatli olmaktı. Suriye Valisi Hulusi Bey’in Fransız Konsolosluğu’nda bulduğumuz belgeleri Divan-ı Harb-i Örfi’ye teslim etme teklifini bu sebeple reddetmiştim. Ne var ki, bu şefkatli tavrın sonucu yeni bir çıkmaza girmek oldu. Eğer işi baştan sıkı tutsaydık bu adamlar bize tuzak kurmaya yeltenemezlerdi. Üstelik de biz onların topraklarını düşmandan korumaya çalışırken...”

İşte Ahmed Cemal Paşa’nın bu konudaki kanaat ve düşünceleri böyleydi. Kendisine Kamil el-Esad Bey’in geldiğini ve Tur Sarayı’na ulaştığını bildirdiğimde, onu hemen içeri çağırmamı istedi. Kamil Bey’le yanına girdiğimde Kudüs manzaralı odanın ortasında ayakta beklediğini gördüm. Kamil Bey’i çok sıcak bir şekilde karşılayan Paşa, kendisiyle tokalaştıktan sonra oturmasını söyledi.

Bu sıcak karşılama, Ahmed Cemal Paşa’nın Sayda’da neler olduğuna dair merakını olduğu kadar gerçek karakterini de ortaya koyuyordu.

Ahmed Cemal ve Bekir Sami

Ahmed Cemal Paşa ile Kamil el-Esad Bey arasındaki konuşmaya geçmeden önce Ahmed Cemal Paşa’nın Bekir Sami Bey’i hiç sevmediğini söyleyelim. Onun samimi olduğuna da, devlete ve İttihat ve Terakki Partisi’ne olan bağlılığına da inanmıyordu. Çoğu zaman onun hakkını şöyle derdi: “Bekir Sami Bey temiz kalpli, safdil bir adam. Bu tıynet-te bir adamın Beyrut gibi büyük ve kalabalık bir vilayeti idare etmesi münasip değil. Dahilde ve hariçte bu vilayete ilişkin yapılan planlar ve oynanan oyunlar da cabası. Basit bir adam (Hacı Baba) olan Bekir Sami Bey’in böyle bir bölgede yönetici olmaması lazım. Kendisi aleyhinde kurulan tuzaklara, bu tuzaklardan tamamen bihaber bir şekilde hizmet dahi ediyor.”

İşte Ahmed Cemal Paşa’nın Bekir Sami Bey hakkındaki hisleri böyleydi. Ona güven duymasına mani olan başka etkenler de vardı: Çeşitli yerlerden gelen raporlarda, Beyrut Vilayeti’ne tayin edilen Bekir Sami Bey’in bazı Hristiyan grupları gözetlediği, kendileriyle toplantılarda ve kumar masalarında tanışıp dostluk kurduğu söyleniyordu. Aralarındaki

dostluk ve valinin saf bir adam olması, bu şahısların valinin ruhu duy-maksızın vilayetin kaderinde rol oynamalarını mümkün kılıyordu.

Ayrıca Bekir Sami Bey'in, Beyrut Valisi olarak görev yapmasının uygun olmadığına delalet eden bir başka özelliği daha vardı: Gösterişi ve törenleri çok seviyordu. Bu nedenle yabancılarla ve yabancılara me-yilli gruplarla çok oturup kalkmaya başlamıştı. Böyle bir tavır, savaş günlerinde ülkenin içinde bulunduğu durumla asla bağdaştırılamazdı.

Devletin içinde bulunduğu istisnai şartlar Beyrut Valisi'nin kararlı ve sert bir idareci olmasını gerektiriyordu. Ne var ki Bekir Sami Bey bu özelliklere sahip olmadığı gibi, İstanbul hükümetinin belirlediği siyase-ti uygulayacak güçte de değildi.

Ahmed Cemal Paşa'yla Bekir Sami Bey arasındaki mesafenin bir nedeni daha vardı. Vali, jurnallerden, ispiyonlardan hoşlanmayan bir kişiydi, ki bu huyu, onun gerçekleri öğrenmesine mani oluyordu. Vali, doğru olanlar da dahil olmak üzere kendisine iletilen tüm siyasi haber-lerle alay ediyordu. Bu nedenle, apaçık gerçekleri dahi göremiyordu. Bölgede isyan çıkarmayı planlayan kişiler bu durumu öğrendiklerinden beri onunla oynamaya başlamışlardı. Gerçek kimliğini tespit edeme-diğimiz, Ahmed Said el-Âmilî adlı şahıs bu durumu ifşa etmeseydi ve Kamil el-Esad Bey bize gerçekleri anlatmasaydı Arap isyanı daha da genişleyecekti.

Bekir Sami Bey'in saf biri olmadığını, Paşa'nın ifadesiyle "Hacı Ba-ba" olmadığını söyleyebiliriz. Kamil el-Esad Bey ile Ahmed Cemal Paşa arasında geçen konuşma bunun ispatıdır:

– Bir süredir Suriye bölgesinde ayaklanma çıkarmak için propa-ganda yapılmaya başlandı. Aynı zamanda hem Sayda'da, hem de Zah-le'de çalışmalar yapılıyor. Lübnan Cemiyeti grubu Zahle bölgesinde, Adem-i Merkeziyet Partisi grubu ise Sayda tarafında faaliyet gösteriyor.

– Lübnan ve Suriye grupları farklı siyasi görüşlerde olmalarına rağ-men birlikte mi çalışıyorlar?

– Evet, birlikte çalışıyorlar, zira ortak bir hedefleri var. Osmanlı Devleti'ne direnmek ve Fransa'yı bölgede muktedir kılmak.

– Öyleyse bu ülkelerin Osmanlı'dan ayrıldıktan sonra bağımsız ol-ması için savaşıyorlar.

– Asla.

– Peki yeni faaliyetleri ne yönde?

– Abdülkerim el-Halil, bölgedeki Osmanlı kuvvetlerinin ne kadar olduğunu tam olarak biliyor ve mevcut durumun ayaklanma hareketi için oldukça uygun olduğunu düşünüyor. İtilaf Devletleri ne kadar çaba harcarsa harcasınlar bu sahillere saldıramayacaklarını düşünüyorlar. Bunun iki sebebi var: Birincisi bölgedeki mevcut güçlerden korkmaları ve yeni cephele açmak istememeleri, ikincisi ise halka güvenmemeleri. Bu sebeple şimdiden halkın bir isyan çıkarmasını sağlamak için çalışmaya başladılar. Ordugaha soktuğunuz Abdülkerim el-Halil Bey kuvvetlerinizin sayısını öğrendi. Kendisi, ayaklanmanın güçleriniz Boğazlara destek olmak üzere gönderildikten sonra çıkarılmasının uygun olduğu kanaatinde. Bu sebeple Sayda ve Beyrut'taki taraftarlarını gezip onları ayaklanmaya davet etmeye başladı.

– Elinizde bu savlarınızı destekleyen deliller var mı?

– Bu konuda iki delilim var.

Birincisi, Abdülkerim el-Halil'in bölgedeki göreviyle ilgili, artık doğruluğu kesinleşen söylentiler ve kendisinin Rıza es-Sulh Bey, Abdülvehhab el-İngilizî ve arkadaşları ile düzenli toplantılar yapması.

İkincisi, Şeyh Muhammed İbrahim'in verdiği bilgiler. Ensar ahali-sinden Şeyh Muhammed Abdülmünim bana şunları aktardı: Köylüsü olan Şeyh Muhammed İbrahim, onun ve diğer köylülerin önünde Abdülkerim Halil Bey'in kendisini ziyaret ettiğini, ayaklanma çıkarmak için ondan destek istediğini, ayaklanmanın vaktinin geldiğini ve yakında isyan ateşinin her yere yayılacağını söylemiş. Bu sözleri duyanlar arasında Şeyh Reşid Asîrân, Şeyh Ahmed Rıza, Şeyh Ahmed Arif ez-Zeyn ve şerikleri Rıza es-Sulh Bey ile isimlerini hatırlamadığım arkadaşlarının da olduğunu ifade etti.

Kamil el-Esad Bey, Cemal Paşa'ya bu bilgileri Sayda Kaymakamı'na teyit ettirebileceğini, kendisine bu meseleyi arz ettiğini ve hatta Muhammed Abdülmünim'in önünde konuyu ikinci bir kez daha açtığını söyledi.

Ahmed Cemal Paşa ile Kamil el-Esad, aralarında geçen konuşma sırasında sık sık Arapların Osmanlı'ya karşı olan tutumlarına değindikler. Kamil Bey soydaşlarının devletle tek yürek ve tek yumruk olduğunu, Paşa'nın izin vermesi halinde memleketine dönerek gönüllülerden bir birlik oluşturabileceğini ve kendisinin asla yabancıların oyuncacı olmayacağını söyledi.

Ahmed Cemal Paşa ona devletine olan bağlılığından dolayı teşekkür ettikten sonra kendisini destekleyeceğini söyledi.

Aynı akşam Ahmed Cemal Paşa'nın odasında bir toplantı düzenlendi. Bu toplantıya Erkan-ı Harbiye Reisi Ali Fuad Bey ve Mısır İşleri Şubesi Reisi [Fuad] Selim Bey katıldı. Toplantıda, Kamil el-Esad Bey'in ifadesi doğrultusunda Sayda Kaymakamı Ziya Bey ile ifadede adı geçen tüm diğer şahısların tutuklanmaları, evlerinin ve şüpheli diğer yerlerin aranması ve bu şahısların hepsinin Âliye'deki Divan-ı Harb-i Örfi'de yargılanmaları kararlaştırıldı.

Aynı zamanda Beyrut Polis Müdürü'ne ve çeşitli bölgelere, bazı belirli şüpheli şahısların izlenmesi, bazılarının da tutuklanması yönünde telgraflar çekildi.

Neredeyse bütün tutuklanmalar kısa sürede tamamlandı. Tutuklananlar, arama sırasında bulunan belgelerle birlikte Âliye'deki Divan-ı Harb-i Örfi'ye gönderildiler. Bu davanın ve ilgili diğer davaların görülmesi sonrasında, 15 Ağustos 1915'te Divan-ı Harb-i Örfi aşağıda isimleri bulunan şahısların idam hükmüne dair bir karar çıkardı.

İdama Mahkum Edilenler

Âliye'de kurulmuş olan Divan-ı Harb-i Örfi, Ceza Kanunu'nun 54. maddesine binaen şu şahısların idamına hükmetti: Arap Edebiyatçıları Kulübü [El-Müntedâ el-Edebi] Başkanı Abdülkerim el-Halil, avukat ve Cüneyn İdare Meclisi üyesi Selim el-Ahmed Abdülhadi, Muhammed ve Mahmud el-Mahmasânî, tüccar Mahmud el-'Azm, Nuri el-Kâdî, Abdülkadir el-Hurasâ, gazeteci ve *Nehrül-Âsî* gazetesinin sahibi Muhammed el-Armenâzî, maliyede tahsil memurlarından Naif [Efendi] Tellu, Lazkiye evkaf memuru Muhammed Müslim Abidin, Ba'lebek Belediye Başkanı Salih Haydar, Yafa eşrafından olan, Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda eski Kudüs vekili Hafız Said, ve Benî Sa'b Müftüsü Şeyh Said el-Keremî.

Ayrıca şu kişilerin de gıyaplarında idam hükmü verildi: Refik el-'Azm, Hakkı el-'Azm, Reşid Rıza, Davud Berekat, Fâris Nemer, [Doktor] Şibli Şümeyl, Halil [Efendi] Mutrân, Corc Abdülmesih, Cebrail Asaf, Necib Garveri, Alfred Garveri, Corc Bahrî, Aziz Bahrî, el-Emir Halil Ebu'l-Luma, Halil Bulâd, Hanri Habib Bülâd, Necib Büstânî, Yusuf

Büstânî, Filib Şeyhâ, Necib Kuttân, Necib Karîsânî, Corc Românî, Corc Karîsânî, Kafil Eve, Can Ubeyd, Necib Atenâce, Doktor Grozozî Nime-tullah Gânem, Rufâil Garre, Mişel Lütfullah, Doktor Yusuf Kehîl, Şeyh Yusuf el-Hâzen, Corc Hayr, Reşid Hıyyât, Edmon Melhame, Doktor Halil Şakka, Yusuf Sem'ân Sidnâvî, İlyas Hüneyn¹⁸⁸, Selim Şümeyl, Yusuf [Habib] Zenâbezi, İlyas Zehhâr, Alfons Zeyniyye, Kostantin Bunni, Abdülğani el-'Ureysî, Hamed ve Hasan Hammâd.¹⁸⁹

Çok sayıda kimseye de müebbet hapis cezası verilmişti. Bunların başında Rıza es-Sulh, Esad Haydar Bey ve Doktor Hüseyin Haydar Bey geliyordu.¹⁹⁰

Cemal Paşa'nın Kararı

Cemal Paşa idam hükümlerini bu kez, önceki sekiz idam hükümden farklı olarak hemen tasdik etmedi. Çünkü elindeki listeleri, tutuklu olmayan mahkumlardan ve tutuklu mahkumlardan oluşan iki gruba ayırarak incelemeye karar vermişti. Birinci grupla ilgili olarak Divan-ı Harb-i Örfî'den çıkan kararları okumakla yetinmişti. Kendisine istediği belgeleri şu şekilde sınıflandırarak sunduk:

1. Divan-ı Harb-i Örfî kararları, yani Âliye'deki Divan-ı Harb-i Örfî'nin verdiği hükümler.
2. Hükümle ilgili kararlar.
3. Gıyaplarında hüküm verilmiş şahıslarla ilgili olarak İstihbarat Şubesi tarafından hazırlanan rapor. Bu raporda söz konusu şahısların her birinin hayat hikayesi, doğum yeri ve tarihi, yaşı, siyasi faaliyetleri, ülkeyi terk ettiği zaman ve terk etmeden önceki mesleği yazılıydı.

188 Arapça metinde "Zenariri" şeklinde yazılmıştır. Zira Meydânî'nin intihal yaptığı metinde iki İlyas bulunmaktadır. Bunlardan biri İlyas Hüneyn, diğeri İlyas Zühhar'dır. Yusuf Zenabezi'nin yanlış okuduğu soyadıyla İlyas'ın birleşiminden "İlyas Zenariri" adını yaratmıştır. *Âliye Divan-ı Harb-i Örfîsi*, 125.

189 Meydânî, hakkında gıyaben idam hükmü verilenlerden Asaf'ı "Asfar"; "Garuri" olarak da okunabilecek Garveri'yi "Azuri"; Hanri'yi "Henri"; Românî'yi "Dumânî"; Kafil Eve'yi "Kamil Edde"; Atenâce'yi "Gannace" ve Şakka'yı "Meşakka" şeklinde yazmıştır.

190 Orijinal metinde gıyaplarında idam hükmü verilenlerin arasında yer almakla birlikte, Meydânî'nin isimlerini zikretmediği kişiler şunlardır: İlyas Hüneyn, Maryus Şümeyl, Fuad el-Hatîb, Abdülhafız Efendi b. Mahmud el-Hasan, Rızkullah Arkaş, Selim Sabit, İzzet el-Abîd, Şükrü Gânem ve Aziz Ali. *A.g.e.*, 125.

Raporda ayrıca, bu şahısların halihazırda Suriye-Lübnan'da bulunan yakın akrabalarının isimleri yazılıydı.

Bütün bu belgeleri Ahmed Cemal Paşa'ya aynı gün öğleden sonra takdim ettik. Belgeleri kendisine verdiğimde bana şöyle dedi:

– Bu şahıslara ne yapmamı istiyorsun?

– Efendim.

– Ülkenin önde gelen, nüfuz sahibi kişileri olmalarına rağmen bu defa onları savunmadığını görüyorum.

– Evet efendim. Zira yurt dışındalar. Dünya Savaşı bitince genel af ilan edilebilir ve bu af bütün bu şahısları kapsayabilir. Dolayısıyla haklarında verilen karara itiraz etmem yersiz olur.

– Öyleyse bu kişileri yakalayıp haklarındaki cezayı infaz etmeye gücümüzün yetmeyeceğini düşünüyorsun.

– Efendim!

– Şimdi olmasa bile, kuvvetlerimiz Mısır'a girdiğinde onları mutlaka yakalayacağım. O zaman savaş kimin kazandığını görecekler.

– İşte benim istediğim de bu Paşa Hazretleri. Ancak bu konuda net bir şey söylemememin sebebi bu şahısların şu anda burada olmamaları.

Ardından Ahmed Cemal Paşa kalemini alarak içerisinde kırmızı mürekkep bulunan divite batırdı. Belgeleri imzalarken şöyle dedi:

– Bu kırmızı mürekkebin her bir damlası bana askerlerimizin, mil-letine ve devletine ihanet edenler yüzünden dökülen kanlarını hatırlatıyor.

Her attığı imzada biraz daha hiddetleniyordu. Bana öyle geliyordu ki, bu idam kararlarını imzalayarak öfkesini dışa vuracak ve ardından rahatlayacaktı.

Adet olduğu üzere, idamı gerçekleştirilecekler hakkındaki belgeleri de üç gruba ayırdık:

Birincisi meclisin hazırladığı fezleke ile Divan-ı Harb-i Örfi'den çıkan kararları içeriyordu. İkincisi Cemal Paşa'nın bu tür davalarda danıştığı Adli Heyet kararını içeriyordu. Üçüncüsü ise İstihbarat Şubesi'nin idama mahkum edilenler hakkındaki raporuydu.

Dördüncü Ordu Kumandanı'na sunduğumuz 19 Ağustos 1915 tarihli son listenin metni şu şekildeydi:

“Dördüncü Ordu Kumandanlığı İstihbarat Şubesi

Umumi 9175

Divan-i [Harb-i] Örfi, aşağıda isimleri geçen şahıslara Dördüncü Ordu Kumandanlığı'na bildirilen gerekçelerle idam cezası vermiştir:

1. Abdülkerim el-Halil: Başlangıçta Osmanlı Devleti'ne sadakat ve devletli Ahmed Cemal Paşa'ya bağlılık göstermiş, ancak daha sonra gizlice Rıza es-Sulh Bey'le birlikte bölgede kargaşa çıkarmaya ve Osmanlı Devleti aleyhine ayaklanma fitilini ateşlemeye çalışmıştır. Adem-i Merkeziyetçilerin Dördüncü Ordu Kumandanı'na karşı hazırladığı komploları tasvip etmediğini ve öfkeyle karşıladığını söylese de [Adem-i Merkeziyet] parti[sı]nin faal bir üyesi olarak çalışmıştır.

2. Selim el-Ahmed Abdülhadi: Cüneyn ahalisindendi ve bölgenin idare meclisi üyesiydi. Şahıs aslında [Adem-i Merkeziyet] parti[sı]nin faaliyetlerine herhangi bir şekilde müdahil olmamıştır. Ancak Mısır'dan gelen mektup onun partinin Cüneyn mutemedi olduğunu göstermektedir.

3. Muhammed el-Mahmasânî: Beyrut'ta Adem-i Merkeziyetçiliğin ateşli savunucularından ve partinin kurucu üyelerindendi. Osmanlı Devleti'nin azıllı düşmanlarındandı. Yürüttüğü faaliyetler ve yaptığı açıklamalar Türkiye'nin amansız bir düşmanı olduğunu ve Türkler aleyhine çalışmaktan asla vazgeçmediğini göstermektedir. Divan-ı Harb-i Örfi'de Türkleri hiç sevmediğini ve var gücüyle ülkesini Türklerin idaresinden ve zulmünden kurtarmak için çalıştığını itiraf etmiştir. Devletin varlığı açısından tehdit oluşturan ve devletin birliğini bozmak için çalışan bir kişiydi.

4. Mahmud el-Mahmasânî¹⁹¹

5. Mahmud el-Acem: Beyrut ahalisinden bir tüccardı. Faal olmakla beraber, Adem-i Merkeziyet Partisi üyesiydi. Gayretli bir gençti. Partiyi her ay üzerine düşen aidatı ödeyerek destekliyordu. Ancak parti için fiilen çalışmadığından devlet açısından tehlike arz etmiyordu.¹⁹²

6. Nuri el-Kâdî: Adem-i Merkeziyet Partisi'nin çok tehlikeli bir üyesiydi. Casusluk şebekelerine aracılık yaparak iki taraf arasında belge

191 Hatıratın yazarı, bu şehide ilgili bölümde, kardeşi Muhammed el-Mahmasânî hakkında yazdıklarını, hiçbir ilave yapmadan aynen tekrarlamıştır (Meydânî). Meydânî'nin iddiasının aksine, intihalin kaynağı olan metinde yer alan bilgiler ikisi arasında fark olduğunu göstermektedir. *A.g.e.*, 118.

192 Kaynak metinde Beyrut'taki şubeye dahil olduğu ve aidatını muntazaman verdiği ifade edilmiştir. *A.g.e.*, 121. Gerisi Meydânî'nin eklemesidir.

alışverişini sağlıyordu. Ayrıca yabancı posta yazışmalarında da aracılık yapıyordu. Şahıs, bu bozguncu hareketin idaresinde güçlü ve ülkeler indinde nüfuzlu olmasa da her halükarda bulunduğu ortamda etkiliydi. Türklerle Arapların arasının açılmasında, bölgedeki Fransız nüfuzunun artmasında ve Türk-Arap birliğini ve yakınlığını sağlamaya çalışan propagandalara engel olunmasında güçlü bir rol üstlenerek cemiyet azaları arasındaki haberleşmeyi sağlamaya yardım ediyordu.¹⁹³

7. Abdülkadir el-Hurasâ: Beyrut'un ileri gelenlerindendi. Partije [Adem-i Merkeziyet Partisi'ne] üye olmasına, Mısır'daki destekçileri ve arkadaşları vesile olmuşlardı. Parti için Mısır'dan haber taşımakla görevli olan bu şahıs, Beyrut şubesine üyeydi. Ancak parti işleriyle fazla ilgilenmiyordu. Türklere düşman değildi, sadece onların kendisini sevmediğini ifade ediyordu. Abdülkadir el-Hurasâ mevcut durumda devletin selameti açısından tehlike arz etmiyordu.¹⁹⁴

8. Naif [Efendi] Tellu: Bekaa bölgesinde maliye idaresinde memurdu. [Adem-i Merkeziyet] parti[si]nin aktif bir üyesiydi. Parti, kendisinden pek çok konuda destek almaktaydı. Bu nedenle onu üye sayısını artırarak partiyi canlandırması için mutemet olarak tayin ettiler. Bölgesinde tahsil memuru olarak nüfuzunu kullanan bu adam devletin faaliyetlerini eleştiriyor ve toplanan paranın Arapları ebediyen sömürmek niyetinde olan Türklere gönderildiğini söylüyordu. Bu gibi propagandalarla bölgede Osmanlı Devleti ve Türkler aleyhinde bir hava oluşmasına sebep olmuştu.

Bu şahıs Osmanlı Devleti'ne düşmandı. Türkleri sevmez ve Arapları Türklerden ayırmak için çalışırdı. Bu sebeple çok tehlikeliydi.¹⁹⁵

9. Muhammed Müslim Abidin: Lazkiye Evkaf İdaresi'nde memurdu. Deliller onun Adem-i Merkeziyet'e üye olmadığı gibi gerek bölgede, gerek bölge dışında partiyi desteklemeye yönelik herhangi bir

193 İntihal yapılan kaynakta sadece "evrak-ı muzırrayı Fransız postahanesinden alan" kişi olduğu ve "şube mühürlerini Mahmud el-Mahmasani'den alıp ait olduğu yerlere" götürdüğü belirtilmiştir. *A.g.e.*, 124.

194 Mahkumiyet sebeplerini gösteren kaynakta Adem-i Merkeziyet'e üye olduğu, şube mühürlerini Mısır'dan Beyrut'a getirdiği ve Hurasâ'nın Beyrut şubesi azasından olduğu belirtilmektedir. Hakkındaki diğer bilgiler Meydâni tarafından icat edilmiştir. *A.g.e.*, 122.

195 Meydâni'nin Naif Efendi Tellu hakkında bilgi verirken de hayal gücünü zorladığını söylemek mümkündür. *A.g.e.*, 121.

faaliyette bulunmadığını gösteriyordu. Bu şahıs, Arapçayı savunmasına rağmen Osmanlı Devleti aleyhine veya Türklerle Arapların arasını açmak niyetiyle herhangi bir şey yapmamıştı.

Hakkı el-'Azm Bey'in eski dostuydu ve onunla uzun zamandır mektuplaşıyordu. Hakkı Bey, aralarındaki hukuka istinaden ona bir mektup yazarak partiye üye olmaya davet etmişti. Şahıs hakkında idam kararı verilmesine gerekçe olarak gösterilen tek delil işte bu mektuptu. Ne devlet düşmanıydı, ne de Türklerle Araplar arasında fitne çıkarmaya çalışıyordu. Korkulacak bir tarafı yoktu.¹⁹⁶

10. Salih Haydar: Ba'lebek Belediye Reisi'ydi. Bölgesinde nüfuz sahibi bir kişiydi. Ba'lebek Belediyesi'nin başında bulunması, partinin bölgedeki nüfuzunu artırmasını ve rahatça propaganda yapılabilmesini sağlamıştı.

Salih Haydar, Osmanlı Devleti aleyhine savaşan tehlikeli bir adamdı. Türklerle Araplar arasına nifak sokulmasına hizmet ederek Osmanlı birliğini yıkmaya ve Bekaa ve Ba'lebek bölgelerinde fitne çıkarmaya çalışmıştı. Devletin ve ülkenin selameti açısından tehlike arz ediyordu.

11. Hafız es-Said: Yafa eşrafındandı. Beldesine samimi bir şekilde hizmet etmişti. Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na Kudüs mebusu seçilmişti. Ancak Lütfi Fikri Bey onu son yolculuğunda etkileyerek İttihatçılara düşman yapmıştı. Bu dönemden itibaren İttihatçılara kin gütmeye başlamıştı. Partinin Yafa mutemedi olması devlet açısından herhangi bir tehlike oluşturmuyordu, zira bölge halkı devleti samimi bir şekilde destekliyordu.¹⁹⁷

12. Said [Efendi] el-Keremî: Benî Sa'b müftüsüydü. Benî Sa'b'daki mutemetleri olmasına rağmen aslında Adem-i Merkeziyet Partisi'ni desteklemiyordu. Devletin bölgedeki otoritesi açısından tehlike arz eden bir kişi değildi. Divan-ı Harb-i Örfî'de ve çeşitli mahfillerde devlete hizmet edeceğine ve Türklerle Araplar arasındaki bağı güçlendirmek için çalışacağına vurgu yapmıştı.

196 Hakkı Bey, mektubunda Muhammed Müslim b. Abidin'i cemiyete üye olmaya davet etmemiş, Abidin'in cemiyete üye olduğunu belirtmiştir. *A.g.e.*, 121.

197 İttihalin yapıldığı kaynakta, örgütün Yafa mutemedi olduğu ve kendisine Mısır'dan "bazı paketler gelmiş olduğunu" itiraf ettiği belirtilmekte, bunun dışında herhangi bir bilgi verilmemektedir. *A.g.e.*, 120.

İdam Hükümünün Onaylanması

İşte mevzubahis şahısların idamıyla ilgili olarak Ahmed Cemal Paşa'ya sunduğumuz belgeler bunlardı. Kendisi bu listeden sadece dokuz kişinin idamını onayladı. Ba'lebek Belediye Reisi Salih Haydar, Hafız Said Bey, Şeyh Said el-Keremî'nin idam hükümlerini ise müebbet sürgüne çevrildi.

Şeyh Esad eş-Şukayrî, Şeyh Said el-Keremî'yi kurtarmak için büyük çaba sarfetmiş ve sonunda bunu başarmıştı.

21 Ağustos'ta bu şahıslar hakkındaki idam hükmü infaz edildi. Aynı gün gazeteler söz konusu idam hükmü ve gerekçeleriyle ilgili olarak Dördüncü Ordu Kumandanı'nın bir bildirisini yayımladılar.

Milli Partiler

Önceki bölümlerde Adem-i Merkeziyetçilerin ülkede oynadıkları rolden bahsedildi. Ayrıca, İslahat Cemiyeti'ni kurmaları ve Paris Konferansı'ndaki çabaları anlatıldı. Ancak okuyucularımız hala Adem-i Merkeziyet Cemiyeti ve Lübnan Uyanışı Cemiyeti hakkında bilgi sahibi olmadıklarından son olarak bu konuya değinmek istiyoruz.

Adem-i Merkeziyet Partisi

1328 [1912/1913] yılında bir grup Arap, Mısır'da yabancılar hesabına faaliyet göstermeye başladı. Sir Eldon Gorst, Balkan Savaşları'ndan sonra Britanya ve müttefikli Fransa'nın hazırladığı büyük proje için çalışmaya koyuldu. Abdülgani el-'Ureysî'nin Dördüncü Ordu Kumandanlığı'nın yayımladığı kitabın 44. sayfasındaki ifadesine göre projenin hedefi Arap ülkelerini paylaşmaktı. Abdülgani el-'Ureysî bunu şu sözleriyle açıkça ifade etmişti:

“Reşid Rıza bana iki buçuk yıl önce önemli bir resmi kaynaktan (yani Hidiv'den) aldığı bilgilere göre Balkan Savaşları'nın sonucunda Osmanlı Devleti'nin bölüneceğini, Suriye'nin de Hayfa-İskenderun hattı boyunca Fransa'nın payına düşeceğini söyledi. İngiltere ise Hayfa'dan Mısır'a kadar olan bölgeyi, Arap Yarımadası'nı ve Mısır'da hakim olduğu bölgelerden İran'ın İngiliz hakimiyetindeki güney bölgesine, oradan da Hindistan'a kadar uzanan sahayı alacaktı. Böylece İngiltere,

Mısır'dan başlayıp Filistin'e, Şam çöllerine, Irak'a ve oradan da İran ve Hindistan'a kadar uzanan geniş bir bölgeye sahip olacaktı."¹⁹⁸

Abdülgani el-'Ureysi'nin yaptığı bu açıklamalar İtilaf Devletleri'nin Arap topraklarıyla ne kadar yakından ilgilendiklerini gösteriyordu. İtilaf Devletleri'nin Hakkı el-'Azm, Abdülhamid ez-Zehrâvî, Refik el-'Azm ve Şeyh Reşid Rıza'yı bölgedeki nüfuzlarını artırmak için teşvik etiklerini ve 1330¹⁹⁹ [1911/1912] yılında Osmanlı Adem-i Merkeziyetçi İdare Partisi'ni kurduklarını daha önce görmüştük. Partinin kuruluş metni şöyleydi:

"1. Madde

Osmanlı Adem-i Merkeziyetçi İdare Partisi adlı siyasi bir parti kurulmuştur.

2. Madde

Bu partinin kuruluş amacı adem-i merkeziyetçi idarenin olumlu yönlerini farklı dil, din ve geleneklerden gelen çok sayıda unsurdan oluşan Osmanlı halkına anlatmak ve bütün meşru yollarla Osmanlı vilayetlerinin adem-i merkeziyetçi idare üzere yönetilmesini talep etmektir.

3. Madde

Bu parti gizli değildir. Partide gizli bilgiler bulunmaz. Parti adem-i merkeziyetçilik talebini kimseden korkmadan açıkça ilan eder. Çünkü devletin ancak adem-i merkeziyet esasına dayalı bir yönetimle siyasi arenadaki varlığını sürdürebileceğini düşünür."

İşte Adem-i Merkeziyet Partisi'nin kuruluş metnindeki temel maddeler bunlardı. Bu parti resmi olarak 1330, yani miladi 1912 yılında kurulmuş ve sadece birkaç aylık bir süre zarfında Arap beldelerinde büyük bir ilgi ve alaka görmeyi başarmıştı.

Cemal Paşa'nın Adem-i Merkeziyetçilere Düşmanlığı

Bize Mısır'daki Osmanlı temsilciliğinden gelen belgelerden, Adem-i Merkeziyetçilerle Hürriyet ve İtilaf Partisi arasında tam bir uzlaşma olduğu anlaşılmaktaydı. Şöyle ki:

1. Hürriyet ve İtilaf Partisi lideri Sadık Bey ile Adem-i Merkeziyetçi Parti lideri Refik el-'Azm Bey arasında yazılı bir anlaşma vardı.

198 Bu açıklama Meydânî'nin öne sürdüğü gibi 44. değil, 40 ve 41. sayfalardadır.

199 Adem-i Merkeziyetçi İdare Partisi 1912'de kurulduğundan Meydânî daha önceki çoğu örnekte olduğunun aksine burada Rumi değil Hicri tarih kullanmış olmalıdır.

2. Hürriyet ve İtilaf Partisi, Adem-i Merkeziyetçi Parti'yi, Arap bel-delerine haklarının verilmesi ve bu ülkelerin, Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmakla beraber adem-i merkeziyetçilik esasına göre idare edilmesi kaydıyla destekleyecekti.

3. Hürriyet ve İtilaf Partisi, Osmanlı Devleti'nde yönetimi ele geçirmesi halinde Arap vilayetlerinin adem-i merkeziyetçilik ilkesince yönetilmesini kabul edecek ve bu vilayetlerin yönetimini Şefik el-Mü'eyyed el-'Azm'a verecekti.

4. Mısır'daki Adem-i Merkeziyetçiler ve Osmanlı Devleti'ndeki taraftarları da İttihatçılara karşı direnişlerinde onlara destek olmayı ve Hürriyet ve İtilaf Partisi'ni sahip oldukları bütün araçları kullanarak desteklemeyi kabul ediyorlardı.

5. Bu sözleri, Osmanlı Devleti'nde Sadaret makamına getirmeyi düşündükleri Kamil Paşa da teyit ediyordu.

Cemal Paşa'nın Kini Büyük

Kaderin bir cilvesi, Hürriyet ve İtilaf Partisi Adem-i Merkeziyetçilerle birlikte Mahmud Şevket Paşa'nın öldürüldüğü ve Kamil Paşa'nın İstanbul'a geldiği vakit Ahmed Cemal Paşa İstanbul muhafızı olmuştu. Mahmud Şevket Paşa'yı taparcasına seven ve tam bir İttihatçı olan İtilafçı düşmanı Ahmed Cemal Paşa, Arap Adem-i Merkeziyetçilerin faaliyetlerinden hiç hazzetmemişti. Bu kişilere olan düşmanlığı bu dönemde filizlenmeye başlamıştı.

İstanbul'daki Arap milletvekilleri ile Arap eşrafının Enver, Talat ve Cemal Paşa karşısında Aziz Ali el-Mısri olayında gösterdikleri tavır ülkenin kaderini elinde bulunduran bu adamların onlara karşı öfkesini iyice artırmıştı.

Okuyucularımız Adem-i Merkeziyet Partisi'nin nasıl kurulduğunu ve Cemal Paşa'nın payitahta askeri muhafız olarak atanmasından itibaren bu partiye öfke duymaya başladığını böylece öğrenmiş bulunuyorlar.

İttihatçılar yabancı ülkelerde, özellikle de Paris'te Avrupa Müslüman Arap Öğrencilere Yardım Cemiyeti adıyla bilinen bir grup vasıtasıyla ateşli bir propaganda yapıldığını biliyorlardı. Bu cemiyet, aleni bir şekilde Osmanlı Devleti aleyhine çalışıyordu. Bu sebeple İttihat ve

Terakki Cemiyeti bu cemiyete karşı mücadele etmeye karar vererek Fransa'nın başkentinde doğrudan Osmanlı Sefareti'nin himayesinde, İslam Kardeşliği Kulübü [Uhuvvet-i İslamiyye] adlı bir kulüp kurulması için bütçesinden 1000 altın lira tahsis etti. Avrupa Müslüman Arap Öğrencilere Yardım Cemiyeti'nin ilk üyeleri, cemiyetlerini Avrupa'nın farklı bölgelerindeki Arap vatandaşlara yardım etmek için kurduklarını ve Osmanlı Devleti'ne zarar verecek propaganda faaliyetlerinde bulunmadıklarını söylemişlerdi. Bu sözlerinde samimi iseler, peki o zaman neden İslam Kardeşliği Kulübü'ne katılmıyorlardı? Üstelik bu kulüp büyük bir binaya ve üst düzey kulüplerin sahip olduğu her türlü imkana sahipti.²⁰⁰

Bunun nedeni, bu kulübün doğrudan Osmanlı Sefareti'nin himayesinde kurulduğunu bilmeleriydi. Arapların bu kulübe mesafeli durmalarının altında yatan temel sebep buydu. Araplar, İtilaf Devletleri'yle birlikte Osmanlı'ya karşı tek yumruk olmak istiyorlardı.

Paris Konferansı

Elimizde bulunan belgeler, 1913 yılında faaliyete başlayan Adem-i Merkeziyetçilerin, Fransız araçlar tarafından desteklendiğini veya Fransızların bu gruba doğrudan müdahalesinin bulunduğunu gösteriyordu.

İktidara yeniden gelmeleri halinde partinin taleplerini desteklemeleri için İtilafçılarla anlaşılan Şefik el-Mü'eyyed Bey, İstanbul'daki Fransız Sefiri Mösyö Bombard ile bir araya gelerek onunla Suriye'de yapılması gereken idari reformlar, adem-i merkeziyetçi sistem ve Suriye vilayetlerinin üç ayrı emirliğe bölünmesi hakkında görüşmüştü.

Fransız Sefiri'nin konsolosluk evrakı arasında bulunan bir mektubu, bu duruma delil teşkil ediyordu. Ayrıca Mısır Şubesi'nden gelen gizli raporlar da Şefik Bey'in sefir ile taleplerinin gerçekleşmesi halinde emirliğin kendisine tevdi edilmesi hakkında görüştüğünü gösteriyordu.

Şefik Bey ve Mısır'daki yardımcıları, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı destekleyen İngiltere ve Fransa vasıtasıyla iki tarafı oynadılar. Suriye emirliği konusunda hem Fransızlarla hem de İngilizlerle görüşüyor ve her iki ülkeden de destek almaya çalışıyorlardı.

200 Adem-i Merkeziyet Partisi'nin kuruluşuna ilişkin bu noktaya kadar verilen bilgiler yine Âliye Divan-ı Harb-i Örfisi'ndeki izahattan derlenmiştir. *A.g.e.*, 40-45.

Kahire Konferansı

Abdülğani el-‘Ureysi’nin Balkan Savaşları’ndan sonra Suriye’nin bölünmesiyle ilgili verdiği bilgiler doğrudur. Hidiv Abbas Hilmi Paşa da bu bilgileri Ulusal Parti lideri [Muhammed] Ferid Bey aracılığıyla Enver Paşa’ya 1915 yılı Eylül ayında aktarmıştı. Ayrıca, Fransızlarla İngilizlerin Suriye’yi nasıl paylaşacakları konusunda anlaştıklarını da ifade etmişti. Zaten biz de Fransızların Suriye bölgesinde propaganda yaptıklarını görüyorduk.

Bizler de İstanbul Emniyet Müdürlüğü’nde, Kahire’deki Osmanlı Komiserliği’nden şöyle bir rapor almıştık:

“Kahire 22 Mart 1329 (5 Nisan 1913)

Umumi 417

Hususi 9820 – 10817

Şifre

Acil

18 Mart 1329 [31 Mart 1913] tarihli telgrafınıza cevaben

Şefik el-Mü’eyyed Bey bütün gücüyle düşüncelerini hayata geçirmeye çalışıyor. Hidiv Abbas Hilmi Paşa ile iki ay içerisinde üç defa görüştü. Hidiv ona Fransızlarla işbirliği konusunda karşı çıkmaya bile İngilizlere güvenmemesini söyledi.

Gizli ulaklarım bana Şefik Bey’in Fransa’nın Kahire’deki siyasi temsilcisi ile sürekli iletişim halinde olduğunu, bu ay onu üç defa ziyaret ettiğini, ikinci ziyaretinde Şeyh Abdülhamid ez-Zehravi ve İskender Ammûn’un da kendisine eşlik ettiğini, üçüncü ziyaretini ise tek başına yaptığını, ancak Beyrut’un ileri gelenlerinden Fransız Konsolosluğu tercümanı Tueni Bey’in de toplantıya katıldığını söylediler.

Bu elçiler, 18 Mart günü Adem-i Merkeziyetçi liderlerin İskender Ammûn’un evinde Şeyh Abdülhamid ez-Zehravi başkanlığında bir toplantı yaparak Suriye meselesi hakkında konuştuklarını da söylediler.²⁰¹

Bu grupta bağlantılı olan, hatta onların yöneticilerinden olan muhbirim bana mevcut koşullarda Fransız hükümetinin bu toplantıya doğrudan destek vermesinin mümkün olmadığını, ancak Paris’te bir kongre düzenlenmesi halinde mevzubahis şahıslara fiili destek verebileceğini

201 Osmanlı kayıtlarına göre toplantıda Abdülhamid ez-Zehravi, Refik ve Hakkı el-Azm, Şeyh Reşid Rıza ve diğer Adem-i Merkeziyetçiler bulunuyordu. *Ag.e.*, 50.

söyledi. Bu şahıslar Fransız Konsolosluğu ile sürekli irtibat halindeydi. Amaçları Fransızları yaptıkları planlar konusunda düzenli olarak bilgilendirmektir. İskender Ammûn'un evinde yapılan toplantıda yeni kararlar alınmıştı. Bildiğim kadarıyla bu kararlar şöyleydi:

1. Paris'te Arap beldelerinden plana destek veren temsilcilerin katılacağı bir kongre düzenlemek.

2. Suriye beldelerini Osmanlı Devleti'nden ayırmak.

Muhbirimin verdiği bilgilere göre bu ülkelerin, Kahire'deki Fransız Konsolosluğu nezdinde çalışmalar yapan Şefik el-Mü'eyyed Bey'in başkanlığında bir emirlik haline getirilmesi planlanıyordu.

3. Söz konusu planın ayrıntılarını Fransız hükûmetine bildirmek.

4. Fransız hükûmetinin bu ülkeleri himaye etmesini sağlamak.

5. Cebel-i Lübnan'ın kurulacak Suriye Emirlîği'ne katılmasını sağlamak."

Plana Dahil Olanların Faaliyetleri

İşte Kahire'deki Osmanlı temsilciliğinden gelen rapor bu şekildeydi. İttihat ve Terakki yöneticileri rapora çok ilgi göstermişlerdi. Partinin Katib-i Umumisi ve Paris'e gönderdikleri Abdülkerim el-Halil Bey aracılığıyla bu plana karşı mücadele etmek istiyorlardı.

Paris'te bir konferans düzenlenmesi için sarf edilen başka çabalar da vardı. Konferans bugün Lübnan Cumhurbaşkanı olan Şarl Debbâs başkanlığında düzenlenecekti.

Bu çabalar şöyle bir bildiri ile başladı:

Evlad-ı Arab'ı Davet

Biz Paris'teki Araplar olarak Avrupa gazeteleri ve cemiyetleri ile yaptığımız siyasi içerikli görüşmeler doğrultusunda Arap beldeleri, özellikle de Suriye hakkında süregiden uluslararası görüşmeleri değerlendirmek için bir araya geldik. Bu görüşmelerin merkezi idarenin başarısızlığının bir sonucu olduğunu herkes bilmektedir.

Tekrar vurgulayalım ki, bizi bir araya gelmeye sevk eden şey, mevcut durumdur. Paris'teki sayımız üç yüze yakındır. Kahraman atalarımızın kanıyla sulanmış vatanımızın düşman saldırısından korunması, istibdat ve sömürge düzeninden kurtulması ve bölgenin güçlenmesi için iç

işlerinin düzenlenmesine yönelik alınacak tedbirleri belirlememiz gerekiyor. Bu tedbirler sayesinde vatanımızın işgal edilme ve yok olma ihtimali tamamen ortadan kalkacak, istibdat düzeninin zulmü sona erecek ve herkes bizim zulmü kabullenmeyen bir millet olduğumuzu görecektir.

Yapılan görüşmeler sonucunda Suriyeliler olarak önümüzdeki Mart ayının sonlarına doğru bir Arap konferansı düzenlemeyi kararlaştırdık. Bu konferansa Arap beldelerinin önde gelen şahsiyetlerinin, Güney Amerika'da, Kuzey Amerika'da ve Avrupa'da muhacir olan Suriyeli Arapların katılmaları öngörülmektedir. Konferansın hedefi Arap coğrafyasında sosyal ve siyasi dayanışmanın sağlanmasıdır. Bu konferans, Avrupa ülkelerine bizim diri ve çözülmesi mümkün olmayan bir yapıya, sarsılmaz ve ebedi bir milli karaktere sahip olduğumuzu gösterecektir.

Konferansta, Osmanlı Devleti'ne adem-i merkezîyetçiliğin hayat düsturumuz ve hayattaki en mukaddes hakkımız olduğunu, Arapların da ülkeye, özgürlüğe, idareye ve politikaya ortak olduklarını, iç işlerinde ise bağımsız olmaları gerektiğini ilan edeceğiz.”

Böylece Paris'teki toplantının katılımcıları bir heyet oluşturarak bu belgeyi imzaladılar. Bu belgeyle, Avrupa'nın önde gelen temsilcileri ile Avrupa ve Amerika gazetelerinin katılımıyla yapılacak Arap konferansının gündemini ortaya koydular:

“Konferansın ana gündemini oluşturacak konular şunlardır:

- Milli varlık ve işgale direniş
- Osmanlı Devleti'nde yaşayan Arapların hakları
- Adem-i merkezîyet temeline dayalı reformların gerekliliği
- Suriye'den ve Suriye'ye göç

Tartışma ve görüşmeler tamamlandığı zaman konferans kararları onaya gönderilecek ve bunları hayata geçirme hakkı doğacaktır.

İster genç ister yaşlı olsun, kalbi Arap milleti için çarpan herkesi, özellikle de cemiyet yöneticilerini konferansımıza bekliyoruz. Zira bu konferansı temelde onlar için düzenliyoruz. Ya bizzat konferans heyetlerine katılınsınlar yahut da telgraf ve mektup göndererek davamızı desteklediklerini ya da bu davanın müdafii olmak istediklerini bizlere bildirsinsinler. Konferans bu sayede gücünü milletinden alacak ve davasını diğer milletler nezdinde daha güçlü bir şekilde ortaya koyabilecektir.

Böylece tüm gerçekler ortaya çıkacak ve bu millete sesini duyurarak, karanlık dağlar arasından ona yaşam sevinci verecektir.

Bu ışığı alan, görevinin farkında olup yerine getiren herkese selam olsun.

Avni Abdülhadi, Nedre Mutrân, Abdülgani el-‘Ureysî, Şükrü Gâ-nem, Cemil Ma‘lûf, Muhammed Mahmasânî, Şarl Debbâs, Cemil Merdem Bey.²⁰²

Mektup ve telgraflar komisyon katibi adına gönderilecek ve yanıtlanacaktır. Katibin adresi şudur:

Abdülgani el-‘Ureysî, 17. Cadde Cloud Bernard Paris”

Paris Konferansı’nın Başarısız Olması

Paris Konferansı belirlenen vakitte toplandı, ancak konferansı düzenleyen kişilerin hedefledikleri başarıya ulaşamadı. Çünkü hükümet Midhat Şükrü Bey ve Abdülkerim el-Halil Bey’i Paris’e göndererek Müslüman temsilcilerin konferansa katılımını engellemelerini sağladı.

Bu nedenle altı gün devam eden konferansın hiçbir kıymet-i harbiyesi kalmadı.²⁰³ Konferansta alınan kararlar şunlardı:

1. Kapsamlı reformlar Osmanlı Devleti için gerekli ve kaçınılmazdır. Bunlar hızlı bir şekilde gerçekleştirilmelidir.

2. Arapların siyasi hakları teminat altına alınmalıdır. Bu da devletin merkezi yönetimine etkin katılımlarıyla gerçekleşebilir.

3. Tüm Arap vilayetlerinde siyasi haklara sahip adem-i merkeziyetçi birer idare kurulmalı ve bunlar bölgenin ihtiyaçlarını karşılamalı, sorunlarını çözmelidir.

4. Beyrut vilayeti, taleplerini 12 Ocak 1912’de oy birliği ile onaylanan özel bir liste ile göndermiştir. Bu talepler özetle şunlardır: Genel meclislerin yetki alanının genişletilmesi ve yabancı müsteşarların tayin edilmesi. Konferans bu iki talebin karşılanmasını talep etmektedir.

5. Meclis-i Mebusan’da ve Arap vilayetlerinde Arapça’nın resmi dil olarak onaylanması gerekmektedir.

6. İstisnai durumlar haricinde askeri hizmet Arap vilayetlerinde yerel düzeyde yürütülmelidir.

202 Orijinal metinde Şarl Debbâs’ın ismi imzacılar listesinin başında yer almaktadır. Ayrıca Meydânî, imzacı olan Cemil Bey Rum yerine Cemil Merdem Bey’in ismini zikretmiştir. *A.g.e.*, 48.

203 “Adem-i Merkeziyet Partisi” başlıklı bölümden itibaren verilen bilgiler büyük oranda Âliye Divan-ı Harbi Örfi izahatından derlenmiştir. *A.g.e.*, 40-50.

7. Osmanlı hükümetinin [Cebel-i] Lübnan Mutasarrıflığı'na bütçesini iyileştirmesi için yardım etmesi temenni edilmektedir.

8. Osmanlı Ermenilerinin adem-i merkeziyet prensibine dayalı talepleri desteklenmektedir.

9. Bu kararlar Osmanlı hükümetine bildirilecektir.

10. Bu kararlar Osmanlı Devleti ile barış halinde olan hükümetlere de iletilecektir.

11. Konferans Fransa hükümetine misafirperverliği için teşekkürlerini sunar.

Bu kararlara daha sonra aşağıdaki maddeler de ilave edilmişti:

1. Konferansın onayladığı kararların hayata geçirilmemesi durumunda, Arap reform heyetlerine bağlı olan üyeler Osmanlı hükümetindeki makamları cemiyetlerinin özel onayı olmadan kabul etmekten imtina edeceklerdir.

2. Bu kararlar Osmanlı Araplarının siyasi programı olacaktır. Bu programı kabul etmeyen ve uygulanmasını istemeyen hiçbir adayın seçimlerde desteklenmesi söz konusu olmayacaktır.”

İşte Paris'teki konferans için sarf edilen emeklerin neticesi özetle buydu. Biz bu konuyu uzun uzadıya anlatmak istemiyoruz. Çünkü hatıratımızın ilk kısmında bunu zaten yaptık. Ancak Paris Konferansı'na zemin hazırlayan sebeplerden ve Lübnanlı ve Suriyeli gençlerin idamlarıyla ilgisinden biraz bahsetmek istiyoruz. Daha önce bu kişilerin Lübnan Cemiyeti ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti ile ortak hareket etmelerinin bu hadiselerle sebep olduğundan bahsetmiştik.

Şarl Debbâs ile özel bir şekilde tanışmıştım. Bu şahsın *Tanin* gazetesinin Fransızca kısmını yazmak üzere İttihat ve Terakki tarafından payitahta getirildiği sıralarda Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nde görev yapmaktaydım.

Yabancı basının kendileri aleyhinde ülke dahilinde ve haricinde yaptığı propagandaları gören İttihatçılar, kendilerini savunmak ve gerçeği Avrupalılara anlatmak istemişlerdi. Bu savunmanın yabancı gazeteler ve yabancı yazarlar tarafından değil, bizzat kendi gazeteleri ve yazarları tarafından yapılmasını uygun bulmuşlardı. Bunun için *Tanin* gazetesinin Fransızcasını çıkarmak üzere Beyrut'tan Şarl Debbâs'ı çağırmışlardı.

Debbâs'la Nasıl Tanıştım?

Bir gün Talat Paşa beni çağırarak Debbâs'ın İstanbul'a geldiğini söyledi ve sözlerine şöyle devam etti:

– Bu adamı Beyrut'tan bizzat çağırılmış olsalar da aslında ona güvenmiyorlar. Gazetenin siyasi çizgisinin Fransızların istediği doğrultuda değişmesinden endişeleniyorum. Bu sebeple kendisinin sıkı bir şekilde takip edilmesini ve irtibat halinde olduğu kimselerin öğrenilmesini istiyorum.

Adamlarımın takibi neticesinde Debbâs'ın Suriyeli hemşehrileriyle irtibat halinde olduğunu, bunların başında İttihatçı Nazır Süleyman el-Büstânî Efendi'nin geldiğini, bir diğeri de Emin Efendi (avukat şair Emin Takiyyüddin) olduğunu anladım. Buna karşın Debbâs, Arap ülküsü uğruna çalışan milliyetçi gruplardan uzak durmaktaydı.

Aynı zamanda Fransız Konsolosluğu'nu da sık sık ziyaret ediyordu. Bu pek önemli değildi. Çünkü bu dönemde Debbâs'ın kaydadeğer bir nüfuzu yoktu. Ne Fransız Konsolosu ne de biz bu ziyaretlere önem veriyorduk.

Debbâs'la Hüseyin Cahit [Yalçın] Bey'in [1875-1957] yazıhane-sinde tanıştım. Türkçe bilmiyordu. Bundan dolayı özür diledi. Fransızca konuşmaya başladık.

Şarl Debbâs Hakkındaki İlk İzlenimlerim

Şarl Debbâs hakkındaki ilk gözlemlerim onun nasıl biri olduğunu anlamak için yeterli değildi. Sırlarla dolu bir adamdı ve bu sırları hiçbir şekilde dışarıya yansıtmıyordu.

Bir araya geldiğimizde kendisine İttihat ve Terakki Partisi hakkındaki düşüncelerini sordum. Şöyle dedi:

– Ben bu partinin programını destekliyorum. Çünkü ülkeye faydalı pek çok öneri içeriyor. Ancak parti idarecileri, Arapları kendi saf-larına çekmek suretiyle elde edebilecekleri faydadan bihaberler. Oysa amaçlarına ulaşmalarının tek yolu bu.

– Dış güçlerle mi?

– Fransızlarla anlaşmak gerektiğini düşünüyorum.

– Yani bizden Fransızlarla el ele vererek ekonomimizi onlara teslim etmemizi mi istiyorsunuz?

– Asla! Kastettiğim bu değil. Sadece Fransızlarla anlaşmanın Osmanlı için daha hayırlı olduğunu düşünüyorum.

– Sizi böyle düşünmeye sevk eden şey ne?

– Fransızlarla kurduğum dostluk neticesinde bu hakikatin farkına vardım.

– Öyleyse eskiden Fransızlarla dosttunuz, şimdiyse bizim dostumuz olmak istiyorsunuz.

– Siz sözümü alakasız bir yere çekiyorsunuz. Beyrut'ta çıkardığım gazete sebebiyle bazı Fransızlarla dost olsam bile bu sizin görüşünüzü desteklemez. Ben bir Osmanlı vatandaşıyım.

– Öyleyse, İttihat ve Terakki Cemiyeti size güvenebilir.

– Şüphesiz.

Şarl Debbâs'ın Hisleri

İşte Hüseyin Cahid Bey'in ve gazetesinde yazarlık yapanlardan İhsan Bey'in huzurunda Şarl Debbâs ile aramızda geçen uzun konuşmanın özeti buydu. Neticede adamın ustalıkla samimiyet gösterisine rağmen Osmanlıperver olmasının mümkün olmadığını anlamıştık. Zira kalbinde yabancı sevgisi ve devlete karşı hoşnutsuzluk hisleri taşıyordu.

Birkaç gün sonra bu düşüncelerimin doğruluğundan emin oldum. Adamlarımın aktardığına göre, Şarl Debbâs, Serkil Doryan'a, Musa Sursuk ve Şefik el-Mü'eyyed Bey'in önünde İstanbul'a, milletine ve ülkesine hizmet etmek için geldiğini ve burada kalmasının yegane sebebinin bu gaye olduğunu söylemişti. Yani adam hem düşman hem dost rolü oynuyordu.

Ancak hükümet yöneticileri onun bu oyunundan henüz haberdar değildi.

Debbâs Aleyhindeki Rapor

Bu sırada elimize Lübnanlı bir şahıstan Debbâs aleyhinde bir rapor geldi. Raporun metni şöyleydi:

“Şarl Debbâs; Süleyman el-Büstânî, Emin Takiyyüddin ve Doktor Esad Haydar ile birlikte Fransız müdahalesine zemin hazırlamak amacıyla Lübnan'da bir kargaşa çıkarmaya çalışıyor. Debbâs, bu hafta

Fransız Sefareti'ni üç defa ziyaret etti. Salı sabahı saat 10.00'da sefarete giren Debbâs saat 11.30'a kadar orada kaldı.

İkinci ziyaret Çarşamba günü saat 16.00'da gerçekleşti.

Üçüncü ziyaret Cumartesi günü saat 11.00'de gerçekleşti.

Kendisine yakın bir kişiden öğrendiğime göre bu ziyaretler Suriyelilerin ve Lübnanlıların İstanbul'da gizli bir cemiyet kurmalarıyla ilgiliydi."

Önce haberlerin, sonra da bu raporun gelmesi hükümet yetkililerinde bir hoşnutsuzluğa sebep olmuştu. Bu nedenle partinin en önemli isimlerinden, Osmanlı'ya bağlılığıyla bilinen Süleyman el-Büstânî Efendi'ye bu raporda yer alan bilgilerin aslı sorulmuş ve kendisi bu konuda şunları söylemişti:

– Şarl Debbâs'ı yakından tanırım. Kendisi hemşerimdir. Çok zeki bir delikanlıdır. Kendisiyle iftihar ediyor ve parlak bir geleceği olacağını düşünüyorum. Bana devlet karşıtı gizli bir cemiyet kurmaya kalkıştığını söylemediği gibi benim şahsi kanaatim de onun böyle bir girişimde bulunmayacağı yönünde.

Talat Paşa, bize bu raporu getiren ve Süleyman el-Büstânî'ye yakın olan muhbirimizden raporun kaynağını açıklamasını istememişti. Ben Büstânî'nin bir entrikanın parçası olduğunu düşünmüyordum. Fakat, Debbâs'ın samimiyetine de inanmıyor ve onun İttihatçılarla birlikte çalışabileceğini sanmıyordum. Bu sebeple Talat Paşa'ya şöyle dedim:

– Eğer gazetenin Fransızca nüshasını çıkarmak istiyorsak bu konuda bir başkasını da görevlendirebiliriz. Müslümanlar arasında devlete ondan çok daha bağlı kimseler var. Eğer yazarın Hristiyan olması gerekiyorsa dostumuz Corc Harfuş Bey, bu görevi uygun bir ücret karşılığında pekala başarıyla yerine getirecektir.

Talat Paşa'yı bu konuda ikna ettik. Böylelikle, Debbâs'ı bu işte kullanmaktan vazgeçti.

Bize her gün Debbâs hakkında olumsuz raporlar geliyordu. Bazıları şöyleydi:

Kanaatimce, Osmanlı Devleti'ndeki siyasi şubelerin bu tür görevlerde kullandığı yazarların tümü saygın kimseler değildi. Bu yazarlar iki gruba ayrılıyordu:

Birincisi, haberlerini siyasi rakiplerini ispiyonlamak ve erken-ı harbe yaranmak için kullananlar.

İkincisi, menfaatçiler.

Birinci grup yazarlar yaptıkları haberlerde sadece düşmanlık duygusuyla hareket ediyorlardı. Onların devletin maslahatıyla uzaktan yakından ilgileri yoktu. Yegane dertleri, düşmanlarına tuzak kurmaktı. Bunlar devletin başına gelen musibetlerin temel sebebiydiler.

İkinci grup ise birinci grubun tam aksiydi. Bunlar Avrupa devletlerinin kullandığı kimselerdi.

Bizim dairelerimize haber sağlayanlardan bir kısmı da işsiz kalmış gazetecilerdi. Bu gazetecilerin bize hiçbir faydası dokunmuyordu. Çünkü çoğu kez takip edilmesi gereken kimse ile irtibatları olmuyordu. Bir de sahtekarlar vardı. Bunlar da sadece haber uydurmakla ve doğru yalan demeden rapor ardına rapor yazmakla uğraşıyorlardı. Ayrıca, elimize sahte bir rapor ulaştığında hiç düşünmeden onu gerçeğe yoruyorlardı. Buna karşın, yabancı istihbarat daireleri adamlarını ülkede makam ve nüfuz sahibi kimselerden seçiyor ve onlara en gizli sırları bile veriyorlardı.

Ülkemizdeki bu kargaşa durumu, sürekli yalan haberler almamıza neden oluyordu.

Adamlarımızdan ikisine veya üçüne Şarl Debbâs'ın ve onunla bağlantılı kişilerin izlenmesi gerektiğini söylememizin ardından bize adamın hareketlerine dair çelişkili haberler gelmeye başladı. Dairede zeka ve becerikliliğiyle tanınan birisi gelip bize şöyle dedi: "Şarl Debbâs intihara kalkıştı." Ancak adamın neden intihar etmek istediğini söylemedi. Biz de onun Araplardan duyduğu bu habere inanmadık.

Bir başkası aynı gün bize gelerek Debbâs'ı Beyoğlu'nda bir hanımla gezerken gördüğünü söyledi. Bu da çok garibimize gitmişti. İntihar etmeyi düşünen bir adam neden bir hanımla Beyoğlu'nda dolaşırdı ki?

Sonra üçüncü bir kişi gelip Debbâs'ın bütün günü Süleyman el-Büstânî Bey'in evinde Emin Takiyyüddin ile birlikte geçirdiğini söyledi.

Birbiriyle çelişen bu üç haber beni şaşkınlık içinde bırakmıştı. Bu bilgileri Dahiliye Nezareti'ne ve parti merkezine iletemiyordum. Üç muhbirle de ayrı ayrı görüştüm. Üçü de getirdikleri haberlerin doğru olduğunu, olup bitenleri bizzat görüp duyduklarını söylediler.

Fikir Karmaşası

Ancak yaşanan olaylar Debbâs'a olan güvenimizi zayıflatmış ve Süleyman el-Büstânî'nin aksi yöndeki ricalarına rağmen İttihatçıların ondan

uzaklaşmasına neden olmuştu. Süleyman Efendi, Debbâs'ın Osmanlı sefaretlerinden birinde katip olarak görevlendirilmesini bile istemişti. En nihayetinde Debbâs Paris'e gitti.

Debbâs Paris'te

Paris'te bulunan istihbarat şubesinde de Debbâs aleyhine haberler gelmeye başlamıştı.²⁰⁴ Elimize ulaşan bütün raporlar onun Fransızlarla birlikte çalıştığını, Fransız Dahiliye Nezareti ile iletişim halinde olduğunu ve Suriye ve Lübnan'da Osmanlı karşıtı bir ayaklanma çıkarmak için Fransızlarla birlikte hareket ettiğini gösteriyor; öğrenci cemiyetleri ile Osmanlı Devleti aleyhine bir unsur oluşturmak için bu cemiyetlerle Fransız Hariciye Nezareti arasında aracılık yaptığını vurguluyordu. Paris'te bulunan Arapları Paris Konferansı'nı düzenlemeye teşvik eden de oydu.

Bu konuya ilişkin olarak bize Paris'ten şöyle bir rapor geldi:

"Paris, 20 Nisan 1913²⁰⁵

Umumi: 845 – 1250

Hususi: 67

Şifre

Bugün Paris'te kurulan öğrenci cemiyetinin faal üyelerinden Cemil Ma'lûf ziyaretine geldi. Bana bu cemiyet için çalışan Arap öğrencilerin amacının Osmanlı Devleti'ne karşı direnmek değil, haklarını aramak olduğunu söyledi. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin temsilcisi sıfatımdan dolayı benimle bir görüşünü açıkça paylaşmak istediğini söyledi: Ona göre, Arapların Türklerden uzaklaşarak yabancı devletlerden destek almak istemelerinin altında yatan temel sebep, merkezi hükümet tarafından yürütülen siyasetti.

Sonra sözlerine şunu ekledi: Fransız hükümeti [Hariciye Nezareti Siyasi İşler Müdürü] Mösyö Margerie aracılığıyla Fransız Hariciye Nezareti'nden Paris'te bir konferans düzenlemeleri ve Fransa hükümetinden yardım istemeleri halinde Suriyeli Arapları desteklemeye hazır olduklarını bildirmiş.

204 Meydânî burada, giriş yazısında Aziz Bey'e söyledikleriyle açık bir çelişkiye düşmektedir. Ona göre, Osmanlı Devleti'nin yurt dışında istihbarat yapılanması olmadığı gibi, istihbarat birimleri de sadece kişilere hizmet etmekteydi. Aziz Bey, *el-İstihbarat ve'l-Casusîyye*, 1.

205 Tapaj hatasından dolayı 1915 yazılmış olmalıdır. *A.g.e.*, 274.

Cemil Ma'lûf, Fransız yetkililerle görüşen ve Fransız siyasetini destekleyen iki kişi, yani Mösyö Margerie ile görüşen Şarl Debbâs ve Şamlı gençlerden Cemil Merdem Bey ile sürekli bağlantı halindeydi. Birincisiyle dolaylı yoldan irtibat kurmaya çalıştım. Ancak Zehiyye Mutrân Hanım'dan öğrendiğim kadarıyla bu çabamın hiçbir faydası olamazdı. Çünkü adam merkezi hükümet mensuplarına karşı öfke doluydu ve muhalefeti destekliyordu. Ayrıca, başkentteki tecrübesinden farklı olarak çok iyi karşılanmıştı. Zehiyye Mutrân Hanım bu konferanstan endişe duyulması gerekmediğini, çünkü katılımcıların beldelerinde büyük bir nüfuza sahip olmadıklarını söylemişti. Bizi bu konuda temin ediyordu.

Ancak muhbirlerimiz, Nedre Mutrân'ın da bu plana katılanlar arasında olduğunu bildirdiler.

Dün Fransız Hariciye Nezareti'nde Mösyö Margerie ile görüştüm. Benimle Beyrut'ta yapılması istenen reformlarla ilgili konuşmaya başladı. Bana Suriyelilerle anlaşmanın Türkiye'nin yararına olduğunu söyledi.

Mösyö Margerie, Paris Konferansı'nı gerçekleştirme ve Osmanlı topraklarında yaşayan halkı aleyhimize kışkırtmaya yönelik çabaları görmezden geliyordu.

Ben, Mösyö Margerie'nin odasından çıkarken Debbâs ve Cemil Merdem Bey ile birlikte devlet aleyhine çalışanlardan Şükrü Gânem'in odaya girmeye hazırlandığını görmüşler.

Fransızlar, Suriye meselesine büyük önem veriyorlar ve mümkün olan en yakın vakitte, kendi ifadelerince Islah (reform) meselesinin hal edilmesi gerektiğine, aksi takdirde, kendi akıllarınca, kötü sonuçlarla karşılaşılacağına inanıyorlardı. Çünkü Türklerle Arapların ikinci kez anlaşmasından korkuyorlardı."

Paris Sefareti'nden gelen birinci rapor buydu. İşte ikinci rapor:

"Paris, 2 Mayıs 1913

Osmanlı Devleti Sefareti

Hususi 738

Şifre

Sefarete gelen bilgiler Şarl Debbâs'ın Fransız Hariciye Nezareti ile birlikte Paris'te bir konferans düzenlemeye çalıştığı yönünde. Bu konuda Şam'ın meşhur ailelerinden olan Cemil Merdem Bey de kendisine yardım ediyor. Cemil Merdem Bey, Şükrü Gânem Bey ile birlikte Fransız Hariciye Nezareti'nde Mösyö Margerie ile görüşmüş ve ona ülkesinin

emellerini, Suriyeli Müslümanların Fransızlardan asla nefret etmediklerini ve Fransa'nın siyasi taleplerini gerçekleştirmede kendilerine yardımcı olması halinde kolaylıkla Fransa'ya meyledebileceklerini bildirmişti. Mösyö Margerie ise ona olan koşulsuz desteğini ifade etmişti.

Evvelki gün Osmanlı beldelerinde dağıtılmak üzere Fransa'da yapılacak konferans için bir bildiri metni hazırlandı.

Konferansı düzenleyenler, Paris'te bulunan bütün Arapları temsil ettiklerini söylüyor olsalar da aslında sadece kendilerini ve devlet düşmanı cemiyetleri temsil ediyorlar.

Konferans bildirgesini imzalayan kişilerin Suriye bölgesinde pek bir ağırlıkları yok. Bunların çoğu, Paris'ten dışarı çıkmayan, Osmanlı'ya düşman kimseler. Fransızlar, bu kişiler Fransa'nın menfaatleri uğruna çalıştıkları için faaliyetlerine engel olmuyor. Bu konferansın tek faydasının bu kişilerin Fransa için çalışmaları olduğu söyleniyor."

Bugün bu bildirgeye imza atanlardan biri olan Abdülgani el-'Ureysî yanıma geldi. Konferansın Fransa ile ilişkisinin niteliğini bilmediğini, sadece Fransız hükümetinin konferansı düzenleyenlere destek olduğunu ve siyasi faaliyetlerinde onlara engel olmadığını bildiğini söyledi. Ayrıca, konferansa katılanların hiçbirinden Fransa'nın kendilerini destekleyeceğine dair net bir ifade duymadığını da ifade etti.

Cemil Ma'lûf bana Şarl Debbâs, Şükrü Gânem ve Cemil Merdem Bey'in konferansı destekleyen Mösyö Margerie ile bağlantı halinde olduklarını bildirdi.

Lübnan Uyanışı Partisi

Bu kısa bilgileri, bu hatıratı okuyanların ülke dışında kurulan ve üyelerinden bazılarının türlü oyunlara kurban gittiği Adem-i Merkeziyet Partisi hakkında bilgi sahibi yapmak için verdik. Okuyucular konferans çağrısını yapan Mahmud el-Mahmasânî ve Abdülgani el-'Ureysî'nin 21 Ağustos'ta idam cezası aldıklarını okumuşlardı.

Şimdi okuyucularımıza bu trajedide payı olan ikinci partiyi, yani Lübnan Uyanışı Partisi'ni anlatacağız. Bu parti, Lübnan'da el-Hâzen ailesi tarafından gizlice kuruldu. Beyrut'taki Fransız Konsolosu'nun da desteğiyle, kısa bir süre zarfında güçlendi. Konsolosluk bu cemiyete gerekli mali desteği ve Beyrut şubesi için gerekli üye ve destekçileri

sağlıyordu. Bu destekçilerin başında Daibes el-Mer, Rızkullah Arkaş, Halil Zeyne ve Yusuf el-Galbûnî geliyordu. Partinin gayesi Lübnan'ı büyütmek, Beyrut şehrini Cebel bölgesine katmak ve bütün bölgeyi Fransız mandasına vermektir.

Partinin Amacı

Savaş sırasında ele geçirdiğimiz belgeler bize Lübnan Uyanışı Partisi'nin Fransız çıkarlarına hizmet eden, Lübnan'ı sadece Osmanlı Devleti'nden değil diğer Arap topraklarından da ayırmak isteyen ve bölgede Fransız otoritesine bağlı Hristiyan bir devlet kurmak için vatanseverlik kisvesi altında çalışan kimseler tarafından kurulduğunu gösteriyordu.

Bu fırkanın üyeleri ister Beyrutlu veya Lübnanlı, ister başka bölgelerden olsunlar, Fransız hükümetinden yardım alıyorlardı.

Lübnan'da veya Beyrut'taki Fransız Konsolosluğu'nda kurulan partinin üç şubesi vardı ve yöneticileri de şunlardı:

1. Beyrut'taki şube, Daibes el-Mer'in idaresindeydi. Üyeleri arasında Rızkullah Arkaş, Halil Zeyne, Yusuf el-Galbûnî ve Said Akl bulunuyordu.

2. Mısır'daki şube, İskender Ammûn Bey'in idaresindeydi. Önde gelen üyeleri arasında Davud Berekat, Davud Ammûn, Şiblî Şümeyl, Şeyh Yusuf el-Hâzen, Yusuf Sîdnâvî, Alfonso Zeyniyye ve Selim Şümeyl vardı.

3. Paris şubesi başkanlığını Şükrü Gânem yürütüyordu. Katibi Hayrullah Hayrullah'tı. Şarl Debbâs ve Kont Karisâtî²⁰⁶ de üyeler arasındaydı.

Adem-i Merkeziyetçilerle Birleşmesi

Okuyucularımız, Fransa hesabına çalışan bu cemiyetin, ülkeye hizmet etmek amacıyla çalıştıklarını savunan Adem-i Merkeziyetçi Parti üyeleriyle irtibat kurduklarını görmüşlerdi. Bir yandan da Beyrut şubesi üyeleri Rızkullah Arkaş, Corc Rızkullah ve Halil Zeyne reformcularla iş tutmaya başlamış ve Beyrut'ta Fransız Konsolosluğu tarafından kurulan İslahat Cemiyeti'ne girmişlerdi.

206 İntihal yapılan metinde "Kont Cerbasani" yazılmıştır. *Âliye Divan-ı Harb-i Örfisi*, 27.

Bu şahıslar Mısır'daki Adem-i Merkeziyetçi Parti ile İskender Ammûn Bey aracılığıyla bağlantı kurmuşlardı. İskender Ammûn bu şahısları Paris Konferansı'nın düzenlenmesine dair görüşmek üzere evinde toplamıştı. Bu toplantıya Mısır'daki Fransız Sefareti ile ilişkisi bulunan Fransız Konsolosluğu fahri tercümanı Nahle et-Tueni Bey de katılmıştı.²⁰⁷

Bunlar, Şükrü Gânem, Şarl Debbâs ve arkadaşları aracılığıyla diğer Suriyelilerle de görüşmüşler ve onların birinci konferansı düzenlemelerini sağlamışlardı.

Beyrut Valisi'nin Raporları

Eski Beyrut Valisi Ebubekir Hâzım Bey'in raporları Islahat Cemiyeti üyesi olan Suriyelilerin Lübnan Cemiyeti'nin kurulması ve bölgenin Fransız otoritesine girmesi için çalıştıkları yönündeydi. Bu bilgi ile onların ülkelerinin bağımsızlığı için çalıştıkları yönündeki iddialarını nasıl örtüştürebilirdik?

Ayrıca Şükrü Gânem ve Şarl Debbâs'tan oluşan hazırlık komite-sinde yer alan üç Müslüman genç de vardı. Bunlar Cemil Merdem Bey, el-Mahmasânî ve Abdülğani el-'Ureysî idi. Cemil Ma'lûf da onlarla birlikteydi. Bu gençler Lübnan Cemiyeti'ni kuran kişilerin bağlantılarını ve ülkeyi Fransız mandası yapma niyetinde olduklarını bilmiyorlar mıydı?

Gençler bu gerçeklerin farkındalardı. Paris'teki Osmanlı Sefiri bu-nu merkezi hükümete gönderdiği raporlarda defaatle ifade etmişti.

Mısır grubu da aynı şekilde durumdan bihaber değildi. Fransa on-ların faaliyetlerine destek veriyor, onlar da Fransa'ya yardım ediyorlardı.

Bunun Delili

Bu bahsi, söz konusu niyetleri teyit eden bu belgeyi neşrederek tamam-lıyoruz. Konuyla ilgili bilgiler Ahmed Cemal Paşa'nın Dünya Savaşı sırasında yayımlanan *Âliye'deki Divan-ı Harb-i Örfisi'nde Têtkik Olunan Mesele-i Siyasiye Hakkında İzahat* başlıklı kitabında da bulunmaktadır.

207 "Lübnan Uyanışı Partisi" başlıklı bölümden buraya kadar yapılan intihaller için bkz. *A.g.e.*, 40-44.

“Şam Fransız Konsolosluğu

Şam 15 Aralık 1913

Özet: Ba‘lebek’ten Nahle el-Mutrân Paşa hakkında

Mösyö Bombard Hazretleri,

Nahle el-Mutrân Paşa, Ba‘lebek’te nüfuz sahibi kimselerdendir. Rum Katolik taifesindendir. Beni geçen haftanın ortalarında iki defa ziyaret etti. İki veya üç sene önce Paris’teki Osmanlı Sefareti’nde katıptı.

Görevi sayesinde pek çok siyasetçimizle tanışmıştı. Bana her ne kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne üye olsa da faal olmadığını söyledi. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin politikasının iflas ettiğini ve Jön Türklerin ümitsizliğe düştüğünü söyleyerek cemiyetle olan bağlantısının iyice zayıfladığını anlattı.

Şam’a kardeşlerinin adliyedeki bazı işlerini takip etmek amacıyla gelmiş. Görüşmemizde Lübnan meselesi hakkında konuştuk. Kendisinin ve Lübnanlı arkadaşlarının, Ba‘lebek’i ve Lübnan’daki Bekaa Vadisi’ni ilhak etmeye karar verdiklerini, bu arazilerin de coğrafi taksimata göre Cebel bölgesine bağlı olduğunu söyledi. Bana bunları açıkladıktan sonra şunları ekledi:

‘Ancak gayemizi gerçekleştirmek için Fransız hükümetinin himayesine ihtiyaç duyuyoruz. Müslümanların ve Hristiyanların geneli ile bu konuda uzlaştık. Planımız uzun süre önce karara bağlanmıştır.

Şiilerin lideri²⁰⁸ Esad Haydar Bey, bölgedeki nüfuz sahibi kimseler ve Sünni Müslümanların lideri Abdülğani er-Rufai ile, Osmanlı hükümeti istesin veya istemesin beldemizi Lübnan’a katma konusunda fikir birliğine vardık. Bu konuda Lübnan meselesiyle yakından ilgilenen Mösyö Couget ile görüşmek için Beyrut’a gideceğiz. Ba‘lebek ise sizin bölgenize dahil ve size kendi namıma ve arkadaşlarım Esad Bey ve Abdülğani Efendiler adına bunu göstermek istiyorum.’

Nahle el-Mutrân Paşa ile konuşurken hayli ihtiyatlıydım. Ancak onu ilgiyle dinlemiştim. Beni ikinci kez ziyaret ettiğinde Fransa’ya güvendiğini tekrarladı ve şehri Ba‘lebek ile ilgili bütün konularda bana bağlı olduğunu ifade etti.

208 Meydânî’nin alıntısı yaptığını söylediği metinde “Şiilerin lideri” gibi bir ifade bulunmamakta, “Şeyh Müteveili Esat Bey Haydar” denmektedir. *A.g.e.*, 29.

İşte Ba'lebeklilerin istekleri bunlardı. Beyrut'un isteklerinden oluşan listeyi de gönderiyorum. Bütün bunlar milliyetçilik düşüncesinin yayıldığını gösteriyor.”²⁰⁹

Cemal Paşa'nın Dünya Savaşı sırasında yayımladığı kitapta şu rapor da yer alıyordu:

“Fransa'nın Beyrut Konsolosu Mösyö Couget Hazretlerine
Konsolos Hazretleri

Aşağıda imzaları bulunanlar, Beyrut Vilayeti ıslahat layihasını düzenleyen ve bütün taifelerden seçilerek yürütme kurulunu oluşturan kimseler. Bu kimseler, Fransa'yı, Hristiyan Osmanlıların hamisi saymaktadırlar. Bu sebeple aşağıda yer alan başlıklardaki taleplerini Beyrut'taki Fransa Konsolosu'na takdim etmeyi şeref saymaktadırlar:

1. Hristiyan Osmanlıların durumu
2. Fırkanın düzenlediği ıslahat layihası
3. Suriye Hristiyanlarının talepleri

Konsolostan bu talepleri hükümetine bildirmesini ve bu konuda nüfuzunu kullanmasını talep etmektedirler.

Hristiyan Osmanlıların Durumu

Osmanlı Hristiyanları bütün dönemlerde acı ve hüznün içerisinde yaşamışlardır. Balkan Savaşları'nda Türklerin yenilmesinden sonra vergilerin artması, bölgedeki Müslüman nüfuzunun pekişmesi ve Suriye Hristiyanlarının göçe zorlanması sebebiyle durumları daha da kötüleşmiştir.

Osmanlı hükümeti kısa bir süre sonra Avrupa'daki vilayetleri üzerindeki yükü Asya vilayetlerine yüklemiştir. Türklerin öşür toplama konusundaki sert ve zalimane davranışlarını bilenler, bu yükün özellikle Hristiyanların sırtına yükleneceğini ve Müslüman nüfuzunun artmasının Türk idaresinden duyulan hoşnutsuzluğun daha da artmasına neden olacağını tahmin edebiliyorlardı.

Türkler, Balkan Savaşları'nı dini bir savaş addediyorlardı. Bu sebeple Müslümanlar, Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyan varlığını, gerilemelerinin ve yenilgilerinin yegane sebebi sayıyorlardı. Osmanlı Hristiyanlarını, azılı düşmanları ve devletin içine düştüğü felaketin sebebi olarak

209 Nahle Mutrân Paşa hakkında Şam Fransız Konsoloslugu'na yapılan bilgilendirme için bkz. *A.g.e.*, 28-29.

görüyorlardı. Bu nedenle, Hristiyanlar zulüm, haksızlık ve ihanetle ilişkilendirilerek hedef haline getiriliyorlardı. Yaşadıkları tecrübeler o kadar ağırdı ki, gizliden gizliye değil, açıkça yabancı müdahalesini talep eder hale gelmişlerdi. Bilakis bu, kanunları kendi durumlarına uygun bir şekilde yorumlayan Türk idaresinin gizli bir ihanetidir.

Balkan Savaşları'nın başlangıcından bu yana çok sayıda Balkan Müslümanı Suriye ve Beyrut'a göç ettirilmişti. Türklerin teşviki ile bu göç dalgası giderek şiddetleniyordu. Bu da Hristiyanların Amerika'ya göç etmesine sebep oluyordu.

İslahat Layihası

Dönemin Başbakanı Mösyö Poincaré'nin Türk hükümetini Asya vilayetlerinde islahat yapmaya davet ettiği nutkundan sonra hükümet bu islahatı uygulamaya hazır olduğunu bildirdi. Hükümet, bu doğrultuda valilere halkı bu konuda teklifte bulunmaya davet etmelerini emretti. Ancak Hristiyanlar önceki tecrübeleri sebebiyle hükümetin kendilerine güvenmediğini biliyorlardı.

Avrupa, Osmanlı hükümetini islahat yapmaya zorlamak istiyordu. Hazırlanacak teklifler ihtiyaç halinde Avrupa'nın müdahalesini sürüncemede bırakmak için kullanılacaktı.

İslahat teklifinin ahali tarafından hazırlandığı söylene de aslında bu, hükümetin telkiniyle hazırlanmış bir belgeydi. Bu sayede hükümet Avrupa'nın islahat taleplerine cevaben halk tarafından hazırlanan layihada söz konusu taleplerin bulunmadığını söyleyebilecekti.

Bununla birlikte, Beyrut Hristiyanları Müslümanlarla birlikte layihanın hazırlanmasına katıldılar. Bu durum, Osmanlı hükümetinin kamuoyunu tanınamamasından ve layihayı olduğundan önemli göstermesinden kaynaklanıyordu.

Hristiyanların Arzu ve İstekleri

Avrupa'nın yardımı olsun veya olmasın bu reformların uygulanacağını düşünsek bile, işin bu şekilde halledilmesi aslında Hristiyanların taleplerinin tam anlamıyla karşılanmayacağını göstergesiydi. Ayrıca bölgedeki Hristiyanlar, Fransa'ya sağlam bağlarla bağlıydılar. Fransız medeniyetini seviyorlar, bu devletin şefkatine çok şey borçlu olduklarına inanıyorlar ve

talihleri yaver gitmediğinde Fransa'dan gördükleri yardımlardan dolayı kendilerini bu devlete borçlu hissediyorlardı.

Suriye Hristiyanlarının en büyük isteği, Fransa'nın Suriye'yi işgal etmesiydi.

Bu istek doğrultusunda ıslahat layihası imzalayan üyeler, Beyrut Hristiyanları adına meselenin ancak şu şekilde çözülebileceğini söylüyorlardı:

1. Fransa'nın Suriye'yi işgal etmesi,
2. Beyrut'a Fransa'nın kontrol ve himayesinde mutlak muhtariyet verilmesi,
3. Beyrut ve Lübnan'ın Fransa'nın fiili kontrol ve himayesinde olması.

İmzalar: Mişel Tueni, Yusuf el-Hani, Petro Trad, Eyyub Sabit, Halil Zeyne, Rızkullah Arkas.²¹⁰

...

Cemal Paşa'nın yoğun faaliyetleri Temmuz ayında başlamış ve 1915 Ağustos'unda sona ermişti. Bu sırada yedi adi suçlu ve siyasi suçlulardan oluşan ilk grup idam edilmiş, ayrıca onlarca Suriyeli'nin gıyaben idamına, bir kısmının ise sürgüne gönderilmesine hükmedilmişti.

Dürziler Cemal'e İkranda Bulunuyorlar

Ahmed Cemal Paşa; Cuniye, Cübeyl, Betrûn, Bekerki, Sayda ve bağlı bölgelere yaptığı ziyaretlerden sonra Cebel Dürzilerini de ziyaret etmek istedi. Ancak bölgenin diğer sakinlerinin rahatsız olmaması için bu ziyareti gizli bir şekilde gerçekleştirmek istiyordu.

Emir Şekib Arslan sürekli Ahmed Cemal Paşa'nın yanındaydı ve onun niyetini anladı. Bunun üzerine ziyaret için hazırlık yaptı.

Emir Şekib Bu Ziyareti Neden Tertip Etti?

Lübnan'da Ağustos ayında durum gerçekten çok kritikti. Lübnanlılar hala Dördüncü Ordu Kumandanı'nın yarattığı şokun etkisi altındaydı. Bu sebeple Lübnan siyasetine dair uygulanacak plan hakkında doğru görüş verebilecek bir müşavir olarak sadece Emir Şekib Arslan kalmıştı. Bu dönemde hayata geçirilen projelerin Şekib Arslan'ın tavsiyeleri doğrultusunda hazırlandığını söylemek yalnızca malumu ilam etmek olur.

210 12 Mart 1913 tarihli beyannameyi görmek için bkz. Cemal Paşa, *Hatırat*, 303-305.

Yazarla Emir Arasında

Bu sıralarda Paşa'nın emri üzerine bölge eşrafiyla ve fikir önderleriyle ilgili bir liste hazırlamakla meşguldüm. Paşa, bölgede nüfuz sahibi kimseleri tanımak için elinde böyle bir listenin bulunmasını istemişti. Böylece güvenliği tehdit eden bir durum ortaya çıktığında sorumluları daha kolay tespit edebilecekti.

Emir Şekib Arslan'ın bana bu görevde büyük yardımı dokundu. Kendisi, şahsi çıkarlarına ve siyasi eğilimlerine rağmen bize önemli katkılar sunuyordu.

Toplantılardan birinde, aramızda Divan-ı Harb-i Örfi'den çıkan ama uygulanmayan idam hükümleri hakkında bir konuşma geçti. Bana bu konuda şöyle dedi:

– Ahmed Cemal Paşa'nın yerinde olsaydım, çok daha fazla kişiyi tutuklayıp idam ederdim. Çünkü bölgede yakalanarak cezalandırılmayı hak eden çok insan var.

– Neden böyle düşünüyorsunuz?

– Çünkü ben yabancılardan hoşlanmayan birisiyim. Hoşnutsuzluğum onların bu ülkenin vatandaşlarına sadece burayı sömürmek maksadıyla yanaştıklarını düşünmemden kaynaklanıyor. Ülkesinin aleyhinde, yabancılara hizmet etmek için çalışan insanlardan zerrece hazzetmiyorum.

– Ayrıca, sanırım bu gibilere idam hükmü verilmesinin adil olduğunu düşünüyorsunuz.

– Sadece zan ile hüküm vermem doğru olmaz. Ama bana kalırsa, vatana ihanet ettiği delillerle sabit olan herkes idam edilmeli.

– Ama bu ülkenin vatandaşları yaptıklarını ihanet olarak görmüyorlar. Bunu nasıl açıklıyorsunuz?

– Bilakis! Yaptıklarının ihanet olduğunun farkındalar.

– Tuhaf.

– Bunu göreceksiniz.

– Nasıl?

– Ahmed Cemal Paşa'yı bir ziyafete çağıracaklar.

– Kimler?

– Bu beldenin vatandaşları.

– Ya asılanların bedenleri?

– Onlar hainler!

– ...

İşte Ali Fuad Paşa'nın ve yaverim Mümtaz Bey'in de şahit olduğu, Emir Şekib Arslan ile aramızda geçen konuşma böyleydi.

Emir Şekib Arslan bahsettiği ziyafeti toplu idamdan üç gün sonra el-Bârûk'ta gerçekleştirdi.

El-Bârûk'taki Ziyafet Nasıl Düzenlendi?

Emir Şekib Arslan, el-Bârûk'taki ziyafette bir taşla iki kuş vurmak istiyordu. Birinci amacı, Ahmed Cemal Paşa'ya yaranarak Lübnan siyasetindeki yerini sağlamlaştırmak ve kardeşi Adil Arslan'ı Şûf Kaymakamlığı'na getirmek, ikincisi ise Paşa'ya Cebel'deki Dürziler ve Mârûnîler üzerinde mutlak otorite sahibi olduğunu göstermekti. Bunun için Cebel'in Dürzi ailelerini Ahmed Cemal Paşa'nın onuruna el-Bârûk'ta düzenlenecek ziyafete çağırdı.

Heyetler Cemal Paşa'nın Huzurunda

23 Ağustos Perşembe günü, yani Suriyelilerin ilk toplu idamından sadece iki gün sonra Sufer'e, Ahmed Cemal Paşa'yı selamlamak üzere Cebel Dürzilerinden bir grup geldi. Başlarında Accac el-İmâd, Tâmir Bey ve Ferhân Ebu Elvan Bey vardı. Emir Şekib Arslan'la görüştükten sonra onunla birlikte Ahmed Cemal Paşa'nın odasına geçtiler. Paşa'ya heyetin geldiği önceden haber verilmişti. Paşa heyeti büyük bir misafirperverlikle karşıladı. Bu toplantıda heyet, sürekli olarak Dürzilerin Ahmed Cemal Paşa'ya olan sevgilerinden ve Osmanlı Devleti'ne olan bağlılıklarından dem vurdu.

Paşa'dan, 25 Ağustos Cumartesi günü, el-Bârûk'ta özel olarak gerçekleştirilecek olan ödül törenine teşrifi için yaptıkları daveti kabul etmesini istediler. Paşa kendilerine olumlu yanıt verdi. Sonra Ahmed Cemal Paşa, Emir Şekib Arslan ile birkaç dakika boyunca baş başa kaldı. Emir, Paşa'nın yanından çıkınca, delegelere, Paşa'nın daveti kabul ettiğini ilan etti. Belirlenen gün geldiğinde el-Bârûk'ta Ahmed Cemal Paşa onuruna düzenlenen ödül töreni gerçekleştirildi. Törene Dürzilerden büyük bir kitle ve o bölgenin önde gelen simaları iştirak ettiler. Törende büyük kumandanı selamlamak üzere kasideler okundu, konuşmalar yapıldı.

Bu ziyafette Emir Şekib Arslan da Ahmed Cemal Paşa hakkında, onun vatanı uğruna sarf ettiği çabalara, seçkin hizmetlerine ve memleketin istiklalini muhafaza etmesine değindiği bir teşekkür konuşması yaptı. Emir, bu konuşma esnasında, kendisinin Havran Dürzilerinin temsilcisi sıfatını taşımadığını, bilakis Ahmed Cemal Paşa'ya, Lübnan'ın Osmanlı idaresine bağlı olmasına engel olan imtiyazların iptali hususunda ortaya koyduğu üstün çalışma ve gayretlerinden ötürü müteşekkik olan Cebel-i Lübnan Dürzileri adına konuştuğunu ilan etti.

Emir, bu münasebetle devletli Ahmed Cemal'e ve Halife Hazretlerine, merkezi hükümet erkanına; Lübnan'ı Osmanlı topraklarına kattıkları için teşekkürlerini sundu.

Aynı törende Accac el-İmâd Bey de, Emir Şekib Arslan'ı destekler mahiyette ve Dürzilerin Osmanlı devletine bağlılığını belirten bir konuşma yaptı.

El-Bârûk'taki Ziyafet Hakkında

Ziyafet gerçekten de çok şaşılandı. Ahmed Cemal Paşa ve maiyeti ile Şekib Arslan ve adamları Cebel'in en güzel yerlerinden biri olan el-Bârûk Pınarı kıyısında beraberce yemek yediler.

Şimdi kendi kendime soruyorum: Ülkenin içinden geçtiği bu zor dönemde böyle şaşıla bir ziyafet düzenlemeleri yakışık almış mıydı?

Törende Ahmed Cemal Paşa sürekli methediliyor, yerlere göklere sıgdırılmıyordu. Oysa sadece dört gün önce, yani 25 Ağustos'ta pek çok Suriyeli idam edilmiş ve pek çoğu da sürgüne gönderilmişti.

Ben bir Türk olarak bu adamların hepsinin devlete ihanet ettiğini düşünüyordum.

Peki Şekib Arslan ve arkadaşları da buna inanıyorlar mıydı?

Emir Şekib Arslan'ın yabancıları sevmediği ve idam edilenleri ülkesinin vatandaşı saymadığı söylenebilirdi. Ancak bugünden bakarsak, ülkesinin şehit olarak gördüğü kişilere karşı sergilediği bu davranış hakkında ne düşünmeliyiz?

Şekib Arslan Lübnanlıydı ve bir Lübnanlı olarak soydaşlarının topluca idam edildiği hafta Ahmed Cemal Paşa için böyle bir ziyafet düzenlememeliydi.

Emeklerinin Karşılığı

Ne var ki, Emir Şekib Arslan'ın bu konuda bir mazereti vardı. Bu mazereti hatıratımızın başka bir bölümünde aktarmıştık.²¹¹ Kendisi Lübnan'ın Dürzi bölgesinde, diğer Dürzi liderler arasından sivrilmek istiyordu. Bu sebeple Ahmed Cemal Paşa'yı kendi yanına çekmeye çalışıyordu. Bu çabalarından dolayı Ahmed Cemal Paşa onu ikinci dereceden Mecidi nişanı ile ödüllendirdi. Ayrıca, 4 Kasım 1915'te kardeşi Emir Adil Arslan'ı Şûf Kaymakamı olarak tayin etti.

Bunlar, bize, Emir Şekib Arslan'ın Cemal Paşa'nın gözüne girmeyi başardığını gösteriyor.

...

Osmanlı yönetimindeki ülkelerde ekonomik kriz başlamış ve devletin Fransa'dan ve Almanya'dan aldığı paralar suyunu çekmişti. Hükümet bu krizi çözmek için para basmayı gündemine aldı. 10 Ocak 1915 tarihinde Meclis-i Vükela, sayısı iyice azalan altın ve gümüş paraların yerine evrak-ı nakdiye basılmasını kararlaştırdı.

1915 Ağustos'unun başlarında her bir evrak-ı nakdiye bir altın Osmanlı lirası ediyordu. Evrak-ı nakdiye başta revaç görmüştü ama fiyatları savaşın sonuna doğru iyice düşerek 12-13 kuruşa kadar indi. Yani artık 9 evrak-ı nakdiye 1 altın lira ediyordu.

Evrak-ı Nakdiyenin Yaygınlaşması

Osmanlı evrak-ı nakdiyesi Dördüncü Ordu'nun kontrolündeki bölgelerde yaygın olarak kullanılmıyordu. Çünkü çiftçiler ve arazi sahipleri evrak-ı nakdiye kullanmaya yanaşmıyorlardı. Ahmed Cemal Paşa onlardan ordunun ihtiyacı için tahıl almak istediğinde gümüş veya altın para almadan satamayacaklarını söylemişlerdi. Evrak-ı nakdiye daha ziyade şehirlerde kullanılıyordu. Maaş olarak aldığımız parayı çarşıda harcamak ve çeşitli ihtiyaçlarımızı almak için evrak-ı nakdiyeyi gümüş paralara çevirmek zorunda kalıyorduk.

Dördüncü Ordu Kumandanı, ahaliye bu parayı kabul ettirmekten aciz kalmıştı. Çiftçiler bu parayı hiçbir şekilde kabul etmiyorlardı. Bu

211 Meydânî, ilgili bilgileri "On Beşinci Bölüm"de vermiştir.

konuda çiftçilerin üzerine gidilmesi, devletin bu sıkıntılı döneminde mahsullerini saklamalarına sebep olabiliirdi. İşte bu sebeple halkı evrak-ı nakdiye kullanmaya zorlayamadık.

Evrak-ı nakdiyeyle iş yapan bir şehir varsa, o da tüm varlığıyla zulme uğramış olan Beyrut'tur.

Beyrut, evrak-ı nakdiye konusunda bile zulme uğramıştır.

Yaşantısında zulme uğramıştır.

Memurları zulme uğramıştır.

Gençleri zulme uğramıştır.

Ahlakı zulme uğramıştır.

Ayanı zulme uğramıştır.

Karaborsacılardan bir grup zulme uğramıştır. Beyrut'un hukukuna riayet etmediler.

Evet! Beyrut bütün bu felaketlere tek başına uğramıştı.

Beyrut'a yapılan zulmü, tam bir yoksulluk içerisinde olan Cebel-i Lübnan'a yapılan zulüm takip etti.

Bu sebeple Dördüncü Ordu'nun elindeki Osmanlı evrak-ı nakdiyesi sadece Beyrut'a nasip olmuştu.

Altınla Alışveriş

Bununla birlikte ülkedeki bir grup gizlice altınla ticaret yapmaya devam etti. Bu ticaret, yeni paranın değerini düşüren en önemli etkendi. Ahmed Cemal Paşa evrak-ı nakdiye kullanılması ve ticarette evrak-ı nakdiye kullanmayanların cezalandırılması ile ilgili kararlar çıkarmışsa da bu kararların hiçbir faydası olmamıştı. Çünkü ticarette altın kullanımı, elde edilen yüksek karlar ve fakir polisler ve memurlara rüşvet verilmesi sebebiyle devam ediyordu.

Altınla Maaş Ödenmesi

Devlet yeni paranın zarar etmesine bizzat yol açmıştı. Çiftçi ve bedevilerin evrak-ı nakdiye kullanmaktan kaçınmaları paranın değerini iyice düşürmüştü. Hükümet sonunda tüccarlardan gümüş liralara odun almak ve memur maaşlarının bir bölümünü altınla ödemek zorunda kalmıştı.

Halin İnşa Edilmesi

Savaş büyük bir yıkım yaratmıştı. Ahmed Cemal Paşa, bu yıkıma karşı imar yoluyla mücadele etmek istiyordu. Bu sebeple, ülke bir taraftan yıkıma uğrarken diğer taraftan da sürekli bir imar faaliyetine şahit olunuyordu. Ahmed Cemal Paşa bu çalışmalarına sebze hali projesiyle başladı. Beyrut'ta böyle bir yapıya acil ihtiyaç olduğunu ve üzerine sebze ve meyve hali inşa edilebilecek arsaların olduğunu görmüştü. Bu hali kurmak için Sûr Meydanı'nı seçti. Burası şehrin göbeğinde, el-Burc Meydanı ile Hükümet Konağı arasında bir yerde bulunan, 300 veya 400 metreka-relik bir arsaydı. Halin planları bir Almanın başkanlık ettiği Dördüncü Ordu İstihkam Dairesi²¹² tarafından Alman tarzında yapıldı.

Halin Temel Atma Töreni

23 Ağustos 1915'te yeni hal binası inşaatına başlanması için temel atılmasına karar verildi. Ahmed Cemal Paşa o gün Sufer'deydi. Törene katılmak istiyordu, ancak şartlar buna müsaade etmemişti. Ayrıca Beyrut halkını arkadaşı Vali Azmi Bey'e ısıdırmak istiyordu. Bu sebeple törene katılma görevini ona verdi.

O gün Beyrut Valisi Azmi Bey ve mahalli yönetimin, Belediye Meclisi Reisi ve üyelerinin ve Şehir İdare Meclisi Heyeti'nin huzurunda temel atma töreni yapıldı.

Alman Propagandaları

Dünyada kendi lehine propaganda yapmayan tek millet ve tek hükümet herhalde Osmanlı'dır.

Yabancıların Osmanlı Devleti üzerinde her alanda kurmuş oldukları otorite, ne propogandalar ne de Osmanlı kamuoyunun görüşü hakkında düşünmeye fırsat bıraktı.

Ne var ki, Sultan Abdülhamid, Osmanlı Devleti'ne bağlı bölgeleri sürekli ve yakından izlediği için bu bölgelerde yaşayanların mizacını ve bu insanları kendi tarafına çekmek için kullanabileceği yöntemleri biliyordu. Bu bilgiler, Abdülhamid'in, akla gelebilecek her türlü isyan düşüncesini henüz olgunlaşmadan yok edebilmesini sağlıyordu.

212 Arapça metinde "Dairetü Hendese" şeklinde zikredilmiştir. Aziz Bey, *el-İstihbarat ve'l-Casusiyye*, 289.

Fakat Sultan Abdülhamid'in siyaset tarzı, uluslararası düzeyde geçerli değildi. Fakat ona göre bu, her halükarda monarşik yönetimlerin siyaset tarzından çok daha etkiliydi. Monarşik yönetimler, kontrolleri altındaki beldelerle ilgili güncel bilgilere sahip değillerdi. Mesela Dahiliye Nezareti'nden Arap beldeleri arasında başkente en yakını olan Suriye'nin durumu hakkında bilgi edinmek isteseniz, bu ülke ve halkıyla ilgili sağlıklı bir bilgi alamazdınız. Bu sebeple hükümet farkında olmaksızın vaziyet daha da kötüleşti.

Dünya Savaşı patlak verince propaganda bir zorunluluk halini aldı. Savaşa katılan her milletin propaganda faaliyetlerine giriştiğini görüyorduk.

Ama bizim devletimiz bunu asla gündemine dahi almamıştı.

Pek çok kimse Osmanlı İstihbarat Şubesi'nin kurulduğunu söylüyordu. Ancak bu şube böyle bir görev için gerekli araçlara sahip olmadığı gibi nasıl hareket etmesi gerektiğini de bilmiyordu. Bu sebeple Almanların Osmanlı'nın propaganda faaliyetlerini üstlendiklerine ve propaganda yapmak için sadece telgraf şirketlerini değil gazeteleri bile kullandıklarına şahit olduk. Dünya Savaşı sırasında çıkarılan Osmanlı gazetelerinden herhangi birini açtığınızda Almanların kazandığı hayali zaferlerin anlatıldığını görebilirdiniz.

Almanların Suriye'deki Emelleri

Almanların Suriye üzerindeki emelleri İmparator [II.] Wilhelm'in 1898 yılında bu bölgeye yaptığı ziyaret sırasında filizlenmişti. Almanlar da diğer Avrupa devletleri gibi Osmanlı'nın çökeceğine inanıyorlardı. Eğer Dünya Savaşı'ndan zaferle çıkarlarsa, Avusturyalılar ile birlikte otoritelerini Osmanlı topraklarına yayacaklarını, yenilirlerse de bu toprakların İtilaf Devletleri arasında bölüşürüleceğini biliyorlardı.

Bu sebeple Almanlar henüz savaş bitmeden ordunun ve idarenin çeşitli sahalarında otorite kurmaya çalıştılar.

Almanlar, Osmanlı idaresinin yabancılara ait okulların, özellikle de misyoner okullarının açtığı boşluğu dolduramayacağını biliyorlardı. Türklerin ülkenin Hristiyan vatandaşlarını kendi saflarına çekemeyeceklerini, zira Fransız ve Rus sevgisinin kalplerinde çoktandır kök salmış olduğunu gördüklerinden ülkede kendi propagandalarını yapmaya

başladılar. Bu doğrultuda Osmanlı istihbaratından bağımsız istihbarat birimleri kurdular. Ülkenin sırları, durumu ve hareket tarzının yanı sıra istihbarat dairelerimizin eksik noktaları hakkında bilgi edindiler. Ayrıca bazı zabıt ve askerlerimizi başka zabıt ve kumandanlarımız hakkında istihbarat toplamada kullandılar. Örneğin, Cemal Paşa'yı yakından takip edebilmek için yaverlerinden birini, aile sırlarını öğrenmek için de hizmetçisini kullandılar.

Haber Alma

Almanlar, propaganda faaliyetlerinin sahasını genişletmek için el-Burc Meydanı'nın doğu tarafında Haber Alma Merkezi adını verdikleri bir büro kurdular. Burası girişi mahzene benzetmekle beraber içeri doğru genişleyen bir yapıydı. İki kapısı vardı; birisi el-Burc Meydanı'na, diğeri Besul Caddesi'ne çıkıyordu. Ortasına uzunca bir masa koymuşlar, üzerine dergi ve gazeteler dizmişlerdi. Dairenin duvarları Alman ve Avusturya İmparatoru, Türk Sultanı ve Dördüncü Ordu Kumandanı ile İttifak Devletleri'nin kumandanlarının savaşları ve zaferlerine ilişkin yüzlerce resimle donatılmıştı. Almanlar, ülkelerinde Almanca, Türkçe ve Arapça dillerinde yayımlanan dergileri buraya gönderiyorlardı.

Haber Alma Merkezi'nin Açılışı

29 Ağustos 1915'te büroyu açarak yönetimini İttihat ve Terakki taraftarlarından Beyrutlu Muhammed er-Reyyis Efendi'ye, başkanlığını ise Beyrut'ta bulunan önemli casuslarından Karl Hubell'e verdiler. Bu büro, ya da diğer adıyla Haber Alma Merkezi savaşın sonuna kadar varlığını sürdürdü.

Mali Tahsisler

Ülkedeki Alman propagandası had safhadaydı. Özellikle de Beyrut ve Filistin bölgesinde yoğunlaşan propagandanın buradaki muhatapları Yahudi, Müslüman ve bazı Hristiyanlardı.

Elimizde bulunan bilgiler, Beyrut'taki gizli Haber Alma Şubesi casuslarına ve işbirlikçilerine aylık toplam 100 bin altın mark ödendiğini gösteriyordu. Bu paralar Deutsche Orient Bank aracılığıyla ödenmekteydi. Bu meblağ şu kalemleri içeriyordu:

1. 10 bin altın markla, Haber Alma Merkezi ile bu daireye bilgi getiren 5 adet casusun masrafları karşılanıyordu.

2. Beyrut'taki gazete sahiplerine ve üç yazara toplam 5 bin altın mark veriliyordu.

3. Her birine 50 mark ödenmek üzere bu daireye bağlı sekiz muh-bire, toplamda aylık 400 mark ayrılmıştı.

4. Beyrut'ta bulunan ve Almanya için çalışan Alman kurumlarına 20 bin mark veriliyordu.

4. Protestan kilisesine ve Alman propagandası yapmayı kabul eden bazı din adamlarına 7000 mark ayrılmıştı.

6. Beyrut'a bağlı diğer bölgelerdeki Alman istihbarat şubelerine 13.600 mark tahsis edilmişti.

7. Bölgede Ahmed Cemal Paşa ile diğer büyük Türk kumandan-larına ve Türkiye'ye ait gizli sırların öğrenilmesinde gizlice kullanılan Osmanlı asker ve zabitlerine 24 bin mark ödeniyordu.

Alman istihbarat idaresinin istihbarat ve propaganda için ayırdığı bütçenin detaylarını, ele geçirdiğimiz, 4 Şubat 1916 tarihli ve 1850-6359 numaralı bir belge ile Deutsche Orient Bank'a ait 30 Ocak 1916 tarihli ve 180 numaralı belgeden öğrendik. Bu veriler, Almanların pro-paganda ve casusluk faaliyetlerine ne kadar önem verdiklerini açıkça gösteriyordu.

Sahillerin Vurulması

Ahmed Cemal Paşa'nın Lübnan meselesiyle meşgul olduğu bu sıralar-da Fransız zırhlısı Jeanne d'Arc Lübnan sahillerinde harekete geçti. 18 Ağustos 1915 tarihinde İskenderun sahilini 20 top atışıyla vurdu. Te-sadüfen yoldan geçen halktan üç kişi hayatını kaybetti. Bu kadarıyla da yetinilmedi. Yolculuğuna devam eden gemi, İzmir yakınlarındaki Antakya Limanı'na demir atarak orada da 30 top atışı yaptı.²¹³ Bu sal-dırı yerel idare binalarına ve jandarma karakoluna zarar verdi. Olayda 5 asker öldü ve 12 asker ağır yaralandı. Sonra yoluna devam ederek Reşadiye'ye ulaşan gemi buraya da 12 top mermisi attı. Oradan Fari-ğ'iye geçerek 20, daha sonra da Baba Berûsi'ye geçerek 5 top mermisi

213 Yazarın Antakya Limanı'nı İzmir'e yakınlığı üzerinden konumlandırmasının sebe-bi anlaşılamamıştır.

attıktan sonra Lübnan sahillerine geri döndü. Bu son saldırıların sebep olduğu zararlar öncelilere göre daha hafifti. Toplamda sadece bir kişi ölmüş ve üç kişi yaralanmıştı.

Fransız zırhlısı Jeanne d'Arc'ın yaptığı bu manevra sadece keşif amaçlıydı, işgal gibi bir amacı yoktu.

Hızlı Tedbirler

Bununla birlikte, bu saldırılar düşmanın amacına hizmet etmiş ve Türk güçlerinin bir kısmı Lübnan sahiline intikal etmek zorunda kalmıştı. Başkumandanlık Vekaleti düşmanın bu saldırılar sonrasında Lübnan veya Anadolu sahillerine asker çıkarmayı hedeflediğini düşünmüştü.

Başlangıçta düşmanın ordusunu İskenderun'a çıkarmasından korkuluyordu. Çünkü böyle bir durumda Arap beldeleriyle Türkiye arasındaki, İskenderun'dan Halep'e ve Musul'a uzanan dönüş hattı kesilmiş olacak ve [Fransız güçleri?] İngiliz güçleriyle birleşecekti. Bu nedenle gerekli hazırlıklar yapılmıştı. İtilaf Devletleri'nin bu amaçla çıkardıkları Urfa Ermeni isyanı bastırılmış, onlar da bu planı Mersin'de uygulamaya karar vermişti.

Günler geçmiş, ancak beklenen çıkarma yaşanmamıştı. Ne var ki, daha sonra birçok üzücü hadise yaşandı. Osmanlılar bir grup askeri, düşman her an çıkarma yapabilir diye Suriye sahillerinde tutmak zorunda kaldı.

Savunma

Bu bağlamda şunu sormamız lazım geliyor: Osmanlıların Lübnan ve Anadolu sahillerini korumak için askerlerinin bir kısmını bu şartlarda burada bekletmesi uygun muydu?

Cebel-i Lübnan önünde uzanan Suriye sahilleri savunulması güç bir coğrafya değildi. Fakat, biz bu bölgeleri koruyamıyorduk. En küçük bir asker çıkarma faaliyeti dahi bölge halkının bize karşı isyan etmesi için yeterli olabilirdi. Bu durumda iki ateş arasında kalırdık: düşmanlar ve bölge halkı. Bu da bölgedeki askerlerimizin hepsinin kurban verilmesi anlamına gelirdi.

Bu sebeple Ahmed Cemal Paşa, Suriye'de büyük çaplı istihkam ve güçlendirme faaliyetlerine girişmedi. Sadece bölge halkının kalbine korku salmakla yetindi.

Ahmed Cemal Paşa, ordunun selametini koruyan bu planı savaşın sonuna kadar sürdürseydi, Suriye'den çekilirken Türk güçlerinin başına gelen felaketlerden hiçbiri yaşanmazdı.

İtalyanların Sürülmesi

İtalya, İtilaf Devletleri safında ve İttifak Devletleri karşısında savaşa girdi. Bunun üzerine, 1915 Ağustos'unda Dördüncü Ordu Kumandanı bölgede kendisine tabi olan bütün polis merkezlerine bir genelge göndererek burada bulunan İtalyanların tutuklanmalarını ve Urfa'ya gönderilmesini emretti. Urfa, İtalyanlar'ın sürgün yeri olacaktı. Kumandan bunun yanı sıra bütün İtalyan kurumlarına el konulmasını da emretti.

Galip Bey'in İntiharı

El-Mahmasânî ailesinin genç fertlerinin idam edilmesinin ardından Beyrut Vilayeti Posta ve Telgraf Genel Müdürü Galip Bey intihar etti. Tabancasını başına dayamış, sonra da tetiği çekmişti. O gün gerçek intihar sebebi açıklanmamış, geçirdiği sinir krizi sonucu intihar ettiği söylenmişti. Aynı zamanda aldığı paraların ifşa edileceğini öğrendiği için intihara kalkıştığı da söyleniyordu. İntiharın gerçek sebebi çok farklıydı. Adam siyasi sebeplerle intihar etmişti. El-Mahmasânî'nin tutuklanarak mahkemeye gönderilmesi, Ahmed Cemal Paşa'nın Galip Bey'i görevini layığıyla yapmadığına dair suçlamasına ve Beyrut'tan uzaklaştırılmasını talep etmesine neden olmuştu.

Galip Bey, o günkü Beyrut Valisi Bekir Sami Bey gibi bir Türk'tü. Arapları çok severdi. Bu sevgisinden dolayı, mektup ve telgrafları kontrol etme görevini yerine getirmekten dahi imtina ederdi. Mesul olduğu dairede görevli bazı memurlar ile yabancı ülkeler arasında bazı haberleşmeler dahi gerçekleşmişti. Galip Bey'in böyle bir duruma istemeden mahal vermesinin sebebi hain olması değil, ülke vatandaşlarının özgürce haberleşme hakkına sahip olduklarına inanmasıydı. Ahmed Cemal Paşa'nın bu durumu anlaması Galip Bey'i intihara sevk etmişti. Hayatını kaybettikten sonra yerine Ahmed Cemal Paşa'nın arkadaşlarından olan Tevfik Bey tayin edildi.

Yabancı Dildeki Yazılar

Bu sırada İstanbul'daki Posta ve Telgraf Nezareti'nden telgraf ve posta dairelerine yabancı dillerdeki levha ve afişlerin, özellikle de posta kabul penceresi üzerindeki Fransızca yazıların sökülmesine dair emir geldi. Bu emir doğrultusunda sökülen yazıların yerlerine Türkçe ve Arapçaları konuldu.

Bu, resmi daire ve kurumlardan yabancı dilde yazılmış levha ve afişlerin tümünden kaldırılmasının başlangıcıydı.

Lübnanlıların Askere Alınması

1915 Temmuz'unun sonunda Cebel-i Lübnan'ın sahip olduğu bazı imtiyazlar kaldırıldı. Bu sadece mutasarrıf tayini ve idarenin belirlenmesine dair bir değişiklikti. Diğer imtiyazlar hala geçerliydi. Lübnanlılar hala askerlik hizmetinden ve Osmanlı vilayetlerinde ödenen vergileri ödemekten muaftılar.

Beyrut Ahz-ı Asker²¹⁴ Şube Başkanlığı, Dördüncü Ordu Kumandanlığı'na Beyrut'ta ve diğer nahiyelede bulunan Lübnanlılarla ilgili alınması gereken tedbirleri sordu. Gelen cevap şöyleydi:

“Dördüncü Ordu Kumandanlığı

Erkan-ı Harbiye Riyaseti

Muhaberat Şubesi

Umumi: 1175

Hususi: 929

5 Ağustos 1332 (18 Ağustos 1915)

Ahz-ı Askerlik Şubesi Başkanları'na,

1 Ağustos [1332] tarihli, 978120 no'lu sorunuza cevap

Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı ile ilgili eski anlaşmaların feshine dair irade-i şahane çıkmış olsa da Lübnanlıların feshedilen uluslararası anlaşmalardaki hakları korunmaktadır.

Başkumandanlık Vekaleti, 20 Temmuz tarihli bildirisinde Lübnanlıların askerlik hizmetinden muaf tutulmalarını kabul etmiştir.

Dördüncü Ordu Kumandanı ve Bahriye Nazırı aşağıda belirtilen şekilde hareket edilmesini gerekli görmekte-dir:

214 Ahz-ı Asker: Askere alma.

1. Lübnanlılar seferberlik zamanında askerlikten tamamen muaf tutulmalıdır.

2. Vilayette geçici süreliğine bulunan Lübnanlılar askerlikten muaf tutulmalıdır.

3. Farklı vilayetlerde sürekli ikamet eden Lübnanlılar, bölgenin diğer sakinleri gibi askerlik hizmetinde bulunmakla mükelleftirler.”

Dördüncü Ordu Erkan-ı Harbiye Reisi Ali Fuad

Bir hafta sonra Dördüncü Ordu, Ahz-ı Asker Riyaseti’nden 9470 umumi, 120 hususi numaralı, Lübnanlı memurların durumuna ilişkin bir soru daha aldı. Kumandanlık 2002 umumi, 1025 hususi numaralı karar gereği şöyle bir cevap verdi:

“1. Resmi daireler dışında görevli memurlar önceki genelgede bulunan hükümlere tabidir.

2. Hükümet dairelerinde ve resmi kurumlarda çalışan Lübnanlılar, Cebel sakinlerinden olsalar bile vilayet mensupları gibi değerlendirildiklerinden zorunlu askerlik hizmetine ilişkin kanuna tabidirler.

3 Bu şahıslar hakkında, askerliğe tabi olan diğer Osmanlı memurları ile ilgili hükümler uygulanır.”

İşte bu emirlere uyulmuş ve seferberlik döneminde vilayet sakinlerinden bir tane bile Lübnanlı geçici askerlik hizmetine alınmamıştı.

İdam! İdam!

Ağustos ayı kargaşa içerisinde geçmişti. Ayın başında idam edilen yedi suçlu ve ayın ortasında idam edilen siyasi suçlulardan sonra farklı Arap beldelerinden idam haberleri gelmeye devam etmişti.

1. Ba‘lebek’te Berital ahalisinden bir vatandaşı öldüren Seyfeddin Kasım, 23 Ağustos 1915 tarihinde idam edilmişti.

2. Ağustos’un 28’inde Yafa ahalisinden İsmail Uluv ve Davud ed-Dibs, Yafa Jandarma Kumandanı el-Emir Arif’in öldürülmesine teşebbüs ettikleri için idam edildiler.

3. Ağustos ayının son gününde, Şam’ın el-Mezze Mahallesi’nde, Dûma ahalisinden Muhammed Hamed Serbul vatandaşın birini öldürdüğü için idam edildi.

Asker Kaçaklarının İdamı

Aynı ay içerisinde askerlik hizmetinden kaçtıkları için idam edilenler de olmuştur.

Dünya Savaşı'nın başında gönüllü askerliğe başvuran veya gönüllü olarak askere giden Araplardan bazıları savaşın başlamasından birkaç gün sonra birliklerinden kaçmışlardı.

Bu kişiler, Türklerin kendilerine zulmettiklerini söylüyorlardı. Halbuki durum bunun tam aksiydi. Çünkü Türkler bu sırada Boğazlarda ve birçok başka cephede yurtlarını savunuyorlardı. Arap erkekleri ise eşlerinin yanındaydılar. Arapların bu sebeple birer birer askerlik hizmetinden kaçtıklarını duydukça hayrete düşüyorduk.

Kumandanlık tarafından, asker kaçaklarına karşı şiddetli tedbirler alınması yönünde emirler çıkarıldı. Ancak alınan bu kararların da bir faydası olmayınca, askerden kaçmak konusunda inat etmekten vazgeçmeyen Araplara en ağır cezaların verilmesi, yani idam cezasının uygulanmasına karar verildi.

29 Ağustos 1915 tarihinde Bağdat'ta aşağıda isimleri bulunan şahıslara verilen idam cezaları infaz edildi:

1. Hızır Abbas: 1313 [1895/1896] doğumlu, Bağdatlı. Silahıyla beraber karargahtan kaçması ve on mecidiye karşılığında silahını bir bedeviye satması sebebiyle idam cezası aldı.

2. Said Abdülkadir: 1314 [1896/1897] doğumlu, Musullu. Taarruz başlayınca Irak Cephesi'nden kaçtı. Yanında kendisine ve arkadaşlarına ait üç tüfeği de götürdü. 28 Ağustos 1915 tarihinde idam edildi.

3. Hannâ Abdülgaffar: 1315 [1897/1898] doğumlu, Basralı. Savaştan önce cepheden kaçtı. Tüfeğini ve diğer silahlarını alarak cepheyi geçmeye ve düşmanlara teslim olmaya çalıştı. 29 Ağustos 1915 tarihinde hakkında verilen idam hükmü infaz edildi.

4. Mustafa Ebu Muslih: El-Müntefik ahalisinden, 1313 [1895/1896] doğumlu. İki defa ordudan kaçtı. 7 Kasım çatışmasında gösterdiği cesaret sebebiyle ilk kaçışında affedilen bu kişi, bu kez silahını da alarak kaçtığı ve diğer Arap arkadaşlarını da kaçırmaya ikna etmeye çalıştığı için 29 Ağustos 1915'te idam edildi.

5. Abdüssettar Âl-i Kâsım: 1315 [1897/1898] doğumlu, Bağdatlı. Karargahtan 10 adet tabanca çaldı ve bunları 20 mecidiyeye sattı. Çöle

İSTİHBARAT SAVAŞLARI

sığınmaya çalışırken çöl devriyesi tarafından yakalandı. İdam hükmü 27 Ağustos 1915'te infaz edildi.

6. Abdüssettar b. Ahmed: Beyrutlu, 1313 [1895/1896] doğumlu. Filistin'e bağlı Kal'atü'n-Nahl'den tüfeği ve 500 fişekle birlikte kaçtı. Ordu devriyesi kendisini yakalamaya çalışınca devriyeye ateş etti. Adanallı Ahmed'i öldürdü ve Yusuf Kemal'i yaraladı. Ağustos'un son günü idam edildi.

7. Safvet el-Edhem: 1312 [1894/1895] doğumlu, Şamlı. Kal'atü'n-Nahl'daki cepheden silahını da alıp kaçarak düşmana sığınmaya çalıştı. Tutuklandı ve 27 Ağustos günü idam edildi.

8. Ahmed Mustafa es-Sâîğ: Şamlı, 1312 [1894/1895] doğumlu. Silahını da yanına alarak Gazze Cephesi'nden çaldığı bir kayıkla kaçmaya ve düşman zırhlılarına sığınmaya kalkıştı. Sahil devriyesine ateş açtı ve bataryalar onun bu hareketinden dolayı, ateşin açıldığı yerde düşman olduğunu zannederek denize 10 top attı. Bu olayın ardından tutuklandı ve Ağustos'un son günü idam edildi.

YİRMİ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Lübnan'daki istihbarat faaliyetleri büyük öneme sahipti. Bu ülkenin gayrimüslim sakinlerinin devlet düşmanı olduklarını ve var güçleriyle Osmanlı idaresine tuzak kurmak için çalıştıklarını söylersem, herhalde abartmış olmam.

Fransa hesabına çalışan ve bizi en çok yoran casusların başında Bişâre el-Bevârî geliyordu. Fransızlara büyük hizmetler sunan bu adam, mahir bir casustu. Bizim gizli ve düzenli güçlerimiz onu Cuniye'de takip ederken o başka bir yoldan hedefine ulaşıyor ve herkesle alay eder gibi, sanki hiç takip edilmemişçesine geri dönüyordu. Bu müthiş bir cüretti.

10 Mart 1915 tarihinde, Beyrut Polis Müdürlüğü'nden bir haber aldık. Düşman bölgesine kaçan Bişâre el-Bevârî, Beyrut'a dönmüş ve bazı şahıslarla bir araya gelmişti. Bu toplantının hemen ardından bulunduğu yere gönderilen polisler onu bulamamışlardı. Adam adeta sırta kadem basmıştı. Daha sonra adamı yakalamak üzere sahil bölgesinde 300 asker görevlendirilmişse de bu çabalar da boşa gitmişti. Bu korkusuz adam, Fransa himayesinde deniz yoluyla kaçmayı başarmıştı.

Ölüm İlanı

7 Mayıs tarihinde Umum Kumandanlık, 825 sayılı gizli bir mesaj ile polis teşkilatına ve sahil koruma birimlerine şu bilgiyi iletti:

"Bişâre el-Bevârî'yi tutuklayarak onu kumandanlığa getiren kişi 200 liralık bir ödül ve terfi alacaktır."

Ancak bu da hiçbir işe yaramadı. Çünkü adam ülkeye kolaylıkla girip çıkabiliyordu. Kumandanlık 20 Mayıs 1915 tarihli ve 1267 no'lu

kararıyla bu ödülü 500 liraya çıkararak adamın görüldüğü yerde öldürülmesini emretti. Adamın cesedini getirene 500 lira verilecekti.

El-Bevârî'ye İdam Cezası Verilmesi

Kumandanlık, el-Bevârî'nin öldürülmesi emrini ilan ettikten sonra bu şahısla ilgili belgeleri Âliye'deki Divan-ı Harb-i Örfî'ye gönderdi. 3 Ağustos 1915 tarihinde Divan-ı Harb casuslukla suçlanan el-Bevârî'yi gıyabında idama mahkum etti. Ayrıca, teslim olması için bütün mallarının müsadere edileceği ilan edildi.

Kumandanlığın 6 Ağustos 1915 tarihli günlük raporu şöyleydi:

“Âliye'deki Divan-ı Harb-i Örfî, firari suçlu Bişâre el-Bevârî'nin idamına hükmetmiştir.

Bu çok tehlikeli şahıs devletin ve ordunun selametini tehdit etmektedir.

El-Bevârî'yi görenlerin onu hemen ölü ya da diri olarak Âliye'deki Divan-ı Harb-i Örfî'ye yollanmak üzere teslim etmesi gerekmektedir.

Kumandanlığın bu casusu diri olarak getirene 1000 liralık, ölü olarak getirene de 500 liralık ödül vereceği ilan olunur.”

Askerlerin İlgisi

Bütün bu çabaların hiçbir yararı olmamıştı. Çünkü kumandanlığın talep ettiği şekilde casusları tutuklamak ve casusluğa karşı koymak asla mümkün değildi. Bişâre el-Bevârî gibi zeki ve uyanık bir adamın ülke içinde bir düzine dostu ve arkadaşı olmalıydı. Onun bu şekilde yakalanması mümkün değildi. Askerlerin yerini bilmese de mutlaka, ona yerlerini söyleyen birileri olmalıydı.

Devletin bu gibi durumlarda casuslarla mücadele için güçlü bir güvenlik ağı kurması gerekirdi.

Ahmed Cemal Paşa, el-Bevârî'nin yakalanması hususunda, kendisine samimiyetle bağlı olduğunu bildiği bazı Lübnanlı zabıtlara güvenmişti. Bunların başında Hanna ed-Dâhir Bey geliyordu. Ancak bu kumandan dürüst ve işinin ehli biri olmasına rağmen bölgede elini kolunu sallayarak gezen el-Bevârî'yi yakalayamamıştı. Bu sebeple Ahmed Cemal Paşa'ya casuslukla mücadele için bir şube kurulmasını teklif ettim. Bu teklifimi reddetti. Çünkü böyle bir şubenin aylık 5000

lira masrafı olurdu. Halbuki Almanlar bu meblağı benzer bir şubede çalışanların her birine aylık maaş olarak ödüyorlardı. Bu sayede, ileride özel bir bölümde mevzubahis edeceğim [Alman] casusların kendilerine verilen bütün görevleri yerine getireceklerinden emin olabiliyorlardı.

Casus Polis

Sufer'de Ahmed Cemal Paşa ile birlikteydim. Ona casusluk olayları hakkında çeşitli yerlerden gelen raporları okuyordum. Raporların pek çoğunda Bişâre el-Bevârî'den bahsediliyordu. Paşa bana dönerek şöyle dedi:

– Yakalayamadığınız bu pis yaratık da kim?

– Size ondan bahsetmiştim.

– Evet, ama hakkındaki raporlar hiçbir işimize yaramıyor.

– Haklısınız. Çünkü casuslarımız hiçbir şey bilmiyorlar. Kahvehanelerde, kulüplerde oturup insanların ağzından laf toplamak dışında hiçbir şey yapmıyorlar. Oysa bunun kimseye bir yararı yok. Bunun yerine düşman casusların peşine düşmeleri lazım.

– Bu benim değil, sizin mesuliyetiniz.

– Evet... Ancak casuslarımız çok düşük maaşlar alıyorlar. Ayrıca casuslukla mücadele için sağlam bir ağ kurmamız gerekiyor. Bunun için de para lazım.

– Dönüp dolaşıp yine para meselesine geldik.

– Evet, çünkü bu ülkede sadece para her kapıyı açabiliyor.

– Ama bu hizmetleri para talep etmeden, gönüllü olarak yapabilecek kişiler de var.

– Nasıl?

– Neden şaşıırıyorsun?

Şaşırmak hakkımdı. Çünkü Suriye ve Lübnan'da hiç kimsenin devlete gönüllü olarak hizmet edeceğini sanmıyordum. Bölgenin Müslümanları bile devlete bu derece sadık ve bağlı değillerdi. Hristiyanlar zaten devlet düşmanı olarak tanınıyorlardı. Bu sebeple Cemal Paşa'nın bu sözleri karşısında şaşıırıp kalmıştım. Ne var ki, şaşkınlığım çok uzun sürmedi. Paşa, yaveri Nusret Bey'i çağırarak ona şöyle dedi:

– Adamı içeri getir.

Bir dakika sonra yanımıza otuzlu yaşlarının ortasında bir genç geldi. Cemal Paşa'nın önünde eğilerek ona hürmetlerini arz ettikten sonra yan tarafa geçip durdu. Paşa söze başladı:

– İsmi?

– Abdullah Reşid, efendim. Beyrut polislerinden.

– Ne biliyorsun, anlat bakalım.

– Bişâre el-Bevârî, Beyrut’a gelip gidiyor. Ülkeden çıkmasını sağlayan ve ona yardım eden kişi Nikola Rebiz adında biri. Geçen hafta onu takip ettimse de silahım olmadığı için tutuklayamadım.

– Peki, takibe neden devam etmedin?

– Çünkü ben amirlerime tabiyim, efendim. Şubeden uzun süre ayrı kalmama izin vermiyorlar. Ayrıca amirime konuyu açmam durumunda Bişâre’yi takip etmeme izin verip vermeyeceğinden bile emin değildim. Bu sebeple buraya gelmek zorunda kaldım.

– Evet, el-Bevârî’nin başına konulan ödülü almak için...

– Hayır, efendim. Ben şubeme ve vatanıma samimiyetle hizmet ediyorum. Bunun için de kimseden bir karşılık istemiyorum.

– Güzel, o zaman ne istiyorsun?

– Bana bu işte serbest hareket etme fırsatını vermenizi istiyorum.

– Özgürsün, git ve görevini yap. Bir an evvel sonuç almanı bekliyorum.

Polis Abdullah Reşid, Cemal Paşa’nın huzurundan vazifesini yerine getirmek, yani Lübnan’daki faaliyetleriyle bizi bir hayli yoran Bişâre el-Bevârî’yi yakalamak için çıktı.

Ertesi gün kendisinden bir mesaj aldım:

“Bişâre el-Bevârî, bu akşam gelecek. Onu takip edip durumu size aktaracağım.”

Ancak Abdullah Reşid, Bevârî’yi o gün yakalayamadı. Akşam yanıma uğradığında şöyle dedi:

– Dün, gündüz Cuniye’ye gittim. Hûrî Bûlîs, elinde bir kutu taşıyordu. Kutuyu Bekerkî’den getirmişti. İçinde Bişâre el-Bevârî aracılığıyla Fransızlara gönderdiği yazışmalar olduğunu sanıyorum. Ama Hûrî Bûlîs, yakından izlendiğini biliyor. Bu sebeple bu kutuyu Beyt Mârî ahalisinden Sasin Cercis’e teslim etmiş. Adam Beyrut’a geldi. Bişâre el-Bevârî’nin yerini bildiğini sanıyorum. Bu sebeple onu takip etmek istiyorum. Yanınıza gelme sebebim bu.

Polis Reşid'in Becerisi

Ordunun geri kalanı ve bizim hat boyunca yayılmış olan onlarca casusumuzun, devlet için hiçbir şey yapamamış olmasına karşın bu polis memurunun getirdiği bilgiler gerçekten çok değerliydi. El-Bevârî'nin attığı adımları nasıl izleyeceğini biliyordu. En kısa sürede pekala sonuca ulaşabilirdi. Bundan ötürü, işine devam etmesi ve el-Bevârî'yi daha dikkatli bir şekilde izlemesi hususunda ona şevk ve cesaret verir düşüncesiyle 50 lira verdim. Bana günlük olarak haber getirmesini istedim.

Polis Beyt Mârî'de

Bu konuşmayı takip eden ikinci günün sabahında polis memurundan şöyle bir rapor aldım:

"Sasin Cercis dün akşam Beyt Mârî'ye vardı ve bir saat sonra Halil el-Âzâr'ın evini ziyaret ederek orada iki saat kaldı."

Öğleden sonra ikinci bir haber daha aldım:

"Bugün asker kaçağı taklidi yaparak Halil el-Âzâr'ın kapısını çaldım ve ondan yardım istedim. Ama adam evine girmeme izin vermedi. Halbuki Lübnanlıların adeti misafire ikramdır. Kapıda beni gören ev sahibesinin yüzünde şüpheli bir bakış gördüm. Evin içinden de tuhaf bir ses duydum. Bölgeyi daha dikkatli bir şekilde gözetlemeye devam ediyorum."

İkinci günün sabahında şöyle bir rapor geldi:

"Saat 8'e kadar Halil el-Âzâr'ın evinde olup biten şüpheli bir şey göremedim. Ama saat 8.30'da köyün rahibi, Sasin Cercis ve Yusuf Abdullâh, Halil el-Âzâr'ı ziyaret ettiler.

Yazın sonlarına doğruydı. Havanın sıcak olmasına rağmen evin yola bakan cephesindeki pencereleri kapalıydı. Evin diğer cephesinde ise adamın eşinin ve üç çocuğunun nöbet tutar gibi sırayla sabahladıklarını gözlemledim. Neler olup bittiğini öğrenmek amacıyla saat 9.30'da eve sızmaya çalıştım. Rahibin evden tek başına çıktığını gördüm. Şüphelendim, çünkü yürüyüşü hiç normal değildi. Onu takip etmeye başladım. Fakat, o sırada beni takip eden birilerinin olduğunu hissettiğim için takibi bırakıp izimi kaybettirmeye karar verdim. Bundan dolayı rahip olduğunu sandığım adamı takip etmeye devam edemedim.

Daha sonra beni bir kişi değil, bir grubun takip ettiğini fark ettim. Bu sebeple gündüz onlara görünmeyerek gece saldırmaya karar verdim.

Lüzum halinde Beyt Mârî kuvvet kumandanına beni desteklemesi için emir vermenizi rica ediyorum.”

Bu raporu okuduktan sonra hemen Beyt Mârî’deki kuvvet kumandanına bir emir gönderdim:

“Bugün veya yarın benim adıma hareket edecek olan bu şahsa yardım etmeniz ve vereceği emirlere harfiyen uymanız gerekiyor. Bana neticeyi bildiriniz.”

Aldığım son raporun üzerinden bir gün ve bir gece geçmiş, ama polis memuru Abdullah Reşid’den yeni bir haber almamıştım. Halbuki bu süre zarfında bana rapor göndermesi gerekiyordu. Ertesi günün sabahında şöyle bir telgraf aldım:

“Kurşunlanarak öldürülmüş bir adamın cesedi Beyt Mârî yolunda bulunmuştur. Üzerinden polis memuru Abdullah Reşid olduğunu gösteren hüviyeti çıkmıştır.”

Raporu gönderen Lübnan jandarması bunu alelade bir olay sandığı için Umum Kumandan Ahmed Cemal Paşa ile birlikte ilgilendiğimiz bu olayın hassasiyetini anlayamamıştı. Bu sebeple Beyt Mârî’ye giderek soruşturmayı bizzat yürütmeye karar verdim. Arabanın hazırlanmasını emrettikten sonra Paşa’ya durumu anlattım. Morali çok bozuldu. Bana öyle emirler verdi ki, eğer bunları yerine getirseydim cinayeti çözmek için köy ahalisinin büyük kısmını tutuklayarak hapse atmam gerekirdi. Ancak ben Paşa’nın aklındaki bu amansız planı uygulamadım. Beyt Mârî’ye varır varmaz köyün önde gelenlerini toplayarak onlara katilin ismini söylemeleri için 10 saat süre verdim. Aksi takdirde hepsini tutuklamaya mecbur olduğumu, zira bir polis memurunun feci bir şekilde öldürmesinden onların birinci derecede mesul olduklarını söyledim.

İçlerinden bazılarını sorgulayarak polis memurunu önceden görüp görmediklerini sordum. Aralarında Halil el-Âzâr ve Sasin Cercis’in de olduğu bu kişiler polis memurunu gördüklerini inkar ettiler. Onlara bu memurla nasıl karşılaştıklarını ve onun evden nasıl uzaklaştırıldığını anlattıktan sonra Halil el-Âzâr onu gördüğünü itiraf etti, ancak neden öldürüldüğünü bilmediğini söyledi.

Bunun üzerine Sasin Cercis ile birlikte tutuklanmasını ve polisi öldürme ve Nikola Rebiz ve Bişâre el-Bevârî adlı casusları saklama suçlamasıyla Âliye’deki Divan-ı Harb-i Örfî’ye gönderilmelerini emrettim. Böylece bu acı olaya dair yürüttüğüm soruşturmanın ilk kısmını tamamlamış oldum.

Ne var ki, Bişâre el-Bevârî ve arkadaşı Nikola Rebiz'i tutuklayamadık. Eyyüb Sabit'in (Eski Dahiliye Nazırı Eyyüb Sabit değil) ve Eyyüb el-Bevârî'nin onlara katılması sonucu [Bişâre el-Bevârî ve Nikola Rebiz] iyice güçlenmişlerdi. Bunlar da Bişâre ile birlikte defalarca gıyaben idam cezasına çarptırılmışlardı. Çünkü düşmanla irtibatlarını sürdürmüşler ve tutuklanmamayı başarak Lübnan'a gelip gitmişlerdi.

Başka Bir Casus

Lübnan'daki casusluk faaliyetleri, okuyucularımızın da tahmin edebilecekleri gibi Bişâre el-Bevârî ve arkadaşları ile sınırlı değildi. Lübnan sakinlerinin hemen hepsi düşman için çalışıyor, devlet aleyhinde casusluk yapmaktan geri durmuyorlardı. Çünkü bizi azılı düşman, Fransızları ise dostları ve Osmanlı Devleti'ne ait bu bölgenin hamisi olarak görüyorlardı.

Bu duyguya sahip olan Lübnanlılar kendi aralarında ikiye ayrılıyorlardı. Birinci grup, Fransız himayesine gönülden inanıyor ve Osmanlı Devleti'ne karşı casusluk yapma pahasına Fransa'ya hizmet etmenin gerekli olduğunu düşünüyordu. İkinci grup ise Fransızların hesabına çalışmakla beraber bunu maddi karşılık beklentisiyle yapıyordu. Mesela bizimle savaşmak için meydana atılan Bişâre el-Bevârî ve arkadaşları bu tür kimselerdi. Osmanlı hükümeti bunu fark ederek bu parayı verseydi onlara pekala Fransızlar aleyhine casusluk yaptırabilirdi.

Bu casuslardan biri de Lübnan Bedre ahalisinden Abduh Josef'ti.

El-Abde Karakol Kumandanı'ndan bir kayığın sahilin bu bölgesine demir attığına ve kayıktan Yunus Sem'an adında bir denizcinin indiğine dair bir bilgi notu aldık. Adamı sorguladığımızda bir gün sahilin kuzey tarafına gittiğini ve bir kişinin kendisini kayığıyla yabancı gemilerden birine bıraktığını söyledi. Bunun devlete ihanet anlamına geldiğini bildiğini, ama ailesini geçindirmek için paraya ihtiyacı olduğunu söyledi.

El-Abde Karakol Kumandanı'na bir şey yapmadan beklemesini ve adamı orada tutmasını emrederek en zeki adamlarımdan birini oraya gönderdim.

Gönderdiğim bu kişi, orada bu işi soruşturmakla görevlendirdiğim Halepli Mülazım Osman Cemal'di. Görevini yerine getirdikten sonra bana şu raporu yazdı:

“5 Ağustos 1915 tarihinde el-Abde Karakolu’nda Çavuş Kemal el-Beyrutî ile bir araya geldik. Ondan tutuklanan şahsın gerçek adının Yunus Sem’an olmadığını öğrendim. Yürüttüğü gizli soruşturma sonucunda adamın Bedreli olduğunu ve gerçek adının Abduh Josef olduğunu öğrenmiş. Fakat adama bu konuyu hiç açmamış. Adamı ve kayığını dikkatlice aramış. Adamın üzerinde ikiye katlanmış bir kağıt bulmuş. Kağıdın başlangıç tarafından yarısında tam olmayan 3 rakam vardı. Üst tarafı köşelerinden çizilmiş ve Fransızca “M” harfine benzetilmişti. Alt tarafında ise Fransızca “on iki” yazılmış ve en alt kısmına bitişik olarak “L” ve “Y” yazılmıştı. İkiye katlanmış bu kağıdın tanışma işareti olduğunu anlamıştım. İki taraf bir araya gelince her şey anlaşılıyordu.”

Bu bilgiyi düşman gemilerine ulaşarak işin aslını öğrenmek için kullandım.

6 Ağustos akşamı, 3 mil uzakta bir Fransız gemisi gördüm. Bana anlamadığım işaretler gönderdikten sonra kıyıya yanaştı. Gemidekiler bana “Nasılsın?” diye sordular. Yunus Sem’an olduğumu söyledim. Bu, Abduh Josef’in kod adıydı. Bunun üzerine içlerinden biri Arapça konuşarak neden işaret vermediğimi sordu. Çok yorgun olduğumdan uyuyakaldığımı söyledim. Bu sözlerime inanarak beni gemiye aldılar. Tercüman ise ilk kez buraya gelmişti ve casusu tanııyordu.

Benden kağıdı istediler. Sonra bu kağıdı kaptandaki ikinci bir kağıtla birleştirdiler. İkinci kağıdın üzerinde “M”, “11”, “12” ve “Lüb-nan” yazıyordu. Tanışmamızın ardından kaptan bana genel durumun yanı sıra Boğazlara gönderilen yeni birlikler, Cemal Paşa’nın tutumu ve ülkede alınan tedbirler hakkında sorular sordu. Ona bunları ülkenin ve ordunun yararına olacak şekilde anlattım. Sonra bana yeni bilgiler ve görevler verdi. Bunları şöyle özetleyebilirim:

1. El-Hûrî Yusuf ile görüşerek kendisine grubun ondan talimat beklediğini söylemem.
2. Trablus ile Lazkiye arasındaki sahil bölgesinde bulunan güçlerin tam sayısını öğrenmem.
3. Savaş istihkamlarının fotoğraflarını çekmem.
4. Ahmed Cemal Paşa’nın durumunu öğrenmem.
5. Şerif Faysal’ın Ahmed Cemal Paşa’ya ve Türklere karşı tutumunu öğrenmem.

Bütün bu istekleri yerine getirmemde bana Papaz Yusuf adında biri yardım edecekti. Kaptana bana verilen görevi yerine getireceğimi söyledim. Bana, hizmetlerim ve verdiğim bilgiler karşılığında beş altın Osmanlı lirası verdi.

Sonra kayığa binerek gemidekiler işin aslını anlamadan sahile ulaştım. Hemen şöyle bir rapor yazdım: “Size yarın casusla görüşmeme, casusa yardımcı olan el-Hûrî’ye ve Yunus Sem’ân’ın casus olduğunu itiraf etmesine dair bir rapor göndereceğim.”

7 Ağustos’ta, söz verdiği üzere bana gönderdiği rapor, görevlendirdiğim bu zabitanın bu tür suçluların nasıl takip edilmesi gerektiğini bilen akıllı bir adam olduğunu gösteriyordu. Rapor şöyleydi:

“Gemiden döndükten sonra evime Yunus Sem’ân’ı getirterek ona şöyle dedim:

– Şimdi bize gerçeği itiraf etmek istiyor musun?

– Size daha önceden söylediklerimin arkasındayım. Bu adam hakkında başka bir şey bilmiyorum.

– Güzel. Peki, Divan-ı [Harb-i] Örfî’ye sevk edileceğini ve belki de sonunda casusluk gerekçesiyle suçsuz yere asılacağını biliyor musun?

– Merhamet edin! Benim bakmakla yükümlü olduğum bir ailem var.

– Bunu biliyorum, Abduh!

Bu sözleri adamı süzerek söylemiştim. Yüzündeki tedirginliğin gitgide arttığını fark ettim. Sonra bir anda konuyu değiştirerek şöyle dedim:

– Dün el-Hûrî Yusuf’u çağırdık. Senin ceza almayı hak eden bir suçlu olduğunu söyledi.

– Gerçekten böyle mi dedi?

– Sen el-Hûrî Yusuf’u tanıyor musun?

– Evet, tabii ki. Kendisi köyümüzün papazı!

– Seni casusluk yapmaya iten kişi o muydu?

– Efendim!

– Artık inkar etmenin gereği yok! Hakkındaki her şeyi biliyorum. Bedrelisin ve Fransızlar için casusluk yapıyorsun. Kod adın 1112. Aranızdaki işaret üç kesik ışık. Adın kağıtta geçiyor.

– Efendim! Siz de mi onlarla birliktesiniz?

– Kes sesini! Ben senin gibi ülkeme ihanet edemem.

– Efendim! Ne yaptıysam fakirlikten yaptım.

Adamın her şeyi itiraf ettiği bu konuşmadan sonra Çavuş Kemal el-Beyrutî ve Onbaşı Hasan ez-Zeyn'i çağırdım. Onların önünde geçtiği bir kez daha itiraf etti. Sonra da ifadesini içeren belgenin altına parmağını bastı. Onu tutuklayarak öğle saatlerinde size göndereceğim. El-Hûrî Yusuf'un akıbetini size bırakıyorum.

İmza: Osman Cemal”

Casus hakkında hazırlanan bu rapor, usule uygun olarak Divan-ı Harb-i Örfî'ye gönderildi. Raporun gönderilmesinin ardından Abdüh Josef'i tekrar sorgulamak istemedim. Sonuçta, Bedre ahalisinden olan bu adama idam cezası verildi ve hüküm 3 Eylül 1915'te infaz edildi.

Alevi Bir Casus

Zaruri sebeplerden dolayı, bir daha ihanete kalkışmasın diye Anadolu'ya sürmekle yetindiğimiz el-Hûrî Yusuf ile ilgili soruşturmayı genişletemedik. Bu sıralarda Fransa hesabına çalışan casusları takip etmekle görevlendirdiğim Mülazım Osman Cemal Efendi başka bir casusu daha ifşa etti. Bu şahıs Muhammed İlyas el-Alevi idi. Tutuklanan bu adama da idam cezası verildi ve ceza 10 Eylül 1915'te infaz edildi.

Komik Bir Olay

Bu sıralarda nahoş bir biçimde sonuçlanan bir olay daha yaşandı. Osman Cemal bölgede görevli üçüncü bir casusu takip ediyordu. Adamı Banyas sahili yakınlarında bir kayıkla takip ettiği sırada sahil emniyetinden bir grup onu yakalayarak Banyas'a getirmişler. Osman Cemal bu sırada usule uygun olarak gerçek kimlik belgelerini yanında taşımıyormuş. Bu durumu bilmeleri gerektiği hâlde sahil zabitleri ona dair hiçbir şey bilmiyordu. En azından kumandanlarına ondan haberdar olduklarına dair bir işaret göndermeleri gerekirdi. Çünkü kumandanlık bu bilgileri düşmana altın değil gümüş karşılığında satanlara bile güvenmemekteymiş.

Mülazım Osman Cemal Bey gerçekten büyük zorluklarla karşılaşmış. O geceyi ve ertesi günü zindanda geçirmiş. Sonra Trablus'a gönderilmiş ve orada kim olduğu anlaşılacak serbest bırakılmış.

Tabii, Osman Cemal'in kovaladığı casus bu fırsatı değerlendirerek sırta kadem basmış.

Başka Bir Casus

Beyrut ahalisinden Gandur Yusuf Said ise, yukarıda bahsi geçen casusu talihsizlik sonucu elinden kaçırmış olan Osman Cemal Bey'in elinden kurtulamayacaktı. Daha sonra kendisinden dinlediğimiz üzere, Osman Cemal yanlışlıkla tutuklandıktan sonra Trablus'tan ayrılarak Beyrut'a gelmiş ve orada ahaliden birinin arabasına binmiş. Cübeyl'e ulaşır ulaşmaz buralı biri Osman Cemal'den kendi arabasına binmesini istemiş. Adam çok üzgünmüş. Bu nedenle, kendisiyle sohbet edip vakit geçirebileceği bu misafiri sevinçle karşılamış.

Ancak zabıt arkadaşı, ona nasıl tutuklandığından bahsedince adam çok şaşırmış ve hemen nasıl kurtulduğunu sormuş. Zabıt, masum olduğu için kurtulduğunu söyleyince adam gülümseyerek şöyle demiş:

– Masum olduğumu biliyorum. Başımızdaki beladan Fransızlar sayesinde kurtulacağımız için onlara hizmet ediyoruz. Bizleri Arap olduğumuz için tutuklayan Türklere değil. Sen de Türk olsaydın tutuklanmazdın.

Osman Cemal “Doğru” demiş.

– Şimdi ne yapmak istiyorsun?

– Beyrut'a gidiyorum.

– Sen Müslümansın. Bulunduğun yerde bize hizmet edebilirsin.

– Nasıl?

– Sana bunu daha sonra açıklayacağım, şimdi değil.

– Peki seni nerede bulabilirim?

– Beyrut'ta Mâr İlyas Mahallesi'ne gel.

Osman Cemal Bey, bu adamın Beyrut ahalisinden, 1311²¹⁵ [1893/1894] doğumlu Ortodoks Gandur Yusuf Said olduğunu öğrenmiş. Yusuf Said, düşmanlar için çalıştığını tespit ettiğimiz ilk Ortodoks casustu. Osman Cemal, 19 Eylül 1915 tarihinde onunla Beyrut kumsalından denize açılmak üzere anlaştı. Böylece yakalanan casusun üzerinden, askeri üslere dair onlarca fotoğraf ile Trablus ve Tarsus bölgesinde alınan tedbirlere dair bilgiler çıktı. Kendisinden şüphelenmemesi için casusla beraber kumsalda tutuklanan Osman Cemal de adamla beraber hapse atılmış ve zindanda ondan çok değerli bilgiler almıştı. Gandur Yusuf Said, Divan-ı Harb-i Örfî'nin casusluğunu ispat etmesi sonucunda 10 Ekim 1915'te asıldı.

215 Arapça metinde muhtemel bir rapaj hatasından dolayı 1911 şeklinde yazılmıştır. Aziz Bey, *el-İstihbarat ve'l-Casusiyye*, 314.

Casusluğa Karşı

Osman Cemal, Gandur Yusuf Said'i yakalamasının ardından, ülkedeki diğer casusları takibe koyuldu. Osman Cemal'den bizi çok yoran ve bir polisimizi kaybetmemize sebep olan Bişâre el-Bevârî'yi de takip etmesini istemiştik. Eylül ve Ekim aylarında pek çok casusu etkin bir şekilde takip etti ve aşağıda isimleri yazılı olan casusları yakaladı:

1. Yusuf Duha: Sayda ahalisinden, 1312 [1894/1895] doğumlu. Damur mevkii yakınlarında tutuklandı. Üzerinden, içinde bazı askeri talimatların yazılı olduğu bir defter çıktı. Ayrıca cebinde 1000 franklık üç banknot bulundu. Bu sırada, Fransızlar için casusluk yaptığını ispat eden bazı belgeler de ele geçirildi. 1 Ekim 1915 tarihinde asılarak idam edildi.

2. Butrus b. Hannâ Mârûn: Cuniye ahalisinden, 1882 doğumlu. Düşmanlarla Ernest Renan zırhlısında buluştuktan hemen sonra tutuklandı ve elindeki 500 dolara el konuldu. Bunları zırhlıdan aldığını itiraf etti. Kaptanının bu parayı balık avlarken verip bunu Cebel bölgesindeki dostlarına gönderdiğini söyledi. Bu şahısların isimlerini içeren listeyi ise kaybettiğini söyledi.

Sorgulama esnasında adamın yasak olmasına rağmen denizde birkaç tur attığı ve paranın, adlarını söylemekten çekindiği başka kişilere gönderildiği anlaşıldı. Âliye'deki Divan-ı Harb-i Örfî bu suçlamalar sebebiyle adamın idamına hükmetti ve idam cezası 9 Ekim 1915 tarihinde infaz edildi.

3. Abdülmünim Muhammed el-Mısrî: Kahireli. Bölgeye Döstre²¹⁶ adlı zırhlı ile gelmişti. Osman Cemal Bey, fener bölgesindeki kayalıklara inerken gördüğü bu casusu şehre ulaşana kadar takip etmiş. Adam Hammamu's-Sagîr semtindeki Abdüsselam es-Saydânî'nin evinde kalmış. Sonra oradan ayrılmış. Ertesi gün tesadüf eseri polis tarafından tutuklanmış. Çok geçmeden casus olduğu anlaşılarak Abdüsselam es-Saydânî ile birlikte idama mahkum edildi. İdam cezası 8 Ekim 1915'te infaz edildi.

4. Tanyus Hannâ Mârûn: Raşya ahalisinden, 1880 doğumlu. Sûr taraflarında tutuklandı. Abdülmuhsin es-Sûrî'ye ait bir kayıkla, demir atmış düşman zırhlısına yaklaşırken yakalandı. Yanında imzasız üç mektup ele geçirildi. Bu adamın Sûr, Sayda ve Cebel-i Âmil

216 Arapça metinde دوسترة şeklinde yazılmıştır. *A.g.e.*, 315.

bölgelerindeki durum hakkında bilgi içeren mektuplar taşıdığı anlaşıldı. Ancak adam mektupları kendisine veren kişileri tanımadığını söyledi. Divan-ı Harb'deki dava ve ondan önceki sorgu sırasında, çektiği bütün zorluklara rağmen ısrarla susarak bir şey söylemedi. Bir Ekim sabahı idam edildi. Ağzından tek bir kelime bile alınamadı.

5. Saadeddin Mustafa Rıdvan: Yafa ahalisinden bir genç, 1313 [1895/1896] doğumlu. 'Akkâ taraflarındaki fırka ve askeri durum hakkında bilgi edinmeye çalışırken yakalandı. Kaysarya tarafında, sahildeki savaş zırhlısına elindeki fener ile işaret gönderirken tutuklandı. Denizdeki zırhlıdan onun işaretine yine işaretle cevap verildiği görüldü. Bunun üzerine Divan-ı Harb'e gönderildi ve idamına hükmedildi. İdam cezası 20 Ekim 1915, saat 5'te infaz edildi.

...

Beyrut'ta, durumun ne kadar kritik olduğunu bilmeyen ve ülkedeki olağanüstü şartların savaştan önce de mevcut olduğuna inanan kimseler vardı. Bundan dolayı sıradan bir olay neticesinde herhangi biriyle aralarında geçen basit bir ihtilaftan dolayı kendilerine hakim olamıyorlardı.

Beyrut'taki kabadayılardan hali çok kötüydü. Bu kabadayılardan, kendilerine ters baktıkları veya selam vermedikleri gerekçesiyle sebepsiz yere arkadaşlarını öldürdükleri bile oluyordu.

Süleyman Hüseyin el-Cüveynî, her şeyin kendilerinin kontrolünde olması gerektiğini düşünen bu kabadayılardan. Bu adam, hatırımda kaldığı kadarıyla Şeyyah veya Burcu'l-Berâcine ahalisinden, otuzlu yaşlarında bir adamdı. Çevresinde sertliği ile tanınırdı. Lübnanlı olduğu için askerlik hizmetinden muaf tutulduğundan ülkesini, özgürlüğünü ve bağımsızlığı savunmak yerine Beyrut'ta boş boş geziyordu.

20 Mayıs günü Süleyman, Furnu'-ş-Şubbâk denen yerde, tramvay raylarının ortasında durmuş, gökyüzüne bakıyormuş. Bir uçak sesi duymuş ve kendisine doğru gelen tramvaya aldırmayıp uçağı izlemeye başlamış. Tramvay makinisti adamı demiryolundan uzaklaştırmak için sirene başmış.

Tramvay iyice yaklaşıncı Süleyman yerinden kıpırdamadığı için makinist:

– Hayvan mısın, duymuyor musun?

diye bağırmış. Bir makinist bana nasıl hayvan diyebilir; benim gibi, herkesin boyun eğmesi gereken bir kabadayıya nasıl böyle hakaret edebilir, diye düşünerek tabancasını çekip adama ateş etmiş. Neyse ki hedefi tutturamamış ve makinist olaydan hafifçe yaralanarak kurtulmuş.

Divan-ı Harb-i Örfi'de

Kabadayılardan çıkardığı kargaşa sırasında alçak uçuş yapmakta olan düşman uçakları, mermi seslerini duyunca ani bir şekilde yükselmişler. Ardından oradan uzaklaşmışlar ve bir grup uçakla beraber geri dönerek bölgenin üstünde uçmaya başlamışlar. Uçaktakiler kendilerine ateş edildiğini düşündüklerinden, bunun tekrarlanması durumunda ateş açacaklarmış.

Bu hadisenin karargah üzerindeki etkisini hiç sormayın! Ordudan Beyrut Polis Müdürlüğü'ne onlarca kez telefon edilerek Süleyman'ın yakalanması emredilmişti. Aynı günün akşamında, Süleyman el-Cüveynî, Âliye'deki Divan-ı Harb-i Örfi'nin zindanındaydı.

El-Cüveynî'nin Sorgulanması

Süleyman el-Cüveynî, Âliye'deki Divan-ı Harb-i Örfi'de gizli bir şekilde yargılanırken şunları söyledi:

– Kondüktör, bu uçakların yakında ülkeyi Osmanlı Devleti'nden kurtaracaklarını söyledi. Ben de onun bu sözlerinden etkilendim ve uçağı tabancamla vurarak düşürmek istedim.

– Tabancayla uçak düşürebilir misin?

– Evet.

– Düşürdüğün zaman bunun sonucu ne olacak?

– Uçaktaki düşmanlarımızdan intikam almış olacağız.

– Ama bu intikam düşmanın daha büyük bir güçle Beyrut'a saldırmasına sebep olabilir.

– Bu benim hiç aklıma gelmedi. Düşman uçağının gökyüzünde uçtuğunu görünce intikam almak istedim. Bu yaptığımın devletimi harekete geçireceğini ve bana yardıma geleceklerini düşündüm.

– Devletin düşman uçaklarına ateş etmeyi yasakladığını bilmiyor musun?

– Bu konuda hiçbir bilgim yok.

- Yanlış yaptın.
 - Asla.
 - Peki, kondüktöre neden ateş ettin?
 - Çünkü ülkeme hakaret etti.
 - Ama resmi bilgiler söylediğinin tam aksini gösteriyor.
 - Resmi bilgiler hep hatalı olur. Ben size doğruyu söylüyorum.
- Şerefim üzerine yemin ederim.

El-Cüveynî Hakkında Alınan Karar

Bütün bu çabalarına karşın, el-Cüveynî, 2 Haziran 1915 tarihinde hakkında idam cezası verilmesini engelleyemedi. Evrakı aynı gün Dördüncü Ordu Kumandanı Ahmed Cemal Paşa'ya gönderildi. O da hükmü hemen onayladı. 3 Haziran sabahı göğsüne bir levha takılarak idam edildi. Levhada şunlar yazılıydı: “Düşman uçaklarından birine ateş ederek ülkede kargaşa çıkarması sebebiyle idam edildi.” Bu genç, gururunun kurbanı olmuş ve savaş kanunlarına uymadığı gerekçesiyle idam edilmişti.

Başka Bir İdam

Bu münasebetle iki ay sonra vuku bulan ikinci bir hadiseyi aktaralım. Beyrut ahalisinden veya Beyrut Vilayeti'nden –hangi beldeden olduğunu tam hatırlayamadım- Abdülhafız Said es-Sâvî adında bir genç, Beyrut kumsalında balık avlamak için denize torpil atarken yakalanmıştı. 30 yaşındaki bu gencin şansına, o sırada Beyrut semalarında üç Fransız uçağı gezmekteydi. Torpil sesini duyunca oradan uzaklaşmışlardı. Bu olay sınır müfrezesinin oradan geçişine denk gelmişti. Torpili atan genci yakalamış ve tutuklayarak Divan-ı Harb'e getirmişlerdi.

Herkes gencin niyetinin kötü olmadığını ve ana babası, eşi ve çocukları için balık avlamak niyetiyle torpil attığını bilse de hakkında idam hükmü verilmiş ve torpil atarak halkı kıskırtmaya çalıştığı gerekçesiyle 10 Ağustos'ta idam edilmişti.

YİRMİ BEŞİNCİ BÖLÜM

Yahudi Güzeli

Cevat Rifat [Atılhan] Bey'in, İstihbarat Birinci Şube Reisi²¹⁷ olarak atanıp görevi devralmasından bir hafta sonra kendisinden şöyle bir rapor aldım:

"Matmazel Simon²¹⁸ adında, karargah zabitleriyle içli dışlı olan Yahudi bir genç kadın dikkatimi çekti. Kudüs'teki erkan-ı harb zabitleri onu yakından tanıyorlar. Onlarla birlikte Şam'a taşınmış. Birçok farklı rütbedeki askerin sevgilisi olmuş. Yaptığım soruşturmalar bu kadının hafifmeşrep biri gibi görünmesine rağmen sadece ve özellikle erkan-ı harb zabitleriyle birlikte olduğunu gösteriyor. Onlar için Damascus Palas Oteli'nin odalarında şaşıaalı törenler düzenleyerek kalplerini kazanıyor. Ayrıca Şam'daki Yahudi Mahallesi'nde bulunan bazı evlerde gizli alemler de düzenliyor."

217 Atılhan, "İstihbarat Birinci Şube Reisi" değil, sadece "Birinci Şube Reisi" olduğunu belirtir. Bu görevi Asaf Sefa Bey'den devraldığını ve Asaf Bey'in Şam'dan ayrılmasıyla birlikte kendisine Sekizinci Kolordu Harekat Şubesi'nin mahrem dosyalarından başka "rehber ve arkadaş" kalmadığını not eder. Cevat Rifat (Atılhan), *Sina Cephesinde Yahudi Casuslar* (İzmir: Meşher Matbaası, 1933), 28.

218 Yazı dizisi henüz gazetede tefrika edilirken Abdurrahman en-Nasûli Bey'in gazete-ye gönderdiği itiraz mektubuna göre Matmazel Simon adında biri yoktur. Olayın kahramanının ismi Simi Bismah'tır. Bismah'ın Kudüs'te Mahana Loda Caddesi'nde oturduğunu, İspanyol kökenli olduğunu ve Madam Rabinovitz'ın yetiştirmesi olmadığını belirten en-Nasûli, Bismah'ın aynı zamanda ahaliden topladığı paralarla simsarlık yaptığını, hağlantıları subayları uygun pozisyonlara getirmeye çalıştığını ve savaştan sonra İngiliz bir subayla evlenerek Kahire'ye yerleştiğini ifade etmektedir. Aziz Bey, *el-İstihbarat ve'l-Casusiyye*, 369.

Gizli ulaklarım vasıtasıyla Matmazel Simon'u zenginlerden veya erkan-ı harbe bağlı olmayan zabitlerden bazılarıyla görüştürmeye çalıştımsa da başaramadım. Bu sayede bu kadının sadece belli başlı zabitlerle ilgilendiğinden emin oldum.

Yüzbaşı İhsan Bey'in bu kadın hakkında söyledikleri merakımı daha da artırdı.

– Cepheye gitmeme dair karar çıktı mı?

– Bilmiyorum... Neden?

– Oradaki topları teftiş etmek ve gerekli değişiklikleri öğrenmek için görevlendirileceğim.

– Senin bundan nasıl haberin oldu?

– Matmazel Simon'dan öğrendim.

– Bu kadın bizimle alakalı böyle ayrıntıları bilebiliyor mu?

– Ah bir görseniz... Çok güzel, fettan bir afet. Herkes ona adeta tapıyor. Orduda olup biten her şeyden haberdar. Çünkü onu samimi bir dostumuz olarak görüyoruz.

– Bu tür haberleri aldığı önceden de vaki mi?

– Her zaman.

Evet, bu güzel Yahudi kadını her şeyi biliyordu. Bu zabitin cepheye ne zaman gidip ne zaman döneceğini, giden zabitin vazifesinin ne olduğunu bile. Bütün bunlar bana bu kadının karargahla ilgili gizli bilgilere de ulaşmış olabileceğini düşündürdü.

Bu sebeple onun hakkında yeni bir takip emri vermeye ve [Yahudi kadınla ilgili] bu işi bizzat üstlenmeye karar verdim.

Aynı gün, Cevat Rifat Bey'e bir telgraf göndererek bütün mesaisini bu kadının kim olduğunu öğrenmeye ayırmasını istedim. Cevat Rifat Bey'den ertesi gün şöyle bir rapor geldi:

“Bu genç kadın hakkında araştırma yaptığım ve gerekli tedbirleri aldığım sırada Damascus Palas'ta bulunan Kolordu Emir Zabiti Yasin el-Câbî Bey geldi ve o akşam otelde düzenlenecek geceye benim de katılmamı istedi. Matmazel Simon da orada bulunacaktı. Bu kadının kim olduğunu öğrenmek için otelde düzenlenen geceye katılmayı çok istesem de Yasin Bey'in bunu fark etmemesi için ona şöyle dedim:

– Bu kapılar bize kapalı, azizim! Biz bu düşük rütbelerle böyle şaşırtıcı yerlerin kapısından bile giremeyiz.

Bu sözlerim üzerine gülümseyerek şöyle dedi:

– Rütbe dediğin nedir ki, azizim! Mutlu olabilmek için böyle fırsatları kaçırmamak lazım. Kim bilir, belki bir daha böyle bir şey yaşamama fırsatını bulamayız. Paramızı bu tür şeylere harcamayalım da neye harcayalım?

– Ama...

– Anlamam! Bu akşam misafırımsin. Mazeret kabul etmiyorum.

Davetini zorla kabul ediyormuş gibi davranarak ‘Akşamki toplantıya geleceğim’ dedim.

Yasin Bey’in sözleri zihnimde yeni bir süphenin doğmasına sebep olmuştu. Bu kadar pahalıya mal olan gece eğlencelerine katılacak parayı nereden buluyordu? İşte bunu araştırıp size yazacağım.”

Cevat Rifat’ın sonraki raporu şöyleydi:

“Damascus Palas Otelі’nin yemek salonuna girdiğimizde orada oturan sadece iki zabıt vardı. Birisi bugün İstanbul Kolordusu’nda Erkan-ı Harbiye Reisi olan Binbaşı Sırrı Bey, diğeri ise İstanbul’daki Araba Fırkası’nda kumandan olan Kemal Bey’di.²¹⁹ Sırrı Bey hecin müfrezelerini çalıştırıyordu; Kemal Bey ise bir fırka karargahında emir zabiti idi.

Sonra başka zabıtlar da salona gelmeye başladılar. Yemek vakti geçiyordu. Ama lokantada en ufak bir hareketlilik yoktu. Yemeği bitirdikten sonra sigara yaktık. Birden arkadaşım Yasin Bey’in kendini kaybederek elindeki sigarayı yere düşürdüğünü gördüm.²²⁰ Onun baktığı tarafa bakınca Yahudi güzelinin bize doğru geldiğini gördüm. Ayağa kalktık. Yasin Bey, beni onunla tanıştırdı. Henüz ilk karşılaşmamızda çok zeki biri olduğunu anladım. Mağrur ve kibirli duruşuyla bizim dünyamızdan uzak olduğunu gösteriyor, masanın düzensiz oluşundan şikayet ediyordu. Bu önemsiz işlerden sonra Yasin Bey’e dönerek Arapça konuşmaya başladı. Fırsattan istifade bana Arapça bilip bilmediğimi sordu. Arapça birkaç kelime bildiğimi ama konuşmadığımı söyledim.

219 Bu görevi Meydânî icat etmiştir. Sırrı Bey, hatıratın kaleme alındığı dönemde İstanbul’da erkan-ı harb binbaşısı olarak görev yapmış, savaş sırasında ise bir hecinsüvar kıtasını kumanda etmiştir. Kamil Bey de yüzbaşısıdır ve savaş sırasında Sina-Filistin Cephesi’nde bir fırka karargahında emir subayı olarak görev yapmıştır. Meydânî bu bilgileri karıştırarak böyle bir anlatı meydana getirmiştir. Atılhan, *Sina Cephesinde Yahudi Casuslar*, 32.

220 Yasin Bey’in elindeki sigarayı düşürdüğü bilgisi yine Meydânî tarafından eklenmiştir. *A.g.e.*, 32-33.

– Ben de Türkçe bilmiyorum. Bu durumda sizinle hangi dilde konuşabiliriz?

– Biraz Fransızca bilirim.

– Çok güzel. O zaman Fransızca konuşabiliriz.

Gülümsedi, ben de gülümseyerek karşılık verdim. Gece oldukça eğlenceli geçti. Toplantımız bitince herkesle tek tek tokalaştı. Beni sona bırakmıştı. Tokalaşırken bana şöyle dedi:

– Bu görüşmemizden çok memnun oldum. Evimi şerefliendirmenizi umarım.

Sonra arkadaşım Yasin Bey'e dönerek şöyle dedi:

– Bir gün dostunuzla beraber beni ziyarete gelin. Hatta dilerseniz, yarın (Cumartesi) saat 9.30'da gelebilirsiniz.

Yasin Bey bu daveti kabul ettiğini gösterir bir şekilde başını salladı.

Ertesi gün yardımcım [istihbarata memur] Mülazım-i Evvel Şerif Efendi'yi ve Daire Reisi²²¹ ihtiyat mülazımını Seyfettin Efendi'yi çağırdım.

Şerif Efendi, Kolordu Kumandanı'na, Şam'da bulunmalarının devletin bölge siyaseti açısından tehlike oluşturduğunu ve Suriye sınırları dışına, Anadolu'ya gönderilmeleri gerektiğini düşündüğü kimselerin adlarından oluşan bir liste sunmuştu. Şam'ın nüfuzlu ailelerinin mensubu olan bu kimseleri neden sürmek istediğini sorduğumda bana şöyle cevap verdi:

– Onların burada bulunmaları Sekizinci Kolordu açısından tehlikeli. Bir an evvel buradan uzaklaştırılmaları gerekiyor.

Ama ben buna razı olamadım. İnsanlara zarar verecek bir duruma ortak olmaya vicdanım el vermediğinden, elinde sürgün kararı için yeterli delil olup olmadığını sordum.

– Bunların ihanetine dair delil bulmak çok zor. Ama bu kişilerin burada yaşama devam etmelerinin ülkenin selameti açısından tehlikeli olduğu konusunda en ufak şüphem dahi yok. Sizden önceki kumandanımız Vasıf Safa Bey²²² bu görüşümü destekliyordu.

– Ben böyle bir şeyi kabul edemem. Vasıf Bey vicdansızlık yaptığıysa da ben yapamam.

221 Atılhan'ın çalışmasında, Seyfettin Efendi'nin daire başkanlığı yaptığına dair bilgi yoktur. *A.g.e.*, 34.

222 Önceki kumandan Asaf Safa'dır, Vasıf Safa değil. Ayrıca Atılhan'ın metninde önceki kumandana sunulan böyle bir bilgidен bahsedilmemektedir. *A.g.e.*, 34-35.

Başka tek bir kelime dahi etmeden listeyi yırttım. Çünkü, Şerif Efendi masum insanları ülkeden sürmek istiyordu. Ardından Şam'daki casusluk faaliyetlerini sordum. Bu konuda bir şey bilmediğini söyledi. O zaman söylediklerimi not etmesini emrettim:

'Matmazel Simon, Bab Toma, Mahmudiye Sokak, No: 53'

– Kolordu Kumandanlığı bu kadının düşman hesabına çalışan bir casus olduğunu düşünüyor. Senden isteğimiz bu kadını takip ederek bize hakkındaki bütün bilgileri getirmen. Ama bu çok gizli bir görev. Bu görevi hayatın pahasına gizli tutmalısın.

Daha sonra ondan odadan çıkmasını istedim. Ardından arkadaşı, ihtiyat zabiti Seyfettin Efendi'yi çağırdım. Aynı adresi ve talimatı ona da verdim. Ondan da bu işi gizli tutmasını, hatta Mülazım-ı evvel Şerif Bey'e bile tek kelime etmemesini istedim. Sonra nerede kaldığını sordum. Karargahta kaldığını söyleyince ona şöyle dedim:

– Bugünden itibaren karargah dışında kalacaksın. Bab Toma Mahallesi'ne gidip oradan bir ev veya Yahudi ailelerinin birinden bir oda kirala ve Matmazel Simon'u ve ziyaretçilerini gözetlemeye başla. Vazifen boyunca karargaha uğramak zorunda değilsin. Bana raporunu Zühre Suriye Kahvehanesi'nde²²³ verirsın. Kahvehanede benimle tesadüfen karşılaşmış gibi davran. Elde ettiğin bütün bilgileri not etmeyi unutma. Kolordu Levazım Reisi Nusret Bey sana bu görev için ihtiyaç duyacağın parayı verecek. Sana bugün 5 altın vermesini emrettim."

İşte birinci durum buydu. Ertesi gün Cevat Rifat Bey, Yahudi kadının evine gitti. Kadının Yasin Bey'e kolordunun Maan'a ne zaman gideceğini sorduğunu duymuş ve bu durum onun şüphelerini iyice artırmıştı. Sonrasında şu mesajı göndermişti:

"Karargaha dönünce Erkan-ı Harbiye Reisi Mustafa İzzet [Yavuzer] Bey [1876-1938] beni çağırarak ordu kumandanının erkan-ı harbiyle birlikte Maan'a kadar bir teftiş gezisi yapacağını söyledi."

İşte o anda tehlikenin farkına vardım.

Evet, Yahudi genç kadının o gün hiç evinden ayrılmadığını biliyordum. Üstelik arkadaşşıma erkan-ı harbin ne zaman Maan'a gideceğini sormuştu. Oysa biz istihbarat şube reisleri olmamıza rağmen bu bilgiye sahip değildik.

Bu genç kadın bunu nereden bilebilirdi?

223 "Zühre Suriye Kahvehanesi" değil, "Zühre Gazinosu" olmalı. *A.g.e.*, 36.

Ona bu bilgiyi veren kimdi?

Öğrenmeye çalıştığım şey bu sorunun cevabıydı. Durum cidden büyük tehlike arz ediyordu. Teftiş yolculuğu Cuma sabahı başlayacaktı. Bu bilgi, aynı gün Sekizinci Kolordu Kumandanı'na şifreli bir mesajla ulaşmıştı. Peki, bu kadın akşamleyin bu haberi nasıl alabilmişti?

Seyahat Salı günü başlayacaktı. Rapor bana Pazartesi ulaşmıştı. Bu durumda vakit kaybetmeden gerekli tedbirlerin alınması gerekiyordu.²²⁴

Daha sonra Cevat Rifat'tan bir telgraf daha aldım:

“Sekizinci Kolordu Erkan-ı Harbiye Reisi Mustafa İzzet Bey'le görüştüm. Kendisine kumandanlık treninin korunması için önden bir katar gönderilerek trenin hareketinden önce demir yollarının kontrol edilmesi gerektiğini söyledim. Erkan-ı Harbiye Reisi gülerek ortada böyle bir tedbiri gerektirecek bir tehlike olmadığını söyledi. Bu isteğimi ancak, aşiretlere sızan Lawrence'ın²²⁵ bizim için bir tehlike haline geldiğini ve gerekli tedbirlerin alınmasının zaruri olduğunu söyleyince kabul etti.

Bir saat sonra [Mersinli] Cemal Paşa beni çağırarak şöyle dedi:

– Hayatımı korumak için bu kadar fazla tedbir alınması gerektiğini düşünmüyorum. Ben bir askerim, ha savaşta ha trende ölmüşüm. Benim için fark etmez.

Ben onun bu düşüncesine katılmadığımdan tedbirleri alma işini bana bırakmasını söyledim. ‘Hayatıma çok fazla karışmamak şartıyla istediğini yapabilirsin’ dedi.”

Lawrence Şam'da

Bu sıralarda erkan-ı harb daireleri tarafından hazırlanan raporlarda sürekli olarak Lawrence'ın adı geçiyordu. Arap Yarımadası'na yanında parıl parıl parlayan yüz binlerce İngiliz altını ile birlikte gelen bu zabıt sadece çöl Araplarını ve emirlerini kendi tarafına çekmekle kalmamış, ayrıca Dördüncü Ordu bölgesinde gizli çeteler de kurmuştu. Elimize geçen raporlara göre Şam'a Arap İsyanı'nın başlamasından önce ulaşmayı başarmıştı. Şam'ın Guta bölgesindeki bostanlarda bu memleketin vatandaşlarının

224 Teftiş yolculuğunun başlayacağı günle ilgili Meydâni'nin birbiriyle çelişen ifadeler kullandığı açıkça görülmektedir.

225 Arabistanlı Lawrence olarak da tanınan meşhur İngiliz istihbarat subayı Thomas Edward Lawrence (1888-1935).

kaldığı onlarca ev vardı. Bu kişiler ona ihtiyacı olan bütün bilgileri sağlıyor ve hedefine ulaşması için gerekli zemini hazırlıyorlardı.

Biz de bu durumdan haberdardık. Ama halihazırdaki istihbarat faaliyetlerinin kalitesizliği bırakın adamı yakalamamıza, ona yardım edenleri bulmamıza bile imkan vermiyordu. Peki, Cevat Rifat adındaki bu akıllı zabıt yalnızca iki hafta gibi kısa bir süre içerisinde nasıl olmuştu da bu tehlikeli unsuru keşfetmiş ve ilk casusluk faaliyetini açığa çıkarmıştı?

Bunu anlamak için hemen Şam'a doğru hareket ettim. Oraya gece yarısı ulaştım. İçimden bir ses, Şam'a gittiğimde trenin havaya uçurulduğu haberini alacağımı söylüyordu.²²⁶

Sekizinci Kolordu Kumandanı'nın Seferi

İkinci gün sabah erkenden Sekizinci Kolordu Kumandanı ve erkan-ı harbini uğurlamak için el-Kadem İstasyonu'na gittik. Orada bir müfreze askerin kumandanı uğurlamak için sıralandıklarını gördük. Askerlere bando da eşlik ediyordu. İleri gelen mülki ve askeri temsilciler de oradaydı. Kısa bir süre sonra kumandan erkan-ı harbiyle birlikte geldi. Treni kontrol ettiler ve herkesle tokalaştıktan sonra kendilerine ayrılan vagona geçtiler.

Bense, karargahta oturmuş, aklımdan geçen facia haberleri nedeniyle içimde bir sıkıntı hissediyordum. Bu sıkıntı, saatler geçtikçe daha da arttı.

Saatte bir Birinci Şube odasına giderek haberleri kontrol ediyordum. Birkaç saat sonra, telefonun zili çaldı. Hemen ahizeyi elime aldım. Telefonun diğer ucunda Cevat Rifat Bey vardı. Ordu santral görevlisinin sesini duydum:

– Alo! Burası Dördüncü Ordu Santrali! Der'a İstasyonu sizinle görüşmek istiyor.

– Alo! Burası Sekizinci Kolordu Birinci Şube, ne istiyorsunuz?

– Alo! Ben Mülazım Niyazi! Sekizinci Kolordu Kumandanı ve erkan-ı harbini taşıyan tren elektrikli bir bombanın patlamasının ardından hattın 94. kilometresinde raydan çıkmıştır. Seryaver Hasan Bey ile Er Ahmed Onbaşı şehit olmuş²²⁷, istihkam kumandanı ve beş asker

226 Atılhan hikayenin orijinalinde ne Mustafa İzzet Bey'den ne de Cemal Paşa ile ilgili detaylardan bahseder. *A.g.e.*, 38-39.

227 Kaynak metinde Ahmed Onbaşı diye bir isim verilmemekte, bir erin şehit olduğu belirtilmektedir. *A.g.e.*, 40.

yaralanmıştır. Süvari Fırkası Kumandanı Hamid Fahri Bey adamlarıyla birlikte Necid Treni'ne binerek olay bölgesine doğru hareket etmiştir. Kolordu Kumandanı yola devam etmektedir. Kendisi iki şehit için büyük bir tören yapılmasını ve yaralılarla ilgilenilmesini emretmiş ve bu tuzağı kuranları ortaya çıkarma konusundaki gayretlerinizi yoğunlaştırmanızı talep etmişlerdir.

Faciadan Sonra

Haberi, Sekizinci Kolordu Birinci Şube Reisi'ne gelen telefonla almıştık. Aralarında iki büyük zabitin de bulunduğu sekiz kişinin kurban verildiği bu hadiseden sonra vakit kaybetmeden 94. kilometredeki olay yerine gittim. Bombayı yerleştiren kişinin Avde Ebu Tâye[nin]²²⁸ kabilesinden olduğunu öğrendim. Bu kabileye mensup bedevilerden birini tutukladım. Saldırıyı düzenleyenlerden biri olan bu şahsın adı Hamed'di. Vaat ve tehditlerin etkisiyle şöyle dedi:

– Ben masumum! Kendisiyle birlikte gitmemizi bize Avde emretti. Biz de onun emrine uyduk. 25 süvariydik. Avde Ebu Tâye ve bizimle pazarlık yaptıktan sonra kesesini açıp her birimize iki altın lira veren bu İngiliz adam da bizimleydi. Aldığımız bu para hepimizi mutlu etmişti. Sonunda demiryolunun yakınına gelerek durduk. Bize sessiz olmamızı emretti. Yanındaki şehirli bir zabitle demiryoluna daha da yaklaşarak kazmaya başladılar. Kısa süre sonra yanımıza döndüler. Ne yaptıklarını sorduk. İngiliz'in arkadaşı: “Her şey tamam” dedi. Sonra bize geri çekilmemizi emrettiler. Orada yarım saat kadar bekledik. Sonra trenin hızla geldiğini gördük. Tren kazdıkları yere vardığında büyük bir gürültü duyduk. Bütün bölge sallandı. Hemen olay yerine giderek treni soymak istedik. Ama İngiliz bize engel olunca geri dönmeye mecbur kaldık. Beni ve İmad'ı olay yerinde olup bitenleri öğrenmemiz için oraya gönderdiler. Askerler arkadaşımı öldürdü, beni de tutukladılar.

– İngiliz, kabilenin yanına ne zaman geldi?

– Bir gün önce, o şehirli Şamlı ile birlikte geldi. Önceden tek başına gelir ve Avde Ebu Tâye ile görüşürdü.

228 Avde Ebu Tâye (1874-1924), Birinci Dünya Savaşı devam ederken çıkan Arap İsyanı sırasında İngilizlerle birlikte hareket eden Huveytar kabilesinin reislerindendir. Kabile üyeleri çölün en iyi savaşçıları olarak bilinir.

İşte bedevi, aklının yettiği kadarıyla iki adamın eşkalini vermişti. Şamlı dediği adamın casuslardan biri olduğunu anlamıştım. Diğeri de Lawrence'tı.

Sonra adamı Şam'daki Divan-ı Harb-i Örfî'ye gönderdik. İdamına hükmedildi ve hüküm infaz edildi.

Casuslarla Mücadele

Bu dönemde iyiden iyiye artmış olan casusluk faaliyetlerini önlemek için üç Suriyeli zabiti görevlendirdim. Bunlar Arif, Sami ve Nusret'ti. Onlara askeri üniformalarını çıkarıp sivil elbiseler giyerek Yahudi cemiyetlerinin faaliyetlerini takip etmelerini söyledim. Aynı gün Filistin Bölge Kumandanı Yunus Haydar Bey'e²²⁹ şöyle bir telgraf gönderdim:

"İngiliz donanmasındaki zırhlılardan biri her gün aynı saatte bölgeniz sahillerine yanaşiyor. Bu şüpheli hareket, sadece bölgeyi kontrol amaçlı olmamalı.

Bu zırhlının her gün aynı saatte kıyıya yanaşması, bölgenizde çok sayıda olan Yahudi casuslardan bilgi almak için geldiğini gösteriyor.

Bu yüzden gerekli tedbirleri alarak konu hakkındaki araştırmanızı sonuçlarınızı bize göndermeniz gerekiyor.

Bu iş için özel olarak görevlendirilen Şerif, Sami, Arif ve Ahmed emrinizdedir.²³⁰ Onlara gerekli kolaylıkları sağlamanız ve bize yeni gelişmeleri hemen haber vermeniz gerekmektedir."

Bu bölgenin kumandanı olan Yunus Haydar Bey samimi bir vatanseverdi. Eğlenmek ve dinlenmekle vakit kaybetmeksizin büyük bir ciddiyetle casusluk faaliyetlerini araştırırdı. Kendisine gönderdiğim dört zabitle görüştü. Hep beraber, gayretle çalıştılar. Sonuçta bu casusların sırlarını açığa çıkardılar. İşte bu konuda yazdıkları raporun metni:

"Kudüs'e bağlı el-Atrûn köyünden Jandarma [neferi] Mehmed oğlu İbrahim, bir gece Zemmarin köyünden geçerken sahilde bir ışık

229 Yunus Haydar Bey'in "Nâsıra Mıntıka Kumandanı" olduğu belirtilmiştir, "Filistin Bölge Kumandanı" değil. *A.g.e.*, 45.

230 Bu noktada Meydânî'nin kaynak metinden derleme yaparken bir karışıklık meydana getirdiği tespit edilebilir. "Casuslarla Mücadele" bölümünün başında Arif, Sami ve Nusret'i, birkaç satır sonra Yunus Haydar Bey'e gönderdiği telgrafta Şerif, Sami, Arif ve Ahmed'in görevlendirdiğini söylemektedir. Aziz Bey, *el-İstihbarat ve'l-Casusîyye*, 328-329.

hüzmesi fark etmiş ve bu ışığın sahilde duran ve arada sırada kibrit yakan bir atlıdan geldiğini anlamış. Jandarma, adamdan şüphelenecek onu gizlice takip etmeye başlamış. Bir yandan da denizde bir hareketlilik olup olmadığını gözlerken, karanlıkta, önünde ve arkasında iki küçük ışık taşıyan bir geminin sahile yanaştığını görmüş. İbrahim adındaki bu jandarma, istihbarat işlerinin nasıl yürüdüğünü bilmediği için kendini tutamamış ve hemen atılarak tüfeğinin kabzasıyla adamın kafasına vurmuş. Adam darbenin şiddetiyle yere düşüp bayılmış. İbrahim, adamı sürükleyerek takım merkezine getirmiş. Yakaladığı adam bu zavallı, fakir ama cesur askere rüşvet bile teklif etmiş, ama onu teslim etmekte ısrarlı olan İbrahim rüşveti reddetmiş. Böylece vatansever bir asker olarak görevini hakkıyla yerine getirebilmiş.”

Yunus Haydar Bey, bize aşağıdaki telgrafi gönderdi:

“Sekizinci Kolordu Kumandanlığı’na,

Neferlerimizden biri takım merkezine giderken Zemmarin yakınlarında şüpheli bir şahıs görmüş. Bu şahıs elindeki kibrit vasıtasıyla bir yerlere işaret veriyormuş. Asker adamı hemen tutuklayarak merkeze getirmiş. Sonradan bu adamın Yakob Abraham Habon²³¹ olduğu anlaşılmıştır.

Bize verdiği ilk ifadede kibritleri sadece oynamak için ateşlediğini söyledi. Adamın Divan-ı Harb’de yargılanması ve suç ortaklarının bulunması hususunu sizlere bırakıyoruz.

Bu konudaki emirlerinizi bekliyoruz.

Kaymakam Yunus Haydar”

Sekizinci Kolordu Kumandanı bu telgrafi bizden görüşümüzü almak için yazmıştı. Biz de tahkikat yapılmasını uygun bularak kendisine şu cevabı göndermiştik:

“Kumandan Yunus Haydar Bey’e,

Düşman hesabına çalışan geniş çaplı bir örgütün üyesi olan Yakob Abraham Habon’un tutuklanması, örgütün diğer üyelerine ulaşmamız açısından önemli bir fırsat.

Bu doğrultuda, Nâsıra bölgesindeki ilk tahkikatların yapılması, adamın suç ortaklarının yakalanmaları ve yargılanmak üzere Şam’daki Divan-ı Harb-i Örfî’ye gönderilmeleri gerekiyor.”

231 Atılhan, “Yakob” adını zikretmemiş, söz konusu kişiden Abraham Habon olarak söz etmiştir. Atılhan, *Sina Cephesinde Yahudi Casuslar*, 48.

Sekizinci Kolordu Kumandanı da Yunus Haydar Bey'e şöyle bir telgraf çekmişti:

"Kumandan Yunus Haydar Bey'e,

Yakob Abraham Habon'un dillendirdiği türlü mazerete rağmen, Kolordu Kumandanı onun Nâsıra'daki güçlü bir casusluk çetesi için çalıştığını düşünmektedir.

Bu durumda tutuklanan adama karşı şiddet kullanılması ve işbirlikçilerinin bulunarak hemen Şam'a gönderilmeleri zaruridir.²³²

Bu konuda size yardım etmek üzere [Kolordu kimyageri] Ali Rıza Bey ve Serbaytar Muavini Tefik Beyler yanınıza gelecektir.

Çalışmalarınızın neticesini bize hemen bildirin.

Sekizinci Kolordu Kumandanı"

Hareketin Genişlemesi

Okuyucuların bu bilgi ve telgraflardan anlayacağı üzere durum değişmişti. Casusluğu önlemek için kapsamlı bir ağ kurma hedefime ulaşmıştım. Sekizinci Kolordu Birinci Şube'ye tayin edilen Haydar Rifat bazı adamlarını gizlice Şam'a gönderdi. Biz de altı zabitimizi Nâsıra bölgesinde çalışmaları için gönderdik. Bütün bunlar kati tedbirlerdi. Savaşın henüz başlarında bu tedbirleri almış olsaydık bu bize büyük fayda sağlar ve casusluk faaliyetlerinin önünü keserdi. Ancak o zaman kumandanlık teklifime karşı çıkmıştı. Bu ağı yeni yeni kurabiliyordum. Beyrut ve Lübnan bölgesinde idareyi elime aldıktan sonra nihayet, Şam ve Nâsıra bölgesini casuslarla mücadele ederek güvenli bir yer haline getirdim.

Matmazel Simon'a Dönüş

Şimdi güzel Matmazel Simon ile ilgili konumuza dönelim:

Yapılan soruşturmalar ve Matmazel Simon'un itirafı, onun Aaransohn çetesinin²³³ en azılı temsilcisi olduğunu ortaya koymuştu. Şam'da Türk

232 Atılhan'da şiddet kullanıldığı yazmamaktadır. Yunus Haydar Bey'e emredilen "her ne pahasına olursa olsun bu şahıstan o mıntıkada çalışan düşman teşkilatının öğrenilmesi ve hassaten Nâsıra mıntukasında toplu bir halde bulunan şüpheli köylerde vücuda gelmiş teşkilatın bütün üryanlığıyla" ortaya çıkarılmasıdır. *A.g.e.*, 48.

233 İntihalin kaynağı olan metinde "Aaransohn çetesi" yerine "Yahudi casus şebekesi" ifadesi kullanılmıştır. *A.g.e.*, 49.

ve Alman erkan-ı harb zabitleriyle toplanmasının sebebi buydu. Çekiciliği, güzelliği ve hoş sohbetiyle herkesi etkilemiş, bu sayede kimsenin ruhu duymadan pek çok bilgi toplamıştı.

Matmazel Simon'un Yasin Bey'e gösterdiği yakınlık, sinsice bir tavırdan ibaretti. Bu genci İkinci Kolordu'da emir zabitiyken tanımış, İstihbarat Şubesi Reisi olunca onunla daha usta bir şekilde oynamaya başlamıştı.²³⁴ Şurası kesin ki, Yasin Bey, İstihbarat Dairesi Başkanı olarak bu kadını kendisinden uzak tutmalıydı. Ama bunu yapamadığı için, bu güzel kadın ondan bir zabitin başkalarıyla asla paylaşmaması gereken askeri sırları çalmaya devam etti.

Arap²³⁵ zabit Yasin Bey, Matmazel Simon'a istediği bütün bilgileri veriyordu. Bu bilgileri ona önceden yaptıkları bir anlaşma doğrultusunda, kadının gizli görevini bilerek mi yoksa rastlantı eseri mi verdi, bilmiyorum. Ama şuna eminim ki, kadının sorularına cevap vererek büyük bir cinayet işliyordu.

Bu sebeple onu istihbarat görevinden alarak yerine başkasını tayin ettim.

Başka Bir Hain

Sekizinci Kolordu'daki ihanet, Arap zabit Yasin Bey'le sınırlı kalmadı. Kumandanlık onun hain olduğunu kesin olarak kabul etmiş olsa da, ben bundan bu kadar emin değildim. Çünkü bana kalırsa bu adam, genç kadının sorularına gözlerini kör eden aşkı sebebiyle cevap veriyordu.

Asıl hainler, bu genç kadının ne iş yaptığını bildikleri halde ona bilgi verenlerdi. Çobanoğlu Zeki Bey adındaki, Sekizinci Kolordu erkan-ı harb zabitlerinin önde gelenlerinden olan ve kumandanlarının güvenini kazanmış olan kıdemli zabit, Yahudi güzeliyle geçireceği gecelerin hatrına, onun ne iş yaptığını ve hain olduğunu bildiği halde elindeki bütün bilgileri ona veriyordu. Aslında Zeki Bey, Matmazel Simon'dan daha büyük bir haindi.

Öte yandan, dediğim gibi Arap zabitin hain olmadığına emindim. Elindeki bilgileri aşkı uğruna veriyordu. Ama Türk zabit Çobanoğlu

234 Yasin Bey'in İstihbarat Şubesi Reisi olduğu bilgisini Meydâni eklemiştir. Aziz Bey, *el-İstihbarat ve'l-Casusiyye*, 332.

235 Tapaj hatasından dolayı Arapça metinde "el-Garbi" şeklinde yazılmıştır.

Zeki Bey, Yahudi kadına Sekizinci Kolordu Kumandanı'nın ve erkan-ı harbinin Maan'a gideceğini dahi söylemişti.

Yahudi güzel de bu adama güvenmiyordu, ki bu güvensizliğinde haklıydı. Milletine ve vatanına ihanet eden bir kişiye güvenilmemesi gerektiğini o da biliyordu. Bundan dolayı ondan aldığı bilgileri ayıklayarak değerlendirmeye alıyordu. Bu sebeple, Sekizinci Ordu Kumandanı'nın Maan'a yolculuğuna dair kendisine ulaşan haberin doğruluğunu Yasin Bey'e sordu. Cevat Rifat Bey'in önünde Yasin Bey'e, görünürde kendisine atfedilen suçları yalanlamak ve suçsuz olduğunu göstermek amacıyla sorduğu bu soruyu, aslında Zeki Bey'in getirdiği haberlerinin doğruluğundan emin olmak için sormuştu.²³⁶

Yasin Bey'in bu kadına cevap verirken onun aslında bir casus olduğunu bilmediğinden emindim. Eğer bunu bilseydi, en azından Lawrence'in koyduğu bombanın kurbanı olan kardeşini, yani Kolordu Kumandanı Yaveri Hasan Bey'i patlamadan önce uyarırdı.

Bu durumda Yasin Bey'in bu komplodan, kadının gerçek kimliğinden ve Kolordu Kumandanı'nı taşıyan trende kardeşinin de bulunduğu haberden haberdar olduğu halde kimseye bir şey söylemediği düşünülebilir miydi?

Yasin Bey, trende kardeşinin başına gelenleri duyunca çok üzüldü. Ertesi gün hasta düştü ve bir süre ayağa kalkamadı. Sağlığına kavuşup tekrar çalışmaya başladığında neşeli tabiatından, eğlence ve balolara katılma isteğinden eser kalmamıştı. Haydar Rifat Bey bir gün iş çıkışında kendisini beraber gezintiye çıkmaya davet ettiğinde, bu teklifi "Kardeşimi kaybettiğimden beri içim hiç rahat değil" diyerek reddetmişti.

– N'olur, kardeşim! Dünya başına mı yıkıldı? Biz savaş meydanlarında her an ölebilecek zabıtlar değil miyiz?

– Evet haklısın, bir gün hepimiz öleceğiz. Ama hayat dolu, dağ gibi kardeşini kaybeden benim gibi birisinin mutlu olabileceğini nasıl düşünürsün? Sanki dünya başıma yıkıldı. Artık hayattan hiçbir zevk almıyorum.

236 Meydâni bir Türk subayı hain olarak göstermek için azami çaba sarf etmiştir. Halbuki Çobanoğlu Zeki Bey'in konuyla uzaktan yakından alakası yoktur. Atılhan, Çobanoğlu Zeki Bey'in kendisini Kudüs'teki Vatan adlı cerrahi hastanesinde ziyaret ettiğini ve sohbet sırasında kendisine cephe hakkındaki fikirlerini sorduğunu anlatır. Atılhan, Zeki Bey'den "yüksek zeka ve kabiliyetinin meftunu olduğumuz aziz arkadaşımız" diye bahseder. Atılhan, *Sina Cephesinde Yahudi Casuslar*, 23-25.

Zeki Bey'in anlattığı bu duygulara sahip olan bir kişi hain değil, ancak aşık olabilir. Aşk ona gerçekliği kaybettirmiş demektir.

Bu sebeple Divan-ı Harb-i Örfi onu bu davaya dahil ederek yargılamadı.

Yahudi Casuslar

Yakob Abraham Habon, bu alçak görevde kendisine yardım eden Yahudi casus arkadaşlarını ele vermeyi reddedince onu konuşturmak için bizzat Nâsıra'ya gittim. Ancak bütün çabalarım boşa gitti. Çünkü adam ısrarla masum olduğunu ve bir iftiraya kurban gittiğini söylüyordu.

Nâsıra'ya ulaştıktan bir gün sonra Abraham Habon'u ikinci defa çağırarak bir kez daha gerçekleri öğrenmeye çalıştım. Ne var ki bunun da hiçbir yararı olmadı. Sorgunun sonunda ona şöyle dedim:

– Şimdi tekrar zindana götürüleceksin. Yarına kadar süren var. İyi düşün. Yoksa, boşu boşuna öleceksin. Başına gelen felaketin yegane sebebi sen olacaksın. Gerçeği itiraf etmekten başka çıkış yolun yok.

Sonra adama çıkmasını emrettim. İki asker onu tek başına kaldığı hücrene götürdü.

Adamın İtirafı²³⁷

Ertesi gün zabıt Halil Bey, hapishane müdürünün telefonla beni aradığını söyledi. Odama girip saati aldım.²³⁸ Müdür şöyle diyordu:

- Sanık itirafçı olmak istiyor. Ne emredersiniz?
- Hemen geliyorum.

Sonra hapishaneye gittim ve tutuklunun yanıma getirilmesini emrettim. Beni görür görmez şu soruyu sordu:

- Eğer gerçeği söylersem hayatımı bağışlayacak mısınız?
- Bize gerçeği tüm çıplaklığıyla anlatırsan affedilmene yardımcı olurum. Ancak tüm bildiklerini anlattığın takdirde hayatını kurtarabilirim.

237 Meydânî, itirafı Yakob Abraham Habon'a yaptırmıştır. Ancak orijinal hikayede itiraf ettirilen casus, Samuel Anna'dır. Dolayısıyla, Meydânî'nin bu bölümde yer verdiği itiraf, Atilhan'ın eserinin 1933'teki baskısında "Smoil" ve 1947'deki baskısında "Samuel" olarak ismini düzelttiği Samuel Anna'ya aittir. *A.g.e.*, 64-65.

238 Hapishane müdürünün telefonla aramasını müteakip Aziz Bey'in odaya girip saatini alması, anlatıyı bölen bir ara cümle gibi durmaktadır. Meydânî'nin ara cümlelerle yer yer konuyu dağıttığı gözlemlenebilir.

– Ben masumum, ayrıca ailem ve çocuklarım var. Asla suç işlemedim. Eğer Paşa Hazretleri beni affederse gerçeği anlatacağım, yoksa susmayı tercih edeceğim.

Bunun üzerine Ahmed Cemal Paşa'ya telefon ettim. Her şeyi eksiksiz itiraf etmesi halinde hayatını bağışlayacağını söyledi. Sonra adamın yanına dönerek şöyle dedim:

– Paşa, her şeyi açıkça itiraf edersen hayatını bağışlayacağını söylüyor.

– Merhamet edin, efendim. Ben size gerçekleri anlatacağım, yani bildiğim gerçekleri. Ne yaptıklarını ve kim olduklarını bilmediğim, benim gibileri köle gibi kullanan kimseler var. Başımıza gelen bütün musibetler bunlardan kaynaklanıyor. Biz zavallılar onların dediklerini yapmazsak bizi kovuyor ve rızıklarımızı kesiyorlar. Ne yapıyorsak onlardan korktuğumuz için yapıyoruz.

– Yani bu adamların hükümetten ve kanundan üstün olduğuna mı inanıyorsun?

– Hükümetten nasıl üstün olsunlar, efendim? Ama bizi avuçlarının içine alıyorlar. Onlara karşı çıkamıyoruz. Devlet makamlarına onları şikayet ettiğimizde sesimizi duyan olmuyor.

– Güzel, söyle bakalım. Yardım ettiğin şahıslar kimler? İsimlerini söyle ve hayatını kurtar. Bu kişilerin yargı önüne çıkarıldıklarını göreceksin.

– Josef Tobin ve Naaman Belkind...²³⁹

Adam bu isimleri söyleyince onu tekrar hücreğine göndererek bu iki adamın tutuklanmasını emrettim.

239 Josef Tobin, Atilhan'ın anlatısında ismi geçen bir karakterdir. Ancak bahsedilen kişi aslında Youssef Lishansky (1890-1917) olmalıdır. Lishansky, Atlit'ten hareket eden Sarah Aaronsohn'a bilgi getirip götürmüş, Nili adlı casusluk örgütünün Mısır ile irtibatında en önemli ayaklardan biri olmuştur. Ancak Cevat Rifat'ın anlattığının aksine Naaman Belkind ile aynı anda yakalanmamıştır. Zikron Ya'kov baskınından kurtulan Lishansky daha sonra ele geçirilmiş, fakat Belkind ile aynı gün asılmıştır (16 Aralık 1917). Naaman Belkind (1889-1917) ise kuzeni Avshalom Feinberg ve kardeşi Eytan ile beraber Nili'ye katılmıştır. Bir rivayete göre Sarah Aaronsohn'un haberci güvercinle gönderdiği mesajın kaza eseri Osmanlı otoritelerince ele geçirilmesi üzerine Sina'da Bedeviler tarafından yakalanmıştır. Nili (Netzah Yisrael Lo Yeshaker) de Birinci Dünya Savaşı devam ederken Filistin'de Osmanlı Devleti'ne karşı İngilizleri desteklemek amacıyla kurulan Yahudi casusluk şebekesidir. 1915'te kurulan örgüt deşifre edilmiş ve 1917 sonlarında dağıtılmıştır. Örgüt hakkında daha fazla bilgi için bkz: Anita Engle, *The Nili Spies* (London: Frank Cass, 1996).

Emrin Yerine Getirilmesi

Aynı gece Nâsıra Mıntıka Kumandanı Yunus Haydar Bey, yanına piyade ve jandarma gücü alarak yola çıktı. Ancak bu durumu fark eden olmadı. Zira, savaş halinde olduğumuzdan askerler sürekli merkezden başka yerlere intikal ediyorlardı. Nereye gittiklerini bilmeyen askerler gece yarısı, Yahudilerce Zikron Ya'kov adıyla bilinen Zemmarin köyüne ulaştılar. Köyün etrafını sararak köye giriş ve çıkışları engellediler.

Yunus Haydar Bey, yanına 25 jandarma alarak köye girdi. Muhtarını uyandırarak kendisini Naaman Belkind'in evine götürmesini istedi. Eve giderek derin bir uykuda olan adamı uyandırdılar ve evi aradılar. Buldukları evraka el koydular ve adamı tutukladılar. Sonra Josef Tobin'in evine gittiler. Uyumakta olan Josef Tobin'i de uyandırarak tutukladılar. Yunus Haydar Bey her iki adamı da konuşturmaya çalıştı. Ancak adamlar suçlarını inkar ederek masum olduklarında ısrar ettiler. Yunus Haydar Bey bu sebeple işbirlikçilerini öğrenemediği bu adamları Nâsıra'ya götürdü.

Şam'da

Bu iki adamın tutuklandığı gün, önemli bir olay sebebiyle Filistin'den ayrılarak Şam'a gitmek zorunda kaldım. Şam'da Yunus Haydar'dan bir telgraf aldım:

"Emirlerinize binaen Josef Tobin ve Naaman Belkind'i tutukladık. İsrarla suçlarını inkar ederek kendilerine yöneltilen suçlamaların mesnetsiz olduğunu iddia ediyorlar. Ama evlerinde önemli bazı belgeler ve değeri 30 bin lira olan fotoğraf makinelerine ulaştık. Bu makinelerin ticaretini yaptıklarını söylüyorlar. Ancak bölge halkı bu adamların tüccar olmadıklarını ifade ediyor.

Emirlerinizi bekliyoruz..."

Bunun üzerine kumandana şöyle bir telgraf çektim:

"Josef Tobin ve Naaman Belkind'in bir grup askerle birlikte, evlerinde ele geçirilen bütün belge ve makinelerle Şam'a gönderilmeleri gerekiyor."

Üç gün sonra bu iki adam birlikte Şam'a getirildi. Sorgularına başladık.

Josef Tobin

Şimdi okuyucularımıza Filistin’de bize karşı yapılan casusluk faaliyetlerinde çok önemli roller oynamış olan bu iki adamı tanıtalım. Bunların ilki Josef Tobin’di. Orta boylu, hafif şaşı bir adamdı.²⁴⁰ Hareketlerinde şüphe uyandıran bir şey yoktu. Sakindi ve usta oyunculara taş çıkarcak kadar iyi rol yapıyordu. Kendisini sorgularken bize çok eski dostmuşuz gibi davranıyordu. Kendine has bir konuşma tarzı vardı. Öyle ki, onu dinleyen alçak bir casusla değil yüksek fikirleri olan önemli bir adamla konuştuğunu sanabilirdi.

Ancak bu gösterişli adam rol yapmayı sorgunun sonuna kadar sürdüremedi. Çok geçmeden gerçeği itiraf etti. Konuşması değişti, sesi kısıldı, morali bozuldu. Acınacak bir hale geldi. Azametli ve kibirli bir kişi rolünü oynamayı biliyordu. Ama sonunda zelil ve alçak rolünü de oynamak zorunda kaldı. İşte casusların liderlerinden biri buydu.

Naaman²⁴¹ Belkind

İkinci adam, Naaman Belkind’di. Tarzı Josef Tobin’den farklıydı. Yerinde duramayan, uzun boylu, vücudu orantılı, başı hafifçe büyük, gözleri vücuduyla birlikte hareket eden ve hançereden konuşan bir adamdı. Josef’ten farklı olarak iradesine hakim değildi.

Josef Tobin bize arkadaşça yaklaşırken Naaman Belkind sıkılıyor, korkudan bayılacak gibi oluyor, etrafına endişeyle bakıyor ve bize bir askerin kumandanına hitap ettiği gibi hitap ediyordu. Bu adam bölgeimizdeki Yahudi casus çetesinin ikinci başkanıydı.

Bu iki adam Âliye’deki Divan-ı Harb-i Örfi’ye teslim edildi. Orada sorguya çekilen bu adamları bir yandan da biz sorguluyorduk. Bu şekilde gerçeği öğrenmeye çalıştık.

Daireye ilkin Josef Tobin, başını dik tutarak ve koltuklarını kabartarak geldi. Odaya sanki bir arkadaşını ziyaret eder gibi sakın adımlarla girdi. Rolünü oynama işini iyice abartarak masanın önüne geldi ve benimle tokalaşmak için elini uzattı. Ancak ben tokalaşmaksızın ona oturmasını emredip hemen sordum:

240 Atılhan’a göre Tobin, “orta boylu, tıknaz, ela gözlü, kibar tavırlı” bir adamdır. Atılhan, *Sina Cephesinde Yahudi Casuslar*, 68.

241 Arapça metinde “Nehman” olarak ifade edilmiştir. Aziz Bey, *el-İstihbarat ve’l-Casusiyye*, 337.

- Josef Tobin Efendi! Buraya nereden geldiniz?
- Rusya’dan.
- Doğduğunuz yeri neden terk ettiniz?
- Çünkü biz göçmeniz.
- Neden göç ettiniz?
- Gayemizi biliyorsunuz: Dedelerimizin yurdu Filistin’e gelmek.
- Bu ülke kime ait?
- Osmanlı Devleti’ne.
- Size arazi verildi mi?
- Evet.

– Siz, bu ülkeye geldiniz. Sizlere arazi ve erzak verildi. Ev, tarla ve çiftlik sahibi oldunuz. Rahatça yaşıyorsunuz, değil mi?

– Evet, Allah’a ve Sultan Hazretlerine şükürler olsun. Sultan’ın ömrü uzun olsun diye Allah’a dua ediyoruz.

– Allah’a ve Sultan’a şükür öyle mi! Bu sizden beklenmeyen bir şey! Şimdi sizden sorularıma cevap vermenizi istiyorum. Burada asıl vatanınızdan daha rahat değil miydiniz? Bu bölgedeki zavallı Arapların sahip olmadıkları, hatta hayal bile edemeyecekleri nimetlere sahip değil miydiniz? Bu devlet size bütün kapıları açtı, size çiftlikler, araziler ve servetler verdi! Değil mi?

– Sayenizde...

– Öyleyse, bize neden ihanet ettiniz? Bölgenin Arap halkı size bunca iyilik yapmışken, burada bizim sayemizde refah içinde yaşıyorken, neden bize ihanet ettiniz?

– Bizim en ufak bir hatamız yok ve size asla ihanet etmedik.

– Öyleyse bu fotoğraf makineleri de ne?

– Bende emaneten duruyorlar.

– Kime aitler?

– Filistin’e bunları satmaya getiren Avusturyalı bir tacire. Dünya Savaşı çıkınca makinelerin ellerinden alınmasından korktukları için temsilcileri bunları bize emaneten bıraktı.

– Temsilci dediğiniz kişinin adı nedir?

– Herr Patak.²⁴²

242 Arapça metinde Almanca “Bay” anlamına gelen “Herr” doğru, tüccarın ismi ise “Banak” şeklinde yanlış yazılmıştır. Aziz Bey, *el-İstihbarat ve’l-Casusiyye*, 339.

– Bu adam kim? Adresi nedir? Uyuğu nedir? Şu an nerede? Hak-
kında ne biliyorsunuz?

– Hakkında hiçbir şey bilmiyorum.

– Nasıl hiçbir şey bilmezsin? Sana toplam değeri 30 bin lirayı bu-
lan çok sayıda eşya emanet etmiş.

– Yemin ederim, adamın sadece adını biliyorum.

– Sadece adını biliyorsan sana böyle bir serveti nasıl emanet etti?

– Bilmiyorum.

– Öyleyse bu malın sahibi olan Avusturyalı tüccar kim?

– Kendisini tanımiyorum.

– Josef Efendi! Sen işlediğin suça ortak olanları, yani dostlarını ele
vermek istemiyorsun.

– Ortada herhangi bir suç yok. Ben masum bir adamım.

– Ortada feci bir suç var ve sen bunun sanığıydın. Bizimle güzel
güzel konuşmak istemiyorsan, elimizde sopa ve kırbaç gibi başka aletler
de var. Belki hunlar senin itiraf etmeni sağlar.

– Ben masumum ve adalet istiyorum. Beni koruyacak yegane şey
adalettir.

İtiraf

Bu casusları “Bilmiyoruz” sözünden vazgeçirerek itirafa zorlamak için
işkenceye başvurmadık. Başka bir yol denedik. Kolordu Sertabibi Ne-
dim Bey onları hipnotize etmeyi teklif etti. Bu teklifi Dördüncü Ordu
Sıhhiye Reisi Neşet Ömer Bey’le istişare ettik. O da bu öneriyi makul
bularak Beyrut Tıp Fakültesi dahiliye ve sinir hastalıkları muallimi Ab-
di Muhtar Bey’e danışmamızı istedi. Hemen Doktor Abdi Bey’e bir
telgraf çekerek onu Beyrut’tan Şam’a çağırttık. Hiçbirimizin yardımı
olmaksızın casusları konuşturmaya başladı. Bizim güzellikle halleded-
mediğimiz bu işi bilimsel yollarla hallediyordu.

Abdi Muhtar Bey’in kullandığı bu bilimsel ve teknik yöntem, tam
olarak istenen sonucu vermese de casusların dilinin çözülmesini sağladı.

Abdi Muhtar Bey’in yanına girdiği ilk casus olan Naaman Belkind
şu itiraflarda bulundu:

Naaman, köyündeki bir Yahudi kadına deli gibi aşık olmuştu. Ev-
lenmek için anlaşılmışlardı. Evlilik hazırlıkları yaparken savaş çıkmış-
tı. Kadın onu terk ederek başkalarıyla birlikte kaçmıştı. Naaman bu

duruma çok üzülmüş, köy köy, çiftlik çiftlik onu aramaya başlamıştı. Sonunda düşmanın bulunduğu savaş mevkillerine gelerek esir düşmüştü. Düşmanlara buraya kadar gelmesinin sebebini anlatmıştı. İngilizler de ona inanmış ve acımışlardı. Kendilerine Türk bölgesinden haberler ve Türklerin askeri hareketlerini bildirmesi şartıyla beldesine geri dönmesine izin vermişlerdi. Onlara bunu yapacağına dair söz vererek Türklerin kontrolündeki bölgesine geri dönmüştü. Ancak İngilizlerin kendisinden istediklerini yapmamıştı.

Naaman Belkind'in Doktor Abdi Muhtar Bey'e bizim aleyhimize neden casusluk yaptığına dair, esasen bize de yapmasını mümkün gördüğüm açıklamalar bunlardı.

Josef Tobin ise arkadaşı kadar ileri gitmeyerek casusluğunu itiraf etmemiş, suçsuz olduğunu ve hiçbir şey bilmediğini söylemeye devam etmişti.

Casusluğu İspat Eden Belgeler

Ancak inkar adama hiçbir fayda sağlamadı. Çünkü bu yeni soruşturma yöntemini denediğimiz sırada Nâsıra Mıntıka Kumandanı'ndan Josef Tobin'in evinde tekrar arama yaptıklarını öğrendik. Kumandan, adamın elbiselerini sakladığı dolabı açtıklarında içinden yere gömülü bir dolap daha çıktığını ve burada adamın el yazısıyla yazılmış iki belge bulduklarını bildirdi. Josef Tobin bu iki yazıyı sandığın gizli kısmına saklamıştı. Bu belgelerden birinde şunlar yazılıydı:

"Harbiye Nazırı Enver Paşa, Şam'a geldi. Oradan Lübnan'a ve Beyrut'a geçti. Arap askerlerden oluşan kıtaların varlığı hoşuna gitmedi. Enver Paşa, Dördüncü Ordu Kumandanı Büyük Cemal Paşa ve Kolordu Kumandanı Küçük Cemal Paşa ile birlikte Hicaz Demiryolu üzerinden Medine'ye gidecek.

Bu seyahat Medine'nin konumu ve tahliyesiyle ilgili. Ancak oradaki birliğin kumandanı Fahreddin Paşa, Medine'den çekilme fikrine karşı çıkıyor, onlara şehri son nefesine ve emrindeki son asker ölene kadar savunmaya hazır olduğunu ifade ediyor.

Kumandan vekili ile diğer kumandanların Medine'den çekilme fikrine meyilli olduklarını düşünüyorum. Şehirlerdeki vaziyetin kötülüğü ve açlık da durumu içinden çıkılmaz hale getiriyor."

İşte adamın sandığında bulunan birinci rapor böyleydi. İlk bakışta bunun erkan-ı harb zabitlerinden biri tarafından yazıldığını sanmıştık. Çünkü tehlikeli ve hassas bilgiler içeriyordu. Bu raporun içeriğinin, özellikle de Medine-i Münevvere ile Enver, Cemal Paşalar ve Fahreddin Paşa'nın düşünceleriyle alakalı bölümlerin doğruluğu kesindi.

Bu bilgiler sadece adı anılan bu kumandanlar ve erkan-ı harbiye reisleri tarafından bilinmekteydi. Hatta erkan-ı harb zabitlerinin büyük kısmı da bunlardan haberdar değildi. Adamın bu bilgilere sahip olması ve bunları raporunda anlatması bizim ne kadar gafil olduğumuzu gösteriyordu. Çünkü böyle haberler ancak Şam'daki ana karargah tarafından bilinebilirdi. Öyleyse Nâsıra'daki bu casus bu hassas bilgileri bu denli ayrıntılı bir şekilde nasıl elde etmişti?

İkinci belge ise şöyleydi:

“Lübnan'da bulunan ve herhangi bir savaşa katılmamış olan 137. [Piyade] alayı, Sayda-Taberiye yolundan gelerek Nâsıra'ya ulaştı. Alaydaki askerler biraz dinlendikten sonra Remle'ye, oradan da Gazze'ye hareket edecekler.

Bu alayın kumandanı olan Abdülkadir Bey Trabluslu bir Arap. Birinci taburun kumandanı Binbaşı Hüsnü Bey, Türk. İkinci taburun kumandanı Binbaşı Latif Bey, Bağdatlı. Üçüncü taburun kumandanı Ziya Bey ise Şamlı bir Arap. Alay efradının %65'i Araplardan oluşuyor. Bu alayın mücadelede hiçbir kıymeti ve önemi olmadığını düşünüyorlar.

Alay çok fazla asker kaçağı vermiş. Lübnan'dan ayrıldıklarından beri alaydan kaçan askerlerin sayısı 200'ü bulmuş.”

Diğer Belgeler

Elde ettiğimiz belgeler sadece bu iki belgeden ibaret değildi. Aynı zamanda onlarca kroki ve plana da el koymuştuk. Bu planlar birliklerimizin bulunduğu yerleri ve hareketlerini gösteriyordu. Bu belgeler elimize ulaşır ulaşmaz Josef Tobin'i çağırarak bunları kendisine gösterdik ve ne düşündüğünü sorduk:

– Josef Efendi! Bu belgeleri önceden gördünüz mü? Artık inkar etmenin faydasız olduğunu görmüyor musunuz?

– Bu bizim kaderimiz.

– Allah'ın kaderiyle, sizlere kucak açan ülkeye ve millete ihanet etmenizin ne alakası var?

- Bu yaşadıklarımız, yaptıklarımızın karşılığı.
- Evet, bu doğru. Ama hala bir ümidiniz var. Yeter ki bize bu olayı aydınlatacak bilgileri verin.
- Artık inkar etmenin bir anlamı yok. Biz bu işi yaptık ve makus talihimiz ifşa olmamıza sebep oldu.
- Bu işte sadece siz mi varsınız? Yoksa işin başında başka biri mi var? İşbirlikçileriniz kimler?
- En tepede Aaransohn var.²⁴³
- Bu adam nerede?
- Şimdi İngiliz tarafında.
- Onunla nasıl irtibat kuruyorsunuz?
- Her akşam sahilten geçen İngiliz kruvazörlerinden birine sahilin boş bir bölgesini işaret ediyoruz. Onlar da mühürlü cam şişlerin içine koyup denize atılan raporları gemiden indirilen sandalla alıyorlar.
- Köylerde ve nüfuzumuz altındaki yerlerde sizin gibi çalışan başkaları da var mı?

– ...

– Şimdi susma zamanı değil. Artık bu isimleri vermelisin. Çünkü inkarın işlediğin suçu pekiştirmekten başka faydası yok. İsimleri söylemen senin için daha iyi olur.

Bu noktada Josef avuçlarını kaşımaya ve tereddüt etmeye başladı. Sonra ellerimizi öpmeye ve ayaklarımıza kapanmaya çalıştı. Hayatını bağışlamamız karşılığında bildiği her şeyi anlatacağını söylüyor ve bizden merhamet diliyordu. Onu sakinleştirdik. Biraz sustuktan sonra şöyle dedi:

- Sizden tek bir şey istiyorum. Beni istediğiniz süre boyunca hapsetdin ama n’olur, canımı almayın.
- Eğer bize gerçekleri eksiksiz olarak anlatırsan gelen kumandan dan seni affetmesini isteriz.
- Allah aşkına, Peygamberiniz hatrına, evlatlarınızın ve sevdiklerinizin başı için hayatımı bağışlayın. Size bildiğim her şeyi anlatacağım.

243 Aaron Aaronsohn (1876-1919) Romanya doğumludur. Altı yaşında Filistin’e getirilmiştir. 1915’te Avshalom Feinberg ve bazı aile üyeleriyle birlikte Nili adlı casusluk örgütünü kurmuştur. 1919’da bir uçak kazasında ölmüştür. Aaron Aaronsohn hakkında daha fazla bilgi için bkz. Cecil Bloom, “Aaron Aaronsohn: Forgotten Man of History?,” *Jewish Historical Studies* 50 (2005): 177-196.

– Josef Efendi! Biz senin gibi rezil bir suçla yargılanan bir kişiyi affetme yetkisine sahip değiliz. Ama gerçekleri eksik gedik bırakmadan anlatır, olayın ayrıntılarını baştan sona aktarırsan kumandanımıza seni affetmesi için talepte bulunuruz. Belki ceza bile almazsın. Tercihini yap.

İfadenin Teyidi

Bunun ardından Josef Tobin'i Birinci Şube Müdürü Cevat Rifat Bey, Ahmed Durman Bey²⁴⁴ ve Sekizinci Kolordu Adli Müşaviri Halil Rifat Bey'den oluşan soruşturma heyetine teslim ettim.

Cevat Rifat Bey, adamın heyet huzurunda bana söylediklerini aynen tekrar ettiğini söyledi. Cevat Rifat Bey ayrıca, Aaransohn'un vekili olan ve ikinci gün tutuklanan Sarah²⁴⁵ adında bir kadından bahsetti. Hemen sonrasında Yunus Haydar Bey'den aldığı habere dayanarak bize bu kadının muhafızlarla birlikte Nâsıra'dan ayrıldığını söyledi. Biz de bunun üzerine Sufer'den ayrılarak Şam'a gittik. Genç kadınla görüşüp gizlediği sırları öğreneceğimiz için çok heyecanlıydık.

Tek başına bütün Dördüncü Ordu yapılarına karşı direnen, onlardan bilgi sızdıran ve bu bilgileri düşmana gönderen kadını herkes merak ediyordu. Herkes bu dahinin kim olduğunu öğrenmek için sabırsızlanıyordu. Ancak bu beklentilerimiz suya düştü. Çünkü kadın Şam'a gelmeden intihar etmişti. Yüzbaşı Necmeddin Bey hadise hakkında bizlere şunları anlattı:

244 Ahmed Durman değil, Durmuş olmalıdır. İsimdeki bu karışıklık kitabın sonunda ki mektuplarda daha geniş bir eleştirinin parçası olarak yer alacaktır.

245 Sarah Aaronsohn (1890-1917), Aaron Aaronsohn'un kız kardeşidir. Zikron Ya'kov'da doğdu. Nili adlı casusluk örgütünün üyesiydi. Youssef Lishansky ve Naaman Belkind onun yardımcılarıydı. 1917'de deşifre olan Aaronsohn, Osmanlı güçlerince doğduğu köyde bir gece baskınıyla yakalandı ve bir rivayete göre Şam'a götürülürken trenden atlayarak, başka bir rivayete göre de silahıyla intihar etti. İkinci versiyonun detayları için Abdurrahman en-Nasûli Bey'in kitabın sonunda yer alan mektubuna bakabilirsiniz. Aziz Bey, *el-Istihbarat vel-Casusiyye*, 368-369. Sarah Aaronsohn hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. James Srodes, *Spies in Palestine: Love, Betrayal and the Heroic Life of Sarah Aaronsohn* (Berkeley: Counterpoint, 2016).

Casus Kadın Nasıl İntihar Etti?

“Bana ve Mülazım-ı Evvel Mazhar Bey’e²⁴⁶ bu kadını Nâsıra’dan Şam’a götürme görevi verilmişti. Trende yanımda, cam tarafında oturuyordu. Arkadaşım Mazhar Bey de karşımdaydı.

Genç kadın bize karşı itaatkar ve sevecen davranıyordu. Yol boyunca bize kaçabileceğini düşündürecek hiçbir hareketini görmedik. Seyahat sırasında bize kadınlarla ilgili komik şeyler anlattı. Bize niyetini hiç belli etmedi. Hatta şarkılar bile söyledi.

Ara sıra tuvalete gitmek için izin istiyordu. Onu uzaktan izliyorduk. Gülümseyerek geri dönüyordu. Hızla yol alan tren bizi Şehba Vadi’si’ne kadar getirdi. Genç kadın bizden izin isteyerek tekrar tuvalete girdi. Ben ve arkadaşım büyük, keskin kayalardan oluşan vadiyi seyre daldık. Bu esnada vagondan kayalara doğru savrulan bir cisim gördük. Bir de baktık ki gördüğümüz, bu çok tehlikeli yerde kendini trenden atan genç kadının cesediymiş. Kayalar onu paramparça etmiş. Bu hadisenin ardından treni durdurduk. Genç kadının vücudu paramparça olmuştu.”

Bu güzel Yahudi kadın ülküsü uğruna, bildiği sırları ifşa etmemek için canını feda etmişti. Belki Şam’a ulaşıyaydı ondan bir şeyler öğrenebilir ve bunları anılarımıza yazabilirdik. Ayrıca onunla işbirliği yapan onlarca başka casusa da ulaşabilirdik. Ancak kadın, arkadaşlarını kurtarmak ve emrindeki casusların yaptıklarını örtbas etmek için kendini kurban etmişti.

Diğer Casuslar

İntihar olayının gerçekleştiği sırada Şam’daki Divan-ı Harb-i Örfi, Josef Tobin ve Naaman Belkind’i sorgulamaya başlamıştı. Öte yandan divan tarafından gönderilen heyet, Hayfa’da bulunan Cauna’da köşeye sıkıştırılarak yakalanan Benjamin, Rotenberg, Joul, Isaac ve İren’i²⁴⁷ gizledikleri sırları öğrenmek için sorguluyordu.

İki heyetin yaptığı bu detaylı soruşturmaların neticesinde, bu şahıslar birlikte çalıştıkları casus arkadaşlarının isimlerini itiraf etmeye

246 “Mülazım-ı Evvel değil”, “Mülazım” olmalıdır. Atılhan, *Sina Cephesinde Yahudi Casuslar*, 87.

247 Meydânî, “İren” ismini kendisi eklemiştir. Aziz Bey, *el-İstihbarat ve’l-Casusiyye*, 346.

başlamışlardı. Bu itirafların neticesinde, Taberiye'de İnsul, Keferken-na'da ise Veinberg tutuklanmıştı.

Gerek daha önce gerekse şimdi verdiğimiz bu isimler, ülkemizde casusluk yapan Yahudilerin liderleriydi.

Filistin'in çeşitli bölgelerinde görev yapan bu casusların ve onlara tabi olan kişilerin sayısı yüzden fazlaydı. Şam hapishanelerinde yer kalmadığından, kumandanlık onları sıkı gözetim altındaki diğer merkezlere yerleştirmek zorunda kalmıştı. Şam Valisi Tahsin Bey, kumandanlığı arayarak bu Yahudilerin hapishaneleri doldurduğunu ve daha onlarcasının Hayfa'dan getirilmekte olduğunu bildirmişti. Bu işin büyümesinden ve casusların Araplarla birleşerek feci olaylara yol açmalarından korkuyordu.

Dördüncü Ordu Kumandanlığı bu öngörüğü Sekizinci Kolordu Kumandanı Küçük Cemal Paşa'ya bildirerek casuslar meselesinin hemen çözülmesini talep etti.

Bu sıralarda, Suriye Valisi Tahsin Bey de tutuklanan Yahudilerin hapishaneleri doldurmasından şikayet ediyordu. Soruşturması devam eden 873 tutuklu Yahudi vardı.²⁴⁸ Hepsi de casusluk faaliyetlerinde bulunmakla suçlanıyorlardı. Çok zor günlerden geçiyorduk. Araplar da çeteler kurarak devlete karşı ayaklanmışlardı.

Bu sebeple Vali Tahsin Bey'e, yaveri Namık Bey vasıtasıyla, cephe gerisini tehdit eden bu grupla mücadeleye devam edeceğimizi, bunun için eskiye göre çok daha sıkı tedbirler almamız gerektiğini ve cephenin selametinin bu sıkı tedbirlere bağlı olduğunu bildirdik.

Şam'daki Durum

Şam adeta uyumuyordu. Kumanda merkezi olan bu şehir her gün casusluk faaliyetlerine ve casusların yargılanmasına sahne oluyordu. Öte yandan, kumandanların meşguliyeti sebebiyle karargahta fevkalade bir hareketlilik yaşanıyor.

Çeteyi yok edip mensuplarının çoğunu yakalamamıza rağmen, şehirdeki ihanet vakalarının ardı arkası kesilmiyordu.

Çete liderlerini kurtarmak için yoğun çaba sarf ediliyordu. Çok farklı grupların onları kurtarmak için ellerinde değerli değersiz ne varsa hepsinden vazgeçmeye hazır olduğuna şahit oluyorduk.

248 873 Yahudi tutuklu olduğu bilgisi Meydânî'ye aittir. *A.g.e.*, 346.

Yahudiler kadının gücünü ve önemini biliyorlardı. Bu yüzden kadınlar aracılığıyla bu alçak casusları elimizden kurtarabileceklerini düşünüyorlardı.

Matmazel Simon

Yahudi casuslar meselesinin kapandığı ve Madam Sarah'nın intihar ettiği sırada Madam Simon üzerindeki gözetimi sıkılaştırma kararı aldım. Bu güzel ve çekici genç kadının Madam Sarah'dan daha az tehlikeli olduğunu kim garanti edebilirdi? Madam Simon, özellikle Sekizinci Kolordu'nun erkan-ı harb zabitleriyle sık sık bir arada görülmeye başlamıştı. Bu kadının sakladığı sırların ivedilikle öğrenilmesine dair emir çıkardım. İşte Birinci Şube Müdürü Cevat Rifat Bey'in konuya dair yazdıkları:

“Madam Simon o gece odasını itina ile süslemişti. Onu gören, damadı karşılamaya hazırlanan bir gelin sanabilirdi. Odayı güzel çiçeklerle süslemiş, kadehleri bembeyaz masaya dizmişti. Yanına oturdum. Çokça rakı²⁴⁹ içti. En sevdiğim Arapça şarkıları söyledi. Sarhoşluğun etkisiyle bir an ona acıdım. Bunu görünce şöyle dedi:

– Vicdanım hiç rahat değil. Bu yüzden, beni kendi halime bırak da ne yapacağımı düşüneyim.

– Senin gibi güzel ve çekici bir kadın neden vicdan azabı çeksin ki?

– Bunun sebebini öğreneceksin. Her şeyi öğreneceksin. Benim ne kadar bitkin olduğumu, ne kadar acı çektiğimi öğreneceksin.

Bunları söylerken gözyaşlarına boğuldu. Onu sakinleştirdim. Bana bütün hikayesini anlattı. Taş kalpli bir insanın bile onun bu hüznü hayatını ve acı hatıralarını dinlerken duygulanmaması mümkün değildi.

Onu dinlerken kalbimin acı ve hüznüyle parçalandığını inkar edemem. Zor ve keder dolu hayatını bana tüm ayrıntılarıyla anlattı. Bir taraftan gerçek acılarını bana anlattığı için ona acıyordum, diğer taraftan bu anlattığı şeylerin bir oyunun parçası olup olmadığını sorguluyordum. Her ne olursa olsun, şuna eminim ki kadın o gece çok dertliydi. Dili döndüğünce kendine dair her şeyi anlatıyordu. Sonunda şunları söyledi:

249 Atilhan, Matmazel Simon ile sohbetlerine eşlik eden şaraptan bahseder, rakudan değil. Atilhan, *Sina Cephesinde Yahudi Casuslar*, 92-93.

– Allah bana herkesi büyüleyen bu güzelliği halkıma hizmet etmem için vermiş, ama bana hiç şans vermemiş. Evet, ben çok güzelim ama aynı zamanda çok talihsizim. Annemle babamın kim olduğunu bile bilmiyorum.

Böyle dedikten sonra fenalaştı, yüzü sarardı ve içimi sarsan bir sesle şöyle dedi:

- Ben de yitip gideceğim.
- Sakin ol, Simon!
- Beni dinle, lütfen sözümü kesme.

– Ben yetimim. Belki bir günahın yerde bulunmuş meyvesiyim. Tek bildiğim şey, Madam Rabinovitz adında bir kadının beni bulup yetiştirdiği...²⁵⁰ Bu hanım beni çok güzel yetiştirdi. Beni Kudüs'teki iyi okullarda okuttu. Onun sayesinde hiç sıkıntı yaşamadım, kimseye muhtaç kalmadım. Ama çok geçmeden şu hayatta kötülük ve acıdan payıma düşeni aldım. Her şey Madam Rabinovitz'in yeğeni Bornstein'a aşık olmamla başladı. Bu genç başlangıçta beni sevdiğini söylemişti. Birbirimize aşık olmuştuk. Bizi ancak ölüm ayırabilirdi. Ama Dünya Savaşı başlayınca aramız açıldı. Avrupa savaşa girince bu genç, Siyonist Cemiyet'in çağrısına uyarak ülkeden ayrıldı. Rabinovitz ailesi de Beyrut'a taşındı. Bense Kudüs'te kaldım. İşte azabım da bu vakitlerde başladı. Güzelliğim nedeniyle Türk ve Alman zabitler benimle ilgileniyor ve etrafımdan ayrılmıyorlardı. İngiliz istihbaratının yararını gözetken Mösyö Rabinovitz, uzak durmaya çalıştığım bu zabitler üzerindeki etkimin farkına vardı. Bana onlarla temas halinde olmamı ve onlardan askeri sırları öğrenerek kendisine iletmemi söyledi. Başta Mösyö Rabinovitz'in bu isteğini reddettim, ama önce bana yaptığı iyilikleri, hayatımın ve varlığımın sebebi olduğunu hatırlattı. Sonra da, dediğini yapmazsam beni öldüreceğini söyledi. Bana yaptığı iyilikleri ödemek için dediklerini yapmayı kabul ettim. Velinimetim için casusluk yapmak ve başkalarının elinde oyuncak olmak zorunda kaldım. Yoksa ölüp gidecektim.²⁵¹

250 Madam Rabinovitz bugün Beyrut'ta tanınan bir hanımdır. Eşiyle birlikte Zeytûne'de Kitkat Meydanı yakınında bir otel işletmektedir. (Meydânî)

251 Bornstein'in Siyonist Cemiyet'in çağrısına uyarak Avrupa'ya gittiği, Rabinovitz ailesinin Beyrut'a geçtiği ve zabitlerin kendiliğinden Simon'un etrafında toplanmaya başladığı bilgisi Meydânî tarafından eklenmiştir. Atilhan'a göre Bornstein savaşın başlamasıyla beraber Avrupa'ya geçmiş ve Rabinovitz de Simon'u "Kudüs'te Türk ve Alman bazı zabideler peşkeş" çekmiştir. *A.g.e.*, 97.

– Peki senden şüphelenen birileri yok mu? Dağ başında mı yaşıyoruz?

– Evet, var. Ama onlar ne devletten ne de Allah'tan korkuyorlar. İngiliz istihbaratına bağlı Yahudi casuslar kendilerine ihanet eden birinden kurtulmak istedikleri zaman bunu hiç kimsenin haberi olmadan yapabilecek güce sahipler.

– Evet Simon, seni dinliyorum.

– Emin ol, ben bu ülkeye asla ihanet etmedim. Aleyhine hiçbir şey yapmadım. Bu şahıslara gizli veya faydalı bir bilgi vermedim. Evet, ben Kudüs'te, Şam'da, Lübnan'ın yazlıklarında bazı Türk ve Alman zabitlerle birlikte oldum, ama şuna inan ki, onlardan aldığım sırları bu büyük casusluk şebekesine iletmeyi aklımın ucundan dahi geçirmedi. Hatta tanıdığım zabitlerden birine aşık oldum. Yakışıklı genç bir zabitle, genç ve güzel bir kadın birbirlerine aşık olmaktan başka ne yapabilir?

– Bütün bunları benden şimdiye dek neden sakladın? Benden şüpheleniyor muydun?

– Şüphelenmiyordum, sadece korkuyordum.

– Kimden?

– Fotoğrafçı Kampeas'tan. Şam'da her yere girip çıkabilen o adamdan. O aslında Rabinovitz'in ve gizli Yahudi casusluk örgütünün Şam'daki temsilcisi.

– Sana sormak istediğim bir soru daha var. Bana Yasin Bey'le (el-Câbi) ilişkini anlatabilir misin?

– Yasin Bey'le Kudüs'te bulunan Fast Otel'i'nde tesadüfen karşılaşp tanıştık. Sonrasında görüşmeye başladık. Kibar bir gençti. Ondan hoşlanmıştım. Bu nedenle ben de ona nazik bir şekilde davranıyordum. Beni o kadar sık ziyaret ediyordu ki, bir süre sonra sabah akşam yanımdan ayrılmaz hale geldi. Sonunda dost olduk.

– Hala yanına geliyor mu?

– Gariptir ki, [Yasin el-Câbi] Bey beni tanıdıktan sonra benden uzak durmaya başladı, hatta artık selamımı bile almıyor. Yolda gördüğünde beni tanıımıyormuş gibi davranıyor.

– Sence bunun sebebi ne?

– ...

Bayan Simon, Yasin Bey'in ziyaretlerini kesmesinin kıskançlıktan değil beni onun yanında görmesinden kaynaklandığını biliyordu.

Yahudi casusluk çetelerinin birbiri ardına ortaya çıkarıldığı bir dönemdi. Yasin Bey de Madam Simon ile ilişkisinin ortaya çıkmasından korkmuştu. Çünkü kadının Yahudi casusu olduğunu biliyordu. Madam Simon bunun farkında olmasına rağmen susmakla yetinmişti. Bu sebeple soruyu değiştirerek şöyle dedim:

– Böyle uzun süren bir dostluk nasıl aniden bitebilir? Bunun sebebini hiç sorgulamadın mı?

– Vallahi, bilmiyorum. Sen bana gelmeye başlayınca benimle ilişkisini kesti.

– Yasin Bey seninle askeri sırlarını paylaştı mı?

– Yani?

– Mesela ordugahta olup bitenlerden, fırka kumandanının ve erkan-ı harbinin durumundan ve diğer askeri konulardan bahsetti mi?

– Bana asla böyle sırlar vermedi. Ama Yasin Bey’in Türkleri sevmediğini düşünüyorum. Hatta, Türklere kin güdüyor, diyebilirim. Sadece birlikte çalıştığı bazı Türk zabitlerini değil, genel olarak Türkleri sevmiyor. Belli etmese de o sizin azılı bir düşmanınız.

– Madam Simon! Sekizinci Kolordu Kumandanı ve erkan-ı harbinin Amman’a gideceklerini bu zabitten öğrendiğinizi sanıyorum. Öyle değil mi?

– Evet. Ancak bana bundan kasıtlı olarak değil, tesadüfen bahsetti. Oradan buradan konuşuyorduk. Bana ordugahın boş olduğundan ve Sekizinci Kolordu Kumandanı’nın güneye gideceğinden bahsetti. Yani bana bu haberi dolaylı olarak vermişti. Ben de konuyu tekrar açmadım. Ayrıca, kardeşinin bu hadisede öldüğünü de unutmamak gerek.

Biz bu ana kadar Yasin Bey’in bu hadisedeki rolünü tam olarak çözememiştik.

Evet, Sekizinci Kolordu karargahındaki bazı zabitler, ki ben de onlardan biriydim, Yasin Bey’den şüpheleniyordu. Mersinli Cemal Paşa ise bu zabite çok güveniyordu. Elimizde bu acı olayın yaşandığı vakte kadar bu adamı suçlayacak herhangi bir delil yoktu. Biz Türk zabitler olarak adamın ileri derecede Arapçı ve Türk düşmanı olduğunu düşünüyorduk. Ancak Yasin Bey’in sakladığı ve diğer Arap zabitlerin zihninde de var olduğunu bildiğimiz bu düşünce, kardeşinin öldürüldüğü olaydan dolayı onu suçlamamız için yeterli değildi.

Yasin Bey'in bağlantı halinde olduğu ve düşmanlara aktarması için kendisine bilgi sızdırdığını zannettiğimiz Madam Simon hiçbir şekilde bizim aleyhimize casusluk yapmamıştı.²⁵² Bu son itirafları bize açık bir şekilde düşmanlara Sekizinci Kolordu seferi veya başka askeri konularla ilgili bilgi vermediğini göstermişti.

Bu genç kadının casusluk faaliyetlerine katılmasının sebebi kendisini yetiştiren adamdan ve etrafındaki casuslardan korkmasıydı.

Madam Simon'dan şüphelenmemizin sebebi, zabitlerimizle sık sık buluşup konuşması ve bu sayede bazı askeri sırları öğrenmesiydi."

İşte Cevad Rifat Bey'in, Sekizinci Kolordu zabitlerinin "İsraili güzel"²⁵³ olarak adlandırdığı Madam Simon hakkında verdiği bilgiler bunlardı. Gerçekten de Madam Simon'un Yahudilerin faaliyetleri ve istihbarat meseleleriyle herhangi bir ilgisi yoktu. Güzelliliğiyle zabitlerin aklını başından alan ve onları teker teker kendine aşık eden genç bir kadındı sadece. Bu sayede birkaç kuruş kazanmayı bilmiş ve binlerce akranının aklıktan yakındığı ve temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamadığı Dünya Savaşı koşullarında güzel günler geçirmeyi başarmıştı.

Ancak bu kadın her halükarda bir Yahudiydi ve bütün gücüyle kendi milletini ve vatandaşlarını zilletten kurtarmak için çalışıyordu. Bu nedenle, bazı tanıdıklarını hapisten kurtarmak ve ülkelerine dönmelerini sağlamak için bazı zabitlerden yararlanmış ve istediklerini elde etmişti. Öyle ki, bu tür konuları Sekizinci Kolordu Kumandanı Merisli Cemal Paşa'yla dahi konuşabiliyordu.

Bu genç kadını Divan-ı Harb-i Örfi'ye teslim etmek gerekiyordu. Zira Sekizinci Kolordu'nun yok etmeye çalıştığı casusluk şebekesine bağlı olduğunu itiraf etmişti. Bu şebekeye zorla dahil edildiğini ve sırlarımızı düşmanla paylaşmadığını söylese de, bunları pekala kimliği açığa çıkan her casusun yaptığı gibi kendini aklamak için söylemiş olabilirdi. Ancak biz ondan yararlanmak ve ifadesini güzel bir şekilde almak istemiştik. Sonra ona bağlı olduğu casusluk şubesini yöneten Rabinovitz ve karısı hakkında sorular sorduk:

252 Atılhan, Simon'un Yahudi casusluk teşkilatı için çalıştığından emin olduklarını, fakat "bu kadının bilerek ve isteyerek mühim bir casusluk ve büyük zarar işlediği hakkındaki" kanaatlerinde "zafiyet" bulunduğunu ifade etmiştir. *A.g.e.*, 101.

253 "Yahudi güzel" olarak adlandırılan Madam Simon'u nitelemek için burada kullanılan "İsraili güzel" ifadesi Atılhan'a değil Meydani'ye aittir. Madam Simon, "On Sekizinci Bölüm"de sözü edilen "İstanbullu güzel" ile karıştırılmamalıdır.

– Rabinovitz ve karısı nereli?

– Polonyalılar.

– Şimdi ne iş yapıyorlar?

– Zenginler. Arazi ve mülkleri var. Kudüs'te bir otel ve gazino işletiyorlar.

– Gizli görevleri nedir?

– Gizli görevleri hakkında söylediklerimden başka bir bilgim yok. Sizin de bildiğiniz gibi, Siyonist Cemiyet'e bağlı olduklarını ve bu cemiyetin ülküsünü gerçekleştirmek için her şeylerini feda etmeye hazır olduklarını biliyorum.

– Siyonistlerin İngiltere ile ilişkisi nedir?

– İngiltere ile ilişkileri yok. Ancak bunlar İngiltere'nin savaşı kazanması halinde kendilerine hedeflerine ulaşmaları konusunda yardım edeceğine inanıyorlar.

– Amaçları nedir?

– Filistin'de Yahudilere ait milli bir devlet kurmak.

– Eğer bize söylediğiniz her şey doğruysa, bu amaçlarla nasıl bir ilişkiniz olduğunu da açıklayabilir misiniz?

İnanırsanız, size şunu söyleyeyim: Ben Yahudi olup olmadığım-dan bile şüphe ediyorum. Çünkü annemle babamın kim olduğunu, ne zaman doğduğumu dahi bilmiyorum. Bu da beni Yahudiliğimden şüpheye düşürüyor. Üstelik Yahudi kadınlarına da hiç benzemiyorum.

– Öyleyse milli bir Yahudi ülkesi seni ilgilendirmiyor ve bu uğurda sürdürülen faaliyetlerle hiçbir bağlantın yok.

– Eğer bu uğurda mücadele ediyor olsaydım, benden bu bilgilerin hiçbirini alamazdınız. Gördüğünüz gibi size her şeyi açıkça anlattım. Ben sadece aşka aç genç bir kadını, o kadar. Yahudilerin hayalini kurduğu ülkeyle uzaktan yakından alakam yok. Kader beni bu yola soktu. Ben sadece kendi hayallerimi ve kalbimin arzusunu yerine getirmek istiyorum. İşte ben buyum, inanın bana.²⁵⁴

...

Yahudilerle birlikte hareket eden Türk ve Alman zabıtlarımızın, onların ihanetlerinden ve kötülüklerinden haberleri yoktu. Dostumuz

254 "Yirmi Beşinci Bölüm"ün başından buraya kadar olan kısım Atilhan'ın eserinden alınan bilgilere ekleme ve çıkarmalar yapılarak oluşturulmuştur. *A.g.e.*, 23-105.

olduğunu söyleyen Ester Mobal²⁵⁵ adında Yahudi bir yazar vardı. Farklı zamanlarda, defalarca Ahmed Cemal Paşa'ya yaklaşmaya çalışmıştı.

Dördüncü Ordu İstihbarat Dairesi'nden Yüzbaşı Abdülhamid Bey bize bu kadına pek güvenmediğini, onun sıkı bir şekilde takip edilmesini emrettiğini söylemişti. Ama bu durum Ahmed Cemal Paşa'yı sevip saydığı bu hanımla ilgili zerrece şüphelenmeye sevk etmemişti. Bunun sebebi bu kadının Ahmed Cemal Paşa'nın eşi ile olan dostluğuydu. Paşa'nın hanımı bu kadını çeşitli vesilelerle evine davet dahi etmişti.

Sonradan Abdülhamid Bey'in duyduğu endişenin yerinde olduğu ortaya çıktı: Savaşın sonra bu hanımın bu ülkedeki en büyük düşmanımız olduğunu öğrendik. Ateşkes ilanından hemen sonra yazdığı kitabında bu prensibini²⁵⁶, bize olan düşmanlığını ve aleyhimizdeki planlarını hayata geçirmek için bizim saflığımızdan ya da kendi ifadeyle "ahmaklığımızdan" nasıl yararlandığını açık bir dille ifade etmişti.

Hüseyin el-Ahdeb Bey

Suriye Valisi Hulusi Bey, Bekaa Kaymakamı Hüseyin el-Ahdeb Bey'e hiç güvenmiyordu. Bu nedenle ondan emekliye ayrılmasını istemişti. Hüseyin Bey, 20 Mayıs 1915'te fiilen emekliye ayrılrsa da Emir Şekib Arslan'la irtibatı sebebiyle memuriyetten fazlaca uzak kalamadı. Emir, Cebel-i Lübnan Mutasarrıfı'ndaki Türkçe Tahrirat Müdürü Yusuf el-Hakim Bey'den hoşlanmazdı. Onu bu görevden uzaklaştırmaya çalıştı. Daha sonra Ahmed Cemal Paşa'ya ve [Cebel-i] Lübnan Mutasarrıfı Ali Münif Bey'e, Hüseyin el-Ahdeb Bey hakkında bir tavsiye mektubu yazdı. Cemal Paşa ve Ali Münif Bey, Hüseyin Bey'in, görevden uzaklaştırılan Yusuf el-Hakim Bey yerine Türkçe Tahrirat Müdürlüğü'ne getirilmesine razı oldular.

Hüseyin Bey bu göreve tayin edilince, onun yerine Bekaa Kaymakamlığı'na Mahmud Naci Bey getirildi. Daha sonra Mahmud Naci Bey de Sûr şehrine tayin edilince, yerine Zeki Bey geldi.

Hüseyin el-Ahdeb Bey, Türkçe Tahrirat Müdürlüğü görevini ifa ettiği sırada Emir Şekib Arslan ve Şûf Kaymakamı Emir Adil Arslan ile işbirliği içerisinde çok önemli hizmetler yaptı.

255 Arapça metinde موبال استير şeklinde yazılmıştır. Aziz Bey, *el-İstihbarat ve'l-Casusiy-ye*, 354.

256 Bu prensibin ne olduğu açıklanmamıştır.

Emir Şekib Arslan'a Verilen Nişanlar

Bu sırada Ordu Kumandanı Ahmed Cemal Paşa'dan, Emir Şekib Arslan'a, gösterdiği cesaret, orduyu müdafaa faaliyetleri ve Kanal Harekatı için gönüllü Dürzi birliği hazırlaması sebebiyle Gümüş Harb Likayat Madalyası verilmesi yönünde bir emir geldi.

Aynı dönemde, Alman Konsolosluğu'nun Almanya'nın savunulmasında gösterdiği cesaret nedeniyle Emir Şekib Arslan'a Demir Haç Madalyası verdiğine dair bir haber aldık.

Acaba Almanlar Emir Şekib Arslan'a madalyayı gerçekten bu nedenle mi vermişlerdi?

Emir Şekib Arslan sürekli olarak yabancılara ve sömürgecilere düşman olduğunu, ülkelerine ihanet ederek düşmanlara hizmet eden vatandaşlarıyla savaştığını söylerdi.

Bu doğru muydu?

Emir Şekib Arslan, gönüllü birliğini toplayarak onları demiryoluyla Lübnan'dan Şam'a ve oradan da Sina Cephesi'ne taşıırken bu askerler şöyle bağırıyorlardı:

"Emirimiz! Emirimiz! Paris'te bağlayacağız atlarımızı!

Emirimiz! Emirimiz! Mısır bizim emelimiz!"

Askerler gerçekten de bu sonucu alacaklarını mı düşünüyorlardı?

Hayır! Emir Şekib Arslan, Almanların bakış açısını benimseyen ve düşüncelerini savunan, Fransızları Almanlara saldırmakla suçlayan ve Almanların savaşta ülkelerinin siyasetini, özgürlüğünü ve bağımsızlığı savunan bir millet olduğunu anlatan bir dizi makale kaleme almıştı. Seri halinde yayımlanan bu makalelerin ilki 31 Mayıs 1915'te, 293 no'lu Beyrut [merkezli] *el-Belâğ* gazetesinde yayımlanmıştı. Gazetenin bu nüshasını hala saklıyorum.

Emir Şekib Arslan, bu makaleleriyle Almanları savunurken onların ülkesini sömürgeleştirme niyetinde olduklarını bilmiyor muydu?

Almanlar eğer savaşı kazansalardı, diğer sömürgecilerden çok daha tehlikeli olacaktı. Bu beldelerin kendilerini davet etmesini bile beklemeden buraları sömürgeleştirmeye girişeceklerdi. Bu beldelere yönelik planları, bu niyetlerinin en açık delili.

HATIRATIN TEFRİKA EDİLDİĞİ SIRADA GAZETEYE GELEN MEKTUPLAR

1

Şehid el-Cündî'nin Oğlu'nun Mektubu

Muhammed Münîb el-Cündî, eski idarecilerin ruh halini anlattığı bir girişten sonra mektubuna şöyle devam ediyordu:

Bu hatıratta dikkatimi çeken şey, iki farklı şekilde anlatılan bir olay. Bu hatıratın *el-Ahrar* gazetesinde yayımlanan 89. bölümünde Doktor Abdurrahman Şehbender'in, Ahmed Cemal Paşa'ya Doktor İzzet el-Cündî'yi İdrîsîleri kendi safına çekmek için bölgeye göndermesini tavsiye ettiği ve bunun üzerine el-Cündî'nin o gün Beyrut limanından kalkan bir İspanyol gemisine binerek ülkeden ayrıldığı söylenmektedir.

Hatırat yazarının söyledikleri gerçeklerle örtüşmemektedir. Çünkü Suriye'de bulunduğu sırada (yani Suriye ayaklanmasından önce) Doktor Şehbender ile buluşmuş ve kendisine babamın öldürülmesi hadisesini sormuştum. Doktorun işin aslını bildiğini düşünüyordum. Çünkü hatırat yazarına göre Ahmed Cemal Paşa'ya Cündî'yi İdrîsîlere göndermesini o söylemişti. Doktor Şehbender hatırladığım kadarıyla bana Ahmed Cemal Paşa'nın Damascus Palas Oteli'nde babamı öldürdüğünü söylemişti. Aca-ba hatırat yazarı bu gerçeği utandığı için mi saklıyor? Yoksa babamı sağ olarak bir İspanyol gemisine bindirerek başka bir yere mi gönderdiler?

Ayrıca *el-Ahrar*'ın 2030 no'lu 1 Aralık [1]932²⁵⁷ tarihli sayısında şöyle yazıyor:

"Bu amaçla, başında Sir Eldon Gorst'un bulunduğu Mısır Yüksek Komiserliği²⁵⁸, iki kişiyi gizlice görevlendirdi. Bunlar Reşid Rıza ve İz-

257 Arapça metinde tapaj hatasından dolayı "1922" yazılmıştır. *A.g.e.*, 357.

258 Arapça metinde, "Mısır'daki İngiliz Siyasi Dairesi" şeklinde ifade edilmiştir. *A.g.e.*, 211.

zet el-Cündi idi. Bu iki kişiden Arap Yarımadası'nda ve diğer bölgelerde İngiliz propagandası yapmalarını istediler."

Daha sonra sürekli babamın yanında olan kardeşim Mücahid el-Cündî'ye bu hadiseyi sordum. Babamın Şeyh Reşid Rıza ile birlikte İdrîsîlere gittiğini kesin bir dille reddetti. Bu sözler, *el-Muarız* gazetesinin 931 sayılı, 30 Kasım 1930 tarihli nüshasında neşrettiği Cemal Paşa'nın kitabındaki bilgi ile örtüşüyordu. Bu kitapta şöyle deniliyordu: "İngilizler, Fransa'nın Suriye'ye ilişkin planlarını fark edince Adem-i Merkeziyet Partisi'nden bazı kimseleri çağırdılar. Bunların arasında Reşid Rıza ve Refik el-'Azîm da vardı. Partiye, Fransız değil İngiliz propagandası yapması için 1000 lira verildi. Müslüman Arapların bu görüşmeye çağrıldıkları Hristiyanlardan gizlenmişti. Hatırladığım kadarıyla Osmanlı'nın savaşa girmesinden iki veya üç hafta önce, eğitim ve irşad okulu öğrencilerinden biri olan Trabluslu Abdurrahman Asım ve Nablus'tan Şeyh Muhammed el-Kalkilî Beyrut'a gelmişti. Kalkilî kısa bir süre sonra, bilmediğim bir nedenden ötürü geri döndü. Sonra Abdurrahman Asım, Trablus'a giderek orada Reşid Rıza'nın kardeşiyle görüştü. Bu kişi sonra Humus'a gitti. Orada kimle görüştüğünü bilmiyorum. Oradan da Hama'ya geçti. Abdurrahman Asım, Devlet-i Aliyye'nin savaşa gireceği anlaşıncı Beyrut'a dönerek oradan Mısır'a geçti. Bu iki şahıs Adem-i Merkeziyet Partisi'nin Arap beldelerine, hatta İbnu's-Suud'a bile heyetler gönderdiğini ve bu faaliyeti destekleyenin Fransızlar değil İngilizler olduğunu söylediler. Fransızların ve İngilizlerin bu desteği ne sonuç verdi bilmiyorum. Lübnan Cemiyeti ile Adem-i Merkeziyet Partisi arasında nasıl bir ittifak yapıldı, hükümet kendilerine 1000 liradan başka para verdi mi, haberim yok. *El-Mukattam* gazetesinin sahipleri, Müslümanların İngiltere'nin desteklediği Adem-i Merkeziyet Partisi'ne taraf olmaya ikna edilmesi konusunda önemli bir rol oynamışlardı. Çünkü devletten istisnasız her sene büyük destek almaktaydılar. Bu destek *el-Ehrâm*'a verilen desteğin katbekat üstündeydi. Bunlar Abdülgani el-'Ureysî'nin sözleriydi.

Bu kitaptan anlaşıldığına göre İngilizler iki kişiyi çağırmıştır. Bunlardan biri Reşid Rıza, diğeri Refik el-'Azîm'dır. Ayrıca partiye Fransa'yı değil İngiltere'yi desteklemeleri için 1000 İngiliz lirası verilmiştir. Bu iki devletten biri mutlaka Türklerin karşısında olacaktı. Doktor İzzet el-Cündî'nin bu olanlarda bir dahli yoktu. Şeyh Reşid

İSTİHBARAT SAVAŞLARI

Rıza ile birlikte İdrîsîlere giden de o değildi. Sizce olayın bu iki versiyonundan hangisi doğru?

Hatıratı Arapçaya çeviren beye bir mektup göndererek tercümesinde babamın adını zikretmemesini rica etmiştim. Bunu gerçeklerden veya babamın adının tarihte nasıl geçeceğinden korkarak yapmamıştım. Ne var ki yazar, hatıratını insanları itibarsızlaştırma, propaganda yapma ve gerçeği çarpıtma niyetiyle kaleme almış. Bu mektubu, babamın bütün bunlardan payını almasına mani olmak maksadıyla yazmıştım. Gelin görün ki mektubum yayımlanmadı.

Şimdi bu konuda çekince gösteren ve sorumluluğu müellife yükleyen Meydânî Bey'den bu mektubuma hem *el-Ahrar* gazetesinde hem de yayımlayacağı hatıratta yer vermesini ve en derin saygılarımı kabul etmesini rica ediyorum.

9 Ocak 1933

Muhammed Münib el-Cüнді

Lisanü'l-Hal Gazetesi'nin Cevabı

Değerli gazeteniz, *Lisanü'l-Hal*'in Aralık ayında çıkan 11445. sayısındaki bir bölümü alıntılararak üzerinde değerlendirmede bulunmuş.

Yazarın düştüğü ilk yanlış, bu gazetenin kurucusu merhum Halil Serkis'in İngiltere'nin Mısır Yüksek Komiseri Sir Eldon Gorst ile Beyrut'ta bir araya geldiğine dair yazdıklarıdır.

Sir Eldon Gorst bu dönemde ne Beyrut'a gelmiş ne de gazetemizin kurucusu ile görüşmüştür.

Belki İstihbarat [Dairesi] Reisi, Sir Eldon Gorst ile Amerika'nın İstanbul Sefiri Mr. Morgenthau'yu karıştırıyor olabilir. Çünkü Mr. Morgenthau bu dönemde Beyrut'a gelmiş ve gazetenin kurucusunu evinde ziyaret etmişti. Halil Serkis'in evinde bu misafir için önde gelen pek çok kimsenin katıldığı bir ziyafet düzenlenmişti.²⁵⁹

Ayrıca bu hatıratta yer alan en büyük hata, hatırat sahibi olan İstihbarat [Dairesi] Reisi'nin, Ahmed Cemal Paşa'nın *Lisanü'l-Hal* gazetesinin, Müslüman bir devlet olması sebebiyle Osmanlı Devleti'ne dost olmadığını bildiğini iddia etmesidir.

Lisan gazetesinin söz konusu dönemde Müslümanların en çok rağbet ettiği gazetelerden biri olduğu bilinmektedir. Çünkü milliyetçi ve Lübnan taraftarı bir duruşa sahip olan gazetemiz hiçbir zaman mezhep temelli yayın yapmamıştır. Aynı hatıratta gazetemizin, aralarından bazıları cezalandırılan çok sayıda Müslüman siyasetçiyle

259 Sir Eldon Gorst'un 1911'de öldüğü daha önce belirtilmişti. *Lisanü'l-Hal*'in cevabı bu bilgiyi teyit etmekte, böylece isimlerde bir karışıklık söz konusu olduğunu tasdik etmektedir.

İSTİHBARAT SAVAŞLARI

birlikte bağımsızlık düşüncesini hayata geçirmek için çaba sarf ettiği söylenmektedir. Ne yazık ki, onlar vatanseverlikleri ve ülkülerine bağlılıklarına rağmen böyle bir şeyle karşılaşmışlardır. O dönemde *Lisan* gazetesinin bürosu, milli davaya gönül verenlerin devam ettiği bir kulüp gibiydi ve buraya ülkenin Müslüman eşrafından pek çok kimse gelip giderdi. Halen hayatta olan pek çok kişi bunu hatırlayacaktır.

Belki eski bir Türk kumandanı olan bu hatıratın yazarı, Osmanlı döneminde hakim olan “Parçala, yönet” siyasetini zihninde canlandırmış olabilir.

Hatırat yazarı bütün bunlara rağmen *Lisanü'l-Hal* gazetesinin özel bir dava uğruna çalıştığını ifade ederek bir gerçeğe parmak basmış ve gazetenin bundan en ufak bir maddi çıkarı olmadığını ve yabancı ülkelere mali yardım almadığını ifade etmiştir. Milli davaya hizmet eden bu gazete, yazarlarının maaşını kendi bütçesinden ödemekteydi. Bu da Cemal Paşa'nın muhalif duruşuna rağmen gazetemize saygı duymasına neden olmuştur. Cemal Paşa, gazetec sahibinin Eylül 1915'te ölmesinden sonra yaverini taziyelerini sunması için Serkis ailesine göndermiştir. Aslında gazete sahibi Eylül ayında değil, Mayıs ayında vefat etmiştir.

Şeyh Fuad el-Âzâr'ın Mektubu²⁶⁰

Muhterem edip Fuad Meydânî Bey Hazretleri,

Öncelikle, size selam ve hürmetlerimi arz ederim. Değerli *el-Ahrar* gazetesinin 2049 numaralı, içinde bulunduğumuz ayın 2'sinde yayımlanan sayısında, Dünya Savaşı sırasında Beyrut Valiliği yapan Azmi Bey'in, 1917 yılının sonlarında Ahmed Cemal Paşa'nın bana verdiği özel bir görevle Mısır'a gitmeme yönelik şifahi sorusunu okudum. Bu sebeple Almanya İmparatoru'nun daveti üzerine onunla yemek yemek üzere İstanbul'a gitmiş ve bu seyahatinden sonra, birazdan ayrıntılarını anlatacağım üzere savaş süresince Suriye'den uzak kalmıştım.

Azmi Bey'in Cuniye'de yakalandığını inkar etmesi, sizin de bu söze itibar ederek Türkçeye çevirdiğiniz, Dördüncü Ordu İstihbarat Dairesi Reisi'ne ait hatıratta buna yer vermeniz beni güldürdü. Buna karşın hatırat, bazı kimselerin hala üstünü örtmeye çalıştıkları bazı tarihi olayları içermesi sebebiyle oldukça önemli görünüyor.

Azmi Bey'in size sürgün cevabından başka bir şey söylemeyeceğini bildiğinizi ve onun cevabını, beni bu konuda ve diğer konularda tartışmaya çekmek için yayımladığınızı sanıyorum. Tefrikanın yayımlandığı sırada bunlara cevap vermek için hazırlık yapmaya başladım. Ne zaman dilerseniz bu cevaplarımı sizinle paylaşabilirim.

260 Hatıratta Fuad el-Âzâr'ın Cuniye'de yakalanmasıyla ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Ancak şurası açık ki, bu itiraz mektubu tefrikada yayımlanan bir yazıya cevaben yazılmıştır. Dolayısıyla tefrikada yayımlanan bir yahut birden çok yazının kitapta yer almadığını söylemek mümkün.

Ben her şeyden önce Azmi Bey'in herkesin bildiği bir olayı inkar etmesine şaşırıyorum. Tutuklandığım günü, Cuniye'de sokakta oynayan çocuklar bile hatırlayacaklardır. Ayrıca, jandarma ve polisleri Cuniye ile Bekerki ve er-Ramiye mahalleleri arasında bana tuzak kurulmasını emreden, Azmi Bey'den başkası değildi. Bu sebeple onun bu olayı inkar etmesi pek çok okuyucunun kendisiyle alay etmesine neden oldu. Çünkü hakikat hala zihinlerde ilk günkü gibi canlı duruyor.

Azmi Bey, beni Beyrut Jandarma Kumandanı, Polis Müdürü ve on kadar soruşturma memuruna takip ettirmişti. Bu şekilde Dördüncü Ordu Kumandanlığı ile Arap beldelerinin valileri arasında devam eden ve benim de görev aldığım Mısır'daki görüşmelerdeki konumunu temize çıkarmaya çalışıyordu. Azmi Bey, Hristiyan olduğumdan dolayı bana güvenmediği için Şam ve Nablus'taki bu dostluk görüşmelerine tamamen karşıydı. Hatta bu düşüncesini filiyata da dökerek bana idam veya Anadolu'ya sürgün cezası verilmesini istemişti. Çünkü Fransızlarla görüşüp onlardan Suriye ve Lübnan'daki ordunun selameti açısından tehlikeli bilgiler aldıktan sonra bu bölgede kalmamın uygun olmadığını düşünüyordu. Bu düşüncesi, kendisiyle Ahmed Cemal'in halefi olan Mehmed Cemal Paşa²⁶¹ arasında şiddetli tartışmalara sebep oldu. Suriye Valisi Tahsin Bey de bu tartışmalara dahil oldu. Her ikisi de Azmi Bey'in bu talebine karşı çıktılar. Azmi Bey, aynı dönemde beni takip etme ve yakalama yetkisinin kendisine verilmesi talebinde de bulundu. Ona göre, Osmanlı Devleti'ne ihanet ettiğimden dolayı idam edilmeli veya sürgüne gönderilmeliydim.

Okuyucular, beni yakalamak için istediği yetkinin kendisine verilmesinin Azmi Bey'i ne kadar sevindirdiğini ve beni tuzağa düşürmek için ne tür planlar yaptığını herhalde tahayyül edebilirler. Bunun sebebi, beni sevmemesi değil, İstanbul'daki yönetime, her ikisi de önemli kumandanlar olan Ahmed Cemal ve Mehmed Cemal Paşalardan, Suriye Valisi Tahsin Bey'den ve diğer büyük idarecilerden daha dirayetli ve zeki olduğunu göstermekti. Bu sayede, Arabistan'daki askeri ve mülki durumu denetleme hakkı ile özellikle Suriye Valisi Tahsin Bey'e verilmiş olan iase kontrolü yetkisinin kendi uhdesine verileceğini düşünüyordu.

Beni kontrol altına almak için yaptığı ilk iş, Trablus'tan Hayreddin Abdülvehhab Bey'i çağırıp Beyrut, Lübnan, Şam, Zahle ve Trablus'ta

261 Fuad el-Âzâr isimleri karıştırıyor olmalıdır. Cemal Paşa'nın halefi Mersinli yahut Küçük Cemal Paşa'dır.

beni takip etme işini ona vermek oldu. Hayreddin Bey, beni yakaladıklarında Cuniye'de bulunuyordu. Azmi Bey'in kendisine iletği haberleri ve işin aslını ondan dinleyebilirsiniz. Bu, ancak Azmi Bey gibi bir kişinin yapabileceği şeytani bir plandı. Bütün bu olup bitenlerin ayrıntılarını yakında neşredeceğim hatıratımda paylaşacağım.

Azmi Bey, beni itham edecek bir şey bulamayıp planında başarısız olunca, Lübnan Sahil Kumandanı Binbaşı Tevfik Bey'e güvendiğini göstermeye başladı.

Ancak yine de Azmi Bey'e minnet borcum var. Çünkü yaşanan olayları halen inkar etmesi, bugüne kadar bazı kişilerin konu hakkında konuşmalarına rağmen bozmadığım suskunluğumu nihayet bozmama sebep oldu. Bu kişiler yöneticilere ispiyon ve casusluktan başka bir yolla ulaşılamayacağını düşünüyorlardı. Küp, içindekini sızdırır. Azmi Bey Hazretlerine bir konuda daha minnet borcum var. Bu davranışlarıyla daha uyanık bir insan olmamı sağladı. Bu sayede bazı vatandaşların da boyunlarını bağlamak istiyordu. O gün Azmi Bey'in Fransız manda idaresi olan yeni saraydaki odasına gelen Şeyh Muhammed el-Cisr bu tehlikeli durumdan kısmen de olsa haberdardı. Odada Azmi Bey ve bu adamla baş başa kalmıştık. Azmi Bey, ağza alınmayacak sözlerle Şeyh Muhammed'in odadan çıkmasını istemiş ve Şeyh Muhammed'in yanımıza girmesine izin veren Mahmud el-Acûz'a da bir ya da iki tokat atmıştı. Benden bu şekilde bölge halkının İtilaf Devletleri'yle ilişkisine dair bilgi almak istiyordu.

Hatıratımda buna benzer pek çok ilgi çekici bilgi yer alıyor. Hatıratımı kendisiyle bağlantım ve tanışıklığım olan İstihbarat Dairesi Reisi'nin yazdığı bu tefrika sona erdiğinde neşretmekte kararlıyım. Çünkü kendisinin ismimi bu hatıratımda zikredeceğini düşünüyorum. 1916 senesinde el-Kûre Kaymakamı iken resmi olarak çağırıldığım bir toplantıda, Dördüncü Ordu İstihbarat Reisi olarak tanıdığım kişi de bulunmuş olabilir. Bu toplantıda Mutasarrıf Ali Münif Bey, Jandarma Kumandanı Vahid Bey, Lübnan Mıntika Kumandanı Rıza Paşa, Âliye'deki Divan-ı Harb-i Örfi Başkanı Edhem Bey ve bu meclisin üyelerinden Melham Hammâde Bey de vardı. İnaniyorum ki, İstihbarat Dairesi Reisi, hatıratında aramızda geçenlere de yer verecektir.

Edip Hazretleri, hürmetlerimi kabul buyurunuz.

Fuad el-Âzâr

Abdurrahman en-Nasûlî Bey'in Cevabı

El-Ahrar gazetesi, sayfalarındaki harika manzumeler ve nesirlerle, eski ve yeni zamanların ilgi çekici haberleriyle, bu ülkenin zengin bir edebiyat bahçesi olarak kabul edilmektedir.

Bu yazılar arasında en çok dikkat çekenlerden biri, tanınmış edip Fuad el-Meydânî'nin Arapçaya tercüme ettiği ve okuyucular, özellikle de metinde bahsi geçen hadiseleri bizzat görmüş ya da yaşamış olanları derinden etkileyen bu hatırat oldu. Ne var ki, tarihi gerçeklerin tahrif edilerek anlatılması doğal olarak bazılarının canını sıktı. Gazeteye, hatıratta isimleri geçen pek çok şahıstan mektuplar gelmeye başladı. Ben de savaş boyunca Sekizinci Kolordu ve Dördüncü Ordu karargahlarında yaşayan biri olarak bölgedeki hadiselerle bizzat şahit oldum. Bu da benim hatıratta çarpıtılan bazı tarihi gerçekleri düzeltmemi zorunlu kılıyor. Ben Erkan-ı Harbiye Birinci Şubesi'nde görevliydim. İstihbarat ve Murakabe Şubesi de buraya bağlıydı. Bütün bunların sözlerimi daha da değerli kıldığını belirtmeliyim, zira tercüme ettiğiniz bu hatıratta yer verilen olayları bizzat yaşadım ve bahsi geçen şahısların çoğunu tanıdım. Bildiklerimi tercümenin tamamlanmasından sonra paylaşmayı düşünüyordum. Ancak müellifin adını bilsem de susamayacağım bir noktaya geldim. Beni bu noktaya getiren, ilmi, ahlakı ve ihlasıyla çok değerli olan bir gencimizin adının son sayılarınızda zikredilmesi oldu. Dünya Savaşı sırasında önemli faaliyetlerde bulunan bu gencin devlete çok büyük hizmetleri olmuştur. Bölgedeki pek çok kimse buna şahittir. Yaptığı hizmetler, onun fevkalade cesaretinin, yiğitliğinin ve yüce ahlakının en açık delilidir. Bütün amirleri onun bu üstün özelliklerini

görmüş ve bu nedenle Erkan-ı Harbiye İkinci Şubesi'nin yönetimini ona vermişlerdir. Bu şube daha önce pek çok kumandan, zabıt ve asker tarafından yönetilmiştir. Bu gence görevi süresinde herkes, hatta kıdemli zabıtlar bile gıpta ile bakmışlardır.

Gün geçmiyordu ki, en ahlaklı aileler hakkında alçak bir casusun getirdiği haberi çürütmek için ondan yardım almayayım. Askerlik görevini yapan veya suçsuz yere tutuklanan gençlerle de ilgileniyor, onlara yardım etmek için büyük çaba sarf ediyordu.

İşte bu genç, Yasin el-Câbî Bey'di. Dünya Savaşı sırasında onu böyle tanımıştım. O dönemde, Suriye, Filistin ve Lübnan'a hakim olan Sekizinci Kolordu'yla irtibatlı olan pek çok kimse de onu tanır. Kendisinin İstihbarat Müdürü olduğunu iddia eden birisinin, zabıt Cevat Rifat Bey'in birçok konu hakkındaki yanlış raporlarına binaen onun [Yasin el-Câbî'nin] temiz kişiliğini karalamaya çalışması şaşırtıcı değildir. Ben bu raporların çoğunun hayal ürünü olduğunu ve dedikodulara dayandığını düşünüyorum. Bu düşüncelerimi aşağıda açıklayacağım.

İstihbarat Şubesi, Erkan-ı Harbiye Birinci Şube'nin bir koluydu. Sekizinci Kolordu'da, bu şubeye hatıratla ifade edildiği üzere Ahmed Durman Bey değil, Ahmed Durmuş Bey başkanlık ediyordu. Kendisine iki zabıt yardım etmekteydi. Bunlardan biri Rüşdü Bey, diğeri de bendenizdim. Hatıratla anlatılan hadiselerin yaşandığı dönemde bu görevdeydim. Tercüme ettiğiniz hatıratla aktarılanlar, gerçekte yaşananlarla örtüşmüyor. Bu durum, olaylara şahit olan herkesin malumudur. Bu sebeple kitapta bu konuya ilişkin yer alan tarihi hataları düzeltmek ve bu sayede yeni nesillerin kitaptan istifade etmelerine katkıda bulunmak istiyorum.

Casusluğun Ortaya Çıkarılması

Yahudi casusları tesadüfen değil, Alman cephesinden Dördüncü Ordu Kumandanlığı Alman istihbaratına gelen gizli talimatlar sayesinde tespit edilmişti. Casusluk şebekesi, Avusturya'nın başkenti Viyana'da Opera Otel'de kalan bazı Yahudi casusların yakalanmasından sonra açığa çıkarılmıştı. Bu casuslar, Filistin'de kendilerine ait bir şube olduğunu itiraf etmişlerdi. Bundan sonra üzerlerindeki gözetim artırılmış ve bunun tercümede de bahsettiğiniz sonuçları gelmişti.

Sarah Aaransohn

Ben de sizin gibi tercüme işleriyle uğraştığımdan, Sekizinci Kolordu Kumandanı [Mersinli] Cemal Paşa için küçük bir not defterini tercüme etmiştim. Defter Sarah Aaransohn Hanım'ın elbiseleri arasında bulunmuştu. Defterde, bu kadının Dördüncü Ordu bölgesindeki seyahatleri hakkında bilgilerin yanı sıra Yahudi yerleşimlerinde Rothschild çiftlikleri vekili ve idarecisi olan kardeşi Mösyö Aaransohn tarafından gönderilmiş resmi bir belge de yer alıyordu. Bunlar Şam'daki Viktoria Otel'i'nde Büyük Cemal Paşa'ya verilmişti.

O dönemde Alexander²⁶² Aaransohn'a Suriye ve Filistin'deki çekirge istilasını yok etme görevi ile istediği kadar Yahudi askerinden yardım almasına dair izin verilmişti. Cemal Paşa henüz, muhatabının casusluk yapılanmasının başındaki kişi olduğunu, bu şahsın Dördüncü Ordu etrafında bir casusluk ağı kurma görevine sahip olduğunu ve bunun için ordudaki en zeki adamlara görev verdiğini bilmiyordu. Aaransohn'a verilen izin sayesinde, vazife gereği asker üniforması giyen bu adamlar, çekirgelerin istila ettiği her yere kolaylıkla yayılmışlardı. Aralarındaki yazışmalar, ordu maslahatı gerekçesiyle takip edilmiyordu. Adam İstanbul yoluyla İsviçre'ye kaçmış ve durum sonra anlaşılmıştı. Şam'da idam edilen [Naaman] Belkind ve [Youssef] Lishansky hakkında bildiklerimiz bundan ibaretti.

Sarah Aaransohn'un not defteri, aynı zamanda istihbaratın işine yaraması muhtemel çok sayıda talimatı da içeriyordu. Ancak istihbarat dairesinin müdürü bu defterde işine yarar herhangi bir bulgu saptayamamış ve soruşturmayı aydınlatabilecek bu kırmızı küçük defteri, bu önemli olayı zikretmeyi ihmal ettiği gibi ihmal etmişti.

Sarah Aaransohn'un Öldürülmesi

Atlit ile Zemmarin ve civarında yaşayanların kulağına gelen daha önemli ve büyük bir olay daha vardı. Bu da, İstihbarat Reisi'nin kendisini tren-den atarak intihar ettiğini söylediği Sarah Aaransohn'un ölümüydü.

262 Arapça metinde الجواجا olarak geçen isim, kuvvetle muhtemel yanlış yazılmıştır. Kastedilenin, Aaron Aaransohn'un bölgeyi istila eden çekirge salgınıyla ilgili araştırma yapmak üzere görevlendirilen kardeşi Alexander Aaronsohn olması gerekir. Aziz Bey, *el-Istihbarat ve'l-Casusyye*, 368. Alexander Aaronsohn ve 1916'da Amerika'da yayımlanan *With the Turks in Palestine* adlı eserin Almanca'dan (*Mit der Türkischen Armee in Palästina*) dilimize çevirisi için bkz. Necmettin Alkan, *Orta-doğuda Casuslar Savaşı: Nili* (İstanbul: Kronik, 2017).

Gerçekte olup biten şudur: Sarah Aaransohn yakalandıktan sonra Nâsıra Fırkası Kumandanı Yunus Haydar Bey'den hapis haneye gitmeden önce elbiselerini toplamak için izin istemiş. Bu sırada Yunus Bey; Cemal Paşa, Yasin Bey, Halil Rıfat Bey ve diğer zabitlerle birlikte Zemmarın köyünün muhtarının evinde bulunuyormuş. Yunus Bey, mülazım İbrahim Bey'e yanına bir grup asker alarak kadına eşlik etmesini söylemiş. Kendisi, kadının elbiselerini değiştirmesine de izin vermiş. Sarah Aaransohn üstünü değiştirmek bahanesiyle odasında yalnız kalınca başına silah dayayarak üç el ateş etmiş. Sesi duyanlar kadını kurtarmaya çalışsa da, bunun bir faydası olmamış. Ölmeden önce etrafındaki zabitlere son bir kez bakan Sarah, "İlk kurşunla kendimi öldüremediğim için üzgünüm. Olayın tüm sorumluluğu bana ait. Başka kimsenin bir dahli olmadı. Tek vasiyetim yaşlı babama dokunmamanız" demiş. Ardından hastaneye götürülse de, aslında hemen oracıkta ruhunu teslim etmiş.

Görüldüğü üzere, gerçekte olup bitenlerin, İstihbarat Müdürü'nün Sarah'ın kendisini trenden attığına dair iddialarıyla uzaktan yakından alakası yok!

Kendisini trenden atan kişi, Atlit'teki casuslardan biriydi. Üçüncü casus kendisini Nâsıra hapis hanesinde deri kemeriyle asmıştı. Birincisi Şevvare ailesindendi, ikincisinin adınıysa hatırlamıyorum.

Matmazel Simon

Hatıratta bahsedilen bir diğer kişi, istihbarat zabitlerinin göz bebeği olan Matmazel Simon. Yasin Bey'in hain olmadığı, sadece onun ağına düşerek emrine girdiği ve kadının arkadaşları için içki meclisleri düzenlediğini söylenmiş. Bir kere, bu kadının adı bütün Kudüslülerin bildiği üzere Simon değil, Simi Bismah'tı. Aslen Bagadorlu bir İspanyoldu.

Arkadaşımız Cevat Bey onun sadece ismini karıştırmakla kalmamış. Bu tür içkili meclislerden nefret eden Yasin Bey'i de adeta başka bir insan gibi tasvir etmiş. Yasin Bey, bütün raporları kumandanlarından önce kontrol ediyordu. Zira şifreli telgrafların anahtarını yanında taşıyordu. Bu anahtar Dördüncü Ordu'nun her şeyi demekti. Dolaşısıyla Yasin Bey böyle meclislerden uzak durduğu gibi başkalarını da böyle yerlere gitmemeleri konusunda sık sık uyarırdı.

Bunların da ötesinde Yasin Bey çok dindar ve inançlı bir Müslümandı. Hayatında hiç içki içmedi. Diğer zabitler ise bu tür davetlere

koşarak giderler ve bol bol yiyip içmekten geri durmazlardı. Yasin Bey, biz Bi'rü's-Seb'deyken atıyla Kudüs'ten 'Ayn Hicre'ye, oradan da karargaha orucunu bozmaksızın gelmişti. Kumandan onu azarlamış ve arkadaşları taassubu sebebiyle ona gülmüşlerdi. Buna karşılık Yasin Bey, bunun korumak istediği bir alışkanlık, bir inanç meselesi olduğunu söylemişti. Bu kadar ahlaklı bir adam Simon'un veya başka bir kadının peşinden hiç koşabilir mi? Bu adam elde ettiği mevkiye kumandanları nezdindeki edebi, görev bilinci ve kendisini tanıyanların yakından bildiği ahlaki duruşu sayesinde ulaşmıştır.

Matmazel Simi veya yazarın ifadesiyle Simon'un durumu ise gerçekte şöyledi: Simon'un Kudüs'teki bazı büyük zabitlerle arkadaş olduğu biliniyordu. Bu sebeple takibe alındığından Şam'a gönderilmişti. Orada Damascus Palas'ta kalmıştı. Öğrendiğimize göre savaştan sonra bir İngiliz zabitle evlenmiş ve onunla Kahire'ye yerleşmiş. Kendisine sorulsa, paradan başka hiçbir şeyi sevmediğini söyleyebilecek kadar paraya düşkündür. Bu nedenle sadece en zengin ve en yüksek rütbeli zabitlerle ilişki kurmuştur.

Matmazel Simon, annesi ve kızkardeşi ile birlikte Kudüs'te Mahana Loda²⁶³ Caddesi'nde oturuyordu. Yolda bulunmuş kimsesiz bir çocuk veya Madam Rabinovitz yetiştirmesi değildi. Güzelliğiyle ve İspanyol kökeniyle, hüviyeti ve şahsiyeti ile övünürdü. Bütün bu bilgiler istihbarat şubesinde bulunmaktadır. Yaptığı işler karşılığında ahaliden para alıp simsarlık yapardı. Zabitleri belirli mevkilere getirmek, yeni askere alınacakları hastaneye yerleştirmek, askerler için yardım belgesi almak gibi hizmetler karşılığında millettten para toplardı.

Anlaşılan o ki, değerli Cevat Bey'in raporlarının çoğunun kaynağı, oldukça zengin olan hayal gücü. Eğer Yasin Bey aleyhine böyle raporlar gelmiş olsaydı kendisi en azından güney cephesine gönderilirdi. Halbuki Yasin Bey, kardeşi cesur yaver Hasan Bey'in şehit olmasına kadar kolordudaki vazifesine devam etti. Sonra Avni Paşa'nın maiyyeti ile birlikte Erkan-ı Harbiye Birinci Şube, ardından da Yıldırım Ordusu erkan-ı harbiyesine iltihak etti. Oradayken esir düştü. Ben Yasin Bey'in, bu hatıratı kaleme alan kişinin hiçbir dönemde Dördüncü Ordu karargahında istihbarat müdürü olarak görev yapmadığına dair düşüncesine katılıyorum. Çünkü dediğim gibi ben Sekizinci Kolordu'daydım.

263 Arapça metinde ماھنا لودا şeklinde yazılmıştır. A.g.e., 370.

Buradaki İstihbarat Şubesi'nin Müdürü Ahmed Durmuş Bey'di. Daha sonra Dördüncü Ordu'da göreve başladım. Orada da bu görevi Şemsi Bey üstlenmişti. Bugün erkan-ı harb miralaydır ve İstanbul'daki Harbiye'de okul müdürüdür. Burada verdiğim tüm bilgiler resmi belgelere dayalıdır. Bu belgeler Dördüncü Ordu Erkan-ı Harbiye Dairesi İstihbarat Şubesi'nde bulunmaktadır.

Raporların Sahibi Cevat Rifat Bey

Kendisini 43. Fırka, Âliye'deki Sekizinci Kolordu kışlasına taşındığında tanıdım. İşgale kadar Dördüncü Ordu karargahında birlikte çalıştık. Gayretli, zeki ve edepli bir gençti. Üst düzey bir yazar olarak görülüyordu. Bu sebeple bu hatıratında böyle saçmalıklara yer vermesine çok şaşırdım. Sözlerim hakikatı teyit ediyor. Hatıratının bir parçası bana henüz iki gün önce ulaştı. Şöyle diyor: “Bugün bize Lübnan'daki Bikfayâ köyünden Ebu'l-Luma adında şık giyimli, yakışıklı bir genç geldi. Bu soylu gençte bazı bilgiler olduğunu öğrenince onu kabul ettik. Bu Dürzi bey, yani Emir Yusuf Ebu'l-Luma, kumandanlığa orduyla ilgili bizzat şahit olduğu hadiseleri aktarmanın şerefli bir iş olduğuna inanıyordu. Bunun için uzun bir seyahatin zorluklarına ve masrafına rağmen Şam'a gelmeye karar vermişti. Bize: ‘Bazı işlerimi halletmek için Cuniye'ye gittim. Kaldığım, Nesan adındaki otelin sahibi nereli olduğumu sordu. Lübnanlı olduğumu anlamıştı. Benden ordu hakkında bilgi talep etti.’ demişti.”

Bu hatırayı adeta tarihi bir belge gibi aktaran Cevat Bey'in bu ülkenin tarihine dair en ufak bir fikri varsa, meşhur Ebu'l-Luma ailesinin Hristiyan bir aile olduğunu ve kendisine haber getiren kişinin doğru söylemediğini bilirdi. Emir Yusuf'a sorsak, o da Cevat Bey'in gazetesinde kendisine yönelttiği suçlamayı kabul etmeyecektir.²⁶⁴

Velhasıl, kardeşim Yasin el-Câbi Bey'in son mektubunda beni tanım gösterdiğini gördükten sonra bu düzeltmeyi göndermeyi gerçeğe ve tarihe yapılacak bir hizmet addettim. Aynı zamanda Cevat Bey'e iftirası sebebiyle eleştirilerimi dile getirmek istedim. Kendisinin ne cevap vereceğini bilmiyorum. Bütün söyleyeceğim şudur: Bu ülkenin en iyi insanlarını ve onların onurunu koruyan kişinin onuruna gölge düşürülmemeli ve saygınlığı korunmalıdır.

264 Yusuf Ebu'l-Luma hikayesi kitapta geçmemektedir. Dolayısıyla, tefrikada yayımlanmış ama kitaba alınmamış olduğu söylenebilir.

Yasin el-Câbî Bey'in Cevabı

Şam 17 Şubat 1933

El-Ahrar gazetesinin muhterem yayın yönetmeni,

Selam ve hürmetlerimi arz ettikten sonra şunları söylemek istiyorum: Dostlarım iki günden beri gazetenizce yayımlanan hatıratın, hakkımda yalan yanlış bilgilerle dolu olduğu konusunda beni uyarıyorlar. Bu hataları anlatmaya geçmeden önce, bu hatıratı Arapçaya kazandıran mütercime, hayatları hakkında yanlış bilgiler verilen kimseler vefat etmeden önce bu eseri yayımladığı ve bu yanlışların tashihi için bizlere fırsat tanıdığı için teşekkür ediyorum. Böylece öteki türlü ebediyen yanlış kalmaya mahkum olacak bilgiler düzeltilebilecektir.

Üzülerek ifade etmek istiyorum ki, hatıratı, tefrika edilmeye başlandığı tarihten itibaren takip edemedim. Bu sebeple müellifin adını bilmiyorum. Oysa bu şahsın adı, iddialarını çürütebilmem açısından oldukça önemli bir bilgi. Hatıratında kendisinin “Dördüncü Ordu İstihbarat Dairesi Reisi” olduğu yazılı, ama bu onun kim olduğunu anlamak için yeterli bir bilgi değil.²⁶⁵ Çünkü hatırladığım kadarıyla o dönemde bu unvanı taşıyan bir memur dahi yoktu. Son dört sayıda yayımlanan bölümlerden anladığım kadarıyla, bu hatıratın sahibi ya birtakım sırları bilen birisi gibi görünmek ya da bilerek ve isteyerek

265 Hatıratın hiçbir yerinde hatıratın yazarından “Dördüncü Ordu İstihbarat Daire Reisi” olarak söz edilmemektedir. Kitapta, istihbaratla bağlantılı olarak Aziz Bey için kullanılan tek ifade “İstihbarat Şube Reisi”dir. Dolayısıyla tefrikada bu şekilde yer alan ifade, inandırıcılığı artırmak adına kitaba alınmamış olmalıdır.

gerçekleri çarpıtmak istiyor. Aksi takdirde, hatıratta, yanlış olduğunu çok sayıda insanın bildiği bu kadar çok hata bulunmazdı.

Kardeşim merhum Hasan'ın şehit olduğu sefer ne Dördüncü Ordu'da ne de Sekizinci Kolordu'da Suriyeli muvazzaflar tarafından önceden bilinmekteydi. Dolayısıyla haberin önceden casuslara ulaşması mümkün değildi. Ancak geceleyin Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Enver Paşa'dan kumandanımıza, İtilaf güçlerinin yaklaşması sebebiyle Kudüs'e takviye birlik göndermesi gerektiğine dair bir mesaj gelmişti. Konvoy sabah erkenden, henüz haber yayılmadan yola çıkmış, dolayısıyla da yolculuk, casuslar bu bilgiyi bir akşam sohbeti veya ziyaret esnasında edinemedi başlamıştı.

Ben o gece bir toplantıda falan değildim. Emir geldiğinde karargahta, görevimin başındaydım. Geceyi kardeşimle beraber geçirmiştik. Hangimizin sefere çıkacağını konuşmuştuk. Kardeşim bir süredir hasta olduğu için nekahet dönemindeydi. Sağlık durumu nedeniyle böyle bir yolculuğu kaldıramayacağını düşünüyordum. Cemal Paşa söz konusu olmasa asla gitmezdi.

Trene yapılan saldırı ise Kudüs'le bu bölge arasındaki bağlantıyı kesmek için yapılmıştı. Olay sonrasında, saldırıyı düzenleyenlerin bu trende Paşa'nın da bulunduğunu bilmedikleri ortaya çıkmıştı. Bunu ancak tren Der'a'ya vardıktan sonra karşılama töreni yapıldığında öğrenmişlerdi.

Kardeşim tren patlaması sırasında değil, bu olaydan sonra trendeki yolcularla saldırganlar arasında gerçekleşen çatışmada şehit düşmüştü. Hatırat yazarı bunu bilmiyor olsa gerek. Patlamadan sonra olay yerine sadece iki bedevinin geldiğini yazmış. Birinin öldürüldüğünü, diğeri-nin ise esir alındığını kaydetmiş. Bu çok garip.

Hadisenin gerçekte nasıl vuku bulduğunu açıklamamız, diğer bölümlerdeki çelişkileri de elbette ortaya çıkacaktır. Ancak hatıratta konu edilen her bir husus hakkında yorum yapacak konumda değilim. Şunu demekle yetineyim: Bu olayın şahitlerinden o günkü [Sekizinci Kolordu] Adli Müşaviri Halil Rıfat Bey şu anda Şam'da bulunuyor. Şam Mevki Kumandanı Muhammed Ali Bey ve Sekizinci Kolordu'da görevli Abdurrahman en-Nasûlî Bey gibi olaya şahit olan pek çok kişi halen hayatta.

İSTİHBARAT SAVAŞLARI

Hatırat sahibinin eğlence hayatına düşkün olduğuma dair yazdıklarına uzun uzadıya cevap vermek istemiyorum. Arkadaşlarım ne kadar ciddi bir insan olduğumu bilirler. Ayrıca eğer gerçekte böyle bir hayat sürseydim, Araplara duyulan öfkenin iyice arttığı bir dönemde Sekizinci Kolordu'da ne benim ve ne de kardeşimin tutunması mümkün olurdu. Durmadan Arapların cepheye gönderilmesine dair emirler geliyordu. Bizim yegane amacımız Küçük Cemal Paşa'nın gözüne girmek ve sonuna kadar arkamızda durmasını sağlamak için var gücümüzle bize verilen görevleri yerine getirmektir.

Hatırat yazarı devlete ihanet etmediğimi ve benim iyi niyetime şahit olduğunu söylese de, beni itham ettiği davranışlar konusunda kendisini kınama hakkım saklıdır.

Olur da, mütercimin işaret ettiği gibi kitabın yazarı Cuma günü kim olduğunu açıklarsa, kendisiyle tartışma ve ona başka birçok konuda delil sunma imkanını bulabilirim.

Bu acı hatıraları deşmek istemezdim. Ancak gerçekler canımı yakacak olsa da gelecek nesiller için bunu yapmam gerekiyordu. Bu açıklamamı okuyucularınızın görmesi için mektubumun gazetenizin [çıkacak] ilk sayısında yayımlanmasını rica ediyorum.

Şükran ve hürmetlerimle,

Yasin el-Câbi

***El-Abrar*'da Hatıratı Arapçaya Çeviren Meydânî Bey'in Makalesi**

El-Abrar gazetesinin 21 Kasım 1932 tarihli sayısında Emir Şekib Arslan Bey'in gazetenin yayın kuruluna gönderdiği mektubun ben okumadan yayımlandığını gördüm. Bugün geriye bakarak şunları söylemek istiyorum:

Emir Hazretleri mektubuna şöyle başlamış: “Bu kitapta benim de müdahil olduğum bazı hadiselerle ilgili pek çok çelişki görüyorum ve bu durumdan hiç memnun değilim. Yazarların görevi olaylardan haberdar olup bunları yorum yapmadan, olduğu gibi aktarmaktır.”

Emir Hazretleri mektubuna yazdığı giriş bölümünde birçok hataya düşmüş. Şöyle ki:

1. Müellif hadiseleri anlatırken birkaç kişiden bahsetmiyor, bilakis yüzlerce kişiden bahsediyor. Ayrıca bu kişilerin isimlerini de zikrediyor. Bu kişilerin büyük bölümü burada anlatılan olayları tasdik ettiler. Hatta bazıları ajandalarına bakarak yazarın verdiği gün ve tarihin ajandalarındakiyle aynı olduğunu dahi söylediler. Bu sebeple bu kitapta bir karmaşa olduğu iddiası doğru değildir.

2. Yazarın Emir Şekib Arslan ve Merhum Kamil el-Esad'ın Ahmed Cemal Paşa'ya yardımlarıyla ilgili anlattıkları, Mersinli Ahmed Cemal Paşa'nın hatıratında verilen bilgilerle de uyusmaktadır. Ahmed Cemal Paşa'nın kaleme aldığı hatıratın 217. sayfasında, 10. satırdan itibaren, ayrıca Ali Fuad Paşa'nın hatıratında 112. sayfada ve Ahmed Cemal Paşa'nın hatıratında 181. sayfada konuya dair bu bilgiler yer almaktadır.

3. Emir Şekib Arslan Hazretleri Beyrut'ta 1915'te yayımlanan gazetelere bakarsa anlattığım olayların bazılarına bunlarda da tesadüf edecektir. Ayrıca *el-Belâğ* gazetesinin sahibi Muhammed el-Bâkır halen hayatta. Bize *el-Belâğ* gazetesinin yeni sayılarında mevzuyu açıklayabilir.

Emir'i Suçlamıyoruz

Ben o dönemde henüz oldukça genç olduğum için Emir ile bu konularda polemik giremem.

Ayrıca, benim yeni arkadaşım, Emir'in ise eski bir dostu olan yazı savunmak durumunda da değilim. Keza, onunla birlik olup Emir'i esasen suçsuz olduğu konularda suçlayacak da değilim. Ben sadece bu hatıratı okuyan binlerce kişinin onayladığı şeyleri aktardım, ki bize bu konuda Emir dışında hiç kimse herhangi bir itirazda bulunmadı.

Emir Şekib Arslan'ın bazı arkadaşları benimle Beyrut'ta görüşmek istediler. Bana Arapçaya çevirdiğim hatıratta ona neden bu kadar yüklendiğimi sordular. Onlara şöyle yanıt verdim:

"Ben Emir'i tanımam, o da beni tanımaz. Aramızda ne şahsi ne siyasi bir husumet var. Benim tek yaptığım bu hatıratı değiştirmeden ve kendi yorumlarımı katmadan tercüme etmek. Müellifin de bildiklerini tam bir samimiyetle anlattığını ve anlatacağını düşünüyorum. Çünkü biz kendisinin hatıratında Emir dışında daha başka pek çok isme yer verdiğini ve onların hem iyi hem de kötü yönlerine işaret ettiğini görüyoruz. Mesela Franko Paşa'yı Lübnan'ın imtiyazlarına bağlı bir kişi olarak öven yazar Mârûnî Patriği'ni övmekten de geri durmamıştır. Keza, Cebel bölgesinin imtiyazlarının kaldırılmasıyla ilgili sorunlara da işaret etmiştir... Peki, böylesine nesnel davranmaya çalışan bir kişi neden Emir ve Kamil el-Esad Beylerin Cemal Paşa'ya yardım ettiklerini ve Şeyh Esad eş-Şukayrî'nin birinci kâfileyi ve şehitlerini ispiyonlayan kişi olduğunu yazıyor? Bundan bir menfaati mi var?"

Emir kendisini savunurken şöyle diyor: "Ben adamlarımdan 12 kişiyi²⁶⁶ görevlendirerek onları Maan yolundan Kal'atü'n-Nahl ve et-Tûr'a gönderdim. Bu işte, Cemal Paşa'nın gönlünü yapmak gibi bir

266 'İlapaj hatasından yahut Meydâni, Arslan'ın Osmanlı'nın mücadelesine yaptığı katkısı küçük göstermek istediği için gerçekte 120 kişiden oluşan güç 12 kişi olarak gösterilmiştir.

amacım yoktu. Asla böyle bir derdim olmadı. Bizler, merhum Kamil el-Esad ve diğer binlerce lider devletimize ve milletimize hizmet ederken, buraya yabancılar ayak basmasın diye çabalıyorduk.”

Bu savunmaya yazarın bu hatıratındaki sözleriyle değil, Cemal Paşa'nın hatıratının 183. sayfasında yazdıklarıyla cevap vermek istiyoruz:

“Bir gün Esad eş-Şukayrî yanıma gelerek Suriye'yle alakalı bir mesele hakkında benimle konuşmak istedi. Bana, Kamil el-Esad Bey'i çağırırsam işin aslını öğrenebileceğimi söyledi. Ben de hemen kendisine bir telgraf çektim. İki gün sonra Kudüs'te, yanımdaydı. Bana şunları söyledi: 'Efendim! Siz bu reformculara çok güvendiğiniz için onları serbest bırakıyorsunuz. Bu kişilerin güveninizi kötüye kullanacaklarından korkuyorum. Eski Beyrut Mebusu Rıza es-Sulh Bey, Abdülkerim el-Halil ile birlikte Sayda ve Sûr arasında bir isyan ateşini fitillemek istiyorlar. Hemen soruşturmaya başlarsanız bu gerçeği açık göreceksiniz ve bu kişilerin ihanetinden emin olacaksınız. Emir Şekib Arslan da Kamil Bey'in sözlerini onaylamıştı.' ”²⁶⁷ İşte Cemal Paşa harfiyen böyle diyor. Emir Hazretleri bu sözde bir ihanet görmüyor mu? Cemal Paşa, Kamil Bey'i ilk şehit kafilesi aleyhinde jurnalde bulunmakla itham ediyor. Ayrıca onun Kanal bölgesine gönüllü askerlerle gidişi Ağustos ayında gerçekleşmişti. Bu görüşme ise Haziran ayında yapılmıştı. Emir Hazretleri bu konuda ne düşünüyorlar? Neden bunu yalanlamadılar? Üstelik, Cemal Paşa bu konuşmanın Emir'in yanında gerçekleştiğini söylüyor.

Emir Hazretleri *el-Ahrar* gazetesinin 1998 no'lu sayısında çıkan kısma cevaben şunları söylüyor: “Cemal Paşa, Lübnan'daki imtiyazların kaldırılmasını istiyor ve Lübnanlıların buna razı olduklarını göstermeyi diliyordu. Bu sebeple yardımcılarını uygun ortamı hazırladılar. Bir taraftan da Emir Şekib Arslan, Dürzileri Paşa'nın tarafına çekmeye uğraşıyordu...” Emir bunu kabul etmiyor ve sayıları 50 bini bulan Lübnanlı Dürzileri şahit olarak gösteriyor. O şahitliğinde haklı. Çünkü Lübnan Dürzileri buna razı olmadılar. Emir Şekib Arslan, şahsen sahip olduğu nüfuzu ve devletin parasını kullanarak ancak 120 gönüllü toplayabildi. Bu bilgiye, Ali Fuad Paşa'nın hatıratının

267 Bu ifadelerin Cemal Paşa'nın hatıratında geçtiği doğrudur. Ancak hatıratta “Emir Şekib Arslan da Kamil Bey'in sözlerini onaylamıştı.” şeklindeki son cümle yer almamaktadır. Cemal Paşa, *Hatırat*, 262.

81. sayfasında, yazarın [Aziz Bey'in] hatıratında ve Ahmed Cemal Paşa'nın hatıratında yer verilmiştir.

Emir durumunu şöyle kurtarmak istiyor: "Önceki mektubumda Talat ve Enver Paşalara Cebel bölgesinin imtiyazlarının devam etmesi konusunda raporlar sunmuştum. Bu konuda Ali Münif Bey de şahitlik yapabilir." Evet, *el-Ahrrar* bunu zikretmişti, ancak Emir sözlerini delillendirmek için bize bu telgraflardan birkaçını dahi göndermedi.

Cevabını İstedığımız Sorular

Emir Şekib Arslan'ın 1998'inci sayıda çıkan bir paragraf için kendisini savunma sadedinde söylediklerine vereceğimiz cevap bu. Biz, Lübnanlılar olarak bu hadiselerle Emir'in "Benim Enver Paşa ve devlet ricali ile ilişkim ancak bu vatanın evlatlarını ve haklarını korumak içindi" sözünü nasıl bağdaştırabiliriz? Cevabını aradığımız soru tam olarak bu.

Emir Hazretleri! Türk yazarlar seni Ahmed Cemal'in nüfuzunu desteklemekle ve Lübnan'ın imtiyazlarını kaldırmakta ona yardımcı olmakla itham ediyorlar.

Yazar 1999'uncu sayıda Kamil Bey'in çabalarını anlattıktan sonra şöyle diyor:

"Emir Şekib Arslan'a gelince, onun arzuları daha genel nitelikteydi. Cebel-i Lübnan'ın idarecisi ve emiri olamasa bile Cemal Paşa'nın başmüşaviri olarak halkı üzerinde mutlak hakimiyet kurmak istiyordu. Cemal Paşa üzerinden elde ettiği sadece geçici bir nüfuz olmuştu. Beyrut Posta İdaresi'nde basit bir kontrolör olan kardeşi Emir Adil Arslan da bize destek vermişti. Bu zat bize gerçekten büyük hizmetler sunmuştu. Görevi gereği eline ulaşan bütün yazıları okuyordu. Bu yazılarda yurttaşlarıyla ilgili ne kadar gizli haber varsa bize hepsini bildirmişti. Cemal Paşa bu nedenle onu Ali Münif Bey'in mutasarrıf olarak tayin edilmesinin akabinde Şûf kaymakamı olarak atadı."

Cebel'in imtiyazları uğruna Franko Paşa mutasarrıflığı reddetmiş, Süleyman Bey ise yöneticilik teklifini geri çevirmişti.

Ya Emir Adil Arslan, Osmanlı idaresinde mektup takibiyle görevli basit bir memurken buna nasıl razı olmuştu?

Fuad Meydânî

Şiblî Mellât'ın Cevabı

El-Ahrar gazetesinin muhterem yayın müdürü!

Sabahleyin arkadaşlarımdan biri yakın tarihimizin sırlarını Arapçaya aktaran Fuad Meydâni Bey'in dün, yani Cuma günü *el-Ahrar*'da benden bahseden bir yazısının yayımlandığını söyledi. Hemen yazıya baktım. Dördüncü Ordu'da İstihbarat Reisi olduğunu iddia eden şahsın haber kaynakları, kesinlikle güvenilir olmayan kimi yerel kaynaklar. Bu sebeple birçok konuyu birbirine karıştırmış ya da eksik bir şekilde anlatmış. Bunlar tarihin dikkatli ve titiz hizmetkarlarının uzak durduğu türden şeylerdir. Çünkü tarihin kendine özgü bir anlatım tarzı vardır. Benim gibi birinden bahsedilirken nefis ve hevanın arzularına göre kalem oynatılmamalıdır. Tarihçiler isimlerden ve hadiselerden bahsederlerken bunları hiç süslemeden ve doğrulara yanlış bilgiler bulaştırmadan yaparlar. Ayrıca ele aldıkları konuları her açıdan kuşatmaya uğraşırlar. Böyle yapılmazsa tarih ile şiirin, hayal ile gerçeğin ne farkı kalır? Bütün bu saydıklarım, tarihçinin güzel ahlakına, ilminin ve kültürünün enginliğine, dürüstlüğüne ve şahsi yargılarına teslim olmamasına bağlıdır.

Ne kadar üzücü ki, bu kitabın Dördüncü Ordu'da İstihbarat Reisi olan yazarı yukarıda söylediğim kuralların hiçbirini göz önünde bulundurmamış. Öyle ki, gerek kendisinin ve gerek muhbirlerinin aktardığı bilgilerin yanlışlığı ve karmaşıklığı dikkatli okuyucuların gözünden kaçmayacak denli aşikar.

İşaret etmek istediğim konulardan bir diğeri, Cemal Paşa'nın benî Arapça Tahrirat Müdürü olarak tayin etmesi meselesidir. Aslında merhum Halil el-Hûrî Bey emekliye ayrılınca, dönemin Mutasarrıf Vekili Hilmi Bey bu kalemin başkatibi olmam sebebiyle bana kalemin

idaresini de vermişti. Bu da gayet normal bir durumdu. Yani bu makam bana ihsan edilmiş değildi. Keza, bu tayinde Cemal Paşa'nın da herhangi bir dahli yoktu; ondan bu konuda destek istememiştim. Kitabın yazarının ifade ettiği gibi, bu makamı elde etmek için yeryüzünü teşekkür kasideleriyle doldurmamıştım. Lübnan'da hiç kimse merhum Halil Bey'le bu konuda yarışmaya yeltenemezdi. Bunu, eski Lübnan idaresiyle birlikte çalışan Emir Faik Şihab, Kolonyel²⁶⁸ Şeyh Halil el-Hâzen, *er-Râsîd* gazetesi sahibi Vedî Akl ve başkaları da bilmektedir.

Bu hatıratı kaleme alan zatın çok dikkatli olmadığını gösteren bir diğer husus ise, Osmanlı Devleti'nin Cebel-i Lübnan'ın imtiyazlarına müdahale ettiğine yönelik iddialarıdır. Aslına bakılırsa genel olarak devletin askeri konular ile mutasarrıfın ve bazı idarecilerin görevleri dışında bölge meselelerine herhangi bir müdahalesi olmuyordu. Beyrut'taki Ahz-ı Asker Şubesi, Lübnan İdare Meclisi'nden Lübnanlı olduğunu gösteren bir belge alan hiçbir Lübnanlıya dokunmamıştı. Herhangi bir Lübnanlıyı askere almak istediklerinde ve onun Lübnanlı olduğu ispat edildiğinde Türk mutasarrıf onu şubeye vermeyi reddediyordu. Bu minvalde pek çok hadise yaşanmıştır. Devlet Lübnan'daki herhangi bir toprak üzerine bir vergi veya öşür koymamıştı. Bu mesele Osmanlı Meclisi'nde konuşulduğunda Lübnan'da gösteriler yapılmıştı. Lübnan hükümetinin düzenlediği törenlerden birinde Mutasarrıf İsmail Hakkı Bey benim konuşmamı tamamlamama mani olmuştu.

Keşke, bu hatıratı yazarlar daha dikkatli olsalardı. Gerçekleri tahrif ederek okuyucularının güvenini kaybetmeseler ve onlarda tekzip isteği uyandırmasalardı.

Keşke, Cemal Paşa'nın bir toplantıda isteğimiz üzerine değil, kendiliğinden verdiği ödülü daha az abartsalardı. Bu toplantıyı, insanlık ve erdem sancağının taşıyıcısı Lebibe Filib Sabit Hanım, insanlar, himayesine aldığı ve el işi öğrettiği yetim kızları kendi gözleriyle görsünler diye düzenlemişti.

Evet, bu yakın tarihimize geçmesi gereken bir ödül. Çünkü o aniden olup biten bir şey. Dört beyitlik şiire verilmiş bir ödül. Bu sayede şair saraylar inşa etmiş, bostanlar, yatlar, katlar ve arabalar almış! Üstümüzdeki başımızdaki zenginliği görüyor musunuz? Allah basiret versin!

268 "Kolonil" olarak da okunabilecek kelimeden maksadın ne olduğu sarahaten anlaşılamamıştır. Yanlış yazılmış olabileceği gibi düşük bir ihtimalle "albay" anlamını da taşıyor olabilir.

Bu istihbaratı ortaya koyan kimsenin, Cemal Paşa'ya, vakıanın yalanlayacağı bir söz nispet etmesi ihtimal dahilinde değildir. Çünkü biz bir kez bile kasidelerimiz karşılığında bir şey talep etmedik. O da biz istemeden bize bir şey vermedi. Cemal'in [Paşa] yakın arkadaşı olduğunu iddia eden şahsın, kendisinden dolayı üzerimize geldiği tek bir tarihi vesika hariç.

Ne var ki, hatıratın yazarı bizim bu paraları nasıl harcadığımıza bile değinmiş.

Bu hatıratta benim yerli yersiz şiirler söylediğim ifade edilmiş. Bu iddia da, benim Dünya Savaşı'ndan önce olduğu gibi ancak resmi veya yarı resmi olarak davet edildiğim toplantılara gittiğimi bilen Paşa'nın ağzından ifade edilmiş. Hiçbir toplantıda kendi isteğimle kalkıp bir şeyler söylemişliğim yoktur. Hiçbir zaman bir aracıdan yardım istemedim. Bugün veya eskiden böyle toplantılar düzenleyenlere bir sorun, onlar bu dediklerimin şahididir. Beni defalarca davet etmelerine rağmen davetlerini kabul etmemişimdir. Bu tür iddialarda bulunanların, şayet tarihi çarptırmak niyetiyle yola çıkmamışlarsa, Ahmed Cemal Paşa'nın katıldığı ve benim şiir okuduğum törenlere ilişkin söylediklerini izah etmeleri gerekir.

Bu törenlerin ilki, merhum Alfred Sursuk'ın bahçesinde yapılmıştı. Törene, Beyrut eşrafından birçok kişi katılmış ve Ramazan Bayramı münasebetiyle fakirlere yardım yapılmıştı. Bu konuda şöyle dedim:

Halleri pek fena olan fakirlerin haberi sana gelmedi mi?

İki büküm olan o fakirler seninle bolluğa ulaştı

Çocuklarını ve ailelerini teselli ettiler.

Allah evlatları gözetmeyi emreder

Onların şairi sana övgüler düzer.

Şayet hitap etseydin minber sana yürürdü.

İkinci toplantı, Âliye'deki el-Bahhâr Otel'i'nde Enver Paşa onuruna yapılmış olan toplantıdır. Bu toplantıya Cemal Paşa da katılmıştır. Burada okuduğum şiiri hatırlamıyorum.

Üçüncüsü, Baabda'daki Lübnan hükümet binasında gerçekleşmiştir. Bu toplantı sırasında, devletin Lübnanlıları askere alacağı haberi yayılmıştı. Ben de şöyle dedim:

Senin Lübnan'a yardımcı olacağını tüm Lübnan bilmektedir.

Lübnan, muhaliflerin yalanlarına maruzdur.

Onu suçlayanlar doğru söylemiyorlar. O gördüğün gibi ahlak sahibidir...

Dördüncüsü, Kudüs'te düzenlenen büyük törendir. O sırada Lübnan temsilcisiydim ve şöyle dedim:

Lübnan'a ikram ve iyilikle dönmek isterim. Bugün Lübnan'da ne rızık ne mal var.

Orada ocaklar yok, karın doyuracak yemek bile yok, ne fayda eder ki?

Sonra iki şiir daha var ki, bu şiirlerden birincisini Cemal Paşa'nın Lübnanlı fakirlere 160 kantar buğday ve 4000 lira gönderdiği zaman yazdım. Başlangıcı şöyledir:

Şairlere göre en kıymetli övgü fakirlerin gözyaşlarıyla taçlanandır.

Böyle yazdırılan bir şiir feryad ve fğan ile kutsanmış bir ayettir.

İkincisini ise, Kudüs'ten döndüğümde Cemal Paşa, Marûnî Patriği vasıtasıyla Lübnanlı fakirlere buğday dağıtacağı zaman okumuştum. Bu vesileyle okuduğum şiirin sadece son kıtasını hatırlıyorum:

Eğer daha da söylersem ümitsizlik ve feryadımdan

Ya Rabbi merhametini ayırma sen Lübnan'dan

Cemal Paşa'nın katılmadığı yardım toplantılarından biri Zühre Suriye [Gazinosu], diğeri Cizvit Rahipleri Okulu'nda gerçekleştirilmişti. Her iki toplantı da Beyrutluların dostu olan Bekir Sami Bey'in girişimiyle düzenlenmişti. Beni orada konuşma yapmak üzere bizzat kendisi davet etmişti. İlk kasidemde Bekir Sami Bey'e hitap ederek şöyle demiştim:

Ülke karanlıklar içinde yürüyor ama Beyrutlular senin sayende dolunaylı bir gecede yol alıyorlar.

Bu zor yolda yardımcıları olman fakirleri biraz olsun teselli ediyor.

İkincisinde ülkede baş gösteren açlığı anlatmıştım:

Açlığın etkisi fakirlerin bedenlerini parçalıyor. Açlık orada Neron gibi davranıyor.

Geceler peçesinin arkasında ağlıyor ama o canavar Zion Dağı'nın kuytularında insanları esir alıyor.

Eğer Sami vali olmasaydı orada kabirleri toplarlardı.

Onun çabaları bizden açlığı giderdi. O bir veli gibi gayret etti.

Hatırat yazarı bunlara ne der? Şiirlerimizin tamamı yerli yersiz söylenmiş şiirler miymiş?

Arapça Tahrirat Müdüriyeti'ndeki tantana ve bu makalenin başında şartlarını açıkladığım, etrafına perdeler sarkıtılmış olan bilmeceleer devam edip gitti.

Tarihçiler bizi, Halil el-Hûrî ve ailesiyle birbirimize bağlayan kadim dostluk bağlarından haberdar olsalardı, sıkıntı ve refah zamanlarında

birlikte neler yaşadığımızı anlarlardı. Eğer benim ve Halil Bey'in daimi dostu olan kardeşimin ilkelerini bilselerdi ve benim 1921 yılında onun kabri başında mersiyeler okuyup ağladığımı görselerdi, belki biraz akıllanırlardı. Böyle bir vazifeye talip olmanın aklımızdan bile geçmeyeceğini bilirlerdi. Çünkü bu vazife Halil Bey'e aitti. Bunu kendisine en yakın insanlar biliyordu. Büyüklerimizin de, atalarının hasımlarının kimler olduğunu ve Lübnan'da kimlerin vicdanının öldüğünü bildiklerini sanıyorum.

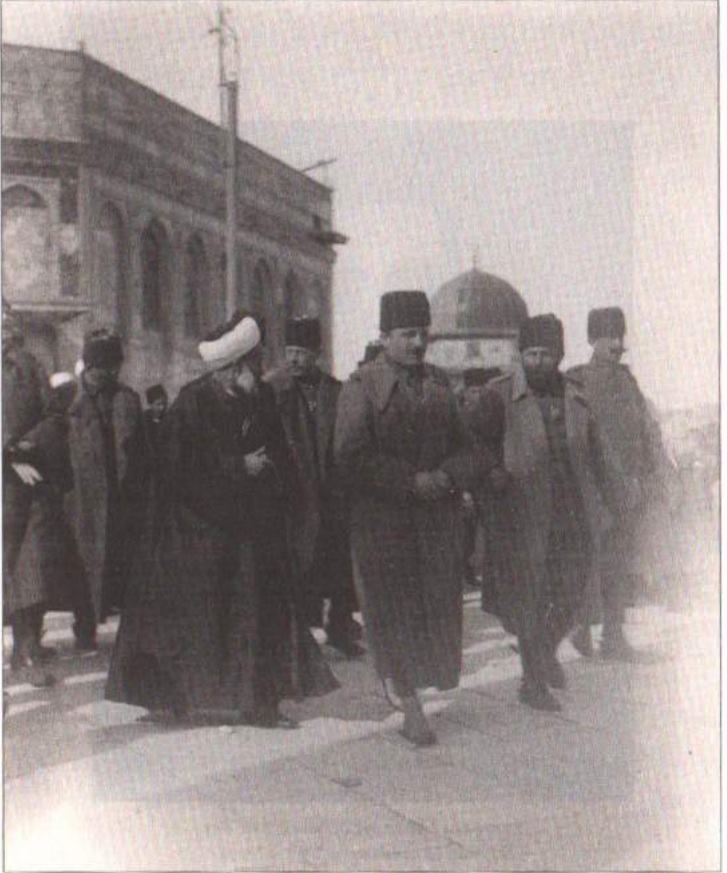
Son sözüm şu olacak: Cemal için savaş günlerinde, 21 Haziran 1921'de yazıp gurbetteki kardeşlerime gönderdiğim "Attığım Ok Beni Vurdu" başlığını taşıyan ve divanımın 102'inci sayfasında bulunan şiire benzer birçok şiir yazdığımı katiyen inkar etmiyorum. Dileyenler divanıma bakabilirler. Böylece bu acizin yurttaşları için şiir vasıtasıyla ne gibi iyilikler ve hizmetler yapmış olduğunu da görmüş olurlar. Bunları başa kakmak için söylemiyorum. Sadece bazı kimseler beni bunları söylemeye mecbur etti. Bu kimseler on beş senedir canları her sıkıldığında Allah'ın ve insanların huzurunda bizi yaralamaya, buna güçleri yetmediğindeyse hakkımızda bu tür söylentiler çıkararak canımızı sıkmaya çalışıyorlar.

Özetle, ben şiirimle ve varlığımla hür bir kimseyim. Tek derdim, şiirlerimle başkalarına zarar vermemek. Eğer kendisine en ufak bir zarar verdiğim bir kişi varsa delilini göstermesi yeterli. Ama ortada herhangi bir delil olmaksızın gelişi güzel söz söyleyenlerin zırvalarını reddetmekten başka çaremiz yok. Böyle bir durum karşısında sadece acı bir kelam edip işimize döneriz. Akılsızlar istediklerini söylesinler. *El-Ahrar* gazetesinden tek ricam bu yayınları denetlemesi, eksik ve hatalı yerlerini düzeltmesidir. Bu da Allah'ın kullarına ve tarihe merhamet etmek anlamına gelecektir.

FOTOĞRAFLAR

Emniyet-i Umumiye Müdürü Aziz Bey
Kaynak: *el-İstihbarat ve'l-Casusiyye*, I.

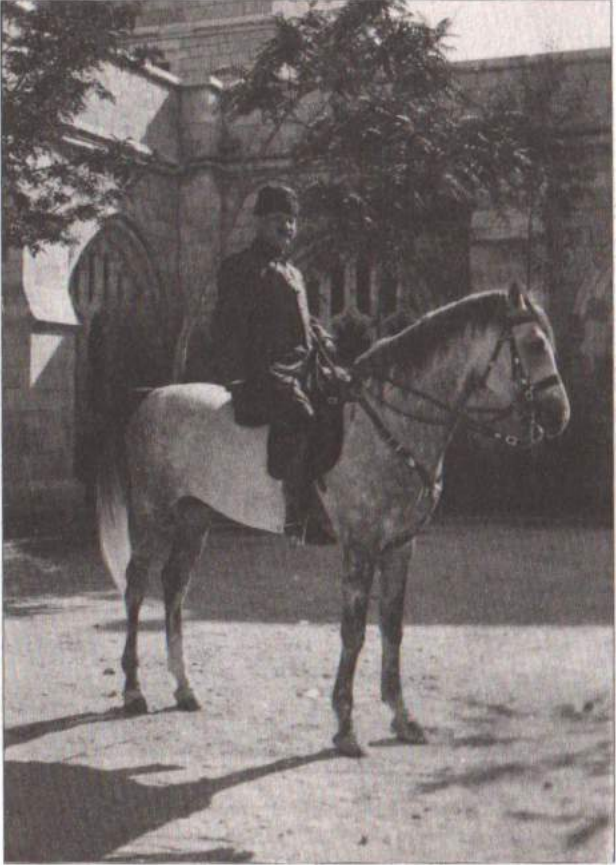
Enver ve Cemal Paşalar Kubbetü's-Sahra'da (Kudüs), 1916

Kaynak: "World War I in Palestine and the Sinai", American Colony (Jerusalem)
Photo Department, Library of Congress Prints and Photographs Division: LC-DIG-
ppmsca-13709-00002

Cemal Paşa Ölü Deniz kıyısında (Mayıs 1915)

Çaynak: "World War I in Palestine and the Sinai", American Colony (Jerusalem) Photo Department, Library of Congress Prints and Photographs Division:
LC-DIG-ppmsca-13709-00002

Mersinli (Küçük) Cemal Paşa St. George Katedrali'nde (Kudüs), 1915
Kaynak: "World War I in Palestine and the Sinai", American Colony
(Jerusalem) Photo Department, Library of Congress Prints and
Photographs Division: LC-DIG-ppmsca-13709-35

Küçük Cemal Paşa St. George Katedrali'nde (Kudüs)
Kaynak: "World War I in Palestine and the Sinai", American Colony
(Jerusalem) Photo Department, Library of Congress Prints and
Photographs Division: LC-DIG-ppmsca-13709-202

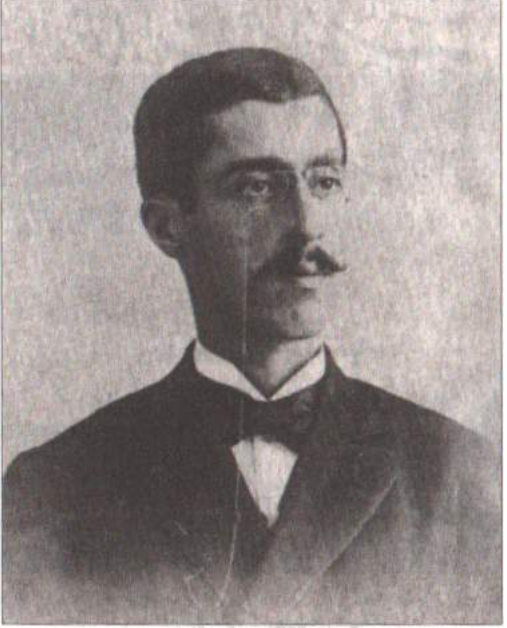
Aziz Bey, *Suriye ve Lübnan fî Harbîl-Âlemiyye: el-İstihbarat ve'l-Casusiyye fî'd-Devleti'l-'Usmâniyye* (Beyrut: el-Ahrar, 1933).

الاستخبارات والجهاسيية
في
لبنان وفلسطين وسورية وفردل الحرب والعالمة

مذكرات سياسيية
نشرت تباعا في سوت الاجردار

تفريج
قوادميدي

Aziz. Bey, *el-İstihbarat ve'l-Casusiyye fi Lübnan ve Filistin ve Suriye
hilâli'l-Harbi'l-Âlemiyye* (Beyrut: Matbaat Sâdir, 1937).

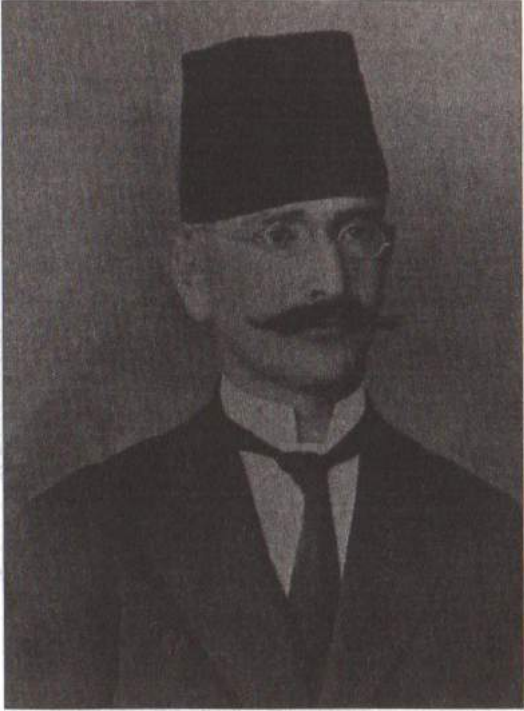
Emir Şekib Arslan (1895)

Kaynak: Emir Şekib Arslan, *İttihatçı Bir Arap Aydın Anıları*, çev. Halit Özkan (İstanbul: Klasik, 2009), 205.

Avrupa Müslüman Kongresi (1935). Emir Şekib Arslan ortada yer alıyor.

Kaynak: Bekim Agai, Umar Ryad, Mehdi Sajid (ed), *Muslims in Interwar Europe: A Transcultural Historical Perspective* (Leiden: Brill, 2016), 2.

Muhammed Kürd Ali
Muhammed Bâkır ve diğerleri, *el-Bî'setü'l-İlmiyye ilâ Dâri'l-
Hilafeti'l-İslamiyye* (Beyrut: el-Matbaatü'l-İlmiyye,
h. 1334/ m. 1916), 233.

Muhammed el-Bâkır

Kaynak: Aziz Bey, *el-İstihbarat ve'l-Casusiyye*, 215.

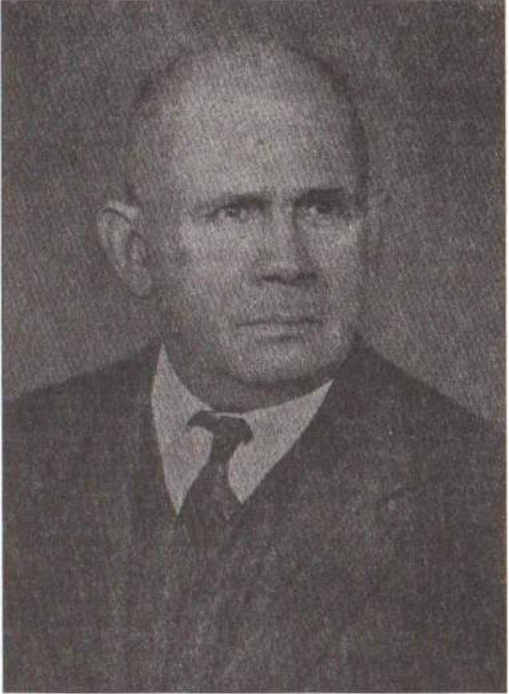

4. Ordu Müftüsü Şeyh Esad el-Şukayrî
Muhammed Bâkır ve diğerleri, *el-Bi'setü'l-İlmiyye
ilâ Dâri'l-Hilafeti'l-İslamiyye* (Beyrut: el-Matbaatü'l-
İlmiyye, h. 1334/ m. 1916), 65.

Cevat Rifat Atilhan

Kaynak: *Sebilürreşad*, no. 267, c. XI, 1958.

Cevat Rifat Atilhan

Kaynak: *Sebilürreşad*, no. 284, c. XII, 1959.

Dahiliye Nazırı Hacı Adil (Arda) Bey Malta'da sürgünde iken odasında
Kaynak: Fahreddin Türkkân Paşa Koleksiyonu, İBB Atatürk Kitaplığı

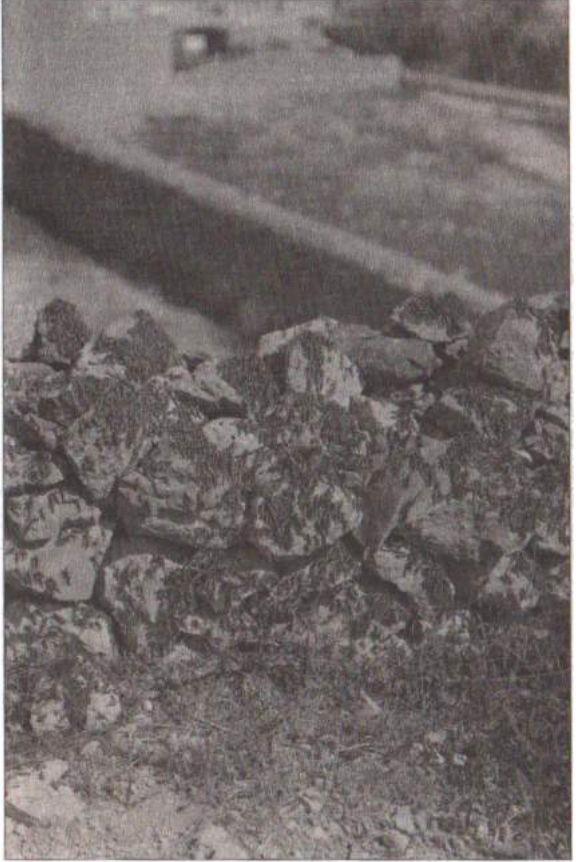
İstanbul Polis Müdür-i
Umumisi ve Beyrut
Valisi (Hüseyin) Azmi
(Samurkaş) Bey
Kaynak: Taha Toros Arşivi,
Dosya No: 514-Azmi Bey
(Vali), Şehir Üniversitesi

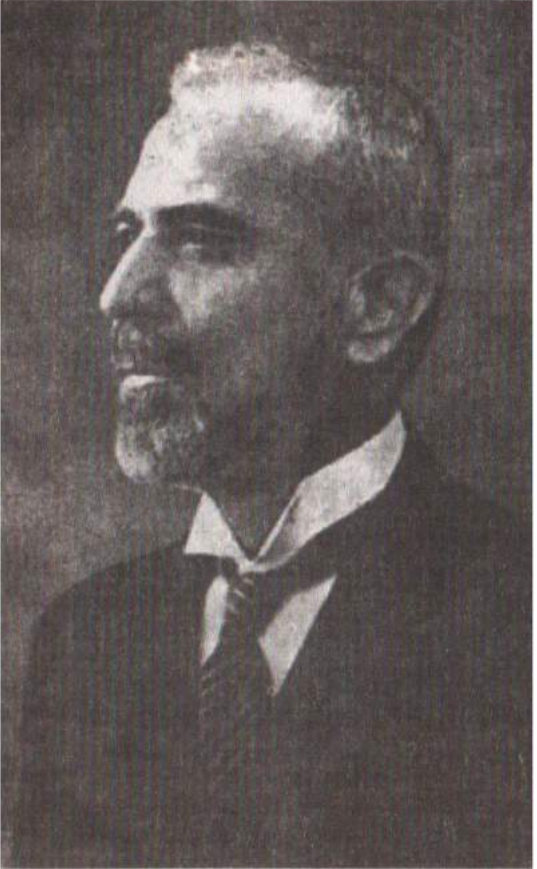

1915 Mart'ında başlayarak Suriye, Filistin ve Cebel-i Lübnan'ı saran çekirge istilasına karşı bölge halkı çekirgeleri tuzaklarken

Kaynak: American Colony (Jerusalem) Photo Department, Library of Congress Prints and Photographs Division: LC-DIG-matpc-01911

Larva evresindeki çekirgeler bir duvarı geçerken
Kaynak: American Colony (Jerusalem) Photo Department, Library
of Congress Prints and Photographs Division:
LC-DIG-matpc-00135

Beyrut Valisi Ebubekir Hazım (Tepcyran) Bey
Kaynak: Abdülkadir Hayber, *Ebubekir Hazım Tepcyran*
(Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988), III.

Beyrut Mebusu Süleyman el-Büstânî Bey
Kaynak: Aziz Bey, *el-İstihbarat ve'l-Casusiyye*, 271.

Halep ve Beyrut Valisi, Cebel-i Lübnan Mutasarrıfı Ali Münif (Yeğena) Bey

Kaynak: *Die Islamische Welt*, no. 4, 7 Mart 1917.

Fotoğraf Şehir Üniversitesi Arşivi'nde yer almaktadır:

Taha Toros Arşivi, Dosya No: Ali Münif Bey, Şehir Üniversitesi

Hama Mebusu Abdülhamid ez-Zehravi
Kaynak: Şahap Tuza, *Osmanlı Mebusları, I. Dönem*
(17 Ekim 1324 – 5 Ocak 1327) (Ankara: 1946), 61.

Şam Mebusu Şefik el-Mü'eyyed

Kaynak: Şahap Tuza, *Osmanlı Mebusları, I. Dönem*
(17 Ekim 1324 – 5 Ocak 1327) (Ankara: 1946), 63.

Şam Mebusu Şükrü el-'Aselî

Kaynak: Şahap Tuza, *Osmanlı Mebusları, I. Dönem* (17 Ekim 1324 – 5 Ocak 1327) (Ankara: 1946), 63.

Teşkilat-ı Mahsusa

Kafkasya ve Balkanlar'da Operasyonlar

ARİF CEMİL

Arif Cemil Denker bu kritik çalışmasında, batıda İspanya'dan doğuda Çin ve Endonezya'ya, kuzeyde Rusya'dan güneyde Sudan'a kadar oldukça geniş bir operasyonel coğrafyada varlık gösteren Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kafkasya ve Balkanlardaki faaliyetlerine mercek tutmuştur. Gizli Teşkilatlar Serisi'ne Denker'in "Umum-i Harp'te Teşkilat-ı Mahsusa" adıyla kaleme aldığı tefrikasıyla başlıyoruz.

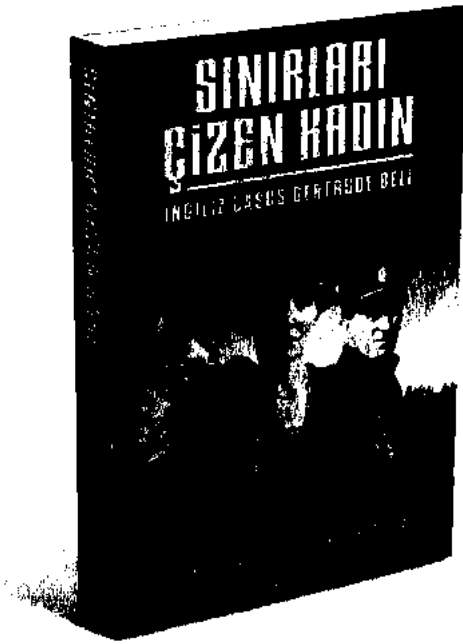

Sınırları Çizen Kadın

İngiliz Casus Gertrude Bell

TAHA NİYAZİ KARACA

Gertrude Bell'in Ortadoğu'nun şekillenmesinde oynadığı rol neydi? Yazar, arkeolog, seyyah ve casus olarak bilinen Gertrude Bell aslında kimdi? Nasıl bir süreçten geçerek Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması için çalışan bir ajan durumuna gelmişti? "Sınırları Çizen Kadın: İngiliz Casus Gertrude Bell", haritalarıyla ve fotoğraflarıyla soluk soluğa okunacak bir kaynak niteliği taşıyor...

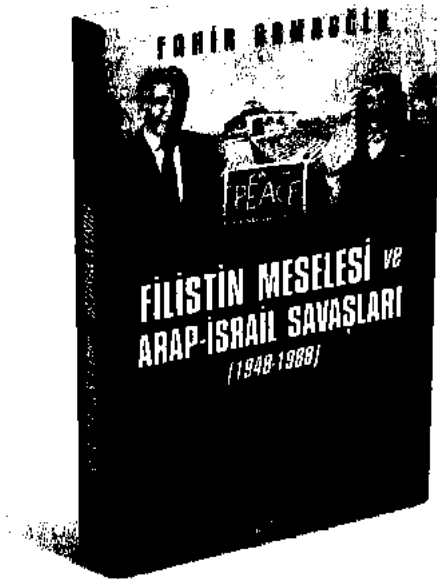

Filistin Meselesi *ve* Arap - İsrail Savaşları

1948-1988

PROF. DR. FAHİR ARMAOĞLU

“Filistin Neresidir?” sorusuyla başlayan Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988); Herzl ve Sultan II. Abdülhamid görüşmeleri, Osmanlı’nın son yılları, Balfour Deklarasyonu, İsrail’in kuruluşu, 1948-49 Arap-İsrail Savaşı, 1956 Süveyş Savaşı, 1967 Arap-İsrail Savaşı, 1973 Arap-İsrail Savaşı, Camp David, Yeni Barış Planları, Batı Şeria, Beyrut, Lübnan, Sabra ve Şatila Katliamı gibi, “meselenin” en kritik noktalarına temas eden bir başucu kitabı.

Büyük İskender

JONA LENDERING

Tarihçi Jona Lendering, Büyük İskender adlı bu roman tadındaki kitabında; karakteriyle, savaştığı ordularla, iletişimde olduğu devletlerle ve tüm felsefesiyle İskender'in hayatını anlatıyor. Antikçağ Yunan hikâyelerinden, Babil hükümdarlık kayıtlarından, İran kökenli belgelerden yararlanarak daha önce benzeri görülmemiş bir biyografik eser sunuyor.

Cengiz Han

JACK WEATHERFORD

Dünya tarihinde çok az lider Cengiz Han kadar farklı unvanlara sahip olmuştur. Bir kısım tarihçiler tarafından barbar ve gaddar olarak anlatılan Cengiz Han, diğer tarihçilerin sayfalarında cesur bir hükümdar ya da efsane bir imparator olarak geçer. Jack Weatherford, bu kitabında Cengiz Han ve onun torunlarının şaşırtıcı hikâyesinin ve fetihlerinin izini sürüyor.

İngiltere Ortadoğu'ya Nasıl Girdi?

DR. NURCAN ÖZKAPLAN YURDAKUL

İngiltere'nin Ortadoğu macerası hangi fikirlerle başladı? Osmanlı ile İngiltere'nin Ortadoğu'daki sıra dışı mücadelesinde neler yaşandı? İngiltere'nin Ortadoğu'daki stratejisinde konsoloslukların önemi neydi? "Önce ticaret ve siyaset, sonra hükmetmek" projesiyle İngiltere neyi amaçladı? "İngiltere Ortadoğu'ya Nasıl Girdi?", her türlü okur kitlesinin istifade edebileceği bir araştırma.

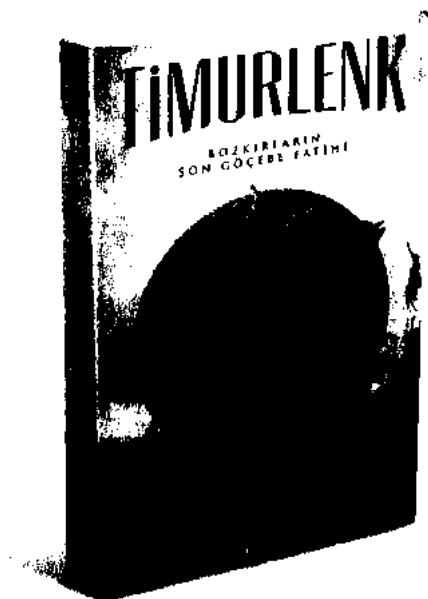
Timurlenk

Bozkırların Son Göçebe Fatih

BEATRICE FORBES MANZ

**ORTA ASYA VE ORTA DOĞU'YA HÂKİM BİR HÜKÜMDAR,
KÜÇÜK ASYA'YA KADAR SAVAŞMIŞ BİR FATİH: TİMUR**

Avrasya'nın her köşesinde bir kasırga gibi esen Timurlenk, bozkır fatihlerinin sonuncusuydu. Dünya tarihinde ömrünün neredeyse tamamını seferlerde geçirmiş savaşçı-hükümdar karakteri için akla gelen ilk isimlerdendir. "Kuvveti sonsuz" olarak nitelendirilen ordularıyla 1382'den 1405'e kadar çok geniş toprakların tozunu dumana katmıştır. Delhi'den Moskova'ya, Orta Asya'dan Tanrı Dağları'na, Anadolu ve Toroslar üzerinden Avrasya'ya kadar yeni fetihler için karşısına çıkan güçleri hallaç pamuğu gibi oradan oraya savurmuştur. Şüphe yok ki birçok kadim şehri de yerle bir etmiş, bazılarını ise kudretinden esirgemştir.

Moğol İstilâsına Doğru

Türkistan

V. V. BARTHOLD

**SAHASININ BAŞUCU ESERİ:
MOĞOLİSTAN İSTİLÂSINA KADAR TÜRKİSTAN**

Kronik Kitap olarak Maverâünnehr'in coğrafi özellikleri, 12. Orta Asyanın tarihi, Kara-Hitâylar, Harezmsahlar, Çingiz (C Moğollar ile Moğol hâkimiyeti altındaki Türkistan hakkında veren Vasiliy V. Barthold'un bu kıymetli eserini Türk okuyuc daha nitelikli bir baskıyla buluşturulmaktan büyük bir onur

HÜSEYİN AZİZ AKYÜREK

İSTİHBARAT SAVAŞLARI

Elinizdeki çalışma, Birinci Dünya Savaşı'nın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nde Emniyet-i Umumiye Müdürü olarak görev yapan Aziz Bey'in (Hüseyin Aziz Akyürek) hatıratı olarak 1932-33'te Beyrut merkezli *el-Ahrar* gazetesinde Arapça olarak tefrika edildi ve akabinde *Suriye ve Lübnan fi Harbi'l-Âlemiyye: el-İstihbarat ve'l-Casusiyye fi'd-Devleti'l-'Usmaniyye* başlığıyla kitap olarak basıldı.

İstihbarat Savaşları: Birinci Dünya Savaşı'nda Suriye ve Lübnan'da Casusluk Faaliyetleri adıyla Türkçeye kazandırdığımız bu kitap, özellikle istihbarat, casusluk ve propaganda konularında hayli zengin bir içeriğe sahip. Kitapta, Orta Doğu'daki gayrimüslim gruplardan ayrılıkçı Arap hareketleri ve örtülü çalışmalarına, Cemal Paşa'nın Suriye ve Lübnan için Fransızlarla pazarlığından Enver ve Talat Paşaların Suriye'yi bir hidivliğe dönüştürme planlarına, bölgedeki Osmanlı istihbarat yapılanması ve karşı casusluk faaliyetlerinden gizli ödeneklere, Siyonizm tehlikesi ve Nili casusluk şebekesinden bölge basınına kadar pek çok durum ve olaya ışık tutuluyor. Öte yandan, Osmanlı idaresindeki Arap toprakları ve daha özelde Suriye ve Lübnan'da öne çıkan tarihi şahsiyetler de mevzubahis ediliyor. Emir Şekib Arslan, Aziz Ali el-Misri, Şarl Debbâs, Thomas Edward Lawrence, Cevat Rifat Atilhan, İzzet el-Cündî ve Esad Şukayrî'nin yanı sıra 4. Ordu istihbarat yapılanmasındaki bazı isimler ile düşman casusları, Osmanlı Devleti'nin emniyetçisi ve istihbaratçısı olan bir şahsiyetin gözünden değerlendiriliyor.

Yayımlandığı günden bu yana geçen 87 sene içerisinde Arapçaya hakim tarihçiler, Türkçe aslı bulunmayan bu hatıratı, önemine binaen muteber bir kaynak olarak kabul ederek çalışmalarında kullandılar. Ancak, Aziz Bey'in hatıratı konu olan dönemde Suriye ve Lübnan'da bulunmadığına dair kuvvetli delilleri ve bu delillerin beraberinde getirebileceği soruları göz ardı ettiler.

Dr. Polat Safi, hatıratı gerçekte Aziz Bey'in yazıp yazmadığı sorusundan hareketle kaleme aldığı takdim yazısında, kitaba konu olan dönem, mekan ve şahısları, kitabın yayımlandığı bağlam üzerinden okuyarak metnin tarih, özellikle de istihbarat tarihi açısından sahip olduğu önemin altını çiziyor, derin ve katmanlı operasyonel değerine dikkat çekiyor. Aynı zamanda, Türk istihbarat ve gayrinizami harp tarihimizi henüz kuruluş aşamasında nasıl etkilediğini irdeliyor.

Kronik

kronikkitap.com

₺ 35,00
KDV'den muaf.

kronikkitap

ISBN: 978-605-7435-17-4

9 786057 635174